

9103/m

183/A

GALA GALACTION

28
6/5

O P E R E

IV

ROMANE

*Ediție îngrijită, prefață,
note și comentarii
de
TEODOR VĂRGOLICI*



SCRIITORI ROMÂNI

EDITURA MINERVA

București • 1998

ROMANELE LUI GALA GALACTION

Spre sfârșitul celui de al treilea deceniu al secolului nostru, în perioada în care romanul românesc modern se desăvârșește și cunoaște o continuă înflorire, Gala Galaction se orientează și el, ca mai toți prozatorii timpului, către această specie a genului epic. Într-un interviu acordat lui L. Leoneanu și apărut în *Adevărul literar și artistic* din 29 septembrie 1929, declara: „Cât despre roman, mă ispitește foarte mult, acum când am împlinit cincizeci de ani.“ Abordarea romanului de către cei mai mulți prozatori ai vremii a constituit un fenomen caracteristic literaturii române de după primul război mondial. În articolul *De ce nu avem roman ?*, publicat în *Viața românească* din aprilie 1927, Mihai Ralea sublinia că „înainte de război nuvela și schița au fost genurile preferate ale scriitorilor noștri. După război, cu tenacitate conștientă, toată lumea s-a îndreptat către roman. De unde mai înainte acest gen era o excepție, astăzi el constituie punctul de plecare al oricui prozator.“ Influențat, fără îndoială, de întreaga atmosferă literară postbelică, de noile ei coordonate de dezvoltare, și căutând, poate, să-și îmbogățească propria-i operă cu noi aspecte, Gala Galaction se dedică cu pasiune, în jurul anului 1930, romanului. Astfel, în decurs de câțiva ani îi apar consecutiv romanele *Roxana* (1930), *Papucii lui Mahmud* (1932), *Doctorul Taifun* (1933) și *La răspântie de veacuri* (1935).

Gala Galaction a fost însă tentat să-și încerce puterile în construcția grea și complexă a romanului încă din 1918, deci din perioada în care dobândise notorietatea literară ca nuvelist. Astfel, în revista *Cartea vremii*, chiar în primul ei număr, din noiembrie 1918, începe să publice romanul intitulat *Margo*. Din păcate, romanul a rămas neterminat, din el fiind tipărite numai primele cinci capitole, rămase necunoscute până acum. Conceput în 1918, deci în perioada în care Gala Galaction se atașează de mișcarea socialistă, sprijinindu-i acțiunile prin colaborarea sa la ziare și reviste ca *Socialismul*, *Chemarea*, *Luptătorul*, *Cuvântul liber* și altele, romanul *Margo* reflectă această poziție a scriitorului și totodată aduce câteva imagini semnificative din epoca respectivă. Iată, pe scurt, conținutul celor cinci fragmente ale romanului, câte au fost publicate în revista *Cartea vremii*. În compartimentul unui tren care se

îndreaptă de la Târgu Frumos spre Pașcani, se află tânăra Margo, mătușa ei Bica Piersiceanu, preotul Doroftei Irugă, fiul acestuia, Rebeca și Marcu Hartenstein și un tânăr socialist. Ceea ce reține atenția în primul rând este discuția dintre Margo și tânărul socialist, la care, din când în când, participă și ceilalți călători aflați în compartiment. Discuția se poartă în jurul căsătoriei poetului Teodor Moscu-Duțu cu fiica unor burghezi bogați, în urma căreia abdică de la atitudinea lui de cântăreț al durerilor și aspirațiilor maselor muncitoare. Tânărul socialist îl condamnă pe poet pentru dezertarea lui, dar acuză totodată burghezia care l-a ademenit și l-a corupt.

Din 1918-1919, când simte prima dată tentația romanului, și până în 1929-1930, când se dedică cu o pasiune aproape frenetică acestei specii epice, publicând patru romane în decurs de numai cinci ani, Gala Galaction cunoaște însă un nou și intens proces de conștiință, la 21 septembrie 1922, la vârsta de 43 de ani, fiind hirotonit preot, începând să propage manifest, prin literatura sa, principiile și învățăturile religiei creștine. Romanele pe care le tipărește după 1930 reliefează pregnant această nouă etapă din evoluția gândirii scriitorului, devin un mijloc de afirmare a convingerilor sale creștine. Se pune întrebarea: a suferit viziunea lui Gala Galaction o transformare radicală, o întorsătură de 180 de grade? Cumpănind bine lucrurile, nu se poate răspunde categoric nici afirmativ, nici negativ. Și iată de ce: Gala Galaction nu și-a depășit niciodată condiția sa de scriitor cu o personalitate cu totul singulară, care a căutat permanent, potrivit unei convingeri pe deplin personale, să îmbine, să armonizeze viziunea laică cu cea religioasă, creștină. Această simbioză unică specifică operei sale nu s-a manifestat însă întotdeauna în mod egal, sub aceleași forme și cu aceeași intensitate. Dimpotrivă, îi putem distinge câteva mari etape și, în cadrul acestora, o varietate de nuanțe. În nuvele, fuziunea celor două concepții – laică și religioasă – este desăvârșită, intențiile moralizatoare neavând nimic ostentativ, fiind contopite, absorbite de conținutul epic obiectiv, având o prezență discretă, uneori imperceptibilă, convertindu-se în dublele semnificații ale conflictelor zugrăvite. În activitatea publicistică de după primul război mondial, deși mai apelează la precepte biblice, Gala Galaction se definește un scriitor militant, privind realitățile din jurul său de pe poziția vizionarului social. După ce se preoțește, acordă preponderență preocupărilor ecleziastice, gravitează spre o literatură cu conținut profund creștin.

Nicăieri ca în romane nu este mai evidentă împletirea concepției laice cu cea religioasă, într-un aliaj *sui-generis*, specific personalității și originalității scriitorului. Pare paradoxal, dar în mod firesc imprimă romanelor sale și o finalitate socială, precum și, simultan, o tendință moralizatoare creștină. Concepția sa o întâlnim mărturisită în prefața romanului *Doctorul Taifun*. Preluând termenii lui André Rousseaux, Gala Galaction conchidea că „la chose littéraire et la chose du Christ“

sunt „vase comunicante, căi de binevenită încrucișare și domenii fără granițe dușmane“. Gala Galaction extrage din creștinism sensurile cu aspect social și uman, închinată „durerilor populare“, cum însuși le definește. Creștinismul infuzat în romane este mai mult o concepție umanitară, preconizând iubirea de oameni, de cei aflați în nevoi și suferință, dreapta judecată a celui căzut în greșeală, toleranța și conviețuirea pașnică dintre cei de neamuri diferite, mila și iertarea. Apelând la această viziune umanitară a creștinismului, Gala Galaction pătrunde în clocotul vieții obișnuite, în complexitatea problemelor de natură umană, sufletească sau socială, grefând intențiile moralizatoare creștine pe fapte capabile să spună ceva cititorului, să-l atragă și să-l emoționeze. Într-un articol publicat în *Adevărul literar și artistic* din 24 ianuarie 1932, Al. Philippide remarcă: „În opera sa citațiile din *Sfânta Scriptură* au început să apară, în cursive și cu precizie indicații de capitol și paragraf, din ce în ce mai des. Dar aceste miresme ecleziaste nu ne fac să nu mai adulmecăm, cu voluptate, mirosul crunt și crâncen al jertfelor păgâne pe care Gala Galaction-omul le aduce și acum din când în când unor divinități mai palpabile și mai savuroase. Nu e vorba de niscaiva zeități misterioase sau perverse. Una din ele poartă numele de *Viață*, pur și simplu. Viață reală, omenească și adevărată.“

Romanul *Roxana* este ilustrativ în această direcție. Conflictul său are un dublu aspect: unul de natură socială și altul de natură sufletească, împletindu-se și condiționându-se reciproc. Acest dublu conflict al romanului rezultă din modul specific în care acționează, simte și gândește personajul central, preotul Abel Pavel. El întrupează concepția creștinismului privit sub latura umanitarismului și democratismului, încercând să-l aplice la realitățile din prima jumătate a celui de-al douăzecilea veac. El e convins că „trebuie să ne îmbrăcăm cu suferințele și cu năzuințele poporului“. Numit paroh într-un cartier muncitoresc, de la marginea capitalei, Abel Pavel își propune să zidească aici o biserică și, împrejurul ei, chilii pentru bătrâni, invalizi, văduve și orfani. Tânărul preot este animat de dorința sinceră de a contribui la ameliorarea situației celor oropsiți, se simte solidar cu cei „săraci și dosădiți“. Deși e de bună-credință, cu țeluri nobile, preotul este, în fond, un inocent, un mare naiv. El crede că ceea ce ar fi fost posibil cu veacuri în urmă, când Apostolul Pavel inițiasă un fel de comunism creștin, se putea lesne înfăptui și în condițiile particulare ale secolului al XX-lea. Cu o totală lipsă de orientare în problemele specifice ale contemporaneității sale, inimosul preot se hrănește cu iluzia că poate înlătura nedreptatea, sărăcia și mizeria prin intermediul exclusiv al bisericii, că pentru a ridica starea materială a oropsiților mahalalei unul este paroh, ar fi de ajuns ridicarea unui lăcaș de rugăciune și a unor chilii. Începând să acționeze pentru atingerea scopului propus, Abel Pavel se lovește însă treptat de o serie de adversități care, în cele din urmă, îl readuc la realitate, îl fac să

înțeală adevărul, dramatic pentru ingenuitatea lui sufletească, pentru himericul lui țel, că lumea în care trăiește nu e cea de pe vremea sfinților Ambrozie, Vasile și Sinezie, că, în afară de împărțirea în bogați și săraci, această lume mai are și o sumă de ascunse, complicate și teribile mecanisme, greu sau imposibil de manevrat cu ajutorul credinței.

Tribunala preotului pentru atingerea scopului propus îmbracă de aceea un caracter social. În naivitatea lui, Abel Pavel se adresează mai întâi forurilor ecleziastice superioare, mitropolitului primat, sperând că va obține ajutorul necesar. Aici are însă întâia deziluzie. Șeful său ierarhic, un „consumat diplomat bisericesc“, îl respinge aparent blajin, dar „brutal în fond și în concluzie“, considerându-l un visător indezirabil. După acest eșec, apelează la reprezentanții administrației oficiale, dar nici de data aceasta nu izbutește să obțină sprijinul necesar. Ba mai mult, este apostrofat că vrea să introducă printre muncitorii din cartier idei „extravagante“, care ar pune în pericol „ordinea“ statului. În cele din urmă se decide să reclame sprijin de la bogătașul Atanasie Ceaur, care locuia în parohia sa. De aici încolo, conflictul social devine acut, dinamic, zugrăvirea lui revelându-l din nou pe scriitorul realist. Romanul, alcătuit sub forma unei confesiuni epistolare, cu caracter retrospectiv, nu dezvăluie în adâncime toate resorturile mentalității și faptelor lui Atanasie Ceaur și ale celor din tagma sa, însă reușește să surprindă, în câteva scene dense, o serie de elemente caracteristice atât atitudinii acestui bogătaș cât și clasei sociale din care face parte. În Atanasie Ceaur, îmbogățitul de pe urma primului război mondial, multimilionarul care avea palatul sfidător alături de „cocioabele verzi de igrasie“, Gala Galaction a întrupat – în câteva linii esențiale, definitorii – imaginea profitorului cinic, a arivistului. Când preotul îi propune să-i sprijine acțiunea, el îi răspunde: „D-ta ești preot: eu sunt negustor. Dacă este vorba să ne întovărășim, ca să facem opera visată de d-ta, te rog cugetă și spune-mi care poate să fie partea mea de câștig?“ În urma intervenției Roxanei, soția sa, și a unor prieteni, ca bancherul evreu Simon, și Debora, fiica acestuia, Ceaur consimte să colaboreze cu preotul. El face însă acest lucru mânat de interese meschine, de goana după profit, după parvenire politică și socială. Începe să conlucreze cu preotul deoarece „voia să se impună privirii tuturor ca mare prieten al poporului și indispensabil element politic... Firește, îi trebuia o zgomotoasă afirmare publică și așternerea temeliiilor unei biserici, într-un cartier de golani, era faptul care trebuia să precedă, cu strălucit apropósito, intrarea lui în minister.“

Este evident că în prezentarea relațiilor dintre preot și bogătaș, scriitorul se plasează pe o poziție de netă aversiune față de acesta din urmă. Conducând cu abilitate firul acțiunii, izbutește la un moment dat, aproape pe neobservate, să șteargă hotarul dintre confesiunea personajului central și propriile sale comentarii, prin care dă verdicte asupra

realităților zugrăvite. De pildă, vorbind despre îmbogățirea rapidă a lui Ceaur, scriitorul notează: „Care este secretul acestor mari izbâni materiale, acestor averi uriașe, agonisite în câțiva ani? Și care este complexiunea intimă, sufletească a unor atari conchistadori financiari, sărmani numărători de gologani până mai ieri, și deodată: personaje tolănite în automobile proprii și inși petrecători în palate princiare...? ...Slava unui poet – amară și negativă – nu vine niciodată într-o noapte. Celebritatea unui chimist sau naturalist crește trudnic, în vreme de decenii, până în ceasul încununării lui, în academii sau în amfiteatrul opiniei științifice. Faima și puterea unui milionar – născut mai ales în mocirlele sângeroase ale războiului – se ridică deasupra noastră, deodată, ca pâlăia incendiului și ca iazmele văzute în friguri...“

Luând ca personaj central un preot, însuflețit de țelurile creștinismului, Gala Galaction l-ar fi putut prezenta subiectiv, conform unor teze moralizatoare, ca pe un erou exemplar, care biruie prin puterea credinței și a prediciei din amvon. Dar nu a procedat așa, ci a înfățișat în mod veridic evoluția faptelor, nu și-a constrâns eroul să acționeze potrivit unor scheme prestabilite, ci l-a lăsat să-și urmeze destinul propriu. Procedând astfel, a potențat realist aspectul social al conflictului și, implicit, drama eroului.

Naiv, sau mai precis – cum se spune – slab de inger, Abel Pavel se lasă sedus de manevrele și calculele egoiste ale lui Ceaur. Mai întâi acceptă să fie preceptorul copiilor lui. Devine un obișnuit al casei, sfârșind apoi prin a se transforma în „vechilul politic“ al bogătașului. Abia când se pun temeliile bisericii, preotul înțelege că tot sprijinul primit din partea lui Ceaur nu avea ca substrat decât dorința lui de parvenire politică. Ceea ce Abel Pavel nu a înțeles decât târziu, a înțeles perfect de bine Gala Galaction, încă de la început, dar nu a intervenit mecanic în dirijarea eroului său. Abia după ce generosul preot își vede idealul uzurpat și prăbușit sub murdare combinații politice, abia atunci scriitorul îl admonestează pentru vinovata lui naivitate. Nu o face însă retoric, ci prin desfășurarea firească a acțiunii, prin intermediul unui personaj secundar, *Frau Helen Hempel*, guvernanta copiilor lui Ceaur. Stând de vorbă cu preotul ortodox, guvernanta protestantă îi demonstrează că nu a mers pe calea cea mai bună în realizarea scopului propus: „Ai voit să ridici o impunătoare biserică a săracilor și să colonizezi în jurul ei familiile cele mai împovărate și mai nenorocite. Pentru aceasta, te-ai adresat bogaților și cu milioanele economului nedrept vrei să-ți împlinești gândul gândit. Mă tem că n-ai luat calea cea bună... N-ar fi trebuit să intri în casa stăpânilor acestui veac.“ Aceste cuvinte rostite de un personaj episodic, dar care decurg ca o concluzie logică a întregii acțiuni, concentrează sensul polemic al romanului.

Cel de-al doilea aspect al conflictului este de esență sufletească, mai precis spus de natură erotică, ilustrând marea problemă asupra căreia s-a concentrat continuu Gala Galaction în opera sa, aceea a înfruntării

dintre spiritualitate și senzualitate, dintre puritate morală și ispită vinovată. Pătrunzând în mijlocul familiei și al prietenilor lui Atanasie Ceaur, Abel Pavel devine ținta unei duble pasiuni erotice, pe de o parte a Roxanei, soția lui Ceaur, iar pe de alta a Deborei, fiica bancherului evreu Simon. Ambele își dispută cu secretă persuasiune prioritatea în a dobândi grațiile tânărului în reverendă, care le fascinează prin idealismul său, prin inocența și cucernicia sa, ca și prin bogata cultură filosofică pe care o posedă, prin elocința cu care își argumentează și-și apără ideile. Paginile în care Gala Galaction zugrăvește această dublă poveste de dragoste sunt, incontestabil, remarcabile, sunt pagini de mare artă literară. Sentimentele tainice ale celor două bune prietene, devenite, nemărturisit, rivale, sunt țesute de scriitor cu o rară subtilitate, într-o urzeală de mare finețe, îmbinând firele cu discreție dar și cu o voită transparență. Farmecul dublei pasiuni erotice rezultă din meșteșugul cu care prozatorul dozează și gradează efectele, adaptându-se excelent formei epistolare a romanului, de autoconfesiune, de sesizare a nuanțelor exterioare care răsfrâng stările intime ale altor personaje. Gala Galaction evocă în clarobscur, lasă multe aspecte ușor umbrite, enigmatice, ca să le lumineze ulterior, printr-un detaliu neașteptat. Deseori oferă numai anumite indicii, unele fraze eliptice, chiar criptice, al căror înțeles poate scăpa la o lectură fugară. Un rol important în descifrarea resorturilor intime ale protagoniștilor îl joacă aluzia, sugerarea printr-un simplu gest, printr-o singură expresie a tot ce plănuiesc sau trăiesc lăuntric cele două îndrăgostite. În roman se întâmplă mult mai multe lucruri decât se afirmă. De aceea, *Roxana* este, în această direcție, un roman de sugestii, pe care cititorul le poate cunoaște și trăi printr-o mai mare participare emoțională.

Între Roxana și Abel Pavel se stabilește la început o prietenie spirituală. Neopotă de arhimandrit și fiică de om evlavios, Roxana se aplatizase, se înstrăinase de biserică lângă un soț cinic și fără nici un scrupul moral ca Atanasie Ceaur. De aceea, la întâlnirea cu generosul și cucernicul preot care devine preceptorul copiilor ei, are revelația credinței și a idealismului creștin. Cu timpul, afecțiunea ei pur spirituală pentru duhovnic suferă însă o inefabilă transformare, începând să ardă cu flacăra unei adevărate pasiuni erotice. Serioasă și cucernică, își înăbușă stările lăuntrice, dar acestea găsesc totuși mijloace de a se exterioriza, cu discreție, împotriva voinței ei. Preotul le observă și le transcrie în epistola sa: „Pe lângă preocuparea și seriozitatea cu cari Roxana mă urmărea și mă invita la discuții, mi se părea că întrevăd o crescândă tristețe. Ochii ei negri se învăluiau uneori în nu știu ce pânjiniiș de amintiri... Figura ei, trandafirică și clasică – ai fi zis un chip de Veneră, cu o ușoară rețușare modernă – se înfiora și arăta, vizibil, deșteptarea unei tainice dureri sufletești. Roxana suferea...” Când preotul e invitat de Debora să petreacă o scurtă vacanță la vila unor prieteni din Germania, Roxana nu-și mai poate reține sentimentele, dar

și le mărturisește aluziv, prin parabole, ceea ce potențează și mai mult paginile care evocă această scenă. Spre deosebire de Borivoje, din *De la noi, la Cladova*, care îi declarase deschis preotului Tonea că-l iubește, Roxana își dezvăluie pasiunea prin subtile insinuări, prin expresii cu dublu înțeles, prin gesturi aparent enigmatice, dar deplin transparente. Astfel, pentru a contracara invitația adresată preotului de Debora, îl cheamă la Sinaia, sub pretextul meditării mai departe a copiilor, dar adăugând: „Nu numai copiii au nevoie de Sfinția ta, ci și mama copiilor”...

Pentru a-l sustrage de sub tentațiile Roxanei, prietena ei, Debora, devenită rivală, în umbră, pune în aplicare metode mai practice. Seducătoare, „femecătoare fecioară”, cum o caracterizează însuși Abel Pavel, hărăzindu-i o „complicată elevație sufletească”, Debora ia ca pretext, real sau simulat, convertirea ei la creștinism, ceea ce, bineînțeles, îl încântă pe preotul ortodox. Ea îl determină pe bancherul Simon să-i doneze lui Abel Pavel un loc viran pentru mult visata lui „operă religioasă și umanitară”. Altă dată îi oferă, grațioasă, „un buchet de crini de Florența”, pentru „icoana cea mare din chilia” în care locuiește, fapt care-l determină pe Abel Pavel să se simtă „aiurit și furnicat de o fericire serafică”. Debora schițează gesturi mai rafinate și mai tulburătoare decât Roxana, care au un ecou mai larg și mai intens în sensibilitatea de cucernic slujitor al altarului a lui Abel Pavel. Ea accentuează permanent dorința intimă de a îmbrățișa religia creștină.

Văzând că tânărul și inocentul preot evită să accepte invitația ei de a petrece vara la vila prietenilor din Germania, Debora își întipărește pe figură „umbra unei dureri umile și reținute”, strecurându-i lui Abel Pavel insinuarea care e gata să-l convingă: nu se va lăsa oare biruit „nici chiar de tainica dorință a unei inimi care eaută, de multă vreme, cărarea certitudinii creștine?...” Și ca să fie și mai ușor crezută, exclamă cu patetică întristare, nu însă și fără o probabilă intenție ascunsă de a-l îndepărta pe preot de lângă prietena ei: „Ce fericită e Roxana!... Ea poate să-și deschidă inima în toată voia. Ea poate să-și mărturisească, sub scutul și garanția bisericii, gândurile ei, deziluziile ei, nebuniile închipuirii și împleticirile pasului... O, cât sunt de fericite prietenele mele creștine, cari au avut norocul să găsească în duhovnicul lor pe magistrul vieții și al reconfortării!”

Prins în mrejele acestei duble pasiuni erotice, asaltat și dintr-o parte și din alta, tânărul preot nu poate rezista, nu poate rămâne insensibil, ca om, simțind cum i se strecoară în suflet ispita dragostei. Dar nu se gândește să-i dea curs liber, ci și-o înfrânge, străduindu-se să rămână credincios canoanelor și dogmelor religioase. Între preotul Abel Pavel și preotul Tonea, din nuvela *De la noi, la Cladova*, există și o asemănare, dar și o flagrantă deosebire. Și unul și altul se îndrăgostesc. Dar, pe când preotul Tonea trăiește o dramă profund omenească, izvorâtă din situația sa de cleric căsătorit și tată a cinci copii, preotul Abel Pavel nu trăiește

decât sentimentul fricii de a nu săvârși ceva care este oprit de canoane. Preotul Tonea se zbugiumă amarnic, cu sufletul cuprins de furtună, e aproape gata să facă pasul spre limanul iubirii, iar după ce se abține, cu prețul unei grele sfârtecări lăuntrice, se duce „să plângă pe cununa biruinții sale“. Preotul Abel Pavel nu trece prin asemenea involburări autentice umane sau nu este înfățișat de scriitor în aceste ipostaze. Frământările lui n-au rezonanță, deși adesea se manifestă și sub forma autoflagelării. Lunga sa confesiune epistolară, adresată ieromonahului Veniamin, părintele său spiritual, conține, de aceea, mai mult lamentații, făcute într-un stil impregnat de retorica ecleziastică.

Dacă preotul Tonea nu trece pragul fatal al ispitei, biruind-o, aceasta apare ca rezultat al unui zguduitor proces de conștiință, al unei îndelungate și grave analize, al unei dramatice înfruntări cu sine însuși, încercat fiind deopotrivă și de sentimentele lui adânc omenești, și de preceptele religiei pe care o slujește. În schimb, preotul Abel Pavel, mistuit de același foc al iubirii, rămâne pur nu prin energiile lui lăuntrice, prin puterea de a se autodepăși, ci prin fugă înfricoșată, prin dezertare. Pentru a înfrânge ispita, el se retrage la Mănăstirea Cernica.

Fuga la mănăstire, cu care se încheie romanul, nu rezolvă însă drama psihologică a lui Abel Pavel. La Cernica, unde își scrie confesiunea către duhovnicul Veniamin, ni se înfățișează căzut pradă unei grele tulburări sufletești, unei devastatoare remușcări. În mod firesc, cititorul ar vrea să afle cum se soluționează drama eroului, în ce sens, pe care căi. Aceasta cu atât mai mult cu cât însuși Abel Pavel, la începutul epistolei sale, se întreabă ce mijloace ar trebui să aleagă pentru a-și tămădui rănille sufletului. „În această situație extremă în care mă găesc – îi scrie duhovnicului Veniamin – nu-mi rămân decât două căi deschise: sau să ajung cât mai curând la țărnul mării și să mă urc în prima corabie menită să atingă coastele Țării Sfinte, sau – calea a doua plină de mărăcini și de macerațiile răbdării – să-mi deschid toate rănille și să le storc pe aceste cearceafuri de hârtie albă... Să plec, să fug, să zbor !... acesta ar fi sfatul mântuitor pe care știu că mi-l vei da acum ori mai târziu... Să viu să te găesc, la picioarele Golgotei unde te aflu astăzi, și acolo să mă zvârcolesc ca un vierme, în țărâna stropită cu sudoarea și cu sângele Izbăvitorului ! Așa ar trebui; acesta ar fi primul ajutor pe care aș putea să mi-l dau eu însumi.“

Gala Galaction a intenționat să-și continue romanul, proiectându-l într-o trilogie. În articolul *Reverii și proiecte literare*, publicat în revista *Adam* din 15 decembrie 1930, menționa: „După *Roxana*, vreau să mai scriu două romane afiliate (așadar, o trilogie): *Mă iubești tu, Simone ?...* și *Pax*.“ Peste trei ani, în 1933, într-un interviu acordat revistei *Viața literară*, făcea aceeași precizare, dar propunea, pentru romanele ulterioare ale trilogiei, alte titluri: „Romanele viitoare ale ciclului se vor numi probabil *Între Abel și Debora*, iar al doilea *Insula Pathmos*. Eroul pe care-l urmăresc este același preot Abel Pavel, care apare în

Roxana.“¹ Abia în 1935, în volumul colectiv de *Nuvele inedite*, publică un singur fragment, intitulat *Debora*, care, în mod cert, trebuia să facă parte din cel de al doilea roman al trilogiei, *Între Abel și Debora*. Renunțând la formula epistolară și adoptând relatarea directă, scriitorul îl prezintă pe Abel Pavel călător pe Muntele Athos, de la Mănăstirea Vatoped la Mănăstirea Zografu, într-un grup de pelerini creștini. Dintr-o succintă relatare inițială aflăm că preotul petrecuse „prin schiturile din patrie“ un an întreg, ca să-și vindece sufletul căzut în ispita dragostei vinovate. Ceea ce în romanul anterior era numai sugerat, în fragmentul la care ne referim este spus de-a dreptul, revelându-se mobilul dramei de conștiință a eroului: „Trebuia să fie dârzenia patimei și viclenia diavolului, ca să-l răstoarne de pe linia logicei elementare și să-l lase, nopți întregi, să băjbăie în fundul prăpastiei: *poate să fie Roxana soția lui ?*“

Pentru a-l readuce pe Abel Pavel „pe calea înțelepciunii creștine“, duhovnicul Veniamin „i-a dat sfatul unei călătorii la Locurile Sfinte“. Iată-l, așadar, pe fostul îndrăgostit bătând cărările Muntelui Athos, din mănăstire în mănăstire. Dar se pune întrebarea: a ieșit el definitiv din criza sufletească ce-l bântuia după retragerea la Cernica ? Într-o anume măsură, se pare că da, că a uitat-o pe Roxana. Fragmentul care aparține celui de al doilea roman al ciclului indică însă o nouă dramă lăuntrică, o recrudescență a tentației erotice, provocată de data aceasta de imaginea Deborei. Informându-ne că „libertatea cugetului“ lui Abel Pavel „e încă enigmatică“, Gala Galaction arată, mai departe, că „prietenia Deborei îl însoțește – în pelerinajul lui, cu pasul și cu gândul – ca un nou de dulce amintire, de măgulire, de păreră de rău și de neliniște vinovată“. Fragmentul se încheie aici, dar dacă s-ar fi transformat într-un al doilea roman este neîndoios că ar fi zugrăvit în continuare, în împrejurări schimbate, drama sufletească a preotului Abel Pavel, până la clarificarea ei, într-un sens sau altul.

Dacă romanul *Roxana* se citește și astăzi cu interes, aceasta se datorește mesajului lui social-uman, ca și admirabilei subtilități analitice cu care înfățișează pasiunea erotică nemărturisită a celor două prietene devenite rivale în a-l cuceri pe tânărul și inocentul preot.

*

Cel mai izbutit dintre romanele lui Gala Galaction este *Papucii lui Mahmud*. Subiectul lui are un nucleu real, cum însuși scriitorul notifică: „Romanul meu pornește de la o întâmplare reală, petrecută pe locurile mele de naștere, pe vremea războiului de la 1877; copil, am auzit-o de la toți, am cunoscut-o de la câțiva care trăiseră cot la cot cu eroul

¹ G. Preda, *De vorbă cu d. Gala Galaction*, în *Viața literară*, an. VIII, nr. 147; 1-15 octombrie 1933, p. 1.

întâmplărilor, am înțeles-o prin mine însumi și prin viață¹. Transfigurată artistic, prin viziunea specifică lui Gala Galaction, cu superioare mijloace compoziționale, această întâmplare reală a căpătat proporțiile și intensitatea unui impresionant proces de conștiință. Acțiunea romanului începe în timpul războiului de independență, dincoace de linia frontului, în Roșiorii de Vede. Savu Pantofaru, eroul central al romanului, cuprins de nebuniile beției, omoară pe prizonierul turc Mahmud. După ce îl doboară la pământ, printr-o lovitură de par în creștetul capului, observă însă că imineii turcului erau spărți, iar degetele, ieșite afară, erau înțepenite de ger. A doua zi trezindu-se din imperiul beției, Savu, cuprins de o mistuitoare remușcare, este chinuit de gândul că a făcut moarte de om, că a săvârșit o crimă, nefiind nici în condițiile luptei și nici în legitimă apărare. Îmbolnăvindu-se de febră tifoidă, zace mai bine de o lună de zile, în cele mai năprasnice vedenii și coșmaruri. După vindecare, remușcarea continuă să-l sfâșie, îl dezzechilibrează, imaginea lui Mahmud urmărindu-l ca un spectru. Nemaiputând suporta, se mărturisește schivnicului Silvestru, de la care primește canonul să lucreze cu mâinile lui o mie de perechi de încălțăminte de tot felul, să străbată neconținut lumea și să le dăruiască celor sărmani, iar izbăvirea să nu-i vină decât după împlinirea acestui canon, de la un urmaș direct al schivnicului.

Scriitorul înfățișează, așadar, reabilitarea morală a eroului prin împlinirea unui canon religios. O asemenea perspectivă nu anulează însă interesul și valoarea deosebită a romanului. Și aceasta pentru că scriitorul a știut să transpună zguduitorul proces de conștiință al eroului cu mijloace consecvent realiste, cu un excepțional talent de analist al sufletului omenesc, într-o narațiune străbătută de fiorul vieții reale, plină de dramatism, de veridicitate, din care se desprind semnificații etice și social-umane de esență majoră, pe linia aceluiași umanism și democratism propriu întregii opere a lui Gala Galaction. Într-un anume sens, ideea reabilitării morale a eroului prin împlinirea unui canon religios poate fi considerată un ax compozițional, în jurul căruia se polarizează o sumă de fapte și întâmplări în măsură să transmită cititorului un nobil mesaj.

Procesul de conștiință al lui Savu Pantofaru impresionează prin caracterul lui profund omenesc. Gala Galaction îl zugrăvește realist, în pagini analitice de o remarcabilă consistență și adâncime psihologică, îi urmărește evoluția cu același mare meșteșug al potențării scenelor și episoadelor, al dozării logice și gradate a efectelor. Scriitorul nu face din Savu Pantofaru un posedat, căzut pradă unei obsesii metafizice. Dacă se poate spune că remușcarea eroului devine o obsesie, atunci

¹ Un interviu al d-lui Gala Galaction, în *Adevărul literar și artistic*, an. X, nr. 554, 19 iulie 1931, p. 7.

trebuie precizat că această stare psihologică este condiționată de anumiți factori firești, apare motivată verosimil. De ce se zbuciumă Savu Pantofaru, de ce este cuprins de remușcare ? Pentru că este un om onest, un suflet curat, condus de o concepție de viață simplă dar sănătoasă, al cărei atribut fundamental este omenia. Om obișnuit, înzestrat cu spiritul dreptei judecăți al omului din popor, Savu își dă seama că a săvârșit o greșală, că a luat viața cuiva, chiar inamic fiind, nu în chip vitejește, loial, ci în condiții total inegale, când Mahmud nu numai că nu putea schița nici un gest de apărare, dar era și aproape sfârșit de boală. Din această perspectivă, apare firească încercarea lui Savu de a-și răscumpăra greșala prin înmormântarea lui Mahmud în mod tainic, în cripta părinților săi, în cimitirul creștin.

Agravarea zbuciumului lăuntric al lui Savu, declanșarea maximă a procesului său de conștiință se întâmplă în răstimpul îndelungat în care zace răpus de febră tifoidă. Din modul consecvent realist în care scriitorul prezintă faptele, rezultă clar că delirul eroului este cauzat de boală, că starea de halucinație, când are permanent în față chipul lui Mahmud, nu devine o obsesie în sine, ci o consecință a suferinței fizice. Pasajul în care Gala Galaction zugrăvește dramatica zbatere din subconștientul eroului este de o uluitoare forță de sugerare, se concretizează în imagini tulburătoare ca scenele apocaliptice. Îmbolnăvirea de febră tifoidă, cu năprasnicele ei vedenii și coșmaruri, este, așadar, un accident cu grave repercusiuni în psihologia lui Savu, explică transformarea interioară a eroului, intensifică muștrările lui de cuget. După ce se însănătoșește, Savu rămâne bântuit de fulgerările bolii, dar nu este nici pe departe atins de alienare. Remușcarea, cu tot caracterul ei obsesiv, nu este un impuls abstract, o fixațiune stranie, ci e condiționată de sentimentele și gândurile unui om de omenie. De data aceasta, muștrarea de cuget a lui Savu implică și regretul că a îndurerat o prezumtivă familie din cine știe ce colț al lumii. Din milă, din omenie, din dorința de a-și răscumpăra greșala, Savu e gata să meargă la familia lui Mahmud, dacă ar ști unde se află, ca să-l înlocuiască pe cel dispărut, să-i iubească, să-i apere pe cei rămași fără sprijin.

Un moment-cheie în desfășurarea procesului de conștiință al lui Savu Pantofaru este spovedania în fața ieroshimonahului Silvestru. Această hotărâre a eroului corespunde modului în care e structurat lăuntric. Savu Pantofaru, deși e om onest și curat la inimă, nu știe prea multe lucruri despre religia creștină, în care a crescut și în care crede. Mai mult empiric, el deduce că, fiind creștin, trebuie să-și mărturisească crima, considerată de religia creștină ca unul dintre cele mai grele și înfricoșate păcate. Pivotal creștin al romanului îl constituie canonul pe care anahoretul Silvestru i-l dă lui Savu, ca să se izbăvească de păcat. Ca duhovnic schivnic, deci mult mai aspru și mai ascet decât alte fețe bisericesti, ieroshimonahul Silvestru nu poate proceda în alt fel decât împovărându-l pe Savu cu o grea ispășire, pentru că a încălcat porunca

a șasea din Decalog: „Să nu ucizi !“ El îi dă canonul lui Cain, să fie pribeag și răzleț pe pământ, dar cu un scop precis.

Privind lucrurile cu atenție, în profunzime, nu trebuie să cădem în eroarea de a subaprecia valoarea și interesul romanului datorită faptului că prezintă reabilitarea morală a eroului prin împlinirea unui canon religios. Ceea ce trebuie să ne rețină cu deosebire este modul în care îl ispășește. Gala Galaction imprimă modulului practic în care Savu își împlinește canonul o finalitate umanitară și democratică. Poate părea paradoxal acest lucru, dar rezultă întocmai, cu o evidență logică, incontestabilă, din toate faptele săvârșite de Savu. Scopul suprem al eroului este acela al iubirii și ajutorării nenorociților, a nevoiașilor și năpăstuiților. Cutreierând drumurile țării, împarte gratuit încălțăminte lucrată de mâinile lui, numai la cei săraci și oropsiți, indiferent nu numai de vârstă, ci și de naționalitate și religie. El întemeiază o frumoasă prietenie și comuniune sufletească cu turcul Ibrahim și cu evreul Marcu Goldstein, sub semnul acelorși convingeri umanitare. Rătăcind continuu, Savu nu se limitează la împlinirea strictă a canonului. Finalitatea umanitară și democratică a acestuia se răsfrânge asupra tuturor faptelor săvârșite.

În *Papucii lui Mahmud*, umanitarismul și democratismul viziunii cu care Gala Galaction prezintă împlinirea canonului religios al eroului se afirmă plenar, impresionant, în paginile care evocă prietenia dintre Savu Pantofaru, Ibrahim și Marcu Goldstein. Adăpostit în casa lui Ibrahim, Savu nu pregetă să apere chiar cu prețul vieții sale avutul și viața prietenului turc, atunci când acesta e atacat, noaptea, de o bandă de țigani. Conviețuirea lor se bazează pe principiul săvârșirii binelui, al ajutorării celui umilit și necăjit: „Omul trebuie să fie bun, îngăduitor, iubitor de adevăr și de cinste, zăbavnic la minte și milostiv cu toată lumea, dar mai ales cu cei săraci“. Savu și Ibrahim țin sincer și adânc unul la altul, se respectă reciproc indiferent de faptul că unul este creștin și celălalt mahomedan, că unul este român și altul turc. Deosebirea dintre ei nu-i tulbură cu nimic, nici nu-i îndeamnă măcar să constate care religie e mai bună: „Fiecare caută la credința celuilalt cu smerenie și cu respect. Așa voise Dumnezeu cu ei și cu părinții lor, ca unii să fie ai lui Christos și alții ai lui Mahomed.“ Asemenea convingeri îi înfrățesc pe Savu și Ibrahim și cu Marcu Goldstein, umilul crețelar evreu împovărat de necazuri. În discuțiile dintre ei, purtate simplu, în spiritul omeniei, ajung la concluzia unui monism religios. Iată, de pildă, cum argumentează Marcu Goldstein: „El e unul singur, acolo sus, și noi suntem toți copiii lui... și facem atâta gălăgie, ne luptăm unii împotriva altora, ne prigonim și ne urâm...“ Și pentru a fi mai convingător și mai explicit, în ideea că nu se poate afirma categoric care religie e mai bună, Marcu Goldstein reproduce, din cunoscuta piesă a lui Lessing, *Nathan înțeleptul* (actul III), povestea celor trei inele, care simbolizează cele trei religii, lucrate de giuvaergiu într-o atât de desăvârșită

asemănare încât nu puteau fi deosebite unele de altele și două dintre ele de cel adevărat. Iar Savu Pantofaru, ca bun creștin, dar plin de respect față de credințele celor doi prieteni, invocă din religia sa tocmai principiile cu aspect umanitar și democratic, expunându-le cu simplitate: „Iisus Christos ne învață că frăția și dragostea omenească n-au hotare și trebuie să se întindă și să cuprindă pe toți oamenii de orice neam și de orice lege“.

Finalul romanului este, în același sens, o apoteoză a înfrățirii oamenilor indiferent de religia și de originea lor etnică. Simțind că i se apropie sfârșitul, având gata a mia pereche de încălțăminte, izbăvitoare de păcat, Savu Pantofaru se îmbarcă pe un vapor, spre a merge la Constantinopol, unde îl aștepta, de multă vreme, Ibrahim. Dar, în caicul care-l transporta la țarm, Savu se stinge în extaz, transfigurat de împăcarea sufletească a celui curățat de păcat. El are în față imaginea lui Mahmud, dar când vrea să-i dea cea de a mia pereche de încălțăminte, observă că picioarele, ca și mâinile care se pogoară deasupra sa, purtau urme de piroane, adică aparțineau lui Iisus Christos. Viziunea este simbolică. La fel de simbolice sunt și cuvintele pe care Ibrahim le rostește în fața trupului neînsuflețit al lui Savu:

„- Frate Savule... Mahmud, pe care l-ai văzut pretutindeni și l-ai slujit o viață întreagă, se odihnește, în cimitir ghiaur, lângă părinții tăi. Vino și tu de te odihnește, în pământ turcesc, lângă părinții lui Ibrahim !“

Romanul *Papucii lui Mahmud*, construit pe un proces de conștiință, este ilustrativ pentru modul specific în care Gala Galaction a îmbinat concepția creștinismului cu convingerile umanitare și democratice ce l-au însoțit întotdeauna. Având ca premisă o idee umanitarist-creștină, romanul se transformă, în întregul lui, într-o pasionată pledoarie pentru săvârșirea binelui, pentru iubirea de cei aflați în sărăcie și suferință, dar mai ales pentru buna conviețuire și înțelegere reciprocă dintre oamenii de religii și naționalități diferite. În cronica literară publicată în *Adevărul literar și artistic* din 10 ianuarie 1932, G. Călinescu scria: „Suavă, plină de luminișuri, această operă este nu numai o scriere foarte valoroasă și o izbândă stilistică, dar și o scriere morală bună de pus în mâinile tinerilor“. Tot astfel, într-un articol apărut în *România literară* din 20 februarie 1932, Mihail Sebastian arăta că romanul *Papucii lui Mahmud* conține „o legendă dintre cele mai frumoase, scrisă într-un stil de zile mari. Și «de zile mari» nu vrea să spună stil împodobit, ci inspirat.“

Într-adevăr, cel de al doilea roman al lui Gala Galaction emoționează și oferă cititorului momente de elevație spirituală datorită și „stilului admirabil, omogen, modern totodată“, cum remarcă tot G. Călinescu, în cronica amintită. În ceea ce privește mijloacele de expresie, stilul, între *Roxana* și *Papucii lui Mahmud* există o sensibilă diferență. În primul roman, fiind vorba de confesiunea unui preot față de duhovnicul său, formulele sacramentale, retorismul ecleziastic,

citatele biblice și afectarea patetică abundă. Totuși, în *Roxana* îl putem recunoaște pe marele stilist din nuvele, printr-un șir de expresii, metafore și comparații de aceeași forță sugestivă. Bunăoară, după afrontul primit din partea lui Atanasie Ceaur, preotul Abel Pavel își simte sufletul „rece și evacuat, ca o capsulă de mătase după ieșirea fluturului“. Stările sufletești ale preotului încercat de ispita dragostei vinovate sunt sugerate prin evocarea peisajului înconjurător, prin stabilirea unei analogii inefabile între zbuciumul lăuntric al eroului și cursul vijelios al Oltului: „În trei zile de ploaie crescuse fioros. Îi veneau pâraie de pe toate văile, zguduia toate podurile și azvârlea spume pe traversele liniei ferate. Se părea că, pe albia lui, nu mai curge apa cea cunoscută și lesnicioasă, pe care o tai cu un deget, ci o conjurație vrăjită și dezastruoasă a tuturor stâncilor cărunte, unde ocele acestor munți. Cu tot zgomotul trenului, glasurile Oltului rămăneau distincte. Unde albia era mai largă și mai revărsată, se ridica, spre codrii suspendați, stol de fluierături și de țipete de fierăstrău. Unde matca se strâmta și se prăbușea în subteranele de piatră, vijelia cea stridentă se prefăcea în mânia bubuitoare și în horcăială de infern gătuit. Valurile veneau călare pe valuri, până la un stâlp de pod, până la o stană curmezișă, se năpusteau în ea ca trăsnetul și se rispeau într-un fulger de furie albă și de spume.

Dar cât era de legitimă această răzvrătire a Oltului străvechilor balade ! Cât era de binevenită și de dragomană această nebulie, care-și călca țărmi și zguduia pravila stâncilor constrângătoare de mii de ani !... Priveam iureșul viteaz al Oltului, priveam dezlănțuirea lui măreață și absurdă, vedeam prăpădul fagilor, cu fruntea în văltoiri, cu rădăcinile în văzduh, și ochii mi se umpleau de lacrimi și o simpatie amară și păgână dibuia în mine începutul nu mai știu cărei doine bătrânești...

În *Papucii lui Mahmud*, stilul lui Gala Galaction deși mai este – ca să folosim din nou remarca lui G. Călinescu – „ușor parfumat cu demnitatea și culoarea unei narațiuni cu caracter biblic“, totuși se distinge printr-o mai mare sobrietate, printr-o largă nuanțare, dobândind consistența, vibrația și forța expresivă din nuvele. Proiecția în peisajul înconjurător a stărilor lăuntrice ale personajului central este realizată cu aceeași consecvență și evidentă iscusință artistică, în pagini de intensă rezonanță stilistică. Starea de halucinație, de suprasolicitare psihologică, sub imperiul remușcării, din timpul bolii lui Savu, este sugerată printr-o acumulare vertiginoasă de imagini și senzații terifiante: „Veneau peste el spaime fără nume și fără număr. Veneau peste el berbeci uriași ca niște maluri. Veneau cohorte întregi de nebuni scăpați din balamuc, cari urlau, se călcau și se mușcau între ei, dar fugăreau pe Savu până când îl prindeau și-i înfingeau sub țeastă unghii încovoiate ca secera. Veneau înspre Savu nouri grei și perne uriașe, desfundate, cu un puf fierbinte și puturos, în care Savu se afunda până

se îneca. Veneau urlete, bubuituri, chiote și mii de căruțe, grele, ferecate, cari huruiau pe creștetul lui, ca pe podul Veziu...”

Facultatea dominantă a stilului lui Gala Galaction – expresivitatea – încununează narațiunea pe toată întinderea romanului. Ca și în nuvele, ea rezultă din aceeași măiestrită îmbinare a expresiilor neologice cu cele arhaice și populare, ca și din transcrierea plină de savoare a vorbirii curente, a comunicării orale. Iată, spre exemplu, cum înfățișează scriitorul, în câteva fraze succinte, dar de condensată substanță sugerativă, plecarea lui Savu în lume, pentru a-și îndeplini canonul, după ce a părăsit tot ceea ce-i aparținuse până atunci: „Savu Pantofaru a ieșit din rostul lui, din casa lui și din modesta lui constelație de târgoveț breslaș și s-a azvârlit în haos, ca acele uimitoare stele fâlfâitoare, cari ni se par niște răzvrătite ale văzduhului și niște contradicții ale pravilelor cerești“. Armonizarea atât de echilibrată, de seducătoare a neologismelor cu termenii populari este constantă în paginile romanului. Încă un exemplu, de data aceasta de natură descriptivă: „Împrejurul vaporului clocotea o păcură universală care, sub plugul prorei și la lumina farurilor de pe catarge, se prefăcea în fantastice havuzuri de viscol și de omăt“. Atunci când își propune să reproducă intervențiile în discuție ale diferitelor personaje, Gala Galaction respectă întocmai modul lor propriu de a gândi și de a se exprima, nuanțând astfel narațiunea. Bunăoară, introducând relatarea sergentului Iorgu Mutafu, întors din luptele de la Plevna, scriitorul știe să se mențină la nivelul stilului oral, transcriindu-l în concretețea lui, dar cu o insesizabilă participare la înzestrarea frazelor cu vibrații interioare.

Ca și nuvelele, romanul *Papucii lui Mahmud* are o curgere cursivă, liniară, fără planuri suprapuse, fiind, în fond, tot o povestire, cu preponderența relatării scriitorului însuși. Nici de data aceasta Gala Galaction nu creează caractere, tipuri umane complexe, deoarece preocuparea sa fundamentală rămâne aceea de a întreprinde analize sufletești, de a zugrăvi evoluția dramatică a unui proces de conștiință, apelând din nou la inegalabilele sale mijloace de introspecție, de pătrundere până în cele mai ascunse și imperceptibile straturi ale psihologiei umane. Ca scriitor analist, Gala Galaction a preferat, ca fiind mai adecvată, forma narațiunii continue, a povestirii. Romanul *Papucii lui Mahmud* ne revelă însă, într-o mai largă măsură, și pe creatorul epic propriu-zis, capabil să construiască scene și episoade dinamice, cu prezența bogată a dialogului. Prima parte a romanului este edificatoare în acest sens, dar cu deosebire capitolul inițial, care prezintă atmosfera din cărciuma lui Vancea, unde sergentul Iorgu Mutafu, sosit cu un convoi de prizonieri turci, bea cu vechii săi prieteni și le istorisește luptele de la Plevna. În această scenă, dialogurile sunt vii, se succed cu repeziciune, integrându-se firesc în firul narațiunii, expusă sobru, cu concizie și precizie verbală. Scriitorul surprinde, cu

evident meșteșug compozițional, chiar și devierile întâmplătoare de la linia discuției, însă le prezintă în așa fel încât nu stirbește cu nimic continuitatea și unitatea ansamblului, creând o mai puternică senzație de autenticitate, de viață reală.

Farmecul romanului *Papucii lui Mahmud*, ca de altfel al mai tuturor operelor lui Gala Galaction, este asigurat și de nenumăratele și amplele pasaje descriptive. Pentru Gala Galaction, descrițiile de natură constituie, fără doar și poate, o condiție și o coordonată esențială a preocupărilor și artei sale scriitoricești. Înzestrat cu un remarcabil simț plastic, cu o viziune de un bogat cromatism, sensibil la o infinită varietate de forme și nuanțe sub care se prezintă natura înconjurătoare, pe care le armonizează printr-o prodigioasă inventivitate imagistică, Galaction realizează descriții de o rară expresivitate și savoare, de o excepțională putere de a comunica direct cu afectivitatea cititorului. Desprindem, din romanul la care ne referim, pasajul unde zugrăvește ivirea zorilor pe marea liniștită, de după furtună: „În văzduhul răcoros, violentul zbucium de acum câteva ore a scăzut până la boarea de dimineață. Imensitatea mării și a tăriei de deasupra, în fața zilei ce se naște, este încă o dată fragedă, precurată și fără nici o amintire, ca în prologul Creațiunii. La răsărit, între cer și mare, porțile străvezii ale luminii încep să se miște ca pe niște imense țâfâni de mărgean fixate orizontal.

Întunericul gonit de pretutindeni stăruiește încă în mișcătoarea za de ape, de sub orizontul transfigurat. Dar din vasta câmpie sumbră, în care se alină răscoala valurilor, când și când răzlesc și se ridică stinghere creste albe, rostogolind deodată rubine, printre perle. Spre punctul dintre cer și apă, unde converg atâtea coarde trandafirii, marea azvârle un pod colcăitor și strâmt, din milioane de lame jucăușe.

Minunea zilnică se reface, matematică și glorioasă. O scoică de porfiră naște din efervescența aurorii și din adâncurile oceanului, strivite și pacificate sub bara de oțel a zării. Soarele crește, lasă în mare capșonul de bujori din prima clipă și se avântă pe linia-i siderală, în vibrații de aur și de foc.

Vaporul primește pieziș și în coastă salutul seninei dimineți de august. Peste brazdele largi și liliachii, încă stăruitoare din crâncena arătură de astă-noapte, «Cobra» trece ca o grapă albă cu coamă de întuneric. Cu pieptul ei puternic dărâmă valul din cale-i și-l preface, ca la scocul morii, într-un măciniș cu inima de zăpadă și cu cunună viorie, care se răstoarnă, pale-pale, și se îneacă în păcura albastră. La grilajul covertei și în foișoarele de sus încep să se adune, în fața soarelui dătător de viață, învioratele victime ale furtunii...“

În întregul lui, romanul *Papucii lui Mahmud* rămâne una dintre operele reprezentative ale lui Gala Galaction, cu o permanentă viabilitate.

Doctorul Taifun, cel de al treilea roman al lui Gala Galaction, apărut în 1933, a fost conceput, ca idee, încă din 1911, sub formă de nuvelă. Într-o scrisoare adresată lui G. Ibrăileanu, la 25 februarie 1911, prozatorul îl informa că, în locul nuvelei *Mi-e dragă Nonora !*, neacceptată la *Viața românească*, îi va trimite o alta, intitulată, *Doctorul Gorilă*¹. Promisiunea nu a fost realizată la timpul indicat, însă proiectul nuvelei nu l-a abandonat, ci l-a purtat vreme de două decenii, până când s-a concretizat într-o construcție ceva mai amplă, în romanul la care ne referim. În perioada în care încă lucra la *Doctorul Taifun*, Gala Galaction mărturisea public: „Fantoma aceasta mă prigoneste de nu mai știu câți ani de zile... Cred că de vreo douăzeci de ani.“²

Elaborat, așadar, în anii 1932-1933, *Doctorul Taifun* reflectă, pe de o parte, viziunea specifică a scriitorului din această perioadă, iar pe de alta, realitățile social-umane caracteristice societății românești din vremea respectivă, în aspectele lor particulare. Romanul se bazează pe observarea și cunoașterea atentă a acestor aspecte. Într-o declarație făcută revistei *România literară*, la apariția scrierii sale, Galaction preciza: „Persoanele din romanul meu nu sunt inventate. Persoanele pe care le veți întâlni în romanul *Doctorul Taifun* sunt furate, cu coada ochiului, din stradă, din tren, din saloane și din cronica imensă a ziarelor și a vieții bucureștene.“³

Conflictul romanului este axat pe legătura sentimentală dintre doctorul savant Bobircă, poreclit Taifun, și Floreal Vasilescu-Popu. În urma acestei legături, expusă printr-o succintă și indirectă relatare retrospectivă, se naște un copil. După doi ani – în momentul care marchează începutul acțiunii propriu-zise a romanului – doctorul Taifun se decide să se căsătorească cu aceea care i-a dăruit un copil, pentru a-și întemeia o familie, dar mai ales pentru a o scuti de situația penibilă în care se afla, pentru a o salva din atmosfera convențională și insuportabilă a vieții ei conjugale. Până să-și pună în aplicare hotărârea luată, află însă – cruntă dezamăgire ! – că Floreal este, în același timp, și amanta lui Vlad Gherasimescu, secretarul-general al ministrului unde lucrează soțul ei, și a lui Titu Mărgărit, nepotul lui Gherasimescu, paternitatea copilului fiind pusă pe seama fiecăruia în parte. Printr-un concurs de împrejurări, doctorul Taifun se întâlnește acasă la el și cu Vlad Gherasimescu și cu Floreal, care fugise cu copilul de la locuința

¹ I. Lăzărescu, *Gala Galaction către G. Ibrăileanu*, în *Viața românească*, nr. 12, decembrie 1963, p. 148.

² Gala Galaction, *Răvaș către un prieten*, în *Dimineața*, nr. 9345, 2 ianuarie 1933, p. 3.

³ Gala Galaction, *Doctorul Taifun*, în *România literară*, an. II, nr. 82, 30 septembrie 1933, p. 1.

ei, de teama soțului. În urma unui adevărat consiliu judecătoresc – prezidat de prietenul lor comun, doctorul Hristodorache – în care Floreal își povestește viața și drumul ei spre decădere, doctorul Taifun o iartă și o oprește lângă el, împreună cu copilul.

Spre deosebire de *Roxana* și *Papucii lui Mahmud*, romanul *Doctorul Taifun* nu mai conține nici o referință manifestă la principiile ecleziastice. Poate că și subiectul lui nu s-a mai pretat la asemenea interpolări și coloraturi biblice. Este însă romanul complet detașat de sfera preocupărilor creștine ale scriitorului ? La o lectură atentă, observăm că nu. Substratul lui religios, moralizator, constă tocmai în iertarea păcatelor femeii de către doctor, iertare făcută în numele preceptului evanghelic referitor la femeia desfrânată: „Care dintre voi este fără de păcat, să arunce cel dintâi piatra asupra ei“, precept care este invocat de doctor ca argument al hotărârii sale, în consiliul judecătoresc la care ia parte. Această intenție moralizator-creștină este însă introdusă fugitiv, cu o deplină discreție, într-un mod aproape insesizabil. Într-un anumit sens, ea poate constitui un simplu detaliu al discuției care are loc, pentru că scriitorul nu insistă asupra preceptului evanghelic invocat, nu-i acordă vizibil un rol determinativ în evoluția faptelor, nu-l pune în corelație imediată cu deznodământul conflictului, lăsând personajele să acționeze în voie. De altfel, însuși Gala Galaction a ținut să precizeze: „Punctul meu de vedere creștin și candela preocupărilor mele stau ascunse într-un colț, după perdea. Eroii mei sunt veseli, triști, dramatici, ușuratici, adulteri și eu îi las să se desfășoare așa cum psihologia lor îi face să fie.“¹

Doctorul Taifun are comparativ cu *Roxana* și *Papucii lui Mahmud*, un mai accentuat sens polemic, o mai clară finalitate socială. Gala Galaction a scris acest roman cu scopul declarat de a dezbate condiția femeii în cadrul societății din acea vreme, a moralei caracteristice acelei societăți, de a pleda pentru emanciparea femeii și a respectării demnității ei umane. În confesiunea din *România literară* arăta că ideea centrală a romanului este „ridicarea la majoratul drepturilor, al răspunderii, al seriozității, al deplinei egalități, cu noi bărbați – ridicarea femeii, la acest majorat, atât de revoltător tăgăduit, atât de cinic pus sub sechestru“. Practic, în cadrul romanului, al conflictului lui, scriitorul nu dezbătea însă în abstract problema eliberării femeii de sub sclavajul bărbatului. Gala Galaction prezintă în mod realist drumul parcurs de Floreal de la onestitate și demnitate la decădere și adulter, acuzând societatea, mediul înconjurător la abdicarea femeii în imoralitate. Recurgând la mărturiile eroinei, el are posibilitatea să contureze întregul proces al disoluției ei etice. Floreal, pe numele ei real Floricica,

¹ G. Preda, *De vorbă cu d. Gala Galaction*, în *Viața literară*, nr. 147, 1-5 octombrie 1933, p. 2.

este fata orfană care în anii copilăriei s-a zbatut în mizerie și suferință. Venind la București, la Facultatea de Științe, nu are cu ce să se întreție, pentru a-și continua studiile, și atunci e nevoită să caute de lucru. Din acest moment începe dramaticul ei calvar, sub presiunea distructivă a mediului, a ipocritelor și viciatelor relații sociale. „M-am găsit singură în acest oraș haotic, crescut și învârfuit după război cu lopețile avidității și ale desfrâului... Fată de nouăsprezece ani, urcând scările tuturor autorităților și instituțiilor, sub ochii lubrici ai domnilor de la ghișeuri și de la birouri ca să găsească ticăloasa de leafă din care să trăiască și să-mi sfârșesc studiile universitare“ – mărturisește eroina. Învățând dactilografia, intră în serviciul ministerului condus de Vlad Gherasimescu, în biroul lui Vasilescu-Popu. Ea muncește cu încordare, în mod exemplar, plină de modestie și demnitate. Dar șefii îi sapă, îi ultragiază onoarea și cinstea. Vasilescu-Popu o siluiește și, pentru a preveni scandalul, contractează căsătoria. Însă – vai ! – chiar soțul ei îi provoacă, deliberat, decăderea ulterioară. Acesta, pentru a-și atinge scopurile lui murdare, pentru a parveni, o constrânge cu sadică violență să se vândă șefilor lui. Floreal refuză, se împotrivesc cu îndârjire, se zbate, dar tirania soțului, vicleniile diabolice ale șefilor o silesc să alunece pe panta imoralității. Ea este conștientă că a căzut în imoralitate, dar această ipostază nu este deloc liniștitoare, ci dimpotrivă. Întrebările pe care le pune lui Vlad Gherasimescu și doctorului sunt întrebări pline de revoltă, sunt adevărate acte de acuzare. Vorbind despre nelegiuirea lui Vasilescu-Popu, când se afla în serviciul lui, Floreal rostește: „Acestea erau omenia, mila, probitatea, ocrotirea pe care o biată fată orfană și săracă le găsea în inima și în atitudinea celor chemați să-i apere și să-i asigure moralitatea ?“ Întrebările eroinei sunt și ale scriitorului, conțin în ele atitudinea protestatară a lui Gala Galaction. „Domnule secretar-general – se adresează Floreal lui Vlad Gherasimescu – când stați în mărșul dvs. birou și discutați și dezlegați probleme grave ale gospodăriei naționale, nu simțiți cum se urcă spre dvs., din adâncurile piramidei administrative, suspinele și deznădejdele bietelor femei funcționare ? Ce atmosferă ! Ce constrângere sufletească ? Ce vastă cultură de bacili ai disoluției morale ! De la birou la birou se înnoadă și deznoadă zilnic miile de rețele ale ochilor vicleni, ale flirtului, ale cancanului, ale poștei curvare și preacurvare, ale geloziei și ale spionajului.“ Adăugând: „Apostolii emancipării femeilor, când trec prin birourile noastre mixte, trebuie să încerce mari și înfricoșate zguduirii sufletești“.

În partea ultimă a romanului, și mai precis în deznodământul lui, prezentarea condiției femeii pierde însă din intransigența și obiectivitatea realistă inițială, transformându-se într-o pledoarie nu atât de esențială creștină, cât de natură romantică. Scriitorul pare că nu dezaproabă faptul că Floreal este, în același timp, cu bună știință, amanta a trei bărbați, pe fiecare în parte făcându-l să se creadă tatăl adevărat al copilului, cu scopul de a obține de la ei, cu regularitate, diferite sume de bani. În

mod naiv, sentimental, Galaction încearcă să o absolve pe Floreal de vina moravurilor practicate și dirijate cu abilitate de femeie ușoară, întreținută, calculată în a stoarce avantaje și profituri personale. Cu o întârziată viziune romantică, se preocupă numai de dorința ei de reabilitare și de mijloacele prin care se realizează această reabilitare, pornind de la premisa că eroina, în situația extremă în care a ajuns, regretă sincer faptele ei, are muștrări de cuget și își propune, pentru viitor, să revină la onestitate și demnitate, dacă i se oferă această posibilitate. Într-adevăr, posibilitatea i-o oferă doctorul Taifun, așezat de scriitor într-o voită lumină favorabilă. În condițiile vremii sale, doctorul apare ca o excepție, ca un om singular, de o generozitate fără seamăn și de o exemplară frumusețe de caracter. Gala Galaction și-a construit personajul tot cu intenții polemice, opunându-l celorlalți eroi ai romanului care întrupează morala coruptă a societății din vremea respectivă. În articolul *Răvaș către un prieten*, publicat în *Dimineața* din 2 ianuarie 1933, expunând conflictul romanului și fizionomia personajelor, prozatorul preciza că doctorul Taifun este „un om din vechea gardă“, cu o intactă vertebrație etică. „Încrederea, avântul, devotamentul și cavalerismul ideii au rămas cu noi, cei născuți în jumătatea a doua a veacului trecut“, afirma Galaction, solidar cu doctorul, blamând în continuare pe „desfrunziții, gârboviții, faliții în vlagă și în convingeri“, recte pe Vasilescu-Plopu, Vlad Gherasimescu și Titu Mărgărit, reprezentanții modului de viață din societatea românească interbelică. Conturarea eroului central în raport cu ceilalți semeni ai lui îmbracă însă, în ultima analiză, tot o coloratură romantică. Și aceasta pentru că gestul de largă generozitate al doctorului apare ca o chestiune strict intimă, personală, iese din ordinea firească a lucrurilor și trece în zona cazurilor singulare. Acest gest nu poate genera concluzii de ansamblu, privitoare la mijloacele generale, și mai ales eficiente, de salvare a femeii, ci îndeamnă la soluții sentimentale, de filantropism sau de iertare creștină. E drept, perspectiva realistă a conflictului se rarefiază prin această finală pledoarie romantică, însă nu este mai puțin adevărat că, în ceea ce privește atitudinea scriitorului față de aspectele negative ale societății din acel timp, sensul polemic al romanului se păstrează neștirbit.

În *Doctorul Taifun* Gala Galaction și-a propus să trateze un subiect care, printr-o serie de laturi de prim-plan, nu-i prea venea la îndemână, în situația sa de preot. Fiind vorba de amanți, adultere, practici și moravuri vecine cu prostituția, prozatorul nu s-a simțit în largul său, în sfera preocupărilor obișnuite, ceea ce se resimte pe parcursul romanului. De altfel, în interviul din *Viața literară* a și declarat că romanul este „străin de idealul meu creștin“. O anumită neaderență la obiect, o anumită răceală și reținere în expunere au făcut ca romanul să aibă o restrânsă intensitate dramatică, o vibrație epică diminuată. Neavând o participare afectivă la consumarea conflictului, Galaction

și-a cenzurat cu impusă luciditate modul de înfățișare a faptelor, ceea ce a avut drept rezultat o accentuată intelectualizare a mijloacelor de expresie. Îndeosebi dialogul apare „lucrat“, transpus cu o elocință care depășește spontaneitatea unei obișnuite înfruntări orale dintre personaje. Disponând însă de un rar simț al limbii, scriitorul a știut să evite stridențele, discursivitățile, asigurând narațiunii o desfășurare fluidă. Așa se face că, în întregul lui, romanul *Doctorul Taifun* constituie, și pentru cititorul de azi, o lectură interesantă și atractivă.

În perioada de elaborare a romanelor, pentru Gala Galaction literatura nu mai constituie, integral, un scop în sine, creator, ci devine mai mult un mijloc de a ilustra artistic o idee. Cel de al patrulea și ultimul roman, *La răspântie de veacuri* (1935), se înscrie, în chip manifest, pe această direcție.

Punctul de plecare al romanului se află în prelegerile inaugurale ale cursului de istoria filosofiei engleze, ținut de Titu Maiorescu la sfârșitul veacului trecut, în 1898, în fața studenților Facultății de Litere și Filosofie, curs pe care tânărul Grigore Pișculescu, în cel dintâi an al său universitar, l-a rezumat fidel în revista *Literatură și artă română*. Reproducând identic aceste rezumate, Gala Galaction se oprește cu insistență, în comentariile sale auxiliare, asupra prelegerii în care Titu Maiorescu a prezentat celebra prietenie a filosofului englez John Stuart Mill cu doamna Taylor. Această comuniune sufletească ce a durat imaculată timp de două decenii, evoluând într-o exemplară căsătorie abia după ce doamna Taylor a rămas văduvă, era dată de Titu Maiorescu, și implicit de Gala Galaction, ca „lecție de înaltă moralitate“, ca model de virtute etică în prietenie și căsnicie, revelându-se rolul sublim pe care doamna Taylor l-a jucat în viața și activitatea filosofului. Rezumând prelegerea lui Titu Maiorescu, Galaction subliniază că „doamna Taylor ajunge confidentul, sora sufletească, sfetnicul, inspiratoarea și colaboratoarea filosofului“ și că „timp de douăzeci de ani, John Stuart Mill trăiește o viață incomparabilă, de fericită amplificare sufletească și de nobilă muncă intelectuală, într-o rară ascensiune, statornic susținută de două minți superioare și de două inimi adecvate“. În concluzie, autorul romanului subscria la apelul adresat de profesor tinerilor săi auditori: „Vorbind de fericita completare sufletească pe care și-o simte John Stuart Mill în intimitatea sufletească a doamnei Taylor, profesorul făcea o stațiune în dreptul inimii celor ce-l ascultau: ar fi de dorit ca această mare pildă din viața filosofului să găsească, aci în sala noastră, dreapta pricepere ce i se cuvine. Ar fi de dorit ca tinerii care mă ascultă să înțeleagă și să simtă, pentru toată viața lor, serioasa și vitala problemă care începe să-i asalteze acum în primăvara vieții. Întâlnirea bărbatului cu femeia, cinstita și severa orientare în raporturile dintre cele două sexe sunt lucruri atât de capitale, în viața noastră, încât cea mai mică ușurătate sau incorectitudine pot să aibă urmări dezastruoase. Să nădăjduim că priveliștea acestei neprihănite prietenii,

convertite la timp favorabil în onestă și fericită căsătorie, va rămâne pentru ascultătorii mei o statornică și profitabilă amintire...”

Ideea expusă în concluzie, referitoare la sensul moral al feminismului, în prietenie și căsnicie, ca mijloc de elevație spirituală și umană, constituie motivul esențial al romanului, nucleul dezbaterii etice pe care și-o propune. De altfel – fapt semnificativ – romanul *La răspântie de veacuri* a fost intitulat inițial *O lecție asupra lui John Stuart Mill*, la prima lui publicare, pe capitole, în *Revista Fundațiilor Regale* din ianuarie-mai 1934. Gala Galaction n-a abandonat decât temporar acest titlu, considerându-l cel mai adecvat subiectului, la apariția în volum a romanului mărturisind, în *Preliminarii*: „Fabula mea aparține veacului trecut. Ea începe într-o seară de toamnă, la lecția inaugurală a lui Titu Maiorescu asupra filosofiei engleze. Principalii mei eroi apar în sala de cursuri, ascultând această lecție și lecțiile următoare.

Adevăratul titlu al fabulei este: *O lecție asupra lui John Stuart Mill*. Cu prilejul vreunei ediții viitoare, poate că voi restabili adevăratul titlu.”

Așadar, luând ca punct de plecare prelegerea lui Titu Maiorescu, Gala Galaction își propune să illustreze ideea că frumusețea, trăinicia și demnitatea unei prietenii și a unei căsnicii pot fi asigurate prin comportarea femeii în stilul doamnei Taylor. O declarație în acest sens făcea și într-un interviu acordat *Faclei*, la apariția romanului, precizând că a fost preocupat să demonstreze „în ce chip un temperament de artist (un real talent) poate să fie păstrat pe calea cea bună, multiplicat cu putere profesională și ferit de nenorocirile foarte frecvente într-o viață de artist, printr-o căsnicie înțeleaptă și purtată cu eroism”.

Concret, ideea este ilustrată prin evoluția relațiilor dintre Doru Filipache și Antonina Țanțu, eroii principali ai romanului, amândoi studenți în Litere și Filosofie. Ascultând prelegerea lui Titu Maiorescu, în momentul indistinct al începutului suavei lor idile, se simt apropiați de un inefabil fluid sufletesc, înțeles reciproc, din priviri: „Doru Filipache întoarse capul spre Antonina Țanțu. Ochii lor se întâlneau într-o încrucișare de raze sufletești, care se frânseseră și căzură în nevăzute scânteii, spre tainicul fund al inimii...” Ulterior, când ajung să-și destăinuie chemarea inimii, își propun să urmeze pilda prieteniei dintre John Stuart Mill și doamna Taylor. Doru Filipache îi scrie Antoninei Țanțu: „Scumpă domnișoară Antonino, să recapitulăm povestea atât de rapidă, dar atât de dragă, a celor cinci luni de când ne cunoaștem. Am prins de veste, cu uimire, de existența inimilor noastre, în sala dascălului Maiorescu, cu prilejul lecțiilor lui asupra lui John Stuart Mill. Iată idealul tinereții noastre ! Ce poate să-și dorească un om al gândului și al cărții (cu atât mai mare cuvânt un poet !) decât prietenia fericită și fecundă a unei inimi devotate ! Și a început discreta și fina noastră poveste... Dacă mă gândesc bine, cum am ajuns eu să cred și să primesc poemul vieții lui John Stuart Mill și al doamnei

Taylor ? Scumpă domnișoară Antonino, dulcea d-tale prietenie și sentimentul care mă stăpânește azi – iată ceea ce mă face atât de iubitor de basme și de credul.”

Înfățișând idila dintre Doru Filipache și Antonina Țanțu, sub semnul exemplului oferit de prietenia lui John Stuart Mill cu doamna Taylor, Gala Galaction nu s-a îndepărtat însă prea mult de dezbaterea etică fundamentală pentru opera sa, aceea a luptei dintre spiritualitate și senzualitate, dintre puritate sufletească și ispită vinovată, dintre dionisiac și apolinic. Doru Filipache face parte din categoria eroilor specifici literaturii lui Gala Galaction, îndeosebi a celor din nuvele. El este originar din părțile sudice ale țării, din zona balcano-dunăreană, are deci un temperament aprins, înclinat visării, vieții pasionale și mai puțin activității practice, o fire nestatornică, senzuală, impulsuri meridionale. „Fizionomia lui Doru Filipache – notează scriitorul – spunea călătorii și emigrări de la miazăzi spre miazănoapte, din Epir sau din Constantinopole, spre văile Oltului și ale Dunării. Capul lui rotund și cărlionțat era ca dintr-o friză grecească. Și ochii lui, la fel, spuneau uimiri și apoteoze privite la țărmlul mărilor. Din acest amestec de caractere fizionomice, decurgea negreșit nu știu ce imprecizie morală în personalitatea lui Teodor Filipache... Ceva șovăielnic și feminin se dădea pe față din langoarea și din rezerva ochilor. Iar surâsul prea gras și prea roșu al buzelor mărturisea că, în misterioasa plămădeală a lui Teodor, Dionysos era mai tare decât Apollo.”

Doru Filipache este astfel construit încât să poată oferi un material prielnic acțiunii modelatoare a Antoninei Țanțu care, în intenția scriitorului, trebuie să illustreze, în mediul românesc, tipul de femeie britanică al doamnei Taylor. Antonina, diametral opusă lui Doru, este sobră și pozitivă, aplicată activității practice și utile, lucidă și echilibrată. Crescută de mică la Mânăstirea Agapia, la o mătușă călugăriță, are, în plus, puritatea creștină, în numele căreia acționează adesea. Încă din perioada idilei, Antonina începe să-și exercite înrăurirea ei pozitivă asupra exuberantului și visătorului Doru Filipache. Acesta ar putea fascina și descumpăni pe oricare altă tânără, prin gesturile și elocința lui de viitor scriitor, cu uriașe aspirații literare: „Simt cu precizie că voi fi cineva... – declară patetic în fața Antoninei. Ți-am scris-o, și-am repetat-o prin grai și azi și-o spun cu încordarea tuturor nerăbdărilor mele ! Antonino, nu mă înșel și nu te înșel. Voi fi într-o zi cineva ! Dar iată condiția supremă pe care o cere azi sufletul meu: voi fi, dacă vii lângă mine și ajuți și ocrotești și disciplinezi debutul vieții și al energiilor mele !... Voi fi ucenicul tău. Voi fi copilul risipitor, care se întoarce acasă lângă mama lui ! Voi fi visătorul, voi fi pribeagul, care, după pribeगी mici, după pribeगी mari, va găsi unde să-și plece capul, va găsi iar și iar odihna, confortarea și înțelesul datoriei, lângă draga lui Antonina !” Fără a fi apatică, insensibilă, Antonina îi răspunde cu luciditate, temperându-i învolburarea romantică: „Teodor, sinceritatea

ta mă înduioșează. Cred că este elementul cel mai prețios, cu care pornim la drum. Să începem neconținut de la franca privire a lucrurilor. Suntem de-abia studenți. Eu mai am doi ani, tu încă trei. Nu suntem nici bogați, nici săraci lipiți pământului. Trebuie să nuncim cu sârguință și să terminăm onorabil studiile noastre. Vom fi amândoi licențiați. Trebuie să fim. Vom fi într-o zi amândoi profesori de liceu. Trebuie să fim.“

„Taylorismul“ Antoninei se revelă, în paginile romanului, îndeosebi după căsătoria ei cu Doru Filipache. Asemenea ilustrei doamne britanice, tânăra doamnă Filipache are de făcut față unei grele și nobile îndatoriri. Nu după mult timp observă că nestatornicul ei soț este predispus să devieze de la conduita morală a vieții conjugale, sedus de grațiile bunei ei prietene, Elvira Iatropol, studentă în medicină. Cu calm, cu răbdare, cu o subtilă și grațioasă tactică feminină, cu înțelegere și încredere, Antonina izbutește să-l readucă pe Doru la linia de plutire, la îndatoririle de soț onest, de student silitor și de entuziast aspirant la gloria literară.

Aceasta este, sau ar trebui să fie, substanța lirică propriu-zisă a romanului. Spunem „ar trebui să fie“, pentru că, de fapt, ea este foarte anemică, se reduce la câteva linii, la câteva elemente dispartate, pe care le-am reunit în rândurile de mai sus. Lipsa de consistență epică provine din intenția scriitorului de a urmări, prin acest roman, un dublu scop: pe de o parte, de a ilustra ideea taylorismului feminin, iar pe de alta, de a alcătui o frescă a epocii de „la răspântia de veacuri“, de la sfârșitul veacului al XIX-lea și începutul celui pe care-l trăim. Punctul nevralgic constă în neizbutita proporționare și armonizare a acestor două planuri. Gala Galaction a amplificat enorm planul al doilea, al evocării epocii, în detrimentul problematicii umane din primul plan, axată pe evoluția idilei și căsniciei lui Doru cu Antonina. Povestea celor doi tineri se subțiază, se pierde printre prolixele și neomogenele tablouri de epocă. Acestea nu numai că nu fac corp comun, unitar cu firul principal al narațiunii, dar distonează și prin aceea că nu au un caracter epic, ci sunt, în marea lor majoritate, evocări cu aspect de cronică. Însuși scriitorul precizează, în *Preliminarii*, că „fabula mea are picioare de cronică“. Astfel, se reproduc *in extenso* prelegerile lui Titu Maiorescu de la cursul de istoria filosofiei, se relatează pe larg discuțiile din parlament în problema „rentelor școalelor românești din Brașov“, se descriu amănunțit luptele electorale, agitațiile studențești, manifestațiile de stradă, se întocmesc adevărate dări de seamă asupra expozițiilor de artă plastică și asupra spectacolelor teatrale din perioada respectivă etc., etc.

Luate în sine, evocările prezintă, fără îndoială, un interes documentar și, deseori, o anume savoare. În mare măsură ele conțin date de ordin autobiografic, fapte cunoscute și trăite nemijlocit de scriitor în anii adolescenței. De pildă, casa familiei lui Doru Filipache din Strada Semicerc este chiar casa în care a locuit Galaction, în timpul liceului:

„Casa cu fereastra deschisă este o arhaică zămislire, ridicată în vremuri, pare-se în ograda Bisericii Sfinții Voievozi, și, după glasul găngav al legendei, chiar casa vestitului haiduc Tunsul, paracliserul acestui sfânt locaș“. Atmosfera liceală de la „Sf. Sava“, creată în jurul polemicii Gherea-Maiorescu, este, de asemenea, atmosfera în care s-a format Gala Galaction și pe care a evocat-o deseori: „Prin clasa a patra și a cincea de liceu, Filipache și câțiva prieteni erau socialiști și admiratorii lui Dobrogeanu-Gherea. Pe vremea aceea, pontiful socialismului român ducea cu estétul Titu Maiorescu o polemică literară, calmă, bine crescută, obiectivă și cu totul deasupra nivelului intelectual al cititorilor români, fie maioreescieni, fie socialiști.“

Elevii din clasa a patra și a cincea erau partizanii criticului Gherea. Elevii din clasa a șasea și a șaptea erau admiratorii *Logicei* lui Maiorescu și adversarii teoriilor socialiste.“

Vrednic de reamintit este portretul lui Titu Maiorescu, așa cum apărea el studenților în Litere și Filosofie din ultimii ani ai secolului trecut: „Pare bine legat, îndesat și rezistent, ceea ce mărește surpriza să observi că mâinile sunt mici și degetele sunt *fuselés* ca la femei.“

Privirea ochilor este neagră și fără mângâiere. Ochii lui privesc adânc, străbătător, dar sunt reci, fără vino încoace și par a fi paznicii unor porți de fier, încărcate cu lacăte grele. Mișcările mâinilor, evoluția bustului, tendința capului, de a se așeza tot în profil, în fața sălii pline, dovedesc, laolaltă, și o bogăție de eleganță nativă și o superioară preocupare de a o păstra și de a o spori...“

Titu Maiorescu vorbește cu un glas așezat și egal, alb ca o zi de toamnă acoperită de nouri. În vorba lui se dă pe față o multiplă și greu de analizat preocupare. Vorbește nu ca un orator, ci ca un profesor de elocință. Și ar părea că voiește să țină o lecție model, după ce într-o lecție anterioară a expus elevilor care sunt principalele reguli ale bunei elocuțiuni.“

Dintre prietenii și colegii lui Doru Filipache, reține atenția în mod deosebit poetul Lara Teobald, care nu este altul decât Tudor Arghezi. După cum bine se știe, în acea perioadă, cel ce se numea Ion N. Teodorescu și iscălea Ion Theo era ajutor de chimist la fabrica de zahăr de la Chitila. În roman, el apare într-o calitate similară, la moara de la Herăstrău.

Sunt însă și o serie de pasaje parazitare, care sparg în chip nedorit unitatea și cursul firesc al romanului, chiar sub aspect documentar. Bunăoară, descriind momentul în care Doru Filipache și prietenii săi merg la teatru, Galaction forțează nota evocării rezumând amplu piesa *Magda* de Suderman, ba mai mult, citând integral și unele scene.

În afară de Antonina Țanțu și Doru Filipache, celelalte personaje sunt apariții episodice, sunt figuri palide, servind mai ales ca elemente de legătură între diversele pasaje de cronică documentară. Datorită acestui fapt, ele acționează prea puțin și conversează prea mult.

Discuțiile lor, inclusiv ale lui Doru și ale Antoninei, sunt însă dilatate și intelectualizate la maximum, sunt ostentativ volubile. Dialogurile sunt prețioase, livrești, dând uneori impresia unei insistențe didactice. Pentru niște tineri la vârsta de 19-20 de ani, fie ei studenți în Litere și Filosofie, este desigur impropriu modul de a se exprima, în discuțiile particulare, intime, ca și când s-ar afla în fața profesorului de filosofie, la seminar sau la examen. Iată, spre exemplu, ce haine pedant dichisite și înhorbotate îmbracă o discuție „amicală” între Doru Filipache și colegul său Boruzescu: „Deasupra orașului frivol, cerul iernatic mâna, spre un confuz răsărit de lună plină, neguri și nouri, prea slabi ca să se închege în catapeteasma opacă:

– Spune-mi, Dorule, ce proiecte ai, în seara aceasta ?

– Boruzescule, să-ți spun drept, sunt dezorientat și plictisit ! Mă duceam spre casă. Aș fi vrut să dau prin Cișmigiu, ca să fac o baie vizuală de alb și de nevinovăție.

– E cam târziu. Nu vezi că se aprind lumânările ? Să-ți propun eu o baie internă, de ceai, la mine acasă.

– La tine acasă ! Lângă Palatul Cotroceni ! Aidem mai bine colea, la «Fialkowsky». Suport eu riscurile invitației.

– Filipache, ești îndatoritor ca de obicei, dar nu ești în curent cu istoria emigrării popoarelor. Tribul meu a emigrat, sau a imigrat, cum vrei s-o iei. Nu mai locuim lângă palatul princiar, ci în centrul Capitalei, colea, la doi pași, într-un palat veritabil, dar la mansardă [...]. Ai citit azi vreun ziar ?

– Îți spun drept că n-am citit.

– Întâmplător eu am citit. Să te învăț atunci ce se întâmplă astă-seară.

– Dacă e vorba de politică, păstrează orzul în hambar: nu-l risipi.

– Fii pe pace ! Din pușinul pe care-l știu asupra acestui capitol, interpelarea lui Maiorescu, în chestiunea rentei școalelor din Brașov este singurul fapt remarcabil din ultimele zile. Este vorba de altceva, deasupra foburgului politic, deasupra viermuelii noastre omenești și deasupra acestui subțire înveliș de iarnă. Este vorba de... eclipsa totală de lună, pe care vom privi-o în noaptea asta (dacă norii românești vor fi binevoitori) de la ora unsprezece și jumătate înainte.

– Vestea pe care mi-o dai este în perfect acord cu tine întreg. Din partea ta, n-aveam dreptul să mă aștept la alte noutăți. [...]

– Costache, am dat gata universul. Noroc că suntem tot lângă aceste cești de porțelan, tot în mansarda ta, tot în luna decembrie și tot în... (aici nu mai e noroc) obscuritatea noastră studențească. Dar iată o întrebare: tu aștepti să privești, la miezul nopții, o eclipsă de lună. Colo departe, în câmpiile spațiale, luna se va stinge treptat și va ajunge aproape invizibilă, pentru că pământul, așezat exact între lună și soare, va îneca luna în conul lui de umbră. Poți tu să gândești că toată această

fenomenologie cerească este legată și condiționată de biata noastră existență ?...“ etc., etc.

Poate pentru a preîntâmpina unele obiecții referitoare la modul prețios în care dialoghează personajele, Gala Galaction a ținut să-și precizeze punctul său de vedere în *Preliminarii*: „Mi s-a spus uneori de către cititori inteligenți: Eroii tăi prea vorbesc ca din carte. Sunt prea preocupați să spună bine, nu numai fără greșeli de gramatică, dar, vădit, cu mai multă elocință și cu mai multă sintaxă decât obișnuim în viața de toate zilele.

Cred că așa este. Aceasta provine din marea mea convingere că îndeletnicirea literară trebuie să fie prevăzătoare, dornică să instruiască pe ceilalți și să le folosească. Cine scrie, chiar și literatură, trebuie să fie cel puțin un pedagog dacă nu un profesor.“

Din punct de vedere pedagogic, educativ, poate că a făcut bine procedând astfel, oferind cititorilor un model de conversație. Din punct de vedere literar n-a mers însă pe calea cea mai indicată. Supralicitarea stilului intelectualist în discuțiile particulare, intime, știrbește oarecum fizionomia reală, firească a personajelor.

Romanul *La răspântie de veacuri* rămâne interesant prin ideile etice pe care își propune să le dezbată, ca și prin multe din paginile lui de cronică, de netăgăduită valoare autobiografică și documentară.

Și în romane, Gala Galaction și-a afirmat trăsătura fundamentală a individualității sale artistice, aceea de povestitor. Judecate din punct de vedere compozițional, romanele sale nu sunt propriu-zis romane, în accepția curentă a noțiunii, ci mai mult narațiuni de largă respirație, evocări amplificate. Desfășurarea lor urmează un fir continuu, liniar, fără acțiuni paralele, simultane, și fără ramificații complexe ale intrigii. Cu toate acestea, ca și nuvelele, captivează lectorul prin rezonanța lirică a expunerii, prin vibrația interioară a scenelor zugrăvite, prin intensitatea emoțională a analizelor psihologice întreprinse.

Nu întâlnim în romane, după cum nu întâlnim nici în nuvele, personaje conturate complex, individualizate distinct, care să poată fi trecute în galeria eroilor literari cu fizionomii aparte, singulare, rămase memorabile. Scriitorul nu și-a propus acest lucru. Galaction nu a fost preocupat de a zugrăvi tipuri cu o precisă identitate literară, ci drame sufletești, procese de conștiință, pasiuni, pentru aceasta neavând nevoie de prea multe și stricte determinări caracterologice. De aceea, romanele sale sunt, în esență, debateri etice, ilustrări ale unor principii morale referitoare la conduita fie intimă, particulară, fie civică, socială. Accentul principal cade, ca mai în toate scrierile lui Galaction, pe înfruntarea dintre spiritualitate și senzualitate, dintre puritate sufletească și ispită vinovată, îmbrăcând forme și nuanțe variate, căpătând rezolvări diferite, în raport cu viziunea specifică a scriitorului.

Elaborate în perioada în care, după hirotonire, Gala Galaction trece iarăși pe primul plan preocupările religioase, a fost oarecum fatal ca

romanele să răsfrângă aceste preocupări, imprimând dezbaterii lor etice o coloratură creștină. Așa cum am încercat să arătăm în paginile de mai sus, această coloratură creștină nu este însă ostentativă, nu transformă romanele în scrieri teziste, didactic-moralizatoare, ci este infuzată cu echilibru, discret, prin intermediul unor fapte de viață reală, al unor sentimente, stări sufletești și frământări profund omenești. Pe de altă parte, pozitiv și interesant este faptul că scriitorul a adoptat concepția creștinismului „închinat durerilor populare“, după propria-i expresie, preluându-i îndeosebi aspectele umanitare, sensurile polemice, pe care a încercat, după o convingere personală, să le integreze în finalitatea viziunii cu care a zugrăvit existența umană și socială. Se poate spune că, în această direcție, s-a petrecut o reciprocă, o dublă convertire. Dacă principiile moralei creștine l-au convertit pe scriitor, la rândul său scriitorul a convertit aceste principii în argumente ajutătoare pentru atitudinea sa umanitară și democratică. Marele merit, și totodată cea mai distinctă particularitate a individualității sale artistice, constă tocmai în faptul că, pornind de la premise creștine, Gala Galaction a știut să asigure scrierilor sale un mesaj nobil, semnificații majore, în spiritul umanismului și democratismului, la un nivel de artă superior.

TEODOR VĂRGOLICI

NOTĂ LA VOLUMUL AL IV-LEA

Cu volumul al IV-lea al ediției noastre începem publicarea romanelor lui Gala Galaction. În acest volum sunt incluse, în ordinea apariției lor, romanele: *Roxana*, București, Editura Națională, 1930, reprodus după unica ediție apărută în timpul vieții scriitorului; *Papucii lui Mahmud*, București, Editura „Adevărul“, 1932, reprodus după ediția a II-a, Sighișoara, Editura „Miron Neagu“, 1939; și *Doctorul Taifun*, București, Editura Cultura Națională, 1933, reprodus tot după unica ediție apărută în timpul vieții scriitorului.

În *Addenda* am introdus cea dintâi tentativă de roman a lui Gala Galaction, cu titlul *Margo*, din care au fost publicate cinci fragmente în revista *Cartea vremii*, între noiembrie 1918 și martie 1919, rămase până acum necunoscute. De asemenea, am inclus fragmentul de roman *Debora*, apărut în volumul colectiv de *Nuvele inedite*, București, Editura „Adevărul“, 1935, rămas și acesta necunoscut până acum, fragment care urma să facă parte dintr-un roman proiectat să continue *Roxana*.

T. V.

ROXANA

Unde ești, scumpul meu părinte duhovnicesc, să îngenunchez subț epitrahilul tău și să las inima să plângă în susurul sfintelor cetanii ? Unde sunt ceasurile noastre de duhovnicie și unde sunt cuvintele tale preaînțelepte ? Am fost școlarul tău, am primit din mâna ta ucenicia cea pentru Christos și am pornit în lume, ostaș unor convingeri uriașe, pe care numai focul sufletului tău poate să le propage.

„Nu este durere mai mare decât să-ți aduci aminte de vremea fericită, atunci când ești în zile de ticăloșie“... Cât de înalte, cât de dragi, cât de neajunse mi se par astăzi petrecerea și învățătura mea în sfânta casă de creștere creștină pe care o conduci !... Am trecut eu cu adevărat prin acești ani de pregătire și de înflorită primăvară ? Fusei eu cu adevărat elevul predilect și speranța rectorului meu ? O, Preacucernice părinte, pentru ce m-ai făcut să trăiesc în aceste grădini ale spiritualității și ale clarității evanghelice, fără să-mi spui, categoric, că dincolo de ele mă așteaptă noaptea, zburciul și dezastrul ?

Stau azi cu capul învelit în tristul meu suman călugăresc și plâng frumusețile de unde am pogorât, și plâng ruinele subite ale visurilor mele de eroism creștin. De ce nu ești lângă mine, să mă vezi cât sunt de abătut și de sfărâmat ! De ce nu am acum, în mâinile mele, mâinile tale sfinte, să răcoresc cu ele obrazii mei cei rușinați și arși ! Mi-ai spus adeseori: „Copilul meu, un învățător adevărat, când își formează ucenicii, prin creșterea și prin învățătura ce le-o dă, trebuie să se încarneze nepieritor în sufletul lor. Învățătorul, ca sărmană persoană fizică, se veștejește,

se depărtează sau trece în lumea mai fericită pe care o așteptăm. Învățătura lui însă îl hipostaziază în inima ucenicului“...

N-am uitat cuvintele tale și le-am simțit, reale și puternice, în mine, de multe ori. Ne despărțisem; pornisem în lume ca să mă lupt și să biruiesc în numele flamurei în care mă învelisei. Dar te simțeam de față în inima mea. Credința ta de apostol, devotamentul tău pentru Mântuitorul, zilnica și prelunga mea impregnare de miresele idealului tău te prelungeau în conștiința mea și te păstrau viu și subtil în cămărilor mele sufletești. Dar astăzi te caut și nu te mai găsesc ! Sfaturile tale sunt ca o poveste citită de demult. Viața pe care o revărsaseși în mine somnolează. Disciplina și militantismul meu creștinesc și preoțesc sunt în dezordine.

Nu-mi mai rămân decât lacrimile și sfânta spovedanie. Și lacrimile mele curg zadarnic, iar duhovnicul meu iubit și sfânt e departe de mine ! Am alergat la chilia ta, fără întârziere, după ce mi-am dat seama că toată construcția pastorală ridicată de mine în câțiva ani s-a prăbușit în capul meu. Nenorocul s-a ținut de mine până la pragul tău, până la ușa ta, pe care am găsit-o închisă. Ai plecat la Ierusalim și te vei înapoia de-abia la primăvară !

O, părinte duhovnice, cât mi-ai fi trebuit în aceste ceasuri grele ale sufletului meu ! Cum ți-aș fi deschis această inimă, ticăloasă azi, nevinovată și entuziastă altădată ! Preasfântă și mângâietoare spovedanie, întinde mie celui rănit și doborât, brațele tale părintești !

M-aș duce la alt doftor sufletesc – în biserica noastră sunt atâtea forțe și atâtea nume venerate ! – dar care dintre toți ar putea să înlocuiască pe cel ce m-a născut lui Iisus Christos și m-a crescut lui cu laptele mântuitoarei învățăături !... Numai subt ochii părintelui meu sufletesc pot să descarc poverile rușinii și ale deznădejdiei mele din aceste zile. Numai el trebuie să știe silințele, iluziile, smăcinările, biruința pare că deplină și apoi crâncena bancrută pe care le-am agonisit cu talantul încredințat mie la ieșirea mea din academia teologică !

„Milostivește-te de mine, Doamne, căci la strâmtoare sunt; căci s-au veștejit de jale ochiul meu, sufletul și trupul meu, și viața mea se irosește în durere, și anii mei în suspine; din pricina ticăloșiei mele, puterea mea se dărapănă și oasele mele se macină“ (Psalmul 31).

În această situație extremă în care mă găsesc, nu-mi rămân decât două căi deschise: sau să ajung cât mai curând la țarmul mării și să mă urc în prima corabie menită să atingă coastele Țării Sfinte, sau – calea a doua plină de mărăcini și de macerațiile răbdării – să-mi deschid toate rănile și să le storc pe aceste cearceafuri de hârtie albă... Să plec, să fug, să zbor !... acesta ar fi sfatul mântuitor pe care știu că mi-l vei da acum ori mai târziu. Să viu să te găsesc la picioarele Golgotei, unde te afli astăzi, și acolo să mă zvârcolesc ca un vierme în țărâna stropită cu sudoarea și cu sângele Izbăvitorului ! Așa ar trebui; acesta ar fi primul ajutor pe care aș putea să mi-l dau eu însumi.

Dar unde este sănătatea sufletească, proprie să mă așeze pe această cale înțeleaptă ? Sunt incapabil să mă hotărâsc ! Dușmanul meu cel nevăzut m-a dezagregat atât de înfricoșat, încât nu mă mai recunosc. Din fapta acestui dușman, „am ajuns de ocară, povară pentru vecini, pentru prieteni sperietoare; cei ce mă văd pe uliță fug dinaintea mea. Uitat am fost, ca unul care a murit și s-a desprins din inimi; am ajuns ca un vas dogit“...

O rază de înțeles și de precizie începe să răzbată în întunericul acestei înfricoșate cisterne în care zac astăzi, fără nevinovăția lui Iosif și fără măreția lui Ioan Botezătorul. M-am întâlnit cu prietenul nostru comun, cu arhimandritul Chesarie, care mi-a împărtășit planul lui de apropiată călătorie la Locurile Sfinte. Potrivit înțelegerii ce aveți, vă veți întâlni în Sfânta Cetate și veți sălășlui, poate, împreună. Îl fac pe părintele Chesarie solul jalnicilor mele noutăți ! Pleacă peste câteva săptămâni. Îi dau această lungă scrisoare pe care am început să ți-o scriu și-l fac – spre usturătoarea mea rușine – un vestitor invers decât cei de altădată, cari brăzdară mările și țările cu mesagiile lor de lumină și de dezrobire sufletească.

Scumpul meu tată duhovnicesc, am pornit acum trei ani de lângă tine plin de încredințarea că ai izbutit să arunci în lume un exemplar desăvârșit, după chipul și asemănarea ta. Nu voi uita și nu le uit nici azi, în ceasurile umilinței mele, ultimele tale lecțiuni și supremele tale exhortări. Ieșeam, la lupta pentru *Evangelie*, tocpi la focul tău apostolic și turnat în tiparele Sf. Apostol Pavel ! Să slujim aproapelui, pentru Iisus Christos ! Iată marele cuvânt în care rezumam lunga mea inițiere și toată strădania ta de pedagog creștin. Să facem din casele noastre, din parohiile noastre, din bisericile noastre, iar și iar, acele focare sfinte ale dragostei de oameni, biruitoarea lumii greco-romane ! Să fim încă o dată marii animatori și marii păstori ai mulțimilor muncitoare și suferinde ! Să transvazăm în canalele inimii populare apa cea vie și minunată care curge de la catedrele noastre și din inima marilor noștri catiheți !

„*Veniți, binecuvântații Tatălui meu, moșteniți împărăția cea pregătită vouă de la întemeierea lumii, căci flămând am fost, și mi-ați dat să mănânc; însetat am fost, și mi-ați dat să beau; străin am fost, și m-ați adus la voi; gol am fost, și m-ați îmbrăcat; bolnav am fost, și m-ați căutat; în temniță am fost, și ați venit la mine*“... (Matei, 25, 34-35). Cu ce leac putea-vom încă o dată să vindecăm înfricoșata nevroză socială a vremurilor noastre dacă nu cu această atotbiruitoare iubire de oameni, strălucit exemplificată odinioară de eroii martiri ? În universala confuziune de azi, în putreziciunea inimii contemporane și în spectacolul deznădăjduitor al egoismului dezmățat, ce măsură, ce antiseptic, ce corectiv vom putea să mai găsim dacă divina vistierie a iubirii creștine s-ar dovedi sleită și compromisă ?

Te-am urmat, te-am iubit și te-am crezut din toată puterea sufletului meu, însetat de Iisus Christos și dornic să slujească – slujind pe cei umili și mici – pe Dumnezeuiescul Împărat: „*Adevăr grăiesc vouă, întrucât ați făcut unuia dintr-acești frați ai mei prea mici, mie mi-ați făcut*“...

Cu aceste încredințări și cu aceste nestrămutate hotărâri, am intrat în milițiile Domnului, am renunțat la mângâierile căminului și ale familiei și m-am dus, cu binecuvântarea și cu porunca ta, să încep războiul sfânt, pentru aproapele sărac și dosădit. Ocrotit de recomandările și de intervențiile tale, n-am întârziat prea mult în anticamera formalităților și am ajuns păstorul unei comunități lipsite și uvriere, la marginea orașului pe care îmi propuneam să-l cuceresc.

Începuturile au fost pline de dureroase dibuiri. Am găsit în foburgul meu cel înecat, când în noroaie, când în colb, o căsuță cu fața spre miazăzi și m-am sălășluit în ea, cugetând la intrarea Sf. Pavel în Corint și la cocioaba sfinților soți Acvila și Priscila. În această lume, necăjită, bântuită de epidemii sufletești și trupești, însetată și flămândă, trebuia să ridic eu spitalul lui Iisus Christos și ospătăria *Sfintei Evanghelii* !

Parohia mea era creată de curând, mai mult din faptul unor certuri și unor rivalități limitrofe decât din convingerea superioară și dezbătută că în acest centru muncitoresc trebuie înfiptă făclia directivelor creștine. Consecința firească a fost că sosirea mea în localitate a pricinuit deocamdată o surpriză neplăcută. Dar eram ucenicul rectorului meu, bine pregătit ca să rabd și să mă rezignez, mai ales în fața vulgarității și a obtuzității colegilor mei preoți.

Nu numai parohia mea era nouă, dar nou era și acest întreg cartier muncitoresc, tăiat în două de rețeaua drumului-de-fier și încadrat între coșuri de fabrică. Nu aveam nici biserică, nici casă de rugăciune, și nici măcar pilda sau amintirea, rămasă în popor, a vreunei activități pastorale anterioare... Era o strânsură de oameni de pretutindeni, vag botezați, vag cununați, neobișnuiți cu prietenia și cu solitudinile preotului creștin. Între ei se aflau și câțiva potrivnici teoretici. Durerea cea mare pe care o cunosc azi apostolii Domnului, am cunoscut-o și eu, nevrednicul tău ucenic. Doctrinile sociale revoluționare ne-au înstrăinat inimile celor mulți, și cu jale trebuie să mărturisim că, întru aceasta, partea noastră de vină este considerabilă.

Ce era să mă fac ? De unde trebuia să încep ? Mi-aduceam aminte de sfinții anahoreți de odinioară, de pustnicii de pe țărnul Nilului, și-i găseam – între orizontul nisipurilor arzătoare și păpuriștea marelui fluviu – mai fericiți și mai ajuorați decât cum eram eu în înfricoșatul meu pustiu moral. Nu întâlneam decât priviri bănuitoare, răspunsuri indiferente sau ironice și o completă nesimțire religioasă.

Au venit pe lume câțiva copii... Alții, mai fericiți, s-au înapoiat la ceruri, evadând din această vale a plângerii, și în special din foburgul părintesc bătut de ftizie și de alcoolism. Cele dintâi ființe omenești care mi-au trecut pragul au fost moașele și scâldătoarele. Am dat slavă lui Dumnezeu și m-am dus pretutindeni unde am fost chemat, căutând să răspândesc, cu vorba și cu fapta, mireasma dragostei de oameni, în numele lui Iisus Christos.

Dar atât era prea puțin. Am căutat să mă împrietenesc cu conducătorii școlii din cartier și să-i conving să-mi dea pe seamă o sală în ceasurile de după apusul soarelui. În loc de biserică, în loc de capelă, voiam să am măcar o clasă și o oră catihetică. Directorul școlii nu mi-a respins rugămintea, dar s-a arătat mirat și neîncrezător. Ce voiește acest biet teolog, de-abia ieșit din tiparnița academiei lui ? Ce are el de spus unor muncitori nemulțumiți, frânți de munca zilei și năluciți de visuri primejdioase ?

Omul școlii nu avea aproape nici o idee de creștinismul viu și închinat durerilor populare. Nu văzuse niciodată pe omul bisericii coborând în mijlocul mulțimilor agitate și creând, din haosul inimilor, divină armonie a Celor Nouă Fericiri. M-a lăsat să intru în școala lui, după apusul soarelui, înălțând din umeri și spunându-mi fără înconjur: „Umbli după potcoave de cai morți !“

Am început cu câțiva copii, cu acele câteva femei bătrâne – primele mele cunoștințe – și cu câțiva moșnegi, foști altădată cântăreți bisericești prin satele lor. Luni întregi am catehizat acest auditor și am privit cu bucurie crescândă, din seară în seară, cum băncile se populează și coridorul începe să fie prea strâmt. Lumea pornea spre mine. Tainicul zefir al Sfântului Duh

trecea, negrăit și primăvărat, peste ghețurile sufletești din parohia mea. Minunea cea veșnică începea să se dovedească de-a pururi consecințe cu ea însăși și intactă la predica neputinciosului tău învățacel !

Directorul școlii și colegii lui au evoluat. Li se părea acum și lor că vreau ceva și că stăruiesc în atitudinea mea. Dar pentru ce ? Pentru flori de măr ! Pentru un evanghelism nebulos, strein la vorbă și la port, neobicinuit în lumea noastră bisericească. Oamenii școlii auziseră că există pe undeva, prin Austria de azi și poate și pe aiurea, un fel de socialism zis creștin. Ca să se dumirească în privința mea și să mă așeze într-o rubrică liniștitoare, mi-au spus într-un târziu: „Acum pare că te înțelegem; ești un socialist creștin“.

Prima datorie a unui păstor sufletesc, atunci când e trimis într-o comunitate nouă, este să caute fără întârziere să-și cunoască personal, față către față, pe toți fiii săi duhovnicești. Aceasta a fost zilnica mea preocupare și statornica mea străduință. Dar cum să intri, nechemat, în casele unor oameni rău dispuși și bănuitori ? Dumnezeu mi-a venit într-ajutor ! Am primit poruncă de la autoritățile mele bisericești să iau parte și să dau tot sprijinul unei comisiuni de recensământ, care era gata să înceapă o nouă numărătoare a populației. Nu puteam să găsesc un prilej mai bun pentru scopul meu și pentru cercetarea gospodăriilor din parohia mea.

M-am prins tovarăș cu membrii acestei comisiuni și am făcut lucrurile atât de bine, încât am ajuns secretarul lor. Nu prea târziu, acești domni s-au cam obosit, s-au dus după afaceri și nevoi, și eu am rămas singur, să-mi vizitez pe enoriași și să fac catagrafia necesară.

Astfel am ajuns să intru în fiecare casă, să stau de vorbă cu cei dinăuntru și să cunosc de aproape oile mele cele cuvântătoare. Cercetarea aceasta mi-a dezvăluit o vastă și variată ticăloșie ! Am văzut sărăcia, vițiul, lipsa de creștere, izina materială și morală, ignoranța sordidă, beția și destrăbălarea, setea de găteală absurdă și foamea copiilor... bătându-mă, ca râia și ca gălbeaza, în sârmana mea turmă duhovnicească !

Mai toate casele cercetate erau niște maghernițe cu tăpile mâncate de igrasie. Ferestrele erau mici și oarbe. În jurul caselor lipsea orice gospodărie. Copăcei roditori puși în ordine, răzoare de flori, bolți de viță sau măcar de zorele... se iveau, ca lucruri curioase, numai la doi-trei negustorași. În schimb, pretutindeni, copiii erau nespălați, rahitici, desculți și cu părul vâlvoi. Căinii și pisicile se încovrigau de foame. Femeile și fetele apăreau sulemenite, cu rochii scurte și în ciorapi transparenți.

În această sărmană lume, oropsită și degradată, eu veneam să ridic o imensă catedrală Mântuitorului, și de jur-împrejurul ei să zidesc o mănăstire nouă, o casă pentru săraci, ca pe timpul marelui Vasilie, mitropolitul Chesariei Capadociei !

III

În acest ostrov de mizerie trupească și sufletească de la marginea marelui oraș, creșteau, imense și sfidătoare, clădirile oficiale, uzinele, atelierile, șoproanele locomotivelor și fabricile de la orizon. Zecimi de trenuri veneau și plecau, sporind pare că tristețea și mizeria acestui cartier de oropsiți. Afară de cocioabele verzi de igrasie și în afară de coloșii afumați și gâfâitori, exista în parohia mea o singură apariție arhitectonică de un gen aparte, – o singură casă de om bogat.

O văzusem din primele zile ale sosirii mele, dar nu stabilisem decât mai târziu că poporul ei face parte din poporul meu parohial. Era un mic domeniu, împrejmuț cu zid și cu grilaje, și divizat în grădină, palat, terase, hangare și magazine cu fațadă pe trei străzi. Aceasta era proprietatea marelui îmbogățit de război, multimilionarul Atanasie Ceaur.

Ascensiunea acestui om ar fi o poveste de necrezut dacă n-am fi văzut cu ochii noștri alte sute de povești analoge, înfiripându-se, după război, din realitatea milioanei vânturate

cu lopata. Atanasie Ceaur, la izbucnirea războiului, era un simplu funcționar comercial, contabil în prăvălia unui angrosist din piață, diplomat al școalei de comerț și cu doi ani de practică într-o casă din Germania. În zilele ocupației, Atanasie Ceaur – scutit de obligațiile militare – a rămas pe loc, ocrotind casa și prăvălia stăpânului mobilizat. Vorbind limba ocupanților și intrând în multiple legături cu intendența lor, neînsemnatul contabil a ajuns dintr-o dată o personalitate financiară. Peste toate, a avut norocul să regăsească printre ofițerii din Militär-Verwaltung pe fiul patronului în magazinele căruia slujise doi ani.

Aceasta a fost prima parte din calea scurtă și uimitoare făcută de Atanasie Ceaur spre peștera comorilor. A venit un *intermezzo* dificil. Armistițiul universal a pus capăt măcelului; armatele inamice s-au scurs de pe pământul nostru și restaurarea națională a început. A fost un an splendid și ditirambic ! În entuziasmul victoriei, ca subt dogoarea unui soare tropical, au crescut miraculos averi de milioane, personalități politice, profeți inediți și o psihologie obștească nouă. Trăim și azi subt aceleași condiții, și clarificările întârziează să se ivească. Din punctul de vedere al simțirii și al concepției creștine, este greu de stabilit balanța câștigului și a pierderilor aduse popoarelor creștine de războiul din decada a doua a secolului al XX-lea.

Atanasie Ceaur, deși prieten cu ocupanții și ridicat de vijelia războiului în vârful piramidei de aur, fusese om înțelept și nu scosese ochii nimănui cu averea lui făcută în doi ani. Tăcut, gânditor, cu ambiții glaciale și ascunse, acest îmbogățit de război știuse să rămână la o parte de centrul atențiunii publice și de piața răfuieiilor patriotice. Avea, însă, câțiva cunoscuți geloși și acri, cari nu puteau răbda norocul fostului contabil și legăturile lui cu inamicul. Atanasie Ceaur avusese însă prevederea să potrivească lucrurile în chip superior. Afară de oarecari tainice servicii pe care le făcuse câtorva dintre ostategii luați de germani, contabilul firmei „Trandafirescu & Chercea“ condusesese cu abilitate interesele casei lăsate în seamă-i și-i păstrase prosperitatea.

Patronul Trandafirescu (*Chercea* era un pergament al trecutului), revenind din Moldova și găsindu-și avutul neatins,

nu și-a mai simțit prea mari puteri de indignare împotriva funcționarului îndemânat, care știuse să scape averea stăpânului și să-și facă și lui una, alătura.

De felul său om de treabă și optimist, Ilie Trandafirescu a descoperit ideea ingenioasă că este preferabil ca Atanasie Ceur să nu mai treacă pe la Curtea Marțială și prin dezbaterile ei oțioase, ci să intre ca ginere și ca tovarăș în firma „Trandafirescu & Chercea“.

Angrosistul din piață era un nume și un stâlp nu numai în lumea neguțătoarească, dar și în clubul unui partid politic. Dușmanii lui Atanasie Ceur au stricat câteva coli de hârtie pe la Curtea Marțială, au asmuțit, în coloanele ziarelor patriotice, câțiva zăvozi profesioniști, dar toate silințele lor au rămas neroditoare. Atanasie Ceur, ajuns ginerele lui Trandafirescu și neofit politic, a impus tăcere tuturor, dovedind, acum, în zilele restaurării naționale, aptitudini într-adevăr uimitoare. Care este secretul acestor mari izbânzi materiale, acestor averi uriașe, agonisite în câțiva ani ? Și care este complexiunea intimă sufletească a unor atari conchistadori financiari, sărmani numărători de gologani până mai ieri și deodată personaje tolănite în automobile proprii și inși petrecători în palate princiare ? Slava unui poet – amară și negativă – nu vine niciodată într-o noapte. Celebritatea unui chimist sau naturalist crește trudnic, în vreme de decenii, până în ceasul încununării lui în academii sau în amfiteatrul opiniunii științifice. Faima și puterea unui milionar – născut mai ales în mocirlele sângeroase ale războiului – se ridică deasupra noastră, deodată, ca pâlălaia incendiului și ca iazmele văzute în friguri.

Așa îmi apărea Atanasie Ceur din câte auzisem despre el, nu atât în suburbia pe care o strivea proprietatea lui apărută de ziduri și de porți de fier, cât în răspântiile și ulițele zvonului public. E adevărat că uneori mă jignea această avere copleșitoare, cuibărită pe un pogon întreg, în mijlocul câtorva mii de locuințe mizerabile și al unui popor dezmoștenit. Vedeam în fiecare zi, când alergam prin parohie, galantarele, hangarele, terasele palatului acestui bogătaș și firma gigantică, scrisă pe trei străzi:

„Ilie Trandafirescu & Atanasie Ceur“. Și atunci, mă întrebam amărât: Nu se simte, oare, datoare cu nimic atâta avere insolentă față cu mulțimea aceasta de muncitori și de răbdători ?

Iubitul meu părinte sufletesc, în preajma acestui palat trebuia să scot din sân talantul pe care Domnul mi-l încredințase – prin mâna ta – și să încep negoțul evanghelic și simbolic, poruncit nouă de sus. Trebuia să zidesc – aici, în inima noroaielor sociale și morale – o catedrală lui Iisus Christos și o mănăstire laică de jur-împrejurul ei. De unde era să încep și cu cine era să încep munca pentru izbândirea planurilor mele ? Care era să fie pârghia principală la dizlocarea acestui munte sacru și milostiv pe care îl priveam eu, seara și dimineața, în lumina rugăciunilor mele ? Cine era să mă ajute în opera visată ? Poporul meu cel nevoieș, autoritățile politice sau bisericesti, totdeauna ocupate și blazate, sau... cei ce locuiau în măreața casă cu coamă de terase ?...

IV

Am început, cum era și fireșc, de la apropiat spre depărtat, de la cunoscut spre necunoscut. M-am destăinuit mai întâi sufletelor simple și iubitoare pe cari le catehizam în școala mea de seară. Le-am vorbit ca un frate unor frați:

– Ce bine ar fi să avem și noi o biserică mare și frumoasă, și lângă ea un șir de chilii în care să adăpostim, cu o chirie foarte mică, pe văduvele parohiei, pe bătrâni și pe neputincioși !...

Mi-au răspuns toți:

– Dacă e nevoie, vom face cărămidă, dacă nu este, vom căra cu spinarea varul și cărămida.

Știam că în parohia mea există, printre muncitorii atelierelor, o tovărășie politică, un nucleu socialist. M-am dus într-o seară în mijlocul lor și le-am expus, cu deplină transparență sufletească, planul meu. Erau printre ei și câțiva inși inteligenți. M-au ascultat cu liniște și m-au poftit să viu într-o altă seară, ca să-mi

dea răspunsul cuvenit. Când am apărut a doua oară între ei, mi-au spus:

– S-ar părea că iubești poporul și vrei să-i fii de folos. Dar ești preot și ești încadrat militarmente. Nu putem să-ți dăm nici un ajutor, fiindcă ne temem de surprize neplăcute. D-ta ne pari sincer, și am vrea să ne prindem tovarăși. Dar cine știe ce poate să iasă din capul șefilor d-tale ! Te pomenești că după ce zidim chiliile pentru săraci – acelea ne interesează – vlădicii d-tale ni le confiscă, sau le schimbă destinația, sau te permută pe d-ta și noi rămânem păcăliți...

M-am prezentat câtorva directori din protipendada administrativă care conducea, reglementa, supraveghea viața și munca poporului meu uvrier. Am găsit obraze reci și trufașe. Am găsit în fața mea o barieră de sârmă ghimpată... „Încă o idee extravagantă, menită să amestece limbile și să ne facă netrai cu muncitorii !... Dacă te bizuiești să le faci o biserică – slobod ! Te vom ajuta, la timp, cu ce vom putea. Dar ce însemnează aceste chilii *pentru văduve, orfani, bătrâni și neputincioși* ? Ajutorarea socială pentru muncitori este azi în mâini oficiale. De ce te amesteci în treburi prea grele și dincolo de competența d-tale ? Și, mai întâi de toate, arată-ne documentul chiriarhiei cum că ești autorizat să agiți lumea și să plictisești autoritățile cu această idee romantică !“

Cererea acestor domni bănuitori și importanți era, în fond, dreaptă. Trebuia să acopăr efervescența mea umanitară și creștină cu o permisiune oficială. Nu aveam nevoie să învăț lucrul acesta din gura unor streini. Pravila mea de preot mi-l arăta pe prima filă, dar așa s-au potrivit împrejurările, că n-am văzut pe șeful meu bisericesc decât după tribulațiile istorisite.

De prisos să mai spun că am luat-o pe calea ierarhică până să ajung la ușa Marelui Vlădică. Nu-l mai văzusem de la intrarea mea în eparhie, adică de la acele zile în cari m-ai purtat de mână, ca un părinte, pe la toate icoanele și mi-ai asigurat actuala mea situație de preot paroh și de duhovnic.

Nu vorbisem încă, între patru ochi, cu Șeful Bisericii. M-a primit fără multă grabă, dar și fără carantină prea umilitoare. Pe

când stăteam și așteptam în sala de recepțiune ivirea Vlădicăi, mi-am adus aminte de audiențele Duhovniciei tale în acest palat metropolitan, de preocupările, de melancoliile și de întrebările pe cari le purtai în inimă pe subt aceste portrete ale ierarhilor din trecut. Vlădica m-a întrebat întâi despre Duhovnicia ta. Apoi, câteva întrebări asupra aclimatizării mele în Capitală, și, degrabă:

– Ce te aduce la mine ?

I-am destăinuit cu stângace însuflețire tot proiectul meu. I-am spus cu naivitate:

– Stăpâne, trebuie să facem încă o dată faptele lui Ambrozie, ale lui Vasilie, ale lui Sinezie. Trebuie să ne îmbrăcăm cu suferințele și cu năzuințele poporului. Odinioară, pridvorul Bisericii era Ministerul Săracilor, al Văduvelor și al Orfanilor. Trebuie să reînființăm acest minister !... Așa cum suntem azi, sfânta noastră Biserică seamănă cu un castel, altădată înconjurat cu mari moșii care îi aparțineau, dar azi – prin repetată expropriere – redus numai la șanțuri și la ziduri și strâns de jur-împrejur de proprietari streini. Cum ieși din biserică, dai de proprietate streină: strada streină, lumea de pe ea streină, birjarul, șoferul, gardistul, anunțurile de pe ziduri, ilustrațiile și toate ziarele de la chioșcuri ! Păgânătate peste tot !

Am ieșit din viață ! Am lăsat pe săraci, pe bolnavi, pe vameși, pe păcătoși, pe părinți și pe copii, ca să ni-i ia alții ! Trebuie să revenim între ai noștri ! Ajutați-mă să fac o mănăstire laică în cartierul oropsit unde păstoresc în numele Î.P.S. voastre ! Vreau o casă cu o sută de chilii, pentru cerșetori, pentru bătrâni, pentru orfani și pentru văduve. Biserica uriașă pe care vreau s-o ridic trebuie să se prezinte încadrată, ca pe timpul marelui Vasilie, în aceste cohorte ale suferinței omenеști.

Vlădica mă privea cu niște ochi care prețuia diamante de aceeași mărime. Știam din gura Duhovniciei tale cât este de inteligent, de precaut, de subtil și de doftor universal. Te întrebai odată dacă este un bine sau este o pagubă pentru noi că Șeful Bisericii e atât de maestru în arta textilă sufletească și atât de bine apărat de incursiunile nevinovăției și ale eroismului. M-a

învăluit într-un gest care era și binecuvântare, și plictiseală, și compătimire, și nobilă zdrobire de ierarh martir și m-a oprit.

– Părinte Abele (a început Marele Vlădică), râvna d-tale e frumoasă și mă încălzește. Vrei mult, vrei lucruri neobișnuite și le vrei cu pasiune. Nu te mulțumești numai cu o biserică, dar vrei și un popor vasal, cu bucuriile și cu suferințele lui, împrejurul acestei biserici. Minunată idee ! Ideea și instituția marelui Vasilie, readuse și reîntrupate în vremurile noastre... N-am vorbit până acum împreună; te-am văzut numai în trecere. Ce poate să-ți răspundă un sărman șef bisericesc, smuls de dimineața până seara de fel și fel de griji, de interese, de propuneri, de deliberări și de comploturi ? Cum pot să reacționez eu față cu toți interesații, vizionarii, uneori profeții, de multe ori escrocii care vin să mă lege de gardul, de căruța ori de steaua lor ? Nu te cunosc decât de azi. Poți să fii sau un escroc, sau un poet, sau unul din urmașii mei pe acest scaun metropolitan... Prima ipoteză o înlătur, deocamdată, fiindcă ești ucenicul părintelui Veniamin. Fi-vei oare un simplu visător ?... Te las timpului și hidroterapiei împrejurărilor, ca să te deștepte și să te cumițească. Fi-vei oare un nebănuit om de voință și un viitor energic vlădică ? Te las în seama puterilor ascunse din d-ta, care, vorba *Psaltirei*, te vor purta ca pe brațe ca să nu izbești de piatră piciorul tău !

Ce ajutor pot să-i dau la îndeplinirea unui plan atât de cutezător ? Bani, recomandării, pantahuză ? Poate că îți voi da ceva din toate acestea mai târziu. Dovedește-mi întâi, prin mijloacele d-tale proprii, că nu ești nici escroc, nici poet, dar că ești o chibzuită forță creatoare. Dacă îți trec prin cap asemenea idei, trebuie să ai și puterea să începi să le aplici. Mulțumește-te că îți acord acest credit. Altfel, ar trebui să te descalific imediat, să te declar suspect și să te opresc de la cele preoțești. Ești în categoria eroului din basmele orientale: dacă te-ai lăudat că poți să săruți pe fata sultanului, trebuie neapărat să dovedești, ca început de probă, că poți să furi ciubucul marelui vizir. Du-te ! Nu vei mai călca pe aici decât precedat de crainicii veștilor excepționale !

Am plecat, scumpe Duhovnice, din fața Șefului Bisericii, greu zguduit și întristat. Obișnuit cum eram cu terapeutica ta sufletească, această purtare, precaută și molcomă în formă, dar brutală în fond și în concluzie, mă uluia și mă umplea de amărăciune. Mai târziu mi-am dat seama că acest consumat diplomat bisericesc avea dreptate. Dar unde era mansuetudinea chiriarhului ? Unde era dragostea Sf. Pavel ? Unde era ultima convorbire de la Cina cea de Taină ?...

M-am înapoiat în parohia mea în seara aceea – o seară ploioasă de început de toamnă – am răscolit noroiul de pe ulițele desfundate și am căzut, trist de moarte, înaintea icoanei Maicii Domnului. A doua zi am fost cel dintâi solicitator la ușa d-lui primar.

Împotriva așteptărilor mele, am găsit un chip simpatic și cu apucături de elegantă democrație. Mi-a spus, de la început, că numele meu și munca mea de la marginea capitalei i-au fost pomenite în chip avantajos. Se bucură că poate să mă socotească printre preoții cei tineri, frământați de noile probleme bisericești. Primirea acestui înalt funcționar mi-a dat curaj. I-am expus pe scurt de ce am venit la el și ce vedenii mi se arată mie în nopțile mele fără somn. Părintele comunei m-a urmărit cu o crescândă lumină în ochi și în obraz.

– Te înțeleg și te aprob fără rezervă. Dacă aș fi în locul d-tale, aș concepe la fel obligațiile mele și situația mea de preot. Biserica, în primul loc, înseamnă – precum zici – acești frați mai mici ai lui Iisus Christos: cei flămânzi, cei goi, cei bolnavi, cei ce sunt în temniță. Aici nu mai încap între noi nici un distinguo, nici o discuție. Îmi ceri ajutorul meu pentru realizarea proiectului d-tale, vrednic de veacurile creștine primare. Ți-l voi da cu entuziasm. Dar sunt om politic, și ca atare nu pot să fac nimic decât în deplină solidaritate cu partidul meu. În enoria d-tale este o importantă sucursală a prietenilor mei politici, Trandafirescu și Atanasie Ceur, cum și locuința acestuia din urmă. Cunoști pe d-l Atanasie Ceur ? I-ai vorbit vreodată de planurile d-tale ?

Am mărturisit d-lui primar că nu cunosc personal pe marele comerciant din enoria mea, fiindcă ori de câte ori am trecut prin magazinele sale și am întrebat de stăpân, am primit mereu răspunsul: „Nu e acasă“, sau: „Astăzi nu primește“...

– Atunci, dă-mi voie să ridic eu bariera de care te-ai lovit până acum. Te rog mai întârziază un minut, să-ți scriu câteva rânduri de bună recomandatie.

V

Am plecat și de la d-l primar destul de amărât. Toată arvuna de bună primire și de simpatie cu care mă momise era sau o chestiune de educație, sau o atitudine calculată. Mă trimetea cu un răvaș la marele său amic politic, la bogătașul Atanasie Ceur, desigur cu anumite intențiuni. Acest rajah al trențaroșilor era să evalueze mai bine decât primarul cam ce beneficii politice putea să scoată partidul lor din propunerea și din pielea mea.

Am bătut la poarta lui Atanasie Ceur. Era, față cu insuccesele mele de până aci, o supremă încercare. Am fracționat demersul meu și am pășit cu precauțiune. Am trecut seara pe la biourile marei sucursale, am înștiințat pe casier că am pentru patron o scrisoare din partea primarului și că doresc o oră de audiență pe a doua zi. A doua zi de dimineață am venit să aflui la ce oră pot să fiu primit. Mi s-a spus:

– Intrați în camera de așteptare, căci d-l Ceur va coborî peste un sfert de ceas la biuro.

Am intrat în odaia arătată și am urmărit pe ceasornicul-pendulă mersul lent al minutelor. Era o încăpere rece și neprimitoare, ca toate încăperile prin cari se scurg prea multe nevoi, dureri și deznădejdi. Enoriașii mei erau toți înglodați în datorii – datorii pe demâncare și pe trențe – și, deci, toți robi cu partidă în registrele acestui patrician al vremurilor noastre.

N-am așteptat prea mult. Atanasie Ceur m-a chemat să-i predau scrisoarea. Am scos-o din buzunar și i-am predat-o cu o precipitare pentru care mi-am mușcat buzele.

A desfăcut-o galeș, și-a potrivit binoclul și a citit-o ca pe ceva cunoscut de mai-nainte.

– Așadar, ești părintele Abel Pavel, parohul parohiei noastre, părinte tânăr și venit de curând, dar inimos și interesant. Mă bucur de cunoștință. Te rog ia loc și permite-mi să examinez și să expediez câteva hârtii mai grabnice... Apoi vom sta de vorbă.

M-am așezat într-un colț și am privit pe îndelete pe acest om puțin comun care izbutise să adune o sută de milioane în câțiva ani. Din obscurul contabil în magazinul „Trandafirescu & Chercea“, azi marele financiar și economist Atanasie Ceur, om politic de mâna întâi și viitor ministru de Finanțe ! Oricare ar fi sistemul convingerilor noastre, fie el cel mai fericit și mai salutar – acela al Bisericii și al Sfinților Părinți – un om ridicat prin naștere, sau prin noroc, sau prin abilitatea-i personală, până la cununa regală, sau până la comorile lui Aladin este un om pe care îl privim cu oarecare sfială superstițioasă. Un rege, un prim-ministru, un multimilionar sunt beneficiarii unei tainice rezerve de teamă și de idolatrie pe care ne-au lăsat-o moștenire părinții din părinți.

Atanasie Ceur arăta a fi de vreo 40-45 de ani, dar era cărunt ca un bursuc. Nu radia și nu încălzea. Avea o căpățână rotundă și voluntară, obraji grei ca de pământ, partea de jos a figurii pătrată și arhiegoistă. Purta, subt nasul său cu nări porcine, această urâciune, jumătate rasă, jumătate tunsă și absurdă, care este mustața modernă. Faptul că purta ochelari adăoga figurii sale închise și respingătoare intermitențele unei străluciri diabolice. Persoana lui întregă, prin tot ce arăta – o cărare la mijlocul capului, niște bosumflări dezgustătoare pe subt bărbie, o gură strânsă și neagră ca o chisea de cămătar, zvârlitura ochilor, împungătoare și ironică, în moalele privirii tale – persoana lui întregă, îmbrăcată negru și pretențios, te înțepa și te răzvrătea. Un om sanchiu, fără stimă pentru aproapele, fără dragoste și fără pic de milă. Citeam, ca pe carte, în obrazul lui întunecos, hrănit cu icre negre: „Toți oamenii sunt niște bestii cari se dau pe față – când știi să le smulgi masca – așa cum sunt: lupi, câini, porci, vulpi, hiene și măgari... Toți mint, toți

înșeală, toți vânează banul, desfătarea gurii și a sexului. Toți sunt trufași, bandiți și vânzători ! Dă-i în tarbacă fără scrupule ! Fii mai șiret, mai cinic și mai brutal decât ei, și vei pune talpa cizmei tale pe grumajii lor guleraiți și neguleraiți ! Adună saci de aur și baricadează-te în dosul lor ! Apoi ascultă cum îți urlă aproapele insulte, blesteme sau osanale. Ascultă imperturbabil, așezat la masa ta, ca Vlad Tepeș la ospățul lui, în mijlocul celor proaspăt trași în țepă.“

Antipaticul personaj, care îmi inspira aceste gânduri, isprăvi de examinat și de iscălit vrafal de hârtii de pe biurou și mă pofti să viu mai aproape.

– Părinte Pavele, amicul și coreligionarul meu politic, d-l primar, te trimite la mine cu o recomandare foarte caldă, dar și cu un mare semn de întrebare. Să vorbim negustorește și să nu pierdem vremea... Sunt negustor și îmi plac tratativele clare. Dacă vrei să intrăm în plug, d-ta cu mine și eu cu d-ta, trebuie să ne cunoaștem. Vrei să ridici o biserică aici în cartierul meu și vrei să faci lângă biserică și o casă de adăpost pentru nevoiași. Ideea nu-mi displace. D-l primar nu te cunoaște, eu nu te cunosc. Să începem să ne cunoaștem. Părinte Pavele, nu sunt diplomat decât de-abia atâta cât trebuie în afaceri. Știi că sunt înregimentat în partidul care conduce astăzi țara, prin urmare, țiiu la faima și la prosperitatea lui. Nu mă ascund deloc. Ideea cu care vii mă interesează numai prin latura ei practică. D-ta ești preot; eu sunt negustor. Dacă este vorba să ne întovărășim ca să facem opera visată de d-ta, te rog cugetă și spune-mi, care poate să fie partea mea de câștig ? Ca să mă convingi pe mine despre folosul tainic al lucrului în sine este prea târziu. Religia și Biserica sunt pentru mine numai fenomene sociale. Rămâne să te conving eu pe d-ta sau să te fac să primești, și fără convingere, o atitudine politică pe placul meu.

L-am oprit pe interlocutorul meu și i-am spus răspicat:

– D-le Ceaur, francheța dv. vă dă în ochii mei drepturi și privilegii prețioase. Dacă dv. – om de afaceri și om politic – știți să vorbiți pe șleau, eu și mai mult. Sunt ucenicul Mântuitorului și,

după dumnezeiasca-i pildă, „pentru aceasta am venit în lume, ca să mărturisesc adevărul“. Îmi cereți ca să îmbrac o atitudine politică ? Ce înțelegeți cu aceasta ?

– Partidul meu și cu mine te ajutam să-ți îndeplinești ideea d-tale, dar îți cerem să spui lumii întregi: Iată cine vă face biserica ! Iar când va veni ceasul luptelor electorale, vei fi lângă noi și vei lupta cu noi în fruntea enoriașilor d-tale.

– Domnule Ceaur, vă exprimați destul de clar. Dar îmi cereți ceva analog cu ceea ce i se ceru Mântuitorului pe Muntele Carantania...

– Părinte Abele, am uitat cu totul ce am învățat odinioară la orele de religie, și nu mai știu ce s-a petrecut pe Muntele Carantania, dar știu o vorbă foarte uzuală și banală – măcar că latinească – pe care trebuie s-o știi mai bine decât mine: *do, ut des*.

– Mă declar complet luminat. Am onoarea să salut profund francheța dv.

– Vrei să pleci ? Se vede că ești tânăr și fără experiență, deși știi *Evanghelia* pe dinafară. Părinte dragă, a pleca din biroul meu cu acest aer de politicoasă indignare, însemnează pentru mine o jignire, iar pentru d-ta o primejdie. Hm ! E ceva în d-ta care începe să mă intereseze. Stăi pe loc și să mai vorbim câteva minute. De unde ești de fel ?

– Din Ardeal.

– Ce sunt părinții d-tale ?

– Tata e mort de mult. Mama are câteva grădini și câteva oi și trăiește la țară.

– Cum ai ajuns dincoace de Carpați ?

– M-a adus un frate al tatii, fost secretar la un liceu. M-a dat la liceu și m-a ținut aici până când am terminat.

– Dar unde ai învățat teologia ?

– În mai multe locuri. Sunt ucenicul părintelui Veniamin, despre care poate că ați auzit.

– Da... Acel părinte care făcea într-o vreme multă vâlvă cu predicile lui. Soția mea l-a auzit de câteva ori și vorbește despre el cu admirație.

Aici convorbitorul meu voi să constate dacă știu limba germană și întoarse convorbirea pe nemțește.

- Îmi pare bine că vorbești nemțește. Cine știe ! Limba germană poate să-ți aducă noroc, cum mi-a adus și mie... Ia ascultă încoace, părinte Abele: să lăsăm deocamdată proiectul d-tale și neînțelegerea momentană dintre noi. Eu sunt om practic. Să nu rămânem păgubași de această jumătate de oră petrecută împreună ! Am doi copii, o fată și un băiat. Fata a împlinit opt ani și este în clasa a doua primară; băiatul împlinește și el șapte și trebuie să facă clasa întâi. Dar nevastă-mea nu-i lasă să urmeze la școală cu alți copii, ci îi învață acasă. Am avut anul trecut un pregătitor, am avut și anul acesta unul, dar ne-am lipsit de el, căci nu prea era sănătos. Îmi trebuie un pregătitor și pentru fată, și pentru băiat. Două ore pe zi. Plătesc îndoit leafa unui institutor. Gândește-te și răspunde-mi: Vrei să vii să-mi meditezi copiii ? Iată primul câștig pe care îl întrevăd din această întâlnire a noastră, câștig și pentru mine, și pentru d-ta. De ce șovăiești ? Eu capăt un meditator pentru copiii mei - după toate aparențele un bun meditator - d-ta obții, pe negândite, o leafă de profesor secundar și încă ceva, contactul zilnic cu mine. Te pomenești că ne împrietenim și ajungem să ne înțelegem !...

Ce zici ? Dar ce poți să zici ? Onoarea tagmei d-tale și datina Bisericii nu-ți dau pas să te codești: Un preot este un învățător, și prin chemarea lui, și prin tradiția glorioasă a atâtor și atâtor mari pedagogi creștini. Mai află un lucru: doamna Roxana Ceaur va fi mulțumită să aibă în casă, meditator la copii, o persoană ecleziastică. Este nepoată de arhieru și iubește Biserica. Concluzia: Te așteptăm poimâine, joi, la ora cinci seara, sus, în apartamentele noastre...

VI

Pe ce cale să apuc ? Cu cine să mă chibzuiesc ? Cum să ies din acest laț în care mi se părea că încep să mă încurc ? Atanasie Ceaur îmi inspira o adevărată aversiune. Urăcios, umflat,

mercantil, josnic prin toată concepția lui despre viață, mai presus de toate plin de orgoliul unui noroc stupid, acest parvenit mă răzvrătea cu toate gesturile lui, cu toate cuvintele lui ? Ce-mi rămânea de făcut ? Ce câdășie puteam să leg cu atare personaj ? Primul sfat pe care mi-l dădeam eu însumi era să opresc totul la această primă și ultimă vizită. Nu trebuia să mai calc pragul acestui om. S-ar fi simțit destul de ofensat și ar fi căutat cu siguranță să mă prigonească și să se răzbune. Dar mai bine vrăjmășia lui decât dezgustătoarea lui ocrotire ! Totuși, nu mă simțeam, cu hotărârea aceasta, nici împăcat, nici odihnit.

Încercasem câteva căi, bătusem la câteva uși. Singura pe care n-o găsisem definitiv închisă era ușa acestui îmbogățit de război. Dar ce obraz ! Ce târg rușinos ! Îmi propunea să fiu vechilul lui politic ! Mă ajută să-mi realizez ideea, dar cu condiția să intru în partidul lui politic, sau cel puțin să fac pe oameni să creadă că biserica și așezământul de lângă ea au venit din grija pentru popor, din îndurările democratice ale consorțiului de la putere ! Îmi era mie iertat să primesc asemenea tranzacție ? Puteam eu să admit atari mijloace, ca să realizez un scop, oricât de sfânt ?

Era o grea problemă, pe care o purtam și o perindam în sufletul meu cu truda dureroasă și cu lipsa de spor a lui Sisif. Nu puteam să ies la nici o certitudine, la nici o claritate. Îngăduit este slujitorilor Domnului să măgulească pe principii acestei lumi și să se îmbrace (fie și în aparență) în livreaua lor politică atunci când ei nădăjduiesc sincer că, prin acest mijloc, vor ajunge să înmulțească lucrul evanghelic, să ridice o catedrală, sau să cucerească pentru biserică un mare avantaj ? Am ajuns la chilia mea frământându-mă cu aceste întrebări și gândindu-mă să-ți trimit o grabnică scrisoare, prin care să te fac judecătorul situației mele. Acasă, însă, mă aștepta un spectacol care era să curme brutal șovăielile mele și să mă împingă în calea hotărârilor.

O biată văduvă, una din ascultătoarele mele cele mai sânguincioase, fusese evacuată de proprietar, acum, în umezeala și în noroiul lui octombrie, cu trei copii de gât și cu o tărăboanță de boarfe. Mă aștepta, sărmana, în tindă, plânsă și deznădăjduită.

Un copil îi stătea în brațe, adormit, altul plângea de foame și al treilea (cel mai mare) se uita la mine cu ochi sfioși și triști.

– M-a aruncat în uliță, cinstite părinte... Nu pot să-i plătesc mai mult... Câine fără inimă ! Om cu pământ, cu bani la bancă și fără nici un copil ! Toată nădejdea mi-este la Sf. ta !

La mine, nenorocitul ! La mine, care nu aveam, în ziua aceea, nici măcar douăzeci de lei în buzunar ! La mine, care mă chinuiam cu problema morală: scopul sfânt scuză el mijloacele profane ? O răzvrătire seacă împotriva mea însumi mă strângea de gât. M-am stăpânit în fața acestor suflete simple și am început să vântur această laltă problemă: Ce pot să fac pentru această nenorocită ? De la cine să-i scot dreptatea ? Ce puteri, ce trecere am eu în această mahala, în care cânt ca un greier, de un an încoace, acestor sârmani greieri, mai golani și mai flămânzi decât mine ? Să mă duc la neomenosul de proprietar care a dat-o afară ? O să-mi vâre în nas cine știe ce sentință de evacuare ! Să-l înduplec s-o mai păsuiască ? Probabil că n-a călcat niciodată în sala mea de predici. Să-l constrâng s-o reprimească ? Cu ajutorul cui ? Al poliției, al sindicatului, al direcției, al lui Atanasie Ceaur ? N-am decât o singură putere: aceea de a mă ruga și de a plânge la Mântuitorul. Dar azi sunt slab, sunt dezarticulat, sunt laș, sunt gol și rece ca o cădelniță din care ai răsturnat și tămâia, și cărbunii...

Și aceste două femei se uită la mine atât de naive și nerăbdătoare ! Firește ! Nu le-am spus eu de atâtea ori: „*În lume aveți turburare, ci îndrăzniți. Eu am biruit lumea*“ (Ioan, 16, 33). „*Nu te teme, turmă mică, pentru că Tatăl vostru bine a voit să vă dea vouă împărăția*“ (Luca, 12, 32). „*Adevăr grăiesc vouă: dacă veți avea credință și nu vă veți îndoi, și acestui munte de-i veți zice: ridică-te și aruncă-te în mare, așa va fi*“ (Matei, 21, 21). „*Du-te la mare, aruncă undița, și peștele care va ieși întâi ia-l, deschide-i gura și vei găsi un ban de argint*“ (Matei, 17, 27).

Ticălosul de mine ! Aruncă undița, și vei scoate un hipopotam ca Atanasie Ceaur... Totuși, sus ! sus inimile ! M-am îndreptat către bătrâna mea proprietăreasă și i-am spus:

– Bunico, oprim acum pe Paraschiva aici la noi. Fă-i loc în odăița d-tale și îngăduiți-vă cum veți putea azi și mâine. Ai grijă și dă copiilor ceva de mâncare din ce-ai pregătit pentru mine. După-amiază vom vorbi și ne vom chibzui cum putem să biruim pe diavolul care a intrat în inima proprietarului Paraschivei.

Am cercetat cine este acest proprietar, ce lucrează, la ce domn slujește și am aflat – fără nici o mirare – că face parte din armata acoliților și a funcționarilor casei Atanasie Ceaur. A doua zi dimineața i-am scris acestui magnat următoarea scrisoare:

„*Multstimate domnule Ceaur,*

Viu mai curând decât credeam să vă aduc dovada că experiența și dreptățile ei sunt de partea dv. Mi-ați făcut aleasa onoare să căutați a mă opri în preajma dv. Mă înclin. Să pornim de la un prilej care mi s-a oferit chiar ieri după ce am ieșit din biroul dv. Femeia Paraschiva Meca, văduvă cu trei copii, este chiriașa lui Dragomir Elefterescu, unul dintre magazinerii dv. la depozitul de automobile și benzină. Proprietarul – mi s-a spus, proprietar din grația și din dărnicia dv. – a cerut Paraschivei să-i plătească o chirie mai mare. Nenorocita este lucrătoare la Regie, are trei copii, dintre cari cel mai mic de doi ani, și cu cât câștigă ea de-abia astâmpără foamea copiilor. Zisul Dragomir Elefterescu a găsit-o tocmai pe ea să-i ceară spor de chirie ! Neputând să plătească acest spor, Paraschiva Meca a fost aruncată afară din casă.

Vin să vă reclam pe nemilosul Dragomir ca pe unul care e nevrednic de ajutoarele și de indulgența dv. Suntem cu el exact în cazul parabolei din *Sfânta Evanghelie*: Un stăpân milostiv iartă unui datornic insolubil o mare sumă de bani. Dar când acest datornic iertat pleacă din fața stăpânului, dă peste un tovarăș care-i datora o sumă neînsemnată, se repede la el, îl strânge de gât și-i răcnește: Plătește-mi datoria ! Și-l bagă în temniță până la achitare ! Vă reclam pe Dragomir Elefterescu și vă rog călduros să-i aduceți aminte ce-ați făcut pentru el. Să se mulțumească cu chiria de până aci și să reprimească, măcar până la primăvară, pe văduva Paraschiva. Voi căuta și eu să chem în sala mea de predici și să evanghelizez pe acest om fără inimă.

Măine la ora cinci seara voi suna la poarta dv.“

În aceeași zi am primit câteva cuvinte, scrise cu mașina și semnate A.C.:

„Cucernice părinte Pavele, enoriașă Sf. tale va fi reprimată de proprietarul care a revenit la sentimente mai bune. Convino, te rog, că uneori nu strică să ai bune legături în această tristă societate omenească. Te așteptăm cu plăcere.“

VII

Proprietatea lui Atanasie Ceur stătea sus, deasupra bojdeucelor și șandramalelor dimprejur, ca o frunte de deal deasupra unor bostănării devastate. După cum aflasem, înainte de război fusese aici un mare depozit de cherestea și niște magazii de cereale. Cu schimbarea firmei „Trandafirescu & Chercea“ în firma „Trandafirescu & Atanasie Ceur“ se schimbă și fața acestei proprietăți. Din magazinele de cereale ieșiseră aceste prăvălii cu etaj, trainice și largi, ale căror vitrine aruncau lumină seara pe trei străzi. Stăpânii prăvăliilor făceau aci, la porțile Capitalei, o întreită și împătrită negustorie: băuturi spirtoase, băcănie, ospătărie, mașini agricole – acum înlocuite cu automobile – benzină, uleiuri și, în sfârșit, lipscănie, fierărie, sticlărie. Pe o stradă se înșirau băuturile spirtoase, grătarele și mesele ospătăriei; pe a doua erau benzina, uleiurile, cauciucurile și holul cu automobile; pe a treia stradă era un lung magazin cu pânzărie, sforărie, fierărie, sticlărie și toate articolele unui „universal“ de mahala.

Subt tălpile acestor prăvălii erau pivnițe adânci cu felurite depozite solide și lichide, iar în spatele prăvăliilor erau alte depozite, alte magazii, alte ferestre cu obloane de fier și ganguri cu porți zăbrelete. În etaj erau instalate biurourile care administrau această imensă avere, plus un serviciu de bancă la dispoziția golanilor din cartier. Câteva sute de funcționari se zbăteau și munceau toată ziua jos în prăvălii, sus în biurouri, în

dosul aripelor uriașe, ale triplei firme, albe și negre: „Ilie Trandafirescu & Atanasie Ceur“.

Pe strada a patra erau grădinile, terasele și foișorul în care locuia familia lui Atanasie Ceur. Această latură a domeniului în patru laturi era formată dintr-un zid înalt, spintecat de porți de fier, înalte ca și zidul și căptușite cu tablă groasă. Am sunat la poarta centrală. Când am fost înăuntru, mi-am dat seama că această poartă intransparentă acoperea, ca o cortină, un adevărat fundal de scenă. Atât cât puteam să văd lucrurile la această oră de seară grabnică, pare că mă găseam în centrul unei scene proprii unui spectacol de operă. Mai târziu am verificat această viziune crepusculară și am găsit-o exactă. Poarta prin care intrasem era pentru pietoni. De la țâțânele ei, pornea în sus un șir de trepte de marmură. Apoi se arăta curtea înaltă, îmbrăcată în caldarâm și strânsă de ambele laturi de o dublă coloană de stâlpi de fontă. Acești stâlpi susțineau niște terase arcuite ca niște viori și legate cu punți între ele. Pe aceste terase stăteau loji ca de teatru, închipuie de ondulația unui grilaj de ferigi împletite.

Atât jos, printre columnele de fontă, cât și sus, în sânul lojilor, stăteau, după anotimpuri, sute de glastre, de vase și de ghiveciuri cu arbuști și cu flori din toate colțurile pământului. În seara aceea, printre stâlpii năpădiți de întuneric, stăteau în caturi lanuri întregi de crizanteme, și toată scena aceasta din fața casei mirosea ca un naos de biserică. În fund, deasupra unei scări străjuite de statui, era etajul locuit de familia bogătaşului. Dedesubt erau odăile pentru oaspeți, vestmântăria, încăperile servitorilor, bucătăriile și celarele.

Mi s-a deschis un salon mic, cu scoarțe și cu icoane, și am așteptat pe stăpânul casei. Atanasie Ceur s-a ivit de subt o perdea, și cu toată sărăcăcioasa amabilitate pe care putea să și-o adune m-a poftit, după două-trei întrebări indiferente, într-o încăpere de alături, unde era o masă de omăt și un serviciu de ceai pe ea.

– Părinte Pavele, trebuie să faci cunoștință cu familia mea. Îmi vei spune ultimul d-tale cuvânt după ce vei vedea copiii, sper, de azi încolo, elevii d-tale.

Ne așezărăm în scaune și începui să-i mulțumesc pentru fapta lui cea bună față de văduva Paraschiva. Atunci intrară în odaie o fetiță, un băiat și o femeie foarte blondă, care vorbea cu copiii în limba germană. Înțelesei că era guvernanta teutonă de care Atanasie Ceur – om cu convingeri definitive – nu putea să se lipsească. Intrai și eu în convorbirea familiei și sorbind ceaiul observam și puneam întrebări. Fetița era atentă și prietenoasă; băiatul părea spulberat și egoist. Amândoi erau drăgălași și nu aminteau deloc pe autorul lor. Copila părea că anunță o remarcabilă frumusețe viitoare, sau că e moștenitoarea unei distinse frumuseți materne.

Deodată, în mijlocul convorbirii și în zăngănitul lingurițelor de argint, se arătă doamna Roxana Ceur. Nu mă așteptasem deloc la ceea ce îmi vedeau ochii. Credeam că voi vedea o femeie de om bogat, o doamnă studiată și pretențioasă, o parvenită plutitoare în atmosferă nobilă și făgăduitoare de protecție, o păpușă săltăreacă și neurastenică, sau mai știu eu ce comediană, cu mai mult sau mai puțin talent de salon... Nimic din toate acestea ! Doamna Roxana Ceur părea în fața mea o fată mare de țară, rumenă și mlădie ca un bujor, puțin sfioasă, îngândurată și cumpănită de treburile casnice, care nu-i permit să se dezechilibreze, franc surâzătoare, firească și bună, fără nici un artificiu de sulimeneală, îmbrăcată în port de musceleancă și fără altă podoabă decât diadema grea a părului ei de aramă.

M-am înclinat în fața ei mai mult decât aș fi făcut-o în fața alteia și am îngânat banalitățile introductive. Mi-a spus:

– Vă rog continuați și iertați-mă că n-am putut să fiu aci din capul locului. Sunt bucuroasă că ați primit invitarea soțului meu. Sunt informată că știți suficient despre ce este vorba. Vă rog observați pe copiii mei și spuneți-mi dacă vi se par vrednici să ajungă elevii Preacucerniciei voastre. Cum vi pare Lia ? Cum vi se pare Bujorel ?

Îmi vorbea cu nu știu ce rezervă, cu nu știu ce precauțiune, și mândră, și drăgălașă, cu nu știu ce lumină interioară roboitoare.

– Doamnă... „Lăsați pe copii să vină la mine“ !

Atanasie Ceur, cu totul analfabet în cele evanghelice, rămase nedomănit, cu ceașca dinaintea nasului.

– Cu alte cuvinte ?... Adică ?...

Doamna Roxana Ceur plimbă un zâmbet puțin jenat de la bărbatu-său către mine, și apoi, calculată:

– Tase dragă, cred că părintele Pavel primește sarcina ce-i oferim.

– Adevărat ? Bun de tot ! Iată o primă afacere pe care o încheiem între noi ! Nu protesta ! Orice pricină serioasă este o afacere, și instrucția copiilor este una din cele mai importante.

– D-le Ceur, dacă țineți la acest cuvânt, putem să-l păstrăm. Sunt și eu de părerea dv., că educația și instrucția copiilor reprezintă cea mai importantă problemă a tuturor timpurilor și mai cu seamă a zilelor noastre.

– Părinte Pavele, fiindcă n-am prea multe minute la dispoziție, permite-mi să te întreb dacă cunoști actualul program școlar și tendințele lui pedagogice.

– D-le Ceur, sunt zilnic în școala noastră primară din apropiere și sunt suplinitor universal ori de câte ori lipsește vreun dascăl sau vreo dascăliță cu concediu în regulă sau din întâmplare.

– Atunci stăm bine. (Aici interlocutorul meu trecu într-o cameră vecină și reveni cu niște cărți în mână.) Oricum, iată, am la dispoziția d-tale programul ministerului și cărțile cele mai bune aprobate pentru curentul an școlar.

Doamna Roxana Ceur interveni:

– Altceva trebuie să stabilim cu părintele Pavel. Întâi, care este timpul cel mai convenabil pentru cele două ore de clasă cu copiii ? Și al doilea, acest timp teoretic poate să fie chiar timpul de care dispuneți P.C. voastră ?

– Doamnă, timpul școlar cel mai bun este timpul dimineții. Aici trebuie să primim pilda și experiența tuturor. De altă parte,

nimic nu mă stingherește să viu și să fac clasă cu copiii de la ora 9 1/2 dimineața până la ora 12.

– Accept ! aprobă, cu un pumn izbit în masă, fostul contabil. De mâine dimineață, intri în noua d-tale dregătorie. Acum poftim de vezi clasa unde vei preda cursurile d-tale.

Ne ridicarăm de la masa acoperită cu ustensile de argint și de cristal și trecurăm, printr-un mic coridor, într-o cameră nudă și cu mobilier școlar. Erau în ea două bănci, o masă și un jilț pentru profesor, o tablă neagră, hărți geografice și tablouri intuitive pe pereți, o bibliotecă minusculă într-un colț și o frumoasă pictură în fața băncilor – Mântuitorul binecuvântând pe copii.

– Sunt mulțumit de clasa mea. Și vă sunt recunoscător pentru acest frumos tablou, așezat aici, deasupra dascălului și a școlarilor.

Atanasie Ceur zâmbi cu diplomație.

– Părinte Pavele, poate că voi ajunge, cu timpul, să strâng și mai multe acțiuni emise și iscălite de recunoștința d-tale.

– Voi fi prea bucuros, d-le Ceur, zisei eu, fără să bag de seamă decât în minutul al doilea că omul meu la asemenea răspuns avea dreptul să cugete: „Popa începe să se dea pe brazdă“.

D-na Roxana Ceur mă întrebă, în momentul când soțul ei și eu eram gata să ieșim din clasă:

– Cum veți face cu cei doi elevi ? Veți face lecții separate, sau comune ?

La această chestiune nu cugetasem, totuși, nu-mi pierdui cumpătul și răspunsei cu oarecare istețime:

– La prima lecție asistă obligator toată lumea, în frunte cu tata și cu mama. Mai târziu, la lecțiile lui Bujorel poate să stea și d-ra Lia, dar nu și invers, căci ar fi nefiresc.

– Și asta e bine, conchise Atanasie Ceur.

M-am înclinat în fața doamnei, am binecuvântat pe copii și am strâns mâinile șefului familiei, care pe nesimțite începea să-mi fie mai puțin antipatic.

Acasă, am stat și m-am gândit la întâmplările din aceste ultime câteva zile și mi s-a părut că au crescut în jurul meu ca niște ape asupra cărora n-am avut nici o stăpânire. Pe neașteptate, am intrat în casa acestor bogătași, și încă, de aci înainte, dascălul copiilor lor.

Am cugetat apoi la ziua următoare, ziua primelor lecții, și mi-am întocmit cu deosebită grijă planul lor. Nu era pentru mine nici o noutate și nici o povară, dar mi-am dat toată osteneala să nu cad în „maniera“ pedantă și încărcată. O lecție pentru un copil de 7-8 ani este uneori mai grea decât o conferință academică. În sfârșit, n-am uitat nici în seara aceea, nici a doua zi de dimineață să prelungesc rugăciunea mea și să cer, pentru noua cărare pe care apucam, custodia sfinților îngeri și raza milostivă a binecuvântărilor și a ochilor Sfintei Fecioare.

Așa am intrat în casa lui Atanasie Ceur și așa am ajuns pedagogul copiilor și prietenul părinților. Iubite Duhovnice, trebuie să prescurtez povestea acestor începuturi pentru că este lungă și destul de comună. Îți voi istorisi mai departe numai capitolele principale, care să te facă să înțelegi aceea ce eu însumi n-am înțeles multă vreme și ceea ce formează astăzi fondul tragic al inextricabilei mele situații.

Cu copiii m-am împrietenit curând, cu *Frau* Helen Hempel am rămas la politicoasă depărtare. La lecțiile mele asista de multe ori d-na Roxana Ceur și rareori (și numai câteva minute) și foarte ocupatul ei tovarăș. Îți închipuiești că duhul acestor lecții și preocuparea mea capitală – manifestată și nemanifestată – era creștinarea fragedului meu auditor. Câteodată, o idee, o învățătură creștină rămânea suspendată între mine și mama micilor școlari, și după lecție ori a doua zi o reluam și discutam asupra ei.

Nu mă înșelam în privința acestei femei. Avea un fond sufletesc sănătos și cucernic. Primise de la maică-sa o elementară dar gospodărească educație, crescuse câtva timp în preajma arhierului Varlaam (făuritorul blazonului acestei

familii de toptangii) și dădea pe față, prin tot felul ei de a fi, o statornicie și o seriozitate cam rare la femei. Așa mic-burgheză cum era, îmi părea prea puțin ispitită de orgoliul și de minciuna socială cu care o îmbia bogăția ei de azi. Mă miram că a putut să rămână atât de firească și de dreaptă sub cascada milionelor, a luxului și a corupțiunii spumegânde din casele pe cari le frecventa, de la recepțiile unde se arăta, de la seratele și de la spectacolele adesea obligatorii în viața ei cea nouă.

Credința creștină a Roxanei Ceur trebuia să mă ocupe din capul locului. Aveam destule indicii cari îmi spuneau că ar putea să fie o bună fiică a Bisericii. Pe de altă parte, aveam impresiunea că tot creștinismul ei însemnează un tradiționalism rezistent, dar incult. În situația mea cea proaspătă de prieten și de preceptor al unor odrasle de milionar, nu puteam să uit – mai puțin decât oricând ! – înfriguratele mele proiecte și silueta instituției marelui Vasilie. Nu era oare un semn de sus și o întorsătură providențială împrietenirea mea cu nababul acestui cartier de paria ? Trebuia să lucrez ! Dacă Dumnezeu m-a făcut să pătrund sub aceste mărețe plafoane, de cari suspendă candelabre, draperii persane, plante tropicale, pânze de maestri și găturile a câtorva mii de robi – spânzurați invizibili – desigur că el are planuri înfricoșate ! Din fundul acestui ostrov al multimilionarului Atanasie Ceur, catedrala mea trebuie să irumpă, despicând ostrovlul, trebuie să iasă deasupra ca o arzândă rocă de porfir ! Nu știu încă de unde voi începe și ce materiale îmi va pune Dumnezeu în mână pentru realizarea visului meu suprem. Dar e clar că până acum aliatul meu firesc trebuie să fie Roxana Ceur. Ea va fi unealta pe care Dumnezeu și-o alege ca să răscumpere infamia bogățiilor soțului și să ridice sfânta-i dijmă din milioanele blestemate.

Era deci pentru mine o grijă statornică să ajung să consolidez convingerile și devotamentul creștin al acestei femei și să mă rog Mântuitorului s-o trimită, harnică secerătoare, la secerișul de care mă pregăteam. În ajunul sărbătorii Sfinților Arhangheli i-am făcut această invitare:

– După cum știți, enoria noastră este până acum fără biserică și parohul ei nu are altar. Înalta chiriarchie a dispus să officiez Sfânta Liturghie și cele de nevoie la biserica din parohia vecină. Mâine liturghisesc împreună cu colegii mei, preoții vecini, și rostesc o predică în cinstea Sfinților Arhangheli. Vă rog mult, obligați pe *Frau Helen* să vie cu copiii la biserică; va găsi scaune și va sta comod ca și în biserica ei luterană. Și – dacă se poate — vă rog veniți și dv.

A doua zi am fost prea mulțumit să văd că asistau la Sfânta Liturghie și mama, și copiii. M-am simțit, slujind cele sfinte, mai devotat, mai fierbinte și mai recunoscător decât totdeauna. Mișcările rituale, frazele sacramentale, cântarea bisericească, clipirea făcliilor și norii fumului de tămâie, rotitori în razele soarelui de toamnă, găseau în mine o rezonanță, o dispoziție, o receptivitate emoționată și fericită, care îmi aduceau lacrimi în ochi. La momentul culminant și înfricoșat al transubstanțierii, am căzut în genunchi și, deasupra crizantemelor risipite pe epitrahil, am pomenit Mântuitorului, vibrând și plângând, dorul meu să-i ridic catedrala visată, rugăciunile mele de noapte și de zi și numele cele noi din care făceam de câțva timp stâlpii mei de nădejdie și de ctitorie: Atanasie, Roxana, Natalia și Bujor. M-am rugat îndeosebi pentru Roxana, pe care o vedeam ca o mesageră a lui Iisus Christos, și am chemat asupra ființei ei – plecate în rugăciune atât de simplu și de atingător – cununa binecuvântărilor Dumnezeului iubitor de oameni.

M-am suit în amvon și am început o predică populară și colorată asupra existenței puterilor îngerești, necesar intermediare între Dumnezeu cel preainalt și lumea noastră dublă, sufletească și materială. Am despărțit apoi, din complexul ideilor introductive, ideea că Dumnezeu lucrează prin trimișii săi, prin solii săi, prin binevestitorii săi cunoscuți și necunoscuți. Însuși Iisus Christos, care este strălucirea slavei și icoana ființei lui Dumnezeu (*Evrei*, 1, 3), este diadema celor trimiși și cel mai mare dintre ei: fiul lui Dumnezeu, trimis pe pământ. După aceea am scos în evidență neobișnuitul și extraordinarul unor solii pornite din porunci fulgerătoare: Saul din Tars, Ioana d'Arc,

ctitorii așezămintelor Notre Dame de Sion. La sfârșit, m-am adresat enoriașilor mei, veniți la această biserică limitrofă ca să asculte Sfânta Liturghie și predica mea.

– Frații mei iubiți, v-am chemat la această sfântă biserică, dincolo de hotarul parohiei noastre, fiindcă noi până acum nu avem cetate stătătoare, ci pe cea care va să vie o așteptăm. Aveți bună încredere în milostivul Dumnezeu și luptați-vă alături de mine în rugăciuni necurmăte. Suntem o enorie mărginașă, săracă, năpustită. Bucurați-vă, fraților ! Sf. Apostol Pavel scrie iubitorilor săi credincioși din Corint ca și cum ne-ar scrie nouă: „*Uitați-vă la voi... că nu mulți sunteți înțelepți omeneste, nu mulți sunteți puternici, nu mulți sunteți de neam...*” (1 Corinteni, 1, 27).

Suntem sădiți în gunoaiile de la margine, trăim cu chiu, cu vai, muncim greu de dimineața până seara, câștigăm puțin și ne ștergem ochii de lacrimi adeseori. Bucurați-vă, fraților ! Mântuitorul a zis de-a dreptul pentru noi: „*Fericiți cei ce plâng, că aceia se vor mângâia*” (Matei, 5, 4).

Suntem mai mici decât cei mai mici. N-avem nume, n-avem cinste, n-avem biserică ! Suntem coada cozilor ! Bucurați-vă, fraților, căci Sf. Pavel ne mângâie și ne proorocește astfel: „*Dumnezeu și-a ales pe cele nebune ale lumii ca să rușineze pe înțelepți; Dumnezeu și-a ales pe cele slabe ale lumii ca să dea de rușine pe cele tari; Dumnezeu și-a ales pe cele de neam prost ale lumii, pe cele nebăgate în seamă, pe cele ce nu sunt ca să dea jos pe cele ce sunt*” (1 Corinteni, 1, 27-28).

Aveți încredere în milostivul Dumnezeu și rugați-vă neîncetat, lângă preotul vostru, să vă pogoare din ceruri minunea pe care o așteptăm: biserica mângâierilor noastre ! Auziți: vom da o pildă mare, noi, aceștia, săracii și mărginașii. Vom rușina pe cei din centru, pe cei bogăți, pe cei puternici, pe cei răsfățați, cari n-au voit să auză de stăruințele și de suspinele noastre. Dumnezeu se va îndura de rugăciunile noastre, se va milostivi de ticăloșia noastră și va ridica din noroaiile noastre, frământate cu lacrimi și cu sânge, sfânta lui biserică cu cruci de aur !

O, dragii mei, nu vă uitați la mine ! Nu eu sunt îngerul trimis ! Eu sunt bietul vostru părinte sufletesc, sunt sărmanul preot

nevoiaș care păstorează, în parohia voastră, candela rugăciunilor nestinse, așteptând altarul viitor la care s-o anine. Dar îngerul Domnului nu lipsește ! El trebuie să fie în preajma noastră ! Nu-l cunoaștem până acum fiindcă ora hotărârii Domnului încă n-a sosit. Să stăruim neîncetat înaintea sfintelor icoane, ca să ajungem să auzim solia lui și să privim fața lui preafrumoasă ! Să cădem înaintea Maicii Domnului. Să cădem înaintea Sfinților Arhangheli pe cari îi cinștim astăzi. Să cădem mai vârtos înaintea Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Christos, cel ce trimite, în tot ceasul și în tot locul, pe solii și pe binevoitorii săi netrupești și trupești.

Ascultătorii mei plâneau. Roxana, cu capul plecat deasupra lui Bujor, plânga și ea.

Mai multe zile m-am întâlnit regulat cu Roxana la lecțiile copiilor, dar fără să pomenim nimic despre predica din ziua Sfinților Arhangheli. Mi-aduc aminte de vremea aceea cu o duioșie și cu un farmec pe cari n-am puterea să le definesc. Erau zile cari începeau să înmugurească pentru mine certitudinea că mă apropii de hotarele visului. Roxana fusese zguduită, ca toți cei din biserică și mai mult decât ei, fiindcă înțeleșese toată iconomia și toată intențiunea predicii mele. În sufletul ei se înfiripau acum marile hotărâri pe cari le așteptam cu înfrigurare. Simțeam că în această făptură – plăsmuită de Creatorul cu prisos de preocupare și de iubire – el voiește să samene, prin mine, păcătosul, răzoarele sale înfloritoare de minune.

IX

În vremea aceasta, eu țineam regulat, de două ori pe săptămână, cu enoriașii mei, adunările mele religioase. Venea postul Crăciunului și îmi propusesem să rostesc un șir de predici și de exhortațiuni asupra Sfintelor Taine – a Mărturisirii și a Cuminecării. Voiam să pregătesc, pentru aceste înalte Taine, pe cei mai mulți dintre ascultătorii mei și – cu ajutorul Domnului –

voiam să fac și o demonstrație creștină publică în ziua de Crăciun. Este adevărat că Mântuitorul ne-a poruncit și ne-a dat reguli infailibile în ce privește manifestarea pietății noastre: „*Tu, însă, când te rogi, intră în cămara ta și, închizând ușa ta, roagă-te Tatălui tău celui într-ascuns, și Tatăl tău, care vede într-ascuns, îți va răsplăti ție*“ (Matei, 6, 6). Dar aici socoteam că este un interes deosebit al Bisericii, ca sacră tovărășie (nu al individului), ca să dăm pe față cu oarecare ostentație credința noastră și îndeplinirea datoriilor noastre creștinești.

M-am întrebat adeseori și am întrebat și pe alții (când se ivea ocazia) pentru ce corporațiile politice sau religioase (altele decât noi) sunt oricând îndreptățite, nestingherite și meritoase, să-și vădească, în fața lumii, prin adunări, prin procesiuni, prin largi demonstrații de stradă și de presă, existența lor și evenimentele familiei lor, pe când Biserica noastră, singură, este osândită la o tăcere mormântală, la o discrețiune și la o lipsă completă de exteriorizare și de gesturi. Îmi propuneam, deci, să pregătesc o însuflețită mișcare de Crăciun, punând la cale, în biserica din vecinătate, împărtășirea câtorva sute de credincioși. Cu acest scop, am început seria mea de predici, toate îndreptate spre preamărirea sacramentelor Mărturisirii și Cuminecării și spre înduplecarea inimilor celor ce mă ascultau.

Într-o dimineață, venind să fac lecția cu Bujor, aflu că băiețașul este puțin răcit și că d-na Ceaure – cedând stăruințelor micului bolnav – mă cheamă un moment lângă patul lui. Izbutisem să câștig inima acestor copii, devotându-mă instrucțiunii lor și iubindu-i ca pe niște frați ai mei. Bujorel voia cu orice preț să-și vadă dascălul.

Ca să nu jignesc cu nimic doctrinele profilactice medicale și să nu trezesc griji în inima mamei, am cerut cu dinadinsul să mă spăl pe mâini și să trec printr-un nour de apă de Colonia. M-am apropiat de copil, am făcut deasupra-i semnul Biruitoarei Cruci și am șoptit începutul *Psalmului* 91:

– „*Ca unul care locuiește sub ocrotirea Celui Preaînalt și se adăpostește la umbra Celui Atotputernic, zic către Domnul: scăparea mea și cetatea mea cea tare este Dumnezeuul meu, în el*

nădăjduiesc.“ ...Apoi către Bujor: – Bujorel nu este bolnav. Bujorel până diseară se dă jos din pat și mâine facem lecție.

Roxana privea cu ochi mari, surprinsă și biruită de încrederea mea creștină. Mântuitorul mi-a fost milostiv și nu m-a dat de rușine ! A doua zi copilul era desăvârșit de sănătos. Dar m-am adresat mamei și i-am pus această condiție:

– Medicul a prescris copilului ceea ce-i dictează știința lui. Dați-mi voie să prescriu și eu mamei ceea ce-mi dictează credința mea: vă rog să citiți azi înaintea icoanelor *Psalmul* 91. Voi face și eu tot așa.

Am rămas apoi tăcuți lângă patul lui Bujor. Roxana a întrerupt tăcerea cea dintâi:

– Nu uit deloc predica P.C. tale. M-am gândit și mă gândesc mereu la proiectul pe care îl ai în suflet și la rolul amețitor pe care vrei să mi-l dai mie...

– Să dea Dumnezeu, doamnă, să nu mai aveți de aci înainte nici o altă grijă, nici o altă preocupare și nici o altă durere decât acelea că în parohia din care faceți parte Mântuitorul nu are nici un altar, mamele n-au unde să se spovedească și copilașii n-au unde să primească Sfânta Împărtășanie !...

– E uriaș proiectul P.C. tale și este grea din cale-afară opera de persuasiune pe care trebuie s-o încep pe lângă soțul meu.

– În Biserica Mântuitorului cele cu neputință ajung ușoare de îndeplinit, cele înfricoșate ajung blajine, și stâncile uscate de mii de ani se prefac în fântâni țâșnitoare; dar ca să poți să concepi acestea și să le vezi aieva, trebuie să faci cu adevărat parte din Biserica Lui Preafericită.

– Spune-mi, cu o singură formulă, ce însemnează a face parte din Biserica Mântuitorului ?

– Însemnează a primi cu inimă de copil (cu inima lui Bujor !...) învățătura ei, poruncile ei și Cele Șapte Taine ale ei. Biserica este însuși trupul tainic al Mântuitorului. Îndeosebi prin Sfânta Împărtășanie, primită cu frica și cu iubirea îngerilor, ne facem una cu Iisus Christos, deci una cu Biserica Lui.

– Preacucernice părinte, creșterea mea și dorința inimii mele mă îndeamnă puternic să primesc și să cred aceste adevăruri.

– Ieșiți din această stare teoretică – foarte frumoasă, mărturisesc – și veniți lângă mine, în arena luptelor pentru marea realizare. Ajutați-mă să ridic biserica visată și să aprind în jurul ei o mie de candelă ! o mie de inimi, arzând de recunoștință și ridicând la ceruri mii de binecuvântări pentru dv. și pentru copiii dv !

– Părinte Pavele, mă chemi la o muncă, la o încordare și la o răsplată care intimidează modestia și slăbiciunea mea femeiască.

– Și cu toate acestea, doamnă, Biserica datorește jumătate din biruințele, din slava și din puterea ei tocmai femeiei creștine, acestei creaturi sfioase și resignate al cărei prototip, în ceruri, este Sfânta Fecioară. Dar am o rugămintă către dv., ori, mai exact, o foarte respectuoasă invitație. A început postul Crăciunului și m-am hotărât să fac în decursul lui – în serile mele de adunare, adică marțea și vinerea – o serie de lecții și de predici pentru cei ce vor să se mărturisească și să se împărtășească. V-a trimis Dumnezeu în calea mea. El are de-a pururi scopuri preafinalte și mântuitoare. O nepoată de arhieru – deci de principe bisericesc – nu poate și nu trebuie să rămână, în materie de învățământ religios, la rudimentele școlare. Vă rog călduros, notați-vă zilele mele de predică: marțea și vinerea, de la opt la zece seara, și faceți-mi cinstea să apăreți, măcar o dată, între ascultătorii mei.

În acest moment, *Frau* Helen veni să mă vestească, prin deschizătura ușii, că d-ra Lia a trecut în clasă. Am lăsat discret pe d-na Ceaur să mediteze răspunsul pe care-l așteptam, am cerut, încă o dată, să trec prin spălător și prin vaporii de apă de Colonia și am intrat la lecție.

X

Am început, în acele seri înghețate de sfârșit de noiembrie, cuvântările și lecțiile mele pregătitoare. După neuitatele norme pe cari le-am moștenit de la Duhovnicia ta, am nlecat de la marele plan fundamental: Christos întemeiază Biserica și, rămânând în ea de-a pururi dumnezeiesc și euharistic, o încredințează și o lasă ucenicilor săi, apostolilor și urmașilor apostolești. „*Precum M-a trimis pe Mine Tatăl, vă trimit și Eu pe voi*“ (Ioan, 20, 21).

Cu mandatul lui Iisus Christos și cu călăuzirea infailibilă a Sfântului Duh, urmașii apostolilor, adică episcopii canonici, învață noroadăle creștine, le păstoresc și le sfințesc. Episcopii și delegații lor prin hirotonie, adică noi, preoții, predăm fiilor noștri duhovnicești sfânta doctrină a Bisericii, supraveghem viața lor, recomandându-le și înlesnindu-le practica virtuților creștine, și sfințim această viață de la naștere până la mormânt. Botezăm pe prunci, îi întărim cu pecețile darului Duhului Sfânt și îi cuminecăm: spovedim, canonism și cuminecăm pe adulți: binecuvântăm cu binecuvântarea căsătoriei pe cei ce se însoțesc, slujim cu Sfintele Masle pe cei bolnavi; în sfârșit, prin mâinile arhierilor, generăm Bisericii pe părinții și pe slujitorii ei, consacrand diaconi, preoți și arhierii.

Între tainele lăsate Bisericii de întemeietorul ei, aceea care are o covârșitoare importanță prin faptul că adâncește conștiința creștinului, aprinde în el pocăința, râvna evanghelică și dorul de desăvârșire, este Taina Sfintei Mărturisiri. Adâncă, suflească, regeneratoare și meinită să strângă în jurul duhovnicului pe fiii săi duhovnicești, această divină taină este suflul și roua Sf. Duh peste grădinile Bisericii. „*Este ca mirul de preț de pe cap, care se pogoară pe barbă, pe barba lui Aaron, care se pogoară pe marginea veșmintelor lui ! Este ca roua Hermonului, care se pogoară pe munții Sionului*“ (Psalmul 133).

Oriunde a prosperat Sfânta Mărturisire, viața creștină a fost salubă, plină de vioiciune și de fapte evanghelice. Cine cunoaște de aproape și iubește și practică această taină este puternic asigurat împotriva izbiturilor, sfâșierilor și dezastrelor inimii omenești. Când ai un duhovnic experient, este ca și cum ai avea un protector ascuns, cu sfaturile și cu influența căruia obstacolele ivite în calea ta pot fi escaladate sau înlăturate. Învățăturile, chibzuințele, stăruințele, sprijinul sufletesc, dojana, poruncile... pe cari le are în depozit duhovnicul sunt ca o minunată farmacie, pentru langorile, pentru ispitele, pentru bolile și pentru căderile noastre. Fericit este cel ce cunoaște calea mărturisirii și fericit este cel ce, la capătul acestei căi, printre brazi dătători de ozon duhovnicesc, găsește totdeauna pe sfântul lui sihastru, pe

integrul lui magistrat sufletesc, așezat acolo de înțelepciunea și de iubirea de oameni a Întemeietorului Bisericii Creștine !

Mă plecam, mișcat și intim, asupra sufletelor simple cari mă ascultau și le dădeam pilde din viața lor zilnică:

– Voi, gospodari și gospodine, cari lucrați din greu de dimineața până seara, aveți mare nevoie, măcar o dată pe săptămână, dacă nu de două ori, să cufundați trupul vostru trudit într-o albie cu apă caldă și în spumele de săpun. Bietul nostru om pământesc simte nevoia să se curețe de praful meseriei, de pâraiele de sudoare, de fumul locomotivei ori al uzinei. De altă parte, tot așa facem și cu albiturile de pe noi și de lângă noi: o cămașă, o batistă, un prosop trebuiesc, iar și iar, date la spălat, curățite și călcate. Care om, întreg la minte și cu rost în casa lui, poate să se lipsească de baia trupului și de spălatul rufăriei ? Dar sârmanul suflet omenesc, ce gândiți voi, nu cere și el, la fel, baia mărturisirii, măcar de două ori pe an, la Crăciun și la Paște ? Omul nostru dinăuntru, ascuns și nevăzut, pe care zilnic îl purtăm prin praful, prin fumăria, prin mocirla atâtor înjurături, atâtor blesteme, atâtor viclenii, atâtor furțișaguri, atâtor pofte drăcești, atâtor păcate și atâtor spurcăciuni, ce credeți voi, omul nostru dinăuntru nu este și el vrednic, de două ori pe an, de o baie de o jumătate de ceas în apele spovedaniei creștine ? O, voi care cu drept cuvânt spălați trupurile voastre în apele pământești și rufele voastre tot așa, aduceți-vă aminte că sufletele voastre mor de izină și că în toată casa voastră nu se află otreapă mai murdară, mai soioasă, mai necinstită decât inima voastră cea nespovedită poate din copilărie !

Fără înștiințare prealabilă, într-o seară Roxana s-a ivit în sala mea de predici. Am fost viu impresionat, și cred că emoțiunea mea m-a făcut, în seara aceea, să fiu mai inspirat și mai convingător ca alte dăți. A doua zi, între lecțiile copiilor, Roxana m-a întrebat unele lucruri asupra cărora voia să fie mai de aproape instruită și m-a anunțat că va veni regulat să mă asculte.

S-a ținut de cuvânt. În toate serile în cari am mai vorbit, până la Crăciun, a fost de față la predicile mele. Într-una din aceste predici am arătat, încă o dată, ce însemnează existența și puterea

unui duhovnic în viața noastră sufletească. Firește că în toată expunerea mea icoana Duhovniciei tale și vraja ceasurilor noastre sfinte m-au călăuzit și mi-au dat puteri convingătoare.

Ce poate fi mai de preț în această viață decât o prietenie sigură și dezinteresată ? Cine nu dorește și cine nu caută un prieten ? Prietenia este una din mângâierile vieții, și farmecele prieteniei au inspirat pe mulți nobili scriitori de azi și de altădată. David, Socrate, Cicerone și mulți alții ne-au lăsat, direct sau indirect, prețioase vibrații sufletești pe această augustă coardă a prieteniei.

Dar ce vom zice când această prietenie este ridicată în cerurile învățaturii creștine, sfințită și dăruită cu puteri suprafirești și legată cu toată măreția răscumpărării prin Iisus Christos ? Duhovnicul este amicul nostru cel mai bun, este urechea Mântuitorului aplecată asupra inimii noastre, este mijlocitorul nostru între noi și jilțul milostivirilor cerești. Un duhovnic, adică preotul creștin întărit cu puterea de a lega și dezlega, este ostiarul grădinilor Raiului ! Sub pravila precisă și înfricoșată a spovedaniei, el ascultă, sfătuiește, judecă, pedepsește sau iartă, leagă și dezleagă, iar după terminarea spovedaniei uită totul, ca și cum niciodată n-ar fi auzit nimic. Discrețiunea duhovnicului este sigilată cu sigilii înfricoșate. Niciodată cel ce a auzit, sub epitrahil, mărturisirea mea nu poate să vorbească despre ea, nici cu mine (în orele și în întâlnirile libere), nici cu vreo altă creatură pământească. Nu poate să vorbească decât cu Iisus Christos în rugăciunile sale, rugându-se pentru întărirea mea și pentru mântuirea mea.

Avem, prin urmare, aici, pe pământ, un trimis dumnezeiesc pe care, din nefericire, îl ignorăm mai totdeauna. Orice durere, orice necaz, orice păcat, orice sfâșiere de conștiință, aduse înaintea lui, sunt aduse înaintea unui medic sufletesc instruit în școala terapiei sublime a Mântuitorului. Nici un amic de pe lume nu poate să aibă atâta luare-aminte, atâta discrețiune și atâta dezinteresare ca un duhovnic creștin. El este dator, cu prețul mântuirii sale sufletești, să fie cu cel ce se mărturisește răbdător, mângâietor, curat în sfaturile sale, plin de compătimire

și de iubire, energic cu păcatul, părintesc și ceresc, precum a fost cu noi cu toți Domnul Iisus Christos !

Ferice de preotul desăvârșit care, în biserica lui, în parohia lui, în cetatea lui, a știut și a izbutit să așeze statornic cortul mântuirii prin Sfânta Spovedanie ! Ferice de sufletul creștin, dornic și plin de grijă, care a căutat până ce a găsit pe vrednicul duhovnic, pe omul de înaltă și evanghelică încredere înaintea căruia să poată să se înfățișeze, nesfielnic și nud, ca un copil nevinovat înaintea mamei sale ! El este la fel cu neguțătorul de mărgăritare despre care ne vorbește *Sfânta Evanghelie*, care, aflând un mărgăritar de mult preț, s-a dus, a vândut toate câte avea și a cumpărat acest mărgăritar.

Vei recunoaște, scumpe Duhovnice, în toate aceste gânduri și imagini, adevărurile pe cari le-am cules din gura Sfinției tale în anii mei de ucenicie. Căutam și mă străduiam să te copiez și să te redau cât mai exact în doctrină și în elocință... vai, totdeauna cu melancolica și intima constatare că redau pe o vioară prea nouă și nemlădiată niște incomparabile concerte auzite de mine la un Stradivarius unic în orchestra Bisericii noastre !

După fiecare din aceste lecții, la cari Roxana asista atentă și învăluită în anonim, urmau, a doua zi, convorbiri și lămuriri, din cari vedeam cu bucurie că sămânța ideilor salutare cade din ce în ce mai larg în pământul cel bun, dincolo de cărările bătătorite, dincolo de locurile pietroase și de hățișurile de mărăcini. Dar pe lângă preocuparea și seriozitatea cu care Roxana mă urmărea și mă invita la discuții, mi se părea că întrevăd și o crescândă tristețe. Ochii ei negri se învăluiau uneori în nu știu ce pânjenis de triste amintiri... Figura ei trandafirică, sănătoasă și clasică – ai fi zis un chip de Veneră, cu o ușoară retușare modernă – se înfiora și arăta, vizibil, deșteptarea unei tainice dureri sufletești. Roxana suferea. Și mi se părea uneori că suferința aceasta ar sta în nu știu ce legătură cu lecțiile mele asupra Sfintei Mărturisiri.

Într-o zi, Roxana mă vestește că sunt invitatul ei la o mică recepțiune care va avea loc în casa lor, la ora ceaiului. Știam prea bine că Atanasie Ceaur, om cu relațiuni multe și interesate,

pofteste de multe ori în casă, ospătează și măgulește pe amicii lui politici și financiari, și că la rândul lui, este poftit, ospătat și măgulit. Până aci însă nu întâlnisem pe nimeni din lumea lor bogată, trufașă și îmbrăcată în haine moi. Dintru întâi, i-am răspuns celei ce mă invita:

– Doamnă, îmi faceți multă cinste că mă chemați – dincolo de orele și de rostul meu în casa dv. – la această recepțiune, unde voi vedea oameni din lumea mare, dar vă rog, cugetați ce impresie voi face eu asupra lor ? Și tot așa, ce impresii voi culege eu din contactul cu ei ? Voi fi un element paradoxal și rău venit în salonul dv. Toți se vor împiedica de mine și eu mă voi împiedica de toți.

– Deocamdată poate că așa va fi, dar eu am socotelile mele. Vei cunoaște mai întâi pe tata. D-l Trandafirescu, care este un brav burgez creștin în adâncul inimii lui, nu va fi deloc jignit de prezența P.C. tale, ba, dimpotrivă. Vei cunoaște apoi pe câțiva amici ai soțului meu și pe câteva amice ale mele. Vreau să te fac cunoscut acestor oameni. Și te rog să crezi că nu este ambiția vinovată a unei îmbogățite de război care vrea să arate musafirilor că are – ca marchizii de altădată – preceptor la copii un erudit abate, cât este o dorință mai înaltă și apropiată unei porunci din *Sfânta Evanghelie*. Nimeni nu aprinde făclie ca s-o pună subt obroc, ci ca s-o pună în sfeșnic, spre a lumina celor din casă.

Am rămas fără grai. Un neașteptat val de sânge s-a ridicat în mine ca un gheizer. Am căutat să spun ceva, dar orice aș fi spus ar fi fost o stângăcie și o scrinteală. În cele din urmă, m-am înclinat adânc și am șoptit:

– Porunca dv. va fi îndeplinită...

XI

Am ieșit din această casă caldă, îmbietoare și tămâiată de duhul plantelor exotice, afară, subt cerurile iernii, cu senzația că am fost rănit fără de veste: „Și nu ne duce pre noi întru ispită“:

mi-a fost, tot drumul, până acasă, ca o mână precaută care dibuia și mă încredința că senzațiunea mea e falsă... Dar îmi mărturiseam cu tristețe că vorbele Roxanei frângeau linia cea dreaptă și liniștită a psihologiei mele.

În odăița mea cu stebile de busuioc uscat sub grindă m-am plimbat lung în sus și în jos, căutând să înțeleg ce însemna subita mea turburare și gândindu-mă care trebuie să fie atitudinea mea la recepțiunea de peste câteva ore. Mai întâi, nu pot să cuget că Roxana a voit să mă ironizeze. Ideea aceasta o înlătur. A dat pe față – poate fără multă intențiune – o convingere pe care și-a format-o despre mine cu încetul. Intențiunea poate că este aiurea. Roxana voiește să cunosc pe acești prieteni ai casei cu gândul că ar putea să-mi fie de folos la îndeplinirea uriașelor mele proiecte pastorale. În acest caz, ea mă servește de minune. Câți axilari trebuiesc la această operă ! Cât concurs de puteri și de bunăvoințe pentru rezultatul dorit de mine !... Roxana mai voiește poate să-și recruteze asociați pentru același scop: comitete, propagandă, strângere de fonduri. Iar mai la urmă, dacă nu s-a gândit la toate aceste lucruri, poate s-a gândit la faptul principal că visătorul mării opere apostolice trebuie să-și înceapă apostolatul în lumea acestor bogătași din care Roxana face parte.

Poate că Roxana a voit și mai puțin decât toate acestea, voind însă foarte mult: a voit ca Mântuitorul să fie preamărit în casa ei și în auzul acestor oameni ai veacului. Pot eu, oare, să mă dau la o parte ? Nu scrie Sf. Pavel: „...mi s-a deschis o ușă mare, spre lucru mult, și sunt mulți potrivnici“ (1 Corinteni, 16, 9). Nu trebuie să primesc ocazia aceasta cu bravura marelui apostol ? Cine știe care sunt intențiile Celui Atotputernic ! Voi vedea eu diseară dacă trebuie să tac sau nu, voi vedea ce trebuie să vorbesc și ce nu. Tot așa, voi judeca dacă nu cumva este cazul să-mi aduc aminte de porunca Domnului: „Nu aruncați mărgăritarele voastre în fața porcilor !“ (Matei, 7, 6).

Dar ce trebuie să-mi bat capul cu toate acestea ! Mă rog Mântuitorului să-mi dea, diseară și de-a pururi, înțelepciunea șerpilor și neprihănirea porumbiței ! Dezbracă-mă, Stăpâne, de

orice mândrie, de orice dușmănie, de orice aroganță, de orice falsitate, de orice viclenie și de orice intenții, altele decât acelea cari privesc buna-cuviință a casei tale și slava numelui tău ! Îndeplinește cu mine făgăduința ta: „Vă voi da vouă gură și înțelepciune, căreia nu vor putea să stea împotriva sau să răspundă toți protivnicii voștri“ (Luca, 21, 15).

Aceasta mi-a fost pregătirea sufletească pentru această oră neobișnuită și poate cu nebănuită importanță pe care Mântuitorul mi-o aducea înainte. Cât despre pregătirea exterioară... giubeaua mea de gală rămăsese, ca și a Sf. Pavel, la Carp, în Troada... (2 Timotei, 4, 13). Când am intrat seara în palatul lui Atanasie Ceur, curtea pentru vehicule era deschisă și două automobile poposeau înăuntru. (În dreapta și în stânga intrării principale, cu peronul ei de marmură, erau intrările pentru care, trăsuri și mașini.) Sus, în salon, m-a întâmpinat Atanasie Ceur, care m-a înfățișat celor ce sosiseră înaintea mea cu ceva din trufia cu care ar fi înfățișat un cal de curse, cumpărat de curând, sau o caramanie veritabilă.

– Preacucernicia sa este preotul parohiei noastre și preceptorul micilor Ceur.

În acel moment se găseau în salon un cunoscut ziarist, directorul primului oficios al guvernului, soția directorului, ziaristă și ea, și un celebru bancher, unul din stâlpii templului lui Moloh, măcar că evreu autentic și bun fiu al sinagogii. Bancherul, vădov, venise cu fiică-sa, d-ra Debora, o intimă prietenă a Roxanei. Curând s-au ivit și ceilalți musafiri: un diplomat, căruia îi ziceau toți „domnule ministru“ și „exelență“, d-l primar al Capitalei, ambii cu soțiile, și apoi tatăl Roxanei, d-l Ilie Trandafirescu, vădov de multă vreme, negustor plin de încredere în steaua și în persoana sa, popular, jovial, alb și roșu ca Moș Crăciun.

Am stat mai deoparte, tihnit și rezervat, fără nici o forțare. Rând pe rând, musafirii casei au luat notă de prezența mea după recomandăția prealabilă a stăpânului, și fiecare în felul său deosebit și caracteristic:

Directorul de ziar și soția lui m-au salutat cu indiferență, poate chiar cu o nuanță de ostilitate, cu ceva așa care ar fi însemnat: „Tocmai de tine ne ardea inima... Tu ne lipseai în acest salon !“...

Bancherul Simon, cu totul dimpotrivă, s-a apropiat de mine cu respectuoasă precauțiune și mi-a spus:

– Mă bucur de cunoștința dv. Un evreu este totdeauna încântat când se găsește în preajma slujitorilor Domnului. Evreul este, din firea lui, un iubitor de cele sfinte.

I-am răspuns cu politeță, dar fără pic de măgulire:

– Domnule Simon, nu sunt surprins deloc. Dv. sunteți fiul unui popor al cărui leagăn a fost, odinioară, brațele și sânul lui Dumnezeu.

D-l Simon mi-a răspuns, clipind din ochii săi mici și negri, ca două litere ebraice, care ar țâșni din încrețiturile unui pergament sacru, profanat și mototolit de huligani:

– Se vede bine că sunteți teolog... Permiteți-mi să vă înfățișez pe fiică-mea, d-ra Debora Simon.

Aici, d-na Roxana Ceaur, care se apropiase din depărtările întortocheate ale salonului fără să prind de veste, puse mâna pe brațul d-rei Simon:

– Permiteți-mi, Preacucernice, să mă asociez d-lui Simon și să vă prezint pe buna mea prietenă Debora.

M-am înclinat și apoi am ridicat ochii să privesc în față pe cele două prietene. Era o pereche încântătoare ! Două capete din teofaniile *Vechiului Testament* ! Doi îngeri din pictura maeștrilor Renașterii ! (...dacă nu m-ar fi contrazis și stingherit stilul rochiilor scurte, această modă deplorabilă a zilelor zănatice pe cari le trăim).

Domnișoara Debora mi-a spus:

– Părinte Pavele, aflați, fără supărare, că existența, ideile și proiectele dv. au ajuns, grație Roxanei, până la cunoștința unei fiice de bancher.

Am răspuns cu o mare naivitate, dar care a putut să treacă drept un compliment meșteșugit:

– D-ră Simon, numele dv. de Debora îmi recheamă atâta familiară poezie biblică, încât v-aș lua drept o veche cunoștință a mea dacă nu m-ar stingheri această rochie modernă...

Dar ceilalți musafiri au intrat în salon și ivirea lor ne-a scos din cercul închis o clipă. D-l primar mi-a prezentat întâi pe tovarășa sa de viață și m-a felicitat apoi cu un aer discret și fin:

– Mă bucur foarte mult că ai răzbit până aici. Nu m-am înșelat. Ești un om inteligent. M-ai priceput de minune. Mergi înainte ! Te voi ajuta la *opera comună*.

N-am avut vreme să reacționez și să rectific pe d-l primar, fiindcă Excelența sa, fostul ministru plenipotențiar, mi-a întins o mână palidă și încovrigată ca o labă de lup bătrân. Lângă el așteptau înclinările mele doamna ministru și Ilie Trandafirescu. Diplomatul mi-a surâs blafard și glacial dintr-o figură sură, încrețită, frumoasă poate altădată, dar acum funebru decorativă. Soția lui s-a mulțumit să ridice binoclul pentru mine până la înălțimea nasului mare și uscat.

Ilie Trandafirescu mi-a pus în palmă o mână uriașă, grasă și stacojie:

– Vasăzică d-ta ești părintelu de care toată ziua îmi împuiază urechile nepoții: „așa mi-a zis părintele, așa a făcut părintele, uite ce rugăciune ne-a învățat părintele“... Bravo, bravo ! sunt vesel că te cunosc ! Ei, tot nu ne lasă Dumnezeu, tot ne mai trimite câte un preot ca ăi de demult. Unde e cumnatu-meu, vlădica Varlaam, să te vază !... Te-ar face om ! Dar las', că nici în casa lui generi-meu n-ai nemerit-o rău.

Doi servitori în mare ținută au deschis ușile salonului, și amfitrionii ne-au poftit în sofrageria cea mare. Nu văzusem până aci această încăpere. Era îmbrăcată toată în majolică și în oglindă. Avea două bufete vaste de lemn de abanos, și în aceste bufete, cu geamuri bizotate, un muzeu întreg de argintărie. Deasupra mesei, care părea un bloc lung, patrunghiular, tăiat dintr-un ghețar, stăteau niște grinzi negre și sculptate, care semănau cu grinzile unei clopotnițe și de cari atârnavu efectiv, ca niște clopote, doi ciorchini electrici. Pe masa liliată și printre șervetele ridicate ca un omăt răscolit străluceau farfurii mari și

mici, porcelanuri, sticle, coșuri de argint, carafone și snopi de flori. Era un ceai ca într-o casă de bogătași, începând cu o decoctiune îndulcită cu câteva bucăți de zahăr și continuând cu un noian de accesorii: unt, icre, pește, brânzeturi, șuncă, mezeluri, fructe și vinuri spaniole.

Roxana își așezase mosafirii probabil cu oarecare chibzuială. Pe o parte a mesei veneau Atanasie Ceaur, Simon bancherul, Roxana, diplomatul, soția directorului de ziar și cu mine. Pe partea cealaltă, în fața noastră, se instalaseră directorul, soția primarului, Ilie Trandafirescu, soția diplomatului, primarul și Debora. Aveam, deci, alături pe soția directorului și în față pe primar și pe Debora.

Soția directorului nu era prea fericită de vecinătatea mea, și în decursul mesei m-a făcut s-o simt de mai multe ori. O ghiceam răuvoitoare și dispusă să mă provoace și să mă umilească. Mi-am ferit inima de amărăciune și de dușmănie și Dumnezeu m-a răsplătit. Din provocările și din micile răutăți ale acestei femei a ieșit tema principală a convorbirii din seara aceea și un neașteptat succes pentru mărturisirea mea creștină și pentru marele plan ctitoricesc. Vecinătatea Deborei și a primarului mi-a fost însă prețioasă. Amândoi (și mai ales Debora) m-au ajutat să desfășor câteva idei nu tocmai potrivite la ora ceaiului, dar obligatorii pentru mine, cel provocat și aruncat atenției generale de vecina mea din coastă.

Mosafirii nu simțeau nevoia subiectelor de convorbire. Toți vorbeau, răspundeau, glumeau, se interpelau, făcând mesei onorurile superlative de cari era vrednică. În colțul meu era mai puțină însuflețire. Soția directorului de ziar gusta copios și tăcea. Debora vorbea când cu primarul, când cu mine, căutând pare că un teren definitiv pentru un dialog inteligent. Într-un minut de tăcere, vecina mea cea rău dispusă se întoarce către mine și mă întreabă, mușcând dintr-un sandviș:

– Ești parohul mahalalei, părinte ?

EU: Da, sunt parohul mahalalei.

SOȚIA DIRECTORULUI: Cum te simți când vii de prin mahala, de pe la masle, de pe la pomeni, și intri în paradisul acestor bogătași, în lumina aceasta, la masa aceasta ?

EU: Pentru mine, doamnă, acest contrast este un simbol mângâietor: La capătul acestei triste mahalale care este viața, se va deschide, într-o zi, pentru cei ce vor fi vrednici, raiul de lumină și de slavă.

SOȚIA DIRECTORULUI: Părinte, las-o mai domol cu raiul de lumină și de slavă. Asta s-o spui babelor d-tale de la pangar, nu mie.

EU: De ce, doamnă ? Credeți că vreau să fac cu dv. comedie ? Sunt creștin și preot creștin; cred în viața viitoare; cred în răsplătirea celor buni și în repudierea celor răi.

SOȚIA DIRECTORULUI: Părinte, ori ești un... rafinat, ori ești un bigot și un ignorant.

EU: Doamnă... am onoarea să mă prezint: Preotul Abel Pavel, doctor în teologie.

SOȚIA DIRECTORULUI: Încântată... Te rog fă-mă și pe mine să înțeleg, dacă ești doctor în teologie, cum poate să mai creadă o persoană cultă, din vremea noastră, în viața viitoare ?

DEBORA: Îmi dați voie să mă amestec și eu în convorbirea dv. ? Bun ! Mulțumesc. Doamnă, iată o rețetă foarte simplă: începeți să citiți literatura mistică mai veche și mai nouă: Hello, Maeterlinck, Paul Claudel, Jean Cocteau, Stanislas Fumet, și apoi, după suficientă atmosferizare, treceți la corifeii filosofiei actuale.

SOȚIA DIRECTORULUI: Domnișoară, sfatul d-tale o fi bun, dar cere multă vreme. Eu aș vrea să-l aud pe doctorul nostru în teologie acum, la repezeală, cum poate să-mi dea măcar un argument în sprijinul continuității noastre sufletești dincolo de mormânt.

SOȚIA DIPLOMATULUI: A, *ma chère*... Cum ceri așa ceva la un ceai, între oameni preocupați de lucruri practice ?! Vino astă-seară cu mine la întrunirea noastră, la cercul nostru, „*Les amis de l'Invisible*“, și îți vom da o sută de dovezi despre realitatea lumii suprasensibile.

ILIE TRANDAFIRESCU: Aoleo, doamnă ! Taci, că fug de lângă d-ta ! Mi-e frică de toți ăia care umblă cu mese, cu pahare, cu camere întunecoase cu fotografii pă întuneric și cu câte diavolii toate, cari îți fac părul măciucă !

PRIMARUL: Ei, stăi, cocoane Ilie, că nu mai orbecăim așa la întâmplare, ca pe timpul lui Hasdeu... Azi avem oameni serioși, care se ocupă cu științele oculte. Amicul meu Ștefănescu, de pildă, m-a inițiat în lucruri extraordinare. Cunoașteți cartea lui, *Adevărul și științele secrete* ? Vă rog s-o citiți și apoi să stăm de vorbă. Mai ales de când cu studiile lui Charles Richet, am ieșit de-a binelea din dibuială și din șarlatanism.

DIRECTORUL DE ZIAR: D-le primar, din dibuială om fi ieșit, dar din șarlatanism n-am ieșit deloc. Amicul nostru Ștefănescu este un om de perfectă bună-credință și vrednic de toată stima. Dar n-aveți idee câți cavaleri de industrie, câți *ocultiști*, câți fachiri (fără India și fără limba sanscrită) mișună azi în lume. Eu, ca director de gazetă, îi mătur în fiecare dimineață de la pragul redacției.

SOȚIA PRIMARULUI: Șarlatanii și șarlatanismul nu distrug faptele dovedite, după cum mincinoșii și minciuna nu desființează adevărul. Între fenomenele pe cari metafizica le constată și le dă drept de cetățenie științifică sunt fenomenele de ectoplasmie și de telekinesie...

BANCHERUL SIMON: Ce cuvinte ! Ce însemnează ele ? Pare că sunt cuvinte din *Dybuk*... Ați văzut piesa *Dybuk* ?

ROXANA: Am văzut-o eu. Anul trecut, pe când era aici trupa din Vilna, am fost cu amica mea Debora și am văzut această extraordinară reprezentație.

ATANASIE CEATUR: Atunci când te-ai înapoiat prinsă de friguri și ai bolit trei zile. Mersi !... Mai bine revistele revuiștilor noștri și veselia lui Tănase !

DEBORA: Vai, d-le Ceaur, cum puteți să depreciați atât de grav arta serioasă și problemele pe cari se încumetează să le ridice ?

DIPLOMATUL: Domnișoară, când ești prea ocupat toată ziua, când ți-ai bătut capul cu cine știe ce probleme de înaltă

finanță sau de întortocheată diplomație, seara nu mai ești bucuros să iei *da capo* eforturile tale intelectuale. Noi, cei prea istoviți de munca cu capul, preferăm seara să petrecem, să râdem, să ascultăm muzică ușoară și să privim farse. E cu totul altceva cu cei ce așteaptă toată ziua, neocupați, încordările și emoțiile spectacolelor tragice sau psihologice, serale.

SOȚIA DIRECTORULUI: Toate bune, dar eu nu mă las de ideea mea. Cum ar putea cineva, cinstite părinte, cum ai putea Sfinția ta să deschizi ochii unei necredincioase ca mine și să mă faci să admit, fie și trecător, că deși voi muri, totuși rămân vie ?

SOȚIA PRIMARULUI, SOȚIA DIPLOMATULUI (una după alta): Vino, draga mea, la noi, astă-seară, și te vei lumina pentru toată viața !

EU: Vă rog să nu-mi faceți concurență ! Astăzi doamna mi se adresează mie. Dacă am găsit har în ochii dv., urmăriți-mă două minute. Ideea cum că moartea persoanei mele fizice însemnează nimicirea mea completă este legată de o aparență pe care știința modernă a ruinat-o cu desăvârșire. Când se credea că materia este materie – adică praful și cenușa care rămân după noi, în mormânt – atunci concepția materialistă avea oarecare umbră de dreptate. Dar în zilele noastre s-a petrecut, în Olimpul înaltei științe și al seninei filosofii, o revoluție extraordinară, de-abia observată de câțiva și multă vreme de aci înainte interzisă pentru cei ce se târăsc în fundul văilor. Ce revoluție anume ? Aceasta: Materia nu este materie...

Materia este numai energie ! Un mare matematician din zilele noastre și un abil vulgarizator zice: „Știința, după ce mi-a arătat complexitatea materiei, m-a făcut întâi s-o concep sub formă de atomi, extrem de fini și cu masă constantă“. Dar încet-încet fizicienii au fost aduși să considere masa ultimei particule materiale ca dependentă de viteza ei și la urmă de tot s-o considere nu drept un receptacol al energiei, ci ca însăși energia, ca o forță constituind singura realitate accesibilă simțurilor noastre. Tot el zice: „Materia... pare a fi esențialmente activă, fără să fie concretizată într-un suport inert“. Cu alte cuvinte, substanța materială nu ni se destăinuiește decât ca forță.

Toate corpurile materiale sunt constituite din îngrămădiri de electroni. Iar masa materială a electronului este nulă. Această masă e pur electrică ! Așadar, toată diversitatea, numerozitatea, policromia și clădăria acestui univers, de la infuzorii și până la Calea Lactee și dincolo de ea, totul, totul este energie, electromagnetism și poruncă dumnezeiască în miraculoasă realizare ! „A zis și s-a făcut !“ Zice și se face !

Insul nostru pipăit este un tegument electromagnetic. Noi, cei dinăuntru – sufletul, duhul, misterul nostru spiritual – suntem, evident, tot energie, o forță cu conștiință de sine. Noi, această energie nevăzută, suntem închiși într-o capsulă de energie exteriorizată. În fond, suntem numai energie...

Iată marea revoluție științifică a zilelor noastre ! S-a năruit concepția trupului greoi, alcătuit din atomi și molecule materiale, luate de materialişti drept un fel de ceară din care se aprindea flacăra spiritului. Azi, trupul nostru e pură forță, electromagnetism, ca tot ce este materie și material. Și când ajungem să ne decorticăm, să lepădăm acest tegument, trupul nostru electromagnetic, cum o să mai credem că energia dinăuntru și cea mai nobilă este în primejdie să se stingă fiindcă am pierdut ceva periferic și inferior ?

CELE DOUĂ TEOSOAFE: A, părinte dragă, vino la noi de-ți completează învățătura ! Spune, unde să-ți trimitem cărțile d-nei Annie Besant și ale lui Eliphaz Lévy ?

SOȚIA DIRECTORULUI: Vă rog să nu-mi faceți concurență ! Mai lăsați-mă lângă părintele !

EU: Dați-mi voie să mă rezum. Azi, când nobilele teorii și lucrări ale lui Poincaré, Lorenz, Fitzgerald, Michelson, Einstein tind să ne dovedească cum că materia este numai energie și că universul nostru este o minune mult mai uimitoare decât credea vechea știință, azi, când înțelegem din ce în ce mai clar că persoana noastră materială este un simbol și o poruncă divină, este o copilărie să mai credem că, ajungând reci și rigizi pe masa mortuară, ne-am șters din misterioasa și infinita scară a energiilor ! De-abia azi începem să pricepem ce însemnează cuvintele *Sfintei Scripturi*: „A zis Dumnezeu să fie lumină, și a

fost lumină !“ A zis Dumnezeu să fie uscat, plante, vietăți... și au fost rând pe rând. Universul întreg este un miracol și o poruncă a Celui Preaînalt ! Cuvântul lui Dumnezeu – Dumnezeiescul Logos – face lumile să fie ceea ce sunt, le oglindește ele înde ele și în mintea noastră și le păstrează în frâul legilor impecabile !

ILIE TRANDAFIRESCU: Bravo, părinte Pavele ! Ei, tot nu ne lasă Dumnezeu ! Tot ne mai trimite câte un preot învățat ! Xanio, unde este unchi-tău Varlaam să-l văză și să-l auză !...

DIRECTORUL DE ZIAR: Cinstite părinte, e frumos că te ocupi, că citești și că știi atâtea lucruri. Fiecare trebuie să exceleze din meseria lui. Dar, la urma urmei, totul se reduce la opiniune și la credință. Așa este părerea mea, așa este credința mea.

PRIMARUL: Nu e tocmai așa... Părintele Pavel ne-a pus nainte o idee nouă și originală. Concepția pe care o avem încă toți (carnea care se destramă și se face țărână) este eronată. Trupul nostru este energie, și anume: energie inferioară, față cu nobila energie care este sufletul. Cum va muri energia cea nobilă, fiindcă energia cea inferioară și deserventă s-a dizolvat ?

DEBORA: Aceste idei, toate, trebuiesc ridicate la o potență superioară; ca să putem să ne dăm bine seama de tot acest tărâm nou și uimitor pe care ni-l dezvăluiește părintele Abel, trebuie să ne urcăm pe un vârf de munte: trebuie să citim pe Einstein și să ne familiarizăm cu teoria relativității.

DIRECTORUL DE ZIAR: Domnișoară, lasă-ne unde ne găsim. Nu ne mai duce pe muntele d-tale, că ne apucă toate amețelile și cădem în prăpastie.

DEBORA: Totul depinde de călăuza pe care ți-o alegi.

DIRECTORUL DE ZIAR: Zece călăuze o să-ți spună: Ce splendori încununează acest vârf de munte ! O sută altele o să-ți spună: Ce nouri, ce neguri, ce exagerație și ce legendă încununează acest vârf de munte ! Să rămânem unde ne găsim. Când vrei să faci pe cineva să-și schimbe părerile sau să adopte altele câteva, lângă cele vechi, este ca și cum ai vrea să tragi un bulevard printr-un cartier bătrân. Ce necaz, câte exproprieri, câte

proteste ! Să rămânem fiecare cu ce am învățat și cu ce credem. Mergi în pace ! Credința ta te va mântui ! Nu e așa, domnule Simon ? Nu e așa, cinstite părinte ?

EU: Domnule director, este adevărat că vorbele pe cari le spuneți se apropie de textul *Evangheliei*: „*Mergi în pace, credința ta te-a mântuit*“. Dați, însă, credinței un înțeles prea domestic și mărginit. Credința este ceva mai mult decât atât. Credința este „*adeverirea celor nădăjduite și dovada lucrurilor celor nevăzute*“. Este o putere sufletească mai prețioasă și mai fericită decât toate pe care le avem.

DEBORA: Sunteți bun, cinstite părinte, să repetați definiția ?

EU: E clasică și sacră; nu este a mea. Credința este confirmarea celor ce nădăjduiesc și proba celor pe care încă nu le văd.

DEBORA: Cu alte cuvinte, *une seconde vue*.

EU: Da, domnișoară, ați interpretat bine. Vedeți, din punct de vedere al culorii, oamenii se împart în cinci rase: albă, galbenă, neagră, roșie și măslinie. Din punctul de vedere al credinței, se împart în două rase, poate și mai categoric deosebite: rasa celor ce cred și rasa celor fără de credință. Deosebirea între aceste două familii este pe cât de ascunsă în aparență, pe atât de esențială în realitate. Altă structură sufletească, altă atitudine în viață și cu totul altă viziune a existenței. Credința conferă celui ce o are o putere analoagă acelor raze tainice, descoperite de știință în zilele noastre.

DIRECTORUL DE ZIAR: Original, dar desigur exagerat.

EU: Fiindcă (iertată-mă că v-o spun) trăiți la antipozii acestei lumi a credinței făcătoare de minuni. Și între psihologie și psihologie punțile sunt rupte.

SOȚIA DIRECTORULUI: Poate să fie și așa, dar mi se pare că această credință de care vorbești trebuie să îndeplinească o condiție: Crede și nu cerceta !

EU: Acest loc comun, doamnă, este o fabricație calomnioasă a dușmanilor creștinismului. Cuvintele „*Crede și nu cerceta*“ nu se găsesc nicăieri în *Sfânta Scriptură*. E adevărat că Mântuitorul îi spune lui Toma, după ce acesta se convinge că Învățătorul său

e viu: „*Pentru că M-ai văzut, Tomo, ai crezut. Fericiți cei ce n-au văzut și au crezut.*“ Dar această expresie are altă adâncime decât cealaltă. Cuvintele Domnului rezumă o lume întreagă de idei și de realități. Credința este, cum a precizat domnișoara Simon, o a doua vedere. Este sintetică și rapidă. Nu are nevoie de întâzieri, de analize, de procese-verbale științifice. Știe de mai-nainte, fără să fi descins la fața locului. Știința este analitică și zăbavnică. Ea pipăie, măsoară, se târguiește și consolidează penibil ceea ce a dobândit. Ea nu vede de departe și nu vede dintr-o dată. Vă rog, însă, să nu înțelegeți că avem de-a face cu doi adversari. Știința și credința nu-și sunt antagonice, precum se pare unora. Ele par protivnice prin procedeele, prin armele și prin ostașii care le slujesc, dar nu prin țelul și izbânzile lor finale. Căci și una, și alta țintesc doar adevărul, și una, și alta tind să străbată vălul aparențelor și să contemple lucrul în sine, marele mister, la el acasă.

Credința însă e mai fericită și mai clarvăzătoare. Vălul aparențelor este pentru ea, în orele ei sacre, străveziu ca o maramă de borangic. Ceea ce este problematic, ceea ce este ascuns pentru știință, ceea ce trebuie să vie de aci înainte – pentru credința vie este dezvăluit și aci de față. De aci superioritatea credinței asupra științei și aureola pe care o poartă în jurul frunții mării eroi ai credinței. „*Prin credință* – zice un scriitor sacru – *când s-a născut Moise, a fost ascuns de părinții lui trei luni, căci l-au văzut prunc frumos și nu s-au temut de porunca împăratului. Prin credință, Moise a părăsit Egiptul fără să se teamă de urgia împăratului, căci a rămas neclintit, ca unul care a văzut pe nevăzutul împărat. Prin credință a rânduit Paștele și stropirea cu sânge, ca îngerul nimicitor să nu se atingă de întâii lor născuți. Prin credință au trecut israeliții Marea Roșie ca pe uscat, pe când egiptenii, încercând și ei s-o treacă, au fost înghițiți*“ (Evrei, 11, 23-29).

BANCHERUL SIMON: Ce frumos, părinte ! Pare că aud *Hagada* noastră de Paște. Cine spune lucrurile acestea ?

EU: Domnule Simon, le spune un creștin mult mai mare decât mine și în același timp un evreu mult mai mare decât dv., le spune Apostolul Pavel, alias Saul din Tarsul Ciliciei.

DIRECTORUL DE ZIAR: Frumos, cinstite părinte. Dar toate sunt literatură, teorie, retorică.

EU: Credința, domnule director, nu e din lumea aceasta, ea este mesagera și garanta lumii superioare pe care o așteptăm.

SOȚIA PRIMARULUI: La fel zicem și noi.

SOȚIA DIRECTORULUI: Așa să fie, dar eu tot nu am obținut ce voiam: argumentul cel mare, semnul cel categoric ! Vorba din *Evangelhie*: „*Ce semn faci ca să credem în tine ?*“...

EU: Doamnă, sunt cel mai mic, cel mai slab și cel mai păcătos dintre toți câți au mărturisit vreodată pe Iisus Christos, înviat din morți, împărat al cerului și al pământului, dar iată ceea ce îmi poruncește duhul să vă spun.

Atanasie Ceaur și bancherul Simon se ridicară de la masă. Directorul își privi ceasornicul de la mână. Ceilalți lăsară șervetele printre cești. M-am ridicat și eu. Ca hipnotizat și împins de o mână nevăzută, i-am chemat pe toți cu gestul spre o fereastră. Am deschis geamul interior, care era un vitrou, și am arătat celor ce se adunaseră mirați în jurul meu blafarda perspectivă a unui teren imens și gol, aproape de palatul lui Atanasie Ceaur.

– Vedeți acest loc viran, închis cu scânduri ? Îmi cereți, doamnă, un semn al credinței mele, o probă despre nevăzutele realități pe cari le predic și le servesc. Vreți să știți dacă credința mea vede dincolo de perdeaua timpului și a spațiului. Iată, doamnă, pe acest loc gol și nins, eu văd în acest moment o catedrală măreață, închisă într-un patruleter de chilii.

Această catedrală va fi o realitate vizibilă și pentru dv. de acum în doi ani. O sută de familii nevoiașe vor locui în chiliile din jurul ei, iar dv. și soțul dv. veți asista la târnosirea acestui sfânt locaș și la inaugurarea acestui cămin al săracilor.

Un minut, două minute, toată lumea a rămas în jurul meu înmărmurită. M-am trezit și eu ca dintr-o subită izbitoră care m-ar fi aruncat alături de mine însumi, într-o lume sufletească

necunoscută. Un altul, nu știu cine, trecuse ca un fulger prin sufletul meu și rostise cu gura mea lucruri care acum mă covârșeau. Am stat locului confuz, căutând să mă adun. Ca de departe, am prins unele reflexiuni ale musafirilor cari își scuturau uimirea și-și reluau atitudinile lor obișnuite. *Il est très intéressant !* Trebuie neapărat să-l aducem în cercul nostru ! Nu cumva e un comedian ?...

Bancherul Simon m-a luat la o parte:

– Îmi pare foarte bine că te-am cunoscut. În orașul meu natal era o școală de Ieșiva. Și eu (de ce să ascund ?), mic copil, nu învățam, dar aduceam apă la Ieșiva. Între bacurimii de acolo era unul care semăna cu d-ta.

Directorul de ziar, gata de plecare, a venit la mine cu mâna întinsă, dar cu o mică răutate în vârful limbii:

– Părinte, ești interesant. Ai însă un mare nenoroc... Suntem încă prea aproape de dezastrul rusesc, de evenimentele de la curtea lui Nicolae II și de extraordinarul Rasputin !

Aș fi voit să-i răspund ceva, dar Debora, care era aproape, mi-a luat înainte:

– Trebuia să-ți dai în petic ! Un ziarist nu are nimic sfânt. Brr ! Am oroare de breasla d-tale !

Directorul răspunde cu cinism:

– Ce vrei, domnișoară !... O meserie ticăloasă care tăbăcește pe meseriași... De altfel, ca și alte meserii; ia întreabă pe tatăl d-tale...

Soția directorului îmi strânse mâna englezește:

– La revedere !... încântată... *sans rancune* !...

Primarul și soția lui fură curtenitori fără să se forțeze:

– Dă-ne voie să-ți strecurăm adresa noastră și ziua din săptămână când am fi fericiți să te vedem la noi. Viziunea d-tale este cuceritoare ! Primarul e cucerit de-a binelea.

Pare că și diplomatul mi-a spus ceva. Soția lui, ceva mai dezghețată, mi-a precizat:

– Ne vom revedea la cercul nostru.

Debora s-a apropiat de mine și m-a întrebat:

– Când vom putea să vorbim nestânjeniți ? Trebuie să vii pe la noi. Roxana va fi bună să te zorească.

Mai rămăseseră, între palmierii și lămâii din hol, Debora, bancherul Simon, Ilie Trandafirescu și gazdele. Simon m-a oprit sub un lămâi și m-a întrebat în șoaptă:

– Un credincios al *Vechiului Testament* este primit să contribuie și el cu ceva la realizarea proiectelor d-tale ?

I-am răspuns:

– Domnule Simon, roagă pe domnișoara Debora să-ți citească al unsprezecelea capitol din *Epistola Sf. Pavel către romani*. Dar până atunci adu-ți aminte că Mântuitorul, prunc, este salutat de cei Trei Crai de la Răsărit, de cei trei regi profeți – Gaspar, Melchior și Baltazar – cari vin și-i aduc daruri: aur, tămâie și smirnă. Acești regi-profeți sau magi porniseră din India, din Persia, din Babilonia. Tot din Babilonia pornise și Abraham, și anume, din orașul Ur. Poate că unul din acești magi era strănepotul lui Abraham, după cum e foarte sigur că ești d-ta. În fine, primul apostol al Domnului nu se numea Simon ?

Cele două litere ebraice de subt sprâncenele bancherului Simon tresăriră în încrețiturile pergamentului lor mototolit, alerte și mulțumite.

– Să trăiești, părinte ? Vom ști în curând unul de altul.

Tatăl Roxanei mă prinse între brațele lui de uriaș și îmi spuse fără de convenții:

– Tare mi-ai plăcut, părinte ! De !... Eu nu te prea pricep, că d-ta ești preot învățat, știi multă carte. Dacă ar fi trăit cumnatî-meu, vlădica Varlaam, și te-ar fi cunoscut, te-ar fi făcut om !... Da' las, că nici în casa lui gineri-meu n-ai nimerit rău...

Atanasie Ceur, în momentul când Roxana petrecea pe bătrân, mă luă de mână, zâmbitor și subtil, ca după o farsă reușită pe care trebuie s-o mărturisim înde noi:

– Știai că terenul pe care ni l-ai arătat este al Băncii Simon & Co ?

– Terenul viran unde văz eu ridicându-se catedrala și chiliile este al bancherului Simon ?!... Habar n-am avut ! Acum o aflu întâia oară !

– Nu se poate ! Desigur că te-ai dat cu Roxana în vorbă și ai aflat de la ea...

– Domnule Ceur, n-am avut această cunoștință. Întrebați pe doamna Ceur ! Știu numai atâta – astă-seară am văzut clar – că acolo va fi peste doi ani biserica așteptărilor mele.

– Bine, bine... Ai fost foarte bine.

Roxana, cea din urmă, în această seară neuitată, îmi strânse mâna:

– Mă voi ruga și eu lui Dumnezeu ca să îndeplinească profeția pe care ai făcut-o !

XII

În singurătatea chiei mele, am stat până dincolo de miezul nopții și am examinat atitudinea, vorbele și afirmarea mea de la urmă în casa și între oamenii de unde veneam. Am făcut bine ce am făcut ? Puteam să mă port altfel decât m-am purtat ? Mă îngrija faptul că fusesem prea mult pe placul acestor oameni. Avusesem succes. Dar poți să mai fii pe placul lui Dumnezeu atunci când ești pe placul oamenilor ? Nu scrie Sf. Pavel: „*Dacă aș fi pe placul oamenilor, atunci, de ce mai sunt prigonit ?*” Nu cumva, fără să-mi dau seama, fără s-o simt prea clar, în ceasul de față am început să pactizez cu ispita și cu măgulirea ? Dar cum fac marii luptători pentru Christos, marii predicatori, marii organizatori, sfinții vlădici, cari sunt obligați să treacă prin saloane, prin parlamente, prin fel de fel de capiști idolești, mereu în urmărirea scopurilor lor sfinte și apostolice, mereu spre cea mai mare slavă a lui Dumnezeu ?

Triumful unei predici, faima unei conferințe, succesul unei convorbiri – chiar dacă ar zgâria ușor cu spinii măgulirii inima omului bisericesc – se răsfrâng în chip ferice asupra Bisericii. Am avut la urmă o cutezanță care i-a uimit pe toți. M-am ridicat, împins de o mână nevăzută, și le-am făcut o proorocie de unde poate să iasă, cu voia Celui Preaînalt, desăvârșita mea umilire

sau sfântul locaș pe care îl aștept. Aici nu mai pot să analizez ce s-a petrecut cu mine. M-am supus unui avânt strein și irezistibil!

Nu mai știu să spun dacă am lucrat sau nu din propriile mele resorturi. Iubite Duhovnice, dacă mi-ai fi fost aproape, aș fi alergat fără întârziere să-ți spun totul, să te rog să cercetezi adâncurile conștiinței mele și să-mi dai poruncile tale duhovnicești. Îmi ziceam: voi aștepta, rugându-mă neîncetat lui Dumnezeu, destăinuirile viitorului și verificarea nesiguranțelor mele de azi.

Au urmat câteva zile, în cari au trecut pe dinaintea mea trei sute, patru sute de spoveditori. Se apropiiau zilele Crăciunului și vedeam cu bucurie că dorințele mele sunt pe cale de îndeplinire. Mă înțelesesem cu colegii mei de la biserica vecină să spovedesc în biserica lor 3-4 ore în fiecare după-amiază, și discutasesem cum vom împărtăși în ziua de Crăciun pe cei aleși.

Eu susțineam că trebuie să dăm acestui fapt proporțiile unei manifestări bisericești. Voiam să-i strâng pe cei pregătiți la porțile unui atelier, și de acolo, sub conducerea mea și cântând cântece învățate în serile noastre de predică, să-i aduc în procesiune solemnă înaintea sfântului altar. Colegii mei, preoții vecini, se sfiau de atare manifestare și propuneau alte modalități. Am stărunit, am căutat să-i fac să priceapă punctul meu de vedere, dar zadarnic! Nu era întâia oară când întâlneam în calea mea copaci trântiți și gropi săpate tocmai de frații mei cei întru Christos.

Mai mult decât atâta, am fost nevoit să renunț și la adunarea laolaltă a celor ce urmau să primească Sfintele Taine. I-am împărțit în trei grupe: unul pentru biserica unde spovedeam și alte două pentru două biserici mai depărtate. Dumnezeu, însă, îmi păstra o mângâiere pe care nu îndrăzneam s-o întrevăd. Ceva mai înainte de ziua de 23 decembrie – ziua vacanței școlare, a pomului de Crăciun și a darurilor pentru copii – Roxana mă vestește că voi prezida, în școala predicilor mele de seara, o sărbătoare închinată elevilor săraci.

Într-adevăr, funcționarii lui Atanasie Ceaur au adus în sala cea mare a școlii un brad înalt până în tavan și l-au împodobit

cu lumânări, cu ghirlande și cu jucării. Iar la picioarele bradului au așezat metodic o sută de flaneluțe, o sută de cușme de flanelă și o sută de perechi de ghete. Osebit de toate acestea, au mai adus o mulțime de lucruri de mâncare – pesmeți, conserve și diferite fructe.

M-am bucurat din toată inima. Stejarul bogăției mândre și avare începea să hrănească, sus, în vârf, vâscul săracilor și al milosteniei!

S-au petrecut toate cu bună rânduială și cu creștinească voieșie. Am avut grijă din timp să fac lista copiilor săraci pe care era să-i îmbrace Moș Crăciun și am potrivit lucrurile așa ca să nu am nemulțumiri și inimi zadarnic jinduite. Dar lumina și podoaba serei de Ajun a fost ivirea Roxanei, între Bujor și Lia, escortați de *Frau* Helen Hempel.

A fost o seară de care și astăzi îmi aduc aminte cu suav freamăt sufletesc. Adâncurile sălii erau pline de ascultătorii mei obișnuiți. În mijloc stătea drept, din podea până la lămpile electrice ale tavanului, bradul cu brațele largi și împodobite. Împrejurul copacului străluceau, extaziați, ochișorii a o sută de copii din mahala, iar în spatele lor stăteau – încovoiați, trențăroși și înmărmuriți – buncii și buncile.

Am deschis gura în această adunare smerită și plăcută Domnului și am rostit nu o cuvântare ocazională, ci o predică de Crăciun: „*Fericiți cei cu inima curată, că aceia vor vedea pe Dumnezeu!*“... cum l-au văzut păstorii din Betleem, cum l-au văzut cei Trei Crai de la Răsărit, cum l-au văzut Simeon și Ana și cum îl vedem și noi în seara aceasta...

Aș fi vorbit mult, aș fi vorbit ceasuri întregi. O sete sfântă de lacrimile mele, de lacrimile ascultătorilor mei, de lacrimile Roxanei ardea inima mea și-i dădea puteri de zguduitoare persuasiune. Un avânt de negrăită frenezie, dornică deopotrivă și de stăruință în slujba către frați și de definitivă eliberare, deschidea sufletul meu spre Domnul, ca pe ferestrele unei sere imensitatea mării. Era ceva asemănător cu misteriosul suspin al Apostolului Pavel în *Epistola a doua către corinteni* (5, 4):

„Noi, cei ce suntem în cortul acesta, suspinăm îngreuiți de vreme ce dorim nu să scoatem haina noastră, ci să ne îmbrăcăm cu cealaltă, pe deasupra, așa încât ce este muritor să fie înghițit de viață.“

După predică am cântat cu copiii cântecele de Crăciun și am pornit să împart darurile așteptate. Când copilașii au prins să treacă unul câte unul prin fața bradului și să-și ia fiecare legăturica destinată, Roxana s-a strecurat ușor și a plecat.

A doua zi am ținut predică din amvon, am vorbit despre Sfânta Euharistie și despre fericirea de a o primi, și am primit-o eu însumi, cu suprema comoziune pe care m-ai făcut s-o cunosc în anii uceniciei mele. Chiar în ziua de Crăciun am primit o telegramă de acasă. Mama mă chema degrabă în satul meu natal, fără nici un fel de explicare. Cunoști, iubite Duhovnice, sufletul acestei femei sfinte, întâmplările, durerile și toată viața ei, și nu este nevoie să-ți mai vorbesc de ea. M-am gândit: Să dea Dumnezeu să nu fie bolnavă, ci să fie numai și numai dornică să-și revadă feciorul și să facă, împreună cu el, Sfintele Sărbători.

M-am prezentat șefilor mei bisericești, cum cere pravila, și le-am cerut câteva zile de concediu. M-am prezentat apoi Roxanei și lui Atanasie Ceaur și le-am spus:

– Plec până la 2-3 ianuarie, dar plec numai cu trupul. Cu sufletul sunt mereu lângă dv., și îndeosebi sunt înaintea Mântuitorului, pe care îl rog stăruitor să ne dăruiască, în anul care vine, prin mâna fericitorilor ctitori Atanasie și Roxana, marea noastră mângâiere: biserica acestui cartier de oropsiți !

Am străbătut trecătorile Carpaților într-o după-amiază fumurie și glacială. Toți brazii aveau chiciură în plete. Toate torențele se prefăcuseră în țurțuri și în stâlpi de sare. Omăt adânc căptușea fundul văilor, învelea pajiștile dintre culisele pădurii și crea fagilor, scuturați de frunză, un fel de ipostază albă, un fel de frate geamăn, trup lângă trup, de la trunchiul repetat în alb, până la ramurile cele mai fine și mai întortocheate – reproduse aidoma. Iar după această măreție a munților prăpăstioși, zbârlți și proptiți de ceruri, iată, din ce în ce mai largă, perspectiva

mănoasei câmpii a Brașovului ! În ora aceea crepusculară dormea tihnită, sub lințoliul de iarnă, păstrând la sânul ei comoara și nădejtile, sămânța și binecuvântările verii ce era să vie. Pe câmpia aceasta am deschis ochii mari de copil, am trecut cu bietul tata pe jos și în căruță, am strâns primele mănunchiuri de bujori și de aglici, ca să le așez la icoana Sfintei Fecioare din biserica noastră !

Mulțumind lui Dumnezeu, am găsit pe mama sănătoasă. Mă chema fiindcă i se făcuse dor de înstreinatul ei de fecior și voia să-l mai vadă o dată, măcar acum de Anul Nou, slujind în biserica părinților, alături cu preoții din sat. I-am făcut toată voia, am liturghisit împreună cu bătrânul meu catihet din anii claselor primare și am ținut în auzul norodului, adunat din cele Șapte-Sate, un cuvânt de învățătură.

Am trăit aci, în această lume sănătoasă și țărănească, o săptămână de viață atât de nouă, că mi se părea că este întâia oară când dau cu ochii de cele Șapte-Sate. Simțeam cu o intensitate surprinzătoare că sunt un dezrădăcinat ! Nu mai eram feciorul de țăran plecat din câmpia Brașovului, la vârsta de zece ani. Eram un orășean crescut în sărăcie, în umilință și în răzvrătire, ars de dogoarea marilor și infernalelor cuptoare sociale, așa cum ard ele subțidurile orașelor babilonice. Ascultam și observam pe mama, pe câteva rude bătrâne (venite să mă vadă), pe vechi prieteni din copilărie, și constatam, cu mirare adâncă, depărtările dintre suflet și suflet. Ce psihologie agrestă ! Ce ritm domol și invariabil ! Ce lume rămasă la un singur anotimp sufletesc !

Mă gândeam la ivirea în Corint și la luptele Sf. Pavel. Mă gândeam la oceanul de patimi, de păcate și de idolatrie pe care trebuie să-l înfrunte, aci, în metropola Ahaei, aprigul corăbier al Domnului. Dar cum ar fi putut să intre el, cu corăbiile mântuirii, pe care le comanda, nu în Corintul cel cu două porturi, ci în pâraiașele care se scurg din Carpați și spală cele Șapte-Sate ?

Am ieșit, într-o zi luminoasă și cu totul învelită în lințoliul iernei, afară din linia locuințelor. Era pârție bună și am putut să merg departe, spre sura clădire a codrilor. Simțeam în mine ceva

analog cu senzația unui gospodar care și-a prefăcut casa și, din cât era mai înainte, a făcut-o de două ori mai largă și mai înaltă. Simțeam în mine adâncimi și rezonanțe pe cari nu le dovedisem până aci. Peisagiul de iarnă care se desfășura sub ochii mei, în soarele oblic și purpuriu, mă fermeca dincolo de normele mele obicinuite. Niciodată columnele tremurătoare ale fumului din coșuri nu mi se păruseră atât de pline de alean ca în ziua aceea. Niciodată dalba și încremenita ondulație a troienelor zăpezii nu mă găsise atât de simțitor. Și niciodată coama sură a leilor carpatini, tolăniți spre miazăzi, sub cerul de cristal albastru, nu mă înduioșase atât de adânc, atât de stăruitor ca în ora aceea !

Eram un altul. Izvoare noi și neașteptate sunau în pieptul meu, în fața acestei priveliști, atât de des contemplate și totuși atât de puțin înțelese, în zilele neștiutoarei copilării și mai încoace, în zilele vacanțelor școlare. Am dormit atâția ani ! Eu n-am simțit până acum fiorul gliei învelindu-se în această hermină a cerului ! Eu n-am cunoscut până acum taina și puterea acestor muguri, cari biruiesc, în așteptarea lui april, înghețul și mânia lui ianuarie. Unde am fost atâta vreme de n-am văzut niciodată cum cresc codrii de argint, cum cresc stâncile cărunte sub pologul zărilor de miazăzi !

Un pârâu – pârâul în care mă scăldasem de atâtea ori în copilărie – scria în câmpul de omăt meandrele lui negre. Am privit în unda cristalină, am văzut verzile șuvițe de la fund jucând în ritmul fluid și mi-am adus aminte de oglinzile și de boschetele exotice din palatul Roxanei. Cuvintele Sibilei către Eneea (*Eneida*, cartea VI, 51-52) mi-au sunat în suflet ca un clopoțel liturgic:

...cessas in vota precesque,

...cessas ?

Cu adevărat întârziez cu făgăduințele și cu rugăciunile mele !... Ce fac eu aici ? Pierd vremea ! Porunca Mântuitorului mi-a hotărât o lume, un teren de luptă și o operă precisă, pe cari nu pot să le pierd din vedere nici un minut. Adio, Carpați cărunți ! Adio, pârâul copilăriei mele ! Adio, loc de tihnă părintească și țărănească ! Nu cei teferi au nevoie de doftor, dar cei bolnavi !

XIII

A treia zi de Anul Nou m-am înapoiat în Capitala zgomotoasă, colcăitoare și impie. Acasă, pe masa mea sărăcicioasă, am găsit, între altele, preafina carte de vizită a d-rei Debora Simon, cu câteva cuvinte de urare și cu îndemnul: „Vino pe la noi în orice zi la ora ceaiului. Vei bucura mult și pe tată, și pe fiică.“

Această potrivire, „și pe tată, și pe fiică“, mi s-a părut din partea acestei inteligente și frumoase fiice a lui Israel o subtilă și măgulitoare asonanță la credința mea creștină și poate la unele locuri din *Epistola întâi* a Sf. Ioan Evanghelistul. Nu uitasem deloc pe bancherul Simon. De când aflasem că locul viran, unde vedeam înflorind mănăstirea mea, este proprietatea acestui evreu, mă întrebam cu fiori: când și cum va săvârși Domnul minunea lui cea nouă ?

M-am dus la palatul lui Atanasie Ceaur, am complimentat pe stăpâni de Anul Nou și am dăruit elevilor mei Bujorel și Lia câte o carte cu povești în icoane. După oboselile și durerile din Ajunul Botezului – o parohie de cocioabe, cercetată de un preot cu buzunarele goale – am vestit pe milionarul Simon că viu să-l văd.

Iubite Duhovnice, stăruiesc de câteva zile asupra unor împrejurări poate negliabile din tabloul sufletesc pe care voiesc să ți-l înfățișez, căci, pe lângă mărturisirea durerii mele, îmi dau seama că simt și îndemnul unui examen general. Ucenicul ar voi să dovedească învățătorului său că în viața pe care a început-o, ca preot și ca ostaș al Domnului, a căutat neîncetat să-și aducă aminte și să traducă în faptă lecțiile și pildele din școală. Cu devotament și cu intimă satisfacție, mi-am apărut mie însumi, în calea grea pe care merg de când ne-am despărțit, ca un credincios care se întoarce de la biserică în noaptea Învierii, ocrotind cu silințe și cu precațiuni ostenitoare făclioara de Paște, aprinsă din făclia altarului.

În întâlnirea mea cu familia Simon, și îndeobște în toate legăturile mele cu evreii, te-am avut model și pavază, fără nici un

moment de șovăială. Concepția largă, generoasă, mângâietoare cu care îmbrățișezi destinele lui Israel și pe toți copiii acestui popor excepțional constituie articol neclintit în catehismul sufletului meu. Ca un elev al Spiritualității tale, am intrat în casa evreului Simon și am dovedit, pentru mine însumi, câtă înțelepciune și câtă dreptate implică adevărata iubire de oameni.

Firește că n-am călcat scările de marmură și covoarele bancherului Simon cu mai puțină tresărire și cu mai puțină răzvrătire decât parchetele lui Atanasie Ceaur. În privința aceasta, deși nu uit că m-ai dojenit uneori, mă hrănesc cu fărâmiturile ce cad de la masa Sf. Luca Evanghelistul, și de la masa Sf. Vasilie, mitropolitul Chesariei Capadociei...

Un servitor în livrea m-a purtat printr-un șir de încăperi mărețe, pline de picturi, de păduri tropicale și de oglinzi uriașe, și m-a scos la ușile unui palat mai mic, apartamentul d-rei Debora Simon.

Am fost primit cu nețărmită voie bună. Această vioaie și fermecătoare fecioară mi-a hărăzit câteva ore de complicată elevație sufletească. Dându-i mâna de bun găsit și privind-o cum ondula în spuma rochiei, îmi ziceam cu încăpățănare: Salomeea, fiica Irodidei ! Strângându-i mâna la despărțire, mi-am spus și fericit și trist: O amică ideală, de care viața mea va fi de-a pururi stearpă !

În tumultul acestor ceasuri de spovedanie scrisă, nu am nici timp, nici putere să rechem această întâlnire deosebit de importantă în urmările ei. Îmi dau seama că d-ra Debora voia să schițeze un plan exact al configurației mele morale și mărturisesc că am ajutat-o din toată inima. Se vedea bine că Roxana îi vorbise adeseori despre ideile mele asupra poporului biblic, despre convingerile și așteptările pe cari le-ai semănat în inima mea și în genere despre participarea, rezervată nouă, creștinilor, la impunătorul ideal sionist. Înaintea Duhovniciei tale mă despoi de orice merit și de orice originalitate. Tot ceea ce vorbisem cu Roxana și confirmam acum în fața Deboarei era floarea lecțiilor de odinioară. Ucenicul tău dădea un examen izbutit.

Aproape întreaga noastră convorbire de trei ore s-a dus și s-a întors printre columnele acestui labirint de azi și de totdeauna: uriașa problemă a soartei poporului evreu. La întrebările și la mirările Deboarei am răspuns cu o masivă simplitate:

– Domnișoară, sunt un elev care-ți debitează o lecție, învățată cu convingerea că este o lecție excelentă. Îmi dau și îmi voi da toată osteneala să fiu neconținut la înălțimea sufletească a dascălului meu și să profuez totdeauna, fără exagerație și fără intime contraziceri, aceste idei generoase. Dacă vrei însă să știi mai mult și dacă este cineva către care poți să ridici ochii d-tale recunoscători, este rectorul și duhovnicul meu, părintele Veniamin.

Vădit emoționată, Debora mi-a spus de mai multe ori:

– Cucernice părinte, când vei cunoaște mai de aproape pe fiii poporului meu, vei înțelege mai drept emoțiunea mea. Sunt mii de ani de când bieții evrei așteaptă bunăvoința, prietenia și surâsul neamurilor cu cari conviețuiesc. Voi fi fericită să privesc și să ascult într-o zi pe misteriosul învățător de care îmi vorbești. Dar sunt fericită și acum că pot să prind în oglinda sufletească a ucenicului lumina acestor aștri ai iubirii de oameni.

Un ceai servit în cești subțiri, stropite cu crizanteme, a trecut discret, ca niște lanuri aurii, pe sub nourii plini de freamăt ai convorbirii noastre. De câteva ori am încercat să vorbesc de alte lucruri. Bancherul Simon era atent de dimineața până seara la roata mașinii lui financiare. Regreta că n-a putut să mă aștepte și mă ruga să nu iau în nume de rău absența lui. Dintr-o pornire care mă surprindea pe mine însumi, am voit s-o fac pe interlocutoarea mea să vorbească despre Roxana.

– De când cunoști pe doamna Ceaur ? Ați fost colege de școală ?

– Am învățat în același institut, fără să fim colege. Roxana e ceva mai mare decât mine. Ne leagă însă o veche și trainică prietenie. Prețuiesc și iubesc pe Roxana pentru inima ei francă și lipsită de prejudecăți.

– Sunt cu totul de părerea d-tale. D-na Ceaur inspiră o caldă încredere și face fericiți pe cei ce trăiesc în preajma sa.

- E un suflet mare. E o eroină necunoscută. Cu cât pătrund mai adânc în intimitatea vieții ei, cu atâta o admir și o ador mai pățimaș.

- Apropierea și tovarășia dv. mă interesează și mă îmbie ca un simbol. Pe puntea mistică și - pentru majoritatea credincioșilor - din nefericire invizibilă, care leagă cele două *Testamente*, vă văd, de când vă cunosc, întinzând brațele una către alta și surâzând.

- Părinte Pavele, ești nu numai un preot, dar și un poet al păcii dintre frați... „O, cât este de bine și cât e de frumos când frații locuiesc împreună !“...

- Domnișoară, sunt infimul închinător al Celui ce a făcut din salutul național evreiesc cheia de boltă a sufletelor noastre: *Pace vouă !*

M-am ridicat, gata de plecare. Debora și-a împreunat mâinile într-un gest nevinovat și atingător.

- O, părinte Pavele, cum să acopăr, cum să scuzez, să răscumpăr în ochii d-tale de apostol al *Evangeliei* și al săracilor, insolența acestei case de bancher ?...

Și pare că voi, răsturnând nu știu ce ezitare, să mai spună ceva. Dar se opri deodată. Lăsă o clipă brațele jos și le uni din nou:

- Te rog mult dă-mi voie să suprim astă-seară, dintre casele noastre, pentru d-ta, depărtarea, cerul rece și posomorât, zăpada terfelită și pornită să se topească... Te așteaptă la scară mașina mea și înăuntru un buchet de crini de Florența, pentru icoana cea mare din chilia d-tale.

Am plecat, aiurit și furnicat de o fericire serafică. Icoana cea mare, pe care Debora, în lipsa mea, o văzuse la mine acasă, era icoana Pururei Fecioare !

XIV

După o săptămână, un funcționar al Băncii Simon vine să-mi comunice, din partea stăpânului, că sunt așteptat la bancă.

Discret, ceremonios, aproape tainic, bancherul îmi spune, în biroul lui cu uși duble și înăbușite:

- Preacucernice părinte, fata mea, Debora, e încântată de vizita pe care i-ai făcut-o. Spre multa mea părere de rău, n-am putut să rămân acasă în seara aceea. E o mare mângâiere pentru noi, evreii, când întâlnim, printre neevrei, prietenia și simpatia de care suntem atât de lipsiți... Și mângâierea este și mai mare când miniștrii Bisericii Creștine își aduc aminte de începuturile noastre comune și ne tratează cum și merităm, ca urmașii lui Abraham, ai lui Isac și ai lui Iacov... Bătrânul era mișcat. O adiere caldă și îmbujorată trecea peste fața lui de pergament. Preacucernice părinte, te-am auzit în casa amicilor noștri Atanasie și Roxana Ceaur vorbind despre proiectul sfânt ce ai, să ridici, în cartierul lor, o catedrală... Să-ți ajute Dumnezeu să-ți vezi visul împlinit ! Dar Dumnezeu lucrează prin noi, bieții oameni, și oricât de nevrednici suntem, el face din noi solii și colaboratorii săi. Am în parohia d-tale, lângă proprietatea Ceaur, un loc viran imens. O mănăstire întreagă ar încăpea în el... Domnișoara Debora Simon închină și dăruiește acest loc viitoarei d-tale opere religioase și umanitare.

M-am ridicat din fotoliu și am venit spre bancherul evreu.

- Adevărat, domnule Simon, adevărat ?!...

Și am rămas amândoi fără de grai.

- E atât de frumoasă ofranda d-rei Debora și atât de mărinimos consimțământul d-tale !... Apoi, după altă clipă de tăcere: Domnule Simon, sunt preot și vistiernic al binecuvântării. Dă-mi voie să te îmbrățișez ! Dumnezeu-Tatăl, Dumnezeuul lui Abraham, al lui Isac și al lui Iacov, să-ți tie vecinic seama de jertfa pe care i-o aduci !

Ne-am așezat la loc în fotolii.

- Cucernice părinte Pavele, această ideală afacere care ne încălzește are și o parte pământească... Banca Simon vinde părintelui Abel Pavel terenul în cestiune cu această suprafață, cu aceste vecinătăți și cu atâta preț... Iată aici, pe biuro, tot dosarul. Actul de vânzare e făcut, toate taxele sunt plătite. Mai rămâne un

singur lucru: să ne prezintăm împreună la secția de notariat și să semnăm în fața magistratului.

Până seara, am scris și am trimis d-rei Debora această scrisoare:

„Mi-ai hărăzit a doua zi de fericire din viața mea... Cea dintâi a fost ziua când am primit darul sfintei preoții. A doua e aceasta, când mâna d-tale providențială însemnează cu linii de flacără, pe peretele așteptărilor mele captive, hotarele sfintei opere așteptate ! Scumpă domnișoară Debora, ce-aș putea să cred și să mărturisesc decât că Dumnezeu te-a trimis în calea mea ?... Servitorul lui Abraham, la fântâna de subt cetatea lui Nahor, privind pe Rebeca, sprintenă și frumoasă, cum îi adapă cămilele, este mai puțin fericit decât mine când te privesc pe d-ta cum adăpi visurile și idealul meu !

Fericirea mea mă copleșește și destoinicia mea de a-ți mulțumi e risipită și năucă. Dacă darul d-tale ar fi pentru mine, cetățeanul cu carnet de identitate și cu stat personal la unul din ministere, poate că m-aș pricepe să-ți mulțumesc. Dar, domnișoară Debora, darul d-tale trece pe deasupra capului meu uimit și ajunge acolo unde nu pot să te însoțesc decât în genunchi și cu inima tumultuoasă !...

Poți să-ți închipuiești o confuziune mai dulce și mai proprie să se topească în lacrimi decât a mea ?... O, scumpă binefăcătoare, ce să fac, cum să mă mișc, ce să substanțiez din noianul de simțiri și de gândiri cari trec în furtună printre Sion și Colina Fericirilor ?...

Deși, omenește, suntem la începutul cunoștinței noastre, d-ta ai răzbătut departe în plaiurile și în tainele inimii mele. Îți sunt dator ceasuri lungi de convorbire și de confruntare sufletească... Văd zile viitoare în care voi căuta să întorc măcar în parte farmecul de primăvară mistică pe care – o, strănepoată a Sulamitei ! – l-ai revărsat astăzi sufletului meu.

Vino într-o seară la amica d-tale, vino la Roxana, ca să ne bucurăm laolaltă de sfânta-ți inspirație ! A, nu ! încă nu !... Să descoperim Roxanei mai târziu darul ce mi-ai dăruit... Trebuie să mă ajuți să potrivesc lucrurile cu oarecare abilitate și spre

folosul sacrei cauze urmărite. Te rog, nu divulga nimic Roxanei din această fericită taină. Să mai așteptăm...

Voiesc ca scrisoarea aceasta să-ți sosească chiar astă-seară. Îți scriu de lângă crinii, încă fragezi, care își mențin locul de onoare voit de d-ta. O, domnișoară Debora ! Să cutez, astă-seară, să interpretez solia acestor flori, în rugăciunea mea, la jilțul Împărătesei Cerului ?

Darnică și nobilă Debora ! Ridica-voi acești crini spre icoana Preacuratei – ca o «menora» cu înțeles cu totul nou – și-i voi lăsa, luminând binecuvântare și iubire, în pridvorul din care Stăpâna mea va privi, în noaptea aceasta, somnul d-tale de fecioară !“

XV

Iată cum, iubite părinte, am ajuns, la începutul primăverii, proprietarul marelui teren pe care vedeam, în înfrigurarea așteptării, năluca mea cu cruci de aur. Locul viitoarei mănăstiri laice îl aveam ! Ieșisem din haos ! În universul proiectelor mele nebuloase și arzătoare, salutăm un punct de condensare și de siguranță !

Am avut norocul să descopăr că unul din prietenii mei din copilărie a ajuns arhitect și lucrează subt conducerea unui maestru celebru, consilier tehnic al Sfintei Mitropolii. Am limpezit cu acest amic, în câteva seri de consultare, viziunile mele și am stabilit viitoarea ordine de lucru.

Întâi, după multă rezistență din partea mea, am primit să croim și să ridicăm numai sfântul locaș, lăsând deocamdată la o parte chenarul chiliilor pentru săraci. Eu aș fi voit să crească paralel și biserica, și pătratul împrejmuitor. Amicul arhitect mi-a dovedit că trebuie să mă supun și bunului-simț, și necesităților tehnice. A doua cestiune, în care m-am arătat foarte dârz și n-am cedat aproape nimic, a fost: Ce înfățișare va avea sfânta mea biserică ? Specialistul meu mi-a arătat zeci de siluete și de planuri. Mi-a propus un tip original, visat de el, și alte tipuri,

directe sau combinate, din cărțile și din experiența lui arhitectonică.

Am rămas încăpățânat și simplist ca un popă de la țară: Vreau ca biserica mea să semene aidoma cu Sfânta Mitropolie de lângă Camera deputaților !

Am discutat în lung și în lat. N-am vroit să aud nimic și am biruit ezitățile și obiecțiunile arhitectului. Acest sfânt locaș mi-este mai drag decât toate celelalte pe care le-am văzut până azi în țara noastră. Voiesc ca biserica visurilor mele să reproducă întocmai, sau cât mai apropiat cu putință, glorioasa noastră catedrală metropolitană.

Amicul meu s-a legat să-mi facă toate planurile și toate studiile necesare, ținând seamă cu tot dinadinsul de voința mea și silindu-se să-mi copieze – poate cu oarecare reducere – catedrala iubită.

Am mers mai departe: am locul trebuincios. Voi avea pe hârtie înfățișarea și măruntaiele viitoarei biserici. Presupun, aștept ca Atanasie Ceur și Roxana să pună la mijloc milioanele necesare pentru marea izbândire. În ce condiții juridico-bisericești încep eu această operă ? Atanasie Ceur și cu mine suntem *ctitorii* sfântului locaș și ai viitorului întreg așezământ. Ne găsim într-o situație specială – foarte cunoscută în vremile de aur ale Bisericii – și consacrată de *novelele împăraților bizantini* și de știința canoniștilor. „...*Dreptul ctitoricesc* s-a ivit în biserica creștină atunci când unii creștini cucernici au început să zidească din averile lor sfinte locașuri, să le înzestreze cu tot ce este necesar pentru serviciul divin și să ia asupra-le toată grija pentru întreținerea clerului deservent la bisericile făcute de ei“...

Dar cu cât creștea în mintea mea claritatea canonică a viitoarei noastre situații, cu atâta înțelegeam mai bine temeritatea așteptărilor și a planurilor mele ! Iată-l pe Atanasie Ceur ctitor preacreștin ! Vezi-l luând asupra grumazilor săi bine hrăniți, jugul drepturilor și al datoriilor prevăzute în *Novela 123* a lui Justinian ! Închipuiește-ți pe acest industriaș, rece și ateu, iscăbind în fața Î.P.S. sale Mitropolitului actul ctitoricesc de a întreține, el și urmașii lui, de a asigura și de-a perpetua în

biserica zidită, sfânta ei podoabă, regularitatea sfintelor servicii și plata personalului clerical !...

Totuși, proiectul meu trebuia conceput și prezentat ca o fundație ctitoricească. Aveam nevoie de o complectă simplificare în formă și în fond și de o urgentă traducere în faptă. Șeful meu bisericesc – clarvăzător și practic – trebuie să fie cucerit prin preciziunea și simplitatea concepțiunii mele. Nu putea să șovăiască și să nu-mi aprobe planurile prezintate o dată ce ele reproduceau întocmai catedrala metropolitană. Și iarăși – gândeam în capul meu – n-avea cuvânt să mă supună la nici o carantină de nici un fel o dată ce opera propusă era o ctitorie apărută de străvechile drepturi și libertăți cunoscute dreptului bisericesc.

Mergeam cu îndrăzneala mea și mai departe și-mi ziceam: Dumnezeu va avea grijă de jertfa sa ! Eu ard de nerăbdare de a începe ! Ce va fi a doua zi, ce surprize voi avea, ce prăpăstii sau ce munți va trebui să înfrunt: totul stă la știrea și la mâna Stăpânului Ceresc.

O, să văd începutul ! Să văd adunate pe teren piatra, cărămida și câte mai trebuiesc ! Să văd șanțurile săpate și ziua pietrei fundamentale ! Dar deocamdată nu era sigur și câștigat decât locul pe care vâlvorea imaginara mea ctitorie !

XVI

Se apropia postul Paștelui. M-am hotărât, într-o zi, să mă duc să cercetez, unul câte unul, pe musafirii lui Atanasie Ceur, cari îmi spusese că am la ei ușa deschisă. Am vizitat pe primar, pe diplomatul în retragere și chiar pe soții ziarști. N-am făcut rău. Afară de oarecari informații asupra lumii și doctrinei teozofice, am recoltat prețioase știri asupra situației politice și îndeosebi asupra treburilor amicului comun Atanasie Ceur.

Marele industriaș era răsfățatul norocului. Toată lumea credea că, la o apropiată și așteptată remaniere ministerială, el

va fi ministru. Partidul din care făcea parte era încântat de serviciile și sagacitatea lui financiară. Primarul mi-a spus ceva mai mult:

– Sunt impresionat de perseverența și de frumosul d-tale entuziasm ! Și îți mărturisesc că nu mi-ar fi deloc indiferent ca, sub primariatul meu, să apară, într-un cartier muncitoresc, așezământul nădejiilor d-tale. Îți făgăduiesc că îți voi da și eu ceva... Dar ideea cea fericită și mândria partidului meu ar fi ca Atanasie Ceaur să facă gestul nemuritor. Află – pentru moment, numai ca duhovnic – cum că amicul nostru a câștigat acum, în urmă, într-o afacere absolut onestă, o cotă personală de câteva zecimi de milioane.

Știrea aceasta a fost pentru mine hotărâtoare. Atanasie Ceaur va trebui să dea zeciuială din uriașul lui câștig și să înceapă zidirea bisericii. Am zorit pe arhitectul amic să-mi termine planurile și devizul lucrării, și când le-am avut în mâna mea am cerut acestui Goliat al banului o audiență la birou.

Din această întâlnire – în felul ei un duel misterios – era să iasă un înfrânt și un biruitor ! Nu cer pentru mine nimic. Dumnezeu din ceruri citește în inima mea ca într-o carte ! Am sugrumat freamăt, emoții, sficiune... și am stat dârz în scaunul în care așteptam să-mi vie rândul.

Am rămas singuri.

– Domnule Ceaur, vă rog să-mi dăruiți un sfert de oră de convorbire între patru ochi.

Patronul a dat poruncă să nu mai intre nimeni, apoi, cu o bunăvoință pe care persoana lui, antipatică din naștere, nu putea s-o facă persuasivă, mi-a spus că e atent.

– Viu să vă aduc o veste bună și, nădăjduiesc, o adevărată bucurie. Vă rog citiți acest document.

I-am pus sub ochi actul prin care Banca Simon îmi vânduse terenul din apropiere.

Atanasie Ceaur și-a plimbat ochelarii, încet și impasibil, pe toate paginile documentului, mi l-a restituit și a zâmbit funebru:

– Simion nu are secrete față cu mine... Am știut la vreme darul pe care ți l-a făcut impulsiva și idealista d-ră Debora...

Mi-am stăpânit greu mirarea și m-am gândit: e tare ca Goliat !

– Nu te mira, Cucernice părinte Pavele. Simon este colegul și tovarășul meu.

– Domnule Ceaur, n-am voit și n-am venit să vă minunez cu această primă izbândă a mea. Am venit să vă declar cu simplitate: Iată aici terenul așezământului pe care îl aștept ! Dați-mi acest așezământ ! Dați-mi, mai întâi biserica din centru !

– Părintele Pavele, nu-ți mai iau în nume de rău această vioiciune și această frenezie de convingeri, fiindcă mi-ai dovedit că poți face minuni, dar mie dă-mi voie să fiu mai molâu și mai tembel decât d-ra Debora...

– Ziceți mai bine, domnule Ceaur: dă-mi voie să fiu om cu scaun la cap și stăpân al realităților.

– Fie și așa, dacă vrei !...

– Cu claritate și cu răceală, vorbesc unui maestru al situațiilor clare...

– Vorbește.

– M-am mirat adineori că îmi știți secretul. Dar dv. să nu vă mirați că și eu, la rândul meu, știu câteva din secretele dv. Găsesc, domnule Ceaur, că în ceasul de față interesele dv. pământești și politice se întâlnesc amical cu interesele mele apostolești.

– Mi-a spus și primarul același lucru. Probabil că ai vorbit cu el, sau cu socru-meu, Trandafirescu, care cugetă la fel...

– Domnule Ceaur, sunt încântat ! Asta însemnează că prin două galerii diferite, săpate una la apus și alta la răsărit, ne apropiem, încet și sigur, unul de altul și că, mâine-poimâine, unificăm tunelul care-a răzbit trecătoarea Simplon !

– Dragă părinte, opera pe care o iei termen de comparație a fost lung și metodic pregătită de specialiști, de ingineri, de geologi.

– Opera la care vă chem colaborator pogoară din cer, ca intenție și finalitate, dar trebuie să treacă prin mâna acelorași pregătitori specialiști.

– Așadar, ne trebuiesc studii, planuri, devize, demersuri, aprobări...

Am deschis ghiozdanul pe care îl țineam pe genunchi și am scos din el dosarul pregătit:

- Domnule Ceaur, aci stă *in nuce* toată opera noastră. Veți vedea aici planurile viitoarelor construcții, veți vedea, aproximativ, care este jertfa pe care v-o cere Cel Ce v-a dăruit viață, sănătate, avere și slavă... Veți vedea, mai departe, subț ce formă, comodă și scurtătoare de discuții, cerem chiriarii aprobarea întreprinderii noastre.

- Asta e ceva. Asta însemnează că știi să aterizezi cu îndemănare ! Bine, bine... Lasă-mi dosarul câteva zile, ca să-l studiez cu toată luarea-aminte pe care o reclamă această cestiune, de aci înainte... interesantă.

- Binecuvântată și cerească, domnule Ceaur !

XVII

Grija, demersurile și lucrările preparatorii pentru concretizarea planului meu nu mă dispensau nici o zi de celelalte îndatoriri. Stabilisem cu severitate orele serviciului pastoral și continuam conștiincios, ca un bun învățător, lecțiile mele cu Lia și cu Bujorel.

O vedeam pe Roxana aproape în fiecare zi, mai ales în „clasa“ copiilor, unde venea și rămânea uneori toată ora, tăcută și stăruitoare, la împletit, la brodat ori la cusut. Primeam înfățișarea ei și, aș zice, mă îmbrăcam sufletește în această înfățișare ca într-un vestmânt regal la nu știu ce slujbă de ministru oriental într-o țară a basmelor și a soarelui...

Astăzi, când privesc înapoi și revăd aceste lecții cu copiii, de obicei luminate de chipul de statuă grecească al mamei lor, sunt adânc și jalnic nedomirrit asupra neprevederii și opacității mele sufletești. Priveam țintă înaintea mea, îmi încordam toate puterile, ca în stadion, și alergam după sacra fantomă a închipuirii mele, dar nu mă întrebam niciodată dacă avântul și izvorul energiilor dovedite nu au, cumva, afluenți din stratul inconștientului și al autoînșelării.

Atitudinea Roxanei față de mine a fost din prima zi și până la cea din urmă întrevedere de o cuviință exterioară admirabilă. Totdeauna binevoitoare, totdeauna stăpânită de evidența că se

găsește înaintea unui preot, totdeauna doritoare să asculte și să învețe, femeia aceasta ar fi meritat să găsească în ucenicul tău mai mult reazim și mai multă consistență duhovnicească decât a găsit.

Plâng și mă vaiet că această primă încercare pe care ai făcut-o cu mine, trimițându-mă la apostolia de probă, s-a isprăvit cu un tainic dezastru. Dar sunt dator să-ți dau bună seamă de toate etapele rătăcirii mele și să grămădesc la tribunalul tău toate elementele acestui proces în care mă pierd ca într-o rețea vrăjită.

Am răspuns Roxanei, zi cu zi, cu o purtare iluminată de tot devotamentul meu creștin. Mă verificam, mă cercetam în oglinda concepției iubitoare de oameni în care m-ai crescut și găseam (cu un farmec pe care de-abia acum încep să-l suspectez) cum că Dumnezeu caută la jertfa mea ca la jertfa lui Abel și că drumul datoriei are uneori neașteptate despăgubiri. Plecasem în lume ca să câștig inimi lui Iisus Christos și să pregătesc emoționata așteptare a împărăției lui. În ogorul pe care-l munceam și-l sfărâmam de trei ani încoace, holda duhovnicească începea să se ridice. Îngăduit îmi era – socoteam eu – să mă bucur că stăruințele și rugăciunile mele au fost primite și ascultate.

Apropierea Roxanei chema din adâncurile sufletului meu sărbătoare și melodie. Dar mi se părea firesc ca această ființă – vădit purtătoarea unui mesaj divin în viața mea – să aibă pentru mine privilegiul sufletesc pe care i-l acordam. Mi-aduceam aminte de Tecla, de Paula, de Eustochium, de Melania și de atâtea alte sfinte femei creștine, ale căror îndemnuri, acțiuni și virtuți au întărit și au ridicat până la eroism pe mulți dintre legionarii lui Iisus Christos. Convorbirea noastră era pururea închinată ideilor severe și mântuitoare. Roxana dădea pe față o preocupare intimă, o sete de bună învățătură, o dorință religioasă care ar fi cinstit chiar pe un slujitor al altarului.

E adevărat că dincolo de toată această râvnă didactică, dincolo de dialogii noștri teologici, mi se părea că întrevăd în sufletul Roxanei umbrele unei taine dureroase. Roxana era setoasă de slaba mea știință despre cele dumnezeiești ca de o apă cerută de nu știu ce fîc ascuns al conștiinței ei. Când am ajuns

la bănuiala aceasta, mi-am impus o discrețiune desăvârșită și am încetat să mai insist asupra capitolului mărturisirii. Neapărat era o renunțare momentană. Care prefacere sufletească, în numele și cu puterile Mântuitorului, poate fi îndeplinită aici, pe pământ, dacă nu expulzăm cu totul, prin pocăință și prin spovedanie, pe omul cel vechi și putred, ca să facem loc omului pocăit și renăscut ? Dar mă observam cu sfântă probitate și mă cenzuram cu asprimea pe care trebuie s-o păstrăm în primul loc pentru noi înșine. Dacă într-adevăr femeia aceasta se simte despărțită de Biserică și de Iisus Christos prin vreun obstacol greu, pe care numai Taina Mărturisirii poate să-l înlăture, rugăciunile noastre unite îi vor aduce ziua eliberării. Ar fi un păcat de neiertat din partea mea să jignesc sau să bruschez timida evoluție a unui suflet pornit să înflorească florile sfintei spovedanii.

A doua zi după audiența mea la Atanasie Ceur și la sfârșitul lecției cu copiii, am rugat-o pe Roxana să mă asculte câteva minute.

– Doamnă, am să vă comunic câteva știri importante.

– Am și eu una, dar importantă pentru mine...

– M-am prezentat ieri d-lui Atanasie Ceur și i-am făcut dovada că sunt proprietarul vastului teren viran pe care aștept să crească într-o zi Mănăstirea Sf. Vasilie.

– Știrea nu mai este nouă de multe zile...

– Vă cer iertare, doamnă, că n-am fost eu primul vestitor...

Mi-e greu să constat că sosesc atât de târziu cu informațiile mele.

– Din câte mi-a spus d-l Ceur, reiese, cucernice părinte, că ați lucrat cu înțelepciune. Tăcerea pe care ați păstrat-o acoperirea foarte bine toate acele chibzuri și pregătiri convenite lucrurilor serioase.

– Trebuia să-mi impun această discrețiune. Sunt mulțumit că m-ați înțeles.

– Dacă am cunoscut un dram de tristețe, este din altă pricină. Aș fi voit să aflu fapta Debovei nu din destăinuirea tatălui, ci din confidențele fiicei...

– Doamnă, toată vina este a mea !... Am rugat-o în scris pe d-ra Debora să fie discretă și să-mi lase mie dreptul divulgării.

– Atunci și Debora a tăcut din înțelepciune...

– Din sfatul meu și din porunca împrejurărilor. Să ne oprim însă asupra faptului în sine. Aștept ca Dumnezeu să ne dea semnul hotărâtor că jertfa pe care i-o pregătim e dezlegată.

– Mă voi bucura din toată inima să privesc izbânda Cucerniciei tale.

– Da, cu vorba *Sfintei Scripturi*: „Acum mântuirea este mai aproape de noi decât atunci când am primit credința“... Dar stăruința și lupta noastră trebuiesc sporite.

– Sunt, înaintea lui Dumnezeu, care știe toate, împreună luptătoare cu Cucernicia ta.

– Fiți mai mult decât atât, doamnă ! Fiți pentru mine ceea ce erau filipenii pentru Apostolul Neamurilor: „*bucuria și cununa mea*“...

– Poate, în viitor... Deocamdată, Cucernice părinte, te așteaptă un ceas greu. Săptămâna care vine este prima săptămână din marele post. Te rog să vii în câteva după-amiezi și să citești, în odăița cu icoane, rugăciunile prescrise.

– Doamnă, știți prea bine că mă chemați nu la o corvoadă, ci la o sacră datorie.

– Nu e numai atâtă. Vineri, după rugăciune, vreau, cu ajutorul Domnului, să mă mărturisesc... Vino pregătit să mă ascuți...

M-am înclinat adânc în fața Roxanei.

– Bucurie mare va fi înaintea îngerilor lui Dumnezeu în ziua aceea !

XVIII

În această primă și sfântă săptămână a Marelui Post, ca unul care nu am încă „cetate stătătoare“, am ajutat pe frații mei, preoții vecini, și am continuat, după-amiază – pe cât cu putință

era – lecturile tipicale, în camera cu icoane din palatul lui Atanasie Ceaur.

Era un paraclis improvizat, fiindcă ziditorii palatelor de azi – atât stăpânii, cât și arhitecții – sunt cu totul străini de ideea că, alături de atâtea și atâtea încăperi, una trebuie hărăzită sfințelor icoane și retragerilor cucernice. Roxana adunase într-un iatac o parte din odoarele sfinte de sub mână răposatului vlădică Varlaam, crucile și engolpioanele lui, cum și o colecție de icoane vechi și noi.

În lumina stinsă a acestui iatac, Roxana își tănuia clipele ei de reculegere și de rugăciune. Ziua de vineri a sosit pentru mine solemnă și apăsătoare. Nu mai sunt, de mult, la începutul experiențelor și al carierii mele duhovnicești, dar dacă te-aș fi știut cumva în apropierea mea, aș fi alergat la Duhovnicia ta și te-aș fi rugat: „Șovăiesc, sunt slab, ia-mi după grumaji acest epitrahil ! Ascultă în locul meu spovedania Roxanei !...”

Mă miram eu însumi de această subită șovăială... Mă mustram cu asprime și-mi spuneam: Slugi netrebnice suntem, dar trebuie să facem ceea ce ni s-a poruncit ! Mi-aduceam aminte de un cuvânt pe care-l spuneai odinioară: Înaintea celui ce se confesează, preotul confesor este, de multe ori, în aceeași situație în care se află medicul la patul bolnavului de tifos, sau – și mai grav – soldatul, pe front...

Îmi făceam o largă socoteală și-mi ziceam: Dumnezeu privește cu îndurare spre mine, robul său nevrednic. Bogații, ca și săracii, încep să vină, după strădania mea, pocăiți și setoși la jgheburile apei celei vii.

După-amiază, între lumânările aprinse pe un sfeșnic arhaic, am terminat lecturile mele cu Psalmul 90:

„O, Doamne, tu te-ai făcut nouă scăpare în neam și în neam.

Mai-nainte ca să se fi născut munții și mai-nainte ca pământul și lumea să fi luat făptură, din veac și până în veac, tu ești, o, Dumnezeule ! Tu întorci pe om în pulbere și zici: *Întoarceți-vă, voi, fii ai oamenilor ! O mie de ani înaintea ochilor tăi sunt ca ziua de ieri care a trecut și ca o streajă de noapte.*

Tu îi faci să curgă neîncetat; ei sunt ca un somn de dimineată, ei sunt la fel cu iarba care trece: Dimineata crește și înflorește, iar seara se vestejește și se usucă. Fiindcă mânia ta ne nimicește și iuțimea ta ne înspăimântă ! Tu pui păcatele noastre înaintea ta și greșalele noastre cele mai ascunse înaintea feții tale; toate zilele vieții noastre se șterg întru mânia ta, și anii noștri îi sfârșim ca un suspin.

Zilele anilor noștri sunt șaptezeci de ani; la cei mai în putere: optzeci de ani; iar ceea ce este mai falnic în ei este osteneală și deșertăciune, căci se duc degrabă și noi zburăm.

O, de-am cunoaște strășnicia mâniei tale și teama de aprinderea iuțimii tale ! Învață-ne să socotim bine zilele noastre, ca să dobândim o inimă înțeleaptă ! Întoarce-te, Doamne ! Până când sta-vei departe ? Fii îndurător cu robii tăi ! Satură-ne dimineata de mila ta, ca să putem striga cu glas de bucurie și să ne veselim în toate zilele vieții noastre. Dă-ne atâtea zile de bucurie câte ne-ai dat de smerenie, atâtea ani (de fericire) câți am văzut de nenorocire. Vadă robii tăi împlinirea lucrurilor tale, și slava ta să strălucească peste fiii lor ! Și să fie harul Domnului-Dumnezeului nostru peste noi ! Și fă să sporească lucrul mâinilor noastre ! Lucrul mâinilor noastre fă-l ca să sporească !”

Am deschis *Evhologiul* și am început serviciul Sfintei Mărturisiri. Există, oare, pe pământ o întâlnire sufletească mai mișcătoare și mai sfântă decât aceasta dintre confesor și penitent ?

Roxana în genunchi, cu capul acoperit de revărsarea epitarhilului, mă însoțea smerită și adâncită, ca o domniță din alte vremuri. Am stat apoi în jețul lui Iisus Christos și, ca de obicei, din îndemnul: „*Iată fiule ! Christos stă nevăzut, primind mărturisirea ta cea cu umilință*”, am făcut o parafrază largă și pătrunzătoare.

Am păstrat, de data aceasta ca și oricând, acea sobrietate în întrebări, acea discrețiune a îngerului terapeut, acea demnitate a sacralului tribunal despre care mi-ai vorbit de atâtea și mi le-ai făcut sensibile în ceasurile noastre duhovnicești. Roxana nu cerea formă și echivocuri.

Precisă, clară, categorică, mărturisirea ei pornea dintr-o eroică hotărâre de a înfrunta și a scutura robia păcatului. Aveam în fața mea spectacolul suprem al sufletului care trece din întuneric la lumină, în aurora cea mai presus de ochiul omenesc și subt zborul simboliceii Columbe.

Când Roxana, învăluită și intim vibratoare ca un clavir în stingere, și-a terminat mărturisirea, am rămas tăcut, cu ochii închiși... „Nu vă îngrijiți cum sau ce veți vorbi, căci se va da vouă în ora aceea ce să vorbiți“...

– Fiică Roxano, stăpânul meu Iisus Christos a ascultat și a primit mărturisirea ta, cânta ta, zdrobirea inimii tale, mântuitoarele tale hotărâri și avânturi spre viața cea plăcută lui. Iată canonul pe care el ți-l poruncește, prin mine, sluga lui netrebnică: să te îngrijești, să te străduiești, să te lupți, să nu te lași odihnei nici un ceas până când nu vei vedea alături de casa ta turnurile viitoareii biserici sărutând cerul albastru cu crucile lor de aur. Iar la cea dintâi Sfântă Liturghie care se va sluji în biserica ta ctitoricească, ești dezlegată și ești slobodă să primești Sfânta Împărtășanie. Dacă în ziua aceea sunt în viață și de față, eu îți voi deschide porțile Împăratului; dacă sunt departe, aici, pe pământ, sau dincolo, atunci urmașul meu va cunoaște, prin tine, acest testament și va face cele de cuviință.

După formula sacrosanctă, rostită silabă cu silabă – concluzie și punte către împărăția cea mai presus de fire – am închis gura... ca să n-o mai deschid niciodată către nimeni, afară doar către Roxana, la a doua mărturisire, sau către Iisus Christos, la a doua lui venire, când însuși va sta în jilțul său și interimatul nostru se va sfârși.

XIX

Venerate părinte, toate câte ți-am mărturisit până aici mi se par o înceată și trudită urcare pe coastele sfâșiate ale unui munte. Iată, acum suntem pe vârful lui. Ne mai rămâne să coborâm. Și

coborârea aceasta e bruscă, e nebunească și dezastruoasă ! După spovedania Roxanei m-am simțit câteva zile ca într-o vacanță imprecisă, ca într-un fel de subtilă dezlegare față de preocupările, de obligațiile și de tot prețul vieții mele. Pare că eram în ajunul unei călătorii, pe care n-o voiam, dar pe care o știam inevitabilă și dizolvantă pentru treburile și pentru rostul meu. Nu-mi dădeam seama ce am, dar socoteam că m-a ajuns oboseala lungului meu zbcium sufletesc și că trebuie să-mi dau mie însumi un concediu de câteva zile. Acest concediu însă nu atingea lecțiile cu Bujorel și Lia, și am urmat, fără știrbire, munca mea dăscălească.

Am regăsit-o pe Roxana în atmosfera pacinică, îmbietoare și caldă pe care o simțeam de obicei în jurul ei, și am vorbit unul cu altul, și ne-am purtat unul cu altul cu amicala neprevenire de mai-nainte. Dar în mine era cineva care picota de somn sau care se deznoda încet, pentru nu știu ce boală lungă și neînțeleasă.

Într-o zi, m-am întâlnit, în casa Roxanei, cu tată-său, moșneagul Ilie Trandafirescu. Jovialul negustor mi-a spus că e fericit că mă revede.

– Dumnezeu te-a ascultat și m-ă ascultat și pe mine ! Vestea mare și veste bună vei avea în curând ! Ei, dacă ne-ar trimite Dumnezeu, în fiecare mahala, câte un preot ca d-ta !...

Roxana a oprit în ochii mei o privire clară, mulțumită, plină de înțelesuri. Eram mai bătrân decât Ilie Trandafirescu și uitam ceea ce Roxana nu uita nici o clipă ?...

În sfârșit, după alte câteva zile, Atanasie Ceur m-a poftit în biuroul lui. Pare că trecuseră la mijloc ani de zile !... Nici încordare, nici neastâmpăr, nici acea curioasă, dilatare pe care o suferă lucrurile și oamenii întâlniți și priviți de noi prin lentilele emoțiunii.

Atanasie Ceur – redus la proporțiile lui de contabil îmbogățit – a deschis dosarul pe care i-l dădusem mai înainte și mi-a pus câteva întrebări socotite de el importante. I-am răspuns într-un chip neted și degajat care stingea orice replică.

– Bine, văd că te-ai gândit la toate greutățile.

– Adică s-a gândit pentru mine amicul meu arhitect, și eu mă fac ecoul lui. Vă rog să nu uitați pe acest băiat destoinic și muncitor când va fi vorba să alegeți pe omul de nădejde, pe directorul lucrării.

– Părinte Pavele, voi ține socoteală și de această dorință a Sf. tale. Dar recomandarea cea mai bună a autorului acestor planuri este însăși opera lui. Ne mai rămâne de făcut un singur lucru, demersul cel din urmă.

– Spuneți-mi când sunteți liber, și voi încerca, prin cancelaria Sfintei Mitropolii, să obțin o audiență.

– Măine, înainte de amiază.

– Înțelegeți. Alerg la Mitropolie. Astă-seară aveți rezultatul.

Pe drum mă gândeam biruit la mediocritatea acestei întrevederi hotărâtoare. Atanasie Ceur a capitulat. Ideea mea a răzbit și s-a impus. Dar iată cât de searbăd și de meschin e ceasul marilor urziri ce vor să vie ! Concepem proiectele noastre în cântec și în auroră, și când ajungem la pragul realizării lor, e seară și e chiot.

După-amiază am dat de veste lui Atanasie Ceur că audiența dorită a fost admisă. A doua zi, la ora 11, așteptam amândoi în salonul oficial. Atanasie Ceur a deschis albumul cu iscălituri – foarte multe obscure, câteva celebre... M-am gândit: Ce lucru de mirare !... Iată-l pe Atanasie Ceur intrând de-a-ndaratele în pronaosul bisericii și în slava ctitoricească...

– Semnați și dv., domnule Ceur !

A des partis plus hauts Rodrigue doit prétendre...

Din fericire, cameristul ne-a vestit că Înalt Preasfințitul sosește, și întrebarea din ochi a lui Atanasie Ceur a rămas fără răspuns.

Șeful meu bisericesc și cu patronul meu laic se cunoșteau din alte zile. Au prins a vorbi despre atmosfera politică. Am rămas, cum mi se și cădea, în respectuoasă așteptare. Peste câțeva vreme, mitropolitul pune ochii pe mine.

– Domnule Ceur, cunosc de aproape mărețul și preacreștinescul plan pe care îl aveți. Arhitectul nostru, prin cel dintâi al său ucenic, a fost unul dintre colaboratorii dv. În principiu, biserica

binecuvântează și îmbrățișează atari proiecte și atari manifestări. Vă felicit din toată inima și voi lua măsuri ca din partea noastră să vi se dea tot concursul și să vi se facă toate înlesnirile.

– Înalt Preasfințite, am onoarea să vă înfățișez aici cererea mea și a cucernicului părinte Pavel, fiindcă Sfinția sa este al doilea ctitor, ca unul ce e proprietarul locului ctitoricesc.

Mitropolitul m-a învăluit în lumina ochilor săi de mare diplomat ecleziastic și, cu un zâmbet care îmi conferea drepturi aproape egale, a răspuns părintește:

– Da, sunt informat. Părintele Pavel este una din bucuriile și nădejile bătrânețelor noastre. Modest și singuratic cum îi place să fie, nu ne-a îmbulzit prea tare cu cereri de audiență, dar a lucrat ca sluga cea bună și credincioasă din parabolă... „*Peste puține ai fost credincios, peste multe te voi pune*“...

– Înalt Preasfințite, credem că toate elementele problemei, și tehnice, și juridice, au fost prevăzute și precizate. Depunem, o dată cu cererea noastră, și acest dosar, cu atâtea și atâtea schițe și pagini, de unde veți degaja viziunea operei viitoare.

– Vă mulțumesc; lăsați totul pe mâna mea.

– Dacă veți binevoi a ne face ceva observații sau obiecții...

– Le voi face peste o săptămână sau două... domnului ministru Atanasie Ceur.

La plecare, pe când cameristul ajută pe industriaș să se îmbrace, mitropolitul îmi spune:

– Sunt mulțumit de frăția ta.

I-am sărutat mâna, dar i-am răspuns în gândul meu cu cuvintele Ecleziastului.

Ieșind afară din verandă, sub cerul dezghețat și albastru de martie, biserica mea predilectă mi-a umplut ochii și inima. Trecutul nostalgic povestit în această arhitectură strămoșească, amintirile mele personale legate de această catedrală, visul meu să transplantez silueta ei iubită m-au smuls o clipă din intima și strania mea dezagregare.

– Mare baci de oi și meșter sădilar mai este mitropolitul d-tale ! Vrea să-mi dea aprobarea când voi fi ministru !

– A, nu luați lucrurile așa ! Mitropolitul a voit, pur și simplu, să apropie bucuria lui că-i zidiți o biserică de satisfacția dv. că veți fi ministru. Cât pentru aprobarea materială – adresa Mitropoliei – vă sfătuiesc să n-o așteptați nici un ceas. Când o veni, atunci o veni. Permiteți-mi însă să vă propun altceva. Aidem să cerem o aprobare mai înaltă decât a mitropolitului. Aidem să îngenunchem împreună la racla Sfântului Dimitrie.

Atanasie Ceaur m-a privit înmărmurit. Apoi deodată sinceritatea măștii lui s-a topit în ceva subțire și superior:

– Ascultă, părinte Pavele, m-am prins în această horă popească fiindcă de un an de zile m-au tras să-mi scoată mâinile din umăr, nevastă-mea, socru-meu, primarul, alți amici politici, chiar și Simon, președintele uniunii sacre evreiești. Dar să ne înțelegem ! Rămânem fiecare cu convingerile noastre și cu al nostru *in statu quo ante*. Nu ne confundăm și nu ne amăgim.

– Domnule Ceaur, vă rog, iertați inadvertența mea. Vă încredințez că nu voi repeta greșala aceasta.

Am închis după el ușa automobilului și am intrat în catedrală. Din inima mea cenușie și jignită, din umbra sfântă, străpunsă de ochii lăcrămoși ai câtorva făclii, a crescut un val de suspine și de proorocie: Praful se alege, ori de operă, ori de făuritori !

Am căzut, în alte vremuri, de multe ori la racla Sfântului Dimitrie și am sărutat adesea mâna lui de abanos transfigurat. Această mână fină și crispată este pentru mine, după tainice împrejurări personale, când mângâioasă și placidă, când dură și rebelă la sărutat.

Am stat mult în genunchi lângă sfintele relicvii și am îndrăznit să mă aplec asupra lor. Mâna Sfântului Dimitrie nu mă mai cunoștea !

XX

De aci înainte toate s-au întâmplat, s-au întâlnit și s-au împletit cu o repeziciune amețitoare. Dar, pe măsură ce visul prindea consistență și începea să facă parte din lumea

realităților, sufletul meu se simțea rece și evacuat, ca o capsulă de mătase după ieșirea fluturelui. Singurul lucru care m-a mai încălzit, acum, când toată lumea era în fierbere, a fost directoratul tehnic al prietenului meu, colegul din clasele primare. Atanasie Ceaur, om de cugetare pozitivă și de fapte, a pornit la lucru cu metodică energie. Omul vedea toată această muncă și toată această uriașă cheltuială pe care o luase asupra-și numai sub latura ei utilitară și politică. Intrase în vârtejul forțelor dezlănțuite și voia să se impună privirii tuturor ca mare prieten al poporului și indispensabil element politic. Remanierea ministerială întârzia, dar șansele lui Atanasie Ceaur erau mereu aceleași. Firește, îi trebuia o zgomotoasă afirmare publică, și așternerea temeliiilor unei biserici, într-un cartier de golani, era faptul care trebuia să preceadă, cu strălucit *aproposito*, intrarea lui în minister.

Până la Paște, pe locul viitoare mele mănăstiri au crescut dealuri de nisip, de pietriș, de cărămidă. Varul a umplut bazine întregi. Vagoane de cherestea au fost depozitate și o armată de salahori a început să sape șanțurile temeliiilor. Când totul a fost gata și ziarele au anunțat de repetate ori marea operă bisericească și filantropică pe cale de îndeplinire, Atanasie Ceaur a hotărât ziua de 1 Mai drept ziua cea mai bine găsită pentru punerea pietrei fundamentale. Va fi o zi de universală bucurie, civilă și spirituală, uvrieră și social-creștină !

Sufletul și toate resorturile acestor mișcări de oameni și de material nu mai porneau de la mine, nu mai erau în puterea mea, și nimeni nu găsea curios că nu mă mai zbucium și nu mai asurzesc lumea ca mai înainte. Am avut deci timpul să stau ceasuri lungi în sihăstria mea și să ascult streșinile mele sufletești cum picurau de tristețe și de gânduri absurde.

Intram acum în casa Roxanei cu niște preocupări și cu niște ochi pe cari nu mi-i văzuse nimeni mai înainte. Elevii mei, Lia și Bujorel, nu mai găseau în inima dascălului simplitatea onestă și iubitoare de la început. Într-o zi, Roxana, după lecția cu copiii, a deschis ferestrele unei odăi vecine și m-a chemat să privesc vastul câmp plin de lucrători și desenul canalurilor negre. Era

primăvărată, amicală și luminoasă de recunoscătoare mulțumire. Figura ei de copil bucălat părea un dar și un simbol al lui aprilie, stăpânitor în ceruri și pe pământ. Vestmântul ei de casă lăsa brațele goale și o dără de parfum necunoscut. Departe cu mii de stadii de contaminarea mea sufletească, Roxana m-a privit ca pe un frate și ca pe un binefăcător:

– Cu adevărat, Dumnezeu te-a trimis în casa noastră !

Poate că m-am îngălbenit, poate că m-am înroșit... O zguduitură dureroasă m-a smuls din linia dreaptă și m-a frânt pe fereastra deschisă.

– Nu te simți bine, părinte Pavele ? Ți s-a făcut rău ?

– Nu e nimic, doamnă. Nu știu ce val de fierbințeală și de întunecare mi s-a urcat în cap... Trebuie să treacă.

– Poate n-ai gustat nimic azi de dimineață... Să-ți aducă o cafea cu lapte, un ceai...

– Nu, doamnă, absolut nimic. Îmi trebuie o plimbare în aerul de afară. Vă mulțumesc. N-aveți nici o grijă.

Și am fugit din fața Roxanei.

Atanasie Ceur a făcut mari pregătiri pentru ziua de 1 mai. A invitat autoritățile bisericești și civile, a mobilizat pe reporterii ziarelor din capitală și a organizat cu regimentul său de funcționari un serviciu ingenios pentru împărțirea la săraci a câtorva mii de pâini și a câteva boloboace de vin. Însuși mitropolitul a prezidat oficiul divin. O duzină de clerici, printre cari și eu, am făcut escortă și am sporit amploarea maiestății arhieresti. Aproape toți miniștrii, primarul, bancherul Simon, directorii marilor întreprinderi miniere, forestiere, metalurgice erau de față pe estrada construită deasupra valurilor populare.

A vorbit întâi mitropolitul. Fiu autentic al norodului, figură seducătoare și orator din fire, mitropolitul este omul discursurilor totdeauna glorioase, când aceste discursuri se adresează mulțimii grămădite. Ideile exprimate n-au fost și nu puteau să fie decât idei cu universală circulație, locuri comune, sfaturi bătrânești, dar toate debitate cu o uimitoare forță de

pătrundere și cu o tonică mată și gravă, irezistibilă. Am prins această șoaptă de pe estradă:

– S-a născut ca să robească inimile !...

Om abil, mitropolitul a patinat tot timpul pe acest lac cu copci primejdioase, care îngheață, între Biserică și Stat. Era vorba de o inițiativă particulară, dar inițiatorul era un viitor ministru, și puterea laică era aci copios reprezentată. Ceilalți oratori care au socotit că trebuie să vorbească după mitropolit – căci doar tocmai pentru aceea veniseră – s-au scufundat în chip jalnic.

Stăteam cu capul strâns în cuculion subt soarele sfredelitor de mai și îmbrăcat greu în odăjdiile de fir. Stăteam trist și mă gândeam la explozia lui Cicero: „Până când abuza-vei oare de răbdarea noastră ?” Un ministru guraliv, bărdăhănos și trivial de simpatic, ca o precupeață din Gura Oborului, bariton răgușit și șef de căprărie în mahala, a început să danseze pe estradă. La fiecare pas oratoric călca pe picioare sărmana sintaxă națională. Dar acest ministru de iarmaroc apărea fioros din alt punct de vedere. Era cugetător, era generos, era exeget al *Noului Testament* !

Până când vom tolera acest amestec pângăritor în treburile Bisericii, în organizația ei și în comentarea învățăturii lui Iisus Christos ? Am ajuns astăzi la un aliaj monstruos între *Evangheliile* și rațiunea de stat. Am ajuns la această monedă calpă și repudiată de sufletele mistice, la dinarul care poartă simultan și efigia cezarului, și scriptura lui Dumnezeu !

M-au revoltat mai puțin ceilalți vorbitori, cari au luat cădelnița din mâinile mitropolitului și au tămâiat partidul de la putere, faptele nemuritoare ale partidului, pe partizanul Atanasie Ceur și pe poporul suveran, nerăbdător să dea năvală peste grămezile de pâine și peste butoaiele cu vin. Atanasie Ceur a avut grijă de hrisovul care trebuie pus în temelii și a pomenit în el și numele meu. Când a început iscălirea acestui document, m-am lăsat mai la urmă. Nimic din toate câte vedeam și auzeam nu se potrivea cu viziunea mea de altădată, și eu însumi nu mai

eram la fel cu mine ! Mitropolitul m-a chemat și mi-a spus părintește:

– Îmi pari preocupat și absent dintre noi. Poate că îți ghicesc gândurile... Lasă-le deocamdată la o parte. Aceasta este ziua pe care ți-a dăruit-o Domnul ca să te bucuri și să te veselești într-însa ! E sărbătoarea frăției tale ! Vino încoace și iscălește aici lângă mine.

Pergamentul a fost închis în cilindru de aramă, și mitropolitul a coborât, între mine și Atanasie Ceur, ca să-l așeze într-un bloc găurit. M-am înfiorat și m-am rugat: „*Curățește, Stăpâne, cu focul îndurărilor tale multa spurcăciune de care e mânjită jertfa aceasta și mai vărtos curățește prihana inimilor noastre !*“

Alături aștepta pe distinșii invitați ai lui Atanasie Ceur un bufet arhibogat, clădit subț un șopron de scânduri. Toți erau flămânzi și însetați, și orice ispită oratorică era neputincioasă. Ilie Trandafirescu împodobește adunarea cu obrazii săi de Moș Crăciun. Diplomatul pensionar gusta șampania, răpit de amintiri spaniole și musulmane. Soții ziaristi, acum înblânziți definitiv, făceau proască în farfuriile cu gustări și recunoșteau cu gura plină:

– Ai învins, galileene ! Ești un popă care ne-ai băgat în cofă ! Hai să ciocnim ! Noroc ! Să-ți trăiască mănăstirea !

Bancherul Simon, discret și temperent în năvala generală după șampanie și după icre negre, mi-a șoptit, luându-mă de braț:

– Debora ținea mult să vie și ea. Dar n-a putut să lipsească, azi, 1 Mai, dintr-o tovărășie a muncii dornice să reclădească Sionul. Înțelege-o și iart-o.

– Am așteptat mereu un cuvânt din partea d-sale. Voi suna la ușa dv. mâine către seară. Mă închin d-rei Debora și îi închin multe flori de recunoștință.

Primarul m-a luat la o parte, și poate filosof fără să-l știu eu, sau poate sporit și iluminat de un pahar de șampanie, mi-a arătat, dincolo de cordonul de jandarmi în mare ținută, norodul care se zbuciuma și ridica valuri de gălăgie:

– Și eu sunt socialist creștin. Și mai mare decât noi toți a fost Mântuitorul. Dar când predica mulțimilor pe țărmul Tiberiadei, se urca într-o luntre, ca să nu fie îmbulzit. Iar la Cana Galileei, după ce a prefăcut apa în vin, sunt sigur că s-a dat la o parte dintre nuntași. Bagă de seamă, cinstite părinte, că treci o graniță dificilă: treci granița dintre țara gândului și țara faptei !

XXI

A doua zi am fost acasă la Debora. Era o datorie din partea mea să revăd pe această darnică și enigmatică ajutătoare a planurilor mele. O cunoșteam prea puțin și îi eram prea mult dator ! În concepția mea, simplificată cu voință și rezemată pe providența dumnezeiască, fapta Deborei nu trebuia prea mult întrebată și discutată. Dar rămânea în fața mea persoana binefăcătoarei, și pentru raporturile noastre de aci înainte doream și căutam calea unei nobile prietenii. O vedeam pe Debora în niște zile de inextricabilă confuzie sufletească. Am găsit-o într-o grădiniță interioară, între un boschet de liliac și un lan de narcisi.

– N-am venit ieri... Tata ți-a spus pentru ce... Iubesc pe toți vizionarii, pe toți cutezătorii... Cunoști prea bine ideea sionistă și știi uriașele eforturi pe cari le fac devotații Sionului, în lumea întregă... Câțiva copii entuziaști m-au chemat ieri să ascult sfaturile și planurile lor.

– Domnișoară Debora, ai fost atât de munificentă cu mine, că îmi ridici orice drept de-a fi gelos !

– Cuvântul îmi place și mă măgulește. Ce face amica noastră Roxana ?

– Cred că este puțin cam bolnavă. Ieri n-a apărut deloc la solemnitatea pietrei fundamentale, și azi, la lecția cu copiii, am aflat că n-a părăsit camera de culcare.

– Roxana e tristă și taciturnă de câțva timp. Ne-am văzut mereu în treacăt și am simțit că nu-i zicea inima să întârziem una lângă alta.

– Poate că te înșeli... Roxana e prea sufletească și prea conservatoare în prietenii ei.

Debora făcu o pauză și mă privi cu ochii ei de frumos sfinx ebraic:

– Știi bine ce spui. Roxana e prea conservatoare în prietenii ei, tocmai de aceea sunt ușor încurcată.

Am simțit în inimă o împunsătură rece. Ce vrea Debora ? Ce știe Debora ? Și pentru ce îmi întinde acest laț în care un duhovnic nu poate să cază niciodată ?

– Bănuiesc că Roxana a avut lungi discuții cu soțul ei și a cheltuit comori de energie și de strategie până când să-l hotărăscă să intre în arenă. Are dreptul să fie tăcută și obosită.

– Ascultă, părinte Pavele, peste câteva zile plec din țară, plec într-o călătorie lungă și imprecisă. Cred că voi trece prin Germania, prin Franța, prin Elveția. Poate că mă voi opri, un timp, la Berlin, în casa unor prieteni intimi, care mă cheamă și mă așteaptă din anul celălalt.

– Te voi însoți cu binecuvântările mele și îți voi răspunde ori de câte ori îmi vei face cinstea să-mi scrii.

– Îți mulțumesc, dar eu aș vrea mai mult. Dacă mă stabilesc într-un loc – de pildă... o lună întreagă – și aș avea capriciul de față de bancher, voluntară și răsfățată, să chem în vila mea pe părintele Abel Pavel, ai aproba și ai răspunde chemării mele ?

– Domnișoară, marile meu patron, Apostolul Pavel, zice într-o epistolă a lui: „*Toate pot să le fac întru cel ce mă îmbracă cu putere*“. Și în altă epistolă zice iarăși: „*Toate îmi sunt iertate, dar nu mă voi lăsa biruit de nimic*“.

Pe figura Debovei se lăsă umbra unei dureri umile și reținute.

– Nici chiar de tainica dorință a unei inimi care caută, de multă vreme, cărarea certitudinii creștine ?...

– O, domnișoară Debora, atunci nu mai este vorba de capriciul unei fete voluntare și răsfățate !

– Știi eu ce să mai spun ?... Vorbește-mi de credința d-tale ! Vorbește-mi de dumnezeiescul Învățător ! Vorbește-mi de minunatul Pavel, pe care mi-l pomeniși acum ! Vino să citim și să discutăm împreună o interesantă carte, de curând apărută, *Paulus unter den Juden*...

– Mă pui la grea și fericită ispită... Să-ți întorc cuvântul: știu și eu ce să mai spun !... Ai asupra sufletului meu o ipotecă eternă. Și apoi – „*mare îmi este jalea și necurmată durerea inimii, pentru că aș dori să fiu eu însumi anatema, departe de Christos, pentru*“... d-ta, pentru frații d-tale, pentru evrei, „*a căror este înfierea, și mărirea, și așezămintele, și rânduiala legii, și slujba dumnezeiască, și făgăduințele, și din cari, după trup, este Christos*“... Grăiește, precizează, poruncește !

– Ce fericită e Roxana ! Ea poate să-și deschidă inima în toată voia. Ea poate să-și mărturisească, subt scutul și garanția Bisericii, gândurile ei, deziluziile ei, nebuniile închipuirii și împleticirile pasului. O, cât sunt de fericite prietenele mele creștine care au avut norocul să găsească în duhovnicul lor pe magistrul vieții și al reconfortării !

Vorbea cu o vioiciune aproape dramatică. Obrajii ei erau bujori și pară. O presimțire de lacrimi muia ochii ei migdalați și verzi.

– Te ascult. Grăiește, precizează, poruncește !

– Ușor lucru să-mi ceri precizie și poruncă atunci când nu mai știu unde mi-e capul... Crezi că bietul suflet feminin e o fracțiune militară pe care poți s-o faci să evolueze la comandă ? De câte ori ai vorbit cu Roxana până când să se limpezească și să se decidă ? Noi ne-am văzut numai de câteva ori. Nu te mira, prin urmare, și nu-mi lua în nume de rău gândul fantastic ce mi-a venit să te chem departe într-o vilă singuratică și să ascult din gura d-tale cuvintele vieții...

– Domnișoară Debora, toate pot să le fac întru cel ce mă îmbracă cu putere.

– Iartă-mă, părinte Pavele, trebuie să fiu congestionată... O, dacă ți-ar fi iertat să te ocupi și de alte dureri, și de alte disperări înăbușite, dincolo de turma d-tale legitimă ! Spune-mi, n-am eu

dreptul să invidiez pe Roxana ? Așa e că de Paște și-a făcut datoria de creștină și s-a mărturisit ?

În aceeași clipă un servitor se arată, aducând, pe tavă de argint, o telegramă urgentă.

– E de la amicii mei din Berlin. Îmi trimit un ultimatum: vii ori nu vii ? Au lângă Berlin o vilă încântătoare, și stăpânii sunt inteligenți, pasionați de idei și de artă, iubitori de oameni și primitori de oaspeți.

Același servitor aduse o carte de vizită. M-am sculat și am strâns mâna Debori. Pe ochi mi s-a lăsat o ceață trandafirie.

– Domnișoară Debora, oricât de grele vor fi poverile pe care Dumnezeu mi le va pune în cărcă, eu îl voi binecuvânta de-a pururi... și voi binecuvânta poverile impuse.

XXII

După întâlnirea și convorbirea cu Debora, m-am simțit pare că și mai dezorientat, și mai întunecat. Unde erau liniile mele cele drepte, trase viguros în răsărit de soare ? Ce se întâmplase cu claritatea și cu sănătatea cugetului meu ? Mă sculasem într-o zi altul decât cel ce mă culcasem în ajun. Mă întrebam: Cine a furat din inima mea sacrul entuziasm al acestui proiect, iubit atâta vreme ? Nu mai sunt eu soldatul unui ideal precis, apostolul unui devotament consolidat în atâția ani de ucenicie și de formare sufletească ? N-am pornit eu în lume dând celor ce m-au trimis supreme asigurări că voi lucra viața întreagă fără preget pentru slava lui Iisus Christos și a sfintei lui Biserici ? După doi ani de stăruință, iată că Mântuitorul dă ogorului meu o roadă îmbelșugată. Orbii văd, leproșii se curăță, surzii aud și mânăstirea săracilor prinde să se ridice, așa cum am visat-o, în inima acestui cartier bântuit de deznădejdie, de necredință, de alcoolism și de crimă. În cuibul șarpelui, porumbița Sfântului Duh a venit și a depus oul miraculos. De ce m-am îmbolnăvit

tocmai acum, când trebuie să fiu mai energic și mai vigilent ca orișicând ?

Îngenuncheam lung și obstinat înaintea sfintelor icoane și mă luptam să regăsesc cursul cel ușor și fericit al rugăciunii mele de mai-nainte. Dar avântul meu se tăia și piedicile creșteau ca într-un vis agitat și inimic. O tainică înțepătură veninoasă orânduită de Cel Viclean cășuna în mine această învălmășală dureroasă și amară, pe care căutam, cu luptă grea, s-o stăpânesc. Îmi mărturiseam, plin de tristețe, că sunt într-o oră de eclipsă a grației viu-făcătoare și viu-păstrătoare.

Printr-o nefericită potrivire de împrejurări, nu mai aveam de câteva luni nici mângâierea serilor mele de predică. Direcțiunea școlii unde predicam hărăzise două ore de seară școlarilor adulți, așa încât pentru predicile mele nu mai rămânea decât îngusta și pripita jumătate de oră de la sfârșitul Sfintei Liturghii în zi de duminică și în biserică streină. Dar ascultătorii mei erau răbdători și împăcați. Știau că pentru ei se ridică, mândră și largă, „o mitropolie nouă, la fel cu a mitropolitului“, și când ne întâlneam în enorie, atitudinea lor față de mine era atingătoare.

Cu atât mai mare era jalea mea ! Cu atât mai dureros îmi dădeam seama că trădez pe acești săraci cu duhul, pe acești curați cu inima, pe acești predilecți ai lui Iisus Christos ! Prietenul meu, arhitectul-director, își ducea lucrarea cu mână hotărâtă și spornică. Găsise în Atanasie Ceaur pe omul care pricepe dintr-o dată și execută cu fermitate. Viziunea mea de noapte și de zi, catedrala Sfântului Vasile, începea să crească de la pământ, largă și opulentă, din blocuri de piatră și din cărămidă !

Ce s-a mai petrecut până în ceasul spintecat de fulger care isprăvește chinuita mea istorisire ? Mai mi-aduc aminte de o convorbire cu Roxana, întâmplată la câțva timp după plecarea în străinătate a Debori, și mai-nainte de examenele copiilor. Veneam de pe scheiele cari prindeau să îmbrace biserica de jur-împrejur și căutam pe Atanasie Ceaur. Dar patronul era în oraș și trebuia să sosească în curând. Roxana m-a poftit să iau loc.

Era o după-amiază fierbinte, și în casa cu miresme și cu răcoare de grădină odihna era binevenită. Un crepuscul sur și verde, în care oglinzile clipeau ca niște heleștaie, stăpâna în dosul perdelelor lăsate. Roxana ieșea din odaia copiilor, unde așteptase până ce îi cuprinsese somnul. Părea visătoare și cam tristă.

Venisem de afară cu un val de soare în inimă. Intrasem în casa Roxanei spunându-mi cu asprime: „Ia-ți seama ! Biciul stăpânului e la spinarea ta !”... Dar lumina mea solară se stingea în amurgul răcoros și parfumat dimprejurul Roxanei. Energia lozincilor mele se destrăma în timiditate. Mă dovedeam, din nou, deznodat, bântuit de vedenii tulburătoare, incorect cu numele meu, cu chemarea mea duhovnicească, și cu toată atitudinea mea de până acum.

– Ești mulțumit, cucernice părinte, de mersul lucrării ?

– Da, doamnă. Slavă lui Dumnezeu ! Toate decurg armonios și cu spor. Arhitectul e tocmai omul care ne trebuia, și domnul Ceaur îl secondează în chip superior.

– Dar de penitenta Sfinției tale ești mulțumit ?

La această întrebare neașteptată am rămas o clipă suspendat între cer și pământ. S-o iau în glumă ? Să răspund cu o vorbă evazivă și complimentoasă ? Mai întâi că pricina în sine nu îngăduia nici o ușurință, al doilea, figura Roxanei era de o palidă seriozitate. I-am răspuns cu glas adânc:

– Sunt foarte mulțumit, doamnă.

– Prea bine. Atunci, dă-mi voie să-ți spun, fără nici o stinghereală, că penitenta nu e tocmai mulțumită de duhovnicul ei.

Am răspuns cu îndurerată umilință:

– Doamnă, fără să știu despre ce este vorba, sunt încredințat că trebuie să aveți dreptate. Sunt ceva și cineva atunci când Mântuitorul meu ține mâna-i atotputernică deasupra mea și-mi dă curaj și puteri nebiruite. Dar când își retrage mâna de deasupra-mi și mă lasă la propria mea destoinicie, sunt lamentabil, neputincios și jucăria Celui Viclean... Întru fărădelegi m-am zămislit și întru păcate m-a născut maica mea.

– O, înțelepte părinte Pavele, iartă cutezanța mea ! iartă un necaz care mă roade la inimă din ziua când Debora a venit să-și ia rămas bun ! Sunt poate nedreaptă, sunt absurdă...

– Poate că nu ești nici nedreaptă, nici absurdă... Spune-mi, doamnă, despre ce este vorba ?

– Este o copilărie, ceva de care mă rușinez singură, acum, la spovedit.

– Ascult, doamnă.

– E adevărat că Debora te-a invitat să te duci, în vara aceasta, la vila ei din Elveția, sau la vila unor amici ai ei din preajma Berlinului ?

– Da, așa este.

– Și vei răspunde acestei invitații ?

– Cred că voi răspunde.

O vie neplăcere se zugrăvi pe chipul rotund și de obicei tihnit al Roxanei.

– Iartă-mă, cinstite părinte, că mă amestec în lucruri cari, evident, nu mă privesc. Dar ce vrei ! Omul este egoist. Nu e niciodată bucuros să-și vadă prietenii acaparați de alții.

– O, doamnă Roxana, dar nu e deloc cazul acesta ! D-ra Debora mi-a comunicat lucruri grave sufletești și a făcut apel la cinstea mea de apostol al Mântuitorului.

– Permite-mi să știu despre ce este vorba.

– Poate că știi, dar eu trebuie să fiu, ca totdeauna, discret până la moarte.

– Părinte Pavele, ar fi nebunie din partea mea să vreau să monopolizez pentru mine și pentru copiii mei zelul d-tale apostolic, știința d-tale teologică și prietenia d-tale atât de binefăcătoare.

– Doamnă, mă doare inima că te aud spunând aceste lucruri, dar durerea mea are o savoare stranie.

– Părinte Pavele, sunt simplă și sinceră, precum știi mai bine decât orice om de pe pământ, fiindcă ești duhovnicul meu. Nu înțeleg ce fel de Savoare poate să aibă durerea Sfinției tale. A mea n-are nici o Savoare, fiindcă mă doare...

- Lămurește-mă, doamnă. Spune-mi, de ce nu-ți convine invitarea pe care mi-a făcut-o d-ra Debora și de ce te amărăște acceptarea mea ?

- Părinte Pavele, m-am deprins (probabil din nerozie) să te privesc legat de copiii mei altfel decât ca un pedagog trecător. Aș vrea să fii și mai departe dascălul lor și soarele minții lor primăvăratice. Credeam că vei voi să ne însoțești, sau că vei veni să ne găsești la Sinaia, unde este vorba să petrecem luna lui iulie.

- Dar mi se pare că d-ra Debora stă în Apus toată vara. Aș putea să răspund invitării d-sale nu în iulie, ci în august.

- Nu e numai atât, cinstite părinte. Nu numai copiii au nevoie de Sfinția ta, ci și mama copiilor. M-ai făcut să întrevăd și să doresc cu încordare o viață cu totul nouă. Idealul d-tale, convingerile d-tale, aspirațiile d-tale după incomparabila lume a spiritului au trecut și în inima mea. Am ieșit ca din copilărie și din somn, și mă simt azi coprinsă de vraja mistică de care însuși ești coprins. Nu mai prețuiesc lumea aceasta, am înțeles deșertăciunea ei și mi-e sete de apa cea vie făgăduită samaritencei la fântâna lui Iacov. Vreau să urmez pe Iisus Christos după cuvântul d-tale elocinte și cu abnegația pe care o pilduiești. Dar sunt de-abia la început. Am nevoie de apropierea d-tale și de certitudinea, verificată zilnic, că te rogi pentru mine.

- Aceasta va fi de-a pururi, doamnă, oriunde voi fi, aproape sau departe !

- Da, însă acum sunt prea începătoare ca să admit că poți să fii departe. Trebuie să ai grijă de ce-ai sădit. În sfârșit, mi-ai dat un canon greu pe care nu voi putea să-l port fără sminteală decât sub supravegherea d-tale. Voi împlini tot ce mi-ai poruncit, dar e nevoie să te întâlnesc zilnic în calea mea cea plină de obstacole și de ispite.

Pașii lui Atanasie Ceaur au răsunat în hol. Convorbirea noastră a luat o albie indiferentă.

XXIII

Când eram copil, m-am rătăcit odată prin codrii noștri. Eram cu câțiva tovarăși de aceeași vârstă și pornisem să culegem mure. M-am răzlețit de ceată și m-am pierdut în inima pădurii. Nu mai știam încotro e satul, încotro este muntele. Am alergat, sugrumat de emoție și asudat, un ceas sau două. Peste tot erau numai hățișuri, numai copaci bătrâni și fioroși, numai troian de frunze moarte, nespintecat de nici o potecă. Mă zbăteam năuc, plin de spaimă, gata să izbucnesc în plânsete. Târziu mi-a venit puțină minte în cap. M-am urcat într-un fag uriaș, și de sub streșinile lui am văzut departe câmpia, satul nostru și cam pe unde trebuia s-o croiesc ca să scap de capcana codrului.

Zguduitura de odinioară, deznădejdea aceluia ceas din copilărie, furia cu care desfundam deșeurile fără de poteci îmi reveneau în cuget, după atâția ani de zile, acum, în fața inextricabilei mele situații. A doua zi era o duminică, prima din luna iunie. Am gonit cu greutate de pe ochii mei, neînchiși aproape noaptea întregă, hoarda viziunilor chinuitoare și am venit dis-de-dimineată să privesc fără martori opera mea în creștere.

M-am plimbat în jurul ei, m-am urcat pe schelă și am complectat cu închipuirea zidurile începute. Așadar, visul n-a fost zadarnic. Ideea trece, treptat și sigur, din lumea ei cea impalpabilă în lumea tangibilă și grea. Mânăstirea mea pogoară pe pământ ! N-am nici un cuvânt să mă îngrijesc pentru ceea ce mai trebuie: chinovia săracilor va urma după catedrala terminată și târnosită. Roxana e garanta visului integral. Nimic nu va putea să zădărnicească înfăptuirea marelui și generosului așezământ ! Dar de ce, pe măsură ce pustiul acestui cartier se acoperă cu flori duhovnicești, inima mea se usucă și se preface în pustiul ? Pentru ce mărturisirea Roxanei s-a schimbat, în sufletul meu, într-un fel de băutură descântată și malefică ? La acest faliment urâcios trebuie să iasă pregătirea mea de atâția ani, darul meu preoțesc, încrederea mea în cerescul stăpân și suprema lui asigurare: „șerpi vor lua în mână, și chiar ceva dătător de moarte de vor bea nu-i va vătăma !“

Confesiunea unei penitente a fost destulă ca să răstoarne un pedestal de credință și de teologie, consolidat cu trudă și ridicat la răspântia mulțimilor dosădite și părăsite ! Roxana are dreptate. Cum poți să deschizi deasupra capului cuiva cerul fericirilor creștine și apoi să-l trimiți în vilegiatură ? Și, iarăși, cum poți să încarci în spinarea cuiva un canon înfricoșat, iar tu să cazi în greșala vechilor farisei, muștrați de Domnul ? Dar Roxana nu bănuiește că duhovnicul ei s-a poticnit dezastruos. Ea nu știe că puterile și siguranța mea de astă-iarnă le caut și nu le mai găsesc ! Ea gând nu are că o insectă a iadului a înțepat inima mea temerară și azi mă zbat în frigurile unei conștiințe înveninate.

M-am încrezut nebunește în Cel Ce nu iubește pe încrezuți ? M-am trufit cu ceea ce nu era al meu, fiindcă era darul lui Dumnezeu ? Sunt în fața acelor încercări care nu cruță nici pe Abraham, nici pe Iov, nici pe Apostolul Petru, și pe care trebuie să le primești și să le rabzi cu inimă înfrântă și smerită ? „*Eloi, Eloi, lama sabahtani*“.

M-am oprit pe schelă în dreptul viitorului altar și am privit, în viziune, adâncul plin de făclii și de inimi fumegânde, ascuns în timp, ca o inimă de diamant, încă neexploatată, ascunsă în sânul pământului. Scris este în voia ta, Stăpâne, ca eu, nevrednicul, să fiu primul tău preot la acest altar ? Veni-va pentru mine ziua de înaltă bucurie când, izbăvit de ispita de azi și împăcat cu mine însumi, să jertfesc mielul cel fără de prihană și să chem pe Roxana la divinul ospăț ? O, scurtează durerile de azi, toarnă vin și untdelemn peste rănila celui căzut între tâlhari și binecuvântează convalescența lui !

Vor veni cei mulți, cei săraci, cei dezmoșteniți, vor veni nemângâiații acestei vieți și vor umplea pridvoarele tale, tinda și naosul casei tale. Nu rușina, nu fă de ocară pe păstorul lor ! I-am hrănit atâtea zile cu dorul acestui sfânt locaș ! Știu toți visul meu, nădejdiile mele, luptele mele, încrederea mea în tine ! „*O, tu, care ascuți rugăciunea ! Către tine să se îndrepteze toată făptura. Păcate și iar păcate mă covârșesc, dar tu ierți fărădelegile noastre ! Fericit este acel pe care l-ai ales și l-ai*

apropiat de tine ca să locuiască în curțile tale ! Fă-ne să ne săturăm de bunătățile casei tale, de sfințenia locașului tău !“ (Psalmul 65).

XXIV

Nu stătusem niciodată prea mult de vorbă cu pedagoaga copiilor. Helen Hempel era pentru mine o figură corectă și rece, pe care o vedeam aproape zilnic, dar pentru care nu aveam decât cuvinte de politețe. Știam că e protestantă (fără să știu din care bisericuță anume) și mă feream să nu venim amândoi față în față pe vreo chestiune confesională. Oricâte merite și oricâți lauri științifici au cucerit acești reformatori, Biserica Integrală nu poate să uite și să ierte nici un moment că ei, pentru popoarele lor, au făcut – că altădată Titu – să înceteze Sfânta Jertfă și să se prăbușească altarul și preoția. Helen Hempel își făcea datoria cu admirabilă rigiditate și, precum i se și cădea, nu avea vorbă, luare-aminte și tovarășie decât cu Lia și cu Bujorel. Știind bine că eu sunt mai mult decât dascălul de religie al copiilor, ea îmi lăsa cu discrețiune inima lor pe toată latura nevinovăției și a curiozității lor religioase. La unele întrebări ce îi puneau, le răspundea și-i amâna: „Să întrebați pe domnul paroh. El știe să vă spună.“

Această onestitate mă impresiona, și uneori aș fi voit să nu mai existe între noi amândoi atâta depărtare sufletească. Puteam să încep oricând mereu evitata convorbire, de la *Biblia* pe care Helen Hempel o citea cu o asiduitate într-adevăr protestantă. Dar dădeam zi după zi, preocupările și restriștea mă prinseră în drum și pedagoaga germană privea din colțul ei cu părută indiferență diagrama activității mele și nourii de pe fruntea mea.

Au sosit zilele socotelilor școlare de sfârșit de an. Elevii mei, pregătiți în particular, trebuia să se prezinte la examen. Pregătitorul lor era dator să-i însoțească, și cu prezența lui să

micșoreze, pentru bieții copii, emoțiile acestor momente totdeauna temute. Într-o zi, având treburi, am înștiințat pe pedagoagă că de la școală mă voi duce aiurea și că o rog să vie cu noi, ca să aducă pe copii acasă. Dar ceasul de examen a întârziat. O inspecție școlară a modificat mersul lucrurilor, și copiii pregătiți în particular, împreună cu părinții lor, au așteptat pe bănci, sub salcâmi școlii, un ceas întreg. Am vorbit cu Helen Hempel. Amândoi ne căutam cuvintele, eu, fiindcă trebuia să mi le aduc aminte, ea, fiindcă îmi spunea lucruri neașteptat de serioase.

– Ne cunoșteam puțin, *Hochwürdiger*, adică d-ta nu mă cunoști pe mine: eu te cunosc mult mai bine.

– Doamnă, suntem vinovați amândoi, dacă suntem.

– Nu venise timpul. Ecleziastul zice: „*E timp pentru orice lucru de sub ceruri. E timp ca să taci și e timp ca să vorbești; e timp ca să iubești și e timp ca să urăști; e timp pentru război și e timp pentru pace*”...

– Așa trebuie să fie. Întâi pentru că ne-o spune divinul înțelept și al doilea pentru că ne-o confirmă experiența.

– Am urmărit cu luare-aminte acțiunea d-tale de paroh și izbânda d-tale cea nouă.

– Sunt măgulit. Cu toate că facem parte din biserici deosebite, totuși, progresul împărăției lui Iisus Christos trebuie să ne intereseze chiar și atunci când îl realizează biserica vecinului.

– *Hochwürdiger*, am o gravă obiecțiune de făcut cu privire la mijloacele pe cari le-ai ales ca să servești pe Domnul.

– Vreau s-o cunosc, doamnă.

– Ai voit să ridici o impunătoare biserică a săracilor și să colonizezi în jurul ei familiile cele mai împovărate și mai nenorocite. Pentru aceasta, te-ai adresat bogaților, și cu milioanele economului nedrept vrei să-ți îndeplinești gândul gândit. Mă tem că n-ai luat calea cea bună !

– Cum ar fi trebuit să fac, doamnă ?

– Mai întâi iartă-mă că îndrăznesc să-ți destăinuiesc atari convingeri. Cred că nu mă înșel când presupun că între d-ta și

mine există un fond de identică simțire religioasă și socială. Asupra multor lucruri avem concepții asemănătoare, fiindcă... stăm, clădiți sufletește, pe aceeași sfântă *Evanghelie*, adică pe vestea cea bună adusă dezmoșteniților acestei lumi...

– Pot să-ți spun altceva decât adevărul ? Este așa cum zici ! Ne-am nutrit amândoi cu aceeași hrană spirituală.

– Ei bine, atunci ascultă-mă. N-ai urcat până acolo până unde trebuia să urci ! Marele templu al săracilor trebuia zidit din obolul familiei imense a lui Lazăr !

– O, doamnă, cât m-am zbuciumat, la câte uși am bătut, cât am șovăit, până când m-am decis să asediez casa de fier a lui Atanasie Ceaur !...

– Nu îți aduc nici o învinuire; îți exprim o părere de rău personală. Ia cugetă cât de măreț ar fi fost apostolatul d-tale dacă ai fi mers din oraș în oraș și din sat în sat, predicând împărăția cerului și adunând ofrandele poporului pentru marea d-tale catedrală...

– Mă umilești și mă strivești cu vedenia d-tale ! Sunt slab și păcătos și am făcut lucrurile după potrive nevredniciei mele !

– Domnule Abel Pavel, ai suflet și puteri mai mari decât bănuiești. Mântuitorul ți-ar fi dat energia și izbânzile Apostolului Pavel, însă n-ar fi trebuit să intri în casa stăpânitorilor acestui veac. „*Ce-ați ieșit să vedeți ? Oare om îmbrăcat în veșminte moi ? Iată, cei ce petrec în haine scumpe și în desfătate sunt în casele împăraților !*” Poate Ioan Botezătorul să fie oaspetele tetrahului Irod ? Cel mult legat în lanțuri și sălășluind în subteranele palatului ! Și pentru mine, când te-am văzut întâi, erai un fel de Ioan Botezătorul.

– M-ai ridicat prea sus ! Era fatal să cad și să te dezamăgesc ! Dar, lăsând la o parte aceste strivitoare comparații biblice, iată-ne pe amândoi în palatul acestui magnat, dându-ne osteneala să-i creștem copiii în legea lui Iisus Christos.

– Evident, facem o faptă bună, dar eu sunt o biată mercenară, pe când d-ta ești un om liber, un apostol, un ostaș.

– Mi-este rușine să-ți spun că rezist să-ți recunosc dreptatea.

– *Hochwürdiger*, nu mă înșel. Te-am văzut în timpul din urmă împovărat de gânduri, abătut și veștejit. Nici lui Ioan Botezătorul nu i-ar fi mers mai bine dacă în palatul lui Irod, în loc să găsească dușmănia Irodiadei și planurile ei asatine, ar fi găsit numai vraja, dansurile și fățarnicia Salomeei...

– Mă uimești și mă îngrozești ! Cine ți-a dat autoritatea aceasta și ce semne faci ca să te legitimezi ?

– Sunt sora d-tale în Iisus Christos și îți spun adevărul. Nu-ți cer nici o mărturisire și nu urmăresc nici un fel de tribut al sufletului și al prieteniei d-tale. Iubești pe mama acestor copii și ești victima unei rafinate diplomații feminine. Ce-ar folosi omului dacă ar câștiga lumea întreagă, iar sufletul și l-ar pierde ? Te-ai gândit bine la târgul făcut ? Pe milioanele lui Atanasie Ceaur, făgăduite operei d-tale, și pe chipul de fățarnică madonă al soției lui, ești gata să-ți vinzi sufletul, dacă nu cumva l-ai și vândut !

Lia venea să se plângă că Bujorel i-a smuls panglica din vârful capului. Am cuprins-o pe Lia în brațe și am ascuns în buclele ei de aur două lacrimi.

XXV

Venerate Duhovnice, știi că în timpul din urmă au fost lungi și pasionate discuții în jurul noii legi bisericești. Principatul nostru ecleziastic a încercat să unească și să armonizeze – după părerea multora, prea grabnic și artificial – două curente de viață bisericească, două tradiții deosebite și două constituții divers încheiate dincolo și dincoace de Carpați. Dibuirile, tratativele, pregătirea paragrafelor legii au durat multă vreme. Vlădicii noștri s-au întrunit de numeroase ori și, în diferite locuri, timpuri și proporții, au discutat când ei între ei, când de față cu reprezentanții statului, și s-au oprit, extenuați, la a nu știu câta prelucrare în acestei legi menite să uniformizeze Biserica Națională.

Dar deocamdată rezultatul tuturor acestor silințe va fi, pare-mi-se, iluzoriu. Deosebirile rămân și mai departe, rău acoperite cu noul vestmânt legal. De la provincie la provincie, de la eparhie la eparhie diversitatea se dă pe față, în formă și în fond, în cult și în administrație, uneori (ai zice) chiar în concepții și în învățătura teologică. Simbolul acestei întârzieri de aducere la același numitor este însuși portul vlădicesc. Ierarhii noștri n-au izbutit încă să stabilească, ei între ei, care este uniforma episcopului român și câte culori pot să aibă vestmintele de purtare ale unui arhiereu.

În toiul acestor dispute și în dezbinarea greu de biruit a tendințelor diverse și a sufletelor și mai diverse, mitropolitul mă chemă deunăzi și îmi dădu o sarcină de încredere. Se pare că șeful nostru bisericesc este preocupat de existența mea și ține s-o știu și eu. Cuvintele elogioase cu cari a binevoit să mă distingă în cuvântarea sa din ziua de 1 Mai pare să purced mai din adânc decât dintr-o convingere protocolară.

M-a chemat și mi-a spus:

– Iată, aici pe masă, două scrisori: una este pentru mitropolitul Ardealului și alta este pentru o persoană particulară din Sibiu. Sunt scrisori deosebit de importante și trebuie să predate destinatarilor printr-o mână credincioasă. În ceasul de față, subalternii mei de încredere sunt ocupați sau împrăștiați. Ești suplinitorul lor și omul meu de încredere. Iată aici bani de drum. În trei zile să fii înapoi, aducând plicurile iscălite. Dacă, din întâmplare, vreunul din acești doi nu este acasă, mi-aduci scrisoarea în sân.

Era un semn de reală favoare și dovadă simțită că stăpânul meu bisericesc se reazimă, cu convingere, în devotamentul meu.

M-am înclinat și i-am răspuns:

– Mâine la amiază, cu ajutorul Domnului, voi fi în Sibiu.

Lia și Bujorel trecuseră examenele cu succes. Și ei, și eu eram acum la începutul vacanței. Totuși, am trecut pe la palatul lui Atanasie Ceaur să vestesc porunca primită și plecarea mea din București. Pe patron n-am putut să-l văd. Era bolnav și nu

primea pe nimeni. Îl supăra o nevralgie facială sau o durere de dinți și schimba compresă după compresă.

Am călătorit destul de bine. M-am odihnit câteva ceasuri și m-am deșteptat când mă apropiam de Piatra Olt. Era dimineață înaltă și luminoasă de iunie. Holdele rostogoleau aci valuri de aur, aci valuri de mare verde subt altarul din ce în ce mai ridicat al soarelui pontifice. Misterul rodniciei, al muncii și al vieții se celebra încă o dată, în cer și pe pământ, subt ochii îngerilor și subt ochii fiilor lui Adam.

Rămăsesem singur într-un compartiment întreg, și în aleanul ceasurilor aurii, scandate de ritmul monoton al trenului, mă revedeam, mă cercetam și mă pipăiam pe mine însumi, ca într-un pat de sanatoriu. Îmi luasem ziua bună și de la Helen Hempel. Palidă și solemnă, această evanghelistă îmi spusese în șoaptă:

– Îngerul Domnului să-ți iasă în cale și să facă cu d-ta minunea lui Tobie, să-ți deschiză ochii !

Intervenția acestei femei, cu avertismentele și cu dreptele ei muștrări, făcea din inima mea un iarnaroc de voci contradictorii. Era Helen Hempel atât de curată în intenții și atât de dezinteresată cât mi se părea ? Pe de altă parte, aveam eu oare dreptul să cred că judecățile ei asupra Roxanei au vreo temelie de adevăr ? Helen Hempel a înțeles exact și are dreptate într-un singur punct: că eu am pierdut simplitatea și libertatea mea sufletească de ostaș al lui Iisus Christos ! Și acesta este dezastrul cel mai mare !

Am privit valea Oltului cu ochii micșorați și am întreșut, de-a lungul orelor de călătorie, dumbrăvile malurilor lui, munții grei și priporoși cari îi ațin calea, năvala când de păcură, când de beteală a valurilor lui, cu peisagiul mort și cenușiu al sufletului meu.

La ora unu după-amiază am fost în Sibiu și am mers de-a dreptul la reședința metropolitană. Vlădica nu era acasă ! Plecase de trei zile în inspecții canonice și era așteptat să sosească în ziua aceea sau a doua zi. M-am dus cu epistola a doua la cel în drept. Acesta nu plecase nicăieri. I-am dat misiva, am luat mărturia de primire și am revenit la reședință.

Oamenii de casă ai mitropolitului m-au primit cu cinstea cuvenită nu unui curier, ci unui trimis diplomatic și m-au sfătuit să rămân și să aștept. Am cerut, telegrafic, dezlegarea de la București. Am primit răspunsul: „Așteaptă până când se va înapoia“.

Dar peste noapte munții Sibiului și-au pus în cap niște glugi întunecoase de nouri, vremea s-a răcit deodată și a început să plouă cu găleata. Mitropolitul așteptat a rămas prizonier prin niște gâturi de munte înecate de puhoai. A sosit în Sibiu de-abia a patra zi. M-am înfățișat cu scrisoarea mea și i-am istorisit ce curier fără noroc fusesem.

De-abia se terminase audiența, și primesc, din partea primatului, telegrama fatală:

„Vino cu primul tren. Amicul nostru Atanasie Ceur decedat azi-dimineață.“

XXVI

...Primul tren cu care mai puteam pleca era cel din zorii zilei și acum era spre vecernie !

Am alergat la chioșcurile de ziare să văd dacă nu cumva foile locale conțin vreo telegramă. Nimic ! Am așteptat în contorsiuni de nerăbdare până la unu noaptea, când sosește un tren cu călători și cu ziare din București. La ultima oră a unui cotidian de dimineață, vestea morții lui Atanasie Ceur făcea prag negru pe trei coloane.

Marele industriaș murise la trei dimineața într-un sanatoriu de la Șosea. Pricina morții era o infecțiune fulgerătoare, declarată în urma extragerii unei măsele. Uimirea și consternarea erau universale. Atanasie Ceur era, în partidul din care făcea parte, mare putere financiară și rezerva remanierii așteptate. La clubul partidului fâlfâie flamura de doliu. Urma o biografie inexactă și lăbărtată, turnată anume pentru urgența momentului.

Am pândit prin fereastră revărsatul zorilor, depănând mii de pași și căutând să-mi dau seama unde mă mai găsesc în acest naufragiu omnilateral. Sărmanul Atanasie Ceur își purtase moartea în obraji o viață întreagă... Sub masca lui respingătoare, sub maxilarele lui egoiste și carnasiere, aștepta, în cuib nevăzut, stafia nimicirii ! Mi se părea fioros de logic ca moartea să fi găsit în el, ca prim canton, fălcile lui. O singură măsea stricată, operată rău sau fără vreme, destupase izvoarele unui puroi subit, unui puroi misterios, dar infailibil !

Existența lui acum este încheiată și desăvârșită ca o sferă. Rapace, antipatic, sanchiu și materialist, moartea îl varsă ca pe un cap-de-operă în visteriile lui Dumnezeu. Ce este acest dor fără nume, această admirație, această beatificare pe care o hărăzim, în taina subconștiinței noastre, celor ce au murit înaintea noastră, fie buni, fie răi, fie cetățeni ai necropolei creștine, fie adormiți într-o lege străină ? Inima noastră depășește cu reveria ei hotarele teologiei noastre, și umilința singură ne izbăvește de labirintul controverselor inutile.

Apoi, din noianul gândurilor fără frâu, din mulțimea și din ciocnirea atâtor întrebări smintite, vedeam crescând în fața mea – ca acele catedrale din legendele Nordului, înghițite de ocean și renăscânde în noaptea de Anul Nou – făptura bisericii mele iubite și oceanul noroadelor înconjurătoare. Ce va fi cu visul meu ? Ce se va întâmpla cu zidirea începută și retezată pe la brâu de sabia Sfântului Arhanghel ? Îngădui-va Domnul ca sfântul lui locaș să se cufunde în prăpastie, o dată cu ctitorii, unul mort și celălalt trădător ?

Și Roxana, ce va face ea de acum nainte ? O, aici inima mea trosnea și urla ca o colivie de fiare sălbatice, nemâncate de câteva zile ! Cât își va purta văduvia ? Ce va povățui-o tatăl ei ? Încotro vor împinge-o preferințele ei ? Cât aș fi dat, în ceasul acela, să nu știu nimic, să nu fi fost duhovnicul Roxanei, să nu fi primit, în înfricoșatele cămări ale spovedaniei, tot ceea ce primisem și sigilasem cu sigiliul tăcerilor eterne !

Am plecat din chilia mea de gazdă cu mult mai-nainte de ora trenului. Vechiul oraș săsesc stătea încă, negru și țăpur, sub

ultimele stele stăruitoare la apus. Tăriile se limpeziseră. O răcoare umedă și respirația munților apropiați dădeau nevinovăția primei tinereți acestor ziduri și acestor turnuri mai vechi decât *Biblia* lui Luther.

În sfârșit, trenul s-a mișcat din gară și a luat-o în jos, spre Olt. Zeci de kilometri am mers pe lângă el. În trei zile de ploaie crescuse fioros. Îi veneau pâraie de pe toate văile, zguduia toate podurile și azvârlea spume pe traversele liniei ferate. Se părea că, pe albia lui, nu mai curge apa cea cunoscută și lesnicioasă pe care o tai cu un deget, ci o conjurație vrăjită și dezastruoasă a tuturor stâncilor cărunte din ocnele acestor munți. Cu tot zgomotul trenului, glasurile Oltului rămâneau distincte. Unde albia era mai largă și mai revărsată, se ridica, spre codrii suspendați, stol de fluierături și de țipete de fierăstrău. Unde matca se strâmta și se prăbușea în subteranele de piatră, vijelia cea stridentă se prefăcea în mânia bubuitoare și în horcăială de infern gătit. Valurile veneau călare pe valuri, până la un stâlp de pod, până la o stană curmezișă, se năpusteau în ea ca trăsnetul și se risipeau într-un fulger de furie albă și de spume.

Dar cât era de legitimă această răzvrătire a Oltului străvechilor balade ! Cât era de binevenită și de dragomană această nebunie care-și călca țărmi și zguduia pravila stâncilor constrângătoare de mii de ani ? Priveam iureșul viteaz al Oltului, priveam dezlănțuirea lui măreață și absurdă, vedeam prăpădul fagilor, cu fruntea în vâltori, cu rădăcinile în văzduh, și ochii mi se umpleau de lacrimi, și o simpatie amară și păgână dibuia în mine începutul nu mai știu cărei doine bătrânești... Cât ești de frumos, Oltule ! Cât ești de subjugător, Oltule, în răzvrătirea ta !...

Pe drum m-am întâlnit cu ziarele cari zburau din Capitală spre colțurile țării. Atanasie Ceur stătuse trei zile în sanatoriu. Medicii își frângeau mâinile și deplorau acest caz arhinenorocit. Mitropolitul primat se interesase tot timpul de starea bolnavului și se găsea lângă el când și-a dat obștescul sfârșit. Preoții Mitropoliei au administrat muribundului Sfintele Taine. Detaliu mișcător, pe care reporterii îl sunau ca pe clopotul cel mare din dealul Adunării Deputaților: președintele Consiliului de Miniștri

era să facă o sumară remaniere și să încredințeze lui Atanasie Ceaur portofoliul Finanțelor. Ziua hotărâtă pentru depunerea jurământului și intrarea lui în cabinet a fost să fie tocmai ziua fulgerătorului deces ! Ziarele vorbeau cu prolixitate de ctitoria lui Atanasie Ceaur, de uriașul lui proiect de-a ridica, în cel mai uvrier cartier al Capitalei, „mănăstirea săracilor“... Mai multe fotografii arătau diferite aspecte ale bisericii în construcție și chipul generosului defunct. Ziarele mai dădeau și informația că Atanasie Ceaur va fi prohodit în biserică deocamdată acoperită numai cu bolta cerului și va fi îngropat – potrivit vechilor datine bisericești – lângă sfântul altar.

La ora șase seara am ajuns în București. Am luat o mașină și am mers, fără să mai cuget la nimic, direct la casa cernită. Intram într-un palat de antracit și de huilă. Peste tot erau draperii negre și barizuri de doliu. Roxana era în salon, cu câțiva prieteni, veniți pentru această dureroasă împrejurare. Printr-o nimicitoare asociație de idei, mi-a venit în minte învierea lui Lazăr și toate peripețiile premergătoare... „*Învățătorul este aici și te cheamă !*“...

Mi-au țâșnit lacrimi din ochi și am gemut în inima mea. Am ridicat ochii spre policandrele însovnite și mi s-a părut că privesc, de la rădăcină spre vârf, un stejar centenar. Acolo sus, în vârful lui, era un cuib de vulturi, și puii așteptau în el ceasul zburatului. Dar eu, de-abia ieșit din ou, alunecasem din cuib și acum zăceam, strivit, și-mi dădeam duhul.

Din porunca Roxanei, am așteptat într-un iatac. La apropierea ei, o servitoare a deschis ușa. A intrat cu brațele întinse și plângând:

– Părinte Pavele, ai plecat cu norocul nostru ! Dacă erai aici, poate că ne ocolea nenorocirea !

I-am răspuns cu glas sugrumat:

– Plângeți cu înțelepciune, doamnă ! Oricât de mare ar fi durerea dv., nu uitați nici un moment că sunteți fiica bisericii și mărturisitoarea nemuririi. Credem cu neclintire că Iisus Christos este *Adevărul, Calea și Viața*.

– Părinte, părinte ! Roagă-te pentru mine ! Ajută-mă în această oră grea a vieții mele !

Lia și Bujorel (probabil împinși înainte de Helen Hempel) apărură în ușă cerniți și plânși. La vederea lor, Roxana își acoperi fața cu mâinile și le plânse de milă:

– Bieții copii ! Bieții copii !...

Îi trăsese spre pieptul meu și-i îmbrățișai, zguduit tot de jalea acelei ore și de jalea mult mai grea a conștiinței mele de duhovnic prins în lațul Celui Viclean.

Roxana ridică fruntea, văzu capul meu în ghirlandă cu capetele celor doi copii și izbucni de-a binelea:

– O, părinte Abele ! Nu pleca de lângă ei ! Păzește-i ! Fă-i mari ! Fii tatăl lor !

Durerea ei de mamă o făcea să nu-și mai aleagă cuvintele. Dar și eu eram la capătul puterilor. Am început să plâng.

– Să ne rugăm fierbinte, doamnă ! Să cădem înaintea Preacuratei ! Să cerem cu lacrimi descătușarea inimilor noastre ! Apoi, dezmeticindu-mă: Unde este catafalcul ?

– Afară, între zidurile începute. Sicriul este închis și plumbuit. Bietul Tase nu mai era de recunoscut ! Vino de privește.

Cu cei doi copii de mână și precedat de Roxana, m-am apropiat de o fereastră deschisă. Priveliștea nu era comună. Biserica – atâta câtă era – părea un gigantic catafalc. Zidurile erau îmbrăcate în negru. În mijloc, pe o estradă înaltă, era sicriul și, de jur-împrejur, o seră de plante și de flori. Patru stâlpi de ceară, la cele patru colțuri ale sicriului, creșteau peste grădina întreagă ca niște trunchiuri de palmieri. Pe conturul zidurilor cernite fumegau, din loc în loc, casele mari de aramă. Pentru paza bunei rânduiei și pentru cinstirea celui adormit, sicriul era păzit de soldați în mare ținută.

M-am plecat adânc, mi-am făcut semnul Sfintei Cruci și am binecuvântat rămășițele lui Atanasie Ceaur.

– Locul meu este acolo, doamnă. Mă duc să-mi fac datoria. Permiteți-mi să trec un moment la telefon și să vestesc casa metropolitană că am sosit în București.

Am primit poruncă să mă înfățișez mitropolitului a doua zi de dimineață. În noaptea aceea am stat câteva ore de veghe lângă sicriu și am citit *Evangelhia* Sf. Ioan. Pe cerul nopții, plutea, în azurul infinit, luna în creștere. Precipitarea celor întâmplare, funebrul decor în care mă găseam, vijelia sentimentelor mele mă aruncau pe un țarm fantastic, cu puțință numai în vis. Palatul vecin cuprindea bună parte din văzduhul albastru, cu făptura lui mohorâtă, cu terasele lui muiate în argint și cu pedestalul imens – de magazine, de depozite, de avere grămădită și de muncă stoarsă – pe care culmina... Unde mă găsesc și ce înțeles au toate câte văd ? Ce s-a ales din catedrala mea ? Un catafalc ! Ce s-a ales din avântul și din eroismul meu creștin ? O capitulare, poate o apostazie ! Nu sunt într-un templu ruinat; nu stau în preajma unui palat cartaginez; Mântuitorul a venit pe pământ; Sf. Ioan și-a scris *Evangelhia* ! Dar în inima mea și în jurul meu, această lună izvorătoare de vrajă și incertitudine, aceste plante tropicale, această împrejmuire de bazalt, această siluetă monstruoasă, cu coarne de argint, urzeau visul absurd, mă scoteau din poteca siguranțelor în timp și în spațiu. Eram sleit. M-am dus și m-am culcat.

A doua zi am stat în fața mitropolitului primat. Ca totdeauna, era liniștit, lucid și bun cârmaci în vremuri de furtună. M-a făcut să văd lucruri la cari nu mă gândisem.

– Știi că situația e azi cu totul alta. Trebuie să auzim sfatul juriștilor. Avera lui Atanasie Ceur aparține acum copiilor. Soția lui este numai o epitropă. Azi sau mâine se instituie consiliul de familie. Te voi susține și te voi impune membru în acest consiliu.

Eram atât de departe de toate aceste idei și preocupări, încât mi-a fost teamă să deschid gura.

– Ctitoria frăției tale, pornită cu atâta brio și cu atâtea aparențe fericite, s-ar putea să se prefacă în povară pentru umerii noștri.

– Înalt Preasfinte Stăpâne, în cazul cel mai modest, voi umbla câțiva ani prin toată țara și voi căra în cărcă materialul, clopotele și icoanele sfântului locaș.

– Mai avem până acolo... Așteaptă semnele și instrucțiunile mele. Azi după-amiază este înmormântarea. Am auzit că ești vajnic predicator. Te bizuiești să rostești cuvântarea funebră ?

– Chiar dacă m-aș bizui, Stăpâne, cuvântarea aceasta trebuie rostită de Marele Vlădică. Este o situație deosebită, pe care trebuie s-o valorifice însuși șeful bisericii.

– Da, ai dreptate. Mi-e urât, însă, că trebuie să scriu sau să dictez acest discurs. Protocolul cere să citești cuvântul funebru.

– Înalt Preasfinte, protocolul este pentru gângavi și pentru laici.

– Să vedem dacă pot să te ascult. La ora trei mă primești la picioarele catafalcului. Cere de la vestmântar odăjdiiile care îți trebuiesc.

A fost o slujbă cu adevărat metropolitană. Falnicii noștri protoierei, cu îndemânarea lor rituală, cu glasurile lor bine deprinse și melodioase, au ridicat în slăvi sufletul mulțimilor compacte din jurul estradei noastre. Corul Mitropoliei, sobru, disciplinat, mănunchi de spice de aur, a resfirat peste sicriul lui Atanasie Ceur și peste emoțiunea tuturor aleanul tânguirilor bisericești și acele clipe de încredințare și de convertire din calea mormântului încă gol.

„Cu adevărat deșertăciune sunt toate, și viața aceasta este umbră și vis, că în deșert se tulbură tot pământeanul; precum a zis Scriptura: când dobândim lumea, atunci în groapă ne sălășluim, unde împreună sunt împărații și săracii. Pentru aceasta, Christoase Dumnezeuule, pe robul tău acesta, mutat de la noi, odihnește-l, ca un iubitor de oameni !“...

Apoi, după cântări, psalmi și răspunsuri, iar și iar, apariția ecteniei și ecfonisul odihnitor – „că tu ești învierea, viața și odihna răposatului, robul tău Atanasie“ – care trecea din preot în preot, isprăvind cu mine, cel din urmă.

Un protoiereu tenor a citit *Apostolul* cu acea măiastră bogăție de volute și de spații proprie cititului oriental. Mitropolitul a citit *Sf. Evanghelie* jos și fără legănări.

După rugăciunea arhierescă, am ridicat capul și am privit în fața mea. Mitropolitul și-a început cuvântarea. Erau adunați cunoscuți și necunoscuți. Roxana, de-abia vizibilă sub zăbranic, stătea lângă sicriu, între Ilie Trandafirescu și copii. Nu lipsea nici unul dintre prieteni; numai Debora era departe...

Mitropolitul a pornit fără teologie și fără grandilocvență. A evocat ziua punerii pietrei fundamentale, a schițat viața și activitatea lui Atanasie Ceur, a preamărit fapta lui, comparabilă cu a boierilor și a domnilor de altădată, și cu o mare îndemânare retorică ne-a făcut deodată să vedem fulgerul din ceruri, căzând și mistuind nu turmele lui Iov, nu avuțiile lui, ci pe însuși marele aducător de jertfă ! „*Eu tac și gura n-o deschid, căci tu ești carele faci toate*“ (*Psalmul 39, 10*).

„Să nu ne mirăm și să nu deznădăjduim. Așa este taina tuturor inițiatorilor. Opera începe, urzitorul se duce. Dar opera trece moștenire în mâinile și în grija urmașilor. Marele pilduitor Atanasie Ceur așteaptă să-l continuăm. O, printre acești continuatori, durerea și înduioșarea noastră salută o soție tânără, toată, în înfățișare-i, îngerul durerii, și doi copii nevârșnici !“ Aici, mitropolitul, stăpân pe auditor, urcă, simplu și puternic, din treaptă în treaptă, pe scara emoțiunii noastre. Când ne văzu pe toți plângând și îndeosebi pe Roxana, se domoli cu artă, scăzu vocea, se făcu bătrân de o sută de ani și se sprijini pe cărja păstorească. „Să ascultăm glasul străvechei înțelepciuni a poporului nostru, să ascultăm pe cel mai mare interpret al ei, poetul genial săvârșit din viață nu demult, și în locul sfetnicului din poem să grăim durerii tale, doamnă:

De cum te zbuțuim, tu te stângi
Și inima din noi o frângi.
Ne doare c-a fost seris așa,
Ne dori mai rău cu jalea ta:
De-aceea, doamnă, te-am ruga
Să nu mai plângi !“

Sfârșitul venea de la sine, înaripat, glorios, admis de mainainte. Dar acest sfârșit s-a năruit deodată cu estrada pe care mă găseam, cu sicriul lui Atanasie Ceur și cu toată acea seară de iunie culcată pe capete descoperite... Roxana, secerată de puteri, se așezase pe un scaun între Ilie Trandafirescu și un necunoscut – un cap de imperator roman – apărut fără de veste și care îi dădea să respire dintr-un flacon. N-am mai auzit nimic, n-am mai văzut nimic, n-am mai urmărit nimic decât atitudinea, apropierea, gesturile celor doi și ritmul nebuniei progresive din capul meu pustiu !...

XXVIII

Cine a mai vorbit, câți au mai vorbit după mitropolitul primat am văzut mai târziu, din ziare. M-am dat jos de pe estradă, m-am dezbrăcat și am rugat pe un coleg să facă în locul meu toate câte vor mai fi necesare. Am plecat în neștire. Când mă strecuram prin mulțime, dau de una dintre servitoarele din casă. Diavolul mi-o scotea înainte. Era un tip de jupâneasă, deprinsă cu boierii, cutezătoare și alintată, care mă întrista ori de câte ori o întâlneam. I-am spus cu chip de dojană:

- De ce stai aici ? Du-te lângă stăpână-ta, că i s-a făcut rău !
- Să fii sănătos Sfinția ta ! E lângă dumneaiei domnu doftor !
- Care domnu doftor ?

Servitoarea mă privi cu un fel de perversitate milostivă.

- Doftorul care a picat azi de la Paris ! Ce, Sfinția ta nu știi ?

Degradarea mea era deplină ! Tribunalul lui Iisus Christos își căuta și își complecta informațiile din gunoierul slugărimii depravate !

Când am ajuns în ulițele pustii și pline de pulbere, mi-a licărit în minte gândul să mă duc la chilia mea. Dar ce mai căutam acolo ? Era o cetate biruită și devastată !... Am luat-o spre Hipodrom, am trecut pe lângă păduricea Mogoșoaia și

m-am ținut pe linia ferată Mogoșoaia-Oltenița până în dreptul Mănăstirii Cernica.

Am intrat în mănăstire pe înserate. Lacurile răsfrângeau taina tăriilor liliachii între soarele pogorât de pe scară și luna încă ascunsă în păduri. Bisericele, chiliile, pridvoarele încremeneau în pace sihăstrească. Prin stuhăria de pe baltă, prin sălcii și prin nuci trecea arar câte-o întrebare răgușită sau câte un fior de flaut.

Am poposit în chilia unui ieromonah prieten și la miezul nopții m-am dus la utrenie. Aici, pe lespezile sărutate de atâtea generații de călugări, de atâtea dureri și de atâtea tragedii necunoscute, am descărcat inima mea, am plâns amar și m-am judecat.

Iubite șienerate Duhovnice, au trecut de atunci peste mine multe zile fumurii și multe nopți fără odihnă. Sunt la sfârșitul spovedaniei mele. Aștept ca fratele Chesarie să vie să-mi ceară această jalnică epistolă. M-am cercetat de sute de ori, am examinat situația mea de azi și, mereu nemulțumit cu judecata instanțelor conștiinței mele, viu astăzi la tribunalul tău, pentru mine cel din urmă aici pe pământ. Citește-mă, plânge-mă, judecă-mi, poruncește și scoate-mă din lațul păsărarului !

Cu moartea lui Atanasie Ceaur, catedrala mea e retezată ca un copac, la un stângen mai sus de rădăcină. Mitropolitul își făcea iluzii. Nu se putea să fiu admis membru în consiliul de familie: sunt parte interesată ! Câteva zile, lucrările au rămas suspendate, dar mitropolitul a fost energic, a smuls guvernului un milion și a împins pe arhitect de la spate bruscând politicos discuțiile, formalitățile, tergiversările și tot dosarul succesiunii Atanasie Ceaur.

Situația e încurcată și absurdă, și maximul de încurcătură și de absurditate este în conștiința mea. Dacă aș mai fi cel de acum un an, aș lupta alături de șeful meu bisericesc, și totul s-ar clarifica. Ilie Trandafirescu nu și-a schimbat sufletul; este același. Guvernânții, amicii lui politici, n-au cuvânt să ne întoarcă spatele. Întrebarea cea grea pe care nu pot s-o ridic, precum nu pot să ridic clopotnița acestei mănăstiri, este aceasta: Sufletul și hotărârile Roxanei sunt aceleași ?

E astăzi la Sinaia cu copiii în vila lui Ilie Trandafirescu. Mi-a trimis vorbă de câteva ori, mi-a și scris să mă duc să-i văd. Dar pot eu să fac așa ceva în starea dezastruoasă în care mă găsesc ? M-am descalificat singur ! Mi se pare uneori, când privesc în adâncul sufletului meu și gem de durere, că asist la întâmplarea unui director de muzeu zoologic, imaginată de un urmaș al lui Edgar Poe: într-o dimineață, directorul, intrând în camera cu reptile, toate borcanele plesnesc și reptilele năvălesc asupra lui ! Șerpini, despre cari Mântuitorul ne încredințează că-i vom lua în mână fără primejdie, mușcară și otrăviră inima mea !

Mai am tristul noroc că mitropolitul a plecat la băi, în străinătate. Dar ce-i voi spune când se va înapoia ? Cum îi voi vorbi de retragerea mea din parohie și cum va interpreta această dezertare ? Mai pot eu, oare, să rămân, între Roxana și catedrala săracilor, duhovnic și paroh ?

O, sărmanii mei enoriași ! Le-ai trimis, scumpe Duhovnice, un vicar prea tânăr, prea efervescent și fără experiență cu vicleniile acestei lumi ! Ce ruină ! Ce faliment !

Am adunat, sub ochii tăi pătrunzători, toate elementele, toate cioburile, toate puzderiile fragilului castel, ridicat de ucenicul tău la granița dintre ideal și realizabil. Care îți este socotința ? Ce mă înveți ? Ce îmi poruncești ?

Îți isprăvesc mărturisirea mea la Mănăstirea Cernica. Am părăsit totul (cât învoit, cât neînvoit) și m-am ascuns aici. Mi-e frică să revăd toate câte am lăsat în urmă. Mi-e frică să deschid scrisorile și telegramele pe cari le găsesc pe măsufa mea din București...

XXIX

Debora îmi telegrafiază:

„Treci biruitor prin toate tristețile și adversitățile de azi. Nu uita că ai prieteni, fericiți să te ajute. Nu uita nici obligațiile morale, consimțite. Informații și restul te așteaptă la bancă.“

Are dreptate și Debora. I-am promis că stau la dispoziția ei atunci când va fi gata să-și deschidă inima și să-mi destăinuască nerăbdările religioase de cari mi-a pomenit.

Problema e delicată, dar nu deasupra puterilor și râvnei mele. Dar unde este libertatea mea sufletească, necesară în cazul Deborei ? Va fi de-a pururi, pentru Biserica Mântuitorului, o pricină de onoare și de iubire expectativă marele dezacord dintre ea și fiii lui Israel. Nu voi uita niciodată ideile și lecțiile Duhovniciei tale asupra acestei materii, și nu voi fi niciodată, în viața și în activitatea mea, decât ucenicul convins și consecinte. Darul Deborei rămâne columnă generoasă și inițială în tot ce-am putut ridica pe terenul faptei. Acest dar trebuie menținut în lumină și transformat în principiu de progresivă apropiere între inima acestei fecioare și Sionul creștin.

Nu lipsesc însă din conștiința mea întrebările și incertitudinile. Nu este oare această fată o curioasă de suflete, o iubitoare de extravagante și o diletantă ? Totuși, n-am dreptul să fac din darul ei fapta de fantazie darnică a unei *miss plectisite*, arhimilionare și lacome de absurdități. N-am dreptul să cobor importanța destăinuirilor ei și să le iau ca suspinele unei nevropate, ahtiate de literatură mistică creștină.

Îmi trebuiesc luminile și tonul just pe cari numai Spiritualitatea ta vei putea să mi le dai în această atmosferă cenușie și în această distonanță în care trăiesc astăzi.

Helen Hempel îmi scrie în limba ei alambicată un bilet, care – spre rușinea mea confesională – pare a fi crinul simbolic din mâna arhanghelului binevestitor:

„Dumnezeu ți-a vorbit, nu în murmur dulce, ca odinioară lui Ilie, ci în vijelie și în cutremur. Pentru mine este un semn definitiv. Catedrala săracilor, începută cu arginții storși de la săraci, trebuie continuată și terminată cu arginții dați de săraci de bunăvoie. Apostolatul se sanctifică pe căile neamurilor, în ostenele, în umilințe, în primejdii și în cerșetorie. Dacă nu m-am înșelat iremediabil în privința d-tale, aștept să te văd intrând în arena luptelor cu adevărat apostolice. Catedrala plănuită trebuie să fie un simbol și un monument: Aici s-a odihnit Abel Pavel

după ce, ani de zile, a cutreierat țara părinților săi, a predicat în mii de sate și de orașe și a logodit lui Iisus Christos și împărăției lui sute de mii de suflete.

Nădăjduiesc să ne vedem, trebuie să ne vedem. Ai plecat brusc dintre noi. Poate că am înțeles ceva din această purtare. Dar află că ai fost victima închipuirilor d-tale fatale și rătăcitoare. Ți-o declară Helen Hempel, înaintea celui ce umblă în mijlocul celor șapte candelabre !

Vino; te așteptăm !“

Ce comentariu pot să mai fac unor convingeri atât de mărețe și de osânditoare pentru realitatea puterilor mele ? Această fiică a Rinului mă umilește și mă sângeră ! Dar comunicatul ei e dezastruos în ultimele-i rânduri. Împărtășindu-mi ceea ce crede ea că este adevărul, Helen Hempel răscolește din nou depozitele toride din adâncul inimii mele, dezleagă furtuna, un moment priponită, și prăbușește în țeasta mea grinzile acestei tihnite chilii de refugiu !

O, părinte Duhovnice, de ce mi-ești atât de departe și de ce secretul și porțile spovedaniei sunt păzite de heruvimii cu sabia de foc !

XXX

În ceasul cel din urmă, când sunt gata să adun și să pecetluiesc vrafurile acestor pagini, primesc din partea Roxanei, prin trimis special, scrisoarea următoare:

„Preacucernice părinte Pavele, ai dispărut în chip inexplicabil. Am trimis după d-ta oameni cari să te caute și să te roage să-ți aduci aminte de noi. Ți-am scris că te așteptăm la Sinaia. Nu ne-ai răspuns nici un cuvânt.

Cum voiești să interpretez tăcerea și absenteismul d-tale ? Ești jignit ? Ești supărat ? Ești obosit de noi și nu vrei să ne-o spui ? Sunt o biată femeie proastă și nu pot să măsoz gândurile și tainele Sfinției tale !

Dar sunt câteva lucruri concrete, existente între noi și peste care nu putem să trecem ! Ce facem cu biserica ? Unde este entuziasmul de la început ? Unde este «catedrala săracilor», unde este Mănăstirea Sf. Vasilie ? Nu te simți dator să vii să stăm de vorbă asupra atâtor complicații și probleme ivite după moartea lui Tase ? Îmi șade mie bine să bănuiesc că preotul de acum un an, că profetul de astă-iarnă a fost un simplu cântăreț în «alăută duhovnicească» ? E adevărat că legea e foarte exigentă și ia întinse măsuri de pază în jurul averii orfanilor minori, dar eu nu trădez nici o clipă sfânta idee și locașul care adăpostește rămășițele soțului meu. Vino să ne chibzuim, vino să alegem împreună noile modalități de continuare și noile garanții de izbândă !

Dar, scumpe părinte Pavele, cu aceasta încă n-am limpezit situațiile noastre. E o întrebare grea, pe care trebuie să ți-o fac: Nu cumva duhovnicul meu fuge de mine ? Pentru ce ? Cu ce am greșit, păcătoasa de mine ? Ai văzut în ziua înmormântării oarecare figuri streine pe care le-ai recunoscut și identificat, ca un suprem depozitar ce ești al tristelor mele taine ? Ei și ? ! Puteai să mă chemi imediat dacă aveai vreo nelămurire înaintea atotputernicului tău tribunal !

Oricare ți-ar fi fost gândurile și bănuielile, socotesc că datoria unui director de conștiințe era să rămână lângă cei ce s-au încredințat vigilenței lui. Trebuia să mă păzești, nu să fugi de mine !

Iartă-mă că îți scriu cu atâta străvezietate ! Dacă în această tristă și falsă lume pământească mai există bună-credință și sinceritate, presupun că ele trebuie să existe între confesor și penitenta lui. Cum voi îndeplini poruncile pe cari mi le-ai dat și cum voi vedea venind ziua multdorită a dezlegării mele dacă rupi contractul făcut cu mine înaintea Supremului Judecător ?

Am visat eu, oare, acele predici cari mergeau la inimă și cari descriau pe trimisul lui Dumnezeu, pe mângâietorul inimilor noastre ticăloase, pe amicul tainic, pe duhovnicul providențial, limanul naufragiilor noastre ?

De ce ai făgăduit atât de mult și ții atât de puțin ? Sunt singură, sunt despărțită de lumea aceasta, sunt bătută de Dumnezeu ! De ce mă bați și Sfinția ta ?

Copiii mei mă întreabă mereu: unde ești, când vii ? Lia și Bujorel te așteaptă în fiecare zi ! Mama lor nenorocită te așteaptă lângă ei !“

O, părinte Duhovnice ! O, preasfinte Veniamine, întinge în apă vârful degetului tău și răcorește limba mea, căci în groaznică văpaie mă chinuiesc !

PAPUCII LUI MAHMUD

PARTEA I

I. CE SE PETRECE ÎN CÂRCIUMA LUI VANCEA DUPĂ CĂDEREA PLEVNEI

- Știi, mă cioroiule, să zici *Hora Griviții* ?
- Hapoi, să trăiești, don sergent, știu, dacă mi-oi cânta-o ușurel, ca s-o fur cu arcușul...
- Ascultă încoace:

„Fata lui Gazi Osman...
Grivița are-un colan...
Colanul de i l-aș lua...
Înapoi nu l-aș mai da...”

Vasile lăutarul și cu ajutoarele lui – un cobzar și un muscalagiu – pornesc domol și nimerit, după podobia pe care o cântă, cu pleoapele lăsate peste ochii molatici, don sergent Iorgu Mutafu. Podobia merge dintr-o dată, dar stihul se oprește în gâtul țiganului ca un os de pește:

- Zi, mă, după mine:

„Fata lui Gazi Osman...
Grivița are-un colan...”

Vasile lăutarul, sperios, năuc, gata pare că să zboare – cu dibla într-o aripă, cu arcușul în cealaltă – zice în bobote:

„Fata lui... Osman... Găzaru...
Are, măre, un golan...”

Mușterii lui Vancea se perpelesc de răs... Sfinția sa părintele Năstase proistosul își șterge merele roșii din obraji cu o basma al cărei capăt a rămas în buzunarul antereului. Domnul Țigle Iordănescu, grefierul, râde cu ochi de gheață, tihnit, bărbos și

năsos ca un turc. Savu Pantofaru, Nicolache Piua-Petri, Iordan Orbul se izbesc cap în cap, prăvălindu-se de răs în dreapta și în stânga, pe banca de la perete, unde stau. Dumitru Găzaru, cu ochelarii pe vârful nasului, râde și el, dar subțire și grecește:

– Ma, fir-ai de risu de țioară !... Unde este Gazi, unde este Gazaru !...

Don sergent Mutafu se plesnește cu palmele peste nădragii lui de călărăș și se înecă și orăcăie și dă cu fruntea de masa de alături, plină de oale smălțuite, și dă, apoi, cu ceafa de butoiul gol de la spate, în zgâțnarea unui răs nebunesc... Și pe când râde, se uită printre lacrimi și pieziș la Dumitru Grecu:

– Auzi, kir Dumitre !... Osman Găzaru !...

Vancea cârciumarul râde și el, dar fără putere și fără răbufniri. Umflat, greoi și slut, ca un burduf de untdelemn sugrumat, el se zbuciumă mut pe scaunul de după tejghea. Și ai fi zis că în bîrdăhanul plin a căzut nu știu ce lighioană, și acum, când se înecă, lighioana se zbuciumă de moarte.

Părintele proistos își ia seama cel dintâi și se oprește. Și-a adus aminte de păcatele pomenite în *Molitfelnic*: „...sau nebunește au răs“...

– Fire-ai să fii mărturisit de țigan, că mă făcuși să cad în certare !...

Don sergent vrea să se oprească și el, dar de-abia isprăvește o toană și începe alta.

– Bată-te concenia de țigan !... Grivița are un *colan*, mă, nu un *golan* !... Hei, avea Grivița mii și mii de golani (scuipa-i-ar tunurile noastre, cum i-a și scuipat) dar cântecul zice colan, țigane, nu golan... Știi tu ce este aia colan ?

– Știu, mânca-te-aș.

– Ce este ?

– Hapoi este... haia... hăla...

– Nu știi, cioară ! Salbă, mă !... Salbă vasăzică ! Fata lui Osman are salbă la gât, adică salbă de tunuri ! Ia zi acum:

„Fata lui Gazi Osman...“

Grivița are-un colan...“

Vasile, ca o zburătoare cu aripa frântă, dă înainte, dă înapoi, cârâie și șontăcăie, dar cârpește stihul de la el – el însuși cântăreț din plămădeală:

„Fata lui Hagi Osman...“

Are... tunuri la gâtlan...“

Toți cei din cârciumă se țin de coaste. Râsul l-a răzbit de-a binelea și pe domnu Țigle, măcar că ochii lui rămân reci și deschiși; l-a răzbit și pe Dumitru Găzaru.

– Mă baragladină, zice don sergent (după ce s-a perpelit să-și dea sufletul între butoi și oalele de pe masă), mă proclete, ai nimerit-o din prostie, ori ai zis-o din deșteptăciune ?

Dar mușterii lui Vancea s-au săturat de răs și de Vasile lăutarul. Savu Pantofaru se scoală de la masă și spune dojenitor:

– Mă Iorgule, dă-l lui Han-Tătar de țigan ! Tu nu vezi că ne arde inima să te auzim pe tine ? Spune-ne, frate, ce-ai făcut pe unde ai umblat, cum ai scăpat de primejdiile răzbelului... Te vedem teafăr și voios. Dumnezeu să-ți ție veselia !... Da', ia mai spune-ne cum a fost !

– Fraților... așa ! vasăzică, eram la Oltenița... Când au venit muscalii, le-am dat Oltenița în primire și noi am luat-o spre București...

Vasile lăutarul și cu ajutoarele lui s-au ghemuit pe banca de lângă ușa din fund și, cu sculele pe genunchi, au întins urechile. Ceilalți ascultători și-au pus care barba, care bărbia pe buza oalei cu vin și ascultă ce le spune don sergent.

– Mă fraților, am intrat în București. Ce bairam ! Ce urale ! Ce flori aruncate de pe ferestre !... „Trăiască Divizia a patra ! Trăiască ghegeneralul Manu !“ Am trecut apoi Oltul și ne-am lăsat încet înspre Dunăre... Am stat în tabără pe la Potelu, pe la Dăbuleni, până când, hai-hai, am ajuns la Turnu Măgurele. Mă fraților, dacă mă vedeți azi întreg și cu oala în mână, apoi... să-i dea Dumnezeu sănătate lui don ghegeneral Manu !... Mă fraților, el m-a permutat în Reghimentul 7 de călărăși. Și dumitale, domnule Țigle, să-ți dea Dumnezeu sănătate, că bine ai scris ce-ai scris pentru mine către don ghegeneral. Mă, ce om bun !

Adevărat boier ! Pieptul și-l pune pentru ai lui și nu-i lasă în ruptul capului !

Cei din prăvălie se uită unii la alții. Domnul Țigle și cu Vancea țin cu vechii boieri și cu alții. Părintele Năstase, Nicolache Piua-Petri și Savu Pantofaru se dau cu roșii și, cum s-ar zice, sunt la putere. Dar toți au mare evlavie față de ghegeneralul Manu, căci moșia și curțile lui sunt alături de Rușii de Vede, aci la Scrioaștea, și ghegeneralul e părintele Teleormanului. Totuși, părintele Năstase, fără gând rău sau iscoditor, îl întreabă pe Mutafu:

– Da' ce-a fost, ne poate Iorgule, supărarea aia a ghegeneralului ? Ziceau unii că a trimis după el să-i ia sabia... A fost mare zavistie...

– Fleacuri, cinstite părinte !... Ceartă între cei de sus !... Țigle, ăla mare, ăla mare... Țigle priceput, ăla și mai priceput... Nu s-au înțeles între ei: „Eu trec Dunărea !“ „Ba eu nu trec Dunărea, că n-avem tot ce ne trebuie !“... Don ghegeneral avea dreptate, și tot p-a lui a ieșit. Da' s-a întâmplat o schimbare și, să vă spun drept, o băgasem pe mânecă. Don ghegeneral era comandantul Diviziei a patra. Ce-a făcut vodă, ce-a dres, că l-a trecut pe don ghegeneral de la noi la artilerie, și în locul dumisale a venit, la Divizia a patra, don colonel Anghelescu. Brigada noastră de cavalerie a avut mereu pe don colonel Roznovanu... Și ăsta boier mare ! Mă fraților, vița boierească e tot vița boierească !

Domnul Țigle și Vancea clipesc voios, gâdilați de socotința lui Mutafu.

– Așa e, mă Iorgule ? Boierii tot boieri ! Să trăiască boierii noștri !

Sergentul Mutafu se ridică cu mare însuflețire de pe banca lui, de lângă butoaie, și vine la mijlocul mesei, închinând cu oala plină:

– Să trăiască don ghegeneral Manu, să trăiască don colonel Roznovanu ! Să trăiască Divizia a patra ! Kir Vanceo, scoate cana de la butie. Nu vezi că s-au golit ulcelele ?

Băieții din prăvălie aduc încă o vadră de vin roșu – vin din Dealul Viilor – și ascultătorii lui Mutafu își umplu oalele. Acum

se aprinde de curiozitate Iordan Orbul, feciorul răposatului preot Ostreanu și cumnatul lui Piua-Petri. Bate cu pumnul în masă, gângav și cu ochii pe ceea lume:

– Mu-mu-mu-ta-fu-le, spu-ne-ne-ne cum a fost, mă... la Grivița și la Ple-ple-ple-ve-na...

Mutafu își dă chipiul pe ceafă, aprinde încă o țigare și, copleșit pare că de visteria lui de amintiri, spune suflând fumul în tavan:

– Nene Iordane, povestea e lungă... După ce muscalii luară Nicopolul – cu tunurile noastre și cu planul lui don ghegeneral Manu – ne lăsară pe noi să-l ocupăm, și ei se întinseră spre Plevna, între Vid și Isker. Și iacă-ne și pe noi pașale la Nicopole !... Manu și Roznovanu să trăiască ! Sus steagul românesc, băiete ! Asta a fost pe la Sf. Ilie. Toată Divizia a patra a trecut Dunărea și Reghimentul 7 de călărași, Reghimentul rusesc Kostroma de infanterie și alte trupe au primit poruncă să păzească cetatea... Atunci a fost pricina de care vă spusei, și don colonel Anghelescu a venit comandant la divizia noastră. Acum noi trebuia să ținem streajă pe malul bulgăresc și să ocrotim podul de peste Dunăre și oștirea cealaltă, care trecea pe pod ziua și noaptea. Și mai trebuia să nu pierdem din ochi cuiburile turcești de la Rahova și de la Vidin. Pe urmă, când divizia noastră s-a scurs spre Plevna și a intrat în foc, noi, cavaleria, am rămas: unii la vadurile Vidului și ale Iskerului, alții am împănat toate drumurile și șoselele pe unde puteau să-i vie ajutoare lui Osman. Aoleo, fraților, ce alergătură, ce zile blestemate, ce viață de iscoade și de ștafetari ! Ziua și noaptea, fără masă, fără adăpost, fără somn pe căpătâi, ne-am zădărnicit așa, pe coclaurile bulgărești. Mâncam călare, dormeam călare. La orice zgomot tresăream în șa: Ce este ? Cine vine ? Bașbuzuci, cerchezi, vreun convoi cu proviant pentru Osman ? Câinele, câinele ! Multe capete de muscali și de rumâni a mai ros el la Plevna !...

Nicolache Piua-Petri, ascultătorul cel mai isteț din cârciumă, arendașul de la Negara, crescut în casă boierească și vorbind grecește ca un grec, om cu închipuire și cu multe întâmplări, vrea să-l aducă pe sergentul Mutafu la fapte petrecute.

– Mă, ai dreptate... Am citit și știu și noi că voi, cavaleria, ați stat de pază în jurul taberei de la Plevna și ați patruleat, fără odihnă, pe Vid, pe Isker, spre Vidin, spre Rahova, și spre Sofia. Dar tu, unul, n-ai călcat pe șarpe niciodată ? N-ai tras nici un pistol ? N-ai înțepat cu sabia nici un turc ?

Aici toți întoarseră capul spre ușa dinspre stradă. Un călăraș intră în cârciumă, cu chiciură în barba crescută sălbatic, și o dată cu el răbufni un val de abur și de ger. Cu cojoc peste tunică, cu chipiul îndesat pe urechi, cu sabia târâș după el și cu biciul gros de un deget învârtit pe brațul stâng, ostașul salută scurt și aspru pe superior:

– Să trăiți, don sergent ! Tot mai avem vreo câțiva *prizoneri*... d-ăia rebegiți. Pe ăia unde să-i mai punem ?

– Hm ! O să-i vâram în chiliile de la Sărdăreasa. Da' acum mai lasă-i acolo la primărie... Să mai aștepte și ei, că și noi am așteptat trei luni, în șanțuri, cu noroiul până la genunchi !

– Să trăiți, don sergent, am înțeles !

– Mă deșcă, mă Bucică, ia, mă, oala asta și dă-o peste cap !

– Să trăiți, don sergent !

– Așa e, mă, că merge mai bine ca apa de la Mârtevița și de la Demirchioi ?

– Mai bine, să trăiți, don sergent !

– Acum, stânga împrejur !... Stați acolo cu mortăciunile alea, că vin și eu... Ce mă întrebași, dom' Nicolache ? Dacă n-am pus gheara în beregățile vreunui turc ? Ba bine că nu ! Nene Vanceo, de ce ne lași pe întuneric ? M-am săturat de întuneric ! Zi să aprindă lămpile, ca să ne vedem bine la față unul cu altul, că am stat destul despărțiți... Ei, dom' Nicolache, am însemnat eu pe mulți turci și bulgari... și bulgari, da-da... Ești de treabă – bine ! Nu ești de treabă – ia-l, călăraș, în spinare ! Creștin, necreștin, la mine nu merge.

Părintele Năstase își dădu mirarea pe față:

– Cum, nepoate Iorgule, la tine creștinul și păgânul sunt tot o mâncare de pește ?

– Apoi să vezi, cinstite părinte...

Savu Pantofaru, prieten vechi cu Iorgu Mutafu, îl opri:

– Ce să vedem, mă Iorgule ! Spune-ne vreo cumpănă din alea prin care ai trecut.

Iorgu Mutafu, învâțat să se poarte smerit și credincios față de superiori, avusese parte de ochi buni și de ocrotire și de la ghegeneral, și de la colonel. Văzuse el și pățise multe, dar nu la Riben, nu la Kaceamunița, nu la Etropol, ci la Nicopol, în garnizoană. După ce armata noastră a ocupat Nicopolul, două escadroane din Regimentul 7 de călărași au rămas acolo, statornic. Alte două escadroane din același regiment au intrat în grosul cavaleriei și, când cu ai noștri, când cu muscalii, au dus vânătoarea împotriva cerchezilor și a bașbuzucilor și au păzit șoselele care duceau la Plevna. Escadronul sergentului Mutafu a fost unul din cele două cari au rămas pe loc în Nicopol, dar el – băiat dezghețat și îndrăzneț – a ajuns ștafetar și a bătut mereu drumurile, cu poruncile în măneca mantalei. Turcii și bulgarii pe cari îi scărpinase erau civili din Nicopole. Dar situația lui cea adevărată îl privea numai pe el, și nu găsea cu cale s-o dea pe față. Nu venea el de la Plevna ? Nu mâna el din urmă, ca pe o turmă de oi ofticoase, atâția turci prizonieri ? Nu se mira o lume întreagă de vitejia și de izbânzile românilor ? Ce trebuia să știe cumetrii de la Vancea ce-a dres și ce-a învârtit el dincolo de Dunăre ? Afară de aceasta, vinul lui Vancea sporește și se preface acum în valuri de aur și de încântare, peste dealurile Bulgariei, peste vadurile Vidului și ale Iskerului, peste nopțile lui de pândă și de trudă... A trecut prin o sută de sate bulgărești și prin tot atâtea primejdii; a păzit cu credință, la Nicopol, siguranța și onorul drapelului; a dus pria zloate și prin viscol, zeci de epistole și de secrete militare. Și apoi, când ajungea la brigadă – la don colonel Formac, la don colonel Roznovanu, la don colonel Crețeanu – nu pornea el, buluc, cu toată cavaleria încotro era poruncă ?...

Aci, o amintire lămurită se desface din năvala celorlalte amintiri, mai mult administrative decât ostășești.

– Sosisem, fraților, cu o ștafetă la brigadă, la don colonel Formac, care era atunci lângă Semeret-Trestenik... Don colonel trimite niște patrule în recunoaștere și mă iau și eu cu camarazii.

Ne prinde noaptea și ne oprim într-un conac bulgăresc pustiu. Camarazii pun cailor traista cu grăunțe în cap și se lungesc lângă ei, cu căpăstrul înfășurat pe mână. Eu și un sergent prieten stăm și tragem din țigare, la rădăcina unui nuc... Da' un nuc bătrân, cu crengi răsfirate, de umplea de întuneric o arie întreagă. Să fi fost pe la miezul nopții. Ciulim urechile: șoapte, dincolo de gardul de pietroaie ! Îi dau un ghiont sergentului: „Tărăște-te pe brânci și trezește pe camarazi ! Eu rămân aici, cu carabina gata“... Țăla pleacă: eu mă ciuciulesc lângă nuc. Ce să vezi ? Printre stele, se ridică, dincolo de gard, câteva fesuri. Gardul era ca la o bătaie de pistol. Mă, spurcații ! Ne-au simțit și vor să ne ia ca din oală. Văd pe unul că sare peste gard; mai sare încă unul și apoi încă doi... Mie – ce-mi veni – atârnai carabina de un clenci și mă întinsei de-a lungul nukului, prinsei o cracă mai de jos și... brotac în copac !... Unul dintre turci veni mai înșpre nuc. Ai noștri, de pe lângă casă și din casă, prrr ! o salvă de carabine ! Turcii pieriră ca niște umbre. Da' ăl de lângă nuc făcu țâst ! în puietii nukului. Călărașii se chitiră pe împușcături și se risipiră prin toată curtea. Turcul venise tocmai în dreptul meu. „Al meu ești, turcalete !“ și-mi dau drumul de pe cracă drept în capul lui și-l fac flească sub mine ! „Săriți, camarazi, că am prins un țipar !“... După aia, le-am spus: „Luați-l, mă, voi, că a voastră e patrula și porunca“. A doua zi, camarazii au înfățișat pe prizonier la cercetare. Eu am încălecat și am plecat înapoi la Nicopol.

Vinul lui Vancea și vitejiile lui Mutafu încep să se urce spre creștetul capului celor ce ascultă, ca omida spre creștetul merilor. Dumitru Grecu, zis și Găzaru, stă mai deoparte. Are încredințările lui deosebite și disprețuitoare. Domnul Țigle, deși face politică cu alții, se simte ceva mai înviorat și mai înclinat ca să primească succesele de peste Dunăre. „Au biruit ai noștri, că a voit Dumnezeu să ne dea biruința... Dar poate că ieșea și mai bine dacă puneau pe ghegeneralul Manu în fruntea oștirii“...

Nicolache Piua-Petri, fire zvăpăiată și călător prin toată Peninsula Balcanică, admite totul, dar cu o rezervă: nu poate să urască pe turci. I-a cunoscut prea bine în Ianina, în Salonic și în Stambul !

Popa Năstase are simplitatea celor câteva clase de seminar pe care le-a făcut la Curtea de Argeș și tipicul tradiției neștirbite strămoșești. „Nu i-a mai răbdat Dumnezeu pe păgâni !... S-a umplut măsura sângelui mucenicesc și-a lacrimilor părinților !“

Savu Pantofaru, meseriaș cuminte, om cinstit și creștin cu frica lui Dumnezeu, este, între toți câți sunt de față, fata mare care cutează întâia oară, astă-seară, să treacă, cu bătaie de inimă, peste pârleazul curții părintești... adică să bea cinci ocale de vin și să uite datoria cumpătării și a cuviinței. E adevărat că se află în tovărășia unei fețe bisericesti, și petrecerea nu are, până acum, nici un fel de ocară, dar nu degeaba Domnul ne-a învățat să ne rugăm: „și nu ne duce pre noi întru ispită“... Savu Pantofaru se deschide la zăbun, își șterge cu mâneca fața de copil bălan, roșie ca bujorul, și se roagă de Mutafu ca și cum s-ar ruga pentru cine știe ce lucruri neiertate, întrevăzute în ațățările dorului:

– Spune, frate Iorgule... cum a fost cu Grivița, cum a fost cu Plevna când ai fost tu acolo ?

– Ce să fie, Savule, a fost ce-a zis de la început și vodă și don ghegeneral Manu: „Nu putem să scoatem pe Osman din Plevna cu iurușul !“ Osman-pașa avea mai mult cap de ghegeneral decât toți muscalii și decât toți frații împăratului. Osman se închisese în Plevna ca ariciul în dăracul lui de ghimpi... Pe unde să-l atingi ? Ori pe unde îl dibuiai, te înțepai și te frigeai ! Rușii, până la venirea noastră, au mâncat, la Plevna, de două ori papară. Aici a fost toată buba și toată bălăbăneala. Împăratul și cu sftenicii lui dădeau zor întruna: „Trebuie să luăm Plevna cu năvala !“ Domnitorul nostru stăruia și se ruga: „Unchiule, nu e bine ! Prăpădim atâta oștire de pomană. Trebuie să-l închidem pe Osman de jur-împrejur și să-i astupăm toate răsufătorile, să-i tăiem toate șoselele !“

Aș !... Împăratul se grăbea să ajungă la Stambul și credea că Osman e așa, un gard de richită ! Apoi și domnitorul nostru ținea la obrazul lui și la obrazul oștirii: „Să nu crează muscalul că ne este frică să intrăm în vâltoare !“ Și ați văzut ce a fost la Grivița ! Trei asalturi cumplite ! La 30 august, la 6 septembrie și la 7 octombrie... Săraca Divizia a patra ! Săracile Reghimente 14 de

dorobanți și 15 de dorobanți și 7 de linie !... Când a văzut împăratul cum merg ai noștri la moarte, ca la nuntă, s-a îngrozit și el și a căzut la ideea domnitorului: „Adevărat, nepoate: pe câinele de Osman trebuie să-l strângem de burtă și să-l flămânzim până când o striga aman !“ Asta a fost toată politica de la Plevna !

Sergentul Iorgu Mutafu spunea toate aceste lucruri și vederi politico-militare cu siguranță și cu pretenție. Le auzise de zeci de ori în slujba lui de ștafetar, le spusese și el altora cât putuse și le avea în tolbă – ca un marchitan tolbaș – gata pentru ochii și pentru gustul orișicui. Dar dintre ascultătorii lui numai câțiva citeau regulat ziare și se adunau la cafeneaua din târg ca să discute evenimentele zilei. Iordan Ostreanu – damblagiu și orb, care se târa, sprijinit de câte cineva, de acasă până la Biserica Sf. Teodor, ca să cânte la strană, și uneori până la cârciuma lui Vancea – nu putea să înțeleagă, cu una, cu două, aceste judecăți istețe ale sergentului curier asupra lui Osman și asupra stărilor de la Plevna.

– Nu-nu-nu... în-în-în-țe-leg... bi-bi-bi-ne, mă Ior-gu-gu-gu-le, cum făcea... și ci-ci-ci-ne îi aducea de-de-de mânca-re lui Osman în Ple-ple-ple-ve-na...

Sergentul Mutafu, cu toată oboseala zilei de escortă și cu toată dulcea moleșeală a vinului băut, se lasă cu plăcere ispitei de a face încă o lecție cu școlarii din clasa lui Vancea.

– Nene Iordane, Plevna vine lângă apa Vidului, cum vine Rușul nostru lângă apa Vezii, dar ceva mai departe. Vine într-o vale strâmtă, pe malul drept, și malul ăsta e nalt ca un zid, pe când malul stâng este teșit. De jur-împrejurul Plevnei sunt dealuri mari, hățisuri, pripoare, mîncături de ape, vii și porumbiști. Printre dealurile astea trec câteva gârle care se împreună și dau în Vid, de la Plevna înainte. Aici la Plevna, sub dealuri, și-a făcut Osman bîrlog și l-a încins și l-a întărit cu vreo treizeci de reduți... Acum scoate-l din Plevna dacă poți ! Bașca de asta, prin Plevna trec vreo patru-cinci șosele, de la Nicopol, de la Rusciuc, de la Sofia, de la Târnova... Rușii, care voiau să ia Plevna cu pieptul, nu s-au gândit ce însemnează pentru Osman

aste căi slobode, și Osman trăia ca un pașă ce era, căci îi soseau mereu, de la ceilalți pași turcești, proviant, muniții și soldați. Domnitorul le-a deschis ochii: „Bă ! nu vedeți că hoțul de Osman își bate joc de voi ?“ Și atunci s-au apucat să dea jos, una câte una, conacele și tăbiile pe unde îi veneau ajutoare și hrană lui Osman. Au dat jos Telișul, Dolni-Dubnic, Orhania, și-au tăiat, cu cavaleria noastră, și a lor, toate șoselele care răzbeau la Plevna. Așa, nene Iordane !...

Iordan Ostreanu, cu sprâncenele ridicate sus și larg peste ochii lui morți – ca niște arcade rămase în picioare peste un palat pustiu – rostește tare ceea ce este în gândul tuturor:

– Ma-ma-ma-re cap a-a-a...vut dom-ni-to-to-to-rul nostru !...

Dumitru Găzaru, deși nu poate să-și îngăduiască multă admirație pentru valahi și pentru isprăvile lor de la Plevna, își dă seama că sergentul Mutafu a înțeles multe lucruri și știe să le povestească cu sprintenie.

– Ma spune dimita, kir Iorgu, țe-ați făcutu la Plevna și cum s-a predatu Osman.

Sergentul Mutafu, ager și pui de lele, măcar că băuse o jumătate de vadră de vin, se scoală cu ocaua în mână și merge la grec:

– Ura ! Kir Dumitre ! Să trăiască vodă Carol, să trăiască oștirea română !

Ceilalți înțeleg pehlivănia lui Mutafu, râd zgomotos și ridică toți oalele, la nasul grecului, care se lasă înduplecat și-și scoate, cu mâna stângă, ochelarii de pe nas.

– Ma si eu tot asa zicu... sa traiască voda Carol ! sa traiască armata rumuna !

– Așa, kir Dumitre ! Să trăiască patriđa !... Să trăiască și grecii, românii !

Apoi oalele se despart – ele goale, capetele pline de fum – și mușteriii lui Vancea se lasă iar pe bănci, sub lămpile chioare și în năduful răsuflărilor și al vinului. Vancea se deșteaptă pare că din burduful lui cu untdelemn și mai mult horcăiește decât întreabă:

– Toate bune, Iorgule, dar cum a fost, la urmă, cu Osman ?

– Să vă spun... Vasăzică, l-au prins ca pe o vulpe în coteț ! Știau ai noștri de la dezertori că și demâncarea, și munițiile sunt, în Plevna, pe sfârșite... „Osmane, predă-te !” Aș, ți-ai găsit ! Turcul ăsta se născuse din mă-sa: viteaz întreg ! „N-am să mă predau ! Am să rup cercul de împresurare și am să mă retrag în Sofia !” Stăteau șase armate în jurul lui Osman, fiecare cu sfoara ei. Ai noștri, cu don ghegeneral Cernat, se țineau cam spre miazănoapte de Plevna, și rușii, de jur-împrejur. Nădejdea turcului era să scape prin văile Tuceniței și ale Vidului. Dincolo de Vid, la Gorni-Etropol și la Dolni-Etropol, erau tăbărâți muscalii lui Ganețki și, mână în mână cu ei, era și divizia noastră, a patra (Divizia a patra, după 7 octombrie, trecuse la rezervă, și în locul ei intrase Divizia a doua). Pe aici, peste șanțurile lui Ganețki, a voit să treacă Osman-pașa. Planul turcului era îndrăzneț și deslușit ca aste cinci degete de la mână.

A împărțit armata în două armate. Cu a dintâi a ieșit din Plevna, a trecut Vidul și s-a aruncat pe rușii de la Dolni-Etropol. A doua armată trebuia să-i apere deocamdată spatele și să vie să-l sprijine după două ceasuri. La început, turcii i-au snopit pe ruși și le-au luat zece tunuri, dar rușii erau mulți ! Au alergat toți din toate părțile, a alergat și divizia noastră, a patra, și puhoiul turcesc a fost stăvilat. Acum, dacă-i venea lui Osman armata a doua, scăpa din menghină, și noi rămâneam cu buzele umflate. Dar armata lui, a doua, trebuia să-i apere spatele, și aici a fost toată încurcătura !... Ai noștri – Diviziile a doua și a treia – când prind de veste că turcii au ieșit din Plevna, se reped, cu domnitorul în frunte, asupra Opanezului și-l sfarmă ! Bat crâncen pe turci, iau câteva mii de prizonieri și aruncă pe fugari în valea Plevnei. Tot așa fac și rușii, la miazăzi de Plevna: cuceresc Muntele-Verde și iau alte mii de prizonieri... Vasăzică, de armata a doua, de pe malul drept al Vidului, se alege praful !

Turcii, câți nu căzuseră prizonieri, împinși și secerăți din urmă, se înghesuiesc între Plevna și Vid, se împiedică în harabalele turcilor țivili, porniți pe fugă, aruncă armele și ridică steagul alb. Pe malul stâng, Osman-pașa dă îndărăt. Rușii și românii îl gonesc spre podurile Vidului și spre Plevna. O schijă

de obuz spintecă armăsarul lui Osman, și Osman cade și el – greu rănit la picior !

Îl ridică pașalele pe brațe și-l duc într-o căsuță de pe malul drept al Vidului, la capătul podului de piatră. Românii noștri, care veneau biruitori dinspre Plevna, dau năvală. Osman trimite soli de pace. Don colonel Cherchez vine la Osman și-l salută. „Colonele, mă predau ! Ține sabia !”... Atunci sosesc și rușii, gâfâind... Mă, ai dracului rumâni, și aici ne-au luat înainte ! Când a intrat ghegeneralul Ganețki în casa unde stătea Osman rănit, s-a făcut că nu vede pe don colonel Cherchez și pe ofițerii noștri !

Aici toți ascultătorii ridicară oalele în tavan, în frunte cu Savu Pantofaru:

– Auzi, măăă ! Să trăiască colonelul Cherchez ! Să trăiască vodă Carol ! Să trăiască vitejii lui vodă ! Să trăiești, Iorgule viteazule !

Vasile lăutarul și cu ai lui ridicară și ei sculele și acoperiră cu o trambă de zbârâială uralele din cârciumă.

Savu Pantofaru, inima cea mai curată și mai deschisă dintre toți cei de față, cugetă cu glas mare, dar cu limba cleioasă:

– Bine de tine, frate Iorgule ! Ai trecut prin foc și ai scăpat ! Ți-ai slujit țara și ai făcut cinste țargului nostru !

Sergentul Iorgu Mutafu își aduce aminte de multe lucruri pe care le știa numai el și izbucnește vijelios:

– Să trăiască don ghegeneral Manu ! Să trăiască don colonel Roznovanu !

Apoi, prididit, desigur, de câte și câte nădejdi, planuri și așteptări în legătură cu cei din casa părintească și cu puterea protectorilor săi, Iorgu Mutafu întreabă, înduioșat, pe ruda sa, părintele Năstase:

– Vasăzică, sunt sănătoși toți ai noștri: bătrânii, Sandu, Lisaveta...

– Toți, nepoate... Mi-a venit un om de la Văleni, zilele trecute, când nu începuse mânia asta de viscol și mi-a spus că, din mila lui Dumnezeu, sunt toți sănătoși.

– O să fac și eu ce-oi face, după ce vom vărsa pe prizonieri la Pitești, și o să mă reped să-i văd...

Nicolache Piua-Petri stă cu ochii pierduți în rotocoalele albastre pe cari le lasă din țigareta de chihlimbar și vede luminoase și trufașe plaiuri macedonene, vede sânuri de mare și albe și molcome caice... A trăit între turci ani de zile, și-i cunoaște mai bine decât toți ăștia din cârciumă, mai bine chiar decât Dumitru Găzaru, grec plecat din Chefalonia de mic copil. Turcii au fost bătuți ! S-a întors roata norocului ! A venit vremea să cază și ei din rangurile lor, din vistieriile lor și din seraiurile lor cele ascunse între naramizi și trandafiri !... Așa o fi voința lui Allah al lor... Dar păcat... Ce mai oameni ! Ce mai bărbăție ! Și ce mai cinste !

Nicolache Piua-Petri se întoarce spre Mutafu:

– Câți prizonieri ai sub mâna ta ?

– Eu am vreo cincizeci și ălalți gradați vreo sută și cincizeci. Dar nu vor să stea în front, ticăloșii ! Când unul, când altul cade în bot... O să lăsăm vreo douăzeci pe aici, prin spital.

– Iorgule, să știi că mâine dimineață eu le dau de mâncare prizonierilor tăi... Le plătesc eu salipul, pâinea și pastrama de berbec.

– Bine, dom' Nicolache; fă-ți pomană și cu turcii, că știu că faci destule pomeni și cu românii, și cu țiganii... Ce zici, mă Vasile ? Face dom' Nicolache pomeni cu țiganii voștri ?

– Să-l trăiască Dumnezeu pe dom' Nicolache ! Că de nu era dom' Nicolache, să curăța din Ruși neamul nostru al țiganilor lăutari !

– Atunci, măi Vasile, ia arde-mi tu mie colea o horă bățăioasă să se cutremure și domnu Vancea, și toate butoaiile din pivniță – că de astea din spatele meu nu mai vorbesc, că sunt toate goale !

Dorința lui Mutafu fierbea în picioarele tuturor, poate chiar și în picioarele Sfinției sale părintelui Năstase. Dar dacă Sfinția sa băuse tot atâta cât și ceilalți, totuși era mai în vârstă și mai stăpân pe sine decât toți. Un obraz bisericesc nu trebuie să se întreacă cu veselia până la zbeguri și până la horă niți chiar atunci când a căzut Plevna și semiluna s-a ascuns în nouri de sânge... Părintele Năstase se scoală sigur pe sine, și ridică mâna dreaptă, de data aceasta fără oală:

– Nepoate Iorgule și feții mei, am început-o cu toții, acum isprăviți-o fără mine ! Lăudat fie Domnul că a căutat spre smerenia robilor săi și ne-a dat biruința ! Nepoate Iorgule, fă ce mai ai de făcut și vino de te odihnește la noi. Mătușă-ta mi-a dat în grijă să te poftesc.

Părintele Năstase se desparte de tovarăși, se oprește la tejghea și stabilește în șoaptă ceva cu cârciumarul și apoi iese afară, în noaptea frământată de viscol.

Hora izbucnește ca o pălălaie într-o arie cu snopi dezlegați. Sergentul Mutafu cu Savu Pantofaru se țin de brăcinar unul pe altul. Nicolache Piua-Petri – atlet ialomițean – apucă într-o mână pe Dumitru Găzaru, în cealaltă mână pe domnu Țigle, cel cu chip de musulman (e adevărat că amândoi uscați și noduroși ca niște arșice înșirate pe sfoară), și frământă cu ei noroiul din prăvălie. Vancea bagă de seamă că bietul Iordan, orb și damblagiu, bate și el cu țurloaiele pe sub masă... Își pune tot untdelemnul în zdruncin, vine și-l ridică pe damblagiu și-l răstoarnă de câteva ori pe burdufurile sale asudate: „Să nu zică bietul Iordan că n-a jucat și el !“...

Dar Iordan s-a îmbătat înfricoșat și are arțag la beție... După ce Vancea l-a adus la locul lui, pe bancă, îl apucă o furie grozavă împotriva turcilor:

– Dă-dă-dă... ce-ce-ce... n-a fost și el la Plevna ?... Să fi tras și el cu pușca în păgâni ! Să fi turtit fesul lui Osman !

În loc de fesul lui Osman, Iordan izbește cu pumnul într-o oală. Oala sare cât colo și se sparge... Nicolache Piua-Petri lasă pe Dumitru Găzaru și pe domnu Țigle și ia în brațe pe cumnatu-său Iordan:

– Domol, nene Iordane ! Ai nimerit o oală în loc de turci ! Ai răbdare până mâine... Mâine o să-ți aducă Iorgu Mutafu pe turcii lui și o să-i faci pe toți tăiței...

– Da-da-da !... cu-cu-cu... ia-ia-ia-ta-ga-nul ăla... dă la no-no-noi, de su-su-su'pat !

– Cu iataganul de la noi de su' pat, nene Iordane...

Savu Pantofaru a auzit de pofta lui Iordan. Se oprește din vârtejul horei și spune întunecos, cu ochii răi:

– Bravo, nene Iordane !... Nu mâine, acum să ne repezim la ei și să-i ciopârțim !

Nicolache Piua-Petri se uită la Savu cu surprindere și cu veselie:

– Uite, domnule, ce drăcie ! Auzisem că șoarecele, când mănâncă anafură, se preface în liliac, dar n-am știut până acum că pitpalacul, când bea din jgheabul cu must, se preface în uliu !...

Savu Pantofaru, mai beat decât credea Piua-Petri, își strânse pumnii și mută fălcile câtorva fantome din jurul lui:

– Câini spurcați ! Voi ați tăiat pe unchiul Iordache lângă apa Vodislavei ! Voi ați dat foc bisericii noastre, în Zaveră ! Voi ați batjocorit pe mătușa Profira !...

Nicolache Piua-Petri îi puse lui Vancea un galben pe tejghea.

– Hm ! s-a îmbătat Savu. Trebuia să cază Plevna ca să văz minunea asta ! Vinul și lăutarii, kir Vanceo, sunt în sarcina schitului Negara. Să trăiești, Mutafule ! Ne vedem mâine, în târg. Să trăiești, domnule Țigle ! Când ne-o fi mai rău, să ne fie ca astă-seară. Apoi, pe grecește, către Dumitru Găzaru: Haidem, Dimitrie, să ducem pe Iordan acasă !

Iordan rămăsese agățat ca într-un clenci de cea din urmă a lui idee:

– Cu-cu-cu... ia-ia-ia-ta-ga-nul... de su-su-su' pat !...

Dar mai grav decât toți rămăsese agățat Savu Pantofaru ! Adevărat Abesalom, cu pletele sufletului încâlcite în întunecosul stejar al eredităților de-a pururi misterioase !

II. OBȘTESCUL ALB MORMÂNT

Ce mânie dumnezeiască ! Viscolește, urlă văzduhul și geme pământul ca în ziua de apoi ! Târgul Rușii-de-Vede, cuibărit între pădurea de peste Vede și Dealul Viilor – mai mult sat decât târg și mai mult livadie de pomi decât sat – pierde sub puzderiile jucăușe și sub jălania copacilor goi, cari scârțâie și se ciocnesc. Așa stă vremea de o săptămână. La câteva zile după căderea

Plevnei, din Carpați până în Balcani, a început o viforniță crâncenă, un potop alb și oțelit, care a astupat bălțile de sânge, a troienit cadavrele și a lăsat dvera omătului între naosul cerului și pridvorul păcatelor omenești. Ca în zilele lui Noe, stăpânul lumilor își ascundea fața, ca să nu mai vază faptele oamenilor, nici pedeapsa pe care le-o trimisese.

Din prima zi a lui decembrie, căpeteniile armatelor învingătoare luară măsuri să limpezească iadul de la Plevna și să strămute peste Dunăre – parte în țara noastră, parte mai-nainte, în împărăția țarilor — zdrobita armată a lui Osman. Divizia a treia a armatei noastre (din care acum făcea parte brigada Roznovanu) primi poruncă să escorteze pe prizonierii destinați să rămână la noi.

Prizonierii fură împărțiți în opt „eșaloane“. Primul eșalon plecă din Plevna la 1/13 decembrie 1877, iar cel din urmă ajunse la București la 2/14 ianuarie 1878. Drumul pe care trebuia să-l urmeze aceste convoiuri era: Plevna–Breslani–Nicopol–Turnu Măgurele. Aici, prizonierii poposeau câteva zile, și apoi, câți mai erau în viață, câți se mai puteau ține pe picioare porneau mai departe: Piatra (pe Călmățui)–Alexandria–Atârnați–Putineiu–Frățești–Călugăreni–Jilava–București (cu încă două popasuri).

Acest drum, făcut în acele zile de decembrie, a fost – și pentru captivi, și pentru escortă – mai groaznic decât toate măcelurile de la Plevna. Primul transport de 4.000 de prizonieri a pornit sub conducerea colonelului Roznovanu. Trei companii din Regimentul 13 de dorobanți și două escadroane din Regimentul 7 de călărași alcătuiau escorta. A doua zi, 2/14 decembrie, a pornit al doilea transport, de 3.500 de prizonieri. Și acesta era escortat la fel, de trei companii din același regiment de dorobanți și de două escadroane din același regiment de călărași.

Câteva zile (până la Nicopole), acești întâi plecați au putut merge mai ușor decât celelalte șase eșaloane. De la 4/16 decembrie înainte, văzduhul și-a ieșit din pravilele lui și s-a prefăcut în vargă și în urgie. Osman-pașa se îngropase în Plevna din iulie, și ostașii lui rămăseseră mai toți cu hainele lor de vară, zăbun, șalvari și iminei. Prea puțini putuseră să mai apuce câte

o zeghie bulgărească sau câte un cojoc. Dar nici soldații noștri nu erau îmbrăcați toți pe potriva cumplitelor harapnice de omăt care băteau și plesneau în valea Dunării. Când domnitorul pornește din Plevna, la 10/22 decembrie – cu zece cai înhămați la o trăsură, căci nu se găsisese nici o sanie ! – drumul lui până la Nicopol și la Turnu, și de aci până la Rușii de Vede este o frescă fioroasă, albă și infinită, pe care Dante Florentinul nu putuse s-o conceapă – pentru *Infernul* său – la latitudinea unde înfloresc migdalii și portocalii...

De la Trestenic încep să se arate, în zăpadă, prizonierii cari rămăseseră înghețați. La Muselimselo, domnitorul ajunge din urmă un mare convoi care se târa jalnic, prin nămeți. Aproape la fiecare pas dă peste alți morți, peste alți muribunzi. Iar ici și colo se vede și câte un viteaz dorobanț sau călăraș înghețat (acest din urmă, cu cal cu tot !...)

Și domnitorul cugetă și domnitorul scrie în memorialul său: „Drumul acesta e mai înfricoșat decât un câmp de bătălie. E ceva sfâșietor să vezi grupele de oameni pe cari moartea i-a îmbrățișat în mijlocul zăpezii: un număr de turci stau ghemuiți și țepeni în jurul unei roți de car, deasupra căreia făcuseră ultimul lor foc...”

Când cele două prime convoiuri de prizonieri ajunseră în Alexandria, comandamentul militar găsi cu cale să scoată din ele 200 de inși și să-i pornească spre Pitești și spre Târgoviște, cu prim popas Rușii de Vede.

Au intrat în târg ostașii lui Osman, cu mâinile băgate în mânecile zăbunului, cu capul învelit în cealmale murdare, cu spinarea încovoată, cu picioarele grele ca niște butuci. Cu toată strășnicia vremii, cu toată zăpada care te orbea și-ți tăia răsufierea, au alergat târgoveții să vadă ce nu se mai văzuse prin părțile noastre de multă vreme: oștire turcească răpusă și smerită. Dar nici o izbucnire ! nici o bucurie egoistă ! nici măcar legitima însuflețire a unui norod multă vreme împilat, care privește azi mărturia zguduitoare a eliberării sale ! Poporul românesc, dascălit de veacurile de durere, înțeleptit de nestatornicia așezărilor pământeste, privea mai mult trist decât triumfător la cetele înghețate și trențaroase ale foștilor săi

stăpâni. Se strânseseră în jurul turcilor târgoveți și țărani, români și venetici. Mulți dintre ei – bulgari, greci, chiar și români – știau turcește.

Soldații noștri din escortă slăbeau pe cât puteau asprimea situației și a poruncilor militare. Prizonierii fură împărțiți în grupuri, băgați în cvartire pe la autorități și pe la particularii mai înlesniți. Cei mai slabi dintre ei se grămădiră jos, pe rogojini, în niște maghernițe de la primărie, în așteptarea odăilor de la spital.

Albituri, zăbunuri vechi, iminei purtați, scurteici ale căror vulpi îmbătrâniseră și năpârliseră prea rău ieșiră de pretutindeni pentru sărmanii degerați. Tot așa, de-ale mâncării. Fiecare gospodină, fiecare mamă cu feciori, fiecare văduvă, fiecare bunică... aduse ce putu: o azimă, o bucată de brânză, un ou, o oală de lapte, ori măcar o pereche de covrigi... Autoritățile târgului și ostașii din escortă nu mai avură altă treabă decât să supravegheze și să împărțească prinoasele generos izvorâte.

Câțiva dintre gradații cari erau din partea locului ori aveau cunoscuți între rușani se întâlneau cu bucurie mare și se veseliră pe acasă și prin cârciumi. Dar la Rușii de Vede era numai un popas de o zi și o noapte... De aceea, voinicii noștri, de la un timp, se opriră din povestite, dădură la o parte mâncarea și băutura și alergă fiecare să îndeplinească poruncile și să-și facă datoria.

În cârciuma lui Vancea mai rămăsese Iorgu Mutafu și Savu Pantofaru. Erau prieteni din copilărie (deși Savu era mai în vârstă ca sergentul), și nu le venea să se despartă cu una, cu două. În colțul lui, Vasile lăutarul mângâia lung și cântinel o baladă din bătrâni.

– Mă Iorgule, mă ! mă frati-meu, mă !... Noi ne-am avut bine de când ne-am pomenit... Ții tu minte cum îți luam parte și cum mă băteam cu băieții pentru zmeul tău și pentru arșicele tale ?...

Dar Savu mesteca vorbele din ce în ce mai greu. Fiindcă de felul lui nu bea niciodată, petrecerea de astă-seară îl prinsese rău și-l doborâse. Niți don sergent nu se mai număra cu trejii, dar se ținea fudul și mai mult făcea pe beatul decât era beat cu adevărat.

- Da, mă frate Savule, am trăit ca frații și, de-o vrea Dumnezeu, o să trăim mereu... Stăi să mă liberez eu și să vezi tu ce planuri am !... Mai întâi, trebuie să ne însurăm. Nu merge să mai stăm așa, holtei... Eu am pus ochii pe o codană de la Dăbuleni, fata unui perceptor. Frumoasă, mă, și gospodină, și un car cu țesături de zestre, și două mii de galbeni !... Hei, ce zici, fârtate ? Mă Vasile, ia schimbă cântecul și zi-mi mie coala:

„Firicel de iarbă neagră,
Tudorițo, mult mi-ești dragă...“

Iorgu Mutafu își reazimă capul într-o mână și se lasă dezmiertat de amintirile lui de astă-vară... Ce-o mai fi făcând dorul lui ? I-a trimis două epistole de la Nicopole, dar n-a primit nici un răspuns... !

Savu îi spune, sughițând duios:

- Iorgule... să fie cu noroc ! ceasul bun... și sus căciula ! Să știi că sunt frate de mână la nunta ta ! Și p-ormă să știi că-i fac miresii tale o pereche de papuci... să rămnească la ei și cadâna lui Osman-pașa, așa de mândri și de înflorați am să-i fac !...

- Să treacă odată și pacostea asta de răzbel ! Să se astâmpere împărații și să ne întorcem la sărăcia noastră. E bine când stai acasă și-ți vezi de treburi...

- Iorgule, tu poștești odihnă și liniște în țară... Ce-ți pasă ție !... Tu vii de la bătălie. Te-ai bătut cu Osman și l-ai dat gata. Da' nouă când ne vine rândul, mă ?... Sec am fost că n-am mers și eu volintir !...

- Savule, tot degeaba. Nu vedeai reduta. Te vărsa la cizmărie și la hamuri.

- Da' era să mă spui tu că sunt cizmar ? ! Eu ceream să mă trimită la redute !... Căinii de turci ! Ei au tăiat pe unchi-meu, Iordache Cojocar, în bejenie, lângă apa Vodislavei ! Ei au batjocorit pe mătușa Profirița !

- Lasă, mă, că ne-a venit și nouă împrumuta ! Mai avem ceva de plată, kir Vanceo ?

- Stai, frati-meu ! Aici tu n-ai nimic de plătit. Plătim noi, ăștia care am rămas acasă, după sobă. Na și ție, Vasile, o sfânțoaică.

Savu Pantofaru se ridică în picioare, își încheie cojocu în bumbi și merge spre tejgheaua lui Vancea, să plătească, dar se vede bine că merge pe picioarele altuia.

- Savule, du-te acasă de te culcă. Dom' Nicolache a plătit și băutura, și lăutarii.

- Vanceo, dom' Nicolache ăsta plătește prea mult ! Vreau să plătesc și eu ! Ce, banii mei n-au trecut ?...

- Cum să n-aibă, Savule ? Vino mâine și ia-o înainte lui dom' Nicolache. Ce vrei, să primesc banii de două ori tot pentru vinul ăla ?

Sergentul Mutafu, care și-a pus în front mustățile, sabia și mondirul, îl târăște pe Savu prietenește.

- Nu te supăra, Savule... Lac să fie, că broaște sunt destule ! Venim mâine și o luăm de la capăt ! Plătește tu, și bem... tot noi... *Hair-olsun, Vancea-efendi !*

Iorgu deschide ușă și, cu Savu de braț, calcă afară în vârtejul roatelor diafane și șuierătoare. În fața prăvăliei, cât se vede prin geamlâcul luminat de lampă, băieții au rânit și au ridicat zăpada în delcele, dar încolo nu mai e nici un semn de pârție.

- Măi frati-meu, bine de tine ! Ai învățat și turcește; le-ai luat turcilor și fesul, și limba ! Mă, să-nceapă din nou răzbelul, eu pornesc ăl dintâi !

- Bine... bine; da' acu țin-te de mine, că dai buf în zăpadă.

- Ce, mă ? Ai uitat ce putere am eu ? Că mă fac eu, acum, muscal ? N-ai grijă, puile !

- Savule, ai cu mine la primărie să văd ce-i acolo și pe urmă te petrec până acasă.

La primărie așteaptă, întinși pe rogojini, somnoroși și întunecați, și prizonierii, și călărașii din escortă. Don sergent primește raportul:

- Să trăiți, don sergent, au mai rămas ăștia șapte. Unul e mai zdravăn, cinci o să mai meargă cinci sute de pași, dar unul de-abia bleștește. Uite ăsta... Mahmudea ăsta...

E o boșcă îngropată în pământ, cu vatră, cu corlată și cu coș. Un foc dănțuitor luminează pe cei ce zac pe rogojini. Miroase greu a oameni nespălați, a seu și a rachiu. Turcii încep să se

ridice în capul oaselor. Sunt trași la față, nerași și zdrențăroși. Fiecare are cu el câte o boccea. Sergentul pune mâna și saltă pe turcul al șaptelea.

– I-ai turtit fesul, Mahmud ! Mi se pare că aduci din Plevna un pui de lungoare.

Turcul se clătină, oftează greu și pune mâna la piept, deznădăjduit până la poala cerului.

– *Mahmud cioc hastà dâr...* (Mahmud foarte bolnav este.)

– Cioc-boc-ioc... trebuie s-o urnim din loc...

Savu Pantofaru a rămas la ușă și se uită neînduplecat și mârâind la turcii prizonieri. Bombănește singur:

– Ne-a venit și nouă apa la moară, fir-ați ai dracului !

Mahmud stă o clipă în bătaia focului de pe vatră și în mijlocul tovarășilor cari îl privesc. Topit de boală, cu mustățile și cu barba arămii și năclăite, cu ochii stinși sub pleoapele de ceară, cu cealmaua gata să se deznoade, el arată jalnic de frumos și aduce aminte pe Domnul durerilor creștine.

Don sergent ordonează:

– Coloană, înainte, marș !... Bucică, ține-te de Mahmud și sprijinește-l. Să vedem ce facem cu el... Acum, drept la Sărdăreasa !

Sărmană chereștea omenească ! Este de mirare câte puteri de rezistență poți să storci din ea când te biciuiește gândul că-iată, acum, peste un sfert de ceas, peste o sută de stânjeni, vei găsi locul de odihnă și desconcentrarea bietelor ciolane... Merg încovoiați, sub urgia și plesnetele viscolului, și prizonierii, și escorta. Ulițele târgului sunt tăiate de-a curmezișul de balauri albi, nalți uneori cât și ulucile dimprejur. Convoiul se deșiră și-și pierde caracterul. Soldații biruiți se amestecă cu soldații biruitori. Sergentul Mutafu merge mai în urmă, alături cu Savu Pantofaru. Cizmarul a ajuns un alt om. Beția i-a înfipt în cap un piron de la Cel Viclean.

– Măi Iorgule !

– Ce, Savule ?

– Vreau să omor și eu un turc.

– Bine, mă, treci peste Dunăre, că arde focul mereu de la Vidin până dincolo de Balcani.

– Nu așa, bă; acu vreau să-l omor. Uite, pe unul d-ăștia de ai tăi.

– Ce mai procopseală ! Să tragi cu pușca în iepurele pe care ți-l aduc eu gata împușcat !

– Așa ții tu la mine, bă ? Am eu chef să omor un turc ! Car' vasăzică, am eu chef...

– Iartă-i astă-seară, Savule ! Măine la ziuă îți dau eu carabina să-i cureți pe toți !

– Mă Iorgule, nu fi porc de câine ! Acu, bă, acu...

Miorlăia vântul pe sub streșinile coșmeliilor rare, pierdute între copaci. Parii de la garduri ieșeau din troiene și reaminteau ulițele desființate. Niște ziduri înalte, cu fantoma unei biserici deasupra, crescură din vifor și din obștescul alb lințoliu înaintea convoiului deznodat. Oamenii se adunară lângă o paragină pe jumătate îngropată în zăpadă. Era o casă boierească din alte vremuri, azi risipită și cerșetoare la porțile Bisericii Sărdăreasa. Ulița cea nouă trecea acum pe lângă această ruină, și fostele ei uși și ferestre se căscău oarbe și dărăpănate deasupra pivniței descoperite. Câteva capete de bână mai stăteau ici și colea din lemnăria parte putrezită, parte furată...

– Bucică, rămâi aci cu Mahmud. Îi fac eu, într-altă parte, un rost mai bun. Așteaptă-mă, Savule, să-i bag peăștia la coteș.

Sergentul bate cu mânerul săbiei în porțile de stejar ale cetății bisericești, clopotarul îi deschide, și toată lumea, afară de cei doi, intră înăuntru.

Mahmud s-a lăsat jos, în văcălia unei ferestre de altădată, cu spinarea spre pivnița umplută de omăt. Călărașul Bucică tropăiește din cizme și le izbește cu biciul făcut în două, să mai curețe zăpada de pe ele. Savu stă în mijlocul drumului și al vifoniței, ajuns de ceasul rău. Poarta de la Sărdăreasa se deschide cu scârțâială, și sergentul Mutafu strigă pe călăraș:

– Bucică, la tine sunt terfeloagele alea ? Vino încoace cu ele !

Călărașul dă fuga la poruncă și poarta se închide. Ochii lui Savu Pantofaru scâpărară atunci ca ochii unei fiare. Năvăli în

casa dărăpănată, smulse cu puteri de nebun o stinghie care ieșea dintr-un perete și, venind cu pași de lup în fața turcului doborât în fereastră, îl trăsni în creștetul capului.

Turcul se duse peste cap, dincolo, în pivniță, și intră tot în nămetele afânat. Nici un geamăt ! Nici un scâncet ! Îi rămaseră picioarele, băgate în papuci, la vedere, pe marginea ferestrei. Dar între ochii fiarei de un minut și picioarele celui ucis mișelește scăpără un fulger albastru, răzbunător în vecii vecilor. Încălțăminte turcului avea botul căscat și degetele de la picioare îi ieșeau afară !

III. UNDE ESTE FRATELE TĂU ABEL ?

Sergentul Mutafu potrivise lucrurile în capul lui destul de bine. Băgase pe prizonieri într-o odaie mai mare, încălzită, și cu un pat lung ca de arhondaric, iar pe călărași, alături, în alta mai mică. Pe Mahmud, fiindcă era bolnav, voia să-l ducă – fie măcar pentru noaptea asta – aci, la doi pași de biserică, la părintele Năstase. Mătușă-sa, preoteasa Smărăndița, era pâinea lui Dumnezeu și miloasă cu toți oropsiții și betegii pământului. Drept aceea, sergentul socoti că nu-i mai trebuie Bucică și-i dădu răvaș de voie:

– Rămâi aci, deșcă, și te odihnește. E cald și bine ca la mânăstire. Eu târăsc pe turc colea, la câțiva pași, și-l dau în primire mătușă-mii, preoteasa Smărăndița, să-l doftorească, dacă o mai avea ce doftori...

Sergentul Mutafu trântește poarta în care bătuseră gloanțele turcilor de la 1821 și iese iar în viscol. Când se apropie de casa părăsită, deosebi, prin întunericul răscolit de vifor, pe Savu înfipt în mijlocul drumului, cu o gogeamite stinghie în mână.

– Ce-i asta, Savule ?

Dar Savu stătea ciudat ca o stafie și nu spunea nimic. Sergentul se vârî în obrazul lui și-i scrută întunericul din orbite.

– Dormi, Savule ? Și asta mai e una !

Îl luă de piept și-l zgudui cu putere. Pătăleța pe care o ținea în mână căzu alături, dar Savu rămase nesimțitor.

Sergentul se uită împrejur:

– Unde-i turcu ? Mă Savule, mă, deșteaptă-te dracului ! M-ai făcut de ocară ! Dormi pe picioare !... Unde e Mahmud ! Spune, bă, ce s-a făcut turcu ?

Savu se scutură ca-n somn, răsuflă nădușit, vru să deschidă ochii și bolborosi mânios:

– L-am omorât... și... ce poștești ?! Apoi se prăbuși peste sergent.

Iorgu Mutafu prinse în brațe turnul care venea peste el și-l lăsă să alunece în zăpadă. Sergentul se simți deodată lac de sudoare.

– Mă, belea ca asta pe capul meu !... Bată-te Dumnezeu, Savule, să te bată și te-ar lua dracul !...

Sergentul cercetă drumul și apoi luă în șir ferestrele oarbe și în parte astupate cu zăpadă ale dărâmaturii. Desluși și puse mâna pe imineii turcului, rămași în pervazul dărăpănat.

– Ia uite-l pe Mahmud !

Sergentul își descărcă necazul și compătimirea în câteva înjurături neutrale și rămase pe gânduri.

„Acu, s-a dus, s-a dus... Am lăsat eu câte un prizonier, doi, prin fiecare oraș pe unde am trecut, trebuia să las unul de sămânță și la Ruși... Și pe urmă... unde s-a dus mia, ducă-se și suta ! Da' ce facem cu turcu ? Treaba lui Savu ! Eu plec mâine cu prizonierii... «A mai murit, astă-noapte, încă unul...» Îl tai de pe răboj și merg înainte. Nici usturoi n-am mâncat, nici gura nu mi-a mirosit ! Savule, băiete, încălță-te și descălță-te cum oi ști, că d-aia ești cizmar. Mai pot să-ți fac atâta bine să-l vâr pe turc mai adânc, ca să nu i se vadă picioarele.“

Sergentul împinge în imineii înghețați, și cadavrul intră mai afund. Apoi prăvălește deasupra-i nămetele tencuit pe zid în sus, cum ar fi prăvălit o lespede la gura unui mormânt.

„O isprăvii cu Mahmud !... Ce facem acum cu nătăflețul ăsta de Savu ? Să chem pe băieți... Aș, ți-ai găsit ! Ce-mi trebuiesc martori ?! O să mă tăbăresc cu el cum oi putea. Să-l duc la popa

Năstase: fac de răs pe Savu și poate – cine știe cum – îl dau și de gol... Nu ! Trebuie să-l duc la el acasă. Ori îi sunt prieten, ori nu-i sunt prieten !“

Tocmai atunci o sanie de rechiziție, cu patru boi, care făcuse slujbă toată ziua, trecea pe acolo cu câțiva soldați infanteriști.

– Mă camarazi, ia stați ! Ajutați-mă să încarc în sanie pe prietenul ăsta care a băut cam mult de bucurie că a căzut Plevna.

Soldații infanteriști îl recunoscără:

– E don sergent Mutafu.

– Hai, mă, puneți mâna !

Îl ridicară pe Savu, doi de cap și doi de picioare, și-l întinseră în sanie pe paiele ninse.

– Merg și eu cu voi, să-l vărsăm pe negustor la domițiliu.

Iorgu știa și prăvălia lui Savu, și casa mică și patriarhală, unde Savu trăia cu doi bunici, bătrâni, uitați, moș Pantilie și mama Slamna. Vedea cu ochii amintirii căsuța cu prispă și cu parmaclac, grădina mare și întunecoasă (de atâta copăcărie câtă era în ea) și lacul din fund, cu izvoare nesecate unde se scăldase cu Savu de atâtea ori în verile copilăriei.

A oprit sania în poarta căsuței părintești și a încercat să trezească pe Savu. Stearpă trudă !

– S-a îmbătat ca un muscal, don sergent !

– S-a îmbătat ca un marțafoi ! Din câteva oale de vin a fost gata. Sireaca militarie ! Dacă n-ai trecut prin ea, rămâi ca un topor țigănesc, necălit în foc.

Sergentul Mutafu intră în curte și apoi în casă, strigând tare pe cei doi bătrâni:

– Moș Pantilie, mătușă Slamno !!! Știți, noi ne-am adunat cu toții la kir Vancea... Savu, neînvățat cu meseria băuturii, a cam luat-o spre stânga. L-am adus să-l culcăm la căldură, până mâine, și mâine o să fie ca și cum n-a fost nimic...

Moșnegii bălbăiră, se cruciră, se mai supărară și-l văzură pe Savu al lor adus pe sus și turnat ca un sac cu calapoade lângă sobă. Baba Slamna începu să se bocească:

– Am zis eu că n-o să fie bine... Când am văzut azi pe turci trecând pe ulița noastră, m-a luat cu fiori: „N-o să fie bine,

maică, n-o să fie bine“... Că tot așa a fost și în Zaveră... Treceau-treceau turcii, tot pe ulița asta, și n-a fost bine ! Tăiară pe alde Iordache, pângăriră muierile, dădură foc bisericii !

– Ei, mamă Slamno, ai încurcat călindarul ! Atunci era pe vremea lui Tudorin; acum e după Cuza Vodă, în zilele lui vodă Carol ! Venim de la Plevna, măicuță ! I-am turtit fesul lui Osman și i-am luat prizonieri peste 40.000 de gealați.

– Nu știi, maică, nu știi... Da' văd că n-a ieșit bine ! Să se îmbete Savu al meu, care nu pune vin în gură decât la Paște și la Crăciun...

– Și la predarea lui Osman-pașa, mătușo Slamno !

– Nu știi, maică, nu știi, că semnul nu e bun !

– Hai, fiți pe pace ! Un chef cu lăutari, și atâta tot. Măine dimineată o să fie ca și cum n-a fost nimic. Noapte bună ! Viu mâine să-l întreb pe Savu cum a dormit.

Baba Slamna zăvorî ușa după sergent, îi ridică – lui și neamului lui întreg – câteva binecuvântări negative și veni lângă Savu, care sforăia, ud ca un câine și stacojiu la față.

*

A doua zi, Iorgu Mutafu se trezi cu noaptea în cap, militar agerit de răspunderile și de primejdiile sub sabia cărora trăia de o jumătate de an. Alergă să-și vadă oamenii, se întâlni la „cartierul general“ cu ceilalți șefi de convoi și hotărâră ceasul de plecare.

Dar până atunci sergentul trebuia să vază pe prietenul său, Savu Pantofaru. Baba Slamna îl primi fără bunăvoință.

– Doarme și acum. Ce-o mai fi și asta ? ! Nu m-am îndurat să-l trezesc...

– Lasă, că-l trezesc eu, bătrânico... Plec azi cu prizonierii și am să-i spun lucruri mari...

– De, maică, fă cum crezi.

– Fii bună și lasă-ne pe noi singuri.

Iorgu Mutafu intră în odăița unde sforăia prietenul din copilărie și-l strânse de nas.

– Sus, deșcă ! Destul ! Ce-a fost aseară nu trebuie să se mai vază astăzi !

Cizmarul se deșteaptă anevoie – năuc, cocoloșit, ciufulit și fără să-și dea seama cine e lângă el.

– Hai ?... Ce este ?... Tu ești, bătrânico ?

– Scoală-te, bă Savule ! Ce dracu ? E ziua mare cât o iapă bălană !

– Tu ești, Iorgule ?

– Păi cine vrei să fie ? !

– Mă frati-meu, am făcut-o lată ! Mi se pare că aseară am dat peste răscoale...

– Mi se pare și mie. Ce să faci, mă Savule ! O dată s-a predat Osman ! O dată ai luat și tu luleaua neamțului !

Savu Pantofaru își trece mâna peste ochi, rușinat și plin de păreri de rău.

– Am băut prea mult, Iorgule ! Eu nu beau și nu pot să beau. Voi sunteți tari ca naiba ! Mi-e necaz și mi-e rușine !

– Nu e nimica, Savule. Eram toți ai noștri și am băut paralele noastre, adică pe ale lui dom' Nicolache că ăla nu te lasă să plătești tu niciodată.

Sergentul se duce la fereastra cu perdelele țesute în casă și le dă la o parte. Tot geamul e zugrăvit cu un stufăriș alb, pufos, de care s-a lipit sulul de lână roșie pus între cercevele.

– Crâncenă iarnă, domnule ! Bine că s-a domolit viscolul !

– E târziu, Iorgule ? Ai văzut pe cineva din cei de aseară ?

– Numai pe dom' Nicolache.

Iorgu se așeză la loc, pe ladă, între fereastră și pat.

– Savule, despre partea cealaltă să n-ai nici o grijă... Turcu... a căzut pe drum între Peret și Ruși... care vasăzică n-a intrat aici în târg...

– Care turc, Iorgule ?

– Ei, Mahmud ăla, de aseară !

Pantofarul se îngălbeni ca un mort și dinții îi clănțăniră în gură.

– Ține-ți firea, mă, ce, ești copil ? ! Cine a văzut ? Cine știe ? Eu, tu și Dumnezeu ! N-ai nici o grijă !

– Iorgule, ce vrei să spui tu ? Ce-am făcut, păcatele mele ? Nu-mi aduc aminte decât greu, ca din vis...

– Vis a fost ! Ai visat și tu că ai omorât un turc, și basta !

– Am omorât eu un turc, Iorgule ?

– Ei, ba nu ! Du-te de-l vezi, îngropat în nămeți, în casa aia pustie, de lângă Sărdăreasa. Aici trebuie să faci tu ceva... Dacă vrei, dacă nu...

– Ce spui, mă, că am omorât eu aseară un turc ? !

– Savule, erai beat cazac... Da, tu l-ai omorât.

– Vai de mine și de mine !

– Încet, Savule, să nu te auză baba Slamna. Că dacă o auzi baba Slamna, oricât ți-o fi de credincioasă, până diseară știe tot târgul ! Încet, băiete. Nu te trece cu firea... Ho ! fii bărbat, nu muiere !...

– Fir-ar a dracului de beție să fie ! D-aia mă feream eu de ea și ocoleam chefurile și cumetriile !

– Ei, te-ai ferit, te-ai ferit, până când te-ai opărit ! Da' ce, numai tu ?... Ei, băiete, se vede că n-ai făcut militărie... La militărie ești ca fleica pe grătar... Până când nu te frigi pe toate părțile și nu sfârâi sânge și sudori, nu ești bun de mâncat...

– Mă Iorgule¹, turcu ăla care mergea cu noi pe urmă, alături cu călărașul tău ?

– Ăla, mă !

Savu Pantofaru se plesni cu palmele peste ochi.

– Ai dreptate, frati-meu ! Uite, uite ! acu mi-aduc aminte: a fulgerat albastru... și am văzut... la o palmă de nasul meu... imineii turcului cu boturile căscate și prin boturi, degetele de la picioare îi ieșeau afară... Și mai înainte... da, da, eu l-am dat grămadă, că el ședea, săracul, ghemuit într-o fereastră... l-am pocnit în cap cu o beldie... și s-a răsturnat în zăpadă... Și atunci a fulgerat... și... degetele de la picioare îi ieșeau prin botul imineilor...

Savu izbucni în plâns. Era în el o trezire de durere, de căință, de deznădejde atât de grabnică și de înfricoșată, că simțirea lui

¹ În textul de bază: Savule.

întreagă se răsucea ca o pâlnie de vârtej pe mare, într-un burghiu năprasnic de vânturi întâlnite.

– Uite, bă ! Ce plângi, mă, ca muierile ? ! Aoleo, Savule, nu te știam așa de... să mă ierți ! Ai omorât și tu un turc ! Au omorât ai noștrii mii de turci ! Și au omorât turcii zeci de mii de creștini ! Dacă e răzbel, e răzbel ! Și răzbelul a ajuns, cu coada, până la tine... Ai omorât și tu un turc ! Jaf în ciuperci !

– Bine, mă, da' ce-mi făcuse mie bietul Mahmud ? Acum toate ies ca din apă în fața mea... Ceas rău și blestemat !... Când ai chemat tu pe Bucică, m-am repezit în paragina aia și am smuls o stinghie, pe care o văzusem de multe ori rămasă într-un perete... Și cu stinghia aia am achitat pe bietul turc...

Baba Slamna tropăi în tindă și deschise – cu altă față decât la venirea lui Iorgu – ușa de la odaie. Era bucuroasă bătrâna că vede pe Savu treaz și cuviincios ca totdeauna.

– Eu zic să vă aduc câte o cafeluță...

– Bucuroși, mamă Slamno ! dar mie nu o cafeluță, ci o cafea barosană, ca pentru un polcovnic...

Așteptară să iasă bătrâna din tindă, și Iorgu Mutafu începu cu glas de taină:

– Mă, atâta bucluc este că turcul e acolo în pivnița cocioabelor. Stă el bine, că e frig și se păstrează. Dar te pomenești că pornește un dezgheț și-i ies ciolanele la iveală. La urma urmei, poate să rămână și acolo până când l-o chema Mahomed al lor... Un turc – dintre prizonieri – a căzut într-o pivniță părăsită ! Că este și cu capul spart: cine o să se apuce să mai descurce dacă i l-a spart cineva, ori și l-a spart el când a căzut...

– Iorgule, știi că nu este nici o răspundere, dar tocmai asta mă seacă la inimă.

– Vezi-ți de treabă, omule ! Du-te la prăvălie, rostește-ți calfele, trăiește-ți viața ca mai înainte. Și după capul meu, mai dă câte o raită și pe la Vancea...

– Să mă ferească sfântulețu !

– Ești boboc, Savule ! Și boboc ai săi rămâi toată viața, că n-ai făcut milităria... Savule, lăutarii și vinul sunt sanitarii soldatului, mica ambulată !

Mama Slamna aduse două bardace de cafea neagră și câțiva covrigi proaspeți cu susan.

– Să trăiești, bătrânico ! Da' să știi că nu-mi place cum îl ții pe Savu.

– De ce, măicuță ?

– Cafea văd că-i dai, da' vin nu-i dai deloc... Că de aveai obiceiul să-i dai câte puțin vin, Savu stătea aseară în rând cu noi și nu se turtea numai cu două ocale.

– De, maică, oi fi având dreptate... Eu îl îndemn uneori să guste câte un păhărel, da' dacă Savu nu primește !... Pe uncheașul meu nu pot să-l dezbar de băute și pe Savu nu pot să-l fac să guste.

– Bătrânico, mi se pare că moș Pantilie a nimerit-o mai bine decât Savu... Cu ce te aperi de câini, mamă Slamno, când sar la dumneata pe uliță ?

– Cu ce să mă apăr, nepoate ? Cu bățul...

– Ei vezi ! Așa este și cu băutura. Când dau peste tine gândurile rele, necazurile, frica și... răzbelul, te aperi de ele cu oala plină !

IV. PRĂPASTIA NECUNOSCUTĂ

Sergentul Mutafu a plecat din odăița lui Savu. Peste două ore, a plecat de-a binelea și din târg, cu convoiul de prizonieri, și cei doi prieteni nu s-au mai văzut. Savu a rămas năuc lângă prăpastia deschisă deodată înaintea-i în dimineața aceea...

S-a purtat prin casă de colo până colo; a ieșit prin curte și pe la grajdul vacii; a ascultat, fără să se pătrundă, vorbele celor doi bătrâni și a pândit, la geamul spoit cu flori de gheață, pe care el le topea cu degete fierbinți, căderea serii.

I se părea lui Savu că nu știu ce vrăjmași necurați, că nu știu ce cumetrie de vrăjitoare îl scosese din albia lui sufletească și-l turnase într-o groapă întunecoasă... Omul se căuta, se verifica și

nu putea să răspundă categoric la întrebarea: Unde este Savu cel așezat și ce s-a făcut capul lui de până aseară ?

Venea și revenea, căutând înțelesul și obârșia subitei lui nenorociri: adevăr să fie că el a omorât aseară un om, el, care nu poate să taie nici un pui de găină ? Cum a putut să se strecoare, în firea lui blajină, în inima lui pașnică, fiara setoasă de sânge și de răzbunare care a făptuit această moarte de om ? E drept, nu mai știa ce face. Își băuse mințile, dar mâinile făptașe rămân tot ale lui, sângele nevinovat a țâșnit și l-a mânjit pe el. Cugetul lui nu-i dă nici o dezvinovățire că a săvârșit o crimă la betie.

Ce să facă ? Cui să se destăinuiească ? Iorgu Mutafu a plecat. Dar și cu el, și fără el este același lucru. Sergentul, proaspăt sosit de pe câmpul de război, e tăbăcit ca un cojoc și nu înțelege nimic. Cui să-și deschiză Savu inima, cui să ceară sfaturi în această grea întâmplare sufletească ?

A rămas în casă toată ziua. La prăvălie nu-i venea să se ducă. Nevoie de un prieten și de vorba lui simțea destulă, dar o teamă nedeslușită îl oprea pe loc și-l povățuia să întârzieze. Ar fi voit să întrebe și să învețe: cine era acest om pe care-l luase pe suflet ? De unde venea el ? Ce fel erau neamul și țara lui ? În ce parte a pământului îl așteptau acum bieții lui părinți sau bieții lui copii ? Era un gol, viu și lacom, care sorbea inima lui Savu cu puterea și cu setea a mii de guri însetate. Atâta știa numai, că-l chema Mahmud și că-l văzuse la față o singură dată, în bătaia focului din vatră.

Pe când Savu se tot uita pe uliță prin rotocoalele umede pe cari le făcea în geamul înghețat, zări pe Nicolache Piua-Petri, arendașul de la Negara, trecând în șuba lui de lup și cu căciula de astrahan înfundată pe urechi.

Savu alergă la poartă și-l opri.

– Ia poștește până la noi, dom' Nicolache ! Sunt singur, sunt cam șubred și n-am cu cine bea o cafea.

Piua-Petri era cam grăbit, dar poftirea lui Savu îi făcu o întipărire parte curioasă, parte plăcută.

– Kir Savule, mă cam grăbesc. Astă-seară trebuie să fiu acasă, la Negara. Drept vorbind, ar fi trebuit să fiu acasă de ieri-seară, dar, precum bine știi, ne încurcăm ieri la Vancea... M-am apucat apoi să-i făgăduiesc lui Mutafu o vadră de salip pentru prizonieri și am rămas pe azi, ca să îndeplinesc.

– Ia șezi colea, dom' Nicolache... Bunicuțo, degrabă două cafele, ca să cinstim pe boierul nostru.

Piua-Petri cunoaște căsuța pantofarului – cu care, după soție, vine cam neam – și cunoaște firea lui cinstită.

– Kir Savule, aseară erai viteaz cum nu te-am văzut niciodată... Îmi plăceai, dar erai alt om...

– Nu râde de mie, dom' Nicolache ! Am făcut-o fiartă. Băutura are socoteala ei. Cine n-a băut din vreme, să nu se apuce să bea, că dă de rușine, cum am dat eu aseară.

– Da' de ce, kir Savule ? Dacă n-oi mai da și tu, uneori, luleaua prin cenușă, dacă n-oi mai călca alături din potecă, ți se urăște cu viața și n-ai nici popii ce să-i spui la spovedanie.

Nicolache Piua-Petri începu să râdă prietenos și răspânditor de prietenie.

– Așa o fi, dom' Nicolache, da' mie, unuia, nu-mi priește. Poate că sunt bicisnic de felul meu și bun numai pentru meseria mea de cărpaci. Uite, azi am stat toată ziua cu capul cât o baniță și n-am urnit un pai din loc. Halal băutor ! Nici n-am fost în stare să mai ies în târg. Plecară ai noștri cu prizonierii ?

– Au plecat de mult. Grea poruncă ! Vai și de prizonier, vai și de cel care îl duce din urmă !

– Ce să faci, dom' Nicolache... Dacă așa vor împărații... De pe unde or fi fost bieții oameni ? Erau toți rebegiți ! Pe la ei n-or fi iernile astea cumplite de pe la noi...

– Cred că erau amestecați, unii din Europa, învățați cu zăpada, alții din Anatolia, din climă mai caldă. Pe cât am înțeles eu, cei mai mulți erau din Asia Mică, de pe lângă țărmul mării: Smirna, Izmid, Trebizonda...

Ai văzut părțile astea, dom' Nicolache ? Știi că ai călătorit mult...

- Nu prea... Eu cunosc Turcia europeană. În Asia am trecut și eu cu caiul și m-am plimbat.

- E frumos Stambulul lor, dom' Nicolache ?

- Kir Savule, socotesc că e orașul cel mai frumos de pe pământ... Când intri cu corabia în Bosfor și te apropii de inima Stambulului, te întrebi mereu: intru în Țarigradul sultanilor, ori în raiul lui Dumnezeu ? Orașul ăsta vine clădit, aproape tot, pe coastele mării. Bizanțul grecesc cel vechi, adică Stambulul turcesc de azi, intră în mare ca un pinten. Iar marea intră și ea în uscat, între Stambul și Galata, unde sunt ambasadorii creștini, și intrarea asta a mării este Cornul de Aur. În față stă Asia Mică, Scutari, Haidar-Pașa, Kadikioi, și la mijloc e Bosforul, albastru ca florile de stânjel... Ce mândrețe, kir Savule ! Ce palate, ridicate unele peste altele ! Ce geamii de marmură și ce păduri de chiparoși ! Când mă gândesc, Stambulul mi se pare ca o rodie plesnită în felii, și printre felii, în loc să curgă zeamă roșie, curge apa mării.

Savu ascultă cu ochii înecați de admirație. Fiecare cuvânt i-a mers la inimă, fiecare icoană s-a așezat în amintirea lui, în pervazul nemuririi.

- Da' ce fel de oameni sunt turcii ăștia, dom' Nicolache ? Acu, noi nu-i scoatem din „păgâni“ și nu putem să le iertăm că ne-au robit și ne-au mâncat țara și sufletele părinților atâtea sute de ani... Da' cum sunt ei la ei acasă ?

- Kir Savule, îți vorbesc cinstit. Sunt oameni de credință și de cuvânt. Când ți-a vorbit turcul o vorbă, nu mai iese din ea. Stau bașca de creștini și sunt aspri cu ei - e adevărat... Dar nici noi, creștinii, nu suntem cu turcii te miri ce mielusei. Eu am trăit la fața locului și știu ce spun. În casele lor e greu să pătrunzi. Casa turcului e închisă ca o mănăstire. Ei au câte cinci-șase neveste și câte cinci-șase rânduri de copii. Pe boierii lor cei mari și pe pașalele lor i-am văzut de departe, dar cunosc pe negustori, pe slujbași și pe marinari. Sunt oameni de multă omenie ! Și sunt buni prieteni. Dacă ai putut să câștigi inima unui turc și să ți-l faci prieten, gâtul și-l pune pentru tine.

- Atunci de ce ne rupserăm noi de turci și ne dădurăm cu muscalii ?

- Ce să facem, kir Savule, așa a venit vremea ! Avem azi, pe scaunul țării, viță împărătească, un prinț de Hohenzollern. Ne-am deșteptat, am făcut o singură țară, am voit să trăim și noi de capul nostru ! Și ai văzut că a ieșit bine. Turcii sunt oameni buni și filotimi, dar la ei acolo, nu stăpâni în țara noastră.

- Ia poftim, dom' Nicolache... Bunicuța ne-a adus și câte o linguriță de dulceată de trandafiri.

- Ce mai faci, mamă Slamno ? Unde e moș Pantilie, că nu-l văd ?

- Apăi ce să mai fac !... Ia, păcate și necazuri, bătrânețe și neputință ! Pantilie s-a jurat că nu mai bea apă decât pe lumea cealaltă.

Nicolache Piua-Petri râse cu hohot.

- Mă tem că a greșit socoteala. Apă bună și rece, pe lumea cealaltă este numai în rai. Și moș Pantilie, dacă umblă tot mereu, pe trei poteci nu se mai întâlnește cu Sf. Petru.

- Nu știu, măculiță, că m-am luat de gânduri cu moșneagul meu. Da' ce mai face mama Uța, preoteasa ? Ce face cocoana Cleopatra, ce fac copiii ?

- Bine toți. Soacră-mea, cum o știi: cu Iordan în casă nu mai are zi cu soare niciodată... E supărăcios, e arțăgos, vrea să umble și nu poate, cere vin și tutun, uneori chiar la miezul nopții... Dar Cleopatra și copiii, sărut mâna, sunt toți sănătoși.

- Ce mai face părintele Silvestru de la schit ?

- Cine l-a mai zărit de astă-vară pe părintele Silvestru ? De când a început răzbelul, a intrat în beciul chiliilor și n-a mai văzut față omenească. Fuge de priveliștea lumii de azi, plină de urgie și de sânge.

- Adevărat călugăr, adevărat sfânt pe pământ !

- Puține suflete răzbat până la el. Nevastă-mea îi poartă de grijă ca unui pusnic de la Sfântul Munte... De două ori pe săptămână îi trimete azimă, legume, poame și untdelemn. Pe mine nu poate să mă rabde. „Nicolache, fugi din fața mea ! Te văd negru de păcate !“ Și are dreptate ! Sunt un păcătos !...

Savu oftă cu năduf.

– Cine n-are păcate, dom' Nicolache ! Și pe cine-l iartă ispita și ceasul rău !

– Adevărat, kir Savule ! Un ceas numai de am trăi pe pământ, și nu suntem fără de păcat, o dată ce venim aici cu blestemul strămoșesc în spinare... Ei, da... eu o să vă las... Mă duc, să nu mă apuce noaptea... Sărut mâna, mamă Slamno ! Sănătate, kir Savule... și inimă bună !...

V. UNDE VA AȘTEPTA MAHMUD ZIUA CEA MARE A LUI ALLAH

Sănătate, poate, dar inima bună cine știe când va aduce-o Domnul înapoi lui Savu Pantofaru !

Savu era cizmar, fiu de cizmar. Tatăl său, Anghel, îi lăsase moștenire această meserie, prăvălia din târg, casele bătrânești și un caracter cumpănit și domol. Maică-sa, Ralița, sora lui moș Pantilie, fusese o femeie ageră și bărbătoasă, o „haiducă“ – precum spuneau despre ea rudele și cunoscuții. Dar Savu semăna lui Anghel, cel cu pasul mic și socotit. Cizmarul trimisese pe fiul său să învețe ceva carte la școala ce se deschisese atunci, dar mai temeinic îl pusese să învețe meșteșugul său cizmăresc, „brățară de aur“ la mâna dreaptă.

Părinții lui Savu se mutaseră de timpuriu la cele veșnice, fără alt moștenitor decât Savu. Moș Pantilie și mama Slamna, rude de aproape, au rămas pe lângă Savu, epitropi și părinți, în locul celor adormiți.

Cizmăria lui Savu mergea destul de bine. Savu, deși tânăr, avea cuvântul statornic și obraz ca de negustor mare. Nu i-a lipsit nici norocul. Când a fost vorba să înceapă războiul, și armata a avut nevoie de mii de perechi de bocanci și de cizme, Savu, care se ținea de roșii, a vândut toată încălțăminte din prăvălie și alta luată de pe la alți cizmari, pe aur zimțuit. Așa l-au găsit ziua de ieri, sosirea convoiului de prizonieri, întâlnirea cu Mutafu și neașteptatele întâmplări de astă-noapte.

Ivirea și vorba lui Nicolache Piua-Petri la început pare că i-au făcut bine, dar pe urmă l-au ațâțat și mai rău. Toate cuvintele arendașului de la Negara, toate icoanele pe cari le sufla cu argint darul lui de povestitor năluceau acum în noaptea înfricoșată căzută deodată peste Savu.

A ieșit din odăița caldă, unde Piua-Petri rechemase Bosforul și Stambulul, și a început să cerceteze prin chiler și prin pivniță. Îi trebuia un sac mare, din acele în care îi soseau sulurile de toval, și o rangă de săpat în pământ găuri pentru stâlpi. Le-a găsit, a înfășurat ranga în sac, le-a pus deoparte și a început din nou să se plimbe prin chilie. La ora cinei, a spus că nu i-e foame și a plecat, cu ranga sucălită în sac, lăsând vorbă că se duce la prăvălie și că va veni acasă mai târziu.

S-a dus cu adevărat, dar a luat-o pe din dos și a intrat în prăvălie fără să fi întâlnit pe cineva. Ucenicii lui, afară de unul singur, plecaseră. Prăvălia avea, ca mai toate celelalte din târg, o odaie încăpătoare spre strada mare și două-trei în fund, mici, întunecoase și cocoțate sub tavan. Camera din față, prăvălia propriu-zisă, era cu câteva palme mai jos ca nivelul străzii, iar din ea te urcai în chițimiile din fund pe o scară cu cinci-șase trepte. Între camera principală și „atelierul“ unde lucrau ucenicii era un perete de geamlăc. De la tejgheaua din prăvălie „jupânul“ vedea pe calfe cum băteau cuie la pingele, iar calfele vedeau pe jupân cum moțăia la tejghea, sau se tocmea cu mușterii.

Acolo sus, în odăițe, erau grămădiți cinci-șase lucrători și toate sculele și tot materialul (uneori iute de-ți lăcrimau ochii) necesar meșteșugului. Jos în prăvălie, în rafturile suprapuse, stăteau șiruri lungi și prăfuite de pantofi, de papuci, de iminei, de ghete cu elastic pentru mușterii mai subțiri și de cizme cu armonică.

Savu Pantofaru pune pe calfă să tragă obloanele în față, să închidă ușa prăvăliei și să se ducă acasă cu cheia în buzunar. El o să iasă prin ușa din dos. În seara aceasta, Savu nu-și vede nici prăvălia, nici marfa lui de sute de galbeni. Stinge lampa de jos și se urcă în atelierul cald și greu mirositor. Aici se așează pe scăunelul cu trei picioare, își pune coatele pe măsuta scundă și

pătrată – printre cuie, sule, clește, cuțite, răspile și borcanele cu pap – și așteaptă să se potolească zgomotele târgului.

Pe aproape de miezul nopții, ia sacul cu ranga la subțioară, bagă în buzunar o cutie cu chibrituri și o lumânărică și iese pe ușa din dosul prăvăliei. Târgul s-a culcat de un ceas. Frigul s-a mai muiat, și acum ninge liniștit fulgi mari ca niște fluturi. Nici țipenie de om. Într-o cărciumă cu obloanele lăsate, mai încolo, în dosul târgului, câțiva cheflii petrec cu lăutari. Savu, obidit și plin de năduf se gândește: „Așa făceam și eu aseară și mi-a dat pretrecerea pe nas !“

El merge pe ocolite spre curțile Bisericii Sărdăreasa și spre paragina de lângă biserică. Ninge tihnit și nu se aude nici măcar lătrat de câine. Ajunge lângă ferestrele cele oarbe și înecate de zăpadă și caută să se îndrepteze. Aici, în fereastra asta, s-a așezat Mahmud ! Savu se apleacă în deschizătura diformă și începe să-și adâncească brațele în omătul făcut troian. După câteva dibuieli, dă de vârful unui papuc. Îl răsăie de zăpadă, îl pipăie ! Papucul e spart și prin el simte – ieșite afară – niște degete mai reci ca niște țurțuri de gheață. Prin trupul lui Savu, prin inima lui, fiorii acestei atingeri trec cu descărcare zguduitoare ! Foc și gheață laolaltă are în brațe, are în ceafă și în obraji ! Dar Savu, zdrobit de căință și de apropierea unei mile nesfârșite, nu-și trage mâna înapoi. Cât de smerit, cât de înghețat, cât de fără plângere și fără pâră e acest bot de papuc, cu piciorul lui cu tot ! Dar dincolo de el, în sfânta dreptate, la scaunul Judecății celei nevăzute: câtă dojană și câtă osândă !... Savu ține în mâna lui fierbinte, prinsă de friguri, papucul și degetele care încep să se lipească.

Pantofarul potrivește la loc zăpada scormonită și pornește înainte. Iese în câmp și o ia spre cimitirul de sub deal. Acolo, într-un ocol de salcâmi, odihnesc părinții lui, Anghel și Ralița. Savu sare peste șanțul înecat de zăpadă al cimitirului și pășește, băgător de seamă, printre crucile de la căpătâiul adormiților.

Părinții lui Savu au în pământ boltă de zid. Odihnesc unul lângă altul în coșciugele lor. Savu a făcut mormânt zidit și larg ca să aibă loc și el, când i-o veni ceasul. Ajunge la mormânt și

scoate ranga din sac. Colo e troița, acoperită cu șindrilă, și acolo sunt capetele; dincoace sunt picioarele. Savu începe să sape cu ranga.

Ninge des și ninge liniștit. Un vis cu cortine de omăt la suprafață și cu cuptoarele arzătoare remușcări la fund ! Savu ajunge curând, cu ranga lui de fier, la bolta de zidărie ! Aici, în partea dinspre răsărit a mormântului, el sapă o groapă adâncă, atât cât îi trebuie ca să poată să scoată din peretele vertical o duzină de cărămizi. Îi trebuie o deschizătură în mormânt și o face pe la picioarele celor adormiți. Scoate încet, cu luare-aminte, cărămidă după cărămidă și potrivește o gaură rotundă, prin care ar putea să intre un om de-a bușilea.

Acum se domolește în el năvala de uriașă energie care i-a înzecit puterile. Savu rămâne ghemuit la ferăstruica deschisă. Își face semnul sfintei cruci, aprinde lumânărica și privește în mormânt. Coșciugele de stejar stau unul lângă altul, ceva mai scofălcite și mai spălăcite decât în zilele de înmormântare.

Savu se ridică, își șterge pâraiele de nădușeală de pe față cu sacul pe care l-a adus, îl pune apoi pe grumaji ca un tartan și iese din cimitir. Se oprește locului, ascultă, merge câțiva pași, iar se oprește... Nimic decât noaptea lină, rece, în care cad de sus fulgi largi și obosiți.

Ajunge la fereastra din paragină și caută iarăși în zăpadă papucii lui Mahmud. Se urcă pe fereastră, apucă amândouă gleznelor turcului și-l trage încet afară din nămete. Mahmud intrase în zăpadă, puțin încovoiat, ca un hanger în teacă. Mâinile lui au înțepenit fără spasm. O mască de zăpadă întărită acoperă fața turcului. Barba și mustățile i s-au împletit cu ghimpi de gheață. Cealmaua i-a rămas în cap, prinsă de sângele și de creierii înghețați...

Savu desface gura sacului, împinge pe Mahmud în sac, cu capul înainte și, după ce sacul l-a înghițit până dincolo de încălțăminte, Savu leagă sacul și-l ia la spinare. Nu e mai greu ca un sul de toval din cele mari.

Peste omătul răvășit, din casa părăsită, peste urmele lui Savu în cimitir, peste pământul răscolit și bătătorit la loc, de la

mormântul lui Anghel și al Raliței ninge greu, ninge bogat... Ninge, ca într-o prăpastie sufletească, nădejdea psalmistului: „Stropi-mă-vei cu isop, și mă voi curăți, spăla-mă-vei, și mai vărtos decât zăpada mă voi albi“...

VI. ÎNTRE VIAȚĂ ȘI MOARTE

A doua zi, Savu Pantofaru nu s-a mai sculat din pat. Nu s-a sculat nici a treia zi, nici după treizeci de zile... Un cort negru, cu rare fâlfâiri de lumină, s-a lăsat peste lumea lui sufletească. O boală lungă, soră cu moartea, l-a ținut, în călduri mari și în aiureli, până pe la Întâmpinarea Domnului. Erau zile când nu deschidea ochii deloc și nu mai știa ce e pe lumea aceasta. Erau zile când se ridica din așternut, cu ochii de sticlă, cu părul vâlvoi, fără nici o amintire despre regulile cuviinței și ale goliciunii trupului, și – cu totul aiurea decât acasă la el și în țesătura vieții lui de până aci – vorbea lucruri de pe altă lume, care dădeau fiori babei Slamna.

Sărbătorile Crăciunului și ale Anului Nou au trecut învăluite și necunoscute pentru Savu; au trecut amărâte cu prisosință pentru cei doi bătrâni cari îl păzeau. Nimic din gândurile, din preocupările negustorului sau din treburile zilnice ale prăvăliei nu mai avea drumul cel obișnuit spre cugetul lui Savu. Căzuse într-un fel de jumătate moarte, și câteva rude, câțiva prieteni veniți să-l vadă îl priveau muți și jalnici – ca pe Iov cel plin de bube, amicii lui din *Biblie*. La câte trei-patru zile, părea că își aduce aminte de el însuși și de chipurile triste de lângă patu-i. Dar și atunci vorbea și cerea lucruri năzdrăvane, cari arătau că el este pe alte tărâmurile și că vorbește cu duhurile, nu cu cei de față.

În conștiința pantofarului boala se întinsese pustie și pustietoare ca o Sahară. Îl furase cineva și-l ținea zile întregi în întuneric. Popoarele nebunești și dogoritoare cari treceau peste el și peste înțelegerea despre sine însuși – ca un pârjol peste o miriște – se nășteau parte din fermentația trupului molipsit, parte

din fermentația conștiinței greu împovărate. Într-o vreme și într-o burgadă semibarbară, unde termometrul nu exista decât, poate, în trusa medicului de plasă, Savu Pantofaru s-a perpelit o lună întreagă, ars în cuptorul fantastic al febrei tifoide și al obsesiunilor răzbunătoare.

Veneau peste el spaime fără nume și fără număr. Veneau peste el berbeci uriași ca niște maluri. Veneau cohorte întregi de nebuni scăpați din balamuc, cari urlau, se călcau și se mușcau între ei, dar fugăreau pe Savu până când îl prindeau și-i înfingeau sub țeastă unghii încovoiate ca secerea. Veneau înspre Savu nouri grei și perne uriașe, desfundate, cu un puf fierbinte și puturos în care Savu se afunda până se îneca. Veneau urlete, bubuituri, chiote și mii de căruțe, grele, ferecate, cari huruiau pe creștetul lui ca pe podul Veziu...

Mai târziu, aceste năstrușnicii ale creierilor arși la 40° începură să fie tăiate periodic și învârstate de o viziune, aproape mereu aceeași, care năștea din oul întunericului și ajungea apoi să umple lumea întreagă... Savu nu mai era... Dar mai dăinuia, undeva, un cuib întunecos și inimic, care nu-l uita și nu-l ierta pe Savu, și această neagră dușmănie îl zămislea din nou pe Savu spre bătaie și chinuri... Savu începea să existe într-o arătare care nu era el, dar care îl privea numai pe el. În stepă, în soare, undeva unde îți crăpa limba de sete, undeva unde șira spinării era articulată din cărbuni aprinși, stătea întins pe spate, pustiu și monstruos, nu știi cine, cu capul invizibil.

În jurul lui, din cercul de spuză, se clătinau deodată șiraguri lungi de corbi. Cădeau spre cel culcat pe spate ca niște tăciuni spulberați și ajungeau lângă el: corbi și ciori... Și din aceste păsări ce se scuturau din incendiul de sus, una singură știa cine este cel întins și mort. Și corbul știutor al tainei se lăsa pe pieptul umflat cât o movilă, își vărsa pe el rubinele ochilor și croncănea ritmic și sinistru: „Mah-mud !... Mah-mud !... Mah-mud !“...

Alteori, cel ce acoperea cu leșul lui toată fața pământului și suprima diversitatea vieții și înțelesul existenței începea să se mărginească, la cap, cu o cascadă de spume, la picioare, cu niște

papuci înalți ca niște turnuri, din ale căror boturi căscate degetele ieșau ca niște elefanți trași în țepă. În cele două coaste, leșul începea să se mărginească cu oceanul. Și leșul se înfrătea cu noianul apelor, și o ciocăneală surdă pornea din ape, și leșul ajungea o corabie cu proră stranie care plutea spre țărmuri viermuitoare. Și el, Savu, deși nu era nicăieri, era totuși aci, lângă papucii lui Mahmud – prora corăbiei – și aștepta, cu moartea în inimă, apropierea de țărmul ticsit de lume. Și corabia intra în portul plin de zbierete și energumeni... Căci toată această lume striga, urla, bubuia: „Mahmud ! Mahmud ! Mahmud !“... Și tot așa striga și altă lume zbucnită deodată din sânul corăbiei și care alerga furioasă și cu scule de cizmărie în mână, ca să caute și să prindă pe tainicul, pe nevăzutul ucigaș, dar totuși aci, în corabie și ipostatic cu ea !...

Apoi Savu cădea iar în peșteri succesive, diforme, contractate, fierbinți și strâmte, prin cari Savu trecea, cu capul în jos, ars de sete și ars de spaimă. În câteva rânduri, ceva din Savu cel cu experiență și cu memorie a trecut ca o searbădă catenă ordonată, prin castelul prăjolit de zeițele nebuniei. Gândul că va muri i-a adus înainte mormântul lui Anghel și al Raliței și pe Mahmud, cel ce odihnea lângă coșciugele din boltă. Atunci a început să spună babei Slamna:

– Să nu-l scoateți pe Mahmud de acolo !... Pe mine să mă puneți alături... Este loc destul și pentru mine...

Mama Slamna își făcea cruce și se jelea:

– Culcă-te, Savule, maică... Ce ți se nălucește ție ?... Ce Mahmud, ce tătari ți-au luat locul și tu nu vrei să-i gonim ?...

Mama Slamna, mama Uța preoteasa și toate doftoroaiele din târg s-au întrecut una pe alta în descânțece și în leacuri. I-au descântat lui Savu de ochi vrăjmaș, de ceasul rău, de întâmpinate, de călcătură în cel spurcat. I-au fiert și i-au dat să bea zeamă de pietricele roșii, i-au uns cu seu de câine, i-au pus la gât felurite boldoașe, i-au oblojit, i-au mestecat fel de fel de ceaiuri; i-au băgat în băi de tărâțe, de foi de nuc și de floare de fân. Unele din aceste practici aveau, poate, înțelesul și puterea lor, dar

trebuiau urmărite cu stăruință, și bătrâna era năucită de mulțimea leacurilor și a părerilor auzite.

Învălmășagul acesta de doftori și de doftorii ținea boala pe loc. Savu stătea fără simțire, doborât în pat, descărnat și dogoritor. Baba Slamna, tot ascultând pe vindecătorii târgului, n-a uitat nici biserica și rugăciunile ei. A trimis vorbă și plocoane pustnicului Silvestru, de la schitul Negara, a plătit liturghii și molitfe părintelui Năstase. Și fiindcă Dumnezeu zăbovea să tămăduiască pe Savu, bătrâna se hotărâse să facă bolnavului și Sfintele Masle.

Savu bolea de moarte în odăița lui înăbușitoare. Sudori reci îi năclăiau fruntea și obrazii. Limba i se învârtea în gură, arșă și cafenie, ca un „trandafir“ la grătar. O spuzeală roșie, ca mii de pișcături de purece, îi ieșise pe piept și pe spate. Căldurile cari urcau la cap erau atât de mari, încât bietul Savu era aci nebun (că paznicii de lângă el trebuiau să-l adune în brațe din tindă și de sub pat), aci neștiutor și nevinovat ca un vițel, care n-are nici o cuviință și nici o rușine pentru întâmplările lui firești.

Tot târgul a aflat că Savu zace greu bolnav și cercetătorii s-au înmulțit. Fiecare întreba pe cei din casă dacă au chemat pe cutare babă de la Peret, pe cutare moș descântător și vraci de la Papa, pe cutare moașă doftoroaie de la Dulceanca... Nicolache Piua-Petri a întreat într-o zi, la cafenea, pe prietenii cari îi vorbeau de Savu și-l compătineau:

– De ce nu dați de veste doctorului Cloajă ?

Nimeni nu se gândise la așa ceva ! Cineva dintre cei ce-și luau cafeaua i-a spus lui Nicolache că doctorul Cloajă – împovărat cu două plăși din județ – va veni în Ruși a doua zi.

Doctorul Cloajă era doctor venit de peste munți, învățase la Pesta și la Viena și era pasăre fără pereche pe meleagurile noastre. Nu se potrivea în concepții și în practica meșteșugului doftoricesc cu nici unul dintre puținii confrăți dintre Pitești și Turnu Măgurele. Unii credeau că e un empirist, mai mult sau mai puțin șarlatan. Alții credeau că a fost doftor de cai și că, prin abuz și fraudă, a început să doftoricească pe oameni. Ciudăția lui cea mare e că nu dădea medicamente și nu scria rețete. Iar

când scria, scria numai – ca să nu uite bolnavul – scăldături, ceaiuri, ce să mănânce, ce să nu mănânce. Totuși, bolnavii pe care îi tămăduia nu erau puțini și, deci, o bună mărturie că acest doftor răzleț știa ce face.

Nicolache Piua-Petri, care venise în Ruși pentru câteva treburi și pentru un inevitabil chef cu lăutari, s-a întâlnit a doua zi cu doctorul Cloajă și i-a vorbit de Savu:

– Hai, doctore, să-l vedem. E păcat să moară omul cu zile. Zice că arde ca un cuptor și aiurează... Nu mai are privire omenească, nu mai cunoaște pe nimeni, nu mai are nici simțul nevoilor dobitocești...

– No, că eu n-am căzut în târgul ăsta, acum, întâia oară... De ce nu m-au chemat ? Auzit-au doar și ei de doctorul Cloajă... Și apoi cum vom „mere“ nechemați ?...

– Te duc eu, ca prieten al lui Savu, pe socoteala mea.

– No, atunci să „merem“...

Era o zi luminoasă de iarnă. Cerul iertător, albastru învelea lumea albă și pocăită. Scânteia zăpada pe acoperișuri și era de-abia atât de frig ca să nu înceapă strășinile să picure. Au plecat amândoi de la cafenea și au pornit spre casa lui Savu Pantofaru.

Doctorul Cloajă era scund, îndesat, puțin cam pântecos și cu cizme cari îi veneau până la vintre. Pe deasupra purta un cojocel galben, și în cap, o caschetă muscălească. Au intrat în odaia lui Savu, dar i-a izbit deodată în față o căldură, o duhoare puternică să dărâme pe Goliat ! Savu zăcea inconștient și sufla ca un foale.

Doctorul Cloajă s-a oprit în prag, cu mâna la nas.

– No, de-acuma eu mi-s doctorul Cloajă. Să iasă afară de aici tot natul și să-și ia cojocul în spinare.

După ce au ieșit din odaie baba Slamna și cu ajutoarele ei, doctorul a deschis toate ușile, a deschis și fereastra și a întins peste Savu un cearceaf. Piua-Petri, care urmărea curios și admirativ pe doctor, îl întrebă discret:

– Nu e primejdie de răceală ?

– Apoi, dragule, dacă n-a murit el până acum, nu mai moare de aci înainte.

A trecut apoi în odaia de peste tindă și a chemat pe mama Slamna.

– Ascultă, bătrâno, ai în casă vreo butie desfundată, vreo puțină de murături ?

– Am, domnule doftor, da' sunt toate prinse...

– No, atunci aveți vie ? Aveți vreun teasc pentru struguri ?

Piua-Petri interveni:

– Adică un jgheab pentru călcat strugurii, mamă Slamno...

– Avem, măiculiță.

– Aide, să-l vedem.

Doctorul se duce după babă în șopronul din curte și vede teascul – larg, în bună stare și adânc destul să se poată ascunde în el doi oameni culcați.

– No, e bun. Mătușo, să-mi scoți teascul de aici, să mi-l opărești, să mi-l speli bine și să-l astupi cu un cep înfășurat în cârpă ca să nu curgă.

Apoi doctorul se dezbracă, se suflecă, se spală și vine la Savu. Îl cercetează, îi privește limba, îi apasă pistruiile roșii de pe trup, îi frământă pântecul, îi dibuiește și-i măsoară splina.

– Acu să-i pun și gradul... deși spun pe deasupra că puțin îi lipsește ca să nu arză cu flacăra.

Pe când casnicii spală și pregătesc jgheabul, doctorul ia un ștergar, îl umple cu zăpadă, îl face colac și vine de-l împletește pe capul lui Savu. Peste câteva minute, Savu începe să suspine și să miște puțin pleoapele.

– No, că e semn bun !

Doctorul așează jgheabul în tinda aerisită și răcorită și pune să-l umple pe jumătate cu apă căldicică. Iar când porunca fu îndeplinită:

– Acum, săpun, un ciorap de lână și toți în jurul meu.

Luară pe Savu gol și moale ca un mânzat înjunghiat și-l băgară în jgheab.

– Eu îi țin capul în cealmaua asta cu zăpadă și voi spălați-l și frecați-l.

Când baia fu gata, doctorul spuse:

– L-am spălat pe dinafară ! Acum trebuie să-l spălăm și pe dinăuntru... Băgați-l în cearceaf și treceți-l în odaia de alături până când voi aduce de acasă ce-mi trebuie.

Doctorul refăcu patul bolnavului. Aruncă salteaua de lână și puse în locul ei o velință îndoită, aruncă pernele de puf și apoi doborî și perdelele de la fereastră.

Nicolache Piua-Petri se plimba pe-afară și fuma. Doctorul Cloajă porunci din nou:

– Spălați bine teascul, opăriți-l încă o dată și umpleți-l, tot pe jumătate, cu apă rece de la fântână. Până când mă voi întoarce eu, găsiți-mi o căldare mare, spurcată. Și nu mai faceți nimic ! Ține-ți numai ștergarul cu zăpadă la cap.

Cei doi amici plecară. Pe drum, doctorul îi spuse lui Piua-Petri:

– No, e lung să-ți tâlcuiesc ce-ai văzut... Eu sunt învățăcelul unei școli medicale neînțelese și prigonite. Sunt doctor ca toți ceilalți, am patalamaua ca și ei, dar lecuiesc altfel decât ei. De aceea nu prea trăiesc bine cu confrății și cu mai-mărimile de la București... Savu e bolnav de tifos abdominal. Mai am câțiva bolnavi la fel, câțiva soldați și câțiva prizonieri. E o boală de la Plevna, și cu toate că aceștia au un tifos special – Flecktyphus – totuși, tratamentul se apropie. Am să-l bag pe Savu în apă rece până când i s-or limpezi mințile. Îmi pare rău că nu știi nemțește, căci ți-aș da să citești lucruri interesante... Acum vreo douăzeci de ani, la Praga, tot pe vreme de iarnă, un tific zăcea sus, în etajul unei case înalte, și pe sub ferestrele casei trecea râul Moldau. Bolnavul, într-un acces de delir, se aruncă de pe fereastră și cade drept în apa râului, rece ca gheața. Nu s-a înecat. Curentul l-a dus deval. Au sărit oamenii, l-au scos și l-au dus acasă. Urmarea: a doua zi bolnavul de tifos s-a făcut sănătos ! În războiul de la 1866, dintre austrieci și prusaci, un doctor prusac trata pe tificii dintr-un lagăr de prizonieri cu câte trei băi pe zi, făcute în râul rece care trecea prin lagăr. Acum iau tot ce-mi trebuie și mă duc la Savu să-i descarc mațele și să-l spăl și pe dinăuntru. Să vii diseară și să-l vezi întors acasă din Kulusheim, unde a fost până acum.

Doctorul Cloajă s-a întors lângă bolnav, a executat riguros și repetat și spălătura interioară și a început apoi să-l moaie pe Savu, cu cearceaf cu tot, în trocul cu apă rece. În câteva ceasuri,

cu ochii la termometru, doctorul l-a trecut de câteva ori prin baia miraculoasă.

Savu a înviat ! I s-a umanizat privirea, a recunoscut pe cei din casă și a recunoscut și pe doctor. Piua-Petri a venit, după cuvânt.

– Îl cunoști, domnule Savu ?

– Cum de nu, e dom' Nicolache.

– No, domnule Savu, să-i mulțumești domnului Nicolache că ți-au venit mințile la loc ! Acum să trăim ca frații, dar să ne socotim ca sașii. Munca mea pe ziua de azi mi-a plătit-o domnul Nicolache. Sunt mulțumit. Da' să știi că nu e destul numai o zi de tratament... Măcar că tot ce ți-am făcut a fost sub ochii tuturor, nimeni nu va putea să ducă, mâine, coarnea plugului așa cum le-am dus eu. Vrei să viu și mâine și poimâine și să te salt cu totul din nevoie ?

– Mai întrebi, domnule doctor ?

– Apoi bine, atunci să-ți spună domnul Nicolache cât mi-a plătit ziua și să-mi plătești la fel câte zile voi sta cu dumneata.

– Așa să fie, domnule doctor !

– Fain !... Bătrâno, să fierbi, până mâine, cinci ocale de prune uscate cu zeamă multă și să le pui pe urmă la răcit. Să-mi cauți, în același timp, și o oca de miere stoarsă. Până mâine, să nu-i dați bolnavului să bea decât apă din sticlele pe care le-am adus eu. Vasăzică, până mâine: zăpadă la cap, foc puțin în sobă și fereastră deschisă. Dacă s-o aprinde iar la față și o începe să aiureze, să veniți să mă chemați. Vă las. Noapte bună, domnule Savu ! Servus, domnule Nicolache !

VII. O OGLINDĂ CARE VEDE DEPARTE

În zilele următoare, doctorul Cloajă a venit regulat, dar chiar din ziua a treia i-a spus lui Savu, deschis și cinstit:

– No, te-ai făcut bine. Vei fi slăbănog încă multă vreme și vei sta în casă ca un sticlete în colivie, dar nevoie de mine nu mai

este. De mâine încolo, cât voi mai veni, îmi vei plăti pe jumătate...

Într-o zi de pe la mijlocul lui februarie, pantofarul, după ce revenise printre oamenii teferi, cu griji, cu treburi și cu prăvălie, își aduse aminte de grădina lui, cu lac în fund, și porni ca s-o cerceteze. Se simțea că iarna își strânge cortul și că primăvara stă să vină. În soarele după-amiezii, crengile copacilor îmbrățișați aruncau pe zăpada subțiată o broderie de umbră, capricioasă, nedescurcată, cu lipsuri mari pe ici, pe colo. Lacul din fundul grădinii mai păstra pe margini un tiv albăstrui de gheață, dar în mijloc era despovărat, străveziu până în fund și înfiorat de pulsul izvoarelor ascunse. O dumbravă pitică de brădet creștea în profunzimile de viu cleștar și făcea, în cadrul gol și alb al lui februarie, poartă ca din povești spre primăveri fără de moarte, spre țări dorite sau visate și spre tainele cari înfloresc atât de felurit, de la inimă la inimă.

Savu Pantofaru se oprește lângă lac și se așează, în soare, pe o bancă intrată cu un picior în apă. Își pune un cot pe spătarul băncii și pumnul sub bărbie. Așa cum stă, chipul tot i se răsfrânge în lac, printre crengile desfrunzite, și printre cei dintâi nori, pe cer albastru, cari prind să vestească primăvara. Se vede bine ca într-o oglindă... Săptămânile de boală au pus pe obrazul lui o pecetie nouă. Din chipul aproape rotund, îmbujorat și copilăresc pe care-l avea a ieșit un obraz prelung, brăzdat de suferință și dospit în gânduri. Nasul i s-a făcut mai mare, ochii mai adânci și gura strânsă și rezervată. Înainte, Savu, pentru privitorul destoinic să citească în pergamentul unei fizionomii, părea un negustor de treabă, cu gândurile la tejghea, la meseria lui, acasă și, de câteva ori pe lună, la biserică. Acum Savu arăta ca un om duhovnicesc. Privirea lui ajunsese lăuntrică și adâncă. Trăsăturile feții lui ieșiseră din grăsime și din mediocritate și aveau arcuri dureroase și inteligente. Din cizmarul cumsecade, tihnit și ușor nerod ieșea acum – în fața apei și a zilelor viitoare – un om intim săpat și șlefuit de dalta suferințelor tănuite. Savu privește imaginea din lac... E spânatică, liniștită și... *dincoace* de vâltoare... Cealaltă era încadrată în turban și în barbă arămie,

iar vâltoarea era, aci, setoasă, neiertătoare ! Și vâltoarea aceasta era în inima lui Savu... Bietul Mahmud !... Stătea, cu ochii aproape închiși, secerat de boală, sleit de puteri și – precum s-a dovedit pe urmă – cu imineii plesniți de atâta drum...

Și toată lumea era pornită spre îndurare. Iorgu Mutafu, chiar și el, înăsprit de război și de priveliști crude, se gândea să-l scape pe bietul turc și să-l dea pe niște mâini milostive. Dar el, Savu, n-a voit ! Cu o lovitură la cap, l-a răsturnat pe sărman în vâltoare !...

Dacă nu se amesteca Savu, turcu era să ajungă la spital, doctorul Cloajă l-ar fi văzut, și Mahmud scăpa de lungoare, precum a scăpat el însuși. Și acum Mahmud și-ar fi venit în fire, ar fi aici în târg, ar fi învățat două-trei boabe românești și ar fi așteptat și el, ca toți ceilalți, împăcarea împăraților și întoarcerea la vetre. Dar Savu s-a pus de-a curmezișul ! Departe, cine știe unde, la țărmul mării, acum, în ceasul ăsta, când soarele înfioară, prin pătura de omăt, măruntaiele pământului, cadâna lui Mahmud și copilașii lui privesc în zarea apelor și pândesc coșurile vapoarelor aducătoare de vești... Vor începe să vie vitejii de la Plevna. Prizonierii liberați vor începe să pogoare din corăbii, bărboși, îmbătrâniți și cu hainele peticite. Dar Mahmud nu va pogori deloc. Copiii și soția lui vor umbla plângând pe la pragurile celor întorși din robie și vor întreba de ce n-a venit și Mahmud...

Și acesta, care se vede aci, în apa înfiorată, singur știe unde e Mahmud ! Singur știe cum a ajuns Mahmud acolo unde este și singur poartă pe suflet, astăzi, piatra de moară a acestei înfricoșate taine !

O lacrimă alunecă din ochii lui Savu și cade pe banca bătrână, în raza soarelui, atât de bun, atât de împăciuitor ! Cine îi spune lui Savu care e țara, unde este satul ori târgul și care este casa lui Mahmud !... Ar porni acum pe jos, până acolo... Ar ajunge în piață, ar găsi un tâlmaci și s-ar duce la Mahmud acasă: „Nu-l mai așteptați pe Mahmud. Nu mai vine. M-a trimis pe mine, în locul lui. Voi fi robul vostru. Voi aduce apă, voi tăia lemne, voi învăța să vă gătesc bucate turcești, voi lua pe copii

în cârcă și-i voi plimba prin grădină... Voi învăța limba voastră, voi răbda la foame, la frig, la palme... și, dacă veți găsi cu cale, voi răbda să-mi tăiați și capul ! Numai primiți-mă să vă slujesc, să vă port de grijă și să vă iubesc în locul lui Mahmud !“...

S-a gândit de câteva ori, la lumina rarelor fulgere care mai luminau în noaptea boalei lui, s-a gândit la moarte și la Judecata care-l așteaptă... Dacă Dumnezeu i-a dăruit iarăși sănătatea, Dumnezeu are cu el o deosebită socoteală. Să-l fi chemat numaidecât, după uciderea lui Mahmud, ar fi fost amar și vai de sufletu-i !... Dar cerescul Stăpân s-a răzgândit; l-a trimis înapoi la viață și la ispașă. E gata s-o înceapă ! Și cum s-o înceapă altfel decât cu prima treaptă: spovedania în fața unui duhovnic ? E creștin, din părinți creștini, a făcut un păcat mare: a omorât un om. A fost ceasul rău, a fost fumul beției, a fost ispită de la Cel Viclean, a fost sângele strămoșilor care cerea răzbunare... ce știe un prost ca el ? Savu, care se ținea de creștin și de om milostiv, a căzut în păcat de moarte: a luat zilele unui om ! S-a născut în credința creștină și urmează legea lui Iisus Christos, deși n-a avut, până acum, niciodată gândul să cerceteze singur această lege și să citească sfintele ceasloave... A fost și e mereu unul din grămadă, prost și necărturar... Dar a dat peste el un păcat greu și nesuferit... Trebuie să-și caute astâmpărul inimii și să dea ispașa pe care îi vor cere-o !... Atâta înțelege și atâta stabilește Savu Pantofaru, acum, pe marginea văltoarei evitate, dincoace de moartea ocolită, când soarele pieziș de iarnă destăinuiește brădetul viu din lac și face, din suprafața lui, oglinda oscilațiilor conștiinței...

VIII. SINDROFIE TEOLOGICĂ, LA PĂRINTELE NĂSTASE ACASĂ

Cu toate că vremea se muiase pe la sfârșitul lui februarie, la începutul lui martie a fost din nou un crâncen iureș de zăpadă. În ziua de 6 martie, pe câmpia Munteniei viscoalea, ca după căderea Plevnei, cu trei luni mai înainte. Aflase toată lumea, aflaseră

ostașii, cari așteptau cu arma la picior, că pacea între ruși și turci s-a iscălit, la San-Stefano. Dar pentru noi românii pacea venea nu cu ramura de măslin, ci cu creanga de măcieș. Protectorii creștinătății ne răsluiau trei județe basarabene și vorbeau să ne dea Dobrogea – dacă vom fi cuminți și nu-i vom irita.

Aceste mari întâmplări europene ajungeau, prin zvon și prin *Românul*, și în cârciuma lui Vancea și în cafeneaua lui Mavromati... Dar Savu Pantofaru le afla cel din urmă, fiindcă după ce se sculase din pat, se arăta rar de tot prin târg. La biserică se ducea mai regulat ca înainte, și în ziua de Buna Vestire s-a întâlnit la biserica părintelui Năstase cu Iordan Ostreanu și cu domnul Țigle grefierul.

Iordan Ostreanu învățase seminarul fără să-l isprăvească. Băutura și viața lui deșucheată îl făcuseră neom la treizeci de ani. Orbise și damblagise. Dar, odinioară, în seminar, avusese o voce caldă și dramatică, pe care o căuta acum la strană, în răspunsurile Sfintei Liturghii, cum ai căuta o pungă ascunsă și nimicată în cenușa unei case arse.

După slujbă, părintele Năstase pofți pe prieteni la Sfinția sa acasă, să guste câte un pahar de vin și câte o bucată de artos. Savu Pantofaru îl sprijinea pe Iordan.

Domnul Țigle discuta cu părintele Năstase dacă rușii vor fi atât de neomenoși și de înșelători ca să ne jupoaie de cele trei județe.

– Vor să ne ia ochii cu ținutul Tulcei și al Kiustengei. Vor să ne ia creștini și români și să ne dea, în schimb, turci și tătari.

Savu Pantofaru prinse cuvântul din urmă:

– Cine vrăa să ne dea turci și tătari, domnule Țigle ?

– Ia, împăratul sfintei Rusii.

– Cum așa ?... întrebă Savu cu neașteptat interes.

– Poi, n-azi ?... Rușii cer înapoi cele trei județe de peste Prut și ne îndeamnă să primim partea aia de sub gurile Dunării, limba aia de pământ dintre Dunăre și Mare.

– Și acolo sunt numai turci și tătari ?

– Or mai fi ei și bulgari și greci, dar temelia e turcească.

Casa părintelui Năstase era curată și rânduiește, ca un stup, dar fără nici un zumzet de copii, fiindcă preoteasa Smărăndița era

stearpă ca Sara lui Avraam, iar părintele Năstase nu cuteza să nădăjduiască minunea unui fecior la bătrânețe.

Savu Pantofaru se rugă de cucoana preoteasa să-l cinstească mai curând cu o ceașcă de cafea decât cu vin, și când sosi cafeaua – „mai bună ca la Mavromati !“ – cizmarul deschise cu părintele Năstase o mare pricină teologică:

– Cinstite părinte, mult mă cutremur în inima mea când aud în biserică: „*Aștept învierea morților și viața veacului ce va să fie. Amin.*“ ... Mare taină ! Ce spun cărțile bisericești: Învia-vor toți morții, cari au murit de când e lumea, sau numai cei ce au crezut în Iisus Christos ?

– Kir Savule, greu lucru mă-ntrebi !... Vor învia mai întâi fiii bisericii, botezați, spovediți și împărtășiți, dar vor învia, fără doar și poate, și toți ceilalți câți au murit de la începutul lumii și până la ceasul Judecății...

Iordan Ostreanu, cel care a învățat odată mai multă carte bisericească decât părintele Năstase, își aduce aminte de citiri și de discuții din seminar:

– A-a-a-șa, este, cin-cin-cin-stite părinte; de-de-de-aceea zi-zi-zi-cem... „pă-pă-pă-nă la o-o-ob-șteasca înviere“...

– Adevărat, așa zicem în molitfa de la înmormântare: „și sufletul să se mute acolo de unde și ființa și-a luat, până la obșteasca înviere“... adică până la învierea tuturor. De altă parte, tot la înmormântare, se zice, în *Sfânta Evanghelie*: „*Amin, amin zic vouă, că vine ceasul și acum este când morții vor auzi glasul Fiului lui Dumnezeu, și cari vor auzi vor învia*“. Și tot în *Sfânta Evanghelie* se zice, la Județul cel înfricoșat: „*Când va veni Fiul Omului întru mărirea sa, și toți sfinții îngeri cu el, atunci ședea-va în jețul slavei sale, și se vor aduna înaintea lui toate neamurile, și îi va despărți pe unii de alții, precum desparte ciobanul pe oi dintre capre*“... Vasăzică, se vor aduna înaintea lui toate neamurile de pe pământ, și creștini și necreștini, cum i-o găsi ceasul judecății.

– Înțeleg, cinstite părinte... Toți vor învia și toți se vor înfățișa ca la tribunal.

Domnul Țigle grefierul, printr-o firească asociație de idei, dar fără pic de glumă ori de neîncredere, spune, cu ochii lui deschiși și reci:

– Acolo să vezi dosare și arhivă !

Iordan seminaristul, care e mai slab în credință decât toți, nu vrea să admită această analogie:

– Do-do-domle Țigle, a-a-a-colo tri-tri-tri-bu-nalul e fă-fă-fă-ră arhivă și fă-fă-fă-ră grefierii...

Savu, care-și urmărește gândurile lui, pune altă întrebare:

– Doamne, cinstite părinte, la Judecata viitoare, cei străini de Christos și de biserică fi-vor oare osândiți din capul locului, fără nici o întrebare și fără nici o cercetare ?

– Kir Savule, înțelepciunea dumnezeiască nu poate să fie mai prejos decât cea omenească. Nu putem să știm lămurit cum și ce fel, dar nimănui nu i se va face nici o nedreptate. Cei ce au trăit mai înainte de Christos, cei ce n-au auzit niciodată de *Sfânta Evanghelie*, cei ce n-au văzut niciodată Sfânta Cruce cu Domnul răstignit (fiindcă nici un apostol n-a putut să pătrundă în pădurile sau în ghețurile lor), unii ca aceștia vor fi judecați cu pogorământ. Dar ceilalți cari au trăit lângă sfintele altare și n-au întrebat niciodată ce este acolo...

– Dacă însă aceștia erau legați de altă lege pe care o socoteau adevărată și sfântă, din toată inima, și erau gata să-și dea viața pentru ea întocmai ca mucenicii noștri din vechime ?

– Ce să-ți spun, kir Savule, toate legile celelalte trebuie să se sfârșească în Iisus Christos, precum toate râurile se sfârșesc în mare. Nu este iertat să rămână în drum și să nu recunoască legea legilor...

– Așa e, cinstite părinte, dar ce ne facem, că nu toate apele ajung în mare, ci unele se fac bălți închise, și nu toate legile recunosc biserica. Una rămâne lege ovreiască, alta lege turcească. Și acum eu stau și mă întreb câteodată, în prostia mea, cum va ieși, de la Judecata viitoare, ovreiul care a ținut la legea părinților, sau turcul care și-a dat viața pentru credința în Allah ?

Domnul Țigle, care trăiește lângă cei ce împart dreptatea și știe ce este și pravila veche, și codul nou, ar fi de părere că judecata se va face după legea pretinsă de fiecare împrișinat.

Părintele Năstase își golește paharul, surâde conciliant și spune cu bun-simț:

– Domnule Țigle, într-o pricină ca asta ne găsim ca acei copii din poveste în inima pădurii fără de cărări... Să ne întoarcem acasă pe poteca însemnată cu cenușă și să nu ne îndoim nici o clipă că la Judecata lui Dumnezeu dreptatea va străluci ca soarele. Toți vom fi judecați cu dreptate. Cum, ce fel, după ce pravilă – o știe Judecătorul cel ceresc.

Savu se simți mulțumit de socotința părintelui Năstase.

– Da, cinstite părinte, aceasta trebuie să fie încredințarea noastră: la obșteasca judecată nimeni nu va fi nedreptățit, nici turcul, nici ovreiu și nici o altă lege.

Domnul Țigle, care nu are multă înclinare către asemenea discuție, aduce vorba mai întâi despre interpelarea din Camera a lui Pache Protopopescu și de răspunsul lui Kogălniceanu, ministrul de Externe. Apoi, ca unul care citește zilnic *Românul*, spune grav:

– Mi se pare că lucrurile, în loc să se descurce, se încurcă și mai rău. Englitera și-a trimis corăbiile de război la Constantinopol. Rușii au cerut turcilor să poștească pe englezi să se depărteze. Englezii au răspuns: stăm pe loc nemișcați, până când rușii se vor căra din jurul dumneavoastră...

Dar tot acest vâlmășag de interese internaționale, de poteci diplomatice și de țesături împărătești n-are nici o trecere în ochii pantofarului. Cel mult îl îndeamnă să scoată, din inima lui tainic preocupată, această întrebare:

– Cum s-o împăca, cinstite părinte, învățătura pe care o auzirăm astăzi la biserică cu sângele vărsat de împărați în răzbelele dintre ei? Cum și-o da seama împăratul Alexandru în ziua cea de apoi?

– Kir Savule, răzbelul pentru Cruce are osebită pravilă. Nu cântăm noi în biserică: „Biruință pravoslavnicilor împărați

asupra celor protivnici dăruiește și cu crucea ta păzește pe norodul tău“?

Savu Pantofaru, fără să cuteze să măsoare prostia lui cu înțelepciunea părintelui Năstase, întreabă totuși într-o doară:

– Iartă-mă, cinstite părinte, da' de ce pusnicul Silvestru, de la schitul Negara, zice că răzbelul este o urgie a iadului și, ca să nu-l mai vază, s-a ascuns de astă-vară în fundul pământului?

– Ăla e călugăr, ăla e schivnic. Călugării și călugăria merg pe alte căi, pe care noi nu putem să umblăm.

Iordan Ostreanu are, din zilele din seminar, urâte amintiri despre călugări. Este împotriva lor și a precăderii pe care o au în biserică. Domnul Țigle, care s-a întâlnit cândva pe la Giurgiu cu niște călugări greci, este și el rău dispus pentru cinul călugăresc:

– Călugăria o fi avut rostul și folosul ei în vremurile vechi. Dar de atunci încoace lumea s-a schimbat și călugăria a rămas ca un copac uscat.

Savu nu poate să spună pentru ce, dar crede în cugetul lui că acești prieteni, în frunte cu părintele Năstase, n-au cădere și pricepere să judece călugăria și pe călugări... Un sfânt ca schivnicul Silvestru cum poate să fie judecat de un părinte căldicel, pântecos și cu nevestă, ca părintele Năstase?...

Îi mai era aminte lui Savu să întrebe încă un lucru:

– Când vin sanitarii și culeg morții de pe câmpul de război, îi îngroapă pe toți, laolaltă?

Domnul Țigle răspunde:

– Turcii cu turcii, rușii cu rușii, românii cu românii...

– Da' de pildă, cu turcii cari au murit dincoace de Dunăre, prin meleagurile noastre, cum au făcut?

Aici răspunde părintele Năstase:

– Când au fost mai mulți, i-au adunat pe toți într-un țarc. Când a fost numai câte unul, l-au îngropat afară, lângă gardul cimitirului creștinesc.

– Nu era mai bine într-un colț din cimitirul nostru?

– Kir Savule, în cimitirul blagoslovit de biserică n-au loc decât cei botezați, spovediți și împărtășiți.

Savu ar fi voit să mai răspundă ceva... Dar se simte greu împovărat și fără de cuvânt. Își înghite amărăciunea și de el știuta lui vinovăție și se scoală cu ceilalți ca să plece.

Dar Iordan Ostreanu, fără de veste, îi aduce o rază de lumină:

– A-a-a-ici poate să fie și a-a-altfel... Cu-cu-cum zici când arunci ță-ță-ță-rână în coșciugul mo-mo-mortului ?

Părintele Năstase recitează:

– „Al Domnului este pământul și plinirea lui, lumea și toți cei ce locuiesc într-însa.“

– A-a-a-poi vezi !

Părintele Năstase începe să râză cu mare haz:

– Bravo, domnule Iordan ! Vasăzică mă rămăseși ! Când îți spun eu că ești mai cărturar decât toți popii din Teleorman, bez Vlașca și Rușciucul !

IX. ÎN CIMITIR A ÎNFLORIT LILIAFUL

Era după Sfântul Gheorghe. Grădinile și codrul se investmântaseră în frunză nouă, și cântăreții primăverii se desfătau în ramuri. Savu Pantofaru mergea încet, dar statornic pe linia cea nouă de mișcare sufletească și de purtare în lume pe care pornise de când se ridicase din lungoare. Nu mai era negustorul cu încăpățănări lungi la preț și cu trei noduri la pungă, cum fusese. Se învoia cu mușterii mai degrabă, își plătea calfele mai bine și dădea liturghii la toate bisericile târgului. Schimbarea aceasta nu supăra pe nimeni, fiindcă Savu nu avea nici nevastă, nici copii și nimeni nu putea să-i bage vină că nu mai strânge bani, precum strângea. Dar erau alte părți din felul cel nou al pantofarului care puneau pe oameni în mirare și le dădeau de vorbă. Savu, cel ce până aci nu avea nici un gând deosebit în cap și nu știa și nu poftea decât ce știau și ce poșteau toți târgoveții din Rușii de Vede, acum te uimea și te zăpăcea cu fel de fel de întrebări și de năzăreli, nepotrivite cu meseria și cu prostia lui de mai-nainte.

Cei câțiva oameni inteligenți din târg și dimprejur, între care Piua-Petri și doctorul Cloajă, vorbeau despre el cu mirare. Doctorul spunea:

– Șusterul nostru a ajuns alt om ! Uneori, după boala de care a zăcut el, te scoli slăbănog și zănatic... Dar el s-a sculat cu mai multă lumină în cap decât avea.

Majoritatea târgoveților și mai cu seamă tovarășii lui de meserie îl compătineau cu fățărnicie:

– Săracu Savu ! Nu se putea să nu-i rămână un pui de scrânteală după ce atâtea zile a fost nebun de legat... Te joci cu lungoarea, domle !... E boală afurisită !

Dar cei cari aveau cuvântul cel mai ascultat asupra stării lui Savu erau oamenii lui din prăvălie.

Aceștia îl văzuseră zi cu zi, ani întregi, înainte de boală și-l vedeau și acum (nu atât de mult ca mai-nainte, dar destul de des), ca să fie cei mai buni observatori ai purtărilor pantofarului. Ziceau toți, într-un glas:

– Jupânul nostru e om bun ca de când l-am pomenit. Dar înainte de boală era cu inima și cu ochii numai la meserie. Era în fruntea breslașilor. Ținea la muncă, ținea la marfă, ținea și la parale... Acum pare că doarme cu ochii deschiși ! Stă la tejghea și citește cărți; nu te aude când îl strigi; ne lasă pe noi să-i facem prețurile și să-i vindem marfa și ne întrebă uneori lucruri de te crucești – pesemne de prin cărțile alea, pesemne de pe lumea cealaltă !

Mama Slamna spunea confidențial celor câteva surate ale sale – fete mari la Zaveră:

– Soro, ce să-ți spun, Savu e tot așa precum îl știi, pâinea lui Dumnezeu ! Da' de una nu-mi place: că a lăsat prăvălia pe mâna ucenicilor și nu-și mai numără paralele. Știu eu ce să zic !... O fi mai bine primit așa înaintea lui Dumnezeu. Că mai înainte, dimineața, se închina ce se închina și pleca la prăvălie. Azi se închină câte un ceas, și cu ceaslovul în mână, ca un popă !...

Alte apucături noi și curioase pe cari i le găseau lui Savu prietenii și concetățenii erau multa lui plimbare afară din oraș și cercetările la cimitir. Mai înainte, pantofarul era o ființă

sedentară, mai sedentar decât toți cei din breasla cizmăriei. Nimeni nu-și aducea aminte să-l fi văzut pe Savu până a nu fi bolnav umblând singur prin pădurea Vezii, pe valea Bratcovului sau printre vii. Doar, cine știe când, pentru vreo căruță cu lemne, ori la culesul viilor, ori la culesul porumbului, și atunci mai era cu el și altă lume. Nu era nici o mirare și nici o ghicitoare. Dar acum cine putea să ghicească pentru care pricină rătăcește Savu prin pădure, sau bate câte o poștă pe potecile dintre vii ? Cu drumul la cimitir era o ciudățenie și mai mare. Savu a fost cel dintâi care a început să facă grădinărie la capul răposaiilor din Ruși. Până aci sădeau mamele și bunicile câte o steblă de busuioc la mormântul celor adormiți, dar răzoare de flori, ca în grădină, nu se pomeneau în cimitirul nostru. Sădeau rudele celor adormiți copaci și copăcei, salcâmi și liliac și (mai rar) altoiau trandafiri în măcieși:

Savu a prefăcut în grădiniță locul cel de veci unde odihneau părinții lui. Într-o zi, pantofarul stătea în cimitir, lângă florile tinere puse în pământ de el și lângă pâlcurile de liliac sădite de bătrâni. Era înainte de amiază, și tot cimitirul era un ostrov înflorit în oceanul cerului albastru. Iarba crescuse printre morminte și peste ele mai grabnică și mai viguroasă decât în cea mai grasă fâneață. Potecile de-abia se mai cunoșteau și mirosul micilor dumbrăvi de liliac în floare mângâia inima și trimitea departe tristețea crucilor. Multe dintre ele nu se mai vedeau. Le doborâse vântul încă din anii trecuți, sau le covârșise buruiianul de estimp. Pe unele morminte creșteau copăceii cu floare albă; pe altele curgea fuiorul sur al sălciei pletoase. Cimitirul își pierduse jalea. Florile de câmp începeau să prevestească apropierea lunii mai prin hățișurile proaspete, ridicate din ruina hățișurilor de acum un an, moarte fără să cunoască coasa.

Savu își făcuse o bancă (întărind o scândură între trunchiurile a doi salcâmi și bătând încă una, după trunchiuri, în chip de spătar) și întârzia aci, adâncit sufletește, câte un ceas și câte două. Nicăieri Savu nu găsea mai multă tihnă oaselor și sufletului decât aci, între salcâmi și alături de crucile cu numele

părinților. Se mira că trăise atâția ani fără să bănuiască izvoarele de iertare și de pace cari susură la căpătâiul celor adormiți. Își aducea aminte de convorbirea din casa părintelui Năstase și, fără pic de mândrie ori de biziunță în vreo închipuită înțelepciune, socotea că oamenii, oricât ar fi de iscușiți și de învățați, nu pot să știe mai mult decât acest mângâietor loc de odihnă. Îi spunea inima că aci, sub leasa ierburilor înfrățite și sub liliacul înflorit, e mai multă învățătură decât în toate cărțile de pe pământ.

Savu urmărea cu ochiul diversitatea tulpinițelor și a lujerilor, cari se ridicau din nevăzute rădăcini îngropate, și urmărea mai ales florile felurite cari terminau sus lujerul mlădios, licăritor în soare. Imaginea aceasta se prefăcea, în laboratorul simțirii lui sportive, în fagure de analogie și de revelație. I se păreau acești răposaiți, îngropați aci sub flori, rădăcinile nevăzute ale unor existențe reale și aeriene, care se ridicau în sus spre Dumnezeu, și fiecare în parte desfăcea, acolo în slavă, spicul unei flori deosebite... Și Savu era sigur că precum aici nu este nici o nesuferire și nici o ceartă, între umbreluțele de liliac și ghiociei sădiți de el, tot așa nu este nici o dușmănie între adormiții cu oasele în pământ, dar cu floarea sufletului în ceruri.

Și sufletul lui Savu se lăsa purtat molcom de această certitudine lăuntrică, așa precum te lași purtat de o luntre în josul unei ape. Dar, fără de veste, din unda înflorită și zglobie, un ghiont de piatră izbea în fundul bărcii. Toată această dulce ațipeală de aprilie e spintecată de jos în sus ! Din fundul acestui mormânt, cu sălbi de ghiociei, răzbește tainic: „Mahmud !... Mahmud !“...

E prea slabă o conștiință omenească pentru a putea păstra în ea duhul unui vulcan pecetluit !... Lumina cea nouă din cugetul lui Savu, priceperea odihnei acestor răposaiți și tot ce vede azi, cum nu vedea altădată, îl îndeamnă la descărcarea poverii strivitoare. Pădurile și prăpăstiile străbătute în zilele de boală nălucesc, ca într-un fulger, când scoți noaptea capul pe fereastră. Taina trebuie dată afară din castelul ei înfricoșat. Remușcarea trebuie răstignită !

Așa a dus-o Savu până la sfârșitul primăverii. În plimbările lui singuratic, în nopțile fără somn, ca și în ceasurile de visare din cimitir s-a întărit în el definitiv gândul cel mare al destăinuirii cerute de biserică.

Se scula uneori noaptea, ca trezit de cineva, se ridica din așternut și vorbea cu el însuși: „Câtă vreme pot să mai ascund fapta pe care am săvârșit-o ? Într-o zi voi cădea în genunchi în piață și voi mărturisi tuturor: «Eu am omorât pe Mahmud !» Am vărsat sânge omenesc ! Ziua și noaptea, gândul acesta stă colea, în țeastă, ca un nevăzut, dar neobișnuit painjen. Mi-am încărcat sufletul cu păcatul cel mai grozav de pe pământ. Mahmud e bun și doarme alinat, lângă tata și mama, ca un copil al lor. Mi se pare uneori că simt cum se scurge, printre flori, pacea somnului lui Mahmud. Și despre tata și despre mama nu-mi spune inima nimic dojenitor. Dorm și ei, fără stinghereală și fără mânie asupra mea, că le-am adus pe acest musafir de altă lege.

Dar fața lui Dumnezeu stă ascunsă – cu tot cerul – în nori posomorâți și amenințatori ! Mahmud poate să ierte; tata și mama pot să ierte; stăpânul lor și al meu, dătătorul de pravili nu poate să ierte sângele vărsat ! Se zice în psalmul din biserică: *«Izbăvește-mă de sânghiuri, Dumnezeule, Dumnezeul mântuirii mele !»*... Ce poate să însemneze aceasta altceva decât: Izbăvește-mă de omorul pe care l-am făcut ?... Cine poate să izbăvească de sângele vărsat decât numai singur Dumnezeu, el, care poruncește: «Să nu ucizi !»“

Avem biserica lăsată nouă de Domnul Christos și de sfinții lui apostoli. Avem în ea preoți, taine, pravili și porunca spovedaniei măcar o dată pe an. Și mai avem și această înțeleaptă îngăduință să umbli lumea întreagă dacă poțtești și să-ți alegi un duhovnic pe pofta inimii. Părinții de la bisericile din târg sunt oameni cumsecade și au toți dar de la Dumnezeu. Unul e bun de împăciuire când se sfădesc soții între ei. Altul are glas ca de privighetoare. Altul citește molitfe bine primite la Dumnezeu și gonitoare de duhurile rele... Dar i se pare lui Savu

că acești preoți, cunoscuți și prieteni cu el, o să stea înaintea tainei lui – dacă ar fi să se spovedească lor – ca înaintea ceaslovului grecesc pe care îl avea deunăzi Dumitru Găzaru și-l arăta prin târg.

Savu se gândește de mult – în fiecare zi mai înscăunat – să se ducă la schitul Negara și să se mărturisească sihastrului Silvestru. Acest călugăr, despărțit de lume și de amăgirile ei, ascuns în sihăstria lui cea fără soare, i se pare omul duhovnicesc cel mai potrivit ca să asculte spovedania gata să-i spargă inima. Auzise Savu mai demult și a aflat încă o dată de la mama Slamna că bătrâna preoteasă Uța, soacra lui Piua-Petri, cunoștea din tinerețe pe pusnicul de la schitul Negara. S-a dus la ea într-o seară – cu niște papuci pe care preoteasa îi trimisese la tălpuit – și a întrebat-o despre pusnic.

Casa în care preoteasa Uța își trăia amărătele ei bătrânețe, purtând pe brațe un fiu în vârstă de peste treizeci de ani, era fără pereche în tot Rușul. Se pierdea, întreagă, între copaci bătrâni care lăcrămau, se desfoiau și se premeneau deasupra acoperișului cu lepră verde. Printre copaci se ridica altă pădure de bălării amestecate și mai ales de măturică – buruiana mormintelor – care dădea curții dărăpănate o tristețe mai grea decât a cimitirului. În hățișurile nalte cât omul stăteau, doborâte de ani de zile și vizibile iarna și primăvara, o sanie putredă, un jgheab de fântână trântit cu gura în jos și un pătul de porumb (în zilele lui), acum cu coastele frânte și ieșite.

Când a intrat Savu în noianul de buruieni și s-a apropiat de prispa casei, o armonică ofticoasă și țăvliță se auzea înăuntru. Iordan Ostreanu, când nu mai chinuia pe preoteasa Uța, chinuia această biată sculă, rămasă în casa lor de la muscalii cei vechi. Savu a dat bătrânei papucii dreși și i-a spus că n-are nimic de luat pe ei, fiindcă este dator domnului Nicolache. Au vorbit de una, de alta, pe când Iordan își umplea tabacherea cu un pac de tutun adus de Savu (tot în socoteala datoriei), și după ginere, fată și nepoți, Savu a întrebat și de sihastrul de la Negara.

Pe scăunelul ei – în casa pleoștită și înecată de jur-împrejur de ștevia care astupa ferestrele – mama Uța, zbârcită și sinistră, părea sora îngropăciunii.

– Am auzit, zice Savu, despre părintele Silvestru lucruri mari și înfricoșate... Un om ca Sfinția sa nu se găsește azi nici pe scaunul Mitropoliei din București. Dumneata, mamă preoteasă, îl știi de multă vreme ? Grozav mă împinge inima să mă duc într-o zi să-l văd și să fac un dar bisericii schitului !...

– Numai să-l nimerești într-o zi dezlegată. El are zile când nu vede față omenească.

– Ce a fost el mai-nainte, mamă preoteasă ? A trăit și el în lume, ori s-a pomenit printre călugări de mic copil ?

– Ei, kir Savule, a fost pandur de-ai lui Tudorin ! Când l-am văzut întâi, la moșia noastră de la Dulceanca, eu eram logodită cu bietul Ostreanu, venit de curând de la Curtea de Argeș, de la psaltichie. Pandurul Simion era o cadră, nu altceva ! Cu plete care îi umpleau umerii de inele, cu ochi de șoim și cu brâul plin de pistoale !

– Și cum a ajuns, mamă Uțo, între călugării de la schitul Negara ?

– Unul Dumnezeu o știe ! Cât a fost schitul în putere și avea egumen și moșii, el a trăit în ascultare și în schivnicie. Acum, când s-au dus moșiile și călugării, a rămas și el ca un ciuhurez pe coș pustiu...

Savu mai întrebă încă o vorbă:

– E numai pusnic ori e și preot ?

– E preot și călugăr. E duhovnic aspru ! Și cu el singur a fost mai aspru decât cu toată lumea...

XI. DE LA RUȘI LA NEGARA

Cine a fost primul călugăr care s-a oprit pe malul stâng al Vezii și a înfipt Sfânta Cruce, acolo unde i-a spus Duhul că va fi mai târziu schitul Negara ? Și când s-a înfiripat schitul acesta ?

Cine au fost ctitorii lui și ce s-a făcut pomelnicul ctitoricesc ? Nici Nicolache Piua-Petri, nici preoții de mir, părinții Mihail și Atanasie, slujitori la biserica schitului, prefăcută în biserică de sat, n-au putut să mai afle. Înșiși călugării din urmă nu mai cunoșteau obârșiile schitului.

Când a venit Nicolache Piua-Petri în Teleorman, schitul Negara mai avea câțiva părinți și un cătun de țigani, liberați după lege, dar după trai și după suflet, tot robi mânăstirești. Era tocmai în anii grei ai secularizării și ai multor învălmășeli și improvizări petrecute cu acest prilej. Statul a început să administreze, să arendeze și uneori să vândă moșiile secularizate. Vatra schitului Negara a intrat sub regimul arendării. Nicolache Piua-Petri era tovarășul și finul lui Valeriu Clăbuceanu, arendașul cel mare de la Mălinești, cu care statul avea contract de arendare.

Între condițiile contractului era și curățirea unei părți din moșie de vlăstarii, de hățșurile și de mărăcinii cari o acopereau. Ani întregi, în jurul schitului Negara, au căzut, sub secure, dumbrăvile și luncile și au sporit, sub fierul plugului, ogoarele negre în octombrie, lanurile de aur în iulie.

În acest colț de lume supus grabnicei prefaceri trăiau și stăruiau în pravila cea veche câțiva monahi, rămași credincioși schitului sărăcit. Secularizarea venise peste schit tocmai în ceasul când soborul cu egumenul în frunte pornise să facă mari prefaceri și să ridice un rând de chilii noi în locul celor îmbătrânite și putrede. Chiliile cele noi erau din cărămidă; cele vechi fuseseră de bărne. Părinții voiau acum să înalțe o clădire după chipul și asemănarea marilor mânăstiri din țară și din Răsărit, adică din patru laturi de chilii, încheiate în patru unghiuri drepte, de jur-împrejurul sfintei biserici. Dar pe când zideau latura dinspre miazănoapte și un beci adânc și trainic sub capătul lor de la apus, a venit vestea secularizării, și râvna noilor ctitori și toată biziunța lor s-a năruit. Ca să nu rămână schitul prea de jale, au făcut pe celelalte trei laturi, în loc de chilii, un zid, dar nici acesta întreg, căci spre apus clopotnița a rămas în câmp deschis.

Tot în acești ani de restriște, cârmuirea bisericească din București a dat poruncă părinților de la schit să lase acolo numai un ieromonah, și ceilalți (amenințați să ajungă cerșetori) să-și caute adăpost la alte mănăstiri. A rămas un ieromonah mai tânăr și ieroshimonahul Silvestru, bătrân de aproape nouăzeci de ani, care a spus că are vorbă cu moartea să vie să-l ia de la schitul Negara și că, prin urmare, nu vrea s-o facă să umble după el prin alte mănăstiri.

Spre schitul de lângă Vede a plecat Savu Pantofaru într-o zi din postul Sân-Pietrului. Mai fusese el o dată, în copilărie, împreună cu răposatii lui părinți, ca să ducă prinoase, dar uitase și drumul, și împrejurările călătoriei. De la Ruși până acolo, este, cu trăsura, cale de un ceas. Pe jos, făceai două și trei ceasuri, după cum era timp de vară ori de iarnă, după cum te grăbeai sau zăboveai pe sub bolțile pădurii.

Mergeai, neschimbat, spre miazănoapte, când mai aproape când mai departe de malul Vezii, treceai prin câteva cătune și pe sub ceva zdrențe de pădure, până ce ajungeai – la moară la Huidumac – în preajma pădurii celei mari. De acolo, cine știa drumul prin pădure stăruia pe lângă Vede, până la locul unde Vede primește, pe stânga, apa Zlatcului.

De aci, mai mergea câtva, pe Zlatcu în sus, și ajungea între bordeiele țiganilor de la Negara. Cine nu știa să se descurce prin pădure ținea – de la Huidumac înainte – pe șoseaua județeană, până când vedea satul și biserica, deval, spre apus.

Savu călătorea încet, cu toiag noduros în mână și cu icoana marelui ierarh Nicolae, îmbrăcată în argint, în traista din spate. O cumpăraseră de la un călugăr hagi și o ducea acum în dar bisericii schitului. Se gândea Savu la starea lui cea ticăloasă și ascunsă, se gândea la crâncenul judecător cu care va da ochii și călca măsurat și hotărât. Până diseară, până mâine, va da jos, de pe umerii sufletului, această povară strivitoare pe care o poartă de o jumătate de an ! Ce va porunci duhovnicul, aceea va fi de aci înainte !

Se gândea, de altă parte, la prietenii săi de la Negara, Nicolache Piua-Petri și nevastă-sa Cleopatra, și plănuia să nu

dea pe la ei decât după ce va vedea pe duhovnic. A trecut prin Scrioaștea și pe lângă conacul moșiei generalului Manu, a trecut prin dreptul satului Papa și a ajuns la Știrbeți. Aici, pădurea venea spre Vede, plină de stejari bătrâni și de ulmi, și din dreapta și din stânga, și se înnodea la podul de la Huidumac. Vede, care în zilele de vară de-abia mai rămânea și de-abia mai mișca – în albia ei largă și plină de nisip – ca un șarpe cu capul spart, în zilele de primăvară venea prăpăstioasă, galbenă și clocotitoare, umplea matca, lunca, se revărsa între Ruși și pădure și făcea pe rușanii de pe margine să fugă de acasă ori să doarmă în pod câteva zile.

Lângă podul de la Huidumac era conacul moșioarei Gresia, un trup particular al unor bogătași din București, cari aveau ca arendaș pe alt ginere al Uței Ostreanu, arvanitul Calfaiani, sau Caiafaiani, cum îi ziceau cei ce-l cunoșteau de aproape.

Savu Pantofaru cunoștea pe arvanit și cu atât mai vârtos pe jupâneasa Ileana, soția lui Calfaiani, fata cea mare a răposatului proistos Ostreanu. Dar nu-i era aminte să întrebe nici de ei, și a trecut înainte pe lângă conacul lor, pe lângă moara lor – atunci încremenită lângă Vede secată – și a pătruns în pădure.

Nu era un drum bătut, ci numai poteci de picior. Nu erau parcele și nici un fel de exploatare, decât capriciul topoarelor intrate pe furis.

Pădurea era bătrână, cât cei mai bătrâni goruni și frasini, căzuți din zile vechi peste noroadele vlăstarului și cojiți de ploii, de vânturi și de muierile din sat, ca niște schelete de viermii mormântului. Copacii tineri scoteau capul cum puteau de sub poalele strămoșilor centenari. Vede își purta apele – când erau – parte printre leșurile înecate de nisip, parte pe sub bolțile noduroase, încheiate de copacii groși ca butiile, cari își aruncau ramurile unul către altul peste albia dintre ei. Iarba creștea naltă cât omul. Richițele de lângă apă desfătau cu argintiu lor frunziș noaptea verde înconjurătoare. De la un loc începea „ceretul“, adică peria stâlpilor subțiri și nalți, până la cerescul smalt albastru care se vedea licărind – ca fundul unei cupole de moschee – dincolo de arabescurile vii și mișcătoare.

Savu s-a descurcat încet din toată această sălbatică măreție a pădurii și a ieșit, pe lângă apa Zlatcului, spre bordeiele robilor mânăstirești. Satul Negara era înjghebat de curând în urma împroprietăririi, legiuite de Cuza Vodă. Mai vechi și mai numeroși decât românii erau țiganii dezrobiți. Unii își făcuseră casele spre câmp și spre deal, ceilalți rămăseseră în vechile bordeie, lângă gărlă și lângă mânăstirea fără colaci, fără mălai, fără putineie de lapte, dar și fără gârbaci...

Pantofarul întrebă pe unul și pe altul care e drumul către schit și ajunge lângă zidurile începute și neisprăvite. Câteva țigănci stăteau la umbră și-și pieptăneau copiii.

– Unde-l găsec eu pe părintele Silvestru ?

– Apoi colo în beci, unde să-l găsești... Da' du-te întâi de vorbește cu părintele Agatanghel...

– Și părintele Agatanghel unde este ?

– Uite colea sus, în prescurărie.

Părintele Agatanghel, un călugăr cărunt, stătea și citea ceaslovul.

Savu îi spune cine este, ce vrea și adaugă:

– Am adus aici o sfântă icoană, dar bisericii... și ceva milostenii pentru părinții cari s-au rugat pentru mine, când eram bolnav, și m-am făcut sănătos...

Părintele Agatanghel se duce și vorbește cu sihastrul, prin răsuflătoarea beciului, și vine cu răspunsul că Savu e primit la spovedanie peste un ceas.

XII. DANIL ÎN GROAPA CU GUZGANI

În schit, afară de Agatanghel, nu mai era nimeni. Chiliile cele mari erau acum magaziile moșiei. La biserica schitului se terminase slujba de ziua și de noapte, și cel din urmă călugăr preot era acum păstor de parohie. Singura viață care dănuia în schit era gărăitul ciorilor, sălășluite în turlele bisericii, și gălăgia țiganilor flămânzi, nedomiriți în fața vremurilor noi.

În dosul prescurăriei – unde nimeni nu mai frământa prescuri – era beciul cu ziduri și cu bolți trainice pentru sute de ani, dar fără chilii deasupra și fără nici un acoperiș. Secularizarea și descurajarea veniseră tocmai când urma să se isprăvească șirul de chilii și, pe beci, să se ridice trapeza chinoviei.

La gura beciului era o movilă, înălțată din pământul săpat și scos din beci. Movila, pe care o întărea acum un ocol de salcâmi tineri, stăpânea, ca și tot schitul, valea Zlatcului cea năpădită de trestie și de papură. Dincolo de gărlă, fusese, în zilele cele bune, o vie de câteva hectare, dar azi mai rămăseseră câțiva butuci, schilodiți și prididiți de bălării. Un șirag de sălcii, mai toate scorburoase și ciocârtite de țigani, arăta albia mocirloasă – cu apă puțină, cu lipitori multe – a Zlatcului lenș.

Aici sus, pe movilă, Savu Pantofaru a stat să se odihnească. Beciul ieșea din pământ numai de un stat de om. Avea un gârlici adânc, lăsat în voia ploilor și a zăpezii, și două ferestre-răsuflători spre miazănoapte și spre miazăzi. Deasupra lui, prin varul turnat peste brăiele bolții, creșteau lumânărica, urzicile și bojii. La subțioara pe care o făcea bolta cu zidul vertical se aduna apa – când ploua, când se topea zăpada – și răzbea apoi în beci ca într-o peșteră cu stalagmite.

După vreun ceas, Savu auzi, din beci, un glas care îi dădu fiori:

– Slobod, creștine ! Vino !

Savu coborî, aprins la față și cu inima înghețată.

– Blagoslovește, cinstite părinte – și făcu o metanie înaintea unor genunchi acoperiți cu o dulamă zdrențuită și înaintea unor cizme răscoapte de vechi.

– Domnul să te blagoslovească ! Scoală-te și dezleagă-ți inima.

– Cinstite părinte, sunt cizmar din Ruși... Am fost bolnav greu... Sfinția ta te-ai rugat pentru mine...

– Băiete, uită-te la mine. Ți-e fruntea plină de sânge !

Savu scoase un ștergar și se șterse pe frunte.

– Băiete, sângele ăsta nu se șterge cu una, cu două...

Pantofarul înțelese și rămase înmărmurit. Apoi, gângăvind ca un copil și încându-se de plâns:

– Pentru... asta... am și venit... la Cuvioșia ta... Am făcut... moarte de om, cinstite părinte ! M-a răbdat Dumnezeu până azi... Viu la spovedanie și la canon...

– Nu plânge ca muierile, băiete. Bărbații trebuie să dea altfel de ispașă. Am dat-o și eu, timp de o jumătate de veac... Când am ieșit din lume, eram plin de sânge mai mult decât ești tu...

Savu începe să se stăpânească și să răzbată – cu ochii lui plini de lumina soarelui de afară – umbra de mormânt din beci. Stă înaintea unui moșneag cu ochi de flacăra, alb și zbârlit ca viscolul, și cufundat într-un jilț de lemn. Alături, lângă cotul drept, este o masă străveche cu ceva cărți pe ea și cu un patrafir mohorât. Moșneagul care intră în jilț, ca într-un fel de canapea, ține cizmele pe niște potnojini de papură împletită. Atâta tot. Încolo e hăul negru al beciului, vag tăiat sus de brăiele umede ale bolții și aiurit de ciripitul rândunelelor, cuibărite în răsufători. Ceva mai târziu, Savu prinde de veste că în spatele lui atârnă, din boltă, un lanț gros de fier – ca lanțul care atârnă pe vatră și are cârlig pentru căldarea de mămăligă – și că de acest lanț sunt agățate trăiști, oale și zdrențe. Aceasta era și camera și garderoba sihastrului.

– Vasăzică, te cheamă Savu și ești pantofar... Savu Pantofaru... Mi-aduc aminte... Ești ceva neam cu Nicolache Piua-Petri, după nevastă-sa, Cleopatra...

– Așa este, cinstite părinte.

Savu simte că i se urcă ceva pe bocanci și-și aruncă ochii la picioare. Sunt câțiva guzgani cari îi miros și-i inspectează încălțăminte.

Moșneagul vede că Savu se sfiește. Gonește guzganii și-i spune:

– Nu te uita la ei. Au venit după demâncare. Stai coala în genunchi și ascultă.

Sihastrul își pune epitrahilul, acoperă capul pocăitului și începe molitfa. Rândunelele ciripesc și licăresc câte o clipă în lumina răsufătorilor. Guzganii chițăiesc prin colțuri. Prin capul

lui Savu, încovoiat sub epitrahil, trec, în ciocnetele și în ritmul inimii, cârciuma lui Vancea, obrazul lui Mahmud, convoiul prizonierilor, degetele ieșite prin papuci, sacul dus la spinare, mormântul desfundat al lui Anghel și al Raliței...

Duhovnicul a rostit molitfa, cu ochii închiși, pe dinafară. Stă iar în jilț și oftează:

– Spune, pe cine ai omorât ? Cum l-ai omorât ?

Savu istorisește sobru împrejurările din seara petrecerii, nu ascunde nimic, nu împovărează pe duhovnic cu lucruri de prisos. Vorbește de boala lui, de jalea inimii lui când se gândește la casa și la copiii lui Mahmud, de dorul nebunesc care-l apucă să pornească în lume și să-i găsească. Sihastrul întreabă, lămurește, desăvârșește spovedania lui Savu. Apoi pune pe creștetul penitentului mâna dreaptă:

– Nelegiuirea ta are o înfățișare deosebită, care îmi dă de gândit. Vei rămânea aici, la schit, până mâine dimineață. Mâine în zori de zi Sfântul Duh îmi va porunci ce să fac cu tine și ce canon să-ți dau. Dacă vrei, du-te la curte, la Nicolache și la Cleopatra. Acum dezleagă de pe lanțul ăsta traista aceea cu coji de pâine și dă-o înapoi.

Savu sărută mâna duhovnicului, se scoală din genunchi și dezleagă traista de pe lanț.

– Du-te. Mâine dimineață ești aici, la gura beciului.

Din toate părțile, guzganii săreau și chițăiau. Omul lui Dumnezeu revenea la tovărășia făpturii necuvântătoare, instinctive și neștiutoare de păcat...

XIII. OSPITALITATE

Casa lui Nicolache Piua-Petri era fostul arhondaric al schitului, cu puține prefaceri. Stăpânii erau acasă. Bucuroși de musafiri, ca totdeauna, primiră pe Savu și-l ospătară cu dragă inimă. Înaintea casei, în zilele de vară, Nicolache adăoga un umbrar de crengi de stejar și aci, la umbră, el și familia lui luau cafeaua, prânzul și cina.

Cocoana Cleopatra porunci jupânesei să sporească cina cu o prăjitură de casă și primeni rufăria mesei. Ziua scădea, pe linia pădurii din față, într-o largă desfoiere de maci și de răsuri. Nicolache pofti pe pantofar înăuntru. Voia să-i arate niște pistoale turcești. Arendașul era măgulit de admirația cucernică cu care Savu asculta amintirile și cunoștințele lui răsăritene.

– Kir Savule, aceste pistoale au o poveste lungă. O să ți-o spun la masă. Uite și o sabie turcească. E un odor proaspăt. Am cumpărat-o, deunăzi, în București, cu un galben, de la un muscal beat. Ia te uită, vine de la Plevna, are pe ea pete de sânge !

Savu privește cu fruntea palidă și asudată. Odaia în care l-a chemat Nicolache are la ferestre vergele de fier. Un perete, deasupra unui scrin, e plin cu arme. Lângă soba din colț este o ladă de fier. Două paturi, cap la cap, așternute cu macaturi roșii de lână, stau de-a lungul peretelui din față. Deasupra paturilor stau câteva cadre, mult răspândite în vremea aceea: *Intrarea lui Mihai Viteazul în Alba Iulia, Otrăvirea lui Alexandru Lăpușeanu, Slugerul Tudor Vladimirescu.*

Afară, sub umbrar, iau loc la masă mosafirul, stăpânii și trei copii, toți băieți. Cocoana Cleopatra e o femeie oacheșă, sprâncenată și plină ca o piersică. În ochii ei negri și cumiți se sprevăd tristeți și reverii care o scot din rândul fiicelor obișnuite ale Teleormanului și-i acordă nu știu ce distincțiune de mucenicie și de misticism. Ochii mamei trăiesc și în căpșorul primului născut al lui Piua-Petri. Dimpotrivă, copilul al doilea e tatăl în miniatură. Al treilea are o figură dulce, imprecisă și, ca o floare de nalbă, este, în același timp, și fraged și veșted.

E cald. S-a înserat de-a binelea. În sat, devala, cumpenele de la fântâni scot țipete de lebădă.

– Kir Savule, ce să-ți dau să bei ? Zău că nu ești mosafir ușor de împăcat ! Tămâioasa asta după care se bat zapcii, ispravnicul și toți inspectorii silvici de la București, pe dumneata te lasă nepăsător, ca un derviș. Cleopatro, zi să-i facă o limonadă.

– Dom' Nicolache, nu-ți bate capul cu mine ! Apa lui Dumnezeu este mai bună decât vinul oamenilor...

– Kir Savule, și vinul este tot al lui Dumnezeu. Dacă am fi acum în Stambul, te-aș cinsti cu sorbet... Fac turcii un sorbet din dude negre, de-l bei cu donița...

Nicolache Piua-Petri stă la masă numai în cămașă și cu mânecile sumese. Pe brațul drept se vede, la lumina lămpii, un tatuaj făcut cu iarbă de pușcă.

Pantofarul a prins de veste și se uită la arendaș, întrebându-l din ochi. Acesta apropie brațul de globul lămpii și privește o clipă curiosul desen.

– Kir Savule, asta e povestea cu pistoalele. Eram în munții Pindului, tovarăș cu o ceată de antarți. Mă luasem după un prieten arvanit. Dar ei erau toți legați cu jurământ împotriva turcilor. Mă țineam după ei, așa, într-o doară... Eu, unul, pe vremea aceea, n-aveam nimic de descurcat cu turcii... Căpitanul lor îmi spune: „Nicolache, trebuie să primești și tu semnul nostru. Ești copil, dar mâine vei fi bărbat.“ Unul meșter, dintre ei, mi-a făcut, cu ace și cu praf de pușcă, toată zgârietura asta; cum vezi, un arnăut cu fustanelă ține într-o mână un iatagan și în cealaltă mână, un cap de turc, proaspăt tăiat. Ca să mă târnosească antart desăvârșit, mi-au pus la brâu și două pistoale – pistoalele pe care ți le-am arătat... Dar pentru mine toate acestea erau o horă în care mă pomenisem intrat fără să vreau. Peste câțva timp, am șters-o frumușel dintre conjurați și am ajuns la Constantinopol. Dar antarții au gheară lungă... M-am suit într-o corabie și-am venit iar acasă, la Brăila.

– Dom' Nicolache, cum o să iasă turcii din răzbelul ăsta, pe care îl pierdură ?

– Poi, n-ai văzut ? Se ridică creștini din Balcani, și turcii dau înapoi spre mare și spre Asia. Ne-au stăpânit destule sute de ani... Da' păcat de ei ! Frumoși oameni ! Multă evghenie și multă filotimie ! Cunosc și pe greci, și pe turci. Iubesc pe greci, admir pe turci !

– Ce cred ei, în legea lor, dom' Nicolache ?

– Stau aproape de ovreii cei vechi. E un singur Dumnezeu în cer și pe pământ, care poartă de grijă, îndreptează, poruncește, e sultan absolut ! Din când în când, trimite în lume câte un

prooroc, până când, acum vreo mie cinci sute de ani, a trimis pe Mohamed al lor, proorocul cel mai iubit. Trebuie să crezi în Dumnezeu, în apostoli, adică în trimișii lui Dumnezeu (și în primul loc în Mohamed), în îngeri, în cărțile sfinte, și în primul loc în *Coran*, și în Judecata viitoare...

– E bună și legea lor, precum văd eu...

– Eu aş spune aici multe, dar mă tem că se supără cocoana Cleopatra, fiica duhovnicească a părintelui Silvestru...

– Dom' Nicolache, atunci te rog și eu, nu le mai spune...

Cleopatra răspunde pașnică și înțeleaptă:

– Legea fiecăruia trebuie să fie legea părinților. Și legea părintească este ca fântâna: cu cât o sleiești mai mult și o faci mai adâncă, cu atât îți dă apă mai rece și mai multă. Dacă lași însă să cază în ea toate gunoaietele și n-o mai sleiești, se dărapănă și apa seacă.

Nicolache zâmbește, își alintă mustața și răspunde:

– Văd eu că părintele Silvestru a făcut din tine o școlăriță cu bună ținere de minte.

Savu ia cuvântul cu o putere și cu o convingere care se revarsă ca un vin spumos:

– Dom' Nicolache, ce bine ar fi de noi dacă părintele Silvestru și alții ca el ar fi dascălii noștri la tot pasul vieții !

– Nu zic nu, kir Savule, dar la tot pasul vieții socotesc că e prea-prea... Pentru asta, uneori mi se pare că legea turcească și cea ovreiască (dacă nu cumva cu ovreii mă înșel) pun pe gâtul credincioșilor un jug mai ușor.

– Nu înțeleg bine, dom' Nicolache...

– Legea turcească nu-mi scormonește măruntaiele și sufletul. Nu se face dascălița neveste-mii. N-o cheamă la spovedanie, nu-i spune o mulțime de lucruri care o fac sfioasă, rezistentă și chiar neatârnată față de mine, bărbatul ei. Cadâna nu are altă voință decât voința soțului. Nevestele noastre creștine își fac iatacuri sufletești, în care numai biserica și duhovnicul știu ce se ascunde...

– Vezi bine, dom' Nicolache ! Femeia nu are și ea suflet ? Nu va răspunde și ea, odată și odată, de faptele ei ? Trupul

femeii este al dumitale, după legea căsătoriei, dar sufletul ei este al lui Dumnezeu, după legea Judecății viitoare !

– Mare minune, kir Savule ! De-abia azi văzuși și vorbești întâia oară cu sihastrul nostru, și poftim ce învățătură înaltă dă din gura dumitale !...

Savu se rușină și se umili cu sinceritate:

– Dom' Nicolache, pe lângă dumneata eu sunt și rămân un nerod. Dar adu-ți aminte ce se citește în biserică: „*Ce i-ar folosi omului dacă ar câștiga lumea întreagă, iar sufletul și l-ar pierde !*“... Femeile noastre nu trebuie să-și piardă sufletul.

– Ei, kir Savule, ești la largul dumitale ! Ești burlac. Nu știi ce este aia traiul cu nevasta. Poftim de te căsătorește, și pe urmă să stăm de vorbă...

– Dom' Nicolache, o să te fac să mă aștepti cam mult...

– Atunci... rămâi coala în schit, fii moștenitorul părintelui Silvestru și... o să ne împărțim părul cu furca amândoi !

– Nu, dom' Nicolache, să împărțim mereu gânduri frățești... și în seara asta, o azimă de mulțumiri că m-ați primit în casă și m-ați omenit...

XVI. „SĂ NU UCIZI“

Conacul moșiei avea în grădină un foișor. Aci, în foișor, cocoana Cleopatra îi pregăti lui Savu patul de odihnă. Pantofarul veghie și se rugă până la miezul nopții. A doua zi, când se deșteptă, i se păru – dar de data asta fără fiori de spaimă – că unul din visele sale, din lungoare, izvorăște râuri de rubine, de lapte și de viorele. Coborî din pridvor, ocoli curtea și, prin arie, ajunse la zidurile schitului.

De departe, văzu pe movila de la gura beciului, în roata de mărgean a soarelui, nou născut, creștetul alb al sihastrului. Ieroshimonahul primea cu ochii închiși, în jețul său adânc și lat ca o canapea, nașterea de cu vreme a soarelui de vară. Savu rămase locului, vibrător ca o coardă. Agatanghel, care supraveghea

movila de după zăbrelele prescurăriei, ieși afară și-l chemă pe pantofar prin semne.

– A ațipit acum, la răsăritul soarelui. Țsta e somnul lui. Noaptea se roagă, cântă, ori vorbește cu guzganii. Așteaptă aici, lângă mine. Acum o să-i șoptească Duhul că ai venit... și te cheamă.

Într-adevăr, nu trecu mult și sihastrul deschise, în lumina soarelui, ochii săi de vultur gârbovit. Îi chemă pe amândoi cu mâna:

– Agatanghele, patrafirul ! Urcă-te aici, Savule, și stai cu mine în soare.

Apoi, unul cu epitrahilul înecat în barbă și în plete, celălalt cu el pe creștet, ca o foaie de lipan, se despărțiră de lume, tot atât cât ieri, în fundul beciului.

– Savule, nelegiuirea ta este nelegiuirea lui Cain. Ai ucis pe fratele tău; ai ucis un om. L-ai ucis fără să fie război între el și tine. L-ai ucis fără ca tu să fii soldat și fără nici o poruncă ostășească. L-ai ucis pe când el pica de boală. Da' și tu picai de beție. Erai beat. Alt duhovnic poate te-ar despovăra; eu te împovărez și mai mult... Ai făcut două păcate deodată: te-ai îmbătat și ai ucis. Ai călcat porunca a șasea din Decalog. Greșală înfricoșată și cu ispașă înfricoșată ! Ispașa este una singură, de când a zidit Dumnezeu lumea, la toate semințiile și în toate legile: Ai vărsat sânge, sângele tău se va vărsa ! Dar Domnul și Mântuitorul nostru Iisus Christos a venit și a pus crucea lui, patimile lui, biserica lui și tainele lui între Dumnezeu-Tatăl, răzbnătorul, și neleguirile noastre ! „*Iartă-i pe ei, că nu știi ce fac !*“... Ai scăpat de tăierea capului, dar slobod nu mai ești. Pentru viața pe care ai stins-o iau zălog viața ta.

Am întreat îndelung pe Domnul, în rugăciunea mea, dacă îmi dă poruncă să te opresc la mănăstire. Nu mi-a dat asemenea poruncă. Schitul nostru e mort; celelalte mănăstiri sunt pe drojdie. Te vei zălogi Domnului pe altă cale. Ai meserie. Ești cizmar. Cain cizmarul... Canonul tău va fi canonul lui Cain: „*Pribeag și răzleț să fii pe pământ !*...“ Să umbli și să rătăcești în lume, pe toate căile, prin toate primejdiile și pe toate

vremurile de sub soare, până când vei strica o mie de perechi de încălțăminte, și atunci te va ierta Dumnezeu ! Dar viața ta, oricât ar fi de lungă, nu va ajunge pentru asemenea canon. Atunci, iată ce poruncește Duhul: să lucrezi cu mâinile tale o mie de perechi de încălțăminte – de tot felul și pentru toată vârsta – să cutreieri lumea și să dai de pomană încălțăminte făcută de tine tuturor nevoiașilor și tuturor degeraților. Și când vei isprăvi o mie de perechi de încălțăminte, date de pomană, Dumnezeu se va îndura de tine și te va ierta !

Acesta este canonul pe care ți-l dau. Nevastă nu ai; nici nu poți să mai ai... Ai prăvălie, dar trebuie s-o desfaci. Or fi, poate, în ea, o mie de perechi de încălțăminte. Fă cu ele ce vrei; astea n-au a face cu canonul. Tu vei da de pomană încălțăminte făcută de mâna ta în sărăcie, în pribegie, în cerșetorie și – dacă o voi Domnul – în huiduielile lumii întregi. Vei fi calfă pe lângă alți cizmari, și cu ce vei scoate din munca ta vei face altă încălțăminte, pentru sufletul tău, orice fel de încălțăminte, din nou și din vechi, opincă ori cizmă, pantof pentru copil ori botfor pentru moșneag...

Vei umbla din loc în loc, fiindcă tovarășii tăi de breaslă vor prinde de veste și te vor prigoni. Fugi din orașul ăsta și du-te în celălalt. Nu trebuie să ațâți pe oameni, nici să le iei pâinea de la gură. Vei cerși când vei putea și unde vei putea, și din banii cerșiți vei face iarăși încălțăminte, ca să-ți îplinești canonul. Ți-am statornicit o mie de perechi. Fă-ți răboj. Dar precum împărații pământului scad celor închiși în ocne din anii de osândă, cu atât mai vârtos marele Dumnezeu se îndură, scade și iartă față cu noi, osândiții.

Ridică osânda aceasta precum a ridicat David sabia lui Goliat ! Taie cu ea capul păcatului ! Te leg azi și te pecetluiesc. Duhul îmi arată o taină mare ! Să știi că te va dezlega și te va despecetlui unul din copiii mei duhovnicești, botezați și împărtașiți de mine... când o ajunge, în zilele lui, preot și duhovnic.

Sihastrul era transfigurat. Privea, în împărătescul ceas al dimineții, dincolo de timp și dincolo de spațiu... Ceva din

aureola legiitorului din Sinai – contemplată de fiii lui Israel – scâlda chipul lui viscolit și diafan.

Își isprăvi cuvintele, într-o susurare uimită:

– Pronie preaminunată !... unul din copiii cu cari te-ai întâlnit, venind înapoi... Iată, duhovnicul tău crește în lumina viitorului. Nu eu sunt cel ce va deschide lacătul lanțurilor tale. Aleargă, aleargă, Savule, colo, în zarea anilor, pâlpaie luceafărul dezlegării și al biruinței tale !

Și, în același susur, vistiernicul lui Iisus Christos încheie rugăciunile mărturisirii. Savu rămase în genunchi încă multă vreme. Moșneagul ațipi din nou. Agatanghel ținea streajă lângă clopotniță. Pe șanțurile păraginite, priveau de departe câțiva copii desculți și descinși, câteva femei cu urciorul pe umăr. În sat și la câmp, zbura vestea cea bună !

– Pace și noroc ! „Sfântul“ a ieșit la soare !

PARTEA A II-A

I. „HAGI-PAPUC“

Au trecut ani de zile... Amintirea nimicitorului vifor de gloanțe, de sânge și de zăpadă dintre Carpați și Balcani a început să scadă în sufletele oamenilor și să se adune în rafturile bibliotecilor. România a ieșit din umbrele trecutului dureros și smerit și a ridicat fruntea în lumină, până la coroana regală. Căpitanul de la Plevna – mintosul, socotitul, iubitul de Dumnezeu Carol Vodă – este azi regele unei țări cu energii dezlănțuite și năvalnice, ca râul Peleş, lângă care regele stă vara și-și desăvârșește înțeleptele sale planuri. La răsărit, din Dobrogea, cea primită de nevoie și cu inima îndoită, se ridică munți de grâu, biserici, școli și coșurile fumegânde ale primelor vapoare românești.

Pusnicul de la Negara a mai trăit până la Adormirea Maicii Domnului. În ziua aceea, ajutat de părintele Agatanghel, a slujit Sfânta Liturghie și a împărtășit pe cocoana Cleopatra și pe copii. Apoi, luminos și singur, ca soarele de iarnă, s-a stins în sihăstria lui de sub pământ. Soții Piua-Petri și Savu Pantofaru ar fi voit să-i facă o deosebită îngropăciune, dar pravila călugărească nu dă monahului adormit decât o cărămidă drept căpătâi și mantia în care-l învâlește ca într-un giulgiu negru. Așa l-au îngropat și pe Silvestru, lângă zidul altarului.

Nu prea târziu după Silvestru, s-au dus în lumea dreptilor părintele Năstase și Iordan Ostreanu. Iorgu Mutafu s-a însurat și s-a sălășluit la Dăbuleni, unde a moștenit slujba lui socru-său. Domnul Țigle și Vancea au rămas la aceleași îndeletniciri. Savu Pantofaru a ieșit din rostul lui, din casa lui și din modesta lui constelație de târgoveț breslaș și s-a azvârlit în haos, ca acele

uimitoare stele fâlfâitoare care ni se par niște răzvrătite ale văzduhului și niște contradicții ale pravilelor cerești. Fără grabă, dar cu plan neclintit, Savu s-a desfăcut de prăvălie și a trecut-o în mâna calfei celei mai destoinice. A făcut casa vânzătoare celor doi bătrâni Pantilie și Slamna și a vândut de-a binelea cele câteva pogoane de vie pe care le avea în deal. Cât a mai rămas în Ruși, stătea acasă și lucra în șopronul prefăcut în atelier. Împlinea canonul dat de sihastru !... Cumpăra materialul ce-i trebuia, turna, cu îndemânarea și cu repeziciunea pe care i le cunoșteau toți ceilalți cizmari, câteva perechi de încălțăminte, și apoi, mai ales în sărbători, pornea cu ele în desagă. Bătea satele de primprejur, bordeiele, colibele, cocioabele mărginașe... Și copilul care alerga la școală, cu picioarele roșii de frig, și moșneagul cu opincile sparte, și baba desculță, și poștașul care frământa noroaiele cu bocanci fără tălpi... se pomeneau așa, pe neașteptate, cu o pereche de încălțăminte trainică și nouă ! „Când vă veți gândi la Dumnezeu, să spuneți: Dumnezeu să-i ierte păcatele lui Savu Pantofaru !“...

Încet, săptămână cu săptămână și lună cu lună, Savu și-a cheltuit pe material de cizmărie tot ce strânsese din desfacerea prăvăliei și din vânzarea viei. Cu vreo două sute de perechi de încălțăminte, Savu și-a înscris numele în inima a vreo două sute de desculți din Ruși și din satele vecine și, fără s-o dorească nicidecum, a dat foc paielor închipuirii populare. Oricât de ascunsă și de ferită era pomana pantofarului, legenda și tâlcuirea ei au cuprins tot județul. În zilele de târg, în bălciurile de peste an, în cârciumile de la drumul mare au început să vorbească și să dea mărturie desculții și degerații – mângâiați în ceasul greu de Savu Pantofaru. Cu repeziciunea focului mânat de vânt și a apelor pornite din munții cu ploii multe, așa s-a răspândit, așa a trecut peste mii de capete faima lui „Hagi-Papuc“... Mulțimile povățuite de instinct legau în această poreclă ingenioasă vagi impresiuni de cucernicie și de înălțime sufletească, culese din preajma cizmarului penitent, cu însăși meseria lui și cu forma specială a dărnicii lui. Hagi-Papuc era pantofarul închinat unui ideal de sfințenie și de îndurare (de puțini cunoscut), și care și-a

găsit acest vad original că încălță de pomană pe cei mai nevoiași și mai desculți dintre calici. Și mitul adâncea pivnițe sub pământ, arunca foișoare până la nouri !... Hagi-Papuc fusese cel mai bogat cizmar din tot județul. Într-o zi, ducându-se să se închine la schitul Negara, în zilele sfântului Silvestru, a văzut în vis pe Maica Domnului, cu picioarele goale, înțepate de mărăcini și sângerânde. Cizmarul a căzut la pământ în fața Preacuratei și-a întrebat-o: „Maica Domnului, de ce-ți sunt picioarele așa de rănite ?“... „Fiindcă tu și breslașii tăi – a zis Preacurată – ați scumpit papucii și opincile... și copiii cari pasc oile, și fetele cari seceră desculțe prin pălămidă, și drumeții plecați după muncă... umblă cu picioarele crăpate și umflate, zgâriate de pietre și de spini“... „Stăpână milostivă – a răspuns pantofarul – ai grijă de sufletul meu pe lumea cealaltă, și eu mă voi osteni, pe lumea aceasta, să încălț pe calicii pe cari mi-i vei arăta Sfinția ta“...

Și Hagi-Papuc visează noaptea pe desculțul cutare, din satul cutare, îi ia măsura în vis și ziua ține minte, și cât ai scoate zece ciuturi cu apă din fântână, ticluiește perechea de pantofi ori de bocanci... Și peste o zi, peste două, vine și i-o pune în palmă aceluia pe care l-a visat !

În drumurile și în cercetările sale, pantofarul a început să vază mai bine ca înainte greșelile, strâmbătățile, relele apucături ale unora, păcatele din neștiință și păcatele din răutate. Lângă cele câteva perechi de încălțăminte pe cari le scotea din desagă, a prins a scoate din sufletul lui însetat de omenie și de dreptate sfaturi și învățătură, așa cum le auzea în biserică și așa cum le citea în cărțile lui Râureanu și în *Viețile sfinților*...

Pantofaru aducea aminte celor ce se certau, se înjurau, se încăierau... cuvintele sfinte ale Domnului, pildele mucenicilor și poruncile dragostei creștine. Câteodată, unii se supărau; cei mai mulți, dacă gâlceava nu era prea mare, îl luau în zeflemea. Și supărarea, zeflemeaua, nedumerirea (întărite cu bănuiala că cel ce dădea papuci de pomană nu era în toate mințile) odrăsleau altă poreclă. Astfel, pe toată albia Vezii, Savu era Hagi-Papuc,

dar pe valea Călmățuiului și pe valea Oltului Savu era: „Savu Filoscosu“, „Savu Vraciu“, „Savu Deznoadă-Câini“...

II. VULPILE AU VIZUINI ȘI PĂSĂRILE CERULUI, CUIBURI...

Când Savu a sfârșit cu totul banii din cari cumpăra pielăria și sculele trebuincioase, a plecat într-o dimineață cu traista în spinare și nu s-a mai văzut prin Ruși. Târgul îl judecase și-i pusese cruce. Savu Pantofaru s-a smintit. A dat peste el o boală grea în iarna când a fost răzbelul, și din boala aia i s-au întors mințile pe dos. Ce prăvălie avea, ce căsuță, ca un păhăruț, ce vie în deal !... Toate le-a vândut și le-a risipit... Umblă pe coclauri, se vără în treburile și în certurile oamenilor, îi toacă la cap cu ce-a spus și ce-a făcut Sf. Sisoie, înghite la bruftuieli și la ocări și pleacă mai departe. Cât a mai avut ceva parale, și-a făcut damblaua lui de pomină, a umplut pe toți calicii de iminei și de pantofi. Într-o vreme se mâniaseră pe el toți cizmarii din Ruși. „Nebunul ăsta ne ia pâinea de la gură !... Du-te, nene, de fă pomană cu încălțăminte și prin alte târguri, că în târgul nostru nu putem să mai trăim de tine !“...

Savu răbda toate înfruntările, căuta pe desculți cât mai departe de târgul răzvrătit împotriva-i și aduna, în inima lui simplă, și dezamăgiri, dar și noi puteri duhovnicești. Vedeă pe foștii lui ucenici, pe prietenii de altădată și pe rude așa cum erau, în trista și hrăpăreața lor goliciune. De când se știa că nu mai are nici o avere, nu-i mai făcea nimeni nici o închinăciune, nu-l mai poftea la sfat și la petreceri, și chiar cei pe cari îi credea mai aproape de sufletu-i se uitau la el cu compătimire. Era nebunul târgului ! Bunătatea lui cu toată lumea, dărnicia lui (oricare i-ar fi fost taina și obârșia), dragostea lui de oameni și pornirea lui să sfătuiască și să învețe de bine pe oricine se păreau tuturor semne de nebunie, și câți erau cu inima mai moale îl căinau și-l jeleau !

Dar Savu știa ce face. Înaintea ochilor lui, din ce în ce mai pătrunzători, își făcea ziuă marele adevăr – rezervat celor puțini – că semenii noștri stau cufundați până peste creștet în nerozie și în prejudecată.

Vasăzică (se gândea Savu), mulțimea cea mare a semenilor noștri se alcătuieste din proști și din nătângi. Câtă minte au oile în turmă, atâta minte au și oamenii în obștiile lor. Cui i-a dat Dumnezeu un dram de judecată peste măsura celorlalți, se află în mare cumpănă. Înțeleptul Silvestru s-a ascuns în fundul pădurilor când a înțeles cât de nebună este lumea și cât de robită patimei și păcatului. Oamenii nu pot să te mai sufere dacă ești bun, milostiv, iubitor de dreptate și de adevăr, propovăduitor și pilduitor din toată inima, cu tot dinadinsul și fără să ții socoteală de pravilele lor cele înguste !

Dintre prietenii de altădată, i-au mai rămas lui Savu cocoana Cleopatra și Nicolache Piua-Petri. Fiica duhovnicească a părintelui Silvestru pricepe și primește cu mare însuflețire această curajoasă schimbare din viața pantofarului. Ori de câte ori s-a întâlnit cu el, l-a întâmpinat cu un respect și o evlavie aproape bisericască. Era singurul suflet, din vechii prieteni, care, în sărăcia și în smerenia lui Savu, îl ridicase în cinste și în prețuire cu mult peste ce-i arăta mai înainte.

– Mă evlavisesc și prind puteri, kir Savule, când stau și cuget la dumneata ! „Adunați-vă comori în cer, unde molia și rugina nu le strică, unde furii nu le sapă și nu le fură“...

Și fiindcă știa bine că pantofarul și-a risipit toată averea în încălțăminte dată de pomană, cocoana Cleopatra îi vărsa lui Savu, în buzunar, tot ce putea să rupă din cheltuielile casei și ale copiilor. Îl înțelegea și Nicolache Piua-Petri și se purta cu Savu tot cu prietenia și cu cinstirea de odinioară. Sărac, cu cămașa neschimbată de multe zile, cu hainele ponosite și cărpite, Savu era, pentru arendașul de la Negara, tot omul luat în seamă și bine primit din zilele cizmăriei grase și înțolite. Dar Nicolache avea față de Hagi-Papuc cu totul alt punct de vedere și alte socotințe decât evlavioasa Cleopatra.

Pe Savu îl mai ținuse legat de Ruși viața celor doi bătrâni. Dumnezeu îi chemase într-o toamnă, unul după altul. Pantofarul le făcuse în cimitir mormânt deosebit și plecase într-o pribegie fără cale întoarsă. Petrecuse iarna în Alexandria, lucrase până primăvara la un cizmar patron, și cu ce câștigase mergea acum din sat în sat, făcând încălțăminte nouă, încăputând încălțăminte veche și ridicând pretutindeni, din dulăpiorul lui cizmăresc, amvon de predicator.

În ziua aceea mergea spre Turnu, cu gândul să se aciueze lucrător pe lângă vreunul din cizmarii turneni. Fiindcă era deosebit de meșter și lucra tot felul de modele, lucrul lui Savu era căutat, dar unii se sfiau să-l primească în atelier, și erau mai bucuroși să-i dea comenzile acasă. Mergea pe șoseaua Ruși-Putineiu-Turnu, cu sacul de scule la spinare, prin pulbera lui august. Când se apropia de Putineiu, aude în urma lui clopotele cailor unei trăsurii. Dăduse Dumnezeu Teleormanului câțiva ani de mare belșug și, în vara aceea, grâul curgea spre schela Turnului ca pâraie de aur. Un moșier se ducea, în trăsura lui cu patru cai înaintași, spre desfătutul oraș de lângă Dunăre.

În dreptul lui Savu, trăsura cu coșul ridicat se oprește, și din fundul coșului și din nourul de pulbere Savu aude glasul lui Nicolache Piua-Petri:

– Dumneata ești, kir Savule ? Noroc să dea Dumnezeu ! Vino colea lângă mine... și pune sacul la picioarele vizitiului.

– Ei... să trăiești, dom' Nicolache ! Bogdaproste ! Mergi la Turnu ? Și eu tot la Turnu...

– Să mergem împreună, kir Savule... Da' să poposim o jumătate de ceas colea, la Putineiu, ca să odihnim caii și să adăpăm boierii.

– Așa să facem, dom' Nicolache.

Și râseră amândoi, bucuroși de întâlnire și chemați unul către altul de tainice potriviri sufletești, pe cari însă alte convingeri, alte cărări în viață, alte furtuni dezlănțuite le stingeau ca pe niște lumânări, lăsând numai comunitatea miresmei de ceară și fumul simpatiei.

La han, la Putineiu poposeau carele pline cu saci de grâu pentru șlepurile din port, și căraușii stăteau și se cinsteau sub un salcâm. Hangiul, văzând pe Nicolache Piua-Petri, mușteriu cel mai dorit, sări ars de la tejghea și dădu peste cap și prăvălia, și celelalte odăi din dos, ca să iasă mai curând fața de masă, șervetele curate și tot serviciul unei gustări în grădiniță, sub o perdea de zorele. Avea un mușchiuleț proaspăt, avea niște somn de Dunăre – viu, din dimineața aceea ! – avea niște murături ca pentru vodă și mai avea și niște pelin – îl știe dom' Nicolache !

Mâncară cu poftă, arendașul fiindcă aseară, cu plecarea, nu avusese vreme să cineze cu tot dichisul, Savu, fiindcă de multe zile nu mai mâncase decât pe sponci. Piua-Petri își turna pahar după pahar.

– Hangiule, n-ai gheață. De ce nu-ți faci boșcă de gheață ? Ți-am mai spus și anul trecut...

– Dom' Nicolache, îmi fac la toamnă... zău îmi fac ! Mi-aș fi făcut mai demult... da' am eu mulți mușterii ca dumneavoastră ?...

Savu a scos dintr-un pahar de vin trei, amestecate cu apă. Se uită la tovarășul lui de masă: voinic, cărnos, îmbujorat, cu lanț și cu ceas de aur la piept, cu inele scânteietoare în degete, cu mustața răsucită. Și se știe și pe sine cum este – s-a văzut azi-dimineață în găleata unei fântâni; își privește mânecele roase ale surtucului, peticile din genunchi și bocancii lui gata să caște boturile... ca imineii lui Mahmud, da, ca imineii lui Mahmud !... Dar Savu e mulțumit și binecuvântează pe Dumnezeu. El își împarte darurile și poverile după nesfârșita sa înțelepciune. Cine poate să cârtească și să dea sfaturi lui Dumnezeu !...

– Kir Savule, am mare bucurie că ne-am văzut... Dumneata ești, pentru mine, un om rar, vrednic să stai alături cu cărturarii, cu vlădicii și cu sfinții.

– Dom' Nicolache, păcatele mele sunt multe ca nisipul mării și prostia mea e mai lată ca marea...

– Kir Savule, chiar dacă ar fi așa, acestea sunt cuvinte înțelepte și smerite, pe cari nu poți să le auzi din gura orișicui... Eu vorbesc cu Cleopatra adesea despre dumneata. Dar ea își face despre dumneata o idee, eu îmi fac altă idee. Dumneata ai

umplut județul cu încălțăminte pe care o faci și o dai de pomană și tot așa cu sfaturile și cu predicile dumitale. Ai întăritat pe cizmari împotriva-ți. Să știi că nu-ți lipsește mult ca să întărești și pe fețele bisericești. Kir Savule, lumea noastră e proastă și nu știe ce să zică despre dumneata... Cei pe cari îi faci cu ghete și cu cizme te blagoslovesc, dar se întrebă și ei în dos: Ești un sfânt, ori ești un nebun?... Eu știu bine că nu-ți pasă de gura și de prostia lumii. Un om duhovnicesc precum ești dumneata este neclintit și puternic ca un stâlp de piatră. Pe meleagurile noastre n-ai pereche. Da' eu am văzut, pe unde am umblat, alții tot ca dumneata. Am văzut mai ales printre turci oameni și mai bătrâni și mai tineri, cari nu se înghesuiesc în bâlciul vieții, stau cu ceasurile la geamie și ascultă pe muftiu cum tâlcuiește *Coranul*. Acasă împart pâinea cu săracii și nu știu ce este zavistia și ochiul poftitor la norocul vecinului. Am văzut hagii greci, cu anterior și cu mătânii, oameni pașnici și fără pic de răutate, pe cari trebuie să-i porți de mână ca pe copii, fiindcă ei și-au închis toată priceperea și toată inima între Ierusalim și Muntele Măslinilor. Am auzit că au fost și pe la noi, în vremea părinților, asemenea oameni, închinați celor sufletești și nepăsători de cele pământești. Dar la noi, de câțva timp, lucrurile și oamenii s-au schimbat cu o iuțea de vijelie... Dumneata nu mă miri când te pun alături în gândul meu cu rudele dumitale din Răsărit, creștini și musulmani, suflete liniștite, iubitoare de aproapele și iubitoare de Dumnezeu, dar mă miri când te văd amestecat – ca o oaie între capre – în lumea asta nouă care nu mai crede decât în bani, în desfătări și în izbânzile vicleniei... Cum te-ai ivit dumneata între noi, păgânii și vameșii? Vezi cum se schimbă fața țării! Vezi cum se scurg, spre Dunăre, cerealele câmpiilor noastre!... Vezi cum plouă peste noi mașini agricole, mode străine și vin francezesc! În curând, de la Costești la Turnu Măgurele vom călători cu trenul. Fiecare județ, fiecare plasă va fi străbătută de linii ferate principale și secundare. Cad pădurile, se închid mănăstirile și încep gările și fabricile...

– Bine, dom' Nicolache... dumneata cu care ții? cu cei ce se duc, sau cu cei ce sosesc?...

– Îi cinstesc pe cei vechi, dar mă prind în horă lângă cei noi! Dar ia ascultă încoace: am în Turnu un prieten vechi, cu care te vei înțelege mai bine decât cu mine. E de treabă, e cucernic, nu știe să mintă, nu știe să înșele pe mușterii, citește și spune pe dinafară rugăciuni și nu bea niciodată vin... fiindcă îl oprește legea lui!... E negustor turc... cel din urmă care a mai rămas în județul nostru. Înainte de război, avea prăvălie mare în Turnu, prăvălie mare în Nicopol și tovărășie cu alți negustori din Stambul și din Adrianopol. Făcea mare comerț cu untdelemnuri, cu zaharicale, cu sulimanuri, cu stafide, cu măslina și cu toate rodurile orientale. Dar războiul l-a calicuit. A plecat din Turnu când au început scărmanelile între noi și turci, a lăsat prăvălia pe mâna unor greci cari au fost răi iconomi, a pierdut toată marfa din Nicopol și când s-a încheiat pacea a venit iar în Turnu, să vază ce mai scoate dintre cioburi. Mi-e drag turcul și-i fac întotdeauna de alișveriş. Îl laud către toți prietenii și-i îndemn să târguiască de la el. Dar comerțul lui Ibraim se cufundă zi cu zi. Ibraim nu amestecă untdelemnurile – ca ailalți – Ibraim nu înșală la cântar, Ibraim dă pe datorie și nu mai vede banii decât când l-o vedea pe Mohamed. Fiindcă intrăm împreună în Turnu, mi-a venit în minte să te duc la Ibraim și să legi cu el prietenie. Vorbește binișor românește și te înțelege cu el. Dar o să te înțelege cu el mai ales cu inima și cu fapta. Ce milostenii făcea Ibraim înainte de război!... Și n-alegea: turc, creștin... dacă era sărac și necăjit era, pentru el, mușterii lui Allah! Ş-acum varsă destui bani turcilor caliciți din Nicopol, dar bietul Ibraim a dat de fundul pungii!

– Sunt bucuros, dom' Nicolache! Să mergem să vedem pe Ibraim... Dar care ar fi vremea cea mai potrivită?...

– Știi ce, kir Savule? Să mă aștepti astă-seară pe la aprinsul lumânărilor, la otel „Zottu“... Eu acolo poposesc. Până atunci, și dumneata și eu ne vedem de treburi, și diseară, slobozi, ne ducem la prăvălia lui Ibraim.

În timpul zilei, arendașul de la Negara trecu pe dinaintea prăvăliei lui Ibraim și intră înăuntru să salute pe negustor.

– Intru numai să-ți dau bună ziua și să te întreb de sănătate, fiindcă am de gând să vii astă-seară cu un prieten și să stăm mai mult de vorbă...

– Să lăsăm serii bucuria ei, dar să nu lăsăm fără bucurie nici acest ceas al zilei. Vom bea împreună câte o cafea, colea, mai la o parte, ca să nu ne turbure mușteriii...

Ibraim avea în prăvălie doi vânzători. Trecură în fund, pe un fel de divan, ascuns și despărțit de prăvălie printr-o perdea, și se așezară cu picioarele încrucișate lângă o măsuță scundă din mijlocul divanului. Un vânzător alergă să pună ibricul de cafea; celălalt rămase să slujească pe mușterii. Ibraim întrebă, politicos și amical, de sănătatea celor de acasă, de treburile arendașului, de opinia cocoanei Cleopatra asupra unui gavanoș cu dulceață de trandafiri trimis de negustor acum în urmă. Apoi, mulțumit de răspunsuri, întrebă mai departe:

– Ce prieten vrei să-mi aduci astă-seară ?

– Boier Ibraime, un om de tot rar, de care trebuie să fi auzit. Sunt aproape cinci ani de când vorbește despre el tot Teleormanul. E un adevărat *hanif*, cum îmi spuneai odinioară că numește *Coranul* pe cei ce sunt atât de buni și de neprihăniți, că îi primește și-i fericește orice lege, și turcească și ovreiască și creștinească. Este cu el o taină pe care o știe numai Dumnezeu. Înainte de război, era cizmar și stăpân de cizmărie, poate cel mai bogat și mai bine văzut cizmar din Rușii de Vede... În timpul războiului, s-a îmbolnăvit greu și a fost cât pe aci să treacă la cele veșnice. Doctorul Cloajă era pe atunci la noi în târg. L-am luat și l-am dus la căpătâiul cizmarului. Era lungoare. Trăsnit cum îl știi și într-o ureche, doctorul Cloajă l-a scos din gura morții ! Dar omul nostru, după ce s-a ridicat din pat, n-a mai semănat cu cel dinainte. A desfăcut prăvălia, casa, tot ce-a avut, le-a făcut bani gheață și din banii ăștia a umplut calicimea cu încălțăminte de pomană.

– Atunci îl știi și eu. Nu-i zice lumea Hagi-Papuc ?

– El este ! Hagi-Papuc, adică Savu Pantofaru, sufletul cel mai bun dintre creștini, precum dumneata, boier Ibraime, ești sufletul cel mai bun dintre moslemi.

– Boier Nicolache, voi zice ca proorocul: „*Nu mă voi jura pe culcarea stelelor*“... că este așa precum spui...

– Savu Pantofaru e acum în Turnu... l-am întâlnit azi la Putineiu și l-am luat în trăsură: cârpit, prăfuit, neras și cu sacul cizmăresc în spinare. Pe deasupra, pare un vagabond... care a ieșit din pușcărie, ori care n-are mult până va ajunge în pușcărie. Dar cine-l privește de aproape și-i ia seama este rob de bunătate și de cinstea din obrazul lui. Viața lui este asta: o vreme lucrează pe la alți cizmari, până adună ceva parale, iar cealaltă vreme, cu banii adunați, face tot felul de încălțăminte și o dă pe la săraci...

– Am cunoscut și eu în copilărie, la Salonic, pe unul la fel... da' ăsta dădea fesuri de pomană și punea în fundul fesului câte-o vorbă din *Coran*...

Veniră ceștile cu cafea și cei doi prieteni le goliră cu încetineala cuvenită aromei cafelei și măiestriei pregătitorului.

– Mulțumesc cu temenea, boier Ibraime. Acum alerg la șlep să văd ce fac oamenii mei. Diseară vii cu Savu.

*

Nicolache Piua-Petri a fost prooroc. Savu și Ibraim au ajuns buni prieteni. Pantofarul s-a tocmit lucrător la cel mai căutat patron din Turnu și și-a găsit o gazdă nu departe de prăvălia lui Ibraim. Turnu, în anii aceia, era cu adevărat cel dintâi oraș al județului. Calea ferată, de-abia atunci în construcție, nu ridicase încă magaziile din Ruși și pe grânarii lor deasupra celor din Turnu. Aci, în capitala județului erau contoarele agențiilor străine, vadul afacerilor socotite în lire sterline, iar jos, la schelă, popasul vapoarelor, cu coadă de șlepuri.

Lume multă, românească și străină, avea nevoie de încălțăminte subțire. Savu era meșterul meșterilor. Lucra când la atelier, când acasă, după cum îi venea mai bine și îl ajutau

sculele. Însă măcar la două-trei zile o dată, așa, cam pe la vecernie, venea să vază pe Ibraim.

Îl găsea pe turc totdeauna la tejghea. Ibraim se bucura din toată inima. Savu deocamdată se așeza pe un scăunel, într-un colț al prăvăliei. La ora aceea, mușteriii erau mai rari. Întâlnirea celor doi prieteni începea cu o pauză. Printr-un fel de mimetism misterios, pantofarul își însușea inconștient ritmul vieții prietenului turc. Ibraim stătea la tejghea, bărbos, cărunț, cu șal înnodat în jurul fesului și cu anterior vârgat. Era un chip ușor încrețit, dar încă păstrând frumoasa lui dăltuire orientală: orbite adânci, ochi visători și negri, nas moștenit de la mama greacă sau circaziană. În spatele lui, creșteau până în tavan rafturile închise și deschise și, mai jos, de jur-împrejurul tejghelei sacii și butoaiele venite din Stambul: untdelemn, orez, măsline și cafea, migdale, stafide și piper, smochine, scorțișoare și – după vremuri – struguri cu boabe de chihlimbar, rodii, chitre sau portocale.

Savu stătea pe scăunel, mai tânăr decât Ibraim, lat în spete, ciolănos, spălăcit și cu un aer de copil Goliat. Preocupările lui sufletești erau colbuite și estompate, dacă nu chiar ascunse, de un fel de nerozie înșelătoare, iar nebănuita lui putere fizică era mascată de încovoierea profesională a cizmarului izinit de meserie.

Ibraim era îmbrăcat ca un negustor bogat. Era încins cu brâu de mătase, avea în picioare papuci galbeni și spre umeri îi cobora, din fundul fesului, un canaf de ibrișim. Savu era trențăros ca un cerșetor. Dar democratismul oriental, irigat de energicele stihuri ale *Coranului*, în favoarea celor calici, înflorea aci, între Ibraim și Savu, tainice flori de egalitate. Veneau apoi cafeaua și ciubucul, acești doi insinuauți agenți ai apropierii dintre oameni.

Cei doi prieteni ședeau turcește pe divanul din fund și dădeau gândurilor lor molcomia și spiralele fumului din ciubuce. Vorbeau puțin. Își spusese ră pe scurt, unul altuia, povestea vieții, dar se simțeau legați nu prin ceea ce știa unu despre altul, ci prin puterea afinităților necunoscute și negrăite. Când băieții

aprindeau lămpile în prăvălie, cafeaua era băută și ciubucul stins. Savu se închina și pleca.

Într-o zi, spre iarnă, pantofarul vine cu traista la subțioară. Câștigase ceva parale și intrase în anotimpul ghetelor de pomană. După cafea și ciubuc, cotrobăiește în traistă și scoate la lumina lămpii o înflorată pereche de papuci, plini de arabescuri de piele roșie și verde, pe saftian de lux.

Apoi, după o temenea către Ibraim:

– Boier Ibraime, ai auzit poate de Hagi-Papuc... Rabdă-î nebunia, ca un înțelept ce ești !...

IV. CASA LUI IBRAIM

În dosul otelului „Zottu“, într-o ulicioară pe care progresul edilitar a șters-o dintre străzile Turnului, exista, pe la 1885, o curte mare boierească, închisă de jur-împrejur cu ziduri nalte, isprăvite sus cu coamă de olane. Curtea și casa dinăuntru erau de pe la începutul veacului, ridicate de un negustor creștin, dar după chipul locuințelor turcești. Proprietatea trecuse prin mai multe mâini, până ce, înainte de război, intrase în stăpânirea lui Ibraim și a tovarășilor săi de negustorie. Turcul – însurat și cu copii – nu-și adusese familia niciodată pe malul stâng al Dunării, deși uneori era nevoit să rămână la Turnu câte o jumătate de an. Familia lui, înainte de război, trăia, în belșug și privilegii, în Adrianopol. El purta negoț înfloritor dincolo și dincoace de Dunăre și aducea acasă pungi cu aur. Dar în zilele războiului, și după război, pagube mari, jafuri, rechiziții, necinstea unor tovarăși și moartea unui fecior în luptele din Caucazia au zdruncinat greu averea și inima lui Ibraim și i-au înflorit barba cu brândușele cărunteții. Treburile turcului mergeau prost. Se schimbase fața lumii ! Prețurile, mușteriii, vadurile Dunării, puterea pașahului... toate erau acum cu totul altfel decât le apucase și le știa Ibraim. A trecut iar Dunărea ca să-și prefacă averea în bani și să se înapoieze de istov în Stambul, locul lui de

obârșie. Dar averea lui fusese administrată în timpul războiului de niște tovarăși neomenoși. Cu mari stăruințe, cu mari cheltuieli și cu ajutorul câtorva avocați, prieteni cu Piuă-Petri, a putut Ibraim să restabilească drepturile sale uzurpate. De nevoie, s-a hotărât să mai rămână în țară și să aștepte limpezirea în justiție a procesului de revendicare.

Casa lui Ibraim era o mică cetate. În pătratul clasic al curții orientale, locuința era lipită cu spatele de zidul dinspre miazănoapte și cuprindea tot zidul, din cap până în cap. În fața locuinței era prăvălia al cărei zid dinspre miazăzi era fostul zid al cetățuii, transformat în fațadă de prăvălie. Dar prăvălia nu se întindea cât zidul, ci mai lăsa loc pentru poarta veche de stejar, ferecată cu piroane, și pentru o chilie în colț, adăpostul fostului cavas al fortăreței. Astăzi, vechea și mohorâta curte turcească deschidea, spre miazăzi, în ulicioara menită să se prefacă în bulevard, pleoape de vitrină și ochi de rodii, de struguri și de portocale. Însă numai cunoscătorii vaselor turcești ar fi putut să bănuiască, în dosul prăvăliei și în dosul porții aproape seculare, raiul de flori pământești în care Ibraim aștepta pe celălalt, al lui Mohamed.

Turcul avea patima florilor. Dacă, pe vremea aceea, ar fi fost la noi cultul trandafirilor și al crizantemelor, ca astăzi, Ibraim, în loc să vândă untdelemn și gogoși de ristic, se făcea florar și-și acoperea toate pagubele. Ibraim iubea florile, le sădea, le veghea, le uda, le apăra de dușmani, le disciplina cu foarfeca și cu speteaza, revărsând asupra lor comoara de delicate purtări de grijă și prisosul de iubire părintească, strânse celor din Stambul, dar vremelnic stăvilite de obstacolele situației și de surghiunul între ghiauri.

Coprinsul curții era împărțit în două, grădina și depozitele casei, adică butoaie, rafturi vechi, lăzi cu litere turcești pe ele, lemne, scări, fierărie ruginită și divane desfundate. Toate acestea stăteau ticsite la umbra unui stejar, poate mai bătrân ca locuința și ale cărui ramuri superioare covârșeau zidul cu coamă de olane. Prăvălia avea în dos alte încăperi mai mici, pline cu mărfuri, iar dedesubt o pivniță. Vânzătorii pe cari îi ținea azi

Ibraim – unul grec și unul român – aveau casele lor și veneau la prăvălie dimineața. În alte vremuri negustorul avusese și paznici, dar acum tot aștepta să-i vie un om de legea lui, și turcul așteptat nu mai venea.

Odăile de locuit – chiliile așezate una lângă alta și dând toate într-un coridor ca de mânăstire – erau parte mici magazii, parte îmbrăcate cu divane și cu covoare. Acestea din urmă erau la fel. Paturi fără picioare umpleau odaia întreagă sau lăsau la mijloc, între ele, loc pentru o masă rotundă, și ea aproape tot fără picioare. Pereții erau numai văruiți.

În două camere stăteau, în câmpul de var, niște fâșii de mătase verde, cusute cu aurite stihuri arăbești. Dintr-o panoplie, bogată altădată, mai rămăseseră câteva iatagane și câteva pistoale. O atmosferă închisă și mucedă stăruia în acest interior turcesc, fără copii și fără cadâne. Ibraim își făcea singur toată gospodăria. Câteodată, la o lună sau două, venea să scoată covoarele și pernele la soare o țigancă bătrână care știa turcește.

Grădina lui Ibraim începea cu o perdea de viță care creștea în fața chiliilor și-și împletea curpenii cu toate gratiile de fier bătute la ferestre. Vița se ofilea și se sfârșea când ajungea la umbra stejarului, în partea cealaltă unde se grămădeau lăzile și tinichelele. De la poartă spre casă, vechii proprietari făcuseră un drum de caldarâm, care era acum aproape îngropat în ierburi și în flori de portulac.

Alți copaci, afară de stejar, mai erau un cais, doi piersici, un migdal și pe lângă ziduri o pădurice de oleandri în ghiveciuri. Între acești copaci și copăcei, Ibraim cultiva zeci de familii de flori pămâtenene și străine. Lângă răzoare veneau șiruri de glastre, lângă glastre veneau pământufuri și cuihuri. În mai, grădinița turcului era o leasă de trandafiri de toate neamurile. În iunie, apăreau șiragurile îngerești ale crinilor. După crini înfloreau și dăinuiau, sub cuptoarele verii, sângerânde pelagonii, cârciumăresele și gura-leului. Iar la umbra acestor flori, corpolente și decorative, făceau casă mică și smerită, dar sfânt mirositoare ca o cădelniță, rozeta și busuiocul.

Ibraim hrănea, cu drojdie de cafea și cu alte plămădeli cunoscute de el, o mulțime de existențe plăpânde și pipernicite, care găseau prea slab și trecător soarele țării noastre. O familie de cactuși stătea aliniată în glastre verzi, puțin simțitoare și zăbavnică la îngrijirile lui Ibraim. Câțiva rodii, câțiva lămâi, încălțați în cutii de lemn sau în tinichele de untdelemn, sporeau dorul turcului după coastele Bosforului și ale ostroavelor din Marmara.

Această lume nevinovată, scumpă inimii lui Ibraim, se adăpa dintr-o fântână cu roată și cu scripete, cu lanțuri ruginite și cu ghizduri de piatră. Dincolo de fântână, stătea în colț, aproape mascată de perdeaua oleandrilor, chilia fostului paznic, veche, dărăpănată, fără sobă și fără geamuri.

La această chilie Ibraim a început să se gândească spre începutul iernii. A pus să-i rezidească soba, a văruit-o, i-a dres ușa și ferestrele și-a făcut-o bună de locuit. Apoi, într-o zi i-a spus lui Savu:

– Frate Savule, m-am gândit să te chem să stai aici la mine, în odaia de la poartă. Eu am multe treburi la Nicopole și trec mereu Dunărea. De altă parte, mă pregătesc de un drum mai lung la Stambul, și mi-e greu să las toată casa pe mâna slugilor... Mută-te la mine, că-mi faci bună slujbă și mare hatâr...

Astfel a intrat Savu în casa lui Ibraim.

V. ÎNGĂDUIALA ESTE AUXILIARUL TEOLOGIEI

Ibraim, cu toată pregătirea lui de călătorie, a rămas pe loc toată iarna. Savu s-a cuibărit în chilia premenită și a făcut din ea atelier de cizmărie. A avut mai multe comenzi decât ar fi poftit și a lucrat cu râvnă, așteptând și intercalând printre ghetele plătite cizmele și imineii celor ce nu puteau plăti. Ibraim a început să vie în cămăruța cizmarului aproape în fiecare seară după ce închidea prăvălia.

Turcul, mâncător de fructe și băutor de lapte, se potrivea cu Savu. O mână de măslina, sau o strachină de nuci, sau un șirag

de smochine și două cești cu lapte erau destulă cină pentru doi oameni înclinați către meditare religioasă și către întrebări duhovnicești. Amândoi aduceau, în aceste întâlniri sufletești, o egală bunătațe și încredințarea inconștientă că în lucrurile cari îl privesc pe Dumnezeu inima este dascălița cea mai bună.

Savu, deprins să lucreze cu mâinile și să urmărească cu mintea lucruri străine de cizmărie, era tot atât de slobod ca și Ibraim, care stătea în fundul patului și fuma. Teologia celor doi prieteni era rudimentară și neagresivă. Cunoșteau de-abia elementele catehismului părintesc, și fiecare îi dăruia un larg comentariu de interpretări personale și de simțire generoasă. Ibraim, care avea prin casă câteva sentințe din *Coran*, știa pe dinafară vestita declarație a profetului: „*Cu adevărat cei ce cred (adică moslemii) și cei ce sunt evrei, cum și sabeenii și creștinii și oricare care crede în Allah și în ziua de apoi și care face fapte bune: unii ca aceștia nu au să se teamă, căci nu vor fi întristați*“...

Cizmarul își aducea și el aminte de Judecata viitoare și de pravila după care se va face Judecata. Mai știa un cuvânt, pe care îl auzise din gura unui preot: să păstrăm credința, nădejdea și dragostea, știind bine că mai mare între ele este dragostea. Dar și turcul și creștinul poposeau la răspântia comună și mai presus de orice discuțiune a înfricoșatului tribunal. Creștinul vedea pe cei dreپți, aleși de-a dreapta, veselindu-se ca Lazăr în sânul lui Abraham. Nu știa prea bine ce este în sânul patriarhului, dar îl vedea larg și desfătat ca o grădină. Musulmanul încredința pe Savu că trebuie să fie o grădină, fiindcă tot așa a zis și profetul: „*În grădinile raiului, acolo intra-vor cei dreپți; și vor fi împodobiți cu brățări de aur și cu mărgăritare, și vestmintele lor fi-vor de mătase*“...

Această încredințare neclintită pe care o aveau amândoi ducea la cealaltă, nedespărțită de ea: omul trebuie să fie bun, îngăduitor, iubitor de adevăr și de cinste, zăbavnic la mânie și milostiv cu toată lumea, dar mai ales cu cei săraci.

Milostenia era suprema știință și suprema teologie a acestor doi oameni cari citeau cu greutate cărțile lor sacre. De aceea,

capitolele cele mai proprii erau câte o pereche de încălțăminte dăruită de Savu ultimului nevoiaș găsit pe drum, sau câte un galben dat de turc cutărui trențáros cu fes din Nicopole. Uneori cei doi prieteni făceau schimb cu miluiții lor. Savu dăruia papuci la Nicopol și Ibraim ajuta cu bani pe săracii din Turnu.

Nici unul, nici altul nu-și pusese întrebarea, nici măcar în singurătatea lui de cuget, care este legea cea mai bună dintre cele două ale lor. Fiecare căuta la credința celuilalt cu smerenie și cu respect. Așa voise Dumnezeu cu ei și cu părinții lor, ca unii să fie ai lui Christos și alții ai lui Mohamed.

Dar într-o zi, cei doi prieteni s-au întâlnit cu cineva mai cărturar și mai isteț ca ei, evreul Marcu Goldstein. Acesta cunoștea câteva limbi, dintre care una moartă, citea mult noaptea și uneori și ziua, când îi dădea răgaz meseria lui de curelar și de reparator de hamuri. Avea o casă de copii și trăia în mare sărăcie.

Mordehai, copilul lui cel mare, într-o zi ploioasă, venea de la școală. Era rău îmbrăcat și mai ales rău încălțat, căci purta niște ghete lepădate de tată-său. Savu îl întâlnește și intră cu el în vorbă:

– Al cui ești tu, băiete ?

– Al lui Marcu Goldstein, curelarul.

– Da' ce sunt ghetele astea atât de scâlciate și de rupte din picioarele tale ?

– ...Tata e curelar, dar nu și cizmar.

– Sunteți mulți acasă ?

– Suntem cinci copii.

– Și unde e prăvălia lui tată-tău ?

– La gura oborului.

Peste trei zile, Savu avea gata o pereche de ghete, nici prea strămte, nici prea largi, bune pentru Mordehai. S-a dus pe seară la prăvălia de la gura oborului, cu ghetele înfășurate în basma. Marcu Goldstein avea și atelierul și casa de locuit sub același acoperiș, aproape între aceiași patru pereți. Era o singură odaie, despărțită în două printr-un paravan de scânduri. Curelarul lucra, cu ochelari de miop, puși călare pe vârful unui nas uscat și

încovoiat. Mordehai scria pe tejghea temele de a doua zi. Prin peretele de scânduri se auzea zbârnâind restul familiei. Ivirea cizmarului a fost o mare și ciudată întâmplare pentru casa colegului curelar.

– Kir Marcule, eu sunt Savu Pantofaru. Copilul dumitale stă prost cu ghetetele... și i-am adus aici o pereche de ghete... Socotesc că i le-am nimerit bunicele, dar vreau să le încerc, și dacă m-am înșelat, îi aduc sâmbătă altele.

– Domnule Savu, cine ți-a poruncit dumitale ghetele astea ? Eu nu știu nimic...

– Fără poruncea, kir Marcule.

– Cum așa, dacă nu ți le-a poruncit nimeni ?...

– Lasă pe copil să încerce. Nu e nici o supărare și nici o pagubă... Așa e ? Ia încearcă, micule, ghetele astea.

Mordehai căută din ochi învoirea lui tată-său. Rumen și rotund la obraz, cărlionțat și cu ochi frumoși codați, copilul își lasă, o clipă, sufletul străveziu ca unda, între învoirea așteptată și bucuria ghetelor celor noi. Curelarul, mirat de purtarea acestui om strein, șovăiește și se uită la Savu ca la un ham greu de cârpit. Ce viclenie poate să fie aici ? Ce caută acest cizmar, cu înfățișare de om cumsecade, dar cu cine știe ce gânduri iscoditoare ? În sfârșit, lasă pe copil să încerce ghetele. Se potrivesc de minune ! Puțin cam lungi la bot, dar le va pune în vârf câte un smoc de lână, și treaba va fi bună. Atunci intră în prăvălie și nevasta curelarului:

– Ce ghete bune și frumoase ! și tu nu mi-ai spus nimic până acum...

– Ce să-ți spun, Ester, că nici acum nu știu ce este cu ghetele astea...

Savu stă jos pe un scaun și prinde a zâmbi.

– Kir Marcule, stați jos toți !... Micule, să porți ghetele sănătos și să înveți carte ! Ghetele nu vă costă nici un ban. Vi le dau eu degeaba. Și dacă vreți, aduceți încoace și pe ceilalți copii, care țipă dincolo, să văd cam ce ghete să le fac...

Marcu, Ester, Mordehai, profund mirați, se privesc unul pe altul, privesc ghetele din picioarele lui Mordehai și nu știu ce să

mai creadă: cizmarul e un nebun, e un dușman deghizat, ori este cel din urmă dintre acei „goim tovim“, despre cari istorisesc cărțile părinților...

Savu limpezește situația:

- Kir Marcule, ia ascultă, de câți ani lucrezi în Turnu ?
- De aproape zece ani, de la război.
- Ei, atunci n-ai auzit niciodată de Hagi-Papuc ?...
- Ba da... dar Hagi-Papuc... ce vorbești !... a trăit pe vremea

lui Herșcu Astrapole...

- Kir Marcule, Hagi-Papuc trăiește și azi.

Marcu se luminează:

- Ester, adu toți copiii încoace ! Ți-aduci aminte ce ne-a spus Ficu Bohor, de la Ruși ? Dumnealui este... domnul Hagi-Papuc !...

VI. CELE TREI INELE

După Mordehai au venit la rând toți ceilalți copii ai lui Marcu: Dina, Micol, Ghedalia și Iosif, două fete și doi băieți. Fiecăruia Savu i-a făcut câte o pereche de ghețoșoare. Și când copiii au fost încălțați, Savu a băgat de seamă că Ester umblă în târlăci. I-a luat măsură și i-a făcut și ei o pereche de ghete cu șireturi. Când i-a adus-o, Ester a lăcrămat de bucurie. De la nuntă, Ester nu mai purtase ghete cu șireturi !...

Dar cum putea să rămână fără mângâiere, acum, în apropierea Paștelui, Marcu curelarul, mucenicul care trăgea la ham pentru toată familia ? Savu și-a adunat toate puterile și i-a ticluit și lui Marcu o mândră pereche de cizme...

Cunoștința cu Savu și dărnicia lui au adus familiei lui Marcu câteva zile de uimită și stăruitoare bucurie. Marcu Goldstein se oprea uneori din lucru și spunea Esterei:

- Blagoslovit cizmar ! Goi plăcut lui Dumnezeu ! Se întreabă rabinii noștri cum va fi bucuria din zilele lui Mesia... Iată cum va fi ! Acest străin de neamul și de legea noastră ne-a dat să gustăm o picătură din fericirea zilelor lui Mesia !

Curelarul s-a dus să vadă pe Savu, a intrat în prăvălia lui Ibraim și a legat prietenie și cu el. Mare mirare ! N-ar fi crezut Marcu în ruptul capului că alături de el, în Turnu, stau laolaltă un turc și un creștin, doi oameni îngăduitori și milostivi cu turcii, cu creștinii și cu ovreii ! Singurul om purtat prin lume și politicos cu ovreii pe care l-a cunoscut Marcu printre toți moșierii din Teleorman era Nicolache Piua-Petri. Și acum iată că Savu și Ibraim îl întrec pe moșier.

Marcu și-a făcut potecă de la gura oborului până la cămara lui Savu Pantofaru. Ce plantă zgribulită de frig nu-și deschide florile către soare ? Ce suflet omenesc nu vine, irezistibil, spre sorgintea razelor de simpatie trimise de alt suflet ? Marcu nu dădea prin cafenea decât la un an o dată, când îl poftea Piua-Petri sau vreun coreligionar, samsar de grâne. Și uneori, cu gâtul acru de mirosul și de praful hamurilor reparate, ar fi băut curelarul o cafea dulce și fierbinte !... Dar cum s-o bei acasă, când bucățile de zahăr sunt numărate și cafeaua e măsurată cu ceșcuța !... De aceea Marcu, când poate, rupe o jumătate de ceas, între asfințitul soarelui și închisul prăvăliilor, și dă fuga bucuros la Savu acasă. E același miros și aceeași priveliște ca și la el, dar Marcu răsuflă un minut lângă ibricul care fierbe în soba cămăruței și lângă înțeleptul și filantropul pantofar.

- Domnule Savu, spune Marcu uneori, dumneata n-ai învățat multă carte omenească, fiindcă Dumnezeu ți-a dat de-a dreptul din știința lui. Dar când stau aici, în atelierul dumatăle, îmi aduc aminte de acei învățați ai noștri din vechime, cari tâlcuiau legea și lucrau cu mâinile, ca dumneata...

Uneori, când Marcu întârzia mai mult lângă Savu, venea și Ibraim. Marcu nu fuma, dar bea bucuros câteva cești de cafea, mai cu seamă dacă avea de lucru în noaptea aceea. Tovărășia lor era curioasă. Marcu vorbea mult, ceilalți doi ascultau mult. Pe lângă Savu și Ibraim - cugete simple și tradiționaliste - evreul era un intelectual. Nici Marcu nu era un rău fiu al legii lui Moise sau un emancipat. Dar el interpreta și raționa asupra predaniilor părintești mai mult decât cei doi, fără să le disprețuiască ori să le scoată de la locul lor. Mai era în el, fie din naștere, fie din

înfrâurirea cărților citite, un fond de visător umanitarist, o pornire nelămurită spre marile dreptăți viitoare, care, de la distanță, putea să fie tot atât de bine mesianism, ca și socialism. Marcu era mulțumit că poate să-și spună gândurile unor oameni de încredere și poate să-și împărtășească – fără ca auditorul să adoarmă, cum pătea cu Ester – unele amintiri din cărțile citite.

Într-o seară, câte trei prietenii stăteau, cu ușa deschisă, în atelierul cizmarului și priveau afară, printre ramurile stejarului cu frunză proaspătă, pâlپâitul primelor stele, solitoare nopții de primăvară. Din grădina lui Ibraim venea miros de pământ răscolit cu cazmaua și miros de liliac. Marcu, cel mai simțitor la premenirea firii și la evoluția cerului de deasupra, gândea cu glas tare, ținându-și cafeaua pe genunchi:

– El e unul singur, acolo sus, și noi suntem toți copiii lui... și facem atâta gălăgie, ne luptăm unii împotriva altor, ne prigonim și ne urâm... Unii suntem evrei, alții creștini, alții musulmani, dar suntem toți fiii aceluiași tată ceresc. Cum ne-am despărțit unii de alții și cum am apucat care încotro ? Tot așa ca Avraam cu Lot: „Dacă tu o iei la dreapta, eu o iau la stânga: dacă tu o iei la stânga, eu o iau la dreapta“... Dar, oricum o fi legea fiecăruia, e bine să arătăm că suntem frați și că nădăjduim să ne întâlnim din nou în aceeași casă cerească și să părintească.

– Adevărat, kir Marcule... dumneata, care ești om citit, știi pilda Domnului Iisus Christos, cu samariteanul milostiv ?

– O știi, dar povestește-o ca s-o auză și efendi.

– Zice că un om călătorea de la Ierusalim la Ierihon prin loc pustiu și a căzut între tâlhari. Tâlharii l-au bătut, l-au dezbrăcat și l-au lăsat în drum, plin de sânge și pe jumătate mort. După câțva timp, a sosit un preot din legea lui, dar preotul a trecut pe lângă el și l-a lăsat așa. Mai târziu, a trecut pe acolo și un ajutor preoțesc, dar și acesta a avut tot atâta inimă. La urmă, a sosit și un samaritean, adică un om străin de neamul și de legea celui ce zăcea în drum. Samariteanul, când l-a văzut, i s-a făcut milă. S-a oprit, i-a legat rănilor, a turnat peste răni untdelemn și vin, l-a pus călare pe dobitocul său și l-a dus la un han, unde l-a dat în grija hangiuului. Iar a doua zi, la plecare, a scos doi arginți, i-a

dat hangiuului și i-a zis: „Ai grijă de el, și ce vei mai cheltui, eu când mă voi întoarce îți voi da înapoi“... Vasăzică, Domnul Iisus Christos ne învață că frăția și dragostea omenească n-au hotare și trebuie să se întindă și să coprindă pe toți oamenii de orice neam și de orice lege...

Ibraim, tihnit și visător, își aduce aminte de cuvântul din *Coran*: „*Cei ce-și cheltuiesc averile în calea plăcută lui Allah sunt asemenea cu bobul de grâu care dă șapte spice, și în fiecare spic sunt câte o sută de boabe*“...

– Să vă spun, zice Marcu, o hăgadă pe care am auzit-o de la un rabin și care pilduiește frumos cum trebuie să trăiască laolaltă cei de lege străină, și cum unii pe alții se cuvine să se întrecă prin fapte bune și prin inimă frățească.

Acum multe sute de ani, trăia un sultan vestit de viteaz, de bogat și de isteț, iar în țara lui trăia un negustor evreu, cinstit de toată lumea și cunoscut pentru marea lui înțelepciune. Într-o zi, sultanul îl cheamă pe negustor și-i spune: „Toată lumea te laudă pentru cumpătarea și pentru mintea ta cea mare. Te-am chemat să-mi spui în taină care este legea cea mai bună dintre cele trei de pe pământ: legea ta ovreiască, legea mea turcească, sau legea lui Iisus din Nazaret ?“

Negustorul rămâne pe gânduri: „Ce i-a venit sultanului ? Ce întrebare poate să fie asta ? Se așteaptă el, oare, să mă auză laudând altă lege decât legea mea și a părinților mei ?... Și dacă are gânduri viclene ?... Când voi începe să-i laud pe Moise, să-l văd deodată supărat pentru Mohamed ?...“ Atunci negustorul evreu se închină înaintea sultanului și-i spune: „Luminate împărate, să ai răbdare și să ascuți o istorie din care înțelepciunea ta va scoate răspunsul așteptat. Era odată, în Răsărit, un om bogat care avea în deget un inel năzdrăvan. Puterea inelului era să facă pe purtătorul lui norocos, fericit, plăcut în fața lui Dumnezeu și în fața oamenilor. Acest inel trecea din tată în fiu, în felul că tatăl lăsa inelul moștenire celui mai iubit dintre feciori, fie că era, fie că nu era primul născut. Odată, după ce inelul trecuse prin câteva rânduri de oameni, ajunge la mâna unui tată care avea trei feciori, deopotrivă de

iubitori și de iubiți, deopotrivă de vrednici ca să moștenească inelul. Tatăl, iubindu-și la fel cei trei feciori, făgăduiește inelul când unuia, când altuia, îl făgăduiește pe rând la toți trei. Când își simte sfârșitul aproape, tatăl celor trei feciori cade în mare cumpănă și în mare încurcătură. Cui să lase inelul moștenire ? Cheamă un giuvaerghi, îi dă inelul și-i poruncește să facă încă două, întocmai la fel între ele, oricât de mult ar fi să coste. Giuvaerghiul îndeplinește porunca și face încă două inele, atât de aidoma cu cel dintâi, că părintele, când le vede, nu știe să le mai deosebească ! Atunci își cheamă feciorii, îi blagoslovește pe fiecare, îi dă fiecăruia inelul făgăduit și închide ochii. După moartea părintelui, feciorul care avea inelul rămânea stăpânul casei și ocrotitorul familiei. Dar cei trei feciori aveau acum câte trei inelul năzdrăvan ! Mare mirare, mare zavistie și mare forfoteală ! Câte trei feciorii se duc să se plângă și să se pârască unul pe altul înaintea judecătorului. Fiecare avea dreptate și spunea adevărul: tatăl îi dăduse cu adevărat, după făgăduință, inelul năzdrăvan !... Judecătorul stă, se gândește și rostește:

«Nu pot să fac dreptate până ce nu-mi veți aduce aici la tribunal pe tatăl vostru, sau până ce inelul cel adevărat nu va deschide gura și va vorbi !»

Acum să-mi spună Luminăția ta, zice negustorul evreu către sultan, care din cele trei este inelul cel adevărat ? Tatăl își iubea la fel pe câte trei feciorii, și feciorii aveau pentru el deopotrivă dragoste. Tatăl a dăruit fiecăruia inelul așteptat și fiecare fecior este desăvârșit de încredințat că el are inelul năzdrăvan ! Dar când cei trei feciori stăteau cu gura închisă înaintea judecătorului, judecătorul le spune: «Inelul cel adevărat are puterea să facă pe stăpân plăcut în fața lui Dumnezeu și în fața oamenilor. Aici să se arate blagoslovenia inelului ! Dovediți fiecare, prin blândețe, prin îngăduință, prin dragoste de oameni, prin milă și milostenie nesecată, că inelul cel adevărat e în degetul și în inima fiecăruia ! Pentru aceea, încheie judecătorul, amânăm judecata până peste vreo zece mii de ani. Până atunci, aveți timp să vă adunați dovezile... Și când, peste zece mii de ani, veți veni din nou la

acest scaun de judecată, să nădăjduim că pe el va sta un judecător mai înțelept ca mine.»

Măria ta, zice evreul, vrei să stai pe scaunul judecătorului și să deschizi procesul amânat ?...¹ Sultanul n-a mai întrebât nimic. I-a făcut negustorului un dar împărătesc și l-a trimis cu pace.

VII. TURNU MĂGURELE CHEFUIEȘTE

Pe când cei trei prieteni se întâlneau, o dată, de două ori pe săptămână, și vorbeau tihnit și înțelept lucruri sufletești, orașul din jurul lor schimba, în contoarele societăților de export, grâul în aur, primea pe uscat și pe apă mii de butelii cu vinuri străine și petrecea cu lăutari din amurg și până în zori. Nimeni n-ar fi bănuțat că, în chefliul Turnu Măgurele, în dosul zidurilor cu coamă de olane, trei popoare și trei religii fraternizează atât de simplu și de nevinovat în casa turcului Ibrahim.

Venise peste județul Teleorman încă o recoltă îmbelșugată. În general, vreo zece-doisprezece ani după războiul românoruso-turc, au fost ani de mare prosperitate pentru câmpiile noastre. Au fost totdeodată și anii consolidării averilor nou înjghebate. În locul vechii boierimi, adunate într-un partid fără viitor și atunci în opoziție, creștea, în zorii independenței naționale, o vajnică burghezie, netrăită, lacomă de parvenire și de viață, plină de pofte și de energii dezlănțuite. Cele câteva case boierești din județ s-au risipit și s-au înecat în fluxul cumetriilor cu noii stăpânitori. Prietenii și partizanii lui Ion C. Brătianu – ajutați de norocul de la Plevna și consacrați binefăcători ai patriei prin eroismul celor rămași în șanșuri – ridicară deasupra țării recunoscătoare piramida capitalistă. Arendașii, moșierii, dregătorii, concesionarii mari și mici ajutară pe marele om de

¹ Celebra parabolă din *Nathan der Weise*, actul al treilea (n.a.).

stat în opera lui de modernizare, adunând mari averi și slăvind vremea cea nouă în petreceri, ca în basmele bătrâne.

Era ceasul grabnicelor prefaceri. Țara intra și se avânta, cu repeziciune de cataractă, în necunoscutul depărtat și larg ca un abis al existenței sale celei noi. Sfioasele târgulețe din câmpiile Teleormanului, adăpate de aurul german și englezesc, se prefăceau văzând cu ochii. Turnu Măgurele se răsfața și se desfăta ca vechile orașe, mustrate de proorocii Sfințelor Scripturi. Alergau în Turnu tarafuri de lăutari din toate rezervoarele țigănești existente între Carpați și Dunăre. Alături de acești urmași ai lui Iubal, soseau, cu vapoarele și cu trenul inaugurat de câțiva ani, preotesele desfrâului și ale aventurii. Cântărețe, dansatoare, pseudoturcoaice din lupanarele bucureștene, chelnerițe și jupănese la oteluri se arătau în Turnu o dată cu misiții caselor de export și o dată cu primele transporturi din grâul teleormănean.

Trăsurile moșierilor coborau spre Turnu, trase de către patru cai înaintași, în zbieretele surugiului, în pocnetele biciului și în vifornițe de pulbere. Otelurile și hanurile nu puteau să prididească oaspeții, vehiculele și dobitoacele de ham și de jug. Jos, la schelă, tumultul, chiolhanele și cântecele din oraș se repetau – cu o brutalitate sporită, populară și marinărească – în fața Dunării clipitoare și vaste și în fața Nicopolului, încâput sub austeră stăpânire bulgară.

Nicolache Piua-Petri era tot atât de vestit și de căutat printre pleșcașii chefului la Turnu, ca și la Ruși. Când aflau lăutarii că arendașul de la Negara a sosit în Turnu, porneau după el și-l căutau pe la toți grânarii, pe la prăvălia lui Ibraim, și dacă nu-l găseau, puneau iscoadă la otelul „Zottu“.

Uneori, Ibraim știa că amicul său a sosit în Turnu, mai întâi de la țigani cercețași.

Într-o zi de vară, pe înserate, Ibraim și Savu Pantofaru stăteau la umbră în grădina cu ziduri și se bucurau în tăcere de dulcele amestec de miresme stoarse florilor de soarele încălțit acum în crengile stejarului. Gealat, câinele mocănesc, credinciosul lui Ibraim, dormea cu botul pe labe la picioarele stăpânului. Marica

țiganka deretecase prin casă, pusese la loc saltelele și pernele scăldate în soare, și acum, după ce-și luase plata, după ce-și umpluse șorțul cu toate câte îi dăduse Ibraim din prăvălie, mai cerea și câțiva gologani pentru tutun.

– Boier Ibraime, îi spune Savu după ce țiganka pierise de la fața locului, nu-mi place șerpoaica asta bătrână... Poate o știi de mult, poate ai dovedit-o credincioasă, dar eu mă scutur când dau cu ochii de ea, tot ce am făcut pentru ea, ce i-am dăruit, toate vorbele mele bune... au alunecat pe ea ca pe piele de șarpe...

– Nici pe mine nu mă încălzește, kir Savule, dar știe turcește și mi-a intrat în casă de multă vreme.

Un vânzător din prăvălie veni și vesti pe Ibraim că dom' Nicolache este aci. Ibraim ieși ceremonios înaintea prietenului său și-l pofti să vie să se odihnească lângă ghiveciurile cu lămâi.

– Bine v-am găsit, boierilor ! Și bine faceți că mă chemați aici, în loc tănuit și preafumos !

Savu și Ibraim înțeleseră că arendașul vine de la una din petrecerile sale, începută poate de la amiază, dar poate și de ieri seară... Nicolache Piua-Petri era dârz ca puțini alții la băute, dar după o masă lungă și prea mult scăldată în vin, ajungea un al doilea Nicolache. Vorbea rar, suficient, măreț, și ceea ce de obicei ascundea cu bun-simț acum dădea pe față: întâmplările lui, luptele lui, necazurile lui și vechile lui experiențe sentimentale... Beția lui era mândră și narativă, fără nimic din slăbiciunile și din accidentecele celorlalți confrăți.

Ibraim avea păreri de rău când vedea pe arendaș sosindu-i în prăvălie cu aerul măreț și pornit pe discursuri. Știa că a lăsat în urmă o petrecere de ceasuri întregi, zeci de sticle goale, o zecime de golani beți și o pungă de bani. Savu cunoștea pe Nicolache cel de după chefuri mai puțin decât Ibraim. Turcul porunci să-i aducă lui Nicolache un divan din casă, și arendașul îl umplu cu trupul său de Samson biruit.

– Nicolache, începu cu tonul familiar Ibraim, știi prea bine că mi se umple inima ori de câte ori te văd. Dar de ce, frate, nu te păzești mai mult de lingușitorii și de haimanalele cari se țin după dumneata ?!... Câți au fost cu dumneata la masă ? Câți bani

ai aruncat pe vin și pe lăutari ? Cum se poate ca dumneata, care ești atât de înțelept și de înalt la mintea dumitale, să te lași înșelat și jefuit de caraghioșii din Turnu ?

– Boier Ibraime, ești cuminte ca un musulman care nu bea vin niciodată. Ce să-ți răspund ? Astea sunt păcate de-ale noastre, cari avem slobozenia vinului.

– Nu zău, dom' Nicolache, deschise gura Savu, știi că și eu, ca și boier Ibraim, țin la dumneata și nu uit niciodată că ai venit cu doftorul Cloajă și m-ai scos din gura morții. De ce nu ascuți ce spune boier Ibraim ? De ce te lași lingușit și prădat de toate pușlamalele ?

– Frate Savule și boier Ibraime, sunteți prietenii mei cei mai de aproape și voi puteți să mă cercetați până în fundul inimii. Știu bine ce lichele și ce borfași sunt cei ce se îmbată cu mine... Știu că hoții de țigani mă caută cu lumânarea când sosesc în Turnu... Fraților, îmi trebuie vinul și îmi trebuie vioara țiganului ! Tu, Savule, trăiești ca un călugăr și ca un sfânt dătător de papuci. Avut-ai tu vreo taină, vreun junghi nelecuit la inimă ? Știut-ai tu, vreodată, ce sunt cătușele dragostei și cum poți să intri în iad din pricina unei muieri ? Dumneata, boier Ibraime, ești liniștit și preînțelept ca un iman. E adevărat că ai și avut necazuri, cu cei ce ți-au șterpelit din avere, dar încet-încet isprăvești și ieși la mal. Te-ai însurat devreme, ai trăit ca un pașă, ai copii mari, ca mâine scapi de buclucurile din Turnu și te duci la Stambul, să te odihnești lângă hanum-efendi... Cu mine a voit Dumnezeu să fie cu totul altfel... M-am însurat târziu și m-am însurat cu o femeie sfântă, dar sfințenia ei nu-mi ajută să tămăduiesc ranele mele cele vechi și mustitoare... Fraților, și în Janina, și în Stambul, și pe la gura Siretului am lăsat câte-o iubită sub lespede de piatră...

În vocea lui Nicolache Piua-Petri fremătau coarde de sugrumată vijelie. Sub sprâncenele lui stufoase, pleoapele cădeau grele, ca niște trâmbe de nourii cari își rețin ploaia.

– La Janina, în cimitirul grecesc, am îngropat jumătate din inima mea... Iubeam nebunește pe fata unui negustor, dar ne vedeam numai la biserică. Am cumpărat pe robi și ne-am întâlnit și am vorbit. Biata mea Eftimia voia să fugă din casa părintească,

fiindcă tatăl ei pusese la cale s-o mărite cu un prieten al lui, bogat și bătrân, negustor ca și el. N-am stat la gânduri nici o clipă: fug cu Eftimia înapoi, în țară ! Casa Eftimiei și casa negustorului care voia s-o ia de soție erau amândouă pe țărmul lacului, aproape una de alta. M-am înțeles cu Eftimia să fugă din iatacul ei, cu fereastra spre lac, într-o noapte de noiembrie, când toate stelele sunt stinse. A legat o frânghie de stâlpii cerdacului și-a alunecat devala. Sub cerdac o așteptam eu cu barca. Dar ne vânduse cineva dintre slugi. Oamenii negustorului de care fugea Eftimia mă urmăreau fără să știu. Când am prins în brațe pe draga mea și am întors luntrea spre larg, a bubuit noaptea, și au trecut prin mine două gloanțe și prin Eftimia trei, dintre care unul drept prin inimă...

N-am mai știut nimic decât când am deschis ochii, la spital. A fost mare zurbă, cercetări, proces. Dar eram prieten cu Izet-pașa – de care ți-am vorbit de multe ori – și Izet-pașa a stins procesul și mi-a făcut vânt din Janina. Am apucat doar, după ce m-am înzdrăvenit, să mă duc o dată la cimitir și să văd pe crucea de la căpătâiul ei poposind doi porumbei albi...

Aceste zguduitoare amintiri, petrecerea de-abia terminată și vrăjitele viori țigănești biruiau acum pe Nicolache Piua-Petri. Două șiruri de lacrimi curgeau din pleoapele lui grele și închise.

Ibraim se ridică, subțire și sacerdotal, în burnuzul lui de mătase și trecu o mână mângâioasă peste fruntea lui Nicolache.

– Odihnește-te, frate. Eu și cu Savu trecem în prăvălie.

Apoi, pe divanul din fund, între patru ochi, cu Savu:

– Mult mi-e drag Nicolache ! Ce spune el scormonește inima ca o manea... Multe zac ascunse în sufletul omului... Dumnezeu, unul singur, le știe !

VIII. PĂSĂRI DE PRADĂ

Vremea trecea. Ibraim scosese, cu proces, o parte din avere, vărsase în punga avocaților altă parte, și acum, resignat cu ce-i mai rămăsese, voia să vândă prăvălia, cu case cu tot, și să se

întorcă lângă ai săi. Se mai dusesse de două ori la Stambul, intrase în vorbă cu niște greci din Pera – cari aveau rude angroșiști în București – dar nu ajunsese la nici o înțelegere. Negustorii din Turnu și toată clientela lor și toți oamenii de afaceri știau că Ibraim e pe cale să-și desfacă prăvălia și toată averea și să plece din țară. Aflase despre planurile turcului și Tache Chimigea, hangiul de la Putineiu, și venise de câteva ori pe la Ibraim să vorbească cu el și să-l întrebe cam la ce preț se gândește. Când au auzit samsarii că Tache Chimigea, cârciumarul de la Putineiu, vrea să ajungă proprietar și băcan în Turnu, și-au adus aminte, batjocoritori, de salcie și de scroafă, dar n-aveau dreptate, fiindcă Tache Chimigea era cel mai bogat și mai bine dispus mușteriu din câți trataseră cu Ibraim. Ar fi voit Chimigea să-și deschiză inima către Piua-Petri, bun prieten al lui Ibraim, și să scurteze astfel toate potecile și toate dibuielile. Dar cârciumarul simțea față de Nicolache rușinea încăpățânată a golanului de până ieri, care nu-și poate îngădui atitudini de egalitate față cu „boierul” ciupit de el, sistematic, de la vin, de la masă și de la orzul cailor. Tache Chimigea era acum mai bogat decât Piua-Petri. Fără să știe nimeni, el se vârase în treburi de grâu și de export, lângă câțiva dintre clienții lui, mai puțin boieri, și acum avea îngropată, sub temelia sobei, o vadră de aur englezesc.

Tache Chimigea, în ciuda samsarilor turneni, s-a suit în salcie de-a binelea. Dacă nu a cumpărat băcănia lui Ibraim, a cumpărat mai târziu două oteluri în Turnu și o moșie întreagă aici, peste Olt, în Romanași. În sfârșit, peste un sfert de veac, unul dintre feciorii lui era să ajungă consilierul tronului.

Se împlineau cinci ani de când Savu Pantofaru se adăpostea în chilia lui Ibraim. Rob cu toată inima asprului canon dat de pusnicul Silvestru, pantofarul lucra cu mâini miraculoase – ca ale piticilor cizmarî din basmele nordice – când o serie de încălțăminte plătite, când o serie de încălțăminte de pomană. Ghetele plătite de boieri odrăsleau opincile și bocancii dați de pomană celor desculți. Își împlinea canonul și-și revărsa acum

milostenia asupra pescarilor de lângă Dunăre și asupra calicimii din Nicopole.

Ibraim, mereu departe de familia lui și sihastru în casa și în prăvălia lui, se sprijinea pe prietenia lui Savu ca pe brațul unui frate. Se gândise de multe ori ce să facă el cu Savu când o vinde prăvălia, și ajunsese, regulat, să-și răspundă sieși: „Trebuie să iau pe Savu cu mine la Stambul !” Ibraim cugeta: „Sunt destui săraci și în Stambul, cât despre cei ce au nevoie de ghete bune, papuci de piele de căprioară și de pantofi, sunt mai mulți decât îi trebuie lui Savu !”...

Știa de proiectele și de treburile lui Ibraim și Marica țiganca. Iar Marica le destăinuise lui Vătașul Biolan, șeicul unui trib de țigani zavragii, care cutreiera Muntenia de la gura Cernei până la gura lalomiței. În acele zile de belșug și de mari prefaceri în țara noastră, cetele țiganilor nomazi erau semnul dezordinei primordiale și al haosului social din care voiam să ne eliberăm. Deosebiți de țiganii mânăstirești, acum înfrânți și subjuogați vieții sedentare, țiganii zavragii erau urmașii autentici și direcți ai hoardelor vagabonde, pornite în lume o dată cu aurora omenirii.

Ispravnicii, zapcii și pomojnicii de acum o jumătate de veac aveau ca îndeletnicire de frunte să urmărească toată vremea pe acești țigani și să descurce, cu călărașii după ei, furțișagurile, spargerile și potecile vicleniei țigănești. Nu arareori, țiganii strângeau de gât ori înfigeau un cuțit în pieptul gospodarului deșteptat în ora prădăciunii.

De unde izvorau acești primitivi, care știau, afară de limba țigănească, și ceva turcește ? Se pare că după războiul din 1877-78 și după ridicarea Bulgariei independente, nomazii din Peninsula Balcanică se retrăseseră pe nesimțite la miazănoapte de Dunăre, în țara grâului, a laptelui și a mierii.

Vătașul Biolan era unul dintre monarhii cu cojoc până la genunchi, cu căciulă neagră, frântă la o parte, și cu cizme crețe, cari guvernau aceste triburi de pleșcași. Marica țiganca era din sălașul lui și rudă cu el, dar din zile vechi rămăsese cu alți țigani în niște gropnițe de la marginea Turnului, și acum bordeiul ei

era loc de popas și post de observație pentru iscoadele și combinațiile împăratului nomad.

Marica știa că Ibraim a isprăvit procesul cu foștii lui tovarăși și că a scos de la ei despăgubiri de vreo mie de poli. Unde pusesese turcul aceste parole ? Cu toate că era atâta vreme de când Marica venea și scutura covoarele lui Ibraim, ea nu putea să spună hotărât dacă turcul își ține banii în sipetul din casă, în lada din prăvălie ori în niște tainițe cu uși de fier din fundul pivniței. Vorbise cu Biolan de mai multe ori și, în inima ei neagră, vânduse pe Ibraim fără pic de remușcare. Vătașul îi răspundea, socotit și plin de experiență:

– Buzdruno, unde-și ține turcu parolele ? Asta trebuie să mi-o spui ! Altfel, bucluc ! Dacă turcul e tare de boacă și nu ne spune scurt unde sunt banii, atunci ne încurcăm... Poate îl chinuim rău, poate îl omorâm la înfierbântare, poate zbiară și prind alții de veste.

– Manușule, răspundea țiganca, banii turcului trebuie să fie în sipet, și dacă sunt în altă parte vi-i spune turcul. Să știți numai ce să-i faceți. Trebuie să vă scăpați de Gealat și de sfântoiul ăla de Savu Pantofaru. De Gealat vă scap eu, atunci seara, când o fi să intrați la turc. Pantofaru doarme în odaia de la poartă. E destul de departe de acolo și până la iatacul lui Ibraim. Ori îl lăsați pe pantofar să doarmă și-i puneți streajă la ușă, ori îl strângeți de gât... E mai bine să-l lăsați să doarmă și să-l păziți până când isprăviți cu turcul. Dacă o trebui să-l omorâți pe turc și voi ieșiți fercheși din daraveră, atunci, până una-alta, cade leapșa pe Savu Pantofaru și avem vreme să ne strecurăm dincolo, peste Dunăre.

Marica și Vătașul Biolan țeseau acest painjiniș drăcesc în întunericul bordeiului de la margine. O pădure de boji cu struguri negri și de lauri cu nucile plesnite înconjura bordeiul, creștea pe coama lui și-l făcea de nerecunoscut pentru ochii trecătorului străin.

Stăteau amândoi tolăniți pe niște chilimuri luate pradă la o spargere și trăgeau din lulele. Marica se ridică în genunchi și

scotoci câțva timp în păturile brâului ei lat și nărânzat. Găsi un ștergar mototolit, cu o cheie legată la unul din colțuri.

– Uite cheia de la ușa turcului. I-am ciordit-o astă-toamnă, și el a făcut alta la fel cu ea. Broasca a rămas tot aia și am încercat-o cu cheia asta acum, în urmă. Merge bine. Turcu crede că a pierdut cheia în hazna. Când închide seara ușa pe dinăuntru, nu lasă cheia în broască, o ia la el, ca s-o aibă sub pernă și s-o dea pe fereastră băiatului care-i aduce cafeaua. Țăla deschide ușa dimineața. M-am gândit și într-altfel: dacă turcu lasă cheia în broască și nu puteți să mai deschideți pe dinafară, atunci împingeți zdravăn de ușă, că pervazul e răscopt și scoaba iese afară.

– Aferim, buzdruno, că deșteaptă mai ești ! Și dacă ușa zbiară de umple lumea, și dacă turcul se deșteaptă, rămânem cu coada lui Gealat !...

– Atunci, călcați-i prăvălia. Lăsați-l pe turc în pace. Intrați în prăvălie prin ușa din dos. Are numai lacăt, și toate lacătele ascultă de voi. Călcați-i prăvălia și luați ce găsiți în tejghea și în lada de fier...

– Și dacă nu găsim nimic, ne procopsim cu măslinile și cu rahatul turcului...

Așa urzeau, discutau și se certau seri întregi Vătașul Biolan și Marica țiganca în bordeiul ei de la marginea Turnului. Pregătind prădarea lui Ibraim și așteptând ceasul cel mai potrivit, Vătașul și cu sălașul lui – tăbărât mai încolo, pe lângă Olt – făceau alte prădăciuni mai mici, dar la depărtări foarte mari, așa încât fulgii de găină să nu se afle niciodată lângă vizuina vulpii.

Într-o seară din octombrie, pe o vreme de zloată și de ceață, în bordeiul Maricăi, Vătașul Biolan cu cinci zavrăgii de ai lui stăteau lângă focul din vatră. Treburile se încurcaseră. O năvală de noapte, la un conac boieresc de lângă Craiova, ieșise prost, și un zapciu isteț din partea locului era pe urma țiganilor. Sălașul trebuia să se mute degrabă, ori spre Brăila, ori dincolo, spre Samoviț. Acum, la repezeală, trebuia o plească grasă, și sorțul căzuse, în noaptea asta, pe Ibraim...

Marica spălase cîrpeturi toată ziua la Ibraim acasă într-o magherniță din dos. La plecare, îi dăduse lui Gealat să mănânce o chefta pregătită din vreme. Acum stătea, între cei șase țigani, mai infernală decât toți laolaltă:

– Acu e acu ! Eu plec drept spre podul Oltului. Nu săriți peste poartă, că este aproape de odaia lui Savu. Urcați-vă pe zid, și de pe zid suiți-vă în copac, și din copac lăsați-vă devale, la ușa turcului. Gealat a amuțit, turcul doarme greu. I-am spus eu un descântec la pragul ușii. Savu doarme cu sfinții. Hai, manșule, mișcă-te !

IX. UN EPISOD ÎNTUNECOS

Țiganii se pregătiră de lucru. Erau toți spărgători încercați. Fiecare avea scrise pe față, ori pe spinare, ori măcar în amintire câteva prădăciuni și câteva vărsări de sânge. Is cru și Pașol făcuseră și câte un an de pușcărie. Paraipan era lat și puternic ca un urs. Sfârnoagă era așer și mlădios ca o vulpe. Bate-n-loc era mare strateg, dar și cel mai fricos dintre ei. De aceea el era, de obicei, cel ce rămânea afară și observa vecinătățile.

Intrară în oraș unul câte unul și fiecare cu treabă. Un topor în mână, o căldare la spinare, o traistă ori un sac la subțioară sunt semnele muncii și ale cinstitelor îndeletniciri. Dar fiecare mai avea în sân câte un cuțit, și trei dintre ei, între cari și Vătașul, și câte-un pistol. Era toamnă târzie, ploaia, gema vântul prin înfundături, și tot târgul, afară de oteluri și de cărciumi, se culcase...

Savu nu dormea. Lucrase până târziu, sub lampa lui, la o pereche de ghete poruncite, și acum, după rugăciune, stătea și medita... Afară se răuceau, în vânt și în ploaie, copacii din grădină, și stropii nevăzuți izbeau, toane-toane, în ușă și în geam. În odăița lui Savu era cald. Munca zilei mâna somnul înainte ca pe un cârd de oi cari se întorc la staul. Savu se întreba

umil și grijuliu: „Oare cât va mai îngădui Domnul să poposesc sub streășina acestui prieten și când va veni porunca de plecare ?“

Când era să-l fure somnul, Savu aude niște zvâcnituri în ușa lui și apoi un geamăt lung. Se ridică din pat și ascultă... Zvâcniturile s-au făcut slabe de tot și geamătul nu se mai aude.

Savu deschide ușa încet și vede ceva lungit pe prag. Se apleacă pe brânci și distinge pe Gealat în agonie. Cu coada lui, prinsă de spasmul morții, izbea mâinile și obrajii lui Savu.

„Ce să fie asta ? se întrebă pantofarul, cuprins de milă și de bănuiele. Moare Gealat de bătrânețe, ori otrăvit de un dușman ?“...

Dar nu-și isprăvește gândul, și vede înainte-i o mogâldeată care-i fluieră șerpește:

– Intră înăuntru și taci, că te omor !...

Era Pașol, care făcea de strajă în mijlocul grădinii și care prinsese de veste că Savu a deschis ușa. Lui Savu i-a trecut prin minte ca fulgerul: „Doamne, ajută-mă să nu fac moarte de om !“ – și a sărit peste trupul lui Gealat drept în burta țiganului.

Pașol, care nu se aștepta nici la un atac de jos în sus, nici la această agilitate de pisică sălbatică, s-a dus peste cap cu pistol cu tot. Din câțiva pumni dați la tâmplă, țiganul s-a muiat ca o cârpă. Dar răbufnelile și găfâielile luptei, cu tot vântul și cu toată ploaia, au ajuns la auzul lui Bate-n-loc, care veghea sus în stejar. Un miorlăit autentic și lugubru l-a zguduit pe Sfârnoagă, paznic la ușa lui Ibraim. (Marica avusese orbul găinilor ! Ușa nu se deschisese; mai avea alt secret pe dinăuntru.) Biolan, Is cru și Paraipan erau în prăvălie. Goliseră tejgheaua – aramă și argint – și acum descântau casa de fier și aurul din ea.

Savu, în rostogoleala lui cu Pașol, a simțit pistolul căzut. L-a găsit și l-a ridicat. A înțeles într-o clipă cum stau lucrurile: „Ibraim e prădat ! Țsta mă păzea pe mine. Tovarășii lui sunt ori în casă, ori în prăvălie. Doamne, ai milă de mine !“...

Pantofarul s-a strecurat pe lângă curpenii de viță spre fereastra lui Ibraim, ținând pistolul întins: „Slobod pistolul și trezesc pe Ibraim ori sperii pe tâlhari“... Dar pe când Savu se strecura pe lângă viță, printre viță și zidul casei se strecura Sfârnoagă. L-a lăsat pe Savu să treacă, și i-a ieșit deodată în

spate, cu cuțitul în mână. A ridicat cuțitul și s-a repezit în ceafa lui Savu. Dar Savu s-a ferit de un curpene care-i venea la gât, și brațul țiganului s-a teșit de spinarea lui Savu și a lovit în gol. Savu a întors pumnul care ținea pistolul, și în scâfârlia țiganului răscăcărat a slobozit, cu tocul pistolului, o lovitură năprasnică.

În stejar, miorlăiturile cotoiului erau tragice. Savu s-a uitat bine prin întuneric la motanul care miorlăia și a descărcat pistolul nu chiar în țintă, ci pe alătura. Și hurrr ! prin crengile stejarului o matahală cade la picioarele lui Savu.

– Mânca-te-aș ! nu sunt cotoi, sunt țigan ! Să nu mă omori de tot, lasă-mă așa pe jumătate. Hauleu, mamă, rău m-a împănat !...

Savu se repezi și trânti cu putere de uriaș ușa prăvăliei în nasul celor ce auziseră detunătura pistolului. Trase zăvorul, puse drugul de fier și prăbuși, în câteva clipe, la gura ușii, toată lemnăria de sub stejar.

Ibraim se trezise și întreba prin gratia ferestrei, cu două pistoale în mână:

– Cine e acolo ? Savule, tu ești ? Cine este în prăvălie ?...

– Boier Ibraime, trage la pistoale să se auză în târg și să vie paznicii ! Tâlharii, boier Ibraime !... Ne-au prădat tâlharii ! Și Savu, ținând mâinile în beregata lui Bate-n-loc, striga din răspuțeri: Ajutor ! Ajutor ! Săriți ! Tâlharii !...

– Tâlharii sunt, mânca-te-aș ! (gâfâia Bate-n-loc) dar nu mă strânge așa de gât, că rămâi fără ochi ! Îmi ies ochii din cap !...

– Țigane, câți tovarăși sunt în prăvălie ?

– Apoi câți să fie, n-aș fi avut parte de ei !...

– Câți sunt, țigane ?

– Iaca, trei sunt...

Afară la poartă și pe la ușa prăvăliei se auzeau glasuri și se vedeau mișcându-se câteva lumini.

– Boier Ibraime, aprinde lampa !

Cineva întrebă de afară:

– Ce este, Savule ?

– Sunt hoții în prăvălie. Păziți în față, să nu scape. Și aici sunt câțiva.

Dar Savu, cu mâinile în gâtul lui Bate-n-loc, simți că un fulger de durere îi trece printre coaste și se prăbuși în întuneric, cu Bate-n-loc sub el și cu Sfârnoagă deasupra lui !

X. ÎNTRE PATRU OCHI

Sfârnoagă și cu Bate-n-loc au scăpat. Până să iasă Ibraim din casă și să dea iureș lumea adunată afară, cei doi țigani s-au cățărat în copac – Bate-n-loc ușor rănit, Sfârnoagă dezmeticit – și din copac au încălecat zidul și s-au făcut nevăzuți. Au prins pe Pașol, care nu-și venise bine în fire, și pe cei dinăuntru.

Savu s-a trezit la spital, cu Ibraim la căpătâi. Sfârnoagă înjunghiase cu sete, dar fără să-și chibzuiască lovitura. Izbise pe Savu în partea dreaptă și inima rămăsese neatinsă. Mersul tămăduirii a fost fericit, și până la Anul Nou pantofarul a fost iar pe picioare.

Cât a stat la spital, Ibraim, Nicolache Piua-Petri, curelarul Marcu și alți prieteni mai umili n-au lipsit de lângă patul lui. Așteptându-și deplina vindecare, Savu a trăit ceasuri de mare odihnă sufletească. I se părea că boala lui de azi este un adevărat concediu, dăruit după atâția ani de încordată străduință și de îndeplinire a canonului pus asupra-i. Se simțea nevrednic să mulțumească lui Dumnezeu că scăpase viața unui om în schimbul celeilalte, pe care o răpusese... Și admira cu naivitate dumnezeiasca punere la cale care îl ajutase să se mângâie cu mântuirea lui Ibraim de pierzania lui Mahmud.

Când a fost să iasă din spital, Ibraim a venit să-l ia pe Savu cu trăsura și l-a dus acasă cu aceeași sărbătoare sufletească cu care l-ar fi dus pe marele vizir. Savu a voit să tragă la cămăruța lui, dar Ibraim i-a spus:

– Frate Savule, odaia ta e dincolo, în casă. Cât ai stat tu în spital, pe aici s-au schimbat lucrurile. Vom vorbi pe urmă.

Cu adevărat, Ibraim, în urma prădăciunii țiganilor, se zorise să isprăvească și să-și desfacă toate chioturile. Vânduse și casa,

și prăvălia tot foștilor tovarăși – acum chiaburi și băcani mari – și mai întârzia până la darea și luarea în primire. Noii stăpâni începuseră să facă schimbări și reparații.

Savu și-a găsit în odaia lui cea nouă toate sculele lui de cizmărie și, cu bucuria reîntâlnirii, a început iar să lucreze. Ibraim spunea pretutindeni:

– Savu mi-a scăpat viața... Savu de aci înainte este și mai mult ca până aci fratele meu... Savu va trăi în casa mea toate zilele vieții lui.

Pantofarul vedea cum sporise prietenia și dărnicia lui Ibraim și, în cugetul lui, se găsea la o răspântie: „Să-l las pe Ibraim în gândurile și în căldurile recunoștinței lui, ori să-i spun tot adevărul ? L-au știut numai doi oameni, dintre cari unul era duhovnic și este azi în ceruri... Să-i spun și lui Ibraim taina mea ? El vrea să mă ia cu el la Stambul. Pot să mă leg de el până ce nu voi isprăvi canonul meu ? Pot să intru în casa lui până ce nu-l voi întreba: Tu știi că eu am omorât pe Mahmud ?”

Ibraim, din parte-i, se deprinsese desăvârșit cu gândul că pleacă împreună cu Savu și vestise pe feciorii lui din Stambul că-și aduce prietenul care i-a scăpat viața și averea. Savu, ori de câte ori Ibraim aducea vorba de plecarea la Țarigrad, răspundea nehotărât:

– Să vedem, boier Ibraime. Să dea Dumnezeu să fim sănătoși... Când o veni ceasul, vom vorbi.

– Frate Savule, îi spuse Ibraim într-o seară, mă duc mâine la agenție să scot bilete pentru vapor.

Pantofarul se opri din lucru, își puse brațele unul sub altul și tăcu un răstimp.

– Să iai, boier Ibraime, dar unul până la Stambul și altul până la Brăila.

– De ce așa, frate Savule ?

– Boier Ibraime, m-ai primit în casa dumitale cu mare bunătațe și cu mare dragoste frățească. Prietenul nostru, boier Nicolache, a fost nașul prieteniei noastre.

– Frate Savule, așa a fost acum șase ani, când ai trecut pragul casei mele. Dar astăzi, pentru sufletul meu, vii la rând după tata

și după mama. Mi-ai scăpat viața și mi-ai scăpat averea. Un turc nu uită niciodată o asemenea binefacere. Numai Dumnezeu poate să-ți plătească pentru fapta făcută. Și cum ai făcut-o ? Ți-ai pus viața pentru mine ! Ai fost înjunghiat în locul meu. Sângele tău l-ai vărsat pentru mine !

Ibraim vorbea cu zguduitoare însuflețire. Sub lacul molcom și lenevos al atitudinii orientalului, recunoștința lui păstra – sigilate – izvoare clocotitoare și abondente.

– E adevărat, boier Ibraime... Dumnezeu mi-a ajutat să-ți fac un bine... Dar dumneata nu știi de ce Dumnezeu m-a trimis pe mine și nu pe altcineva...

– Asta o știe numai Allah, frate Savule. Cum o să știi dumneata ?

– Ascultă, boier Ibraime. Dumnezeu mi-a fost mult milostiv și mi-a dat un semn mare. Din tot ce-am făcut eu până azi, nimic n-a fost mai mult pe placul inimii mele decât întâmplarea cu dumneata.

– Și eu tot așa zic, frate Savule, și pentru asta nu te mai pot scoate din sufletul meu și vreau să rămâi în casa mea până când ne-o chema Atotputernicul.

– Boier Ibraime, așa să fie, dar eu trebuie să-ți destăinuiesc întâi o faptă pe care n-o cunoști și n-o bănuiești. Anul trecut, prietenul nostru, boierul Nicolache, ne-a spus, colea în grădină, o taină care ne-a făcut să plângem. Am și eu o taină – mărturisită de mult duhovnicului – mai grea și mai posomorâtă decât taina lui Nicolache...

– Frate Savule, deschide-ți inima și vorbește dacă crezi de cuviință... Dar cum poate să te oprească taina dumitale ca să mergi cu mine la Stambul ?

– Sunt cincisprezece ani, boier Ibraime, de când umblu pe un drum răzleț și nebunesc... Toată lumea mă socotește ieșit din minți și căzut la patima sfințeniei. Ia, un biet amăgit de duhuri și de arătări... Am dat toată averea la săraci; o dau și azi, pentru că tot ce agonisesc se topește în încălțăminte dată de pomană. Boier Ibraime, eu cu asta împlinesc o poruncă aspră, pe care mi-a dat-o duhovnicul Silvestru acum cincisprezece ani... Dumneavoastră,

musulmanii, n-aveți spovedanie și n-aveți duhovnic. Așa este legea dumneavoastră și așa v-a lăsat Dumnezeu... Noi, creștinii, ne mărturisim la duhovnic, și porunca dată, adică ispașa socotită de cuviință, este mai puternică decât porunca împăratului. Am făcut un păcat greu, boier Ibraime, și duhovnicul meu m-a legat pe toată viața.

– Așa e legea voastră, frate Savule. Păstrați-o așa precum v-au dat-o proorocii voștri și părinții. Ei au fost mai înțelepți decât noi, cei de azi...

– Păcatul meu, boier Ibraime, este un omor... După ce s-a predat viteazul vostru mușir Osman, soldații lui – prizonieri – au început să treacă pe aici, pe la Turnu, spre inima țării. Vreo două sute au ajuns la noi, la Rușii de Vede. Nenorocul meu a fost că un sergent din escortă era prieten cu mine din copilărie... M-am dus cu el la cârciumă, s-au strâns acolo și alți prieteni și ne-am îmbătat cu toții, dar eu mai mult decât ei toți.

Sergentul prieten cu mine – nu așa de beat precum erau ceilalți – mai avea să îngrijească de găzduirea câtorva prizonieri. A doua zi porneau spre Pitești. M-am ținut grapă de el... Mi-e jale și rușine, boier Ibraime, și plâng când mi-aduc aminte... Diavolul intrase în mine: „Omoară și tu un turc !” I-am spus sergentului (cum i-oi fi spus, că eram beat mort !): „Mă, vreau să omor și eu un turc !” Țăla, care mai avea ceva minte în cap, și-a văzut de treabă. Între prizonierii pe cari îi ducea la cvartir era și bietul Mahmud, bolnav de lungoare, subțiratic și frumos ca un sfânt fără carne... Diavolul m-a biruit ! Am rămas afară în zăpadă, lângă Mahmud, iar sergentul a intrat cu ceilalți prizonieri în curtea unei biserici, unde erau chiliile pregătite. Sergentul voia să-l ducă pe Mahmud la o gazdă mai bună. M-am repezit atunci ca o fiară și l-am ucis pe Mahmud... și am căzut și eu lângă el, mort de beat... A doua zi am aflat din gura sergentului isprava pe care o făcusem și cum că bietul Mahmud zace ascuns în zăpadă !...

Din ceasul acela, boier Ibraime, Savu Pantofaru ăl de până atunci s-a năruit și alt Savu Pantofaru a venit în locul lui. Noaptea, fără să mă știe și fără să mă vadă nimeni, m-am dus la

cimitir, am deschis bolta mormântului părintesc, l-am adus pe Mahmud și l-am culcat lângă părinții mei. Vreo două luni după aceea n-am mai fost nici cu viii, nici cu morții. M-am îmbolnăvit de lungoare și am zăcut dus pe lumea cealaltă. Boier Nicolache mi-a adus pe doctorul Cloajă – Dumnezeu să-l ierte ! – și m-a scăpat.

Când am fost deplin sănătos, m-am dus și mi-am spus păcatul unui sihastru de la schitul Negara, duhovnicul cocoanei Cleopatra, Silvestru, de care oi fi auzit și dumneata. Era înfricoșat călugărul ! Fusesse ostaș în tinerețe și venise în mănăstire plin de sânge... Dar de cincizeci de ani era călugăr ! Și faptele pocăinței lui cutremurau toate satele de primprejur. M-a ascultat, m-a judecat și m-a osândit: „Să pribegesti toată viața fără cămin și fără legătură căsătorească. Să muncești și să cerșești. Să lucrezi cu mâinile tale și să dai de pomană o mie de perechi de încălțăminte. Și când vei găti o mie de perechi de încălțăminte date de pomană, unul din copiii botezați de mine (în vremea aceea, preot și duhovnic) va dezlega legătura pe care eu o pun acum asupra ta, și Dumnezeu te va ierta !”

– Aspră și înfricoșată legătură, frate Savule ! Da' ce să faci... așa ți-a poruncit imanul vostru, așa rămâne... Eu, unul, după capul meu, socotesc că pentru Mahmud a fost o despovărare... L-ai trimis lui Allah mai degrabă și i-ai scurtat toate suferințele... Dar sufletul tău a rămas legat în lanțuri...

– Așa, boier Ibraime. Și port lanțurile astea de cincisprezece ani ! Am făcut până acum și am dat de pomană peste cinci sute de perechi de încălțăminte. Duhovnicul mi-a spus: „Dumnezeu poate să-ți micșoreze sau să-ți șteargă canonul, ca un împărat preamilostiv”. Dar eu lucrez fără preget și nu mă simt deloc împovărat. De altă parte, semnul pe care mi l-a trimis cu dumneata mi-a umplut inima de lacrimi de cucernicie ! Cât e de bun Stăpânul cu sluga lui netrebnică !...

– Acum înțeleg, frate Savule... Ai pus viața lui Ibraim în locul vieții lui Mahmud... Cu adevărat, Allah e Domnul puterii și al îndurării !...

– Am stat atâta timp sub acoperișul casei dumitale... Mă întrebam cu grijă uneori: Așa spune canonul ? Unde e porunca de pribegie ? Eu m-am aciuat pe lângă Ibraim și mă fac a uita că sunt blestemat să n-am cămin...

– Savule, era poruncă de la Allah ! El știa de ce te-a trimis la mine ! Dar ascultă, frate, aceste cuvinte din *Coran*, pe care le-am învățat în copilărie: „*O, voi, oamenilor, nu sunteți decât niște calici în fața lui Allah ! Ci Allah este cel bogat și cel preamărit. Dacă voiește, poate să vă șteargă de pe pământ și să aducă o faptură nouă*“... Și apoi, ascultă mai departe: „*Nici un suflet greu împovărat nu trebuie să poarte povara altui suflet; și dacă cel ce este greu împovărat cheamă la sarcina lui, el nu va fi deloc despovărat, chiar dacă ar fi alătura de el o rudă*“...

Tot ce mi-ai spus este pricina lui Allah. El te-a împovărat, el te va despovăra ! Și povara ta poți s-o porți și în țara ta, și în țara mea... Atunci, spune-mi, de ce vrei bilet numai până la Brăila ? De ce nu mergi cu mine până la Stambul ?

– Boier Ibraime, voi veni mai târziu... Ți-am spus tot adâncul sufletului meu și ești al doilea, după duhovnic, care ai auzit taina mea, fiindcă, fără să știi și fără să vrei, mi-ai adus mare ușurare și mare mângâiere. La început, când nu mă spovedisem încă pusnicului Silvestru, îmi venea să plec în țara turcească și să caut pretutindeni nevasta și copiii lui Mahmud, și când i-oi găsi, să le spun: „Sunt robul vostru ! Am venit să vă slujesc până la moarte !“ Boier Nicolache, îndemnat de Dumnezeu, m-a adus în casa dumitale. Te-am privit cu drag, ți-am fost credincios ca Gealat... și am voit să mor ca Gealat, pentru dumneata, doar... oi stinge de la inimă focul că am omorât pe Mahmud.

Savu se înecă și plânge ca un copil. Ibraim lasă să-i lungeze din ochii lui adânci și negri două lacrimi, cari se pierd în barba-i de sultan.

– Frate Savule, ia cuvântul Ibraim, îngânând râsul cu plânsul, de ce mă faci să calc *Coranul* ? De ce mă faci să iau în spinare junătate din povara dumitale ? Lasă-l pe Mahmud în pace ! El este azi preafericit în raiul lui Allah ! De ce-ți răscolești inima și de ce sângerezi așa ? Să-ți vorbesc ca un negustor. Ai făcut o

datorie mare, ai cumpărat o corabie de marfă. Și de atâția ani de zile plătești cinstit, plătești mereu ! Ba încă ai scăpat de la moarte și pe unul din frații celui căruia ești dator... Atunci, liniștește-te și înseninează-te ! Hai cu mine la Stambul; ești făcătorul meu de bine și fratele meu ! Plătește-ți datoria cum îți cere legea dumitale și odihnește-ți bătrânețile lângă mine, în căsuța mea de la Eyub.

– Voi veni, boier Ibraime, dar nu acum, cu dumneata... Canonul meu îmi cere pribegie, sărăcie, vânt și ploi. În casa dumitale dau de odihnă și de boierie. Mai lasă-mă pe meleagurile mele... Dar îți dau cuvânt prietenesc că mă voi sili să te ascult și să viu lângă dumneata cât mai curând. Îți voi trimite epistolă și îmi vei răspunde cu epistolă, ori altfel, prin vreun călător de încredere.

– Bine, frate Savule... Mi-ar fi fost drag să plecăm împreună, dar mă mulțumesc și cu cuvântul pe care mi l-ai dat. Mai rămâi, fă cum te îndeamnă inima și cum îți poruncește biserica dumitale, dar să știi că în Stambul ai un prieten turc îndatorat dumitale până la moarte. Ce-oi avea dumneata cu Mahmud e altă socoteală... Mie mi-ai scăpat viața și averea. Un turc nu uită asta niciodată ! Dar ascultă și răspunde-mi la ce te-oi întreba: Cui dai ispașă și pocăință pentru că ai ucis pe Mahmud ?

– Cui să dau ? Lui Dumnezeu, lui Christos, Mântuitorul meu...

– Da' Mahmud ce era și al cui era ?

– Mahmud era musulman și era și el... al lui Dumnezeu, al lui Allah...

– Al lui Allah, dar și al proorocului, al lui Mohamed.

– Adevărat, boier Ibraime, al lui Allah și al lui Mohamed.

– Atunci, frate Savule, ascultă un sfat frățesc: Fă cum ți-a poruncit legea ta și îndeplinește pravila imanului vostru. Dar nu uita că Mahmud, pentru care te pocăiești, a fost turc de al lui Mohamed... Și atunci, frate Savule, când vei fi gata cu ispașa ta creștină, vino la moscheia lui Eyub – prietenul proorocului – și fă-i și lui o temenea. Moscheia asta este clădită pe mormântul lui Eyub, cel iubit de Mohamed... Eyub va pune, pentru tine, cuvânt bun la Mohamed și vei fi iertat și bine primit și într-o împărăție, și în cealaltă !...

PARTEA A III-A

I. PE DRUMURILE LUI CAIN, DAR CU FAPTELE LUI ABEL

Savu Pantofaru a plecat din Turnu împreună cu Ibraim. Știau și cunoscuții și străinii că turcul pleacă la Stambul cu prietenul care i-a scăpat viața. De-abia mai târziu s-a aflat adevărul că Savu a rămas în țară și că străbate, cu sacul cizmăresc la spinare, orașele Dunării de jos și satele Dobrogei.

A intrat din nou în lungă pribegie și a umblat printre pescari și printre barcagii, de la Brăila până la Sulina. De la Sulina s-a înapoiat la Tulcea, și de aci, cu popasuri multe și inegale, a cutreierat în câțiva ani cele două județe dobrogene. Pe ici, pe colo, se ruga de câte un hoga ori de câte un turc cărturar să-i scrie lui Ibraim la Stambul că păstrează cu sfințenie făgăduința dată și că așteaptă, din zi în zi, ca Dumnezeu să-i limpezească drumurile spre marele oraș al sultanului. Dar prin satele turcești Savu nu mai putea să fie mare dăruitor de papuci, fiindcă n-avea cui să lucreze încălțăminte plătită. Pentru aceea s-a mulțumit și el să pogoare mai jos, să ajungă cârpaci, și să dreagă meșii și imineii turcilor nevoiași. Din vremea cât stătuse lângă Ibraim, Savu prinsese câteva boabe turcești, și acum le sporea zilnic. Dar se înțelegea cu turcii și cu tătarii, în primul loc prin faptele sale doveditoare de iubire și de pace.

Pe la hanurile drumurilor, la cafenea, la poarta geamiilor, când vedea pe turc cu imineiu plésnit ori descusut, Savu începea prietenește:

- Efendi, dă papucul să-l dregem...
- Ioc para, bre !
- Geaba, efendi !... Ben papugunu geaba meremet iaparâm...

Și ochii pantofarului erau atât de buni și de prietenoși, încât orice necaz, orice rea dispoziție și orice neîncredere din sufletul celui cu papucul spart se risipea.

Când plecaseră din Turnu, Savu se rugase de Ibraim să-i dăruiască lui una din acele poale de mătase verde, cu slove arăbești cusute în fir, pe care le avea pe pereți. Și Ibraim îi dăruise una. Odată, pantofarul a nimerit într-un sat tătărăsc, cu geamie în mijlocul lui și cu un hoga pripit și vanitos. După ce Savu a dres câțiva pantofi, tătarii s-au adunat în juru-i și au început să-l întrebe despre rostul și despre credința lui.

Câțiva nedumeriți, câțiva bănuitori au dat fuga la hoga și l-au neliniștit:

- Ce poștește acest ghiaur care drege geaba papucii credincioșilor lui Mohamed ?

Hogea s-a dus la primărie și a cerut primarului să aresteze și să cerceteze pe pantofar. Primarul, fără să se teamă de ce se temea hogea, l-a chemat pe Savu și i-a cerut să se legitimizeze. Documentele pantofarului erau în regulă și vrednice de credință. Dar pe când Savu, în mijlocul tătarilor adunați și bănuitori, cotrobăia prin sacul lui cu scule, alunecă pe masa primăriei sulul de mătase cu litere turcești.

Hogea și cu muezinul îl desfac în văzul tuturor. Ghiaurul are în sac cuvinte din *Coran* ! Își încordează amândoi până la sudori, puterile erudiției lor arabe și ajung la acest înțeles: „O, voi credincioșilor, aduceți-vă neîncetat aminte de numele lui Allah, aduceți-vă aminte și cântați laudele lui dimineța și seara !“

Hogea își șterge fruntea mulțumit. Nu e puțin lucru să lași înmărmuriți de admirație pe credincioșii tăi... Apoi, aproape recunoscător, se întoarce către Savu:

- Efendi, fii binevenit ! Ești musafirul meu. Cine poartă în spinare cuvintele proorocului este un prieten al lui.

Căile și pribegiile lui Savu din cei din urmă cincisprezece ani ai vieții lui se pierd în păclele Dunării și ale legendei. Pantofarul nu s-a mai înapoiat în județul nostru. După ce a răscolit Dobrogea timp de câțiva ani, a venit iar în părțile Brăilei,

încălțând pe desculți, potolind pe mânioși și mângâind pe cei cu lacrimi pe obraz.

Într-o zi, când se apropia de comuna Viziru – prăfuit, scâlciat și smerit ca un milog – vede niște pluguri la capătul unei țarine și o mulțime de țărani adunați laolaltă. Erau doi plugari cari se certau asupra mejdinei dintre locuri. Unul pe altul se învinovătea de înșelăciune și de rășluire. Amândoi erau aprinși ca niște guri de cuptor, și flăcările, blestemele și spurcăciunile iadului curgeau pâraie între ei... Ceilalți plugari, neamuri și prieteni, erau împărțiți și ei în două.

Savu se apropie fără să fie băgat în seamă și privește și ascultă. Unul dintre cei doi îndârjiți scoate fierul plugului și se repede asupra celui alt. Ca o vijelie trece pe lângă Savu, dar Savu îi pune o piedică, și turbatul cade pe burtă și scapă fierul plugului. Se scoală și se năpustește asupra lui Savu:

– Da' tu de unde ieșiți, mă ?

Îl ia pe Savu la palme și la pumni și-l scutură de tot colbul adunat de pe drum. Pantofarul rămâne nemișcat, nesimțitor, ca un stâlp de pod la năvala unui fumegând puhoi de ape... Această nepăsare la durere, această moarte a oricărei reacțiuni înhață și zguduie pe toți câți sunt de față. Cine e acest om de piatră ? Furiosul care-l bătea pe Savu începe să gâfâie. Atunci Savu, cu ușurința cu care ai prinde mâinile unui copil într-una din ale tale, prinde labele bătăușului și-l țintuiește. Orice zvârcolire este de prisos. Savu deschide gura și spune cu o putere neînțeleasă și biruitoare:

– Ascultă, nerodule ! Ți-am pus o piedică și te-am trântit, fiindcă, dacă te lăsam, intrai în pușcărie... Ai fi omorât cu fierul plugului pe fratele tău și praful se alegea de tine și de casa ta ! Te-am lăsat să mă bați ca să te răcorești și să-ți treacă nebunia. Acum vino-ți în fire și vezi din ce primejdie ai scăpat. Ai ceva de împărțit cu celălalt ? Te crezi furat de el ? Plânge-te primarului, ori judecătorului, ori adună pe bătrânii din sat și arată-le lor care crezi că-ți este dreptatea.

Plugarii care ascultau, ajutați de liniștea și de înțelepciunea acestui om, se simțiră din nou pe linia bunului-simț și a dreptei judecăți:

– Are dreptate, mă... Bine vorbești, jupâne ! Dumnezeu să-ți dea sănătate că împiedicași moarte de om !

Altă dată Savu era la gura Ialomiței. Plouase mult și râul crescuse năprasnic, se revărsase peste maluri și smulsese de pe ele tot ce întâlnește. Coșări, căpițe de fân, dobitoace înecate și fel și fel de lucruri casnice – din casele cotropite – veneau pe râul transformat în fluviu. Cădea un jalnic amurg de primăvară, și oamenii din satele de pe margine priveau, îngroziți și neputincioși, la atâta muncă și avere care se duceau spre Dunăre. Savu alerga prin mulțimea năucă, luptându-se s-o îmbărbăteze și s-o îndrumeze cum cerea graba momentului. Văjâiau apele, plângeau femeile și copiii, și mâniosul noian cotropitor părea de sânge. Departe, în mijlocul Ialomiței revărsate, venea ceva rotund și sângerând. Părea o albioară sau o căpistere smulsă din vreo gospodărie. Câteva muieri începură să se smulgă din cap și să spună că au văzut în albioară cum bâstăcăiesc mânuțele unui copil... Așa părea... În lumina roșie a serii, pare că țâșneau din copai niște bețișoare mai albe.

– Ce ne facem, ticăloșii de noi !... E un copil în copai !... Și luntrea tocmai a trecut dincolo și cei din luntre n-au văzut copai !...

Savu aruncă hainele de pe el și intră, făcându-și cruce, în puhoaiete încrucișate și mugitoare. Mai spre mijloc, la adânc, înoată mai în voie. Se luptă, își ferește capul de grinzile și de scândurile care sar ca din niște plute sfărâmate și se apropie de copai miraculos rămasă deasupra apei.

Într-adevăr e un copil în ea ! Un băiețel răgușit de plânset, flămând că și-ar mânca degetele, roșii ca racul, dar încăpățânat și neresignat să tacă și să moară !...

Savu aduce albioara la uscat și-l dă pe flămând în seama câtorva femei cu ugerul plin de lapte și de compătimire.

– Dacă nu și-o mai găsi părinții, eu sunt părintele lui de aci înainte !

Dumnezeu îi hărăzise lui Savu alți copii... Venind odată spre Brăila, se oprește la han, într-un sat, și observă pe ulițele satului o deosebită îngrămădeală. Se arătase perceptorul cu ajutoarele lui și toată lumea se zbuțuia. Pe vremea aceea, nu se putea priveliște mai tristă, nici ceasuri mai amare în viața satului decât priveliștea vânzării cu toba și ceasurile trăite de toată obștia, întărită și solidară.

Hanul era peste drum de primărie, și amândouă erau ceva mai sus, deasupra uliței celei mari a satului. Pe uliță, în sus, venea spre primărie un convoi jalnic. Un vătășel, în frunte, ducea de funie o vacă bălțată, primprejur alți vătășei, iar pe urmă o droaie de femei și de copii.

Perceptorul executa pe o văduvă pentru o rămășiță de o sută de lei. Văduva avea cinci copii și, drept toată averea, o vacă cu lapte. Perceptorul constata, prin proces-verbal, că negăsind la casa debitoarei altă avere decât o vacă, urma să scoată în vânzare publică această avere, după ce toate avertizările și păsuirile fuseseră la timp îndeplinite.

Văduva și prietenele ei veneau în convoi, plângând ca la înmormântare; doi copii mai mari se țineau de coada vacii, iar ceilalți mai mici se țineau de poalele mă-sii.

Bubuie toba, zbiară crainicul, întreabă perceptorul:

– Cine dă mai mult ?

Savu răspunde din mulțime:

– Stați pe loc, domnule perceptor. Uite aici toată datoria femeii. Dați-i vaca și lăsați-o să-și vadă de sărăcie.

– Apoi trebuie să îndeplinim formele, domnule...

– Faceți cum știți, banii sunt aici și vaca rămâne a copiilor.

Dar după două luni Savu trece a doua oară prin sat și află că văduva cu cinci copii e îngropată de zece zile !... Se duce la casa orfanilor și-i găsește pe toți nepieptănați, nepremenți și cu ochii azâr la ceanul de mămăligă care fierbea pe vatră. Era vreme de muncă și rudele erau pe câmp. Fetița cea mare găsise, de dimineață, mălai de o mămăligă și acum făcea de mâncare fraților.

Savu pricepea că o poruncă nouă vine să întregească pe cele vechi. A rămas lângă orfani. A dres casa, a închis curtea și grădina cu ulucă, a făcut din grădină stearpă grădină de zarzavat și a sădit în inima copiilor cuviința, dragostea de muncă și frica de Dumnezeu.

Când fericitul vodă Carol a împlinit patruzeci de ani de domnie, fata cea mare, Safta, a împlinit optsprezece ani. Un flăcău din sat – fecior de oameni cu stare – a cerut-o în căsătorie. Savu, părinte adoptiv, ia dat-o cu condiția să locuiască în casa orfanilor și să aibă grijă de Miala, copilul cel mai mic. După căsătoria Saftei, Savu s-a mutat cu băieții la Brăila și a făcut dintr-o bojdeucă atelier de cizmărie. Savu începuse să-i învețe meseria mai demult; știa toți să pună tocure și sprâncene. Acum era vorba să facă din ei calfe și meșteri.

Degrabă, din bojdeucă au trecut într-o prăvălioară. Ucenicii lui Savu erau dezghețați, sânguincioși și simțitori față de puterea sufletească și de jertfele binefăcătorului lor. Treburile au mers înfloritor. Mușterii au sporit, dar pomenile lui Savu au întărit. Mai avea de dat vreo sută și ceva de perechi de încălțăminte, până să ajungă să acopere canonul. Dar Savu se gândea: „Dumnezeu își împacă poruncile și le cumpănește ca un stăpân preînțelept. Trebuie să dau copiilor o pâine în mână, și pe urmă mă înapoiez la canon“...

Cei trei copii erau acum adolescenți. Învățaseră clasele primare în satul lor, învățaseră de la Savu și din cărțile lui învățătura și pravila creștină și deprinseseră temeinic meseria cizmărească.

Cu toți anii trecuți la mijloc, Savu nu uita pe Ibraim, și Ibraim nu uita făgăduiala lui Savu. În fiecare an schimbaseră între ei câteva scrisori. Turcul știa ce piedică mare s-a ivit în calea libertății prietenului său ghiaur și gândea, ca și el, că poruncile lui Allah au precădere și că trebuiesc îndeplinite înaintea dorințelor noastre omenești.

Savu îi scria lui Ibraim (în scrisoare românească, pe care i-o citea acum turcului un funcționar binevoitor de la legația noastră):

„Nădăjduiesc mereu că Dumnezeu îmi va ajuta să văd încă o dată fața Evgheniei tale... Copiii cu care m-am zbatut atâta s-au făcut mari, știu meseria și mi se pare că vor fi oameni de ispravă

și temători de Dumnezeu... M-am trudit să pun în inima lor cuget cinstit și drept, tot așa precum m-am trudit să pun în mâna lor cuțitul, pila și rașpilul. Milostivul Stăpân a blagoslovit munca mea. Matei e cucernic și harnic lucrător. Florea e ager și va ajunge stăpân de cizmărie. Constantin va merge mai departe decât toți. Învață pe ascuns și vrea să dea examene la școlile mai înalte.

M-am gândit și mă gândesc mereu, boier Ibraime, în smerenia și în prostia mea: Poate că aceștia sunt copiii lui Mahmud ! De câte ori, la început, voiam să pornesc în toată lumea turcească și să întreb pretutindeni: Unde sunt copiii lui Mahmud ? Iată că i-am găsit ! Fata cea mare a avut parte de un om prea cumsecade. M-am înțeles cu el să țină în casă pe Miala, fata cea mică, și să-i facă zestre ca unui copil al lui. Și face întocmai așa, om de cuvânt și de omenie ! Dumnezeu să-i întoarcă însutit !

O veste tristă și târzie – pentru că și eu am aflat-o foarte târziu – îți trimit în epistola aceasta: Prietenul nostru Nicolache a închis ochii anul trecut. Al treilea copil i l-a cerut Domnul, mai demult. Aș vrea să mai trec o dată prin Teleorman, și mai cu seamă prin Turnu, dar mă tem că nici punga, nici vremea nu-mi vor da ascultare...

Aștept să așez pe bieții mei orfani în casele câtorva patroni brăileni și să mă urc în vapor. Nu te uit, boier Ibraime, și nu uit că m-am legat cu cuvânt de negustor să viu să-ți văd casa și feciorii. Ce va porunci Domnul când voi ajunge în Stambul și la Eyub, aceea știe singur el, și vom auzi la timp și noi.“

III. A MIA PERECHE DE PAPUCI ȘI UN TESTAMENT VERBAL

Zilele trec, Savu a încărunțit, Dunărea, care curge largă și plumburie prin văzul prăvălioarei lui Savu, poartă spre Sulina și spre Stambul sute de vapoare și de caice. Pantofarul și-a cercetat tovarășii de meserie și a ales pe doi dintre ei, ca să le lase în grijă pe copiii lui de suflet. Matei și Constantin vor fi primiți la cutare patron, Florea va fi primit la un altul.

Apoi Savu a început să-și facă propriile socoteli. Pleacă din țară și Dumnezeu știe când se va mai întoarce... Ce va întâlni în Stambul, ce porunci noi va primi, pe ce căi va aduce Domnul la îndeplinire cuvântul sihastrului Silvestru – Savu nu se întreabă și nu se îngrijește. Dumnezeu este pretutindeni la el acasă ! O singură preocupare a răsărit în mintea pantofarului acum, în urmă: să pregătească mai din vreme a mia pereche de încălțăminte, perechea de iertare ! Ce mai lipsește din mia de perechi va pune mai târziu, când o fi în Stambul, dar perechea cea din urmă să fie gata de mai-nainte...

Și Savu croiește o pereche de meși domnești, cum se văd la pravoslavnicii ctitori – voievozi și boieri – zugrăviți prin mânăstiri: cu carâmbi largi și răsfrânți, din piele roșie, albă și neagră. Cine va purta această încălțăminte, Dumnezeu știe !... Pantofarul o lucrează ca din porunca unuia care ar fi însuși sultanul sau patriarhul grec din Ierusalim. Când meșii au fost gata – plini de râuri și de ochi de păun – Savu și-a adunat familia lui adoptivă la o cină de despărțire.

În căsuța de la țară, unde pantofarul crescuse pe orfani și unde acum trăia Safta cu bărbatu-său, Savu a pregătit, ca în alte vremuri, cu șorțul dinainte, mâncare pentru toți. Safta, gospodină tânără, ar fi voit să-l cruțe pe Savu și să rostească ea în locul lui. Dar el s-a împotrivit și când au stat cu toții la masă, și s-au închinat, i-a lămurit:

– Am pus iarăși acest șorț dinainte și v-am făcut de mâncare, ca pe când erați copii, ca să nu mă uitați, ci să mă pomeniți mereu când n-oi mai fi cu voi... M-a trimis Dumnezeu lângă voi când erați mici și v-am învățat să munciți, să fiți smeriți, să țineți unul la altul și să vă temeți de Dumnezeu... Și acum aceleași lucruri vi le spun încă o dată.

Să nu vă fie rușine de muncă. Dumnezeu mi-a ajutat și v-am învățat meseria mea de cizmar. Păstrați-o și cinstiți-o ! Munciți pentru voi, dar munciți și pentru fratele sărac și necăjit. Să nu vă bucurați la bani, să nu vă adunați comori aci, pe pământ. Împărțiți cu săracii. Adunați-vă comori în vistieriile Domnului

Iisus Christos. Munciți fără trufie. Trăiți smeriți, ca Domnul și ca sfinții apostoli...

Iubiți-vă frățeste, voi, cari sunteți frați, dar iubiți deopotrivă și pe ceilalți. Ci ca să iubiți pe toată lumea, trebuie să vă curățați inima de orice trufie și de orice închipuire măreață. Să țineți pe orice om mai bun și mai de preț decât voi, și atunci nu vă va fi greu să-l iubiți.

Iubiți pe Mântuitorul mai mult decât pe voi înșivă și decât pe toată lumea. Citiți și luminați-vă din ce în ce mai mult, așa precum făceam cu toții și cum știu că faceți și azi.

Domnul îmi poruncește să încep un drum lung. El singur știe când ne vom mai vedea... Dar inima voastră să nu se întristeze.

Safta îl opri din vorbă:

– Unchiule, spune-ne unde te duci, ca să știm și noi, și când ne-om închina, să închinăm pământul înspre partea unde vei fi...

– Oriunde voi fi, și eu și voi suntem de-a pururi în mâna lui Dumnezeu... V-am spus, copiii mei, că acel ce iubește pe Dumnezeu și crede în el din toată inima rămâne fără frică și fără primejdie, ca și cum ar fi pe palma lui Dumnezeu.

E adevărat, plec în călătorie lungă... Dar voi țineți minte ce zice cartea sfântă: „*De aș lua aripile dimineții și m-aș sălăslui la cea mai depărtată margine a mării, și acolo mă va purta mâna ta și dragostea ta mă va ajunge*“...

Ca oameni slabi ce suntem, plecarea aceasta ne întristează. Dar orice plecare și orice despărțire de pe pământ își are în ceruri popasul cel din urmă și bucuria revederii desăvârșite. Dacă va voi Domnul să mă cheme la el, să nu vă întristați, ci să vă bucurați. Fiindcă toți cu toții acolo trebuie să ne întâlnim, în locașurile pe care Domnul ni le-a gătit de mai-nainte.

Drumul meu acum este spre Țarigrad. Mă așteaptă acolo prietenul Ibraim, despre care v-am spus că este milostiv și temător de Dumnezeu. Dar unii despre alții vom avea mereu știre. Tu, Constantine, care ai condei frumos, îmi vei scrie la Țarigrad vești despre tine și despre frații tăi. Voi, Vlade și Săftico, țineți casa, munciți fără preget și aveți grijă de Miala. Voi, Matei și Floreo, străduiți-vă să ieșiți calfe și să deschideți

atelierul vostru. Răbdați și lucrați ! Dumnezeu vă va fi într-ajutor. Constantin are călcătura de iubitor de carte. Sprijiniți-l frățeste ! Mi s-ar umple inima de bucurie să-l văd, într-o zi, meșter în *Sfintele Scripturi*, precum este în cizmărie...

Dragii moșului, veniți unul câte unul să vă binecuvânteț și să vă îmbrățișez. Miala tatei, fii cuminte ! Așa, cu fața senină, cu ochii spre soarele nădejdiei lui Christos !... Precum a spus el: „Puțin, și iarăși ne vom vedea !“...

Savu Pantofaru a pus în disagă *Noul Testament*, câteva albituri și a mia pereche de papuci. A doua zi, dis-de-dimineată, a plecat pe jos spre Fetești. Și, din sat în sat, a ajuns până la podul cel mare, care stă ca o șa de fier pe spatele cenușiu al Dunării.

IV. PE VAPORUL „COBRA“

De Sf. Ilie, Savu era în Constanța. I-a scris de aci lui Ibraim: „Mai zăbovesc vreo zece zile. Am găsit de lucru, dar într-o săptămână sunt gata.“ Ibraim a înțeles că pantofarul își strânge bani pentru plata vaporului și i-a trimis, printr-un prieten care venea la Constanța, zece napoleoni de aur. Atunci Savu, bogat mai mult decât avea nevoie, a cercetat în port ce vapoare pleacă spre Sтамbul, când pleacă fiecare și și-a ales vaporul „Cobra“, care mergea până la Atena și la Smirna.

Savu s-a dus pe la scaunele stăpânirilor românești și turcești, a îndeplinit formalitățile necesare și a venit, cu o jumătate de zi mai devreme, pe cheu, lângă vapor. „Cobra“ pleca la miezul nopții. Cu alt vapor, Savu îi trimisese lui Ibraim încă o scrisoare, arătându-i în care zi și pe ce vreme sosește „Cobra“ în Bosfor.

Era o după-amiază toridă de vară și tot văzduhul tremura ca dogoarea de la gura cuptorului. Țărnuț mării, în dreapta portului, părea o clădire de cărămizi arse, dislocate din simetria inițială. Pe cheu, soarele izbea puternic în caldarâmul de piatră,

în grămezile de cărbuni și în creștetul călătorilor de clasa a treia care așteptau ora îmbarcării.

Marea palpita, printre vapoare și printre otgoanele de sârmă, verzuie și uleioasă, plină de floarea murdărilor portului. De nicăieri nu venea nici o boare. De sus de pe dig, infinitul larg albastru părea de smalt care se coace, nu noian de ape răcoroase. În zările vibratoare și indescifrabile, ochii marinarilor căutau cu teamă deznodământul brusc al acestei stări de arșiță, soră cu uraganul.

La umbra celor câteva magazii și maghernițe de pe cheu, așteptau, asudați și aprinși la față, pâlcuri-pâlcuri, călătorii în majoritate turci și greci. Savu ar fi intrat bucuros în vorbă și ar fi stat locului lângă ei dacă nu s-ar fi simțit cuprins și copleșit de zbuciumul focului din văzduh. Ca niciodată, căldura zilei îl neliniștea și scotea vloga din el.

A început să se plimbe prin umbra digului, așteptând zefirii adormiți în larg, s-a spălat pe ochi de repetate ori și și-a poruncit răbdare. Soarele a început să decline. Fața mării a trecut, enigmatică și mobilă, printr-un lung șir de aspecte, între soarele care descăleca pe spinarea dealurilor dobrogene și cortegiul plumburii al solilor furtunii, zămisliti din răsărit.

Ceasurile s-au scurs apăsate de temuta apropiere și de umbrele profeții ale nopții. Sub apăsarea aceasta, călătorii și-au scos biletele de călătorie, au trecut prin cercetarea vamală și au început să urce pe vapor. Afară de mulțimea cu turban, cu fes și cu iașmac, mai erau câțiva mosafiri de înaltă calitate, câțiva occidentali, câțiva diplomați, un ministru în concediu și un arhimandrit sau vlădică, pelerin spre Muntele Athos.

Când toată lumea a fost pe vapor – mai multă pe covertă decât în cabine – și căpitanul a început manevra dezlipirii de cheu, un torent de flăcări roșii s-a risipit în spațiu și un bubuit adânc a însemnat că vaporul pleacă.

Peste un ceas, în largul mării, uraganul plesni cu nimicitoare vehemență. Comandantul vasului și toată lumea de sub ascultarea sa veghează cu spirit lucid, cu mâini viguroase dansul pe abisul clocotitor. Era și vânt, era și ploaie, și plesnetele lor

cădeau, ca mii de fulgere negre, în catargele, în coastele, în platforma și mai ales în prora corăbiei. Stăruința vijeliosului ocean aerian asupra prorei și urletele sfâșierii lui în vârful ascuțit și în catarge răsturnau orice rezistență omenească normală. Urechile asurzeau, hainele zburau cu trup cu tot.

Împrejurul vaporului clocotea o păcură universală care, sub plugul prorei și la lumina farurilor de pe catarg, se prefăcea în fantastice havuzuri de viscol și de omăt. Mișcarea de la proră spre pupă – temutul „tangaj” – începea să se răsfrângă în nervii și în echilibrul sanitar al călătorilor.

Femeile, copiii, bărbații (mai slabi de înger) stăteau întinși pe coridoare, pe podina holului de clasa a III-a, prin ungherele de pe covertă, unii zbuciumându-se și mușcând lămâie, alții toropiți în așteptarea alinării. Afară de oamenii vasului, cu ceasuri reglementare de odihnă, și afară de un neguțător englez, care trecuse prin furtunile Atlanticului, toate lumea cealaltă era trează. Căpitanul, învăluit în mantie se vedea prin visul luminilor bătute de vânt și de puzderiile mării, încovoiat și negru, la pâlnia de comandă. Era o vijelie oțerită, dar trecătoare. Zaua ei plesnise într-o parte a cerului, și stelele eliberate pâlpâiau ca niște semnale de încurajare. Prizărita dar dârza coajă de nucă începea să simtă că urgia împresurătoare se obosește. Departe, în răsăritul de vară, dincolo de fruntea fantomelor dănțuitoare, părea că o înfiorare de timide opalescențe ridică prima veste că ziua stă să se reverse pe câmpul tragiceii licuidități.

În acel moment, când căpitanul începea să se convingă că poate fi înlocuit, medicul vasului urcă pe puntea de comandă și-i făcu acest raport:

– Domnule comandor, am inspectat și reinspectat pe toată lumea. Am dat mici ajutoare pe ici, pe colea și totul merge bine, cu o excepțiune. E un călător de clasa a III-a, cetățean român, de meserie cizmar, cu destinația Constantinopol, care înfățișează niște tulburări stranii. Ezit să spun ce are: rău de mare, insolație, sau un atac de nervi... Am procedat cu prudență și am făcut puținul pe care mi l-a îngăduit neclaritatea în care mă găsesc. Omul care a avut până acum câteva eclipse ne cere un lucru

neobișnuit, și asupra acestui lucru vreau să aud părerea dumneavoastră.

Comandantul se întoarce către „secundul“ care veghează lângă el.

– Poruncă de rechemare... Tocmai ce așteptam... Îți cedez aripile îngerului păzitor... Ce cere, doctore, bolnavul dumitale? Dar mai întâi îți cer eu o țigare, că pe ale mele le-am isprăvit.

Pogorâră scara unul după altul și se opriră la adăpost.

– Domnule comandor, urmă doctorul, bolnavul cere un preot. I-am spus deocamdată, în ironie, că vapoarele noastre n-au nici capelă, nici capelan, ca transatlanticele americane... Dar omul nostru mi-a răspuns într-un chip smerit și serios, care m-a înfiorat: „Domnule doctor, între călătorii vaporului este un preot ortodox... Vă rog spuneți Cucerniciei sale numai atâta: un bolnav vă cheamă lângă el.“

– Doctore dragă, sunt de părere că trebuie să îndeplinim dorința acestui om. Dacă preasfințitul nostru pasager își cunoaște datoria cel puțin cât noi pe a noastră, nici nu se va supăra, nici nu va întârzia să răspundă la chemare... Poate că doarme, poate că veghează... Scrie un bilet și trimite să i-l înmâneze. Noapte bună sau... bună dimineața, după cum vrei s-o iei și după cum te vor ierta împrejurările !...

V. UN BOLNAV ÎNTRE DOI TERAPEUȚI

Doctorul cercetează, află că persoana bisericească de pe vapor este arhimandritul Veniamin din Mitropolia Ungro-Vlahiei și-i scrie aceste rânduri:

„*Preacuvioase,*

Un călător de pe vaporul nostru se află bolnav, probabil de mai-nainte de plecarea din Constanța. El ne cere stăruitor asistența unui preot. Pentru că pe vasul nostru sunteți singura persoană ecleziastică ortodoxă, din partea comandurii și din partea mea, medicul vasului mai jos semnat, primiți respectuoasă

rugăminte de a veni la căpătâiul bolnavului. El se află în camera de infirmerie. Servitorul cabinei P.C. voastre vă va conduce. Dacă nu puteți veni imediat, vă rog să-mi răspundeți un cuvânt.“

Doctorul a trimis scrisoarea și a trecut în infirmeria unde se găsea întins, cu capul sus, într-un hamac, Savu Pantofaru. O somnolență neînțeleasă, vecină cu leșinul și cu inconștiența, îi ridica orice putere și stingea pentru el înțelesul timpului și al locului. Savu zăcea într-un somn letargic. Alături, pe un scaun, erau hainele lui aspre, de aba, și sacul de călătorie.

În loc de orice alt răspuns, arhimandritul Veniamin apără în ușa cabinei. Doctorul îl pofti ceremonios.

– Intrați, Preacuvioase. Nu e prea plăcut să chemi pe cineva la ora trei dimineața, dar cred că pentru preot, ca și pentru doctor acestea sunt neplăceri profesionale.

– Domnule doctor, spuneți mai exact: acestea sunt cortegiul asprei, dar sfintei datorii...

– Preacuvioase... *clientul* nostru îmi inspiră serioase temeri... Putem vorbi franțuzește ?

– *À votre aise...*

– Deocamdată, cum vedeți, cred că doarme, dar este un somn care nu mă reasigură. Nu pot să spun cu certitudine dacă mă aflu înaintea unei insolații sau înaintea unui... cataclism nervos... Furtuna prin care trecurăm și tangajul vasului au fost numai un prilej binevenit pentru ascunsa maladie.

L-am manipulat cu prudență. I-am administrat câteva fricțiuni energice, i-am pus gheață la cap, i-am făcut câteva timide injecțiuni. Bolnavul mă derutează... Trebuie să fi fost cineva cu o excepțională putere fizică. Are o musculatură de oțel și nici un pic de grăsime. Mai are în partea dreaptă, între coaste, o largă cicatrice a cărei proveniență și istorie ar trebui să le cunosc...

– De unde vine ? Cum îl cheamă ? În ce chip v-a cerut ajutorul unui preot ?

– Cred că Savu... cizmar din Brăila... Este a doua oară când cade în acest somn suspect. Când s-a deșteptat din cel dintâi, mi-a cerut, cuviincios și stăruitor, să-i aduc lângă el pe părintele care s-a îmbarcat pe vapor...

– Pot să întreb de ce nu m-ați chemat imediat ?

– Preacuvioase, să credeți că n-am făcut-o din gelozie, ci, pe de o parte, din nelegitimitatea situației și, pe de altă parte, din datoria de a preveni prealabil pe comandantul vasului.

Arhimandritul tăcu un moment. Pe chipul de marmură sură și variat scrijelată a celui ce dormea, lumina electrică lăsa loc clarității aurorei. Ritmul surd al pistoanelor, care biruiseră încă o furtună, legăna, invita la odihnă și așternea nu știu ce temelii de vagă siguranță.

Cei doi se priveau unul pe altul. Erau amândoi cam de aceeași vârstă, 35-40 de ani. Călugărul – subțiratic, pogonat și cu ceva mireasmă de atavism oriental, medicul – durduliu, ras ca un actor și cu ochi albaștri într-un cap rotund ca de panteră. Arhimandritul rupse tăcerea:

– ...*Nelegitimitatea situației*... prețioasă expresiune ! De ce ? Pentru că nu sunt preotul vasului ? sau pentru alte cuvinte mai speciale ?

– *Mon révérend, n'allez pas si loin*... Cum era să vii să dau buzna în cabina Sfinției voastre: „Veniți, că vă reclamă un pasager bolnav“... Și pe urmă... aveam dreptul de întâietate... trebuia să-l manipulez întâi eu și pe urmă să-l cedez Sfinției voastre...

– Și dacă o fi acum prea târziu ?

– Conveniți că n-am nici o vină, Preacuvioase...

– Ca medic, ce așteptați pentru bolnav ?

– Să-l debarc la Constantinopol – care este și ținta călătoriei lui – și să-l dau pe mâna poliției sanitare a portului. Colegii mei turci vor putea să-l cerceteze la spital altfel decât pot eu să-l cercetez în această infirmerie sumară. Sfinția voastră vă opriți la Constantinopol ?

– Nu, merg mai departe.

– Atunci, ce este de făcut ? Suntem în aceeași situație. Dacă bolnavul nu-și redobândește claritatea conștiinței decât la spital, va găsi acolo cu siguranță preotul pe care-l dorește. Permiteți-mi să vă exprim o bănuială.

– Vă rog, la dispoziție.

– Bănuiesc că din punct de vedere... ca să zic așa, tehnic, și Sfinția voastră, ca și mine, nu aveți la dispoziție tot ce vă trebuiește în cazul de față...

– Credeți ?

– Oricât sunt de ignorant într-ale preoției, totuși, presupun că n-ați putea acum, pe vapor, să administrați unui greu bolnav – ceea ce poate nu e cazul nostru – tot ceea ce vă prescrie datoria și uzul.

– Vă înșelați, domnule doctor. Am cu mine tot ce trebuie unui preot în această circumstanță.

– Veșminte, molitfelnic... cred că aveți... poate chiar în această valiză pe care ați adus-o. Dar nu trebuie, oare, și Sfânta Cuminecătură ?

O undă de paloare și de devoțiune trecu pe fața smadă, pasionată și atentă a arhimandritului Veniamin. Cu un gest de sentinelă lângă ușile în dosul cărora doarme împăratul, preotul răspunse în șoaptă:

– Mai cu seamă Sfânta Cuminecătură...

Doctorul se ridică și lăsă capul pe piept.

– În cazul acesta, mă închin și vă las stăpân pe situație. Mă duc să mă odihnesc. Mai avem patru ceasuri până la Cheile Bosforului. Dacă aveți porunci de dat, dacă vi se va părea că trebuie să vii din nou lângă bolnav, iată, soneta asta răspunde la cabina infirmierului. La revedere, Preacuvioase.

– La revedere, domnule doctor.

VI. ÎNTRE CER ȘI MAREA ALINATĂ

Furtuna de peste noapte s-a lăsat, cu norii și cu fulgerele ei, spre apus și spre Balcani. Deasupra vaporului, cele din urmă stele se sting o dată cu luminile de pe catarge. În văzduhul răcoros, violentul zbucium de acum câteva ore a scăzut până la boarea de dimineață. Imensitatea mării și a tăriei de deasupra, în fața zilei ce se naște, este încă o dată fragedă, precurată și fără

nici o amintire, ca în prologul Creațiunii. La răsărit, între cer și mare, porțile străvezii ale luminii încep să se miște ca pe niște imense țâțâni de mărgean fixate orizontal.

Întunericul gonit de pretutindeni stăruiește încă în mișcătoarea za de ape de sub orizontul transfigurat. Dar din vasta câmpie sumbră, în care se alină răscoala valurilor, când și când răzbesc și se ridică stinghere creste albe, rostogolind deodată rubine printre perle. Spre punctul dintre cer și apă, unde converg atâtea coarde trandafirii, marea azvârle un pod colcăitor și strâmt din milioane de lame jucăușe...

Minunea zilnică se reface, matematică și glorioasă. O scoică de porfiră naște din efervescenta aurorei și din adâncurile oceanului, strivite și pacificate sub bara de oțel a zării. Soarele crește, lasă în mare capișonul de bujori din prima clipă și se avântă pe linia-i siderală în vibrații de aur și de foc.

Vaporul primește pieziș și în coastă salutul seninei dimineții de august. Peste brazdele largi și liliachii, încă stăruitoare din crâncena arătură de astă-noapte, „Cobra“ trece ca o grapă albă cu coamă de întuneric. Cu pieptul ei puternic dărâmă valul din cale-i și-l preface, ca la scocul morii, într-un măciniș cu inima de zăpadă și cu cunună viorie, care se răstoarnă, pale-pale, și se îneacă în păcura albastră. La grilajul covertei și în foișoarele de sus încep să se adune, în fața soarelui dătător de viață, învioratele victime ale furtunei.

Arhimandritul Veniamin a deschis ferestrele rotunde ale cabinei unde Savu zace ca un liliac spânzurat și primește, pe paginile *Evhologiului*, solia dimineții și reverberarea apelor fugare. A pregătit, pentru acest suflet necunoscut și gata de eterna călătorie, din dumbrava sfintelor rugăciuni seculare, coliba supremei întâlniri. Oricine ar fi el, oricare ar fi fost drumurile lui, intrate acum în amurg, o dată ce a dorit cu dor și a cerut conmesenia la Cina cea de Taină, toate piedicile cad, toate lacătele se deschid și masa slujită de îngeri pogoară din slavă.

Omul bisericii închide cartea și rămâne în reculeasă și de la o vreme cercetătoare așteptare. Bolnavul din hamac stă în pârâul luminilor reflectate și al aerului sărat care pătrunde prin ferestre.

Capul lui cărunț și plebeian are o lumină proprie și o intimă voie bună, dincolo de prestigiul și de bucuria dimineții... O destăinuire de neașteptată și de subjugătoare spiritualitate se desface din figura acestui bătrân, mascat până aci de anonimul boalei și de grosolanele lui straie de dimie. Din boala biruită sau transformată în definitiv ordin de chemare, sufletul captiv în acest trup trimite în pleoapele închise și în obrajii albi ca floarea de nufăr nu știi ce lumină superioară celei materiale.

Arhimandritul Veniamin, impresionat și cucerit, privește și urmărește această schimbare la față. Cine e acest bătrân cu atâta luminoasă taină sufletească ? Și ce boală enigmatică poate să fie boala lui, când înflorește și înobilează astfel această figură țărănească ? Știința medicului de pe vas e timidă și dă înapoi. Dar chiar dacă ar fi de față un mare neurolog, un mare medic psihologist, care i-ar fi știința și iscusința în fața eternului mister pe care îl ascund perdelele corporalității noastre ?... De unde vine această expresiune de roboitare frumusețe lăuntrică la acest sârman cizmar, doborât de bătrânețe, de muncă și de ajunare ?...

Arhimandritul Veniamin privește cuprins de admirație această fizionomie atât de revelatoare și de intim iluminată. Dar ca și cum ritmul și avântul gândurilor preotului ar fi zguduit și redeșteptat suspendatul ritm al conștiinței celui adormit, pleoapele acestuia tresăriră, trupul tot se înfioră de viață și Savu Pantofaru deschise niște ochi nesiguri, albaștri și cercetători în lumina horbotată din cabină. Ochii lui Savu ocoliră cabina, ocoliră amintirea întâmplărilor de ieri și de astă-noapte și se opriră, mirați și fericiți, asupra ieromonahului. O undă de energie și de neașteptată sănătate trecu zguduitoare prin trupul cățarat în sforile hamacului. Dar privirea pantofarului evolua de la nuanța fericirii spre ceva imperios și extatic, care zgudui pe preot.

– Preacuvioase... (și vocea pantofarului avea rezonanța vocii lui Lazăr, conștient de minunea petrecută cu el)... Preacuvioase... ori Preasfințite... ești din județul Teleorman !...

– Cu adevărat, sunt teleormănean, răspunse ieromonahul, uimit de siguranța afirmării bătrânului. Și sunt numai arhimandrit.

– Preacuvioase... ești din satul Negara !

- Și aceasta e adevărat...
- Precuvioase, ești botezat de duhovnicul Silvestru !
- Dacă ai fi fost de față ori ai aflat-o de la cei ce erau de față, știi mai bine decât mine. Și eu, și frații mei am fost botezați de ieroshimonahul Silvestru.
- Atunci... sfinte părinte... ești feciorul lui Nicolache Piua-Petri !
- Da, Valeriu, băiatul cel mai mare... azi ieromonahul Veniamin...
- O, milostive și atotputernice Stăpâne ! O, preadulce Iisuse Christoase !... mari și minunate sunt lucrurile tale și nici un cuvânt nu este de ajuns spre lauda minunilor tale ! Degrabă, sfinte părinte ! Deschide-mi tribunalul Mântuitorului ! Este ceasul cel mare ! Fii gata să-mi ascuți mărturisirea ! O clipă de răgaz să-mi dăruiești, să mă fac cuviincios, pentru sfânta spovedanie... Sfinte părinte, sunt treizeci de ani de când aștept să vii !...

VII. SUPREMA ÎNTÂLNIRE

„Cobra“ se apropie de Cheile Bosforului. Din vastul șes fluid se ridică frunțile apropiate, coastele cu chiparoși și orașele a două continente. Rumeli-Fener și Anatoli-Fener stau față în față lângă turnurile lor cu semafoare. „Cobra“ trece din Marea Neagră în Bosfor în șiragul infinit al năvilor vărsate de Pontul Euxin în băile calde și albastre ale arhipelagului și ale Mediteranei.

Primul și ultimul popas între Constanța și Galata este Anatoli-Kavac, popas în largul mării, în așteptarea formalităților de poliție sanitară. Comandantul corăbiei a isprăvit somnul său ușor și peticit și a ieșit în foișor. Ceva mai târziu se arată și medicul.

- Doctore, care ți-e raportul ? Ce spunem trimișilor împărătești la Anatoli-Kavac ?

- Domnule comandor, bine, pace... Pacientul meu de astănoapte e un subiect puțin comun... L-am lăsat, după înțelegerea

dintre noi și după cererea lui, în grija Precuviosului arhimandrit Veniamin. Mă întâlnii acum câteva minute cu Sfinția sa... Bolnavul e pe picioare ! Am voit să-l văd imediat, dar arhimandritul m-a rugat să-l las să se reculegă, probabil în urma unei dramatice confruntări duhovnicești... Voi coborî în infirmerie peste câteva minute. Arhimandritul Veniamin părea și el viu interesat de acest *caz profesional*... Fiecare cu meseria și cu emoțiunile meseriei lui !... În ce mă privește, înclin a crede că mă găsesc în fața unui fenomen de criptoisterie...

- Atunci, doctore, din punct de vedere strict sanitar, suntem cu conștiința curată.

- Aștept dezlegarea Sfinției sale arhimandritului Veniamin și cobor să inspectez pe fostul bolnav. Iată pe arhimandrit că vine încoace. Poruncă, Precuvioase !

- Bună dimineața, Precuvioase !

- Bună dimineața, domnule comandor !

- Așadar, am avut o noapte de furtună și generală, și diversă... Toți i-am adus jertfă de ceasuri fără somn...

- Domnule comandor, frumusețea și măreția vieții, ca și a mării stau în diversitate și în dramatism. Am o rugămintă către dumneavoastră, pe care v-o prezint sub formă interogativă: puteți îngădui ca bolnavul de astă-noapte să rămână izolat în infirmerie până la Galata ?

- Dar doctorul nostru și Sfinția voastră spuneți că nu mai are nimic...

- E pe picioare, îmbrăcat și cu mintea fericit de limpede... dar, din chibzuința medicului sufletesc, i s-a prescris o oră lungă de singurătate...

- Medicamentul acesta nu ne costă nimic și putem să i-l acordăm, dar după ce medicul al doilea va face și el o vizită.

- Iată că am și plecat.

Comandorul intră în cabină. Preotul rămâne o clipă singur în fața fermecătoarelor golfuri străjuite de caice și sub stăpânirea superioară a spovedaniei ascultate. Aceste țărături scaldate în aur și în azur, pline de milenare monumente și de amintirea atleților creștinătății Grigore de Nazianz și Ioan Gură de Aur,

sunt o priveliște de reazem și de cucernică odihnă pentru inima duhovnicului Veniamin.

Corabia oprește în larg. Rumeli-Kavac și Anatoli-Kavac, despărțite de șoseaua albastră și cu colb de spume a Bosforului, stau pe coastele lor cu case roșii, ca niște ghirlande de maci și de bujori. De sub poalele geamiei din Anatoli-Kavac se desprinde și pornește o barcă cu motor.

După o jumătate de oră, vaporul își urmează calea mai departe, printre sâmurile licăritoare, printre dumbrăvile cari pogoară până în mare și printre orașele de avangardă ale marelui oraș împărătesc. Asia și Europa își întind peste Bosfor, în oglinda apelor de safir, amintiri de mii de ani, analele câtorva împărății defuncte și imaginile prăbușite ale trufiei lor arhitectonice.

În același soare cu efuziuni de aur în care se răsfață porturile și coloniile grecești, turnurile bizantine, întreprizitele genoveze, se răsfață azi – efemere și splendide – ușoare foburguri turcești, ridicate din lemnărie și din țiglă. Asia desfoiază pe țărmul Bosforului Beikos, Pașa-Bagce, Kanlidia, Anatoli-Hissar, Beylerbey... Și la risipa ei, Europa răspunde și răspândește în față Buiuk-Dere, Therapia, Stenia, Rumeli-Hissar, Bebek, Arnăut-Keoi, Orta-Keoi...

Pe o parte și pe alta, printre treptele de case mohorâte, încep să înflorească, albe, marile palate și marile moschei. În fundul podișului albastru, zgâriat de coșurile vapoarelor, feericul Sтамbul ridică în slavă coama Vechiului Serai și havuzurile pietrificate ale sutelor de minarete.

„Cobra“ își încetinează mersul. Medicul vasului și arhimandritul Veniamin isprăvesc, între Ceragan și Dolma-Bagce, o convorbire întreruptă de mai multe ori.

– Domnule doctor, toată educația și toată știința dumneavoastră v-au înscris printre închinătorii celor ce se văd... dar în dosul paravanului fenomenelor sunt sorginți, sunt realități nebanuite și miraculoase !

– Preacuvioase, cred în... microscop, în telescop și în evoluția speciilor.

– Domnule doctor, cred în prezența vie și personală a celui ce creează, fecundează și stăpânește câmpiile infinite ale microscopului și ale telescopului.

– Sunt prea mic ca să înțeleg pe marele și anonimul autor, mă trudesc să studiez opera...

– Studiaz-o, domnule doctor. Numele autorului îl vei găsi în admirabila finalitate a operei, dar până atunci și ca să revenim cumva la punctul de plecare – cazul bolnavului nostru – aduceți-vă aminte de cuvintele lui Hamlet: „În cer și pe pământ sunt, Horațio, mai multe lucruri decât visează filosofia ta !“...

– Preacuvioase... ne vedem la masă.

– Spre plăcerea mea, domnule doctor.

Călătorii de pe „Cobra“ umplu coverta și foișoarele. Echipajul vaporului, cu comandorul în frunte, veghează și îndreptează linia precaută și precisă a intrării în port. Turnul Galata tronează, în cerul fără de nouri, deasupra babiloniei de călători, de catarge, de culori, de mișcare viermuitoare și de stridente felurite cari împovărează marea și uscatul.

Arhimandritul Veniamin îl găsește pe Savu adâncit în reveria prelungă în care l-a lăsat. Capul lui pare un vârf muntos, acoperit de nea, gata să se piardă în claritățile unei zile serenissime și dematerializate. Un nimb de taină și de pătrunzătoare solemnitate se simte în jurul acestui umilit, acestui cerșetor, chemat de la răspântii la ospățul împăratului din Sf. *Evanghelie*. Preotul întârziază un minut în tăcerea reculeasă și legănată a cabinei și apoi deșteaptă pe bătrân.

– Galata... Trebuie să te cobori. Ne despărțim. Să vedem dacă mai recunosc pe Ibrahim. L-am văzut de mult, la Turnu, când eram în clasele primare. Am fost la el cu tata. Îmi aduc aminte bine cum arăta la față. Dar de atunci a trecut mai mult ca un sfert de veac, și Ibrahim trebuie să fie acum bătrân ca un patriarh...

– Preacuvioase părinte... ajungem la țarm... mai bine și mai fericit decât puteam să gândesc eu în nevređnicia mea... Dumnezeu a avut grijă de jertfa sa. Dumnezeu s-a ținut de cuvântul pe care l-a dat lui Simeon. Când vei face calea înapoi, oprește-te în acest oraș și vino la Eyub, la Ibrahim... Turcul va fi

fericit să primească în casa lui pe feciorul lui Nicolache Piua-Petri. Uite aici adresa lui Ibraim... Dacă mai sunt și eu... voi săruta încă o dată mâinile acestea, cari au îndeplinit proorocia sihastrului Silvestru.

Stăpânit de sfântă emoțiune și cu ochii plini de lacrimi, arhimandritul Veniamin oprește mișcarea lui Savu, îi prinde mâinile și i le sărută.

– Nu, tată Savule, acum ești mai mare decât mine ! Vii de la ospățul lui Iisus Christos !..

Preotul l-a luat de braț pe Savu și l-a scos pe covertă, prin mulțimea și prin înghesuiala călătorilor. S-au oprit mai la o parte și au început să caute din ochi pe Ibraim în iarmarocul de pe cheu. Dar erau prea mulți turci la fel de bătrâni, toți cu cealma, toți cu anterie și cu barba până la brâu... Ibraim era de față. L-a cunoscut pe Savu și, până când să-l vadă coborât pe cheu, au început vorba de la distanță.

Credinciosul Ibraim, încă drept și viguros sub povara anilor, era fericit că-și vede prietenul. Dar mare i-a fost surprinderea când a aflat că preotul care stătea lângă Savu este feciorul lui Nicolache Piua-Petri.

– Atunci Dumnezeu mă bucură azi cu bucurie îndoită ! Sunteți amândoi mosafirii mei.

– Boier Ibraime, va fi cinste și mulțumire mare pentru mine să intru în casa prietenului lăudat și iubit de tata. Dar astăzi nu mă opresc în Constantinopol. Mă duc la Sfântul Munte. Cu ajutorul Domnului, nădăjduiesc că, la înapoiere, voi face popas...

– Te rog cu stăruință să vii atunci la mine, la Eyub...

– Mulțumesc, boier Ibraime, tata Savu mi-a dat adresa dumitale.

– Cuvioase părinte, toată casa mea cinstește și pomenește pe Nicolache Piua-Petri. Când mi-a scris Savu că a închis ochii, l-am plâns ca pe un frate. Cum a călătorit fratele Savu ? A îmbătrânit și el destul...

– Boier Ibraime, ne-a cam zdruncinat marea. Am avut o noapte de furtună și toți îi ducem amintirea în spinare.

– Un pic de răbdare, și fratele Savu scapă de zdruncinul apei. Am, aci alături, caicul meu, urcăm în el și peste o jumătate de ceas suntem acasă.

Savu și arhimandritul Veniamin se despart cu tainic freamăt. Ibraim, de pe cheu, salută cu mâna la piept. Savu trece, cu hârtiile lui, printre funcționarii turci și pogoară de pe vapor cel din urmă. E alb și luminos ca o zi de iarnă și se topește și se pierde în soarele virulent, care dogorește amfiteatrul Perei și al Galatei.

– Frate Savule, ești ostenit... Sprijinește-te de mine...

– Boier Ibraime, mi-e inima plină până sus ! Lăudat fie Domnul că ne-a dăruit ceasul de față !

– Uite caicul meu e în spatele movilei de cărbuni. Mai avem câțiva pași...

Cei doi prieteni intră în caic, și oamenii lui Ibraim îl scot la larg, în splendoarea albastră – cu minarete rigide în cer, cu minarete tremurătoare în apă – a Cornului de Aur...

Dar toate, pentru Savu, își schimbă înfățișarea și toată plutirea lui pe apă – între cele două țărături, clădite din vistieriile sultanilor din *Halima* și din istorie – rămâne numai o cadență ușoară, simțită vag, între două lumi, una care se topește și alta care se deschide... O amintire subtilă, mai mult a trupului decât a cugetului, însoțește ritmul lopeților, cari se afundă și ies ca din untdelemn. A mai trecut Savu, demult, demult, prin această numărătoare astăzi stinsă, atunci toridă... Ceva asemănător apropie depărtările și unește cele două visuri, cum s-ar uni două pâraie într-unul singur. Dar spaimele, dar cataractele de jăratice, dar corbii și zgrițorii de odinioară și corabia-fantomă care-i remorca și toată furtuna urletelor răzbunătoare s-au șters în zări albastre și fericite.

Savu dibuiește împrejur, ca unul care nu are lumina ochilor.

– Boier Ibraime, unde ești ?

– Sunt lângă dumneata, frate Savule. Ți-e rău... Fă-ți curaj... Într-un sfert de ceas, am ajuns.

Din feeria Cornului de Aur, pe care Savu n-o mai vede, răsare alta, superioară, definitivă.

– Ești lângă mine, boier Ibraime... dar nu te mai văd... Iată că ajungem la liman...

– Mai avem, frate Savule...

– Ce de lume ! Ce de flori ! Ce sărbătoare împărătească ! Da' unde suntem ?

Savu s-a ridicat în genunchi, cu mâinile întinse și cu ușoara lui traistă agățată de o mână. În fața lui, extatică și străvezie, se răsfrâng luminile, misterele și apropierea unei alte lumi.

– Sunt mulți... Sunt zeci de mii... Nicolache e printre ei ! E de mână cu copilul cel mic... Este și mama Uța și Iordan... și părintele Năstase... și ai mei toți... mama, tata ! Se dă lumea la o parte, se despart florile și fac cărare printre ele... Tu ești ?... Mahmud !... Tu ești ?... O, cât ești de frumos !... Ca un sultan ești îmbrăcat !... Cum ? Ai rămas tot cu imineii ăia cu boturile căscate !... Înțeleg, Mahmud ! Ai așteptat perechea de iertare ! E aici, Mahmud, e aici în sac ! Iată, iată, Mahmud... iată, iubite frate !

Și Savu smulge din sacul atârnat de cotu-i meșii împărătești... Dar picioarele pe care Savu le cuprinde strălucesc goale și străpunse de piroane ! Și străpunse de piroane sunt și mâinile cari pogoară pe capul lui Savu !...

Și deodată, dincolo – pe planul eternității – Savu înțelege totul, iar pe planul de dincoace Savu încremenește cu a mia pereche de papuci în brațe...

Ibraim și oamenii lui – cari au înghețat cu mâinile pe lopeți – își vin în fire. Ibraim plimbă prelung, pe sub sprâncenele lui albe, o maramă de mătase...

– A murit !...

– A trecut în raiul lui Allah ! răspunde Ibraim.

– Unde-l ducem acum ?

– La Sivri-tepe, la grădină !

Apoi turcul, închizând ochii amicului său ghiaur și acoperindu-i fața cu marama de mătase, îi spuse, în limba plaiurilor valahe:

– Frate Savule... Mahmud, pe care l-ai văzut pretutindeni și l-ai slujit o viață întreagă, se odihnește în cimitir ghiaur, lângă părinții tăi... Vino și tu de te odihnește în pământ turcesc, lângă părinții lui Ibraim.

DOCTORUL TAIFUN

Iubite amice, se împlinesc, anul acesta, patruzeci de ani de când am trimis revistei Viața – condusă de Al. Vlahuță și ăr. Ureche – întâia mea încercare literară. Iar în 1936 vor fi patruzeci de ani de când am debutat, în Adevărul ilustrat, cu nuveleta mea Pe terasă... Suntem prieteni și aproape colegi, de pe atunci. Debutul meu se învecinează cu debutul tău, la același ziar, și țiiu bine minte să era între noi un oarecare joc de întrecere și de copilărească gelozie.

Au trecut apoi ani mulți. Tu te-ai dedicat studiilor tale migăloase și absorbitoare; eu m-am consacrat teologiei și amvonului. Dar tu ai făcut-o în chip definitiv, înmormântând în Cimitirul rozelor (bucata ta de debut) orice veleități de literatură imaginativă, pe când eu am rămas fără leac, bântuit de nostalgii și de recidive...

Ai binevoit, amice, să mă urmărești cu ochi simpatici și, din laboratorul tău de specialist al literaturilor, să-mi dai, din când în când, semne de cordială aprobare.

Prima ta manifestare – scumpă mie – e de acum vreo douăzeci de ani. Erai la Viena, și acolo, la Universitate, înaintea dascălilor tăi, ai încadrat într-o conferință recolta anului meu literar 1910.

Dacă nu mă înșel, dacă nu fac nedreptate cuiva, ești primul specialist conațional care ai binevoit să împodobești portalul literaturii mele cu o torță de entuziastă semnalizare. Știu că au fost câțiva cari s-au plâns că torța ta ba îi înecă, ba le scoate ochii. Au spus apoi între ei: „Ce să faci !... Se iubesc din copilărie... sunt camarazi de școală“...

De atunci, iubite frate Caracostea, am dat în vileag Biserița din Răzoare. Clopotele din M-rea Neamțu, Răboji pe bradul verde, Caligraful Terțiu, În Pământul Făgăduinței, Roxana, Papucii lui Mahmud, alte câteva cărți mai mici... și azi Doctorul Taifun.

M-ai poftit deunăzi la seminarul tău de literatură, în rând cu alți confrăți, și mi-ai cerut, pentru studenții tăi, cari umpleau amfiteatrul, să răspund la un chestionar metodic întocmit. Cu acest prilej, m-ai făcut să simt încă o dată continuitatea bunelor tale rezerve și unele deziderate ale tale, formulate încă de pe vremea intrării mele în milițiile Bisericii.

Direct sau indirect, am căutat, la institutul tău de istorie literară și de folclor, să mă lămuresc asupra acestor filoane de credință și de entuziasm creștin care răzbat pretutindeni prin stratul creațiunii mele literare. Nu știu dacă am izbutit să fac să stea în picioare – în convingerea ta și a tineretului care mă asculta – stâlparul meu de explicații.

Voi rezuma și voi completa, la pragul Doctorului Taifun, cele două conferințe pe cari le-am rostit la seminarul tău, dar nu în literă, ci în spirit.

Mi-ai spus, de multe ori, între patru ochi: „Întoarce-te la literatură !... Întoarce-te la Gloria Constantini ! Mai puțin moralism, mai puțină predică în ceea ce scrii !“...

Scumpe Caracostea, ți-am răspuns și îți voi răspunde de-a pururi: din prisosul inimii vorbim și scriem !... Pe cât este de adevărat că opera de artă este riguros solidară cu mediul, cu timpul și cu ancestralitățile artistului, tot atât este de adevărat că artistul e liber să unghie fruntea operei sale cu mirul credințelor și al idealului la care se închină.

Iată acest ev, în care Dumnezeu ne-a trimis și spectatori, și participanți. Iată oceanul omenesc în care rătăcim și noi, printre alge, printre epave, printre monștri și printre monstruoase deznodăminte... Ce vei face tu, sărman artist, când privești din lucarna ta, la ora aceasta, pe contemporanii tăi, biciuiți de jazul patimilor infernale și învărtind toate dansurile nelegiurii ?

Îi vei zugrăvi placizi, înțelepți, virtuoși, paznici credincioși ai datoriiilor familiale și sociale, sau le vei vârî în ochi cu energie proprie lor imagine – capturată în oglinzile tale – ca să se vadă cât sunt de respingători și de degradați ?...

Suntem înțeleși. Arta nu poate să mintă. Cine are în el această putere curioasă să spioneze, să surprindă și să redea legănările, visurile și fosforescențele operei lui Dumnezeu și ale inimii omului este – să vrea, sau să nu vrea – sclavul adevărului. Dar ce face el acum, după ce a adunat în tainicele lui colecții tipuri, caractere, grimase, întâmplări, drame, păcate, infamii... și tot ce i-au descărcat mediul și contemporanii, adeseori cu implicarea și arsura pielii bietului artist, în mii și mii de ocurențe și de complicații ?...

Se va mulțumi el să creeze galerii, spectacole și teatre de păpuși, ascunzând cu totul între culise orice preferințe, orice învățătură și orice destăinuire morală ?...

Așa ceva este cu neputință. Arta pentru artă este o iluzie și o deșartă fanfaronadă. Un artist nu poate să expulzeze din opera de artă propria lui inimă. Și care artist nu vine pe lumea aceasta cu inima plină de doruri, de preferințe, de rancune, de revendicări (o dată ce este solul tainic al unei familii, al unei clase sociale, al unui neam întreg), și care artist, trăind în lumea aceasta, nu adună din câmpiile ei, pe lângă materialul operei viitoare, și înțelesul, și stilul, și dedicația acestei opere ?

Poate că ai prins de veste, din hebdomaderul parizian și literar Candide, despre ancheta pe care André Rousseaux o face azi printre scriitorii francezi, cu întrebarea: ce raporturi stabiliți și predicați între La chose littéraire et la chose publique ?

Cred că suntem și aici bine înțeleși. S-a zis cu dreptate că arta este o funcțiune socială. Limitându-ne la literatură și cugetând la câțiva scriitori mai familiari de odinioară și de azi, funcțiunea socială a artei ne apare ca un splendid răsărit de soare. Aristophane, Juvenal, Cervantes, Molière, La Fontaine, Swift, Caragiale... și alții câțiva din nobila lor familie sunt cei mai chemați ca să ne instruiască și să ne clarifice.

Primim și aplaudăm verva lor, satira lor necruțătoare, tendințele lor de pedagogi caustici. În numele bunului-simț, în numele virtuții, în numele dreptății ofensate, acești artiști de geniu ne-au pus pe frontul bunului-simț, au cenzurat dezordinile noastre și au răzbunat pe cei nedreptățiți.

Scriitorul creștin – dacă are talent – se va justifica de-a pururi cu aceste nume și exemple. Dacă satira, comedia, fabula... au înaltele lor drepturi justițiare și umanitare, cu atât mai mult Evangeliul lui Isus Christos și darul cel pus în slujba lui. Doar Mântuitorul este cel ce a proclamat în lumea aceasta:

„...Fericiți cei ce plâng că aceia se vor mângâia...

Fericiți cei blânzi că aceia vor moșteni pământul...

Fericiți cei milostivi că aceia se vor milui...

Fericiți cei curați cu inima, că aceia vor vedea pe Dumnezeu.

Fericiți făcătorii de pace, că aceia fiii lui Dumnezeu se vor chema“...

Folosind termenii lui André Rousseaux, vom conchide, iubite frate Caracostea, că la chose littéraire et la chose du Christ au fost, pot să fie, vor fi de-a pururi: vase comunicante, căi cu binevenită încrucișare și domenii fără granițe dușmane.

Dar, scumpe doctore al literaturilor și al psihologiei scriitoricești, rezerva ta față de literatura creștină are o mare explicație și o perfectă îndreptățire. Una este să ai talent literar și alta este să fii (dacă ești) creștin pravoslavnic. Cea mai frumoasă și mai intimă credință creștină, dacă poate să-ți dea, în taină, negrăite mulțumiri și încântări, nu poate să-ți dea și darul să cucerești în scris pe semenii tăi, dacă Vistierul Bunătăților și Dătătorul de viață nu ți-a dăruit suplimentar și harul poeziei.

Sfiala ta e legitimă. Rezerva ta se tâlcuiește așa cum o tâlcuiesc eu. Excelentele intențiuni creștine nu pot să dea viață și valoare unei literaturi produse de autori fără talent, deși poate buni fii ai Bisericii. În privința aceasta eu, unul, am o experiență sfâșietoare... Sunt oameni cari nu pot să mă ierte nici azi pentru că le-am spus odată: „Preacucernice (sau preasfinte), darurile cu care v-a împodobit biserica nu pot înlocui darul literar, care vă lipsește!“

Mi se pare că nemuritorul Caragiale a spus în privința artei tendențioase (și arta creștină este tendențioasă) cele mai predicabile sentințe. Cred că era (acum patruzeci de ani !...) după discuția aldor Vlahuță, Bacalbașa, Stere, Ibrăileanu asupra artei pentru artă. În substanță, Caragiale zicea: Convinge-mă că ai talent, adevărat talent !... Artă nu se împarte în artă pentru artă și artă tendențioasă, ci în artă veritabilă și artă contrafăcută, adică proastă !

Așadar, iubite amice, nici o tendință – cinstită, utilă, legitimă, morală... și cu atât mai mult creștină – nu poate să constituie vină și nu poate să aducă descalificare operei de artă. Vină și descalificare aduc artei numai lipsa de talent și prostia înfumurată, cari sunt verișoare primare.

*

Ca să spun o vorbă și despre romanul Doctorul Taifun – din pragul căruia îți recapitulez această profesiune de credință literară – voi nota că toate câte am declarat și revendicat mai sus au în cazul de față o indirectă și acoperită aplicație.

În Doctorul Taifun, preocuparea mea creștină rămâne mascată, perceptibilă numai pentru cei ce mă vor citi cu luare-aminte, și scandalos de absentă, pe de o parte pentru câțiva Tartuffi, cari mă vor amuza, iar pe de altă parte pentru câțiva oameni nevinovați, cari mă vor împovăra cu păreri de rău...

Alte lămuriri, observații, preîntâmpinări... asupra acestui roman (afară de acelea cu cari am împăcat curiozitatea câtorva reporteri) le socotesc deocamdată inutile. Doctorul Taifun trebuie să spună singur ce are de spus.

Iubite frate Caracostea, nu-mi mai rămâne decât să fac, în cinstea ta, gestul de la inaugurarea unei case: să tai cu foarfeca ghirlanda de flori care barează intrarea !

15 octombrie 1933

D-sale

Domnului profesor universitar

Dimitrie Caracostea

la Facultatea de Litere din București

– “Αριστον δείπνον ! λαμπρῶς ἐδεπνίσκμεν !¹ Am nimerit-o, Dodorache ?... Ajută-mă să alcătuiesc, în cinstea doamnei Aspazia, o mulțumită... vrednică de eroii lui Lucian... Ia să vedem...

– Ἀσπάζομαι τήν ὑμετέραν χίεραν κνρ'κ Ἀσπασια ... καί εὐχαριστῶ ὑμῖν διά τήν... Cum se zice, Dodorache, amabilitate !... ?... a διά τήν ἀγαθωσύνην ὑμῶν... καί δοά πάντα τά... lucruri alese de mâncare... ajută-mă, Dodorache !...

– Ἐκλεκτά ἐδίματα...

– ταί διά πάντα τά ἐκλεκτά ἐδέσματα... pe cari ni le-ați pus înainte...

– Ὑπερ πκραθέστε ἡμῖν.

– Bun !... *nous y sommes* !... ἀπερ παραθέσατε ἡμῖν...²

Soția doctorului Hristodorache, măgulită de mulțumirile pe cari celebrul profesor, doctorul Bobircă, ținea să i le facă în această grecească fantomală, rechemată din anii de liceu, râdea cu toți dinții ei frumoși, neconvențională și nevinovată.

Apoi, destul de corect românește, dar cu o vagă savoare elinească:

– Ἴμι faceți prea multă cinste, domnule profesor. Eu, una, sunt fericită că am ospătat la masa mea pe marele maestru al

¹ Excelentă masă ! Strălucit am prânzit ! (*n.a.*).

² Vă sărut mâna, doamnă Aspazia... și vă mulțumesc pentru... amabilitatea dv. ...și pentru toate demâncările alese pe cari ni le-ați pus înainte (*n.a.*).

medicinii românești și colegul soțului meu ! Și măgulită sunt că n-ați uitat ce-ați învățat în școală din limba strămoșilor mei...

Doctorul Hristudorache, amicul de totdeauna al ilustrului cardiolog, își goli ceașca de cafea și, îmbujorat la față și bine dispus, interveni cu prefăcută bănuială:

– Nu ne mai păcăli, Bobby dragă !... toate aceste cuvinte grecești le scoți tu acum din traistă, după patruzeci de ani de reclusiune ?...

– Precum vezi !... Ce, eu am avut prilejul să reîmprospătez ca tine, în Tomisul lui Ovidiu și lângă o soție încântătoare – strănepoata eroilor de la Maraton – dacă nu sintaxa, măcar vocabularul grecesc ?...

– *À d'autres*, dragă Bobby !... Probabil că ai recitat pe Xenofon, ai mai deschis pe Demostene, ori cel puțin pe Lucian, de care pomeniși adineaori...

– Să-ți spun drept, când eram la Paris și lucrăm cu Vaquez, aveam un coleg grec din Constantinopol, și uneori mă lăsam cu el legănat de amintiri filologice... Iar astă-vară, la Techirghiol, mă împrietenisem cu preotul grec din Chișinău.

Doctorul Hristudorache se întâlni ochi în ochi, o clipă, cu nevastă-sa și schimbă vorba cu dezinvoltură:

– Bine, domnule profesor... Curiozitatea noastră e împăcată... Dar, spune-ne, te rog, ce facem cu asistolia lui Arvanitide ?... Colegul pe care l-ai văzut astăzi la consult nu prea e tare în cardiologie... Iar eu te-am chemat de urgență de la București – e adevărat, rugat cu disperare de bietul bolnav – pentru același cuvânt...

Profesorul se răsturnă puțin pe spătarul scaunului și, cu oarecare aer de mister, corespunzător unor convingeri de înaltă autopenitruire, suflă între sine și vechiul său coleg un nouri de fum albastru. Doctorul provincial întoarse lucrul în comedie:

– Nu cumva îmi răspunzi fără vorbe, prin acest simbol al fumului din țigară ?

Doctorul Bobircă se porni pe răs, goni cu mâna meandrele de fum, și pare că descoperind de-abia acum, prin geamul larg, tumultul mării depărtate, răspunse, sculându-se de la masă:

– Haidem devale, la Cazino, să privim această frumusețe... *Thalatta ! Thalatta !*... Vă mulțumim din toată inima, dragă

doamnă ! Vă mulțumim de data aceasta românește... Vă mulțumește Prutul, vă mulțumesc ogoarele Covurluiului natal !

Aspazia, grecoaică fină și mamă excelentă, care pregătea cu copiii lecțiile lor de la școală, răspunse, spre uimirea profesorului:

– ...O, pașă, cât de darnic ești !...

Să-ți răsplătească Dumnezeu

Așa cum îmi plătești...

Era acum rândul lui Hristudorache să se simtă intim încântat și să se exalteze într-un nouri de fum de țigară.

– Bravo, dragă doamnă ! Bravo, Dodorache ! Se putea, oare, ca acest doctor poet să nu-și aleagă o soție pe potrivă ?... O, dragii mei, voi sunteți fericiți !... Inteligență, delicatețe, bună înțelegere casnică, copii sănătoși... Eu, săracul de mine, sunt milionar, adică preafericit, în opiniunea publică și pe piața medicală, dar sunt un cerșetor în conștiința mea, da, un cerșetor la ușile altora...

Aspazia și Iancu Hristudorache se întâlniră iar ochi în ochi, pe când Bobircă întindea mâinile spre paltonul din cuier. Jupâneasa, care aștepta în dosul stăpânilor, se grăbi să ridice paltonul și să servească pe importantul musafir.

– Dodorache, arhitectul vine de la Techirghiol cu mașina acum, după-amiază. Trebuie să mă duc cu el neapărat, să văd ce a meșterit la vila mea. Dacă pot să mă înapoiez până diseară la ora trenului, plec chiar astă-seară, dacă nu, atunci mâine de dimineață...

– Bine, bine, dar pe la noi tot mai dai un moment. Așa încât, Aspazio, spune profesorului nostru numai un provizoriu bună ziua...

– Sărut mâinile, doamnă ! La bună vedere ! Arhitectul vine să mă caute aici, la dv. ... Vă rog trimiteți-l după noi, la Cazino. Ne plimbăm pe țarm și declamăm ca Demostene...

II

Casa doctorului Hristudorache era nu departe de biserica greacă, și cu ferestrele din etaj privea spre mare. Cei doi prieteni

ieșiră afară, în vântul aspru care sufla în această timpurie zi de toamnă, și porniră devala. Pe stânga lor, imensitatea lividă și zbcuciată năvălea, din ce în ce mai sus, printre clădirile golfului și ale promontoriului.

– Iată muzica favorită ! Iată vremea cea mai bună, care te obligă să constăți că rezistența cojocului e suficientă și că locomotiva a înghițit cărbuni din belșug ! Bună masă, mă Dodorache ! Minunată gospodină e nevastă-ta ! Cum îi ziceți voi acelui pateu delicios, cu spanac ?

– Spanacopita, Bobby. E un produs al bucătăriei grecești.

– Și marinata aceea, mai clasică decât Homer, și peștele cu scordolea... și sarailia de la urmă...

– Toate roduri ale mării și ale Dobrogei...

– Și ale mâinilor Aspaziei...

– Numai vinul era de la sfânta Vale Călugărească, trimis de cumnată-meu...

– Dodorache, te fericesc ! Ai găsit în viață pe tovarășul ideal.

– O, *Meliboe* !.. *Deus nobis haec otia fecit*...

– Da, cred... Desigur că ai dreptate... Dar cum să-l conjurăm, Dodorache, pe acest *Deus Ignotus* să pună puțină ordine și puțin noroc și în inima, și în viața mea ?...

– Ordine și noroc în inima și în viața ta ? Dar ce-ți mai trebuie, Bobby ?... Nu ești tu, de aproape cincizeci de ani de când te cunosc, premiantul seriei noastre, studentul cu uimitoare puteri de muncă și cu strălucite aptitudini, tânărul doctor plecat mai târziu la Paris ca să ajungă, după ani de sânguință și de opere, marele savant, specialistul celebru pe care îl sărbătorește azi toată lumea medicală și și-l dispută toți suferinzii ?... Porecla ta de odinioară, de când eram amândoi elevii profesorului Asaky, azi este o podoabă și o victorie !... *Doctorul Taifun* !... Pare că e titlul imnului regal al medicinei românești !

ieșiră deasupra boschetelor și a cuiburilor de flori cari îmbracă promontoriul spre miazăzi. Dar boschetele erau zdrențuite și ruginite, iar florile rămase se încovoiau spre pământ, răscolite de vântul aprig. Doctorul Bobircă, pare că

zguduit și el de apostrofa vechiului său amic, se sprijini de brațul lui, și într-un suspin îmbrățișă infinitul învolburat.

– Dodorache, *psihi-mu* !... Vezi tu marea cum este ? Atâta tihnă și disciplină se află acum în inima mea câtă vezi în colcăiala asta monstruoasă și în asaltul valurilor mugitoare !... Sunt tulburat, sunt răsturnat, sunt chinuit, Dodorache, mai presus de orice bănuială și închipuire !... Vorbești de lucrările mele, de faima mea și de regalitatea mea științifică... Îți aduci tu aminte de rugăciunea lui Hyperion din *Luceafărul* lui Eminescu către părintele tuturor lumilor ?

„Reia-mi al nemuririi nimb

Și focul din privire,

Și pentru toate dă-mi în schimb

O oră de iubire !...“

Hristodorache stătu câteva clipe nehotărât și mut, ca un om care nu știe cum să sară peste un șanț ivit fără de veste de-a curmezișul potecii...

– Mi-aduc aminte foarte bine, Bobby... că doar la mine Esculap a rămas fără nădragi tocmai de răul muzelor... Însă cum se face că tu ai ținut minte rugăciunea lui Hyperion ?

– Dragul meu, sunt aproape trei ani de zile de când citesc și iar citesc *Luceafărul* luceafărului nostru național... Dodorache, avem înaintea noastră o oră de libertate și putem s-o prelungim. Ascultă-mi spovedania ! În acest moment ea urcă în mine năvalnică ! Pare că este acest iureș clocotitor și spumegând care se strivește, sub ochii noștri, de blocurile cheiului !... Nu pot s-o mai rețin... Icoana modestei, dar trainice tale fericiți, farmecul cast și subjugător al soției tale, vechea noastră prietenie și vechile noastre mărturisiri... mă biruiesc și mă deznodă... Trebuie să-ți spun totul !... Trebuie să las pe doctorul Taifun să-și răcnească tainele cari îl sugrumă, să spulbere concepțiile tale despre situația lui de azi și să arunce în slavă spumele durerii lui... Să stăm colea pe bancă, umăr lângă umăr și inimă lângă inimă...

III

Se aşezară pe o bancă, solemn ca într-o catedrală, pe când, în faţa lor, orga mării bubuia şi stăruia în tonalităţi de bas şi de cavernă.

– Scumpe Hristudorache, mă analizez în faţa ta şi-ţi mărturisesc că mi-e greu, mi-e ruşine, calc pe jeratic cu aceşti paşi de spovedanie, dar în acelaşi timp simt şi o păgânească fericire... Mi-e ruşine de destăinuirea mea, dar sunt criminal de fericit că mă zdrobeşte şi mă dezonorează această povară a tainei mele !... Fericirea ta e cinstită, legitimă, cu nimbul virtuţilor conjugale... Dragul meu, roşesc să-ţi spun că, în faţa fericirii tale, fericirea mea se înalţă necinstită, furată, adulteră, dogorâtă de focul infamiei !... Ce demon cântă în mine în clipa aceasta ? Ce măgulire misterioasă şi impură mă face să opun starea mea odioasă stării lui binecuvântate ? Vinul tău a fost prea bun... Aspazia ta, cu sfântul ei prestigiu, e prea chemătoare de comparaţii şi de contraste... Marea aceasta îmbată cu imensitatea şi cu orga ei... Te-ai întrebat tu de ce, astă-vară, am trecut prin Constanţa de atâtea ori în sus şi în jos şi numai de două ori, şi încă pe fugă, am venit să-ţi strâng mâna şi să salut pe soţia ta ?...

– Marele meu prieten, acesta este un secret al tău, pe care niciodată nu mi-am permis să caut să-l dezleg cu ajutorul şoaptelor şi al cancanurilor suburbane. Mi-am zis: Bobircă trebuie să aibă cuvintele lui că nu se abate pe la mine şi, într-o zi, îmi va da el însuşi explicaţia cea mai bună. Înțeleapta mea Aspazie a cugetat la fel şi niciodată nu m-a întrebat ce cred despre zvonurile mahalalei, deşi ştiu că au ajuns şi până la ea.

– Hristudorache, mahalaua are dreptate ! Iubesc ca un smintit o femeie măritată şi am cu ea un copil, pentru care sângerez că nu poartă numele meu !...

Lăuntric zbuciumat şi cu fruntea umedă, doctorul Bobircă se ridică de pe bancă, se căută prin buzunare, dar la urmă nu scoase decât o batistă, pe care o trecu pe faţa-i aspră şi rasă.

– Şezi, Bobby dragă, şi linişteşte-te. Situaţia ta e gravă, dar, ca orice lucru omenesc, poate să se schimbe, trebuie să se

schimbe, şi anume, să se schimbe în chip prielnic pentru toată lumea. Cea dintâi întrebare pe care ți-o pune prietenia mea adânc înduioşată este cea mai simplă: De ce n-o desparţi de bărbat-său ca să te însori cu ea ? E o cârpeală vulgară, dar universal practică, şi veche ca Troia şi ca eroii lui Homer !

– De ce, Dodorache, de ce ? E o afacere banală şi uşoară pe care ți-o dezleagă, în câteva luni, un avocat prieten. Dar, în cazul meu ai de-a face cu o încurcătură subtilă, cu un pănjiniş absurd, în care eu – *musca galeata et laureata* – m-am prins prosteşte şi mă zbat de atâta timp, alimentând cronica scandaloasă şi dezolând pe oamenii serioşi...

– Este oare nevoie să-ţi mai spun că devotamentul meu şi dorinţa să-ţi fiu de folos sunt mult mai puternice decât curiozitatea de a auzi *un caz interesant* ?... Lămureşte-te şi lămureşte-mă.

IV

– Dragul meu, ne cunoaştem şi suntem prieteni de un veac de om. Am fost colegi în liceu, am fost colegi la Medicină. Tu, cu chipul tău feminin, ai fost totdeauna băiat simpatice, binevenit şi bine primit... Eu am fost urât de când m-a făcut mama. Desigur că biata femeie mă alăpta întorcând capul şi lăcrămând... În şcoală, ții minte că, până când să ajung să mă impun, nu atât cu destoinicia şi cu succesele mele şcolare, pe cât cu pumnii mei, eram martirul clasei. „Bobircă Făt-Frumos“ era injuria cea mai concesivă cu care mă mângâiau câţiva colegi mai milostivi... Această infirmitate a mea a fost în taină resortul înverşunării mele la muncă, generatoarea imensei mele ambiţii şi explicaţia inflexibilei mele purtări călugăreşti printre voi, răsfăţaţii soartei şi ai fetelor. Cine se uita la mine ? Pe cine aş fi putut eu să cuceresc cu nasul meu de pătlăgea şi cu obrazul meu alb şi neted... ca un cuib de rândunică ? Eram intim încredinţat că inspir oroare oricărei femei, şi mai ales celor însărcinate. Nu

știam cum să-mi ascund capul când treceam pe lângă perechile tinere, vesele, fericite de tinerețea și de frumusețea lor... Colegul nostru Vlad Gherasimescu – dușmanul meu de altădată, de azi și de totdeauna – frumosul Vlad, falnicul Vlad, Vlad, sultanul cu sute de cadâne, dar fără harem, fără cheltnială și fără bătaie de cap, Vlad Gherasimescu a fost de ani de zile (și mai este și azi) cununa mea de spini, inchișitorul neștiut al cărnii mele, jeraticul așternut subț plapuma mea, blestemul zilelor mele, „bestia mea neagră“, cauza eclipselor soarelui pentru mine, ori de câte ori îl întâlneam braț la braț, ori de câte ori (și azi !) îl întâlnesc, braț la braț, cu o nouă captură !... De patruzeci și atâția de ani mă prigonește și mă face să sfârâi pe cărbuni ! Nepotrivirea, antagonismul, războiul a izbucnit din clasa întâi de liceu și vor ține până în lumea cealaltă ! El: efebul splendid, băiatul de boier, lingușitorul dascălilor, tare în sporturi și mediocru la învățătură, flacăra trandafirică și albastră care topea, la distanță de câțiva metri, orice făclie feminină ! Eu: slutul slujitor, odrasla unor bieți pescari din Galați – se vede că mama, săraca, pe când mă purta în pânțece, se uitase numai la somni și la broscu – „tocilarul“ clasei, strigoii din podul internatului și migrena sexului slab imediat ce dădea cu ochii de mine !

– Nu exagerezi tu, Bobircă ? Ceea ce aud acum din gura ta nu rimează în totul cu amintirile mele...

– Ei, Iancule dragă, cine poate, în anii adolescenței (unei tragice adolescențe) să-și smulgă cămașa de la piept și să-și arate atâtea bube purulente !... Și, pe urmă, și tu erai frumos, Iancule, și mai ești și azi. Ar fi trebuit să găsești un monstru ca mine ca să-l faci confidentul disperărilor și al putreziciunilor inimii mele... Ce-mi rămânea de făcut ? Cine putea să mă mângâie în ascunsa mea nenorocire ? Învățătura și castitatea ! M-am afundat în cărți cu frenezie. V-am uimit pe voi, colegii, și am uimit pe dascăli. Dacă aș fi fost bogat, poate că aș fi căzut în corupția rece. Aș fi pus la mijloc banii mei, aș fi înflăcărat de „dragoste“ pe cele mai frumoase femei de vânzare, și urâtenia mea ar fi fost proclamată picantă și provocatoare... Dar sfânta sărăcie mi-a purtat o grijă neadormită până hăt-departe, în preajma doctoratelor.

Furia de învățătură mi-a rămas în sânge... Cartea era acum tot plămânușul meu, toată rațiunea mea de a fi și, și-o mărturisesc, toată răzbunarea mea. Poți să-ți închipui tu, Dodorache, tainica mea satisfacție când, la prezentările clinice, voi, colegii mei, și în special dudușele noastre camarade, făceați cerc în jurul meu și vă uitați la mine cu gura căscată ?... Mă știam insuportabil cu figura mea, dar eram o crescândă autoritate. Mă simțeam puternic prin munca mea și prin distanța unde lăsasem pe batjocoritorii mei de mai-nainte. Nu mai eram prieten decât cu tine; gonisem gluma și râsul din viața mea, ca nimeni să nu mai cuteze să glumească și să rădă în fața slujeniei mele. Era pe vremea marelui succes al piesei lui Rostand, *Cyrano de Bergerac*... Cine mai mult decât mine înțelegea severitatea acestui falnic nasogan, în fața cui a-ți scoate batista să te ștergi la nas era totuna cu a-ți scoate giulgiul de înmormântare ?... Erai de față, la spital, la Mavrogheni, când am făcut scandalul cu Pașaliu și mi-a pornit porecla de *doctorul Taifun* ?

– Nu eram de față și niciodată n-am știut prea bine ce s-a întâmplat.

– De unde până unde, infirmierele și servitorii din spital mă porecliseră *doctorul Tifon*. Cine știe cum prinseseră din gura mea acest cuvânt, și acum eu, fără să știu, îl purtam înfipt în căciulă. Colegii mei aud cuvântul (poate l-ai auzit și tu) și încep să și-l șoptească între ei... Era tot vechea poveste... Era nevoia de-a găsi o poreclă poznașă pentru cea mai poznașă mutră de viitor medic. O servitoare naivă, nou venită în spital, m-a învățat, cu nevinovăție, pseudonimul meu spitalicesc. M-am hotărât să pândesc împrejurările și, când mi-o veni bine, să fac un târăboi de pomina. Eram sătul de sobrichete. Nu mai voiam nici unul. Într-o zi, după o operație a lui Asaky, pe când studenții și infirmierele stăteau grămadă, aud pe nebunul de Pașaliu: „Întreabă și tu pe doctorul Tifon !“...

Stăpân pe mine, dar vulcanic ca un tragedian, am început să răcnesc, să trântesc obiectele pe cari le ajungeam cu mâna și să declar, la urmă, în auzul înmărmuriților mei spectatori, că voi sparge capul oricui va îndrăzni să-mi mai spună doctorul Tifon...

Dar Pașaliu a fost mai tare decât mine. Mare mucalit cum era, și jucând comedie mai bine decât mine tragedie, exclamă în tăcerea glacială: „Fraților, ăsta nu mai e doctorul Tifon, ăsta e doctorul Taifun !“

Într-o clipă, am judecat situația. Doctorul Taifun era o biruință și un omagiu !... Am izbucnit în râs – și cu mine toată lumea – și m-am împăcat pe loc cu autorul noului meu sobrichet, merit celebrității...

– Știam că doctorul Pașaliu a născocit porecla ta, dar când și cum nu mai țineam minte. Eu pe atunci pregăteam internatul. Țiu minte însă că odată, după ce am ajuns intern, te-am însoțit la Sanatoriul Diaconeselor, unde aveai tu nu știu ce bolnav de îngrijit...

– Ei, da... Așa a început primul capitol sentimental al vieții mele. Acolo am cunoscut-o pe Fritzi Köstlin, scumpa mea bavareză, întâia mea iubire, soția mea tainică ani de zile... Cam știi tu cum au mers treburile... Am vorbit noi de asta și la Iași, în timpul refugiului. Cât de mult sunt pedepsit azi că n-am fost mai hotărât și am lăsat situația încurcată până când m-a apucat războiul !... Dacă mă căsătoream cu Fritzi, inima mea rămânea nepângărită, și respectul de mine însumi neatins !

– Mergi mai departe, Bobby, și dovedește-mi că nu exagerezi...

V

– Privește, Hristudorache, cum cad pe marea asta, plină cu spasmuri și de spume, foarfecele și forfecuțele pescărușilor. Ce vor aceste păsări ? Ce caută ele, cu ciocul, în volbura valurilor ? Ai zice că sunt niște dalbi îngeri de mângâiere și de pace, trimiși ca să aline pe uriașa turburată... Ți-ai găsit ! Așa grațioase și angelice cum se văd, aceste păsări sunt niște pescuitori în apă tulbure, sunt niște bandiți pe cont propriu. Așa pățim și noi de multe ori în viață. În zbuciumul, în durerile sau în trista noastră

izolare, ne pomenim deodată vizitați de un vis de frumusețe, care pe urmă ne ciugulește cu cioc de fier !...

– Arată-mi ce-ai pățit tu cu aceste păsări ale cerului.

– Am văzut din biblioteca ta că ți-am trimis și ție, pe când făceam al doilea al meu stagiu la Paris, monografia mea asupra *Maladiei lui Stokes-Adams*. Dar, vai ! nu la Paris era să-mi iasă înainte, atât de tâlhărește:

„Fiul cerului albastru
Și-al iluziei deșerte.“

Am cunoscut la Paris numai spitalul Laënnec, biblioteca și laboratorul, câteodată – în ceasuri fugare – muzeele și concertele lui Enescu și aproape deloc cealaltă glorie a Parisului: femeia și petrecerile. Deprinderea ajunsese a doua natură. Eram acum un pătimaș al meseriei și al cercetărilor migăloase. Bani aveam; urâtenia mea nu mă mai prigonea; ideea răstignitoare că sunt odios femeilor începuse să se risipească înaintea experienței contradictorii. Dar eu stăteam treaz și sceptic. Mă gândeam: averea câștigată, știința mea medicală, fama și admirația din jurul meu ar putea – pentru cine știe ce inimă pribeagă – să-mi prefacă obrazul și să-mi scază urâtenia, însă... ce mă fac cu oglinda din camera mea de culcare ?...

Cunoști ca și mine accidente, crizele nervoase, trăsnetele din senin, păcatele sincere, pe negândite, cum și pehlivăniile calculate și cursele pe cari ni le întind, uneori, la consultații, clienții noștri feminini...

– ...Cunoscut, mai-nainte de căsătorie; de atunci încoace... noapte bună !

– Cu tine lucrurile s-au petrecut mai normal decât cu mine... Eu am fost destul de prudent la începutul carierei mele și m-am poticnit grav tocmai acum; spre bătrânețe...

– Ce vasăzică obiceiurile și disciplina profesorală !... Dintr-o puzderie de fapte mici, mă duci spre concluzia generală; prin atâtea rigole, mă duci spre canalul colector. Dar mă tem să nu sosească arhitectul tău de la Techirghiol și să nu-mi ciuntească această nepus de prețioasă oră...

- N-ai nici o grijă. Chiar dacă ar sosi acum, mai are încă treburi prin oraș. Și apoi îmi dau seama că nu voi izbuti să te fac să pricepi tocmai ilogismul unde vreau să te debarc, tocmai situația absurdă a conștiinței mele: autodescalificarea mea și fericirea că mă bălăcăresc în noroiul unui Techirghiol din geografia infamiei pure. Iată acum faptul brutal care a schimbat cu totul viața mea de trei ani încoace. Într-o zi, acum trei ani, prin august - zi nenorocită când lipseau de lângă mine și asistentul meu, și orice alt personal, afară de servitoarea de la scară - vine la ora de consult o doamnă înaltă, zveltă, oacheșă și mi se plânge că suferă de palpitații. Nu părea nici aristocrată, nici burgheză. Părea mai mult o femeie liberă, o artistă, o studentă, o aventurieră. Era un tip vibratil, dogorător, un fel de semiistică, pe care n-am putut s-o clasific de la prima vedere. M-au sfredelit, însă, deodată ochii ei verzi și primejdioși, cari cercau zadarnic să se împăinjineze în nu știu ce nedovedită suferință. Nu avea nimic, sau aproape nimic. În schimb, avea un trup vrednic de admirația și de dalta lui Rodin, cu ascunzișuri de chihlimbar, cu palori de marmură și cu străveziu țesut de violele. Ce s-a petrecut atunci cu mine ? Cu ce vrăji, cu ce puteri hipnotice m-a învăluit această andaluză bucureșteană ? Cum a putut ea să înțepe atât de exact nodul vital al mândriei mele bărbătești, al seriozității și al demnității mele de om de știință ?...

M-am deșteptat ca dintr-o căzătură din vârful unui copac ! Creatura de flacăra și de aprigă revelație care mă doborâse s-a strecurat din cabinetul meu cu foșniri și cu mlădieri de șarpe. Am stat multă vreme în urmă, rușinat, iritat, revoltat împotriva mea însumi...

Unde mi-a fost capul ? Se mai poate, în situația mea și când mă cheamă cum mă cheamă, asemenea aventură de doctorand ? Au trecut zile, săptămâni și chiar luni. Au trecut patru luni. Aproape că uitasem de rușinea întâmplată bietului profesor. Conștiința e o cămilă răbdătoare și rezistentă... Într-o zi, spre iarnă, uitându-mă în salonul de așteptare la capetele clienților veniți, văd, într-un colț, doi ochi fosforescenți, într-o față palidă, meridională, încordată de voință și de intențiune. Rămân pironit

locului. Deschid gura și spun, ca un actor, cuvintele suflăte de nu știu ce sufleur al diavolului: „Pe dv. vă rog să veniți astă-seară la ora opt. Cazul dv. e special“...

La ora opt nu mai rămăsese la mine în casă decât bucătăreasa. Vrajitoarea cu nume necunoscut a venit. Am primit-o cu o febrilitate pe care era cu neputință s-o mai ascund. Am început părintește - singura modalitate în care mai puteam să mă mențin: „Ce este, fetițo ?“ A izbucnit în plâns și s-a aruncat la pieptul meu: „Domnule profesor... sunt în luna a patra ! Azi sunt tocmai patru luni de când... am fost la dv.“...

Am luat-o de pe mine, mi-au sărit ochelarii cât colo și am bâlbâit stupiditatea clasică, uzuală de la grajd până la Academie: „A... nu se poate !“

„Vă rog, convingeți-vă și dv.“... Și într-o clipă fu goală ca *Suzana la baie* !... Ce să-ți mai spun, cum să-ți mai spun ?... A doua oară, a treia oară, a treisprezecea oară... am înțeles că sunt prizonierul unor puteri necunoscute, iraționale, înfricoșate... Am aflat că e măritată, că bărbat-său este șef de serviciu în cutare minister, că au o fetiță care umblă la școală...

- Pot să te întreb cum o cheamă ? Cine e bărbat-său ?

- Ba bine că nu !... Doamna Florica Vasilescu-Plopu, soția lui Manole Vasilescu-Plopu.

- Atunci, mahalaua e bine informată...

- Cum naiba să nu fie, când mă tăvălesc în acest bălegar de doi ani și mai bine !... Trebuie să te încurci cu o femeie măritată ca să ajungi să cunoști cât de profundă și de lamentabilă poate să fie degradarea sufletului omenesc...

VI

- În întâlnirile noastre - firește, aiurea decât la mine acasă, atâta ar mai fi lipsit ! - am început să bag de seamă și să aflu că demonul meu cu pielea de rodie are botinele uzate, sau are lenjeria grosolană, sau n-a plătit taxa școlară pentru fată, sau n-a

plătit rata de amortisment pentru locuință, sau n-are bani de vilegiatură.

– Înțeleg... Și au început să vină darurile, belșugul casei lui Vasilescu-Plopu, Techirghioul și vila doctorului Taifun, Vlașca și Teleormanul !... Vorbește-mi despre copil.

– A venit și el... cu exactitate matematică și după toate regulile obstetricale. E frumușel... Și totuși, pentru ochiul pătrunzător, seamănă cu mine... Ar trebui să mă mulțumesc cu această evidență și să trag consecințele. Dar cât sunt de misterioase legile eredității și ce bizare însușiri de peliculă fotografică are embrionul, mai ales în unele cazuri de isterie ! Floreal (ăsta e numele cu care am răsfățat-o) este o isterică și o mitomană. Asemănarea copilului cu mine nu dovedește – spre nenorocirea mea și spre tortura nopților mele – în chip peremptoriu că eu sunt autorul.

– Bobircă, prea ești prăpăstios ! Copilul îți seamănă, copilul e al tău. Acum, amice, fii bun și răspunde la câteva întrebări: Femeia pe care o iubești... este o agramată ?

– Departe de acolo !... Când a luat-o Vasilescu-Plopu, urma științele fizico-chimice. Are o inteligență ascuțită, ba chiar sofistică. În discuțiile cu ea, eu mai totdeauna ies bătut. Firește, nu discutăm despre bolile cordului. Pe urmă, este un cameleon extraordinar: e mahalagioaică, burgheză sau doamnă din lumea mare, după mediul în care poposește. Astă-vară, la Techirghiol, cu copiii lângă ea și cu servitorii mei la dispoziție, era o... *Haus-frau* desăvârșită.

– Altă întrebare, dragă Bobby: Cum e bărbată-său și... ce pretențiuni are ?

– Dacă îți voi spune că nu pot să-l sufăr, nu ți-am făcut nici o surpriză. Îți vor schița alții un portret mai bun. Pentru mine e un biurocrat fermentat ca un rocfort. Un tip înalt și microcefal, cu un nas de babiță într-o figură de fătălău. Când îi vezi ochii de oaie bolnavă de gălbează, când auzi trivialitățile importante pe cari le debitează și când observi cum se comportă în fața ultimelor prosperități din casa lui...

– Bobby dragă, nu fi nedrept... mai ales cu bietul Vasilescu-Plopu...

– Da, firește... Dar te-am prevenit că alții pot să-ți facă un pastel mai trandafiriu... Totuși, se pricepe să viseze cu voce tare în fața nevestei că i-ar reda libertatea pentru un milion lichid, uitând că locuința lor de azi – înscrisă pe numele lui și treptat achitată – cu mobila din ea... și câte și mai câte... mă costă aproape tot atâta...

– Zici că au o fată de școală ?

– Da, în clasele primare, internă la călugărițele de la Pitar-Moșu.

– Tocmai bine: una mie, una ție !... Ultima întrebare... Dar aici, din păcate, oricare ar fi sagacitatea ta, impresiunile tale, observațiile tale și... jurămintele ei, plutim în haosul primordial...

– Am priceput totul !... Ai atins tocmai punga cu puroi... Am niște nesiguranțe și niște bănuieli cari îmi bat în țeastă piroanele nebuniei ! Vasilescu-Plopu este șef de serviciu în ministerul lui Vlad Gherasimescu, și chiar Vlad l-a făcut cu casă și l-a înaintat șef de serviciu acum trei ani, când a intrat în partidul de la cârmă și a luat secretariatul-general.

VII

Prin vâjâitul și răbufnelile mării răzbiră chemările ascuțite ale unui claxon de automobil. Doctorul Bobircă își consultă ceasornicul.

– Trebuie să fie arhitectul meu, Pogonici.

Hristudorache se ridică în picioare și privi către portul de unde venea chemarea. O mașină cobora, într-adevăr, pe șoseaua înclinată.

– Păcat ! Cade tocmai când era rândul meu să vorbesc și să scot o concluzie din toate câte am auzit...

– Dar ți-am spus că nu e nici o grabă. El mai are treabă prin oraș. Da, este chiar Pogonici. Ne-a văzut și vine încoace.

Mașina se opri și arhitectul Pogonici – un vlăjgan cu mâini late cât volanul pe care-l părăsise – salută, cu pălăria la genunchi, pe profesor.

– Bună ziua, Pogonici. Ai fost exact. Cunoșteai pe colegul meu, doctorul Hristudorache ? Cum merge lucrarea ?

– Domnule profesor, mai am vreo două săptămâni de lucru și sunt gata. Gata cu totul, și cu reparațiile și cu partea adăugată.

– Bun ! Mi-ai spus la telefon că mai trebuie ceva material. Du-te de-l alege și apoi te înapoiezi să mă iei. Noi rămânem aici și te așteptăm.

– Prea bine, domnule profesor. Dar permiteți-mi să vă predau această telegramă, care v-a sosit azi la Techirghiol. Vedeti: *urgentă*... Am semnat eu pentru dv.

Doctorul Bobircă desfăcu în grabă neașteptata telegramă și citi:

„Pupu greu bolnav. Vă rog veniți primul tren – Floreal.“

Dispoziția și expansivitatea profesorului se vestejiră dintr-o dată.

– Hristudorache, o veste rea... Citește telegrama...

Cu un braț gârbov de octogenar, îi întinse hârtia. Hristudorache o citi, o învârti și spuse dârz și optimist:

– E o veste rea, dar e precipitată. Sunt încredințat că nu e nici o primejdie.

– Oricum ar fi, trebuie să plec imediat. Ce tren am eu acum spre București ?

Arhitectul Pogonici răspunse, părtaș și el la această tristețe căzută pe negândite:

– Peste zece minute pleacă ultimul tren de sezon. Am adus de la Techirghiol pe niște prieteni cu bilete de băi...

– Du-ne la gară ! Dar treci încă o dată pe la doctor pe acasă, să-mi iau lucrurile.

Se așezară în mașina sprintenă, și într-o clipă fură la poarta lui Hristudorache.

– Te rog, Hristudorache... nu vreau să arăt soției tale această figură opărită... Adu-mi tu ghiozdanul și valiza. Îi vei explica pe urmă ce a venit pe capul meu.

VIII

Pe peronul gării, doctorul Bobircă se despărți de Pogonici:

– Ia tot ce mai trebuie și peste câteva zile cred că ne revedem...

Împreună cu Hristudorache, veni până în dreptul unui vagon de clasa întâia și, pare că răspunzând unei întrebări din clipa aceea, spuse pripit, mutându-și bagajele între ele dintr-un braț în celălalt:

– Bolnavul tău se ridică. Asistolia e curabilă, dar și revinc. Fii sever cu el. Scade-i rația de alimente. Pune-l la regim declorurat și administrează-i digitalină. Cum ? Digitalină în tratament sistematizat. Din când în când, la rigoare, poți să-i mai faci și câte-o injecție intravenoasă cu uabaină... Principalul este să scapi de edemele acumulate, adică să-ți dezinfiltrezi clientul. Și dacă îl dezinfiltrezi, trimite-l la Buziaș.

– Urcă-te, Bobircă. Mai este un minut. Bolnavul meu rămâne, un moment, pe planul al doilea. Mă apasă gândurile și grija ta. Totuși, nu știu cine mă încredințează că totul va fi spre bine.

Se îmbrățișară frățește și Bobircă se urcă în vagon.

– Până mâine, pe vremea asta, voi avea o telegramă de la tine ?

– Vei avea-o ! Soției tale, încă o dată, vii mulțumiri și vii dezvinovățiri...

Trenul porni din gară. Marea plină de zbucium, digul bătut de spumfe, coșurile vapoarelor din port, drumul către miazăzi și visul coastelor cunoscute – strivit azi de cerul posomorât – trecură încă o dată nostalgice, și pare că definitiv rechemate prin ochii și prin tristețea profesorului. Era singur în compartiment. Întinderile Dobrogei, cu sate rare, cu smârcuri uscate acum, spre toamnă, cu străvechi cimitire musulmane, se stinseră încet sub pleoapele amurgului. Podul de la Cernavodă și Dunărea pustie tresăriră vagi sub puzderiile serii pornite către noapte.

Doctorul Bobircă oscilă ca un pendul, o oră, două, în compartimentul gol... Făcând trei pași spre ușă și înapoi trei pași, către fereastră, și repetându-se fără intermitență și fără număr, el

se cufundă în noianul amintirilor, pe când trenul-nălucă tăia sumbra odihnă a Bărăganului invizibil.

Doctorul Taifun simțea în el ceva dureros și cald, ca o rană proaspătă ce sângerează. Așadar, acest copil, cu alt nume decât al lui și adăpostit în casa altuia, a ajuns stăpân pe inimă-i și principiul durerilor și al zbuciumului ceasului de față ! Acum câteva zile, era sănătos, neastâmpărat și îmbujorat, pe aleile cu covor de frunze moarte de la Șosea. Ce a putut să i se întâmple ? De felul lui, copilul e delicat, deși zvăpăiat și voluntar. E vreo boală infecțioasă ? E vreo intoxicație trecătoare ? Și ce manifestări poate să aibă, ca să alarmeze pe Floreal și s-o facă să-i telegrafieze ?

Dacă Pupu e bolnav mai greu, încep iar echivocurile, jena, întâlnirile cu Vasilescu-Popu, toate detaliile și toți ghimpții unei situații false și rușinoase. Când se va termina această perioadă de tensiune și de nesinceritate ? Zilele de astă-vară petrecute la vila de lângă țarmul mării sunt o chezășie fericită și un îndemn puternic ca să pună capăt șovăielilor și unui provizorat scandalos pentru toată lumea. Oricât ai disprețui păreriile vulgului, opiniunea zisă publică are totdeauna ceva dreptate de partea ei. Toți îndrăzneții, toți cinicii și toți corsarii sociali s-au dat de gol foarte des și au dovedit că nici ei nu erau cu totul emancipați față de superstiția socială. Dar, aparte această preocupare, cât de line și de odihnitoare au fost zilele de la Techirghiol, în vila lui răzleață de celelalte, în văzul mării dătătoare de viață și de visuri și lângă această femeie de care se simte legat atât de dureros și de indisolubil ! Vila era o sihăstrie. Cei mai mulți credeau că este închiriată unei familii din București și că doctorul, care vine uneori, și-a rezervat o cameră în etaj. O lună întreagă, Floreal a stat cu Tudorița și cu Pupu, departe de odiosul ei cămin, aci, în vila lui. Tudorița seamănă cu maică-sa. Doctorul, uitând de genealogia ei, începuse s-o iubească și pe ea. Când se uita de sus, de pe terasa vilei, și-i privea pe copiii cum se jucau pe plajă, îi învăluia pe amândoi în aceleași gânduri înduioșate și ocrotitoare. Dacă legea divorțului ar permite, ar fi bucuros s-o ia la el pe Floreal cu amândoi copiii...

Dar când va veni această zi a excluderii lui Vasilescu-Popu ? Floreal a fost tot timpul o delicioasă parteneră. Deocamdată, amică și tovarășă ilegitimă, l-a făcut pe doctor să întrevadă ce-ar fi viața lor laolaltă atunci când el va ieși din potecile încurcate ale îndoielii și ale tergiversării. Din odaia lui de sus – unde părea cufundat în cărți și în pregătirea nu știu cărei lucrări – privea și asculta pe Floreal cum rostea pe copii, cum gospodărea, cum îndruma casa și servitorii. Inteligentă, meșteră să cruțe vremea, oamenii și materialul gospodăresc, stăpână care știe să dea pilda hărniciei, Floreal era sufletul casei și podoaba ei cea mai frumoasă. Și când credeai că e mai obosită sau mai cufundată în treburile bucătăriei, se arăta, deodată, în odaia doctorului Taifun, curată, fragedă, bine mirositoare, și flexibilă, și lipicioasă ca o pisică de Angora !...

Ce folos !... În aceeași vreme, scrisorile anonime picau când la București, când la Techirghiol. Oameni compătimitori și „preocupați numai și numai de reputația și de liniștea marelui savant“ îi destăinuiau, când mai ocolit, când mai brutal, că femeia de care vrea să-și lege capul îl păcălește groaznic, că este o ipocrită și o perversă, care își împarte grațiile în trei-patru direcții deodată, că el, bietul om de știință, n-ar avea decât să facă cercetări printre funcționarii ministerului, unde servește de mai multe ori încornoratul Vasilescu-Popu... etc., etc. Numele secretarului general Vlad Gherasimescu și al nepotului acestuia, Titu Mărgărit – în același timp șeful său de cabinet – erau cele mai pomenite și mai acreditate.

Într-o seară, la Techirghiol, când sosise o asemenea scrisoare, doctorul Taifun a vegheat până târziu, plimbându-se prin cameră îngândurat și taciturn. A doua zi, dis-de-dimineață, a găsit lângă el în așternut, pe femeia iubită furișată din odaia copiilor. Plânsese și se strângea la pieptul lui, suspinând și tremurând. A înțeles ce se întâmplase. Scrisoarea rămăsese deschisă pe masă, și Floreal – avertizată și condusă de instinctul ei cel sigur – o găsisese și o citise. A evitat orice explicație nu atât din înțelepciune, cât din lașitate. Acest om disciplinat și aspru o viață întreagă, monah al spitalului și al cabinetului de lucru, se

găsea încă o dată, dar mai grav decât în zilele Fredericăi Köstlin, mut, covârșit de situație și prizonier farmecelor traiului alături de o femeie... Când a mai sosit încă o anonimă – de data aceasta o nerușinată carte poștală – Floreal era pe plajă cu copiii. Doctorul Taifun a dat foc cărții poștale și i-a aruncat cenușa în vântul mării. Dar ce trebuia să creadă el despre toate aceste delatțiuni? Sentimentele și scopurile delatorilor aveau importanță numai pentru ei. Întrebarea chinuitoare și persistentă era aceasta: aveau ei, sau nu aveau dreptate?

Și aceeași întrebare, și aceleași nesiguranțe, și aceeași asfixie a voinței împovărează pe doctorul Taifun în această oră de călătorie, între Fetești și București... Când a sosit ziua de plecare, astă-vară, la Techirghiol, Floreal a fost admirabilă în purtarea ei reținută și demnă. A venit la el în cabinet și, ca o fetiță cuminte care și-a încheiat vacanța, i-a spus, înghițindu-și lacrimile:

– Îți mulțumesc, domnule profesor. Ai dăruit provizie de sănătate copiilor mei (unul este și al d-tale) și ai dăruit câteva zile de tihnă și de iluziune sărmanului meu suflet...

Doctorul Taifun, zguduit și torturat, a prins-o în brațe:

– Floreal... ți-am spus că nu mai vreau să te aud zicându-mi „domnule profesor“... Și a fost cât pe aci să strige, biruit: „Rămâi, Floreal!... Ești în casa ta! Ești lângă soțul tău!“... dar și-a adus brusc aminte că găsisese în București, alaltăieri de dimineață, încă o scrisoare anonimă, și mai precisă și mai acuzatoare!...

IX

Câteva zile, doctorul Taifun a rămas singur în vila lui de la Techirghiol. Dar cât de pustie arăta acum această vilă! Grădinița de subt ferestre, fără copii și fără jocurile lor, părea un cimitir fără cruci. Marea largă și rostogolitoare de safire, plaja clară și ușor horbotată de valurile domolite rupeau inima cu zădărnicia

lor. Păsările care treceau pe deasupra țărmlui, copiii din vecinătăți, rămași încă lângă marea binefăcătoare, servitorii vilei, fără rost și fără veselie, i se păreau celui rămas pe gânduri la masa lui de lucru solii unor destăinuiri amare și târzii. Femeia aceasta a cucerit aspra lui singurătate, ca o cohortă de zorele împletitura de fier a unui grilaj... Cum a putut el să lase vila aceasta fără cei ce se găseau atât de bine în ea! Cum a putut el să creadă că Floreal mai poate fi smulsă și expulzată din reveria lui, dintr-o viață nouă și năvalnică (cu cât mai târzie, cu atât mai subjugătoare) și din toate brațele încordate și pasionate care o cer înapoi, o cer definitiv în taina arzătoare a stării lui de azi!... Și pe lângă toate acestea, ce lipsă de inimă, ce egoism feroce, ce pseudoprudență revoltătoare, să arunci înapoi într-un menaj dizolvat și în ghearele infamiei (poate regretate și părăsite), pe o femeie care-și cerșește redempțiunea și care ți-a dăruit un copil!... O fi fost vinovată, o fi încă vinovată, dar ce face el – beneficiarul evident al ușurinței acestei femei – pentru îndreptarea și mântuirea ei? Soțul ei, după lege, începe să fie cutezător și brutal, după ce atâta vreme a făcut pe heruvimul... Mai poate să încapă vreo amânare?

În aceste ultime zile de vară, cu marea palpitătoare în preajmă, cu sfâșietoare păreri de rău în aer, doctorul Taifun a hotărât să prefacă și să mărească vila lui, în vederea neapăratelor evenimente pe cari le vedea petrecându-se de acum și până la anul. Preparativele unui apropiat congres medical l-au împiedicat să mai dea pe la Techirghiol. Apelul urgent al lui Hristudorache și drumul la Constanța ar fi fost tocmai prilejul binevenit să-și revadă casa și lucrările efectuate de Pogonici. Dar iată că o ciocnitură violentă îl aruncă înapoi spre București!

În ce stare o fi bietul copil? Și care dintre lamentabilii lui părinți este mai vrednic de stimă și mai uman în ceasul acesta? Sărmana Floreal își frânge mâinile lângă un copil bolnav, pe când tatăl adevărat își cultivă, în depărtare, clienții și celebritatea, iar celălalt, de paie, pufnește, înjură și amenință. Dacă el, doctorul Taifun, își normaliza situația, și mama și copilul ar fi fost acum la el acasă, și măcar atmosfera morală

ajungea respirabilă. Hristudorache vede lucrurile simplist și sănătos. Mai ai dreptul să fii cunctator și sofist când copilul seamănă cu tine? Convorbirea cu Hristudorache a fost un *intermezzo* fericit. Acest prieten, tată de copii legitimi și soțul unei femei din legiunea clasică, e bun de sfat și bun la inimă. Lângă el, viața își redobândește toată puterea și toată nobila ei seninătate. Hristudorache nu se înșală și nu-l înșală.

O, de-ar trece cu bine boala lui Pupu și s-ar reduce toată spaima și toată alarma numai la aceste triste ceasuri petrecute în tren și la acest ultim și decisiv examen de conștiință!

X

Mai sunt câteva gări până la București. Doctorul Taifun își lipește fruntea întunecată de geamul rece și caută, spre poalele cerului înnoptat, coama de luminișuri și de licurici care fâlfâie deasupra marelui oraș. Își aduce aminte că Pupu, când a împlinit un an, trecând de la regimul pur lactat la altul mai consistent, a dat într-o tulburare gastrică serioasă. Atunci l-a îngrijit doctorul Samuely, un elev inteligent și devotat. Floreal n-a putut să uite destoinicia lui Samuely în bolile de copii. De ce nu l-a chemat pe acest doctor? Sau poate că l-a chemat, dar... cine știe ce ticăloșie nouă s-a ivit deodată în această stare de lucruri, în total ticăloasă și repulsivă!

Nebuloasa din zarea nopții începe să se diversifice. Fântâni luminoase împung pe ici, pe colo. Sori electrici răsar pe frunțile fabricilor. Sălbile Șoselei Kiseleff se pierd în marea fosforescență centrală. Trenul intră în labirintul depozitelor și al atelierelor, micșorându-și iuțeala, dar înzecind, prin ecou, cascada lui de pocnete și de vuiete. Dincolo de stelele înfipite în stâlpii stațiunii fără fir, doctorul Taifun se gândește: în dreptul acesta e noul cartier, cu casa odiosului Vasilescu-Popu, dar și cu iatacul femeii iubite, dar și cu pătucul lui Pupușor... Pe cine va găsi în gară doctorul Taifun? Cum va putea să vadă el, astă-seară, pe

micul bolnav? Preoția lui științifică este degradată și anulată de scandalul legăturii cu mama adulteră! Dar trebuie să-i iasă cineva înainte. Floreal, de bună seamă, a aflat care este primul tren cu care el a putut să plece din Constanța...

XI

Doctorul Taifun își ia din plasă trusa și ghiozdanul, rămas nedesfăcut, și coboară din trenul asediat de hamali. Dar după câțiva pași făcuți în gloata călătorilor, o pălărie cade respectuoasă sub ochelarii lui.

– Bine-ai sosit, domnule profesor!

Doctorul Taifun se oprește și vede, la lumina soarelui electric, o figură subțiratică, aproape feminină, dar de mare preț prin destăinuirile ochilor și ale surâsului.

– A... bună seara, Samuely!... Ce gând fericit ai avut să vii să mă întâmpini!... Spune-mi, ce face copilul?

– Ușurat și liniștit, domnule profesor. Îmi pare nespus de rău că doamna Vasilescu v-a alarmat zadarnic și v-a făcut, probabil, să lăsați încurcate treburile dv. de la Constanța și de la Techirghiol.

Profesorul își ridică pieptul și respiră profund.

– Doctore, îți mulțumesc din toată inima! Ești același ca totdeauna: alert, discret și devotat...

– Domnule profesor, elevul n-a uitat și nu uită niciodată nu pe savantul celebru peste mări și peste țări, fiindcă uitarea nu ar fi cu puțință, dar pe dascălul drept, reconfortant și părintesc care mi-ați fost... Și nu uitați nici dv. că sunt din neamul acela care moare când iubește.

– Știu, Samuely... Ce-a avut copilul? Acum vreo patru zile era sănătos și zglobiu...

– O inofensivă otită medie. Doamna Vasilescu s-a speriat de debutul boalei. Copilul a avut temperatură, puls frecvent, se agita,

țipa. Și neconținut ducea mâna la urechea dreaptă. Cunoșteam pe copil de anul trecut. Noroc că d-na Vasilescu și-a adus aminte de mine și a trimis să mă cheme. Am înțeles imediat de ce este vorba. Timpanul era bombat și roșu, și perforarea lui era o chestiune de câteva ore. Am făcut paracenteza timpanului și puroiul a început să curgă, iar temperatura, zvârcolirile și țipetele au încetat. Totuși, doamna, mai agitată decât copilul, pe când mă chema pe mine, vă telegrafia și dv. Grozavă iubire de mamă !... Rar mi s-a întâmplat să văd atâta zbuțiu în jurul unui copil bolnav cum am văzut la d-na Vasilescu...

– Cum tratezi acum urechea care supurează ?

– *La santa natura fara da se !...* I-am făcut câteva spălături cu apă oxigenată și am pus în ureche prima meșă sterilizată.

– Nu mergi mai departe ? Nu vei întrebuița vreo soluție antiseptică, de pildă acid fenic cu glicerină, ca pe vremea mea ?

Doctorul Taifun, ținându-se de brațul ucenicului, care-i ducea trusa, se opri lângă un stâlp de fontă, afară din șuvoiul călătorilor.

– Domnule profesor, este inutil. Puroiul se scurge singur. Trebuie să schimb, din când în când, tifonul. Copilul trebuie mereu culcat pe urechea bolnavă.

– N-ai nici o teamă de complicații ? De vreo propagare a inflamației în celulele mastoidiene ?

– Voi fi mereu lângă copil. Dar cazul mi se pare fără perspective îngrijitoare. Dacă în câteva zile nu sunt mulțumit de evoluția boalei, voi face copilului un autovaccin.

– De unde știai că sosesc la ora asta ?

– A ghicit-o d-na Vasilescu. D-sa a avut toată inițiativa. Sunt mesagerul d-sale. Și prin mine vă roagă să veniți lângă patul micului bolnav.

– Atunci, mergem împreună...

– Mandatul meu este să vă conduc până la d-sa acasă.

– Eu te rog să faci mai mult: să-mi prezinți pe micul bolnav ca odinioară, când erai elevul meu.

– Și cum am rămas de-a pururi... La poruncă, domnule profesor !

XII

Se urcară într-una din mașinile aliniat la peron și porniră spre Șosea. Doctorul Taifun își dădea seama că inteligentul ucenic cunoștea, direct sau indirect, multe din intimitățile inimii profesorului. Dar, cel puțin verbal, situația trebuia lăsată sub sigiliile desăvârșitei discrețiuni. Pentru aceea, profesorul, deși torturat de câteva întrebări, nu formulă nici una.

Casa familiei Vasilescu-Plopu era pe lângă Șoseaua Kiseleff, într-unul din cartierele create în anii din urmă. Șoseaua era aproape pustie. Teii presimțitori de toamnă lăsau să cadă, în undele capricioase ale vântului, prima lor recoltă îngălbenită. Unele frunze suflate în sus se izbeau, ca niște fluturi uriași, de lampioanele clătinate.

Profesorul curmă tăcerea și vorbe ucenicului:

– Doctore, îmi dai voie să-ți cer încă un serviciu ?

– Mai e vorbă, domnule profesor ?!

– Casa Vasilescu știu că n-are telefon. De aceea, te rog, când te vei înapoia, treci pe la mine și vestește pe oamenii mei că sunt în București, iar ei să spună același lucru celor ce vor întreba la telefon sau vor veni acasă.

– S-a făcut, domnule profesor ! Dar la ce oră credeți că veți fi acasă ?

– A... curând, peste un ceas, două... Mă asigur că Pupu e cu totul liniștit...

– Îl veți vedea imediat. L-am lăsat doborât de somn. Temperatura, turbulența boalei l-au obosit și l-au muiat...

Mașina ieși din aleea teilor și apucă pe o cale laterală, intrând într-un cartier nou, plin încă de lacune și locuri virane. Apoi frânse linia dreaptă, și după mai multe întorsături se opri în fața unei grădinițe cu crizanteme albe, destăinuită de lumina becului din stradă, ca și de lumina unor ferestre cu tăietură orizontală, modernistă. La oprirea mașinii, o lumină se aprinse în grădiniță și ușile de la intrare se deschiseră. O servitoare cu bonetă albă pofti pe musafiri să urce în etaj.

Era o casă nouă, cu puține lucruri în ea și din două epoci diferite, din epoca unei existențe strămtorate și din zilele unui trai mai înlesnit, care începea acum. Mama micului bolnav coborî câteva trepte întru întâmpinarea celor ce se urcau pe scară și le întinse amândouă mâinile cu niște mișcări febrile și dezordonate. Apoi, trăgându-i spre ea pe scară în sus, îi lăsă când ajunseră deasupra. Cu vocea scăzută – ca să nu deștepte pe copilul ațipit – începu să se tânguiască:

– Domnule profesor ! Ce-am suferit de la plecarea d-tale ! Câte ceasuri de chin și de lacrimi am trăit ! Puțin a lipsit să nu înnebunesc și să nu mă găsești în cămașa de forță !...

– Pentru ce toate acestea, dragă doamnă ? Doar amicul Samuely era, cum a și fost, la dispoziția d-tale !

Floreal Vasilescu-Plopu vorbea în șoapte, își frângea mâinile, se mlădia, se zbuciuma într-o revărsare de clocotindă sensibilitate.

– Ia să vedem pe Pupușor...

– Îngerășul mamei !... Doarme, dar nu adânc. Mai suspină, mai scâncește, dar, slavă lui Dumnezeu, a trecut criza de țipete și de zvârcoliri ! Domnule profesor, am crezut că-l pierd ! Am crezut că mă trăsnește Dumnezeu !

Intrară câte trei în odaia de culcare (cu un singur pat îngust, pentru o singură persoană, și cu pătuceanul copilului, alături).

Pupu dormea pe partea dreaptă, cu urechea bolnavă înfundată în pernă. Părul cârlionțat și pieptănat în sus de degetele mamei arăta o frunte bombată, de viitor om inteligent. Lângă patul copilului era o masă cu flacoane, cu pachete de vată și cu un ibric electric.

Doctorul Samuely, respectuos dar degajat ca un elev care-și simte în el posibilități de maestru, recapitulă situația, chemând martori, cu ambele mâini, când pe micul adormit, când materialul spitalicesc de pe masă.

– În scurt, domnule profesor, copilul este în afară de orice pericol. Câteva spălături pe zi, pe care le voi face eu, și vindecarea timpanului, pe care va face-o natura generoasă, iată

tot ce mai avem de așteptat. Cred că va dormi până mâine de dimineată... Dacă însă se va deștepta mai devreme, doamna îi va scoate cu precauțiune fitilul din ureche, va șterge ușor, pe dinafară, puroiul scurs și va pune un alt fitil – din cele pregătite – apoi va culca pe copil tot pe partea dreaptă. Mâine de dimineată trec să-l văd.

– Și după vizită treci neapărat pe la mine, căci sunt în drumul d-tale. Deocamdată, eu mai rămân aici. Dacă clientul d-tale se deșteaptă, îl îngrijesc eu. Dar pentru ce, doamnă, nu este mai cald în camera asta ?

– Domnule profesor, este o dispoziție a mea. Am premenit atmosfera camerei astă-seară și am rugat pe doamna să nu mai atâte focul. Copilul va dormi mai liniștit la 13° de căldură.

– Bine, doctore. Tot ce-ai dispus va fi îndeplinit întocmai.

Ușor măgulit de toată această atitudine aprobativă și colegială a fostului său profesor, doctorul Samuely sărută mâna mamei, doborâtă într-un fotoliu, și se îndreaptă spre scară, însoțit de zbuciumatul și mascatul tată.

– Așadar, mâine dimineată, după vizita făcută aici, dai pe la mine... Dar acum oprește-te din drum și spune celor de acasă să mă aștepte...

– Înțelegeți, domnule profesor !

Doctorul Taifun reveni în camera de culcare. Deodată, strania femeie, care părea sfârșită de nesomn și de emoții, izbucni – din fotoliul unde căzuse – ca dintr-o vatră în aparență stinsă: o neașteptată coloană de scânteii și de flăcări ! Venind în fața profesorului și învăluindu-l ca o flacără, i se rugă cu vocea în surdină:

– Omoară-mă, Bobircă ! Scurtează-mi zilele și ticăloșia ! Dă-mi ceva să beau și adoarme-mă pentru vecie ! Nu mai pot

trăi ! Nu mai pot răbda ! Dacă n-ar fi între noi bietul copil, astăzi treceai cu roatele trenului peste mine !...

- Vino-ți în fire, Floreal ! Liniștește-te, draga mea ! Vom vorbi mâine la mine acasă. Aici nu suntem singuri... Unde este Tudorița ? Unde este Vasilescu-Plopu ?

- Nu-mi mai pasă de nimeni și de nimic ! Ucide-mă și isprăvește cu mine !

Doctorul Taifun, încăierat de durerea acestei femei, chinuit de propria-i povară sufletească și paralizat de teama cine știe căror martori ascunși după ușă, se încercă să liniștească pe exaltată:

- Te rog, Floreal, fii înțeleaptă, fii ascultătoare cum știi să fii de obicei !... Ce pot să-ți spun aici, când nu știi dacă mă auzi numai tu sau mă aude și altă lume...

Floreal aruncă la o parte, cu amândouă mâinile, de pe fața-i înlăcrămată, năvala părului lung și ondulat și spuse cu crescândă iritare:

- Nu te aude nimeni ! Tudorița e la școala ei, la călugărițe. Servitoarea s-a culcat, iar Vasilescu a plecat azi, pe seară, la Găești, să aducă pe maică-sa. Sunt trei zile de când o duc cu el într-o ceartă. Azi a fost să ne omorâm !... Nu mai merge ! Îmi iau copilul și mă duc în lume ! Pe Tudorița i-o las s-o crească și s-o învețe carte... Mă doare inima de ea, draga mamei !... Dar ce putere am ! Cum s-o iau cu mine, cum să-i stric rostul de la școală !... De trei zile, de când s-a îmbolnăvit copilul, casa a ajuns un balamuc... Vasilescu urăște pe Pupu. Simte că nu e copilul lui. Oricât ar fi de nătărău, el știe bine ce-i spune inima. A început la mine: „Iar s-a îmbolnăvit jigodia asta ! Să nu-mi ceri nici o para, nici pentru doctorii, nici pentru doctor, că nu-ți dau chiar dacă aş avea... Du-te cu el la doctorul Taifun, mută-te la spital, fă ce-oi ști“... Ce era să fac ?... Te știam plecat... Dar nu mi-ar fi fost de ceartă și de mojiciile lui Vasilescu... Mi-era de copil ! Mititelul !... Cum se zvârcolea ! Cum țipa și-și băga mâinile în gură și în ureche !... Și tată-său, doftorul doftorilor, habar n-avea ! Alerga după bolnavi străini !... Și acum, când a sosit, ce mă încălzește ! Ce este pentru copilul meu și pentru

mine decât... *domnul profesor* !... Mai depărtat și mai rece decât bietul Samuely !...

Floreal izbucni în plâns de-a binelea și se lăsă să cadă în fotoliu. Brațele ei, proptite în orbitele ochilor, intrară încă o dată în șuvoaiele de fluid abanos.

- Îmi sfâșii inima, Floreal ! Te rog, nu mai plânge ! Totul se va îndrepta. Zilele cele bune de la Techirghiol au fost un început și o chezășie. Aide, fii cuminte ! Doctorul Taifun e un zănatic... Dar își va lua seama și va intra în rândul lumii și va aduce acasă la el și pe Pupu, și pe Floreal...

Profesorul, înduișat și încălzit de toate câte vorbise și gândise peste zi, se apropie de Floreal și începu să dezmierde costița ei, rămasă întreagă, în ciuda modei devastatoare.

- Am vorbit astăzi la Constanța cu amicul meu intim, doctorul Hristudorache, aproape două ceasuri în fața mării, și i-am mărturisit toată situația mea, toată tragedia conștiinței mele. Hristudorache are o inimă caldă și curată. M-a îndemnat prietenește...

- Te-a îndemnat să mai aștepti, să fii prudent, să mă pui sub observație... ca și cum copilul ăsta n-ar fi venit pe lume și de-abia acum ne încercăm să-l facem !...

Se ridică brusc și rămase în fața lui Bobircă, agresivă, întăritată, cu un umăr gol și cu un sân dând buzna prin costiță.

Doctorul Taifun se simți cuprins de o caldă și scormonitoare lașitate.

- Dimpotrivă, Floreal ! Doctorul Hristudorache mă îndeamnă să trag consecințele și să te despart urgent de Vasilescu-Plopu.

- Bine că se mai găsește câte unu care să ne înțeleagă și pe noi, bieteles roabe, și să ne ție parte în aceste procese în cari numai bărbații au dreptate !

Doctorul Taifun ocoli odaia cu o privire rătăcită și spioană, văzu capul lui Pupu culcat pe pernă și prinse pe Floreal, mână în mână.

- Ești a mea, Floreal ! Rămâi a mea ! Câteva zile de răbdare... Să așteptăm ziua de mâine...

O privea în ochii verzi, plini de înfricoșată enigmă, imperativi, dureroși și vrăjitori. Privea această figură toridă și oacheșă, de la sprâncenele arcuite până la gura pasionată și amară. Privea

rochia de casă, care aci învelea, aci dezvelea frumusețile de ambu palid și de palizi trandafiri ale trupului tânăr și dogoritor.

Floreal își smulse mâinile din mâinile doctorului Taifun, își strânse rochia la piept cu un gest sever și scâldă pe cardiolog într-o privire amestecată ca un duș scoțian:

– Ziua de mâine, domnule profesor !... Se vede pe cât colo că nu te identifici cu starea mea și cu mucenicia mea ! Până mâine, cu un copil bolnav pe brațe și în casa unui om care te-a scos din inima lui și te urăște ! Până mâine, când ești tatăl copilului meu, locuiești singur într-un palat și ai câteva milioane adunate, afară de toate celelalte milioane, care se zbat în arterele bolnavilor de inimă !...

Iartă-mă, Bobircă, iartă pe Floreal !... Dar ai milă de copilul nostru ! Ai milă de mine, păătoasa ! Ia-mă din casa asta care mă dușmănește ! Mi se pare că Pupu e în primejdie în fiecare clipă ! Mi se pare că privirile lui Vasilescu cad pe el ca un blestem și ca o soartă rea...

Își aduse mâinile la ochi – ca și cum ar fi fost pline cu apă rece – se scutură, își schimbă privirea și apoi, cu o naturalețe dolentă de mare comediantă, își aminti că profesorul vine de pe drum:

– Păcatele mele !... am uitat să te întreb dacă ai avut vagon-restaurant, dacă te-ai gândit să mănânci ceva... Să trecem alătura, să-ți pregătesc un ceai, ori să-ți dau un pahar de vin...

– Floreal... dacă vrei tu... Altfel, nu-mi este aminte nici o clipă...

– Vino, Bobircă... Vino să luăm ceva... Eu, azi, m-am ospătat numai cu supărare și cu lacrimi...

– Draga mea fetiță ! Este cea din urmă zi a durerilor tale și a întârzierii mele.

XV

Trecură în camera de alături. Era un fel de încăpere intermediară, între odaia de culcare și o altă încăpere, transformată în cameră de baie. În mijloc era o masă improvizată.

Pe farfurii erau câteva lucruri de mâncare, aduse gata de afară. Deasupra acestui minuscul bufet rece domina o sticlă cu vin negru, cu sigiliile intacte.

Doctorul Taifun avu, în prima clipă, un freamăt de mirare, apoi o capitulare măgulită, dar la urmă se pierdu într-un nour de neîncredere și de bănuieți. Inexplicabilă creatură ! Cum a putut ea să mai improvizeze gustarea aceasta, între înjurăturile soțului și zvârcolirile copilului ?...

– Pentru mine ai grămădit tu aici jambon, cremă de Jiu, anchois, fructe, prăjituri, *Pinôt noir* ?...

– Dar pentru cine, Boby dragă ? Pentru soacră-mea, care sosește mâine de la Găești ? Ce dorești, ceai sau vin ?

– Aș vrea un pahar de ceai.

– Un minut, și totul e gata.

Pe când Floreal pregătea ceaiul, doctorul Taifun se lăsă pe o canapea cu spătarul înalt și se uită la lucrurile dimprejur. Pe canapea și pe pereți, pe jos și pe jilțuri erau câteva scoarțe, lângă fereastră era un mic scriitor. O oglindă, care răsfrângea un colț din camera de culcare, muta dincoace o veche icoană, îmbrăcată în argint, și candela aprinsă dedesubt. Cu aceste imagini cucernice și fixe se amestecau mișcărilor tinere, stinse în rochia de casă, cari evoluau în jurul mesei.

– Ești bun să te apropii ?

Șezură unul lângă altul și continuă vorbirea lor șoptită. Copilul dormea-nainte în camera vecină. După o primă ceașcă de ceai, profesorul se simți flămând. Floreal îi ținu bună tovărășie și ridică frumoasele ei brațe goale spre sticla cu Pinôt.

– Numai câte un pahar... Dar când mă gândesc că mâine în zori dau năvală în casă Vasilescu și cu soacră-mea...

– Să vedem dacă te mai întâlnești cu ei...

– Boby, nu te juca așa cu mine !.. Te-ai jucat de atâtea ori ! Cât de bine eram la Techirghiol ! Cum înflorește bietul Pupu ! Cât de drag stăteam noi alături ! Ce ne lipsea ? De ce n-am rămas acolo ? Dragul mamei nu s-ar fi îmbolnăvit. Vasilescu s-ar fi risipit ca un vis urât. Zilele astea de scandal și de dureri de cap n-ar mai fi fost...

- Toate au rămas în urmă. Ziua care vine este o zi nouă...

- Nu mă amăgești, Bobby ?

Și Floreal apleca spre doctorul Taifun ochii ei umezi și umiliți, mâinile împreunate a rugăciune și un sân aproape gol.

- Floreal, astăzi la țărmul mării, spovedindu-mă bunului meu Hristodorache, am verificat situația inimii mele și am găsit că trebuie să te declar, în fața lumii, soția mea, așa precum ești în realitate.

- Bobby, da' până atunci trebuie să mai treacă un an de zile ! Ce facem astăzi ? Unde mă ascund de zmeoaica de soacră-mea ?

- Floreal, plecăm toți în noaptea asta. Nu te mai las o clipă ! Vino lângă mine, Floreal !

Doctorul Taifun se ridică de la masă și, cuprinzând mijlocul amicei sale, o îmbie spre canapeaua cu spătar înalt și acoperită cu scoartă.

- Spune, mica mea dragă... Nu ești tu nevasta mea ? Nu e Pupu copilul nostru ?

- Atunci, de ce ne lași, Bobby, sub acoperișul altuia ?

- Totul s-a isprăvit. Stai colea lângă mine, dulcea mea... Draga mea vrăjitoare...

Conștiința doctorului Taifun începu să se clatine și să pâlpaie, ca o lampă sub un abajur de dantelă. Savantul se dizolvă în vulgara dezordine de gesturi a insului mușcat de patimă. Dar Floreal se smulse din brațele lui, reintră în rochie, ca o lamă în teacă, și deodată, rigidă și glacială, curmă efervescența cardiologului.

- Nu, Bobircă !... Nu acum, nu aici, lângă Pupu bolnav ! Și mai ales nu sub ochii Sfântului Nicolae din icoană !

- Iar sfinți, iar icoane, iar superstițiile tale !

- Ssst ! Tu cu medicina ta, eu cu sfinții și cu icoanele mele. Eu nu mă pricep în tainele meșteșugului tău, la rândul tău, tu habar n-ai de puterea și de minunile credinței.

- Le cunosc, Floreal, dar izvorul lor este altul decât socotești tu.

Floreal închise ochii și încremeni o clipă într-o atitudine de statuă din catedralele Occidentului. Apoi, cu o voce de serafim:

- Am ațipit azi o clipă lângă Pupu, privind printre lacrimi icoana care atârnă în oglinda din fața noastră: „Sfinte Nicolae, roagă-te pentru bietul meu copil și pentru mine, păcătoasa !“... Cât oi fi dormit eu, nu știu... Poate zece minute... Vedeam mereu capul sfântului moșneag din icoană. Și iată că ochii lui încep să se miște, barba lui iese afară din pieptarul de argint și brațul lui se întinde spre Pupu și spre mine. Și deodată, mâna lui se răsfirea deasupra copilului, ca cinci petale de crin, și apoi se strânse în semnul binecuvântării. Am tresărit. Am îngenuncheat sub Sfânta Icoană și am plâns mult, ușurată și mângâiată. O, Sfântul Nicolae e un sfânt puternic ! Duhovnicul meu, când mi-a hărăzit patron pe Sfântul Nicolae, mi-a spus aceste vorbe neuitate: „Fata mea, cere necontenit rugăciunile Sf. Nicolae, arhiepiscopul din Myra Likiei. El are mare trecere la Domnul... El are putere să izbăvească de sărăcie și de prostituție !“ Statua învie brusc, într-o scăpărare de ochi dilatați și îngrijorați: Auzi, copilul se deșteaptă ! Și alergă lângă patul lui Pupu. Doctorul Taifun fu și el alătura într-o secundă. Dar Pupu se întoarse puțin pe pernă, scânci prin somn și începu iar să respire ritmic și potolit.

XVI

- Așa, puiul mamei ! Dormi tihnit ! Dormi sub ochii Sfântului Nicolae... O, cât sunt de obosită și cum aş pune capul pe căpătâi măcar o jumătate de ceas !

- Fata mea dragă ! Culcă-te în toată pacea ! Eu stau lângă Pupu și-l veghez.

- Dar n-am stabilit încă nimic... Iată, mai este o oră până la miezul nopții. La cinci dimineața trebuie să știu ce fac. Vasilescu aduce încoace pe maică-sa, stăpână în casă. Ne-am certat crâncen și ne-am dorit unul altuia să nu ne mai întâlnim decât la morgă sau la tribunal ! Măine de dimineață, când o intra cucoana Patița, maică-sa, pe ușa din față, eu trebuie să fug, cu copilul în

brațe, pe la bucătărie. Ce mai aștept eu ? Ce mai aștepti tu ? Cred că nu vrei să mă lași în mâinile cucoanei Patiții și ale lui Vasilescu, ca să mă găsești pe urmă (plină de vânătași și cu părul smuls) dacă nu la morgă, apoi cu siguranță la spital... Cucoana Patița este o aprigă femeie. Dacă n-ar fi ținut-o Dumnezeu la Găești, lângă bruma de avere pe care o are acolo și lângă fiică-sa nemăritată, și ar fi fost să vie să trăiască în casă cu fi-său și cu noră-sa, demult, demult se isprăvea cu această nenorocită de căsnicie... Eu nu pot să mai zăbovesc în casa lui Vasilescu. Mi-a spus-o și mi-a răsspus-o: „Pâine și sare, împreună, noi nu putem să mai mâncăm“...

– Liniștește-te, Floreal. Treci în odăiță, culcă-te și dormi. Dacă până la ora două nu te deștepti, vin eu și te scol. Eu mă reped pe urmă acasă și la ora patru dimineața vin cu cel mai confortabil autobuz și... te răpesc, ca în basme și ca în romane... Ileana Cosânzeana și... doctorul Taifun !...

– Slavă ție, Stăpâne ! De când aștept, Bobby, să-mi spui acest cuvânt !... O, mulțumesc, mulțumesc !

Floreal se încolăci pe pieptul profesorului, cu ochii plini de lacrimi, cu trupul plin de freamăt.

– Ei, acum du-te de fă nani. Ai trei ceasuri pline.

– Și tu ce vei face ? Sunt câteva cărți colea, pe policioară.

– N-ai nici o grijă. Dacă mi-o fi de citit, ghiozdanul meu e plin. Nu vezi bagajul meu de drum ? O farmacie și o bibliotecă !

– Atunci, noapte bună, Bobby...

– Noapte bună... și o sărutare... cheazășie...

XVII

Floreal se retrase în odăița de alături, închise ușa de la mijloc și, poate din obișnuință, o întări cu un zăvor ascuns. Doctorul Taifun rămase încă o dată față în față cu el însuși. Începu să se plimbe cu pași precauți și înăbușiți între soba din colț și ușa pe care o închisese Floreal. Mai venise de câteva ori în casa lui

Vasilescu-Popu, totdeauna ca medic gratuit și pentru cazuri străine de cardiologie. Un sentiment penibil și complex stăpâna cugetul savantului când se apropia fie în gând, fie în faptă de această casă de care îl legau patima și rușinea. Pătrunsese și aici, în camera unde se plimba, chemat o dată de Floreal, bolnavă închisă. Dar acum o privea pe îndelete întâia oară, cu toate detaliile ei.

Era așternută cu un covor adânc, probabil lucrul cel mai de preț din odaie, exceptând icoana ferecată în argint a Sf. Nicolae, care stătea sub un văl de borangic, în colțul dinspre răsărit. În rând cu icoana, și tot spre răsărit, erau două ferestre mari, dreptunghiulare, tăiate orizontal, după noua factură. Mobila și celelalte obiecte din odaie păreau, toate, ca vârstă și ca pretenții, niște emancipate copile moderne, alături cu o străbunică – icoana cu maramă și cu candelă – în etate de peste o sută de ani. Camera era zugrăvită într-o culoare alburie, tulbure și plină de colb, ca o zi de vară când se apropie un uragan, și câteva paie și câteva fire de telegraf rupte și câteva flori teoretice zburau, rare, pe pereți, în presimțirea tragediei apropiate.

În fața ferestrelor și a icoanei stăteau, perpendicular pe zidul din fund, două paturi, unul mare și unul mic, aproape lipite unul de altul. Într-un colț, lângă patul copilului – și despărțită de pat prin măsuța cu flacoane – era o sobă de teracotă albastră. În celălalt colț, lângă patul cel mare, era un șifonier cu oglinzi, pus așa ca să facă un triunghi cu cei doi pereți. Între sobă și ușa de intrare era o policioară suspendată și cu câteva cărți pe ea. Un coș de răchită albă, plin cu lemne de fag scurt tăiate și un mănunchi de țândărele de brad, pentru aprins focul, așteptau la gura sobei.

Doctorul Taifun se așeză într-un fotoliu sub policioara cu cărți și, în respirația calmă a copilului, legănă gânduri de tată risipitor, în sfârșit înapoiat la hotărârea mântuitoare.

De ce a întârziat el până acum ? Pentru ce a lăsat atâta vreme pe copil și pe mamă în această zonă de incertitudine, de dușmănie și de ocară ? Vasilescu-Popu, chiar dacă ar fi rămas complezent și infam până la urmă, trebuia debarcat și uitat, ca hainele din

noaptea crimei și ca martorii celui mai penibil capitol din viața noastră. Și cum poți să te scapi de Vasilescu-Plopu altfel decât prin sfărâmarea căsătoriei lui ?

Doctorul Taifun privește înăuntru, pe plaiurile sale intime, și amestecă, în examenul său, o imensă satisfacție cu oarecare dojană, pe care însă n-ar primi-o din gura nici unui om de pe pământ. Semenii lui l-au făcut să fie sfios, sihastru și întunecos, dar în dosul acestui gard, împletit de alții, el a știut să se consolideze într-un egoism masiv și inexpugnabil. A trăit prea mult pentru el. A adunat bani, celebritate și o amabilă fățărnicie universală, izolată de oameni și de umanitate. Binefacerile lui de medic salvator, devotamentul lui profesional și toată fanfara de filantropie cu care îl escortează universitatea, presa și spitalul, toate fac parte din mitul fatal legat de pașii celebrității. Adevărul este că în fața patului acestui copil – copilul lui, născut în casa altuia – doctorul Taifun se simte, în ora aceasta, un feroce egoist, asfixiat de tot felul de circumstanțe atenuante și dulce zdrobit de povara renumelui său cu două motoare: Bobircă și Taifun...

Ar fi putut să aibă un copil de multă vreme. Dar pe atunci cardiologul nu bănuia viitoarea sa inimă de tată.

Sărmana Fritzi Köstlin, cât de mult ar fi dorit să aibă o păpușă adevărată, un copil vorace, agățat de ugerul ei splendid, dar, în așteptare, inutil !... Bobircă a controlat-o totdeauna riguros și i-a respins dorința cu încăpățănare. Un pui de om care să semene cu el ? Încă un monstru care să ucidă lumea de ilaritate ? Încă un suflet răstignit, care să-și smulgă cuiele și crucea în douăzeci de ani de muncă, de ambiție exasperată și de ascensiune sângerândă ? Biata bavareză ! A plecat de lângă el nu atât din pricina războiului Germaniei, cât din pricina revoltei și a dezgustului... Bobircă n-a pierdut-o din vedere. Fritzi s-a măritat după încheierea păcii și s-a răzbunat. Pe fiecare an face câte-un copil !

Desigur că Fritzi avea dreptate. Copilul lor n-ar fi ieșit urât. Pupu e destul de drăgălaș. Are el ceva broscoid în frenologia lui, dar numai atâta cât trebuie unui observator sagace ca să

descopere pe procreator. „Dragul tatei băiețaș ! O să-l poarte tata iar în brațe, ca pe terasa de la Techirghiol, și o să-l învețe să zică: «tată... tată» în loc de «Doame Sefesol», cum îi zicea astă-vară... Ce va fi el în zilele lui ? Fruntea lui nu te lasă să crezi că va fi un cretin. Poate nu va fi un geniu, dar va fi un om de acută sensibilitate. Hiperestezia maică-sii și camuflata mea vibrilitate nu se pot preface pentru el într-o moștenire antipodică. Dar oricare îi va fi calitatea simțirii – pasională, artistică ori generoasă – la adăpostul averii mele actuale, el nu va cunoaște calvarul tinereții lui tată-său“...

Ce bombă neașteptată a fost Floreal, în viața lui ermetică și egoistă ! Zidurile au cedat exploziei. Singuraticul (bănuitor și zăvorât) a fost răsturnat de o surpriză a simțurilor. Dar Bobircă simte o ciudată mulțumire în această mare capitulare a vieții lui. El, cel de altădată, monahul prin constrângere și prin intimă deznădejde, are astăzi un copil, și mama copilului este vrăjitoarea Floreal, de aci încolo tovarășa mărturisită și acreditată a savantului, convertit la morala vulgară dar sănătoasă.

Profesorul se oprește o clipă asupra făgăduielii de adineaori: „La ora patru dimineața viu, cu cel mai confortabil autobuz, și te răpesc ca în basme și ca în romane“... A făgăduit prea mult. Însă nu mai este nici o puțință de amânare. A sosit ceasul din urmă. Chiar dacă lucrurile nu sunt așa cum le-a anunțat Floreal și cocoana soacra nu va veni cu fi-său, situația este supraîncordată, și orice întârziere începe să oscileze între absurd și monstruos. E curios cum nu simte Bobircă înțelesul lucrurilor decât așa, la intervale mari și pare că la lumina nu știu căror fulgere – zor, dramă, spaimă – ca astă-seară... E nevoie, însă, și de apropierea stăruitoare a acestei fascinante femei. Profesorul se analizează și recunoaște că Floreal are asupra-i, când sunt aproape unul de altul, un imperiu misterios și înfricoșat. Este peste puterile lui s-o mai dezrădăcineze din pajiștile și din răzoarele domeniului său psihofiziologic. E ca un arbust prolific și tenace, care a făcut subt pământ plasă de rădăcini, iar deasupra a întins încă o plasă de flori năvălitoare, cu miros îmbătător, cu sân pasionat și sângerând. Și atunci care mai este logica rezistenței ? Floreal îi

trebuie. E un venin cu care s-a obișnuit pe nesimțite. Și încă este socoteala cea mai egoistă și mai cinică. Doar Floreal e mama lui Pupu, și Pupu e copilul lui, e os din oasele lui !

„Doarme, dragul tatei, doarme dulce... Măine, când se va deștepta, va fi în casa tatălui său. Echivocul, ticăloșia și miasele din jurul acestui pătuțean vor fi măturate“...

Doctorul Taifun își simte spinarea rece, se scutură din reveria lui meditativă și privește termometrul din perete. „Cred că Samuely exagerează. Aici în odaie începe să fie frig. Un grad sau două de căldură mai mult va fi tocmai ceea ce ne trebuie.“

XVIII

Înainte sobei stă coșul cu lemne și cu surcele. Pe măsuta de lângă patul copilului e o cutie cu chibrituri. Profesorul va aprinde focul în sobă. Știa, odinioară, să-l facă atât de bine și sunt atâția ani de când n-a mai pus la probă vechea lui dexteritate...

Deschide ușa sobei cu băgare de seamă și cu o surcea în mână dă la o parte niște hârtii de pe grătar. Dar un petec de hârtie alunecă în casă, și pe colțul lui este *en-tête*-ul unui minister... Doctorul Taifun culege fragmentele și începe să reconstituie o pagină de scrisoare. Este din Cabinetul secretarului-general, și autorul este însuși secretarul Vlad Gherasimescu. Profesorul recunoaște scrisul vechiului conșcolar, protivnicul din liceu și din toată viața de atunci încoace. E acel scris rotund, clar, elegant, pe care îl urăște încă de la orele de calligrafie, fiindcă în calligrafie Vlad era, pe cât colo, mai tare decât Bobircă. Răceala de adineaori se preface în sudoare înghețată. Profesorul așază cu mâini înfrigurate fragment lângă fragment, caută în sobă încă unul, scăpat din vedere, și reîncepe. A luat de sus, de pe poliță, un atlas geografic înscorțat, a reconstituit scrisoarea și, ținând în brațe atlasul, ca pe o planșă de capital interes științific, Bobircă citește, sub becul cu capișon... Scrisoarea era din seara

aceea și fusese adusă, citită și apoi ruptă degrabă și aruncată în sobă, puțin mai-nainte de sosirea doctorului Taifun. Vlad scria:

„*Scumpa mea Floramie,*

M-am grăbit să dau lui Vasilescu-Plopu un concediu de trei zile. (I-aș fi dat, de-aș fi putut, treizeci de ani !...) Foarte bine ai făcut că ai chemat pe doctorul Samuely. E un bun medic pentru copii. Cred că ai mers prea departe cu spaimile tale... Îmi pare grozav de rău că nu pot și eu să văd pe Pupușor. Mi se pare că plecarea lui Vasilescu-Plopu nu ne va aduce, de data aceasta, nici un folos. Am pe cap o mie de belele ! Mosafirii polonezi, ultimul scandal cu minoritarii, o lege la care colaborez cu ministrul, un consiliu astă-seară la noi la minister și un dîneu diplomatic mâine seară ! Pare că a fost un făcut să se adune toate o dată !

Dar liniștește-te, draga mea. Mititelul nostru se va face bine. Perfidă Floramie ! Mi-ai băgat în cap că e al nostru... În sfârșit, dacă n-o fi el, o să fie al doilea... Iată, aci alăturat, suma de lei cinci mii (5.000).

Nu te mira că nu ți-am trimis pe Neagu, ușierul meu, ci pe ușierul lui Titu. Ticălosul de Neagu s-a îmbătut ca un pahonț. Noroc că suntem în afară de orele de serviciu, că altfel aș fi în grea cumpănă cu el.

La revedere, dulcea mea descântătoare ! O, dacă s-ar putea să fie în noaptea aceasta... Aș închide mâine gura neveste- mii cu un aplomb supraministerial: – *Ma chère*, a ținut consiliul până adineaori !...“

Ființa sufletească a doctorului Taifun izbucni ca un gheizer gigantic, aruncând perdele de apă fiartă și bolovani până în cerurile cele mai de sus ale turbării și ale setei de răzbunare !... Durerile copilăriei și ale tinereții, necunoscutele rezervoare ale suferinței lui prefăcute în ambiție și în încordată activitate, rănilor tainice ale inimii lui, întunecoasa și vechea lui dușmănie față de camaradul frumos, plin de succese și sărbătorit, făcură noapte de iad în cugetul savantului, spulberând cu neagra lor vijelie construcția noțiunilor convenționale și toată pojghița deprinderilor

sufletești, impuse de traiul între oameni... Doctorul Taifun se simți fiară troglodită !

Așadar, el este, încă o dată, martirul din liceu, batjocorit de toată lumea, călcat în picioare de Vlad Gherasimescu, înlăturat și anulat de acest fante unșuros, trivial și sterp sufletește, premiant al pomezilor, al cravatei și al alcovurilor escaladate ! Dezastrul de astă-seară desființează toată ascensiunea doctorului Taifun, prăbușește o carieră întreagă, profilată pe cerul celebrității, și-l scoate pe savant dintre ruine: cu statura, cu obrazul și cu inima ulcerată a elevului de clasa a VII-a Dimitrie Bobircă, față în față cu superbul adolescent Vlad Gherasimescu, idolul școlărițelor pregătite în particular !...

O, dar atunci elevul slut și scădat în batjocurile colegilor știuse să-și alcătuiască, în singurătate, armura sfântului orgoliu, se aruncase cu aprigă voluptate în studiul de zi și de noapte și izbutise, tăcut și tenace, să uimească și să lase la picioare-i toată generația din care făcea parte... Azi armura a plesnit; celebritatea lui se arată arhiridiculă, și o viață întreagă, rezervată și precaută, compromisă de această curtezană de mahala, care l-a băgat, până peste creștet, în sacul vicleniei și al aventurilor ei !

Pe dinaintea ochilor lui Bobircă defilară, pe un fond roșu ca de incendiu, etapele unei fresce libidinoase, în care plastica și energiile lui Vlad Gherasimescu colaborau cu nuditatea frenetică a infamei de Floreal-Floramie. Din această acuplare ticăloasă a ieșit acest avorton care stoarce preocupările, insomniile și mistificata duioșie a doctorului Taifun ! Groaznică păcăleală ! Nemaipomenită tragere pe sfoară ! S-au întâlnit doi escroci pasionali, s-au întâlnit doi profesioniști ai libidinei și ai adulterului, ca să-și facă cuib și să-și ouă plodul în sanctuarul vieții lui claustrate și închinată științei ! Morala, umanitatea și toată profilaxia convențională sunt prea slabe și prea timide ca să smulgă pe un savant, util omenirii, din această nimicitoare escrocherie și, în același timp, să pedepsească exemplar pe escroci. Savantul însuși își va face dreptate. La îndemâna lui stau mijloace discrete și suveran expeditiv, iar conștiința lui în cazul de față este o supremă și unică instanță judiciară.

„Spurcăciunea asta de copil trebuie suprimat ! Sămânța lui Vlad Gherasimescu trebuie urgisită și ștearsă de pe fața pământului ! Și pentru că împotriva mea au pus în mișcare prefăcătoria și toate aparențele mironosite și fățarnice, le voi întoarce-o cu aceeași măsură ! O criză neprevăzută s-a declarat în starea bolnavului. A avut dureri mari, convulsii, spasme. Doctorul Taifun, care se interesa de copil, a voit să-i facă o injecțiune calmantă și probabil că, la acea oră de noapte și de enervare, a confundat fiolele. Cine va putea și cine va cuteza să cerceteze și să analizeze de aproape împrejurările acestei erori medicale ?“

Doctorul Taifun se adună, crispat, sumbru, satanic în mijlocul odăii, între patul lui Pupu și trusa cu veninuri. Cine va îndrăzni măcar să presupună că marele savant, marele iubitor de oameni, a putut, în miez de noapte, să stingă, cu o împunsătură criminală, viața unui copil ?...

XIX

Pupu doarme somn de înger. Zbuciumul în care a trăit atâtea ore l-a sleit de puteri și l-a făcut aproape diafan. E un somn adânc și reparator, care va ținea mult. Doctorul iese din nemișcarea lui de tragică statuie și se apropie de capul copilului. Se apleacă asupra lui, privindu-l cu ochi măriți, și tresare brusc, ca un arc ce și-a descărcat săgeata.

Este spăimântător ! Doctorul Taifun și-a adus aminte deodată unde a mai văzut el această particulară inscripție frenologică. A mai văzut-o la un copil de trei ani, într-o fotografie privită în mâinile maică-sii, și care îl înfățișa pe el, Dimitrie Bobircă ! Copilul care doarme este leit copilul din fotografia de acum o jumătate de veac !

Cine poate să descurce azi, cu insuficientele cunoștințe adunate, întortocheatele legi ale eredității ? Pupu seamănă cu doctorul Taifun, dar prin ce fenomen de impregnare nervoasă,

sau de fraudă, sau de farsă, datorit unei fiziologii de procreatoare isterică ?...

Cu toată vijelia-i sufletească și cu toată dezordinea lui logică, doctorul Taifun conveni că Floreal prinsese de veste de existența savantului nu numai cu ochii, dar și cu toată puterea ei de receptivitate sexuală. Atunci de ce această curtezană n-ar fi putut să fie fecundată chiar de doctorul Taifun și ar fi nevoie de o improbabilă trișerie isterică pentru a explica izbitoarea asemănare a lui Pupu cu torturatul profesor ?

Doctorul Taifun își cuprinse capul între palme. Turbarea lui, cruda lui certitudine și ura lui gata de crimă începură să se clatine. Copilul putea să fie copilul lui... Această asemănare, descoperită într-un fulger de amintire, este un indiciu revelator pentru conștiința unui om deprins cu cercetarea adevărului.

Lovit de această intimă nesiguranță ca de o criză de slăbiciune, doctorul se trase înapoi de lângă patul lui Pupu și căută un scaun. Atunci dădu cu ochii de fotoliul pe care lăsase scrisoarea fatală. Fântânile mâniei lui țâșniră din nou, aprige și clocotinde de ură. Răzbunarea lui n-are ce căuta la patul acestui copil. Oricare ar fi enigma eredității lui Pupu, acest biet copil este, cel mult, rodul vinei, dar nu el este vinovatul. Vinovații sunt cei doi ticăloși divulgați de această scrisoare criminală, și în primul loc scelerata care speculează boala fiului ei și cere bani obiectului tovarăș. Ce-i trebuiau cinci mii de lei acestei curve, când el, doctorul Taifun, îi dăduse, mai săptămânile trecute, de două ori atâta ?... Purtarea ei azvârle lumină într-un colcăitor abis de turpitudine ! Acest monstru nu trebuie să mai trăiască ! Doctorul trebuie să fie acum, imediat, executorul sentinței de moarte, cu aceeași mască dulceagă și compătitoare, cu aceeași solitudine de medic care voiește să facă o injecție calmantă sau reconfortantă mamei decimate de griji și de nesomn. Din nenorocire, profesorul a calculat greșit, a exagerat doza, sau a luat o fiolă drept alta. Cine poate să judece vreodată sfintele greșeli ale medicinei, istovite de încordare și de pasiune umanitară, lângă patul clienților ei !...

Atunci, un monstru mai puțin pe lume ! Infernala Floreal ! (sau Floramie, cum îi va scrie pe panglicile mortuare cosmeticianul de Vlad). Auzi, să ceară ea bani și să vândă durerile lui fiu-său... Dar... poate că i-au trebuit... Doctorul Taifun era plecat. Vasilescu-Plopu o dădea afară cu copil cu tot... De ce adică Floreal era de laudă primind banii profesorului, și era infamă primind banii lui Vlad Gherasimescu ?...

Deprinderea critică a omului de știință biruia irezistibil și începea să pună ordine în cugetul lui devastat de pasiunea elementară. Cine era Bobircă și cine era Vlad ? În definitiv, două regretabile personaje ! Amanții unei femei măritate ! Ce drepturi avea doctorul Taifun asupra acestei femei mai mult decât secretarul-general o dată ce amândoi erau pângăritorii căsniciei (unui imbecil, e adevărat) dar unui soț legitim ? Plăteau amândoi... Erau perfect egali în aceeași infamie a preacurviei.

Dreptatea ar cere să meargă mai departe și să cerceteze și să pună în imparțială lumină inima, situația, cazul special al acestei femei adultere. Printr-o firească răsturnare a sensibilității lui bătute de furtună, doctorul o simți pe vinovată cu totul aproape de el, o simți pătimașă și încolăcită, doborâtă în amintirea lui, în nervii lui, aderentă epidermei lui sufletești.

Furia lui se împletici și căzu alături. Asemenea unui nebun sau unui barbar care ar sta cu ciocanul ridicat deasupra unei capodopere de maestru sculptor și care, deodată, s-ar simți fulgerat de nu știu ce lumină revelatorie, așa doctorul Taifun șovăi și se descumpăni sub povara ideii de-a ucide pe Floreal. Experiența lui medicală îl făcu să vadă pe o masă de morgă ruina rigidă și glacială a acestui trup atât de armonios, atât de plastic și de scaldat în nuanțele ambrului...

„Ticăloasa de Floreal ! Să mă înșele ea cu protivnicul meu cel mai detestat, cu Vlad Gherasimescu, bestia neagră a vieții mele !“

Doctorul Taifun se simți mai întâi ridicul, apoi treptat, pe măsură ce logica lui se dezbăra de broboadele furiei, începu să se simtă odios. Ticăloasa de Floreal ?... Dar el, ilustrul vindecător de oameni, în ce categorie trebuie așezat ? De ce n-a limpezit, energic și cinstit, situația femeii adultere ? De ce n-a

luat-o în casă la el când s-a încredințat că a ajuns stăpâna lubricității lui, dacă n-a putut să se convingă că Pupu este carne din carnea lui ?

Copleșit, ajuns de oboseală, năvălit de o hoardă de gânduri noi, doctorul Taifun puse pe măsută atlasul cu scrisoarea lui Vlad și căzu în fotoliu.

XX

Licht, mehr Licht !... Acest imens dezastru pe care-l privește azi în jurul lui cere o lămurire și cere o ispașă. O imperioasă nevoie de logică împinge înainte pe savantul istovit de stearpa lui turbare. Acest sărman copil nu explică nimic, nu poartă nici o vină și nu repară nimic, dacă ar fi făcut ispașa stării de față. Ticăloasa de maică-sa sau abjectul de Vlad se găsesc înjugați prea bine unul lângă altul. O femeie ca Floreal – nenorocită în căminul ei, constrânsă de împrejurări – a putut să evadeze din rândul cuvinței și al datoriei. Cât despre Vlad, el a venit pe lumea aceasta pentru rușine și prostituție. Dezordinea morală din centrul căreia doctorul Taifun privește și deliberează nu poate fi adusă la cauza ei suficientă prin vinovăția celor doi. Și ce reparație, și ce ispașă ar aduc ruprimarea unuia sau altuia ? Profesorul își aduce aminte de fabula lui La Fontaine: *Les animaux malades de la peste*. Unde ar fi judecata și dreptatea când am scoate pe măgar drept marele păcătos, drept unicul vinovat în fața mâniei cerului, și am acoperi pe sclerații veritabili ?

Vinovatul este altcineva, cu altă suprafață și cu altă răspundere ! O liniște stranie limpezește cugetul acestui om, sclavul metodei și pasionatul cercetării. Doctorul Taifun începe să fie mulțumit: a găsit pe marele vinovat ! Din vijelia care trecuse peste el, din cataclismul intim de adineaori, din nebunia care îl împingea spre crimă, profesorul ieșea acum aproape biruitor: avea cuvântul dezastruoasei enigme !

Vinovatul adevărat este el, doctorul Taifun ! Ce caută el aici ? Cine poate fi răspunzător, în primul loc dacă nu exclusiv, de

toată această dezgustătoare aventură, începută acum trei ani ? Pot sta alături, în balanța judecătorului, capriciile și zigzagurile unei isterice cu personalitatea aproape sacerdotală a unui ilustru savant ?

A, nenorocitul de savant! Vinovăția lui urcă până la fatalitate și la antica tragedie. Trebuia să capituleze mai demult. Ar fi fost un noroc universal dacă ieșea din viață încă de odinioară, când a început să-și dea seama că e o povară estetică pentru semenii săi. Vinovăția lui a venit cu el odată în lume. Cu mutra lui antisocială și cu simțirea lui de jupuit de viu, ar fi trebuit să nu întârzie printre oameni. Dar s-a încăpățânat să rămână. S-a închis în mincinosul turn de ivoriu al studiului, al monahismului științific și al renunțării orgolioase. N-a trăit, n-a iubit, n-a făcut nici o nebunie – la vremea când nebuniile sunt iertate – și s-a îmbrăcat sufletește în pielea cu solzi a balaurului din poveste: urăcios, egoist, nedorindu-și progenitură, torturând pe biata Fritzi, singura femeie care s-a lipit de el. Și iată acum că respingătoarea jivină pretinde cum că nu este balaur adevărat, ci este Făt-Frumos, descântat și prefăcut în balaur, și voiește să se dezbrace de solzii claustrului și ai egoismului !

Crimă fără de nume ! Destrăbălarea savantului, apostazia preotului și dezertarea soldatului sunt una și aceeași crimă, privite de la distanțe deosebite și din tribunale diverse.

Crima lui este înfricoșată ! Iubește dincolo de vreme, peste barierele onoarei și în răspăr cu tot trecutul lui de călugăr al laboratorului !

Ce putea să se întâmple, în asemenea condiții, dacă nu nenorocirea de azi ? Cum era să-i rămână credincioasă o femeie – pocit și bătrân cum este – chiar dacă n-ar fi avut stigmatul și strechea isteriei, cum le are Floreal ? Soarta lui este pecetluită. Femeia aceasta este stăpâna crudă a simțirii lui. Se simte închis în rușinoasa lui patimă de sexagenar ca într-o ergastulă de oțel. Nu mai poate trăi fără Floreal ! Și iată – cu dovezi definitive – că tirana cârnii lui e o perversă care-și oferă isteria pe parale !

Concluzia... Concluzia nu poate fi decât una singură. Dezastrul nu poate fi răscumpărat decât într-un singur fel.

(Doctorul Taifun se uită la ceasornic.) „Peste optsprezece minute, când va fi ora două, fiolele mele cu veninuri îmi vor face cel din urmă serviciu, supremul serviciu !“

XXI

Cu o acuitate de viziune proprie imaginativilor și comedianilor, doctorul Taifun văzu ca înaintea ochilor titlurile mari din ziare:

Moartea profesorului Dimitrie Bobircă... Neașteptata moarte a ilustrului cardiolog profesor dr. Bobircă... Doliul științei românești...

Și apoi, rapide ca la cinematograf, subtitlurile articolelor de reportaj: *S-a stins o glorie națională: „Doctorul Taifun“: o poreclă schimbată în renume... O viață austeră... Enigma morții... Moarte firească, sau ?... Casa în care s-a sfârșit amicul omenirii suferinde...*

Profesorul avu o mișcare repulsivă și goni cu mâna zborul acestor negre libelule... Moartea lui în casa aceasta i se pare o pată dezgustătoare în tot reportajul... Ce vâlvă ! ce cancanuri ! ce scandal între confrăți, la Universitate și la spital !... Se va stabili, fără doar și poate, că moartea profesorului a fost urmarea unei injecții suspecte. Chiar dacă amicii și admiratorii lui din presă vor lăsa peste cauza decesului vâlul enigmei sau al abilității, totuși, acest sfârșit, într-o casă unde nu fusese chemat ca medic, între patul unui copil bolnav și o mamă cu nume prost, și în absența din casă a presupusului părinte... este de o slujenie care gonește pe răposat din groapă...

Doctorul Taifun este dator să dea plecării sale din lumea aceasta măcar ceva din seriozitatea și din prestigiul unei vieți petrecute în atmosfera austeră a bibliotecii și a laboratorului. *Tout este perdu, hors l'honneur !* Profesorul trebuie să facă ultima lui haltă de cugetare, de deliberare și de energie, acasă, în fața biroului, martorul muncii lui de patruzeci de ani, și în mijlocul cărților amice. În sfârșit, el nu trebuie să împovăreze și să pună piatră de poticneală înaintea celor ce vor ridica glasul

la catafalcul lui și vor aduce, în ceasul despărțirii, salutul științei și al omenirii suferinde celui ce a fost – între elevi, între colegi, la spital, pe catedră, în presa și în literatura medicală universală – profesorul Dimitrie Bobircă !

Doctorul Taifun vede aieva – în Biserica Sf. Gheorghe Nou – o mulțime de capete, făcliile cele mari din cele patru colțuri ale catafalcului și coroanele de flori subt care se ascunde sicriul cu ilustrele rămășițe. Și o lacrimă alunecă din ochii dedublatului comedian.

Două ore !... Nu e nimic. Va fi un ceas mai târziu, dar va fi la el acasă, între pereții cari știu să mărturisească, în ciuda rătăcirii de azi, eforturile și nobleța unei vieți de apostol.

În amintirea doctorului Taifun începu să se insinueze într-un ritm de farmec sfâșietor și cu o suavitate ucigașă (stăruitoare peste cei patruzeci de ani trecuți din epoca adolescenței închinată lui Eminescu) cântecul nemuritor al *Despărțirii*:

„Cântări tânguitoare prin zidurile reci
Porni-vor să-mi cerșească repaosul de veci...
Apoi – de vor – m-arunce în margine de drum,
Tot îmi va fi mai bine ca-n ceasul de acum...
Ci tu rămâi în floare ca luna lui april,
Cu ochii mari și umezi, cu zâmbet de copil;
Din cât ești de copilă să-ntinerești mereu,
Să nu mă știi pe mine, cum nu m-oi ști nici eu !“

Sărmanul Eminescu ! N-o fi scris și el această genială *Despărțire* după ce găsisese, în soba iubitei, vreo scrisoare de la un Vlad Gherasimescu oarecare ?...

Oricum, aici socotelile sunt clare. Adio, Floreal ! Doctorul Taifun nu poate însă să-și smulgă gândurile incerte, șovăielile conștiinței și perdeaua de întuneric agățată iremediabil de acest piron bătut în inimă-i: Este Pupu copilul lui, ori nu este ?... Poate că mai târziu, în anii lui de bărbăție și de luptă, prin caracterul lui, prin destoiniciile lui și prin biruințele lui, va spune cine a fost adevăratul lui părinte celor ce vor ști să înțeleagă.

„În definitiv, iată povara de durere, de dezolare și de ignoranță pe care o duc cu mine în mormânt. Nu mai știu dacă

Pupu e copilul meu ! Încolo, toate sunt în ordine. Plecăm *à l'anglaise* și din casa aceasta, și din viață. Să iau și scrisoarea lui Vlad, ori s-o las destinatarei ? E mai bine s-o iau cu mine. Dar trebuie să las o chitanță în locul ei“...

Doctorul Taifun strânse fragmentele scrisorii și le puse în servietă, apoi, pe o pagină albă, scrise cu litere uriașe:

„Dragă Floreal, nu mai căuta în sobă scrisoarea secretarului-general, fiindcă am luat-o eu. Adio !“

Așeză pagina la loc vizibil, pe măsută, își luă trusa și servieta și ieși din odaie fără nici un zgomot. Scara era suficient luminată de lumina globului electric din fața casei.

Ușa exterioară era închisă pe dinăuntru cu zăvorul Yale.

XXII

Răcoarea nopții de toamnă și tăcerea acestui cartier nou creat impresurată binefacător fruntea împovărată de hotărâri funeste.

Doctorul Taifun străbătu precaut ocolul cu crizanteme și, prin portița liberă, ieși pe trotuar. Dar, în același minut, din colțul trotuarului și din dosul unui masiv de lilioci se ivi un om de statură înaltă sub o pălărie cu streășină largă. La doi pași de doctorul Taifun, omul își luă pălăria cu ceremonie și exclamă mirat:

– Tu ești, Bobircă ?...

Era Vlad Gherasimescu.

Cea dintâi zvâcnire a resorturilor voinții profesorului fu să se repeadă la Gherasimescu și să-l sfâșie cu unghiile și cu dinții. Din fericire, o veche dar neștearsă amintire ținu frâu și anihilă orice năvală. Într-o încăierare de odinioară, cu toată violența atacurilor lui Bobircă, Vlad Gherasimescu aruncase pe adversar cu capul într-un morman de nisip. Își propti atunci călcâiele în trotuar și, fără să-și libereze mâinile, ca să întâmpine mâna întinsă a lui Vlad, doctorul Taifun izbucni, dar cu vocea în surdină:

– Ce demon te scoate înainte-mi în această oră supremă a vieții mele ?

Vlad își puse pălăria cam pe ceafă și își vârî mâinile în buzunarele pardesiului.

Apoi, cu o figură amuzată, dar cu destulă și concesivă prietenie, privind când la globul electric, când la sumbrul și dușmănosul său camarad:

– Așadar, trebuie să treacă o mie de ani ca să vindecăm inima unui cardiolog de micile zgârieturi din anii de școală ?...

Doctorul îl privi de jos în sus, cu drăgălășia unui broscoi care s-a întâlnit cu un cocostârc.

– Ascultă... nu e timp de amintiri și de recriminări. Poate că o providență (în care eu nu cred) te scoate în calea mea, ca să risipești din cugetul meu, închinat clarității, noaptea unei probleme grele ca mormântul...

– Bobircă, la dispoziția ta, în eternitate !

– Nu te bucura prea mult. Ne întâlnim într-un minut fatal. Nu știi dacă peste câteva ore nu-ți vei frânge mâinile de toate câte vei afla și vei vedea...

– Până atunci, Bobircă, eu, unul, regăsesc cu farmec pe camaradul tragedian de altădată... E adevărat că ai cucerit lumea cu știința și cu faima ta de doftor, dar cred că mai grozav ai fi fost dacă te făceai actor.

– Diavol intuitiv, care m-ai prigunit și m-ai persiflat de pe băncile liceului... ține-ți gura, că altfel, în loc de solemnitate testamentară, iese o vulgară încăierare !...

Vlad își scoase mâinile din buzunare și le încrucișă pe pieptul lui de semiexceleță.

– Este evident că nu ești în noaptea ta cea mai amabilă !... Dar ivirea ta neșteptată m-a făcut să pierd din vedere ce caut pe aici. Dacă am văzut bine, ai ieșit din casa lui Vasilescu-Plopu, un dobitoc al meu de funcționar.

– Ei, și pe urmă ?

– Tot aici veneam și eu...

– La dobitocul tău de funcționar ?

– Nu, la curva de nevastă-sa, ca să-i trag două palme și un picior undeva...

Bobircă lăasă pe trotuar servieta și trusa și sări ca o pisică în gulerul lui Vlad.

– Le-am primit eu, și palmele și piciorul !

Gherasimescu se clătină și se trase înapoi.

– Ai turbat, Bobircă ?

– Domnule secretar-general, m-ai insultat sângeros și onoarea te obligă să-mi dai neîntârziată satisfacție !

– Bine, Bobircă. Să discutăm această paradoxală ofensă !

– Vino la mine acasă ! Aici nu putem să ne explicăm. La d-ta acasă, tot atât. Vino, deci, la mine acasă. Trebuie să luminăm în noaptea aceasta toate colțurile iadului !

– Încântat și foarte interesat ! Cât poștești, cum poștești, unde poștești !

– Hai, acum, cu mine.

– Te urmez. Dar nu pe jos. Dă-mi voie să te invit în mașina mea, care așteaptă coala, în strada vecină.

Porniră amândoi de sub globul electric și din fața casei moderniste, fără ca nici unul să observe cum se zbuciumă, sus, o perdea de la fereastră.

XXIII

Chryslerul ministerial făcu numai câteva minute de lângă Hipodrom și până în Bulevardul Lascăr Catargiu. Doctorul Taifun arătă șoferului un mic palat, la un colț de stradă, și mașina se opri.

Vlad Gherasimescu se coborî cel dintâi și spuse tare omului de la volan:

– Nu mai aștepta. Eu rămân aici, la d-l profesor Bobircă. Mâine de dimineață nu am nevoie de serviciile tale. Ești liber până după-amiază.

Doctorul Taifun deschise, în grila dinspre bulevard, cu cheile pe cari le avea la el, o poartă secundară și, tot așa, în palat, o ușă secretă mascată de o cortină de trandafiri agățători. Profesorul mergea înainte, și fostul lui conșcolar, intrigat și curios, îl urma în tăcere. Întoarse mai multe butoane electrice și trecu prin diferite coridoare, până când ajunse într-un hol pretențios și înalt, unde lumina nu era stinsă. Probabil că servitorii, așteptând pe stăpân, adormiseră și lăsaseră becurile aprinse... Alături, în sala de așteptare a clienților, același lucru, cu amănuntul supărător că cineva era trântit pe o canapea și sforăia...

– A... Iată un scandal pe care-l voi pedepsi aspru !..

Și doctorul Taifun trase de picioare pe adormit. Dar și doctorul Taifun și Vlad, care se apropiase, căscară ochii mari. Adormitul sări în sus, șovăi o clipă, apoi se lovi cu palmele peste ochi:

– M-am deșteptat de-a-binelea, sau am trecut dintr-un vis într-altul ? Boby și cu Vlad împreună !..

– Hristudorache al nostru !

– Iancule ! Cum ai ajuns tu în București ? Ce vasăzică asta ? Nu mai înțeleg nimic !..

– Bobircă dragă, e foarte simplu. E adevărat că dacă am fi pe vremea lui Euripide ar trebui să încep să rostesc jalnic, ca Polidor:

Ἦκω νεκρῶν κενθμῶνακί σκοτόν πύλας
λίπῶν ἰν' Ἄιδος χωρὶς ὠκιστακ Θεῶν¹

...Dar pe vremea noastră ce minune poate să mai fie ? Am plecat din Constanța la câteva ceasuri după tine, cu trenul reglementar, și am ajuns la miezul nopții în București, oraș mare, populat și fericit². Și chiar dacă n-aș fi avut un tren atât de potrivit, ai uitat că de la Constanța la București faci cu avionul un ceas și ceva ? Ajungând aici la tine pe la 12 noaptea, am găsit pe oamenii tăi în așteptare. Pasămite le-ai trimis cuvânt

¹ Sosesc, lăsând tărâmul celor morți și porțile întunericului, unde sălășluiește Hades, bașca de ceilalți zei (*Ecuba*, Euripide) (*n.a.*).

² *Anabasis*, cartea I, cap. 2 (*n.a.*).

că vîi spre miezul nopții, și veghind noi și așteptându-te, am pățit ca fecioarele din *Evanghelie*, cari așteptau pe mire...

– Ne-ai convins, Dodorache. Cazul tău o fi cazul fecioarelor din *Evanghelie*, dar nu este cazul lui Polidor, fiul Ecubei. Ești tu în carne și oase. Însă n-a lipsit mult ca eu să ajung să dublez pe Polidor... Să trecem în bibliotecă și să deșteptăm pe oamenii mei, ca să ne pună samovarul de ceai. Orice ar fi să iasă din întâlnirea și din dezbaterile noastre, vreau lângă noi susurul samovarului, sfetnicul meu din campanie...

Vlad și Hristudorache rămăseseră un minut de vorbă, pe când doctorul Taifun își chema servitorii și deschidea ușa bibliotecii, ușă largă și sculptată ca de biserică. Intrară câte trei în camera înaltă, tencuită pe toți pereții cu rafturi de cărți, în dulapuri deschise, și se așezară la masa dreptur șiulară din mijloc, subt policandrul cu globuri mate.

Doctorul Taifun avea în față pe Hristudorache. Vlad ocupă latura a treia. Hristudorache ridică două degete în sus, ca la școală și ca la Cameră:

– Vorbesc cel dintâi. Domnule profesor, subita d-tale plecare din Constanța a consternat pe clientul nostru Arvanitide și pe toată familia lui !! Așevăr îți spun: au plâns când m-am dus la ei și le-am anunțat că ai plecat fără de veste la București, chemat de o telegramă urgentă. Ce să-ți mai istorisesc ce-a mai fost o dată cu criza de lacrimi !... Dar, deși zgomotoși și melodramatici, grecii sunt și oameni de acțiune. Arvanitide e armator și arhibogat. S-a dat jos din pat, m-a luat de braț și m-a dus la casa de bani. Mi-a deschis-o și mi-a pus subt ochi sertarele, pline cu valută forte. Apoi bietul om mi-a vorbit cu un accent care făcea de prisos orice discuție:

„Ia de aici cât vrei. Ia trenul sau avionul... (Fă cum știi.) Dar du-te la București și adu-mi înapoi pe profesor. Îl voi plăti ca un rege ! Însă nu ca un rege îl chem, ci ca un bolnav nenorocit, pe care marea lui datorie de vindecător i-l pune în sarcină și pe conștiință.“

– Iancule, armatorul tău vine și mă răstignește cu al doilea rînd de piroane !...

Doctorul Taifun își încleștă pumnii, se posomorî groaznic, apoi sări în sus, ca aruncat de resortul unei energii eroice:

– Grecul tău are dreptate ! Întâi datoria și onoarea, întâi cele clare și apoi cele obnubilate ! Voi amâna totul și, până când va fi să dau ochi cu moartea, îi voi face încă o farsă: îl voi reține în viață pe Arvanitide ! Vom pleca la Constanța cu primul tren !

Hristudorache se ridică în picioare și, cu brațele la piept, execută un salamalek oriental.

– Bobircă dragă, să trăiești ! Mai-nainte de a-i da viață lui Arvanitide, mi-ai dat mie obraz și crezământ. Și acum, întrebarea care îmi frige gâtul de când m-ai tras de picioare și m-ai deșteptat... Bolnavul tău e bine, nu e așa ?

Cu ochii în jos, cu vocea surdă, doctorul Taifun răspunse:

– E în afară de orice primejdie...

– Slavă ție, Stăpâne ! Deși tu, Bobircă, ești straniu de concentrat și mi-ai spus câteva cuvinte enigmatice, nu mai întreb nimic și las totul la dispoziția ta. Dar cel puțin tu, Vlade, ai putea să-mi spui de când această schimbare fericită și cuminte în raporturile dintre voi ?

– Hristudorache, întreabă pe Bobircă... Ne-am întâlnit acum vreo jumătate de oră și sunt... un fel de captură de război...

Mătăhălos și liniștit, Vlad Gherasimescu își aprinsese o țigare și o fuma lăsând capul într-o parte.

Doctorul Taifun se ridică dârz, solemn, profesoral, ca la o dispută academică.

– Hristudorache, deși suntem în jurul unei mese civile, și în mijlocul ei, în loc de crucifix, va fi un samovar, tu ai, în noaptea aceasta, chemare și fotoliu de mare judecător... Tu ne prezidezi, tu ne judeci, iar eu și cu Vlad suntem, în jurul tău, de-a valma, martori, avocați, acuzatori și acuzați.

– Cu o singură condiție, Bobircă, să nu-l obligi pe judecător să-și falsifice natura lui de brav burghez și să te imiteze în gravitate.

– Ascultă, Hristudorache ! Acuz pe Vlad Gherasimescu că a insultat trivial în fața mea pe o femeie pe care o iubesc.

Am luat asupra mea insulta și pretind lui Vlad să-mi dea satisfacție. Dacă nu era situația noastră socială, trebuia să umplem imediat de sânge locul unde am auzit insulta... Nu știu dacă acest sânge nu va trebui să curgă și acum, cu martori, cu proces-verbal și cu toate formele duelului...

– Tribunalul primește consternat această plângere adusă împotriva lui Vlad Gherasimescu. Când s-a produs insulta și unde ?

– Acum mai puțin ca un ceas, înaintea casei femeii ce mi-e dragă și fără ca ea să fie de față.

– Vlade, ai cuvântul !

XXIV

Ușa bibliotecii se deschise și feciorul de casă, ajutat de jupâneasă, aduse și instală în centrul mesei un maiestuos samovar, cu toată pompa lui de cești, de chisele și de gustări.

După ce servitorii se retraseră, Vlad Gherasimescu, tot cu țigara între degete, întrebă, jumătate mucalit, jumătate plictisit:

– Onorat tribunal, dați-mi voie să întreb dacă situația mea de acuzat nu desființează sau nu confiscă cumva titlul meu de invitat al profesorului și colegului Bobircă...

Doctorul Taifun se grăbi să declare, turnând lui Vlad primul pahar de ceai:

– Cele două planuri nu se intersectează: ești mosafirul meu și totuși cel ce m-ai insultat.

– Bine, așa să fie. Domnule președinte, vă rog să suspendați ședința până după primul pahar.

Degajat și plin de poftă, ca după un spectacol târziu, secretarul-general se servi copios din toate anexele samovarului. Apoi, cu al treilea pahar în mână, deschise singur ședința:

– Scumpe Bobircă, îți jur că până în noaptea aceasta eu n-am știut ce rol, ce parte, ce importanță are în viața ta doamna Floarea Vasilescu-Plopu. Oarecari flecării mi-au ajuns la ureche.

Dar cine ia în seamă șoaptele mahalalei !... Ce căutam acasă la ea și pentru ce am rostit acele cuvinte de insultă, pe cari sunt dezolat că le-ai luat asupra-ți ? Iată adevărul și iartă-mă că ți-l spun pe șleau: Doamna aceasta mă costă o mulțime de parale, și bărbatî-său, care este funcționar în ministerul meu, mă costă o mulțime de favoruri, locuință, avansare etc., etc. Are un copil în vârstă de doi ani, și aproape m-a convins că eu aș fi adevăratul lui părinte. De câteva zile, copilul e bolnav. Doamna mi-a cerut bani și un concediu de trei zile pentru Vasilescu-Plopu. I-am trimis azi cinci mii de lei. Dar ce s-a întâmplat ? De obicei, curier între noi este ușierul meu Neagu, un om devotat, însă cu dambila. Aseară nu se mai ținea pe picioare. Atunci am trimis banii și o scrisoare printr-un alt servitor. Probabil că acest al doilea servitor, după ce mi-a făcut comisionul, a fost imprudent, s-a lăudat față de Neagu, a provocat invidia lui... în sfârșit, nu știu ce a fost... Atâta numai că, după ce s-au certat și s-au încăierat, Neagu, încă destul de beat, dă buzna – acum câteva ore – în cabinetul meu și-mi pune sub nas, cu niște aere și cu niște gesturi pe cari numai marele nostru Ion Brezeanu ar putea să le redea, o scrisoare smulsă din mâinile adversarului: „Ca să se încredințeze Excelența voastră cine sunt oamenii pe cari vreți să-i faceți oameni de încredere în locul meu... în locul lui Neagu, câinele credincios al Excelenței voastre !” Am scrisoarea la mine în buzunar. Este o scrisoare a șefului meu de cabinet și, în același timp, spre rușinea mea, nepotul meu, Titu Mărgărit, către d-na Vasilescu-Plopu. Scrisoarea trebuie să fie de aseară, dar n-are dată, n-are stil, n-are educație și e un monument de destrăbălare și de anarhie sufletească. Deși citirea acestei scrisori este penibilă, te rog, iubite Hristudorache, s-o citești cu glas tare, căci ea explică, dacă nu și justifică, exasperarea mea, demersul meu și insultele pe cari le-am rostit...

Hristudorache luă scrisoarea – grozav de mototolită, ca un document smuls prin luptă — și o netezi cu palma sub lumina abundentă și mată. Era cu *en-tête* oficial. Hristudorache citi:

„Să fiu al dracului, Floflocel, dacă am cu ce plăti manichiura și bașchișurile de mâine de la dineul diplomatic ! De câtva timp,

nimic nu mai pică, vorba ăluia de la Sinaia !... Toată nădejdea – și a mea, și a ta – este la harpagonul de Hagi-Tudose, adică la unchi-meu... Pă el, Floflocel ! Mi se pare că iar s-a oprit barza, cu milioane în cioc, pe coșul ministerului nostru. Scrie-i că s-a îmbolnăvit plodulețul (al cui este, Floflocel ticălos, al lui ori al meu ?) și cere-i gologani. Vezi, eu sunt modest, nici inimă de tată nu prea am, nici bani la buzunar...

Da' nu te mai boci atâta ! Lasă, că nu pieri sămânța rea ! Fie că o fi a lui unchi-meu, fie că o fi a mea... Îmi cunosc bine rezistența neamului !... Un fleac de boală de copil, și atâta tot !

Nu mai plânge, Bebi,
Nu te izmeni;
Nu mai plânge, Bebi,
Nu mă plictisi !

sau cam așa ceva... Alivoar, Floflocel ! Spune-mi când..."

Hristudorache își întrerupse lectura. Scandalizat și el de ultima frază din scrisoare, rosti mai mult dramatic decât comic:

– Tribunalul nu mai poate citi sfârșitul...

XXV

O tăcere jenată și grea încovoie capetele celor trei colegi, cari – împovărați și ei de păcate mari și mici – erau totuși fiii unei generații crescute în cultul formelor exterioare și în tradiția conveniențelor civilizate.

În această tăcere prelungită, se auzi din stradă zgomotul unei mașini și pocnitura portierei care se închide, iar îndată după aceea, în palatul cufundat în tăcere, zbârnâi soneria de la intrare.

După oarecare parlamentare depărtată, amestecată cu pași cari se apropiau, ușa bibliotecii se deschise și feciorul se arătă, somnoros și rău dispus:

– E o doamnă cu un copil în brațe, care voiește numaidecât să vorbească cu domnul profesor... Zice că e un caz grav...

Surprinși, dar toți deodată bănuitori, cei trei colegi se uitară unul la altul. Doctorul Taifun porunci servitorului:

– Poștește pe această doamnă aici, în bibliotecă.

Mai înainte ca să fie văzută și recunoscută, Floreal văzu de departe, din umbră, pe cei ce stăteau în jurul mesei, sub policandru cu lune pline. Apriga ei intuiție de mamă și de femeie în primejdie o făcu să prindă aproape întocmai cuvântul situației. „S-au împăcat ciobanii... Vai de biata lupoaică ! Dar cine o fi celălalt ? Cu ajutorul Sfântului Nicolae, un prieten“...

– Pofțiți, doamnă ! Intrați.

Floreal apără în lumină, într-o mantie neagră, lungă, ca de călugăriță, și sub un vâl des, care o acoperea și pe ea, și pe copilul ținut în brațe. Vâlul căzu deodată cu o precizie pare că învățată în douăzeci de repetiții. Ca și cum n-ar fi văzut decât pe doctorul Taifun, Floreal înaintă spre el, arătându-i copilul palid, pare că fără viață, și dând pe spate splendida ei cosiță de inele negre. Femeia din *Biblie* înfățișa regelui Solomon copilul pe care trebuia să-l spintece gealatul !...

Doctorul Hristudorache îngălbeni, fără ca să prindă de veste altcineva decât Floreal, și se rugă în taină:

„Ο Θεός ιλάσθητί μοί τῷ ἀμικτωλῷ !“¹

Cu glasul în surdină, răgușit de emoție, dar imperios și dramatic, Floreal interpelă pe doctorul Taifun:

– Ce otravă i-ai dat copilului, domnule profesor ? De ce este așa moale ca o cârpă și nu se mai deșteaptă ? Să nu te fi împins necuratul să-i fi făcut vreo injecție copilului ! Cu mine ți-ai găsit nănașa !... Sunt nepoată de țigancă vrăjitoare, domnule profesor, și pentru viața copiilor mei pun viața mea ! Eu nu sunt cocoană de alea care azvârlă copiii în closet ! Dacă nu vrei să înțelegi cine e tat-său, eu sunt mă-sa. Să nu fie vreo drăcie la mijloc, că, așa cum mă vezi, mă duc să scol din somn pe primul procuror și bem toți ceaiul al doilea la Parchet !...

¹ Dumnezeule, îndură-te de mine, păcătosul ! (n.a.).

Mama, plină de dureri, dădea vădit actriței cu mult înainte, și viața pasionată, alarmată și sălbatică răscumpăra cu abundență pe femeia vicleană...

Vijelia acestor sentimente, primitive și irezistibile, răscoli pe cei trei ca pe niște frunze de toamnă și-i aruncă în sus de la locurile lor. Se grămădiră în jurul copilului – în primul loc cei doi medici – complex și divers emoționați.

Hristudorache, care îl vedea pe Pupu întâia oară, îi apucă mânuța, îi urmări pulsul câțva timp și apoi, contemplând capul galeș, răsturnat pe sânul maică-sii, exclamă ca un Arhimede iluminat, care nu mai ține seama de nimic și fuge gol din baie:

– Bobircă, este copilul tău ! Este leit capul tău de acum aproape cincizeci de ani, când dădurăm împreună examenul de bursă ! Ți-o afirm cu dovezi pe cari tu le-ai uitat. Am între amintirile mele o fotografie de pe atunci: tu și eu după ce am izbutit la examenul de bursă. Mai ții minte ? Bietul tata, Dumnezeu să-l odihnească, ne-a dus pe amândoi la Mandy și ne-a fotografiat. Păstrez și azi fotografia. Ți-o arăt astăzi la Constanța ! Extraordinar ! Bobircă, este copilul tău ! Te rog, doamnă, lasă-l în brațele mele și liniștește-te, că nu-l amenință nici o primejdie. Dă-l încoace la mine fără teamă; sunt și eu doftor... Sluga d-tale, doctorul Hristudorache din Constanța...

Apoi, privind la doctorul Taifun și pipăind bandajul de la urechea copilului:

– Ce a fost ?

– Otită medie, operată.

– Vasăzică, ceva care a trecut...

Cuvintele și atitudinea lui Hristudorache limpeziră, pentru Floreal, punctele dificile, pozițiile respective și tot înțelesul strategic al situației. Doctorul din Constanța a rămas și continuă să fie aliatul ei ! Zguduită de acest ajutor neașteptat, de duioșia cu care Hristudorache ținea pe Pupu în brațe și de tăria convingerii lui – Pupu este copilul lui Bobircă ! – Floreal fu gata să izbucnească în lacrimi. Dar, atentă și intuitivă ca o vulpe, ea zări pe masă, între farfuriore, scrisoarea citită adineori, își comprimă lacrimile și, făcând niște cruci mari, pravoslavnice, binecuvântă pe Hristudorache:

– O, domnule doctor Hristudorache ! Dumnezeu să-ți dea tot binele și tot norocul, d-tale și familiei d-tale, că vrei să înțelegi adevărul și nu te dai în lături să-l mărturisești !

– Doamnă, dacă îți inspir această încredere, și fiindcă mai sunt și doftor de copii – îndeosebi pentru copiii pe cari mi i-a dăruit Aspazia, nevastă-mea – te rog lasă-l pe copil în grija mea. Bobby dragă, ajută-mă să-i fac un locșor bun între perne, colea, pe canapea...

– Nu, Hristudorache... Dă-mi voie să sun să-i aducă de sus un pled și o perniță.

– Te rog stăruitor, nu te osteni și nu-ți osteni oamenii. Am eu un pled excelent și o perniță făcută de mâna Aspaziei. Vlăde, fii bun, adu-mi din hol căpătâiul pe care dormeam adineori. E sacul meu de noapte.

În acest minut de dizlocare generală, Floreal se apropie de masă și, cu aerul că-și pune în ordine mantia de pe ea și costița revărsată, fură cu ochii toată scrisoarea lui Titu Mărgărit. Dar Pupu – în brațele abile și afectuoase ale lui Hristudorache – suspină de câteva ori, porni pare că să plângă și apoi se cufundă, toropit de somn și cu capul pe urechea bandajată, în coca de puf, de olandă și de lână. Floreal alergă lângă el.

– Nici o grijă, doamnă ! Doarme ca un pașă !... E un noroc că doarme atât de bine. Când va binevoi să se deștepte, îi vom premeni pansamentul. Ce doctor l-a îngrijit ?

– Un elev al profesorului, doctorul Samuely.

– Sau el, sau eu... vom vedea !

XXVI

Floreal întârzie o clipă lângă copil, se aplecă asupra-i, îl sărută ușor și-l închină.

Apoi, hotărâtă, oțelită de voință și de planuri superior stăpânite, reveni lângă masă. Cei trei așteptau în picioare. Bobircă se uita la ceasornic, fără să-l vadă; Gherasimescu își căuta țigările;

Hristudorache ațintise scrisoarea și pare că întindea mâna ca s-o ascundă.

Cu o cutezanță de mare strateg în fața unui obstacol ce trebuie răsturnat, Floreal opri gestul lui Hristudorache.

– Nu, scumpe doctore !... Las-o aici, la vedere ! Domnule profesor, mai este încă vreme. Domnule secretar-general, luați loc, vă rog... Apoi, indiferentă și superbă, ridică scrisoarea între două degete, se făcu că o străbate într-o clipă și, ca și când ar fi fost o notiță de avocat sau de parlamentar, o păstră între degete, plimbând-o în sus și în jos. Domnilor, erați trei la această masă. Dați-mi voie să ocup eu latura a patra. Dar să-i zicem banca acuzaților. Domnule doctor Hristudorache, deși mi se pare că te văd în această noapte, ori mai bine în această dimineață, întâia oară în viața mea (ochii lui Hristudorache avură un joc speriat și curios), totuși, simt în d-ta pe cel ce mă înțelege, mă compătimentește și poate să-mi susțină procesul. Fii apărătorul meu ! Nu !... fii judecătorul meu, tribunalul meu, divanul care ascultă, cântărește cu înțelepciune și se rostește cu dreptate !

Hristudorache, Vlad și Bobircă se priviră unul pe altul, mirându-se, în conștiința lor, că Floreal îi readuce – pare că în felul unui mediu cu ochii legați – la nivelul și în atmosfera întreruptă adineaori prin invaziunea ei. Hristudorache îi răspunse:

– Doamnă, îmi reînnoiți un mandat și o calitate pe cari le dețineam, prin voința amicilor mei, în momentul când ați intrat în bibliotecă.

– Cu atât mai bine ! Domnule doctor Hristudorache, sunt la tribunal, la Curtea marțială, la Casație... unde poftiți ! Ascultă-mă și judecă-mă ! Iată și un început de dosar. Și probabil că mai aveți încă o scrisoare, încă un document în servieta d-lui profesor... Pe celelalte documente vi le voi prezenta eu, în copie sufletească... a, un dosar enorm, ud de lacrimi și de sânge... Floreal aruncă scrisoarea dintre degete și lăsă capul în piept, cu aerul că gonește un val de emoțiune intempestivă. Apoi, cu fruntea sus: Domnilor, nu vă cer milă, ci dreptate. Întâi dreptate ! Când veți recunoaște că am dreptate și îmi veți da-o, atunci mila dv. va fi nu o pomană, ci un balsam evanghelic. Recunosc că stau înaintea dv.

ca o mare vinovată... Aveți aci de față dovezi zdrobitoare și dv., domnule profesor, și dv., domnule secretar-general – *sauf respect* – sunteți tovarășii mei de infamie și de adulter. Ați citit la mine acasă, d-le profesor, scrisoarea trimisă mie de d-l secretar-general, și din această scrisoare ați înțeles natura raporturilor dintre d-sa și mine, ați înțeles că i-am cerut bani și că l-am făcut să se creadă tatăl copilului meu. Ați citit probabil tot așa aici, între dv., scrisoarea aceasta, scrisă mie de d-l Titu Mărgărit, nepotul și șeful de cabinet al d-lui secretar-general, și ați stabilit aceeași situație, aceeași legătură rușinoasă, aceiași bani ceruți și aceeași mistificare cu paternitatea copilului... Suntem la tălpile ticăloșiei: adulter, mistificare și escrocherie... Și să credeți că nu scot nici o consolăție din faptul că partenerii mei aparțin Universității și înaltei administrații...

E adevărat, d-le profesor, că situația dv. față de mine (dacă nu și a mea față de dv.) intră într-o categorie specială. Vom ajunge la ea în curând. În această clipă nu pot goni dinaintea ochilor minții mele icoana atâtor femei cinstite, atâtor venerabile matroane, cari, acum, spre dimineață, dorm între copiii lor, subt candela și icoanele sfinte din perete. Cât am dorit să fiu și eu la fel cu ele !.. Și după ce am căzut și mi-am pângărit căsătoria, cât m-am luptat și m-am rugat să nu cad mai jos, ci să mă opresc măcar aci, între femeile care au greșit, s-au pocăit și au fost iertate... Dar pentru asta trebuia, d-le profesor, să-mi întinzi o mână iertătoare, să mă declari absolvită, fiindcă sunt mama copilului ce mi-ai dăruit, și să-mi dai adăpostul și cinstea numelui d-tale !

XXVII

– Cine sunt, de unde viu și cum am ajuns complicea dv. ? Tatăl meu este un pictor celebru, unul dintre numele glorioase ale picturii românești, mort pe când eram de-abia copilă, și căruia nu i-am zis niciodată tată fiindcă eram copil nelegitim. Mamă-mea era țigancă florăreasă și modelul pictorului. Sunt

câteva pânze vestite, cari o arată pe biată mama, în anii ei – puțini și grabnici – de oacheșă frumusețe. A murit înaintea tatei. Au venit atunci rudele mamei, în frunte cu mama bătrâna (toți țigani de șatră de prin Vlașca) și m-au cerut cu tãmbãlãu. Așa am auzit de la bunica de culoare albă, care m-a crescut. Tata n-a voit să mă dea și și-a gonit rudele cu poliția. Ce gânduri o fi avut el cu mine, nu știu ! A făcut o mare greșală ! Aș fi crescut între țigani, aș fi trăit după pravilele lor barbare, n-aș fi cunoscut nici infamia socială, nici infamia conștiinței...

Părăsindu-mă și tata pe când aveam de-abia trei ani, am trăit în casa bunicăi, o sfântă femeie, vrednică să stea între sfintele din călindar. Fără să fiu copil recunoscut, totuși, tata a lăsat cu limbă de moarte ca din venitul cutărei case pe care o avea și el, neamurile să mă crească și să mă țină în școli. Dar neamurile m-ar fi trimis la mături și la bidinele. Sfânta bunicuță însă m-a dus de mână la școală, precum mă ducea și la biserică, și nu s-a odihnit, și a alergat, și s-a zbatut, și s-a luptat cu toată lumea până ce m-a văzut absolventă a claselor primare și apoi bursieră într-un mare liceu de fete de aici din București.

S-a dovedit că bunica avea dreptate. Nu eram proastă, m-am simțit iubitoare de carte și am fost mereu printre elevele cari își dispută primele distincțiuni. Scumpa bătrânică și-a încheiat viața ei de jertfe, de milostenii și de cucernicie după ce am trecut examenul de bacalaureat, la care am fost clasificată cea dintâi.

Rudele mele de pe tată s-au grăbit să pună mâna pe venitul căsuței, rămas mie prin testament verbal. Rudele de pe mamă se risipiseră de mult... Mai văzusem uneori pe mama mamei, căruntă, coroiată, cu pipa în dinți și cu ghiocul la brâu.

M-am găsit singură în acest oraș, haotic, crescut și învârfuit după război cu lopețile avidității și ale desfrâului. Fată de nouăsprezece ani, urcând scările tuturor autorităților și instituțiilor – subt ochii lubrici ai domnilor de la ghișeuri și de la biurouri – ca să găsesc ticăloasa de leafă din care să trăiesc și să-mi sfârșesc studiile universitare... Mă înscriisesem la Facultatea de Științe și am trecut anul întâi cu bun examen. Dar cum să merg mai departe ? Cine te ajută să completezi ori să corectezi cinst

lipsurile unei educații numai teoretice ? Aș fi voit să învăț vreo meserie manuală, să lucrez noaptea, și ziua să mă duc la facultate.

M-am îndreptat către unul din foștii prieteni ai tatălui meu, singurul care nu uitase că răposatul lui amic are un copil din flori... Era și el tot pictor, celebru ca și tatăl meu, și un om de o îngerească bunătate. A murit anul trecut. M-a primit cu noblețe, m-a ajutat adeseori cu bani și a stăruit să învăț dactilografia în biuroul unei surori a lui.

Am învățat dactilografia și am ajuns, în iuțeală și în exactitate, pe cele mai bune lucrătoare. Dar am făcut greșala neiertată să nu rămân în acel biurou modest, ci să mă prezint la un concurs de dactilografe deschis de ministerul dv., d-le secretar-general, pe vremea când dv. făceați parte din altă formație politică și nu conduceați trebile departamentului.

Spre nenorocirea mea, am izbutit la concurs și am fost repartizată în biuroul d-lui Vasilescu-Plopu. Omul acesta a fost piatra rea a vieții mele și pragul peste care am trecut în beciurile infamiei. Domnule secretar-general, când stați în marea dv. biurou și discutați și dezlegați problemele grave ale gospodăriei naționale, nu simțiți cum urcă spre dv., din adâncurile piramidei administrative, suspinele și deznădejile bietelor femei funcționare ? Ce atmosferă ! Ce constrângere sufletească ! Ce vastă cultură de bacili ai disoluției morale ! De la biurou la biurou, se înnoadă și se deznoadă zilnic miile de rețele ale ochilor vicleni, ale flirtului, ale cancanului, ale poftelor curvare și precurvare, ale geloziei și ale spionajului ! Apostolii emancipării femeilor, când trec prin biourourile noastre mixte, trebuie să încerce mari și înfricoșate zguduiri sufletești !...

Am trăit un an de zile în această lume înăbușitoare și am căutat s-o neutralizez printr-o muncă încordată și exemplară. Pe fetele colegi le-am câștigat cu răbdarea și cu purtarea mea totdeauna discretă. Cu șefii mei am dus-o însă greu. Nu mi se întâmplase până aci să văd oameni cari să-și pună toate silințele și să voiască din răspuțeri să fie năzuroși, mojici, tirani, într-o ureche, călcători ai dreptății și ai demnității omenești. Dar

tiranul cel mai nesuferit, caracterul cel mai prefăcut și mai viclean, sufletul cel mai diform din toată colecția șefilor mei era șeful de biurou de care depindeam: d. Manole Vasilescu-Plopu.

Într-o sâmbătă, înainte de amiază, îmi aduce un vraf de hârtii de copiat și-mi spune ursuz și privindu-și vârful ghetelor: „Să știi că trebuie să mi le scrii până diseară. Și mâine, după-prânz, să mi le aduci negreșit acasă, pentru că vreau să le prezint secretarului-general la d-sa la domiciliu“...

Era o corvoadă ilegală. N-am protestat, m-am supus, am lucrat hârtiile, și a doua zi, duminică după-prânz, i le-am adus acasă. D-l Vasilescu-Plopu, care potrivise lucrurile astfel ca să fie singur, m-a prins în cursă și m-a necinstit !

Vă dați seama, judecătorii mei, de prăpastia sufletească în care m-am văzut după fapta fără nume a șefului meu de biurou ? Așa începea viața pentru mine ? Aceasta era realitatea în care trebuia să răsădesc sărmenele mele visuri de fată dornică să muncească cinstit și să se țină întocmai de principiile auzite de la bunică-sa ? Acestea erau omenia, mila, probitatea, ocrotirea pe cari o biată fată orfană și săracă le găsea în inima și în atitudinea celor chemați să-i apere și să-i asigure moralitatea ?... Închipuți-vă starea mea sufletească de atunci și înțelegeți cum germinează și evoluează, în sute de cazuri analoage, cruda dezamăgire, răzvrătirea, anarhia și toate proiectele răzbunătoare !

XXVIII

– Rămăsesem însărcinată... M-am dus la binefăcătorul meu și i-am spus toată tragica mea întâmplare. Acest om bun și iubitor de oameni a găsit în ființa lui năvala unei sfinte indignări. Era intim prieten cu ministrul nostru de pe atunci. Dar mai-nainte de a ajunge la ministru, a avut câteva întrevederi cu omul care mă necinstise. L-a pus înaintea acestei alternative:

„Ori te căsătorești cu funcționara de care ți-ai bătut joc, ori te chem la răspundere în fața ministrului și a opiniei publice“...

Nici eu n-am rămas cu brațele încrucișate. I-am vârat lui Vasilescu-Plopu între ochi țeava revolverului: „Ori mă duci la primărie, ori te duce mă-ta la cimitir“...

Șiret, perfid, fără pic de nobleță precum era, trebuia să fie și poltron. Nu atât de frica scandalului, cât de frica revolverului, a trebuit să cedeze și să mototolească la repezeală o căsătorie civilă și religioasă, pe care am săvârșit-o în Găești, târgul său de obârșie. Atunci am cunoscut a doua piață-rea a vieții mele, pe cocoana Patița, mama lui Vasilescu-Plopu.

Ar trebui să umbli și să răscolești multe țări ca să-i găsești pereche cocoanei Patiții... Vreo câteva luni, când am trăit sub același acoperiș cu ea, aici, prin Dealul-Spirii, au fost luni de mucenicie și de răbdare supraomenească. Voia, dragă Doamne, să învețe pe noră-sa cum să-și chibzuiască gospodăria și cum să facă fericirea casei și a bărbatului. Din mila Domnului, n-a putut să stea până la nașterea fetei și s-a înapoiat lângă cumnată-mea, fată mare, la Găești.

Soacră-mea nu m-a iertat niciodată că am intrat în casa lui fiu-său „goală pușcă“... A rămas neclintit încredințată că eu am sărit în capul lui Vasilescu-Plopu și că toată neomenia lui a fost, în realitate, o șarlatanie a mea. Soacră-mea mi-a scos ochii fără milă, ca la privighetori, că dacă nu cădeam eu, belea, în vatra lui fii-său, el era să se însoare cu fata unui băcan milionar din Găești, pe care cocoana Patița o pândea ca pe o cireașă coaptă.

Am tăcut, am înghițit, m-am resignat... O mângâiere tristă și dulce începea să mă cuprindă pe măsură ce mă apropiam de ceasul facerii. Judecătorii mei, fiind bărbați, nu puteți să cunoașteți energiile, efluviile și duoșiile pe cari maternitatea le dăruiește sexului nostru... Uram pe cel ce mă făcuse, cu sila, mamă, dar iubeam de mai-nainte pe bietul copil, nevinovat de monstruoșitatea tatălui...

Părăsisem ministerul imediat după căsătorie, deși Vasilescu-Plopu mi-a tras din pricina aceasta prima pereche de palme. Voiam din tot sufletul să fiu și să rămân cinstită. Voiam să nu

mai văd toată ziua, cot la cot cu mine, alți bărbați, toți mai politicoși și mai puțin respingători ca Vasilescu-Plopu. Am rămas deci acasă, cosând bonețele și cămeșuici pentru bietul și așteptatul meu odor, cântând de jale și pregătind de mâncare pentru bărbatul care se înapoia de la birou.

Am născut în bune condiții. Am îndurat cu tăria strămoșelor mele oacheșe tratamentul barbar al moașei din mahala și am putut să pun în gura fetiței un uger plin. Cocolașul, spre norocul meu, a renunțat să mă mai învețe cum să fiu mamă și a rămas la Găești. Am cumpărat cărți de puericultură, am gonit multe din superstițiile tradiționale de lângă leagănul copilului și am găsit o ascunsă mulțumire să veghez, ziua și noaptea, vlăstărașul care îmbobocea trandafiri de sănătate.

Am trăit trei ani liniștiți și ascunși. M-am închis în mine însămi, am citit în taină cât am putut mai mult și m-am deprins să contrafac în ochii lui Vasilescu-Plopu pe soția cadână, muncind toată ziua, înghițind toate capriciile și mojițiile bărbatului și numărând toți pașii copilului. Ieșeam rar din casă, mă feream să leg prietenie cu vecinii și nu aveam prieten și sfetnic decât pe înțeleptul părinte Vasilie, parohul parohiei noastre.

Timpe de trei ani, Vasilescu-Plopu a găsit aceste condiții de viață casnică aproape pe gustul lui și acceptabile. Foarte rar îmi cerea să apar cu el în lume și câteodată – când dădea de bilete gratuite – mă lua la teatru sau la cinema. Îmbrăcămintea, toaleta, apa mea de Colonia rămăseseră, tainic, tot în sarcina scumpului meu protector, pictorul și tatăl meu adoptiv. Lucrul acesta cred că n-a rămas nemirosit de Vasilescu-Plopu, dar s-a făcut n-aude, n-a vede, și mai pe urmă, pe intuițiile lui fals interpretate, și-a permis să construiască niște planuri și niște tendințe de o răzvrăitoare infamie. Această letargie conjugală a ținut trei ani. Dar după trei ani a început era construcției cartierelor funcționărești, cu facerea tablourilor, cu repartizarea loturilor, cu intervențiile și cu luptele de influență cari nu puteau să lipsească. Vasilescu-Plopu, urăcios și nesuferit, cum se simte și el din când în când, a conceput o idee simplistă și practică: să se dea la o parte și să vâre pe nevestă-sa în acest concurs de intrigă și de favoruri... Lucrurile

s-au târăgănat, miniștrii și partidele politice au făcut cu schimbul, până când amicii dv. de azi au fost chemați încă o dată la cârma treburilor publice.

Vasilescu-Plopu a început cu mine un fel de curs de morală specială, tratând despre „femeile inteligente“ cari, în cazuri grele și grabnice, pot să ajungă, prin dexteritatea lor firească, acolo unde soții greoi, boccii și militarizați nu pot să răzbată. Pleca mereu de la pilda soției, să zicem, a unui căpitan, care poate să răzbească la toți șefii soțului ei, pe când el, paralizat de reglementele militare, nu poate... decât să conteze pe abilitatea neveste-sii. În același timp, Vasilescu-Plopu mă trimitea cu fel de fel de cereri și de instrucții pe la directorii de serviciu, pe la ingineri și pe la toți oamenii în mâna cărora știa sau credea el că stă afacerea viitoare a noastre case.

Într-o zi, la masă, revoltată de toate aceste demersuri la care mă împingea soțul filosof și îndeosebi alarmată de prea marea amabilitate a arhitectului-șef – gata să-mi acorde tot ceea ce cerusem – am intrat într-o crâncenă explicație conjugală.

„Nu înțelegi ce preț îmi cere arhitectul d-tale pentru acest tip de casă și pentru lotul pe care-l poștești ?“

„Te-am întrebat eu ?“

„Da, dar te întreb eu ! Vrei să cumperi cu cinstea neveste-tii, protecția și consimțământul acestui om ?“

Atunci Vasilescu-Plopu a avut o mutră și niște priviri cari echivalau cu un fel de întoarcere pe țevi, în casă și în chiuvetă, a dejecțiunilor din hazna.

„Ia ascultă, madam, pe mine nici nu mă cumperi, nici nu mă vinzi ! Ce tot îmi dai zor cu sfielile și cu scrupulele d-tale ?! Ne cunoaștem de atâția ani... Ce, crezi că eu nu știu cu ce plătești d-ta ciorapii, pantofii și parfumurile d-tale ?... Ia să mă slăbești !“

I-am răspuns într-un acces de subită nebunie:

„De cine vrei să vorbești, canalie ? De tatăl meu adoptiv, de sfântul care mă ajută de când eram copil ?“

„Ba bine că nu ! De sfântul ăla care-ți cumpără chiloți“...

Atâta mai țin minte, că i-am astupat gura cu o palmă strașnică și m-am prăbușit lângă masă...

– Când m-am ridicat din pat, după câteva zile, am constatat în mine o stranie prefacere sufletească. Pare că un copac care ar fi fosnit multă vreme afară, lângă ferestrele mele, acum izbutise să intre în casă și s-o umple, toată, cu frunzișul lui... Turpitudinea omului lângă care trăiam mă sfărâmasese și mă lăsase accesibilă sfatului viclean și ceasului rău. Eram alta, sau cel puțin nu mai simțeam în mine claritatea, convingerile de mai-nainte și voința categorică și onestă să stau de pază la poarta conștiinței mele. Eram poate și bolnavă. Un fir morbid, pornit poate din tainica ereditate, se înmulțea acum rapid în jurul meu și mă învăluia în plasa lui fatală.

Ceea ce mă îngrijea însă mai mult decât orice erau niște jungiuri în inimă și niște palpitații cari mă sufocau și mă ridicau noaptea de pe pernă. Mai era – acum trei ani – și o vară înăbușitoare. Nu putusem să mă clintesc din București, nu putusem să trimit pe fetiță nicăieri, și Vasilescu-Plopu stătea în capul meu ca o cucuvea pe un turn care e gata să se năruiască.

În aceste condiții, domnule profesor, m-am hotărât și am venit într-o zi la orele dv. de consultație. Ce s-a întâmplat între noi n-am putut să-mi mai dau seama decât prin crâmpie de amintire și prin demonstrația consecințelor... După zece zile a fost clar pentru mine că am rămas însărcinată. Fusese ziua de 17 august. În anul următor, exact la 17 mai, am născut pe Pupu. La 17 decembrie am venit și v-am spus că sunt în luna a patra.

Din nenorocire, domnule secretar-general, în septembrie același an ați avut ideea să luați asupra-vă afacerea noilor cartiere funcționărești și să verificați întreaga situație și pe toți beneficiarii.

Floreal făcu o pauză, cu aerul că se apropie de niște amintiri prea dureroase sau prea greu de exprimat. În severa cameră, căptușită cu tomuri negre până sub tavan, cei trei foști colegi ascultau, palizi de insomnie și de încordare. În măsuri deosebite, fiecare era surprins și răscolit. Floreal vorbea cu o ușurință de orator care se ignoră. Pe lângă aceasta, disciplina gândului și

alcătuirea frazei dovedeau cu prisos că iubirea ei de carte și lecturile în taină despre care vorbea nu erau laudă deșartă. Auditorii ei puteau să se creadă la o conferință intimă, ținută de o intelectuală sau de o artistă. Pe măsură ce vorbea, talarul cel negru pe care îl aruncase pe deasupra la plecarea ei de acasă se desfăcea și atârna ca niște sepale negre, eliberând inima petalelor de mătase și de chihlimbar.

Floreal ridică fruntea și urmă:

– Ați pus la cale, domnule secretar-general, adunări, discuții, ceaiuri și petreceri pentru familiile funcționarilor și mi-ați acordat o foarte măgulitoare luare-aminte. Tot așa a făcut și nepotul dv., d-l șef de cabinet Titu Mărgărit. Când a fost vorba să se repartizeze locuințele și să se încheie actele de vânzare între minister și noi, funcționarii, ați provocat câteva apariții în cabinetul dv., și în locul lui Vasilescu-Plopu am apărut eu, soție și mamă nenorocită, ale cărei sfiieli, scrupule și rezistențe dv. le-ați brutalizat și le-ați doborât. Ca un supliment de rușine și de degradare, șeful dv. de cabinet, care înțelegea și urmărea *tratativele* din biroulul marelui funcționar, unchiul său, nu voia să se lase cu nimic mai pe jos în îndrăzneală și în asiduitate.

Așa am ajuns, judecătorii mei, să primesc, pe de o parte, omagiile, invitațiile, darurile și protecția șefilor soțului meu, iar pe de altă parte, am ajuns să mă bucur de intima prietenie și de larga generozitate a d-lui profesor Bobircă, cel ce-mi dăruise un copil în ziua de 17 august, deci cu vreo patruzeci de zile mai înainte de tristele complicații din septembrie-octombrie, același an.

Sunt trei ani de când trăiesc în acest abis de ticăloșie. Mint, înșel și exploatez! Am adunat în rușinoasa casă a lui Vasilescu-Plopu tot ce am putut să vă scot din buzunar. Știam bine că va trebui să plec odată din această casă, dar strânsura mea era să rămâie copilei mele. Mă simt vinovată și mă doare inima, îndeosebi când stau față în față cu această realitate: am sfâșiat inima, încrederea și proiectele profesorului Bobircă!

Nădăjduiam să ies din casa lui Vasilescu-Plopu altfel decât în aceste condiții de fugăreală. Nădăjduiam să scot gâtul din jugul infamiei mele, să lepăd numele lui Vasilescu-Plopu și

tutela dv., d-le secretar-general, și a nepotului dv. și să rămân, în toată cinstea inimii și a trupului, soția profesorului Bobircă – pe față sau în ascuns, după alegere...

Din casa imundului Vasilescu-Plopu am ieșit definitiv în noaptea aceasta. Acum, la ziuă, sosesc în casă cocoana Patița și cu fiu-său, și primul lor gest ar fi fost să mă arunce în stradă, cu copilul de gât. Atâta câștig am și eu, că am luat înainte conflictului și scandalului. Și acum priviți-mă cu un copil bolnav pe brațe și aduceți-vă aminte de nu știu care scenă biblică, unde o mamă nenorocită ca și mine e gonită din casă și ajunge în pustiu să-și vază copilul murind de sete...

Da, judecătorii mei, strig sus și tare: sunt o femeie adulteră, vicleană și o escroacă ! Am făcut pe doi mari dregători ai țării să se creadă autorii copilului meu, le-am stors câte parale am putut și am măsluit jocul meu până la demascarea de astă-seară ! Și, în același timp, am înșelat, am trădat și am rănit, poate iremediabil, prietenia progresivă, încrederea din ce în ce mai mare și caldele bune dispoziții ale celui ce a binevoit să mă facă mamă.

De ce, domnule profesor, n-ai luat înainte împrejurărilor și ai așteptat până dincolo de limită ? Chiar dacă nu erai convins că Pupu este copilul d-tale, când ne întâlneam în taină, pe unde mă chemai, și mă vedeai, lângă pieptul d-tale, supusă, zdrobită, unealta încântării d-tale, cu ochii plini de lacrimi și cu gura plină de implorări, de ce, domnule profesor, nu ți-ai călcat pe inimă și nu m-ai oprit definitiv lângă d-ta, pentru d-ta ?... Știai iadul meu de acasă, bănuiai că vor veni peste mine și alte infidelități și alte turpitudini – poate le și credeai venite – de ce n-ai vrut să mă ridici cu un ceas mai devreme din canalul din care mă pescuiai numai din când în când, pentru desfătările d-tale ? Pentru cine păstrai palatul acesta, bogățiile acestea, veniturile d-tale, masa și servitorii d-tale ? De câte ori, după ce te smulgeai din brațele mele, n-am plâns cu fața la perete, și nu te-am rugat la plecare, ca un copil cerșetor: „De ce nu mă oprești lângă tine ?... Am să fiu cuminte, am să fiu cinstită ! Am să fiu câinele tău credincios !... Iar mă trimiți lângă omul pe care-l urăsc și îl înșel ?

Iar mă lași la voia întâmplării, în bătaia poftelor străine și la pragul aventurilor ticăloase ?“

Și astă-vară, la Techirghiol, cum ai putut să sfâșii acea broderie de armonie sufletească, de viață comună începută și de duioșie familială împletită între noi, ceas cu ceas, de bieții mei copii, dintre cari al doilea este al d-tale ?...

O, domnilor bărbați, am dreptul, în ceasul acesta și în acest proces al meu, să chem în juru-mi – solidare cu mine, amenințătoare și răzbunătoare – acele legiuni de martire ale prostituției și ale egoismului dv. Câte din aceste nenorocite, domnule profesor, pe cari le aruncați în groapa comună după ce le-ați măturat din clinici și din casa de nebuni, n-ar fi fost și n-ar fi rămas femei cinstite, elemente devotate și folositoare, dacă primul curtezan, dacă primul tovarăș de greșală (ca să nu mai vorbim de soțul legal) ar fi fost un suflet milostiv, un om cu conștiință capabilă de remușcări, un om întreg, supus greșelii, dar destoinic să fie mare prin pocăință și prin răscumpărare !... Am așteptat și eu, domnule profesor, am cerut-o cu lacrimi, am cerut în genunchi mila d-tale omenească, pentru femeia adulteră, dar adulteră cu d-ta și mamă cu colaborarea d-tale. Și dacă n-ar fi fost copilul la mijloc, era oare mai puțin adevărat că eram odalisca d-tale, partenera escapadelor d-tale de ilustru și venerat pontifice al științei durerilor omenești ? Și ca om cu fruntea înaltă, și ca gânditor aplecat deasupra biete mele existențe de femeie vinovată, d-ta, domnule profesor, n-aveai față de mine nici o obligație, nici o solidaritate, nici o oră de răzgândire și de răspundere ?...

O emoțiune autentică, indiscutabilă radia din cuvintele, din ochii scăpărători și umezi ai vorbitoarei, din ritmul pieptului ei de statuă vie. Doctorul Taifun, doctorul Hristudorache, chiar secretarul-general comprimau în tăcere, dar sub niște măști involuntar expresive, taina și tăria impresiilor lor.

– Judecătorii mei, întrebați fiecare inima voastră dacă, în ciuda acestor elemente ale ticăloșiei și ale vinovăției mele, nu simțiți ridicându-se spre voi și limpezindu-se amara mea dreptate... Știu, o dreptate care osândește viața, concepțiile

curente, actuala stare juridică și socială a femeii și mai cu seamă înțaietatea și egoismul bărbatului. Dar eu nu voiesc să intrăm în acest labirint. Să rămânem la portalul lui. Dacă dreptatea mea vă jignește, dați-mi atunci îndurarea voastră ! Dați-o femeiei vinovate, dar femeiei vinovate ajunsă mamă !

Căci iată adevărul ! Iată îngerașul meu păzitor ! Iată apărarea și dezvinovățirea mea ! Sunt mamă, domnii mei ! Ce puteți să mai argumentați împotriva femeiei adultere, care și-a răscumpărat crima cu acest preț capital: a rămas însărcinată, a păstrat ispașa în sânul ei și a adus societății un copil, un viitor om ! Ce zice lumea, ce spuneți dv. despre această supremă expiație a femeiei care a luat asupra-și nouă luni de suferință, a trecut prin ceasurile morții și a făcut tată pe colaboratorul laș, cel ce acum – ocrotit de o lege nedreaptă – se plimbă anonim, liber, cu conștiința aerisită... sau vine să se amestece, străin cu totul, în mulțimea de gură-cască adunată în jurul stâlpului meu de infamie !?...

Vinovată, adulteră, criminală ! Așa este ! Eu sunt aceea ! Dar iată aici rodul îndrăznelii mele ! Iată prețul meu de răscumpărare ! Iată copilul care (poate un om excepțional, în zilele lui) va ridica deasupra memoriei maicii sale nu numai cortul iertărilor omenești, dar, cine știe... poate semnul unei dispense dumnezeiești... Ei, domnilor judecători, în decăderea mea, n-am uitat că sunt creștină și am plâns de multe ori la picioarele duhovnicului meu, înțeleptul părinte Vasilie...

Am învățat din gura lui lucruri despre care probabil că dv. nu aveți nici o idee, oricât sunteți de doctori și de profesori !

Am isprăvit ! Domnule profesor, domnule secretar-general, dacă credeți că trebuie să vă recuzați în acest proces al meu, recuzați-vă singuri. Eu, una, vă accept judecători. Pe d-ta, domnule doctor Hristudorache, te las suprem arbitru. Ne vedem întâia oară. N-am știut despre existența d-tale decât în noaptea aceasta. Și cred că nici d-ta n-ai auzit de mine de prea multă vreme. Sunteți câte trei un tribunal, pe care-l primesc. Judecați-mă și hotărâți !

Un moment de elocvență și de solemnă tăcere transformă această bibliotecă particulară într-un adevărat templu al dreptății. Floreal căzu pe scaun și reintră în talarul ei cel negru, ca o lună

de vară subt plocada unor nouri furtunoși. Doctorul Taifun, nemișcat și concentrat, nu lăsase zbuciumului său lăuntric decât o singură mărturie și o singură eliberare: spasmul sprâncenelor, care, comunicat ochelarilor, îi făcea jucăuși și tragici.

Vlad Gherasimescu, inadecvat situației, stingherit în cinismul și în vulgaritatea sa funciară, se simțea fizicește nenorocit, cu totul fără reazim și mahmur, fiindcă terminase provizia de țigări, și cei doi colegi nu putuseră să-i vie într-ajutor. Doctorul Hristudorache, fire meridională, impulsivă și francă, se zbuciumase în scaun tot timpul, își sugrumase cu ultima energie exclamațiile și întreruperile care-i fierbeau în piept și-și făcuse batista mototol. Venise acum momentul să vorbească. Era președintele acestui bizar tribunal, care trebuia să judece pe femeia adulteră.

XXX

Se ridică de pe scaun și, cu pași nervoși, făcu ocolul bibliotecii, căutând cu ochii, printre cărțile din rafturi, o anumită carte... O găsi – în raftul cărților decorative și nefrecventate – o scoase din rând și o puse pe masă.

Apoi, cu glas vibrător și într-o ipostază sufletească neașteptată, proprie să surprinză și să instruiască pe foștii săi colegi, doctorul Hristudorache se adresă femeiei vinovate:

– Doamnă, o singură pravilă, o singură dreptate și un singur judecător sunt în stare să se rostească valabil în cazul dv. Iată pravila aci și iată paragraful care vă privește.

Și Hristudorache citi, cu singulară și comunicativă solemnitate:
„...*Fariseii și cărturarii aduseră pe o femeie prinsă în precurvie, și punând-o la mijloc, grăiră către Iisus: «Învățătorule, această femeie a fost prinsă asupra faptului de precurvie. Moise ne-a poruncit, în lege, pe unele ca acestea să le omorâm cu*

pietre. Dar tu ce zici ?» Aceasta o ziceau ca să-l ispitească și ca să aibă ce cleveti împotriva lui. Ci Iisus s-a plecat jos și scria cu degetul pe pământ. Ei însă stăruiau cu întrebarea lor. Atunci el s-a ridicat și le-a zis: «Care dintre voi este fără de păcat să arunce cel dintâi piatra asupra ei».

Și din nou s-a plecat jos și scria pe pământ. Când au auzit aceasta, muștrați de cuget, au ieșit unul câte unul, începând de la cei mai bătrâni și până la cel din urmă, și a rămas Iisus singur și femeia stând la mijloc. Ridicându-se Iisus și nevăzând pe nimeni, fără numai pe femeie, a întrebat-o: «Femeie, unde sunt părâșii tăi ? Nu te-a osândit nici unul ?» Ea răspunse: «Nici unul, Doamne». Atunci Iisus i-a zis: «Nu te osândesc nici eu. Du-te, de acum să nu mai păcătuiești» (Ioan, VIII, 3-11).

Doctorul Hristudorache închise cartea și așteptă câteva clipe.

– Tribunalul de la care așteptați judecata d-tale, doamnă, a intrat în gaură de șarpe ! Dacă fizicește ne vezi încă stând la masa aceasta, moralmente ne găsim într-o fugă nebună, gonind după ceilalți, judecătorii din *Evanghelie*. Și te rog să afli că pe mine, unul, nu mă muștră cugetul *in abstracto* pentru teoretica mea stare de omenească imperfecțiune. Nu, doamnă ! Ți se pare că te-ai întâlnit cu mine în noaptea aceasta întâia oară. Te înșeli, doamnă ! Măgarul e mai bătrân. Te-ai întâlnit cu mine astă-vară, la Constanța, într-o seară tulbure și asfixiată, când m-am ținut după d-ta un ceas întreg pe la magazinele pe unde târguiai și când cu siguranță că aș fi intrat în vorbă cu d-ta dacă nu te urcai în mașină și nu plecai (înțeleg azi că la Techirghiol...). N-ai luat seama celui ce se ținea după d-ta și n-ai putut să mă recunoști. Eu te-am recunoscut și o mărturisesc aici, spre rușinea sexului din care fac parte și spre clarificarea procesului d-tale. Și să crezi, doamnă, că nu te-am uitat deloc. Te-am mai căutat prin Piața Ovidiu și pe la Cazino și în alte seri... Ți-o spun eu, soț model și tatăl a patru îngerași. Ți-o spun eu, bărbatul unei femei de o puritate spartană și de o încântătoare complexiune fizică. Ți-o spun eu, doctorul Hristudorache, asul virtuților sociale și domestice de pe toată coasta dobrogeană !

Am tresărit la ivirea d-tale, cred că am și îngălbenit, dacă ar fi putut cineva să mă observe... D-ta ești eroina acestei nopți ?... D-ta ești aceea care apelezi la judecata mea imparțială ?... Sunt un ticălos, doamnă ! Și ți-o spun pe șleau: e un mare noroc pentru amândoi că între d-ta și mine este această dublă gratie morală: venerația pe care o am pentru sfânta mea Aspazia și sacra prietenie care mă leagă de profesorul Bobircă. Căci, iată, „întru fărădelegi m-am zămislit și în păcate m-a născut maica mea”¹...

Doamnă, amicii mei Bobircă și Gherasimescu vor spune ce au de spus acum sau altă dată...

Dacă-mi este iertat să anticipez și să traduc sentimentele lui Vlad, el regretă toată această complicație, pe care nu numai că n-a dorit-o, dar nici n-a bănuit-o, și nu are altă tendință decât aceea de a dispărea cu totul dintre Bobircă și d-ta. Amicul Bobircă are cuvântul cel mai greu și mai hotărâtor. Îl vom auzi la timp. Până atunci, doamnă, eu, doctorul Hristudorache, sunt cu totul la dispoziția d-tale și a copilului d-tale. Prietenia mea, casa mea, punga mea, experiența juridică a fratelui meu, avocatul Hristudorache, de care vei fi auzit, sunt, pentru d-ta, puncte câștigate și avantaje de cari te poți folosi din această clipă.

Oricât de sincer, oricât de impetuos era Hristudorache în iureșul său de mărinimie, el amesteca cu bună socoteală și oarecare abilitate levantină. Doctorul Taifun trebuia provocat și împins spre alte sentimente. Pasiunea lui pentru Floreal trebuia, pentru utilitatea cauzei, biciuită cu biciul geloziei.

– În concluziune, doamnă... Tribunalul s-a recuzat singur în întregime. Amicul Bobircă, om al metodei și al prudenței științifice, își studiază inima și situația. Vlad – nu e așa, Vlade ? – nu are nimic de adăugat la ceea ce eu am anticipat să spun ca din partea lui. Eu, doamnă, am trecut cu totul de partea d-tale. M-ai câștigat fără rezerve. O achiziție mediocră, nu zic altfel, dar bună și ea până va veni alta, superioară, definitivă.

¹ Psalmul 50, 6 (n.a.).

Doctorul Hristudorache aruncă o privire calculată și atentă amicului său Bobircă și voi să se așeze, dar deodată semnalul telefonic umplu camera poruncitor și insistent.

Telefonul era alături, în cabinetul de consultații al profesorului, și ușa de la mijloc era înlocuită cu o perdea.

Hristudorache rămase în picioare și întrebă pe Bobircă:

– Îmi dai voie să mă duc să văd cine ce voiește ?

– Te rog, Hristudorache.

Trecu alături, luminează cabinetul și ridică receptorul. Liniștea acestui ceas de dimineață, acalmia centralei telefonice, sau poate buna instalație din casa profesorului dădea o neobișnuită rezonanță vocii celui ce nu putuse să mai doarmă sau nu dormise toată noaptea.

– Alo ! mă rog frumos, casa domnului profesor Bobircă ?

– Da... casa d-lui profesor Bobircă. Ce doriți ?

– Mă rog frumos, coconașul nostru, d. secretar-general Gherasimescu, este acolo la dv. ?

– Nu știu ! Să mă duc să întreb. Dar d-ta cine ești ?

– Eu, mă rog frumos, sunt Iulia, fata din casă de la d. secretar-general.

– Și ce dorești ?

– Vă rog să chemați la telefon pe d. secretar-general.

– Bine, mă duc să văd. Așteaptă la telefon.

Hristudorache reintră în bibliotecă.

– Vlade, este o servitoare din casa ta, care vrea să-ți vorbească.

Vlad era în picioare

– Am auzit de aici. Ai, Bobircă, un telefon... adevărat *enfant terrible* !

Trecu dincolo, după perdea, și începu convorbirea.

– Alo ! Cine e acolo ? Tu ești, Iulia ?

– Eu sunt, coconașule.

– Ce este, Iulia ?

– Mă rog frumos, coconașule, au întrebat de două ori de dv. de la Președinția Consiliului... aseară târziu și acum de dimineață... Am căutat pretutindeni pe coconașul Titu, ca să alerge și să vă dea de veste, dar n-am putut să-l găesc nicăieri. Alo !

– Da, Iulia, spune, că te aud foarte bine.

– Atunci am trimis pe sergent la șofer acasă, și șoferul i-a spus că v-a lăsat la domnul profesor Bobircă.

– Am înțeles, Iulia.

– Da, coconașule... să vă mai spun... coconița iar v-a așteptat până târziu. A plâns... I s-a făcut rău. Și atunci am chemat, tot așa, pe domnul doftor, vărul coconiții. A stat domnul doftor la noi până adineaori... până i-a trecut coconiții.

– Bine ați făcut, Iulia, foarte bine ați făcut. Viu și eu peste o jumătate de ceas. Tu pregătește-mi baia. Și să lași deschisă portița din dos, că am uitat cheile acasă.

– Am înțeles, coconașule !

– Alo, Iulia...

– Da, coconașule...

– Pune pe Erji să deretice sus, în locul tău. E ordin de la mine. Și fără zgomot... Să se odihnească coconița...

Vlad Gherasimescu apărură de după perdea, gata de plecare și surâzând cu o monstruoasă bonomie. Din nefericire, convorbirea lui telefonică fusese auzită de toată lumea. Hristudorache și Bobircă îl priveau consternați. Floreal trecuse lângă Pupu și părea că pândește să se deștepte.

Placid și cinic, Vlad își legăna cheresteaua când pe un picior când pe altul și-și dădu filosofia pe față, în câteva vorbe:

– Dragii mei, e așa și nu e într-altfel. Șandramaua pocnește din toate încheieturile. *Votre fameuse famille finit sa carrière*. Pretutindeni dezbinare, minciună și substituire ! *Allons, Bobircă, donne-moi ta main, et crois-moi, mon vieux... dans toute cette affaire il n'y a pas de quoi fouetter un chat*. Apoi se întoarse către Hristudorache: Dragă Hristudorache, mi-a plăcut și evanghelia ta, și sinceritatea ta. Dar cum le legi una cu alta ?

– Vlade, nu e prea ușor nici de explicat, nici de îndeplinit...

- A... tu și grecii tăi ați umplut mintea oamenilor cu fantasmagorii și cu ghicitori ! Noroc că fața pământului se mai schimbă, și acest dovleac cranian se mai aerisește ! La revedere, Hristudorache ! Adio, doamnă !

Floreal nu răspunse.

Doctorul Taifun se simți obligat să însoțească pe fostul său coleg până la ușa cea mare.

Se despărțiră cu glacială ceremonie.

Dar în aceeași clipă o gălăgie infernală și vâjâitul a două mașini care veneau dinspre Piața Victoriei măturară somnul de dimineață al bulevardului. Două echipe de cheflii se întorceau spre casă după o ispravă de o noapte întreagă. Într-una din mașini, unul dintre bețivani zbiera cu turbare:

- Nu mai plânge, Bebi,
Nu te izmeni;
Nu mai plânge, Bebi,
Nu mă plictisi !

Doctorul Taifun, dincoace de grilă, și Vlad Gherasimescu, dincolo de grilă, rămaseră o clipă nemișcați.

Și unul, și altul priceuseră cine este zurbagiul din mașină. Dar, fără nici o vorbă, profesorul intră în casă, și secretarul-general apucă pe bulevardul pustiu și rece.

XXXII

În hol, doctorul Taifun observă că pe o masă din apropiere stă un pachet dreptunghiular și plat, tare la pipăit ca o cutie de lemn. Vârî capul pe ușa bibliotecii și întrebă:

- Hristudorache, al tău este pachetul de pe masă ?

- Nu, Bobby, eu n-am decât sacul meu de călătorie.

Atunci Floreal se ridică de lângă Pupu și se apropie.

Cu un grai nuanțat, ca o piatră de opal, Floreal se adresă celor doi prieteni:

- Este pachetul meu. Este icoana marelui meu ocrotitor, Sfântul Nicolae.

Hristudorache își împreună mâinile într-un gest irezistibil de admirație.

- Câtă dreptate ai, doamnă ! Cum te înțeleg și cum te admir !

Doctorul Taifun isprăvi în cugetu-i un lung monolog, plin de oscilări și de nedumeriri: „Mistică, halucinantă, perfidă, vicleană, comediantă fără știință sau cu bună-știință – nu voi înțelege niciodată ! Un singur lucru e clar: Mi-e dragă până la moarte și nu mai pot să trăiesc fără de ea.“

Hristudorache se îndreptă inspirat către Bobircă:

- „*Multe lucruri sunt în cer și pe pământ, Horațio, de cari filosofia ta nici nu visează*“¹. Dar e timpul să ajungem la concluzie. Amicii mei dragi, tu, Bobby și d-ta, scumpă doamnă – de aci înainte marea acționară a prieteniei și a admirației mele – veniți încoace. Dați-mi fiecare mâna dreaptă. Cu dreptul pe care mi-l dă puternicul sentiment ce mă stăpânește și pășind înaintea reprezentanților lui Dumnezeu și ai societății, vă reconciliaz și vă dau în păstrare unul altuia !

Și Hristudorache puse în mâna lui Bobircă mâna mică pe care Floreal i-o întindea, înflorită cu tot brațul, gol până sus, din talarul de dantelă neagră.

Covârșită de acest moment, așteptat cu atâta încordare și de-a lungul atâtor ceasuri grele, Floreal se simți la capătul rezistențelor ei trupești.

- Cât ești de bun, doctore Hristudorache și cât mă voi ruga pentru casa și pentru copiii d-tale !... Simt că mă sfârșesc... Bobircă, doctore Hristudorache, aveți grijă de Pupu mamei !

- Bobby, să-i dăm să respire puțin eter. Dar de unde să-l iau ?

- A... de sus, din dormitor, de pe masa mea de noapte.

- Atunci, du-o sus, în dormitor.

Floreal lăsă capul pe pieptul lui Bobircă și rămase în brațele lui, moale.

- Ajută-mă, Hristudorache...

¹ *Hamlet*, actul I, scena V (n.a.).

– Nu, Bobircă, du-ți crucea singur ! Aici Simon Chirineul n-ar putea să fie decât un înger și poate nici un înger, dacă citim un oarecare verset ciudat din *Geneza* lui Moise¹.

XXXIII

Servitorii veniră și luară de pe masă samovarul și tot cortegiul lui.

Când se întoarse în bibliotecă, peste câteva minute, doctorul Taifun îl găsi pe Hristudorache cu pana în mână, chibzuind o telegramă către Arvanitide.

– Bobby, trebuie să fim diseară la Constanța. Telegrama aceasta va fi pentru Arvanitide o adevărată injecție cu strofantină. Nu vom pleca decât după-amiază. Acum de dimineață suspendăm serviciul și mergem să ne odihnim. Eu rămân de veghe lângă copil până va veni doctorul Samuely.

– Pentru asta, replică doctorul Taifun, trebuie să-l înștiințez pe Samuely, ca să vie direct încoace și să nu-și mai caute clientul la fostul domiciliu. Dă-mi voie să-i telefoniez.

Hristudorache refăcu telegrama pe un al doilea sfert de hârtie. Apoi scoase scrisoarea lui Titu Mărgărit de sub mapa unde o strecurase pe nevăzute și o rupse în bucățele o dată cu ciorna telegramii.

– Ei, acum, Bobby, du-te de închide ochii măcar un ceas.

– Voi încerca, Dodorache, dar nu prea cred că voi izbuti... Înțelept a fost acela care a zis: „N-aduce anul ce-aduce ceasul“... Noaptea asta, pentru mine, se rostogolește acum ca lăuntru unui cilindru monstruos, și toată viața mea, și toate zilele trăite, și toată închipuirea a ce mai sunt, și toată închipuirea a ce mai pot să fiu în viitor se inlează și se răstoarnă, la infinit, înăuntru cilindriului și cu cilindru cu tot. Pare că de ieri după-amiază,

¹ *Geneză*, 6, 1-2 (n.a.).

când stăteam amândoi în fața mării, și până azi au trecut peste mine o mie de ani și o mie de oceane... Scumpe Iancule, ai căzut în noaptea aceasta ca un sol împărătesc, care aleargă să omoare calul și ajunge, cu firmanul de grațiere, tocmai când osânditul era cu gâtul în juvăt.

– Bobby dragă, bietul împărat – ca să glumim puțin – este bolnav de asistolie și tu ești adevăratul dătător de firmene mântuitoare.

– Voi face tot ce voi putea ca să scap pe grecul tău. Dar ce ciudate sunt conjuncturile vieții ! Boala lui Arvanitide, alarma lui, sosirea ta mă scot din impasul cel mai înfricoșat al vieții mele ! Dodorache, frate scump, lasă pe nebunul de Taifun să cuprindă grumajii tăi...

– ...Dar să-mi dea, în același timp, cuvânt solemn că va urma întocmai câteva sfaturi pe care i le voi înfățișa.

– Scumpe Dodorache, mi se pare că am intrat pe calea sfaturilor tale mai demult.

– Ascultă, Bobby, nu te împotrivi, nu te tulbura, nu stingheri cu nimic misticismul acestei extraordinare femei, care de aci înainte va fi soția ta. Fă cum am făcut și eu. Supune-te și fii isonarul ei. Dacă mi-ai luat seama, încep să am călcătura ecleziastică. Sunt seminaristul neveste-mii. Bobby dragă, îmi vine să cred că femeile au dreptate. Noi, bărbații, în ceasul de față, am încurcat itele civilizației, ale politice, ale economiei mondiale, ale sufletului, ale pământului și ale cerului într-un mod inexplicabil ! Poate că tocmai femeile le vor descurca... În orice caz, noi, bărbații, nu mai avem dreptul să fim înfumurați și disprețuitori... Când este vorba mai ales de devinția lor mistică și de uimitoarele lor certitudini, cum să zic, metafizice, aici cred că trebuie, pentru sănătatea noastră sufletească și pentru însorirea acestei clipe pământești, să le urmăim cu docilitate, dacă nu și cu convingere. Ce vrei ! Ochii sufletești ai acestor feline umane văd razele ultraviolete ale misteriosului nostru cosmos !

Acum, Bobby, încă un sfat pe care ți-l dau, sau o favoare pe care ți-o cer. Toată lumea merge la Constanța. În locul lui Samuely, mă instalez eu infirmier și doctor lângă copil. Călătoria

Îl va distra și-l va tonifica. La, noapte dormiți toți în casa mea, sau la hotelul „Palace“ după cum veți binevoi a alege.

Măine, după ce vom consolida inima lui Arvanitide, plecăm cu toții la Techirghiol, la vila profesorului Bobircă, și stabilim acolo un provizoriu dar confortabil cartier de toamnă. Nu te gândi la nici o piedică. Arvanitide va așterne cu valută forte toate drumurile tale, de la Eforie la Constanța și înapoi.

– Dodorache, toate bune ! Se vede că ești, cât direct, cât indirect, urmașul acelor cutezători corăbieri – negustori și poeți – cari ne-au dăruit Tomisul și toate florile Pontului Euxin... Dar dă-mi voie să-ți fac câteva obiecțiuni.

– Nu acum ! Să le faci după ce vei dormi un ceas, două. Acum poruncește să vie un om de serviciu să ducă telegrama. O dau urgentă. Așa ! *Ende gut, alles gut.*

– Pune-ți în minte însă, Dodorache, că, pentru rațiuni de antică morală, trebuie să cerem diseară găzduire nu doamnei Aspazia Hristudorache, ci hotelului „Palace“...

XXXIV

Nu trecuse un sfert de oră de când doctorul Taifun trecuse în cabinetul său de consultațiuni, și Hristudorache (care se plimba printre rafturi, veghind somnul lui Pupu și clasificând elementele dramei din noaptea aceea) se pomeni cu un musafir vioi, mlădios și cu aerul de obișnuit al casei.

Hristudorache șovăi o clipă și apoi îi întinse amândouă mîinile:

– Ești doctorul Samuely ?

– Da, domnule doctor, nu m-ați uitat. Ne-am întâlnit de câteva ori și la Constanța și la Techirghiol-sat (la coloniile școlare) acum vreo trei ani...

– Foarte adevărat ! Te felicit pentru rapiditatea cu care îți servești bolnavii ! Nu mai vorbesc de competență, fiindcă, iată,

profesorul d-tale, în casa căruia ne găsim, continuă să-ți dea bile albe și astăzi, după atâția ani de la ultimele examene. De-abia adineaori ți-a telefonat profesorul. Trebuie să fii foarte matinal, dacă mai pot zice așa, o dată ce i-ai luat dimineții cu mult înainte. Ia să stăm colea, la masă. Ce e aici ? Trusa d-tale ?

– Da și nu prea ! Veți vedea imediat. Trebuie să știți, însă, că nu sunt eu vinovat dacă sosesc aproape imediat după chemarea domnului profesor. Clientul meu...

– Iată clientul d-tale doarme colea, ca un diadoh, înfășurat în pledul meu...

– A... dați-mi voie să-i spun un mic *bonjour*... Da... în regulă ! Clientul meu trebuia să doarmă fără întreruperi cel puțin zece ore. De la nouă seara până la șapte dimineața, și chiar până la opt. Așa încât nu aveam nevoie să mă grăbesc prea mult. Dar un incident neprevăzut m-a făcut să sar din pat și să încep dimineața mai devreme.

– Altceva decât chemarea telefonică a profesorului ?

– Chemarea domnului profesor a venit pe urmă și mi-a explicat, în parte, lucrurile.

– Șezi, doctore, te rog. Dar prealabil... ești aici mai de casă decât mine. Să chemăm pe fecior să ne pregătească... Ce vrei, ceai, cafea ? Eu sunt constănțean, și la noi cafeaua de dimineață este articol dogmatic.

– Iau și eu tot o cafea, dar să-mi dați voie să mă ocup eu de această afacere.

– Cum asta ?

– Eu, afară de pretensele sau realele mele aptitudini medicale, am niște neastâmpărate predispoziții de bucătar. Uneori, pe clienții mei excepționali îi servesc nu numai ca medic, dar și ca bucătăreasă.

– Doctore dragă, ești căsătorit ?

– Nu încă.

– Atunci, trebuie să te căsătorești, neapărat, cu o intelectuală. Ar fi păcat să te devalorezi ! Voiești, prin urmare, să pregătești d-ta cafeaua...

- Tot mă duc să pregătesc, pentru clientul meu, tapioca cu lapte... Iată aici cel mai bun lapte din București... Și iată și tapioca. Aceasta am luat-o ca prevedere. Când profesorul mi-a telefonat că trebuie să-mi caut clientul aici, la d-sa acasă, mi-am luat toate măsurile.

- Dar spune-mi, te rog, ce incident te-a făcut să te scoli cu noaptea în cap ?

Doctorul Samuely făcu o mică pauză de tăcere subtilă și surâzătoare. Apoi, cu o oarecare sprințară importanță:

- Domnule doctor, sunt elevul devotat al marelui nostru profesor și cunosc pe clientul care doarme de când a venit pe lume. Deci și pe maică-sa și o mulțime de alte lucruri... Am cinstea să fiu tot atât de devotat doamnei Floreal, cât sunt și dascălului meu...

Doctorul Hristudorache se scărpină după ureche.

- Cunosc, deci, pe Vasilescu-Plopu și tot interesantul său cazier. Ceea ce a fost însă mai prost este că și Vasilescu-Plopu cunoaște foarte bine adresa mea. Și acum, de dimineață, pe la ora șase, m-am pomenit cu el la mine acasă, răcnind ca un energumen că (aici un calificativ de mahalagiu) nevastă-sa a fugit de acasă și a luat cu ea tot ce aveau mai de preț... argintăria, toate albiturile de masă și de pat, încă nu știu mai ce și... icoana din perete !

L-am întrebat, drapându-mă în halatul meu de noapte și încrucișând brațele: „Vii să mi te plângi ca unui prieten, sau ca unui complice al soției d-tale ?“

S-a făcut că se domolește și mi-a răspuns, privindu-mă pieziș: „Dacă te bănuiam de complicitate, intram aici cu porunca procurorului. Viu numai să-ți spun – ca să auză din gura d-tale și (aici iar calificativul)... aia de nevastă-mea – că mă duc la Parchet să depun plângere împotriva ei. Oriunde s-o fi vârat, Parchetul îi va da de urmă.“

Despre copil, despre boala lui, nici o vorbă ! Totuși, el presupunea că voi fi chemat azi lângă copil și că, deci, voi da ochi cu maică-sa...

Am încercat să dau curs gândurilor lui Vasilescu-Plopu și, în același timp, să-i verific seriozitatea amenințărilor.

„Domnule Vasilescu, ce să-ți spun... sunt surprins și dezolat de această întâmplare familială. Dar fii și d-ta ceva mai discret. În astfel de lucruri trebuie mult tact și multă răbdare. Ce să faci... așa e lumea... Știi cum zice Eminescu: «*Toate-s praf... Lumea-i cum este, și ca dânsa suntem noi.*»... O să te duci la Parchet, da, pentru despărțire. Dar pentru argintărie și albituri... Doar jumătate din ele erau și ale soției d-tale“...

Dar Vasilescu-Plopu nu e permeabil nici pentru poezia lui Eminescu, nici pentru dreptatea elementară.

- Doctore dragă, îmi vine să cred că acest individ sau mințea, sau fusese zadarnic alarmat de maică-sa, cocoana Patița, care, văzând casa răscolită, o fi crezut că noră-sa a golit toate dulapurile... Doamna Floreal a luat cu ea numai copilul și icoana din perete... așa, ca prin *Iliada* sau *Eneida*...

Doctorul Samuely surâse cu sceptică condescendență:

- Doamna Floreal e ceva mai practică decât Enea... Ca să câștig vreme și să mai pun un băț în roatele psihologiei lui Vasilescu-Plopu, i-am spus:

„Cât despre faptul că soția d-tale a luat și icoana din perete, aici orice procuror care a citit *Biblia* va fi în mare cumpănă să-ți dea dreptate“...

Vasilescu-Plopu mă privea curios, cu ochii lui de porc, camuflat în oaie.

- Doctore dragă, curios te privesc și eu, însă... declinând restul cu modestie...

„Orice procuror care cunoaște *Biblia* va fi în mare cumpănă să judece fapta soției d-tale, fiindcă îți va aduce aminte de cazul Rahelei, care, plecând din casa tatălui ei Laban, a luat cu ea și «terafimii» patriarhului“¹...

Hristudorache începu să râdă:

- Tocmai ! bravo ! Ce-a zis Vasilescu-Plopu ?

- Această amintire din *Biblie* a fost și mai rău primită decât citatul din Eminescu. Vasilescu-Plopu și-a trântit căciula în cap și a plecat bombănind: „Ia lasă-mă în pace cu jidanii d-tale !“

¹ *Geneză*, 31, 34-35 (n.a.).

- Totuși, nouă ne rămâne un câștig... Trebuie să vorbesc chiar azi cu fratele meu, avocatul Hristudorache, ca să ia toate măsurile de ariergardă.

XXXV

A patra zi, un soare generos de toamnă încălzea oblic, dar cu puteri vărățice, coasta Mării Negre, de la Constanța la Mangalia. Artificialele orașele Eforia, Techirghiol-sat și Carmen Sylva construiau în soare și în azur vetrele lor arhitectonice, aproape stinse, o dată cu începutul lui septembrie. Lacul sur și verde dintre dealurile cu ondulații joase stătea pustiu, sleit, după frământările și după exploatarea unei veri întregi. Câmpia dobrogeană suia și cobora, desfășurând ogoarele tunse de recoltă și drumurile albe, cu căruțe puține, una în deal și alta în vale.

Vila doctorului Taifun era una din cele trei-patru vile care-și prelungeau viața în toamnă aci, în cartierul Techirghiol-Eforie. Oamenii arhitectului Pogonici isprăveau din daltă, din pensulă și din ciocan partea care fusese adăogată vilei în ultimul timp. Spre mare, vila, cu balcoanele și cu terasa ei suspendată, începea să întindă timpuria umbră a după-amiezii. Podișul înalt al mării, crescând din miliarde de safire și de topaze, venea, paradoxal, până în dreptul ochilor celor ce isprăveau prânzul pe terasă în dulcea moleșală tomnatică și în adormirea obștească a zefirilor din larg. Soarele, care trecuse în coasta vilei, învăluia încă terasa și pe comeseni, răzbind prin umbrela uriașă desfăcută deasupra mesei.

Floreal dezlegă șervețelul de la gâtul lui Pupu, îi puse căciulița cu precauțiune și cam la o parte, peste bandajul de la ureche, și-l ridică în brațe.

- Pe noi iertați-ne, domnule profesor și domnule doctor. Mergem să căutăm melcișori prin nisip și să ne bucurăm de ora aceasta de soare fără vânt. Pa, domnule profesor ! Pa, domnule doctor !

- Venim și noi, Floreal. Să stingem lulelele astea și coborâm...

Floreal porni pe scări în jos, cu copilul în brațe, într-o fericită armonie de umeri involți, de șolduri care ondulau impecabil și de pulpe încordate la descinderea din treaptă în treaptă. Se simțea în ea ritmul și hegemonia biruințelor străbune asupra acestor poveri infantile, purtate prin veacuri, din Orient spre Occident. În ochi, în zâmbet, în brațele care pluteau în mânecile largi și străvezii, în făptura ei întregă de brună arzătoare era un farmec imperios de poemă senzuală orientală și de grădină de rodii escaladată și jefuită.

- Dodorache dragă, să mai bem un pahărel. Vinul ăsta italianesc are mai mult zahăr decât alcool.

Doctorul Taifun turnă și bău cel dintâi.

- Ei, amice, iată-ne față în față cu visul împlinit !...

- Bobby dragă, suportă-ți fericirea cu resignare. Pe lângă mine, tu ești un începător. De-abia acum începi să cunoști acele zile de beatitudine casnică - interminabile, serenissime, dulci să-ți vină leșin - când ai dori, cu nebulie, un *intermezzo*, oricare ar fi el, un pui de ceartă, un joc de-a gelozia, o reconciliere cu ceva lacrimi...

Hristudorache își goli paharul și apoi, amestecând comedia cu persuasiunile vinului băut:

- Hei, Bobircă dragă: *on n'est pas heureux impunément !*

- Hristudorache amice, pe cât mi se pare mie, eu nu sunt amenințat din latura aceasta, ci din altele.

- Tâlcuiește mie parabola aceasta, adică din care laturi vezi tu venind amenințarea ?

- Hristudorache, azi întâia oară iau cu Floreal, ca să zic așa, o masă civilă, adică o masă la care mai ia parte încă o persoană de sex masculin. Până acum, îți închipuiești prea bine că mesele noastre erau mese între patru ochi, deci mese la cari nu vezi nimic, nu observi nimic și de unde pleci mai orb decât intraseși. Întâia oară am prilejul să văd pe Floreal cum se comportă la masă cu un bărbat, altul decât mine.

- Ei, da, Bobircă, și cari sunt observațiile tale ?

- Ai răbdare. Știința când observă nu se precipită.

– Să te auzim !

– Hristudorache, am făcut o lungă comparație mintală între atitudinea soției tale, când eram musafirul tău, deunăzi, și atitudinea pe care o are Floreal față cu tine și tu față cu Floreal.

– Încep să înțeleg. Zi mai departe...

– Dragul meu, vreau să fiu în ceasul acesta un găgăuț, un Vlăduțu-mamei, un buchinist absurd, un savant care se ramolește, un ignorant care trebuie trimis de urgență la școala lui Freud... Vreau să fiu orice ți-ar trece ție prin cap, dar trebuie să-ți spun pe șleau: Eu stau lângă Aspazia ta la masă ca lângă soră-mea sau lângă mama (deși e atât de frumoasă și de soră cu vechile statui grecești), pe când tu nu poți să spui același lucru când stai cum ai stat acum lângă Floreal...

Hristudorache își împreună mâinile ca în fața unei catastrofe:

– Bobby, ce să admir întâi, sfânta ta naivitate sau sinceritatea ta de savant ?

– Ca să fiu mai liber în examenul meu, voi lua alt termen de comparație. Am cunoscut de aproape pe Fritzi Köstlin, o fată încântătoare, pe care ai văzut-o de câteva ori și tu... Cine lua foc când trecea pe lângă Fritzi Köstlin ? Stăteam ceasuri întregi unul lângă altul, ba și dormeam spate la spate, ca doi camarazi, uitând cu totul că suntem bărbat și femeie. Cine poate să uite o clipă că e bărbat când stă alături de Floreal ?...

Hristudorache izbucni în hohote:

– Bobby, ești fără pereche și între erudiți, și între copiii înțărcați ! Ești mai prunc decât Pupu, care, la cei doi anișori ai lui – după teoriile lui Freud – trebuie să fie mai savant decât tine ! Dragul meu, ce vrei tu să stabilești ? Că Aspazia și Fritzi Köstlin sunt niște femei care nu tulbură decât pe bărbații lor, la... ceasuri reglementare, pe când Floreal, Elena lui Menelaos, Aspazia lui Pericle, Marozzia și Teodora au tulburat veacurile și împărățiile... Mare descoperire, Bobby ! Principiul lui Arhimede descoperit de tine la Techirghiol, după ce, acum două mii și mai bine de ani, geometrul grec îl descoperise în Siracuză !

– Dodorache, râzi de mine în toată voia, fiindcă asta am și voit și asta am căutat !

– Acum, la masă, sau mai-nainte ?

– Și acum, și mai-nainte.

– Asta însemnează că trebuie să surprind și să rețiu, din pârâul rândurilor tale, o rădăcioară de întristare și de amărăciune...

– *Il faut en rabattre*... Nu e vorba de o adevărată amărăciune, cât e vorba de această deprindere amară de a analiza și de a străpunge toate fenomenele din jurul nostru.

– Scumpe Bobircă, să lăsăm la o parte jargonul nostru medical și toate pretențiile și subtilitățile psihanalizei. Nu-ți crește inima când vezi lângă Floreal încă un bărbat, fie el chiar doctorul Hristudorache, Fenixul virtuților conjugale dobrogene (afară de acea ușoară măgărie pe care am mărturisit-o în adunarea poporului, adică în *ecclesia*). Probabil că aceeași vicleană neliniște m-ar impresura și pe mine, așezat în alte condiții și lângă o soție ceva mai puțin frigidă ca Aspazia. În treacăt vorbind, iașmacul cadânelor – acest glorios simbol al unei lumi înmormântate în romanele lui Pierre Loti – avea, când avea, utilitatea și filosofia lui. Hristudorache se opri. Ia să vedem cât e ceasul... La ora trei trebuie să fiu lângă Arvanitide. La iașmac și la harem nu ne mai putem gândi. Azi, când mai toți suntem, din convingere sau din modă, partizanii revendicărilor feministe, vom tăcea și vom înghiți, sau, mai lăudabil, vom căuta viitoarele metode de educație și de transformare a naturii rebele.

Dragă Bobby, ai un prim mijloc să pui stavilă impresiilor tale stingheritoare: nu primi pe nimeni în casă. Închide pe această femeie, la care ții cu patimă, într-un harem al izolării. Iarna care vine, mai ales, va fi foarte prielnică pentru experiență. Cred că Floreal, cel puțin deocamdată, va fi cu totul încântată să se izoleze, să citească și să-și crească copilul. Ce va fi mai târziu, Domnul știe !...

Ceea ce ai făcut însă, scumpe amice, trebuia să faci. Uite, colo în Constanța, lângă cazinoul care se vede atât de limpede în acest moment, am simțit foarte bine că ți-a sosit vremea să te bagi la stăpân. Iar deunăzi, noaptea, când te-am văzut fatal și

livid, mi-am spus: „Rău cu rău, dar mai rău fără rău“... Auzi, vine mașina lui Arvanitide. Poate să mai aștepte, nu voi întârzia.

– Spune lui Arvanitide încă o dată că nu trebuie să mai glumească, ci să urmeze cu severitate regimul declorurat pe care i l-am impus. Nu putem abuza de injecții.

– Ce vrei, Bobby ! Grec obișnuit cu marea și cu peștele sărat !

Pe drumul gol, bătut de soarele simțitor oblic, venea, cu o lungă coadă de pulbere răscolită, Fordul armatorului din Constanța. Intră în curtea vilei și bătu claxonul de înștiințare.

Doctorul Hristudorache se ridică de la masă și vorbi cu șoferul:

– Plecăm peste zece minute.

Apoi reveni lângă doctorul Taifun și privi spre țărnul cu poteci și cu snopi de dalia, pe unde se vedeau, lângă înfioratul sân al mării, două siluete: una înaltă, roșie, și alta mititică, albă.

– Floreal și cu Pupu s-au dus prea departe, nu pot să-i mai ajung. Fii interpretul politețelor mele. Dar ascultă ce mai am de spus. De când e lumea lume femeile au fost unele univire și altele plurivire. Religiunea Mântuitorului, care stă cu picioarele pe pământ, dar cu fruntea răzbate în ceruri, printre naramzii paradisului, a binecuvântat univiratul, a întemeiat pe el căsătoria creștină și i-a poruncit bărbatului: „Fii și tu la fel ! Mulțumește-te cu o singură femeie !“

Bărbatul a fost mai totdeauna călcătorul poruncii; femeia a fost multă vreme (și prin părțile noastre este și azi) castă și univiră.

Femeia pluriviră a avut, în șiragul vremurilor și al transformărilor sociale, felurite nume, porecle și ponoase. Evreii o ucideau cu pietre. Grecii – mai păcătoși – o numeau hetairă, dar o lăsau uneori să se cocoțeze până la sânul lui Pericle. Creștinii, mai târziu, o plimbau prin târg în pielea goală, călare pe măgar și cu fața spre coada dobitocului.

Noi, cei de azi, am trecut departe peste vocabularul și peste procedeele înaintașilor noștri. O femeie pluriviră astăzi nu se mai numește nici curvă, nici precurvară... Englezii – acești negustori de nomenclatură mondială – i-au inventat un nume nou... O femeie pluriviră e o femeie cu... *sex-appeal* !

Scumpe Bobby, iată lucruri de cari trebuie să te ocupi acum, la bătrânețe, alături de cardiologia ta. Practic vorbind, afară de porunca severului Moise – ucideți cu pietre pe adulteră ! – la care nu trebuie să ne mai gândim nici măcar la Techirghiol-Eforie, afară de terapeutica bisericii creștine (nu uita că Floreal are un duhovnic, care-ți va fi mai de folos decât toată lumea) eu, unul, în acest moment, nu pot să-ți recomand decât sfatul provizoriu, dar cu adevărat sibilin, al anticului Homer, cu alte cuvinte, sentința pe care am învățat-o odinioară, pe dinafară, la profesorul nostru Nicolae Barbu:

Οὐνεμεσις Τρώκς καί εὐκνήμιδας Ἀχαιοῦλ
τοιῆδ' ἀμφι γυναικί χρόνον ἄλγεα πείσχειν¹

¹ „Nu e o crimă ca troienii și aheii, cu frumoasele pulpare, pentru o astfel de femeie să îndure suferințe multă vreme“ (*Iliada*, III, 156-157) (n.a.).

ADDENDA

MARGO

ÎN TREN

E prea cald și convorbirea celor din vagon ajunge pătimașă. Socialistul de lângă ușă a intrat din nou în vorbă, cu gesturi de tribună, cu ochi înflăcărați, și elocința lui – o lopată de fier ! – aruncă cenușă și jăratec peste zdrențele și peste putregaiul „acestei rușinoase societăți burghezo-capitaliste“. Margo, plictisită, închide cartea, se ridică în picioare la fereastră, întorcând spatele către cel ce vociferează și-și reazimă fruntea de bara rece. Noroc că e lângă fereastră ! Huruitul roților acoperă mânia revoltatului ca și exclamările și întreruperile celorlalți. Trenul a plecat din Tg. Frumos și urcă spre Ruginoasa în găfâitul greu și rărit al locomotivei.

„Cum poate cineva să-și bolnăvească nervii și să-și spargă pieptul pentru lucruri cari nu-l privesc, pentru oameni cu cari nu are nici în clin nici în mână !... Ce-i pasă acestui socialist de surghiunul mitropolitului și de procesiunea la Căldărușani ?“

Disprețuitoare, și mai ales supărată că nu-și poate urmări citirea, Margo lasă afară, în vioiciunea curentului, căpușorul ei cu șuvițe nebunatic și arâmii, căutând să-și asurzească auzul în zarva trenului târât pe creastă în sus. Vorbele dinăuntru se amestecă, se afundă și se pierd în păcănitul ritmic. Valea largă – plină de lumină și de sclipiri de apă – prin care au tot venit, de la Iași, se îngustează și se adâncește. Pogoanele cu iarbă înaltă, călcată ușor din spic în spic, de adierea zefirilor dimineții, trestia și păpurica înflorită rămân în urmă, cu bălțile lor ascunse. Velințe-velințe de semănături coboară de pe coaste și se împreună în vale, printr-un chenar capricios și inegal. Pe unele

locuri, coasta e prea repede și acolo porumbarii și măceșii cresc în pâlcuri înfigându-se ca niște buloane de siguranță, în terenul pornit să se prevale. Dimineața e diafană și aurie. Șiragul văilor străbătute se pare ochiului care privește în urmă numai un fum albastru, persistent în strălucirea soarelui, și lăsat în dără șerpuitoare de trenul grăbit să ajungă la podul Siretului.

Margo privește printre gene această fragedă și luminoasă dimineață de iunie și, uitând un moment supărătoarea discuție din vagon, trece iarăși, cu gândul, în lumea închipuirii și a magiei literare din cartea ținută la piept cu mâna stângă. Îndată după cel din urmă examen, a cumpărat cartea cea nouă a poetului Teodor Moscu-Duțu – *Suflete pribege* – o colecție de nuvele, „scrise într-o fermecătoare limbă românească și cu o profunzime de analiză psihologică unică în tânăra noastră literatură“. Revede în ochii ei, ușor împerdelăți de păinjeniișul genelor, plaiurile, zările, chipurile și mai cu seamă lupta de dureri și de suflete pe care talentul poetului a pus-o, cu atâta vibrație în cartea lui măiastră. Ce lucru sfânt, ce lucru mare este talentul literar ! Și cât talent are poetul Moscu-Duțu !... Tot ce scrie el e numai duioșie și tristeță. De ce e atât de trist omul acesta ? În viața lui intimă s-a petrecut, nu prea de mult, o dramă sfâșietoare... Dar tot ce a scris el, și mai nou și mai vechi, respiră aceeași nespūsă melancolie...

Tocmai atunci, numele poetului admirat, rostit la spatele Margaretei, birui vuietul trenului în mers. Mirată, Margo își întoarce puțin capul, ca să audă cine și ce vorbește despre poet. Era socialistul de la ușă, care, cu un ton amar și îndurerat, jelea pe Moscu-Duțu.

– Îl priveam toți ca pe profetul nostru ! A scris pagini strălucite, pline de durere și de revoltă socială. Unele din poeziile lui sunt inspirate de cea mai nobilă iubire pentru dezmoștenirii acestei societăți... Altele sunt satire sângeroase la adresa celor nemiloși și îmbuibăți... Era al nostru și ne mândream cu el ! Ei, nu ! Burghezia dv. ni l-a furat ! L-a momit, i-a luat ochii, l-a însurat cu o odraslă bogată, egoistă și perversă și l-a nenorocit !...

Margo își luă iar locul pe canapea și se prefăcu că citește mai departe. Dar observă că toată lumea ia aminte și ascultă la tânguirea socialistului. Pe aceeași canapea cu Margareta ședea, la rând, mătușă-sa Bica Piersiceanu (o fată bătrână și urâtă), preotul Doroftei Irugă, neam cu ele, și fiul preotului, seminaristul Vasile. Pe canapeaua din față ședea, tot de la fereastră înspre ușă, Rebeca și Marcu Hartenstein, o pereche de ovrei din Tg. Neamț, apoi un gospodar cărunt din Fălticeni și în fine apostolul socialist Fulgențiu Siminoc. Marcu Hartenstein întrebă curios:

– Cum s-a nenorocit un om așa de învățat, dacă s-a căsătorit cu o fată bogată ?

– S-a nenorocit, d-le Marcu, răspunse cu năduf socialistul, tocmai așa cum se nenorocește o fată de-ale dv., când se botează și trece prin căsătorie între goi.

Marcu și Rebeca se priviră uimiți.

– Ce spui ?! zise Rebeca. Dar dădu cu ochii de barba venerabilă și inspicată a părintelui Doroftei Irugă și rămase aiurită.

Preotul interveni cu finețe.

– De ce faceți, d-le Siminoc, comparații nepotrivite ! Scriitorul dv., dacă a fost nefericit în căsnicia lui, a fost din cauze intime necunoscute. Mi se pare că a fost la mijloc o infidelitate, o trădare din partea unui prieten... dar nicidecum un credo social.

– Nu, Preacucernice, vă înșelați ! Poetul Moscu-Duțu, căsătorindu-se cu o burgheză crescută în lux, în idei meschine și în ură cu cei nevoiași, a făcut, cum se zice, o mezalianță. El, fiul din popor, el, proletarul intelectual hrănit cu ideile lui Karl Marx, el cântărețul țărănimii iobage, a căzut, ca din cer, în casa unor burghezi avari, strâmți la minte și strânși la pungă, în casa unor parveniți, îmbogățiți din spolierea robilor pământului, și pe lângă o femeie cu tot atât suflet cât păpușile acelea cari zic *papă* !... *mamă* !...

Seriozitatea și accentul tragic al socialistului, ciocnindu-se pe neșteptate, în atenția celor ce ascultau, cu această imitare puerilă, scânteia fu inevitabilă – toți pufniră de râs. Gospodarul

din Fălticeni, fericit de acest incident, care descrețea pe toată lumea, se perpeli pe spătarul canapelei...

– Da' mucalit mi-ai fost, cucoane.

Fulgențiu Siminoc, deși tainic măgulit de succesul pe care-l avusese fără să-l pregătească, își păstră cumpătul și gravitatea lui amară. Suspină adânc, spre a goni definitiv veselia auditorului și biciui mai departe.

PROFET ÎN ȚARA LUI

– O, s-a simțit profund strein, în lumea în care îl aruncase orbirea lui prostească (citiți romanul lui *La răspântie*) și și-a dat seama, dar prea târziu, de fatalitatea pasului făcut. Urmăritele acestei revoluții din viața poetului s-au dat curând pe față... Dezorientare, alergări în sus și în jos de șoricel prins în capcană, lipsă de putere în tot ce-a mai scris de la apostazie încoace și arțag și scărmaneli cu vechii lui tovarăși... A început să se certe cu noi, pentru lucruri evidente ca lumina zilei. A deschis o polemică terminată cu înfundarea lui, ne-a tăgăduit, ne-a batjocorit, ne-a insultat... Noi, firește, nu puteam să ne lăsăm împroșcați cu noroi... Și-am ieșit cu toții păgubași și deochiați ! Dar pe când de noi se lepăda, de familia lui prin alianță nu se putea lipi în ruptul capului. Și soția, și socrii, și tot neamul i-au rămas streini și inimici. Iar când amicul burghez binevoitor s-a ivit să consoleze pe plictisita și nefericita burgheză – soția nenorocitului renegat – atunci căsătoria cea nefirească s-a dizolvat în adulter.

Trădarea soției a fost un amănunt secundar. În casa trântorilor noștri sociali aceasta e o regulă atât de comună și de acceptată, încât despre un adulter se vorbește ca despre un fapt sportiv, la ora ceaiului și a lenei elegante. Dar prostul nostru de Moscu-Duțu, ieșit dintr-o clasă pentru care cinstea căsătoriei e lucru mare, trebuia să ia aventura în tragic precum a și luat-o și să ajungă – dat afară pe fereastră și rușinat – tot între noi, familia lui

firească. Iată unde duce prietenia cu trântorii și cu îmbuibății; iată cât de scump se plătesc compromisurile și mezalianțele !... De aceea eu unul sunt dușmanul ireductibil al acestei societăți burghezo-capitaliste ! De aceea nu pierd niciodată prilejul să arăt cât de interesată și de fățarnică e burghezia în tot ce întreprinde, fie chiar și atunci când se face mironosiță și se duce la Căldărușani să sărute papucii unui mitropolit caterisit pentru arghirofilie, trufie, ierosilie și alte păcate burghezo-călugărești !

Siminoc termină cu un gest larg care seceră jumătate din compartiment și înfundă în canapea pe seminaristul Vasile și pe gospodarul din Fălticeni. Din vorba lui, se dădeau pe față formulele cursive ale doctrinei socialiste, obișnuința cu tribuna și naivitatea unui apostolat purtat cu destulă suficiență. Margo nu putu pricepe bine cum alunecase convorbirea asupra poetului ei iubit, dar concluzia lui Siminoc era de ajuns. Socialistul dădea cu pumnii și cu picioarele, oriunde nemerea. Orice împrejurare era binevenită, orice incident era favorabil pentru exercițiile lui de gimnastică burghezofobă.

Cei din compartiment rămăseseră cam în aer. Bica Piersiceanu reveni cea dintâi, la iglița și la împletitura ei. Marcu și Rebeca surăseră vag. Gospodarul din Fălticeni ceru un armistițiu.

– Ira !... d-le Siminoc ! dar n-o fi naiba așa di negru cum îl zugrăvești mata. Ce păcatele ! suntem oameni toți, și mai bogați și mai săraci. Fiecare avem și bune și rele.

Părintele Doroftei căuta, cu mâna stângă, în barba-i înspicată, un răspuns pe care figura Sf. sale cuvioasă și fină îl făgăduia interesant. Numai seminaristul Vasile nu stătea la îndoială. În ochii băietanului se citea o sinceră admirație pentru profetul socialist.

Margo nu mai era supărată. Aprecierile lui Fulgențiu Siminoc asupra poetului Moscu-Duțu o mulțumeau și o întăreau și mai mult în convingerile proprii. Iar destăinuirea din urmă, cu pretinsa dezorientare a poetului și cu nenorocirea lui familială, o înduioșa într-un chip intim și neînțeles.

Părintele Doroftei privi pe socialist cu bunătate, făcu un gest introductiv și voi să înceapă, dar fluierul locomotivei dădu de veste că gara Ruginoasa e aci.

Siminoc se ridică în picioare, luă din plasa de deasupra o pălărie largă de plăieș și ascunzându-se în ea până la sprâncene făcu o mișcare resignată și nobil obosită:

– Trebuie să mă dau jos aici la Ruginoasa... Țelul meu, firește, sunt atelierile din Pașcani, sunt acele sute de proletari, încovoiați pe nicovală, orbiți de fum și de scânteii, sunt acei tovarăși ai lui Vulcan, pedepsiți în Tartar cu făurirea săgeților lui Jupiter – pentru ca deasupra, colo în Olimp, să huzurească zeițele lascive, zcii beți de șampanie și tatăl lor, Zeus Nefelegeretes, Capitalul ! Dar mă dau jos la Ruginoasa. Dacă m-aș coborî de-a dreptul la Pașcani s-ar cutremura gardiștii, ipocomisarii, comisarii, prefectii și toate sârmele de telegraf, până la București !... La revedere, Preacucernice ! la revedere, d-le Marcu (sper să trec peste vreo două săptămâni prin Tg. Neamț); la revedere, moș Andronică; vă salut, doamnelor !...

Siminoc pieri în coridor, mai înainte ca îmbulzeala și vulgaritatea mișcărilor, fatale într-un vagon ajuns în stație, să jignească ceva din maiestatea tribunului.

Copacii din grădina fostului palat, heleșteul păraginit și stăvilarul plin de mușchi se iviră prin ferestrele fugare. Părintele Doroftei, prea apăsător de ceea ce voia să spună, se uită la moș Andronică și, cu modificările cerute de plecarea lui Siminoc, începu dibuind.

– Îl cunosc de mic copil – de pe când răposatul tată-său, cu toți ai lui, era la noi în Bacău, inginer al județului... A învățat multă carte; a fost la Paris.

– Mie-mi spui ! fu răspunsul. Mi-i olecuță de nepot !... Știi pe preuteasa Profirița... pe bătrâna, pe cuscră-meă, de Profirița... Ei, preuteasa Profirița e vară cu cocoana Aglaia, care i-a crescut pe băieții iștia, după ce a murit întâia nevastă a lui Siminoc; știi că pe cocoana Aglaia a luat-o încoace, la bătrânețe.

– Da, da, da... interveni Marcu Hartenstein, iluminat. Așa e; el nu e făcut cu cucoana Aglaia. Siminoc, bătrânul, cu cucoana Aglaia a avut numai două fete...

Creștele palatului lui Cuza Vodă apărură tăiate în cer albastru, dar imediat gara Ruginoasa acoperi palatul cu silueta ei galbenă și crenelată.

– Păcat de băieții iștia, urmă părintele Doroftei, întorcându-se ușor spre Bica Piersiceanu și spre Marcu Hartenstein, și păcat de banii pe cari îi cheltuim cu instrucțiunea lor prin țări streine. În loc să revie printre noi cu idei și cu sisteme sănătoase, aplicabile țărișoarei noastre, cu planuri de viață și de muncă potrivite nevoilor și puținei noastre dezvoltări, poftim de vezi că ei ne aduc visurile cele mai cutezătoare ale gânditorilor streini, idei care așteaptă să fie puse la probă de-abia de aci înainte, mă rog ! tot ce este trufanda, pe piața teoriilor, în lumea întregă !

GARA PAȘCANI

Părintele Doroftei, om cinstit, judecător în consistoriul Episcopiei Romanului, își dădu seama, că la rândul Sf. sale, vorbise prea înalt și că nu era – cu atari observații – pe potriva celor ce-l ascultau. De fapt, numai Margareta și Vasile îi pricepeau tot gândul. Totuși, Bica Piersiceanu zise și ea la nimereală, moțând din cap pe împletitura pe care o migălea.

– Așa e, părinte Doroftei, îi îngrijim, îi facem mari, cheltuim cu ei și cât avem și cât n-avem, și când să te bucuri și tu de sacrificiile făcute, te miri ce le tună prin cap, ce drum greșit apucă și în ce rătăcire te răstoarnă !... de aceea, zic eu tot mereu copiilor istoria care se ridică.

Dar Marcu Hartenstein îi luă vorba. Avea o idee care-l ispitea prea mult, ca s-o mai poată stăpâni.

– Să mă iertați, duodie, să mă iertați, părinte Doroftei, dar la noi, ovreii, este mai bine decât la dv... Sunt și la noi destui ovrei cari n-au vreme și cari n-au pricepere să îndrumeze un copil... Dar oricât de sărac și de prost o fi ovreii, el aleargă la rabin !... Rabinul nostru este totdeauna un om cu multă înțelepciune și cu

multă carte... (Marcu zâmbi cu satisfacție și urmă concesiv.) Nu zic, aveți și dv. preoți învățați, mitropoliți mari... (Aici Marcu își aduse aminte de procesul sinodal din București și se gândi că n-a nimerit-o bine.) Sunt și la dv. vlădici sfinți, ca părintele Narcis de la M-rea Neamțului, dar nu-i căutați și nu-i întrebați toată ziua, cum facem noi cu rabinul nostru... Rabinul nostru nu se supără... De ce a învățat el atâta carte și de ce este el atât de înțelept ? Numai pentru el ? Ce să facă el cu tot ce știe ? Trebuie să ne dea și nouă cari nu suntem preoți, cari n-avem nici putere nici vreme să stăm toată ziua cu nasul în carte... De aceea, mergem la rabin și rabinul nu se supără și ne dă povață totdeauna, când ne trebuie și unde trebuie... Iacă eu am șapte copii, să-mi trăiască... (- Rabecă, am să spun părintelui ce era să pățim noi cu Ștrul acum doi ani...)

Conducătorul se ivi în ușa:

- Biletele pentru Pașcani, domnilor !

În spinarea conductorilor apăru un biet ovrei jerpelit, cu o figură îngrijată, care făcu semn lui Marcu Hartenstein să iasă în coridor. Noul venit avea nevoie de ajutorul lui Marcu, într-o afacere în care conducătorul se arăta prea dificil. Povestea cu Ștrul rămase uitată. Trenul intră în colivia podului de pe Siret și într-o truruală de ferărie rostogolită trecu peste volburile cenușii ale râului venit mare în urma ploilor din zilele trecute. Călătorii se mișcară de la locurile lor și gara Pașcani, atelierele, locuințele și bisericuța ei catolică se iviră galbene și negre, din linia imensă, onduloasă și verde a livezilor din valea Siretului.

- Mergeți la M-rea Agapia, duduie ? întrebă, cu geanta în mână, Rabeca Hartenstein pe Margo.

- Da, doamnă, mergem la M-rea Agapia.

- Și ați scris cuiva, să vă trimeată trăsura, la Pașcani ?

- Da, da... Mătușa mea s-a înțeles cu maicele, la cari am luat casa, și maicele ne-au scris că trăsura ne așteaptă de azi de dimineață, aci la gară...

- Duduie, dacă n-a venit trăsura, să n-aveți grijă; mergeți cu noi. Noi n-avem nici un bagaj și suntem numai doi... Marcu stă

pe capră și noi câte trele în trăsura... Și ne costă pe fiecare mai ieftin.

- Vă mulțumesc, doamnă; să vedem ce găsim la gară.

Călătorii se salutară și se despărțiră. Gospodarul din Fălticeni se ducea acasă, la grădina lui cu meri și cu perji. Rudele Margaretei, preotul Irugă și seminaristul Vasile se înapoiau la Bacău, unde părintele consistoriu era paroh, față bisericească cu mare vază. Dar până una alta, coborâră cu toții din vagonul înșesat și anume între linii, dincolo de primele două, rezervate celor două trenuri mari cari vin din sus și din jos și se întâlnesc dimineața la Pașcani. Preotul și fiu-său ajutară pe Bica și pe Margo să se strecoare prin obșteasca îmbulzeală și fiecare mai luă câteva din bagajele și din pachetele celor două călătoare, prea multe pentru un singur hamal. Vasile se întorcea acasă, după examenele fericit isprăvite. Toată povara lui era în vagonul de bagaje.

- Ce de omărie, sfinte Dumnezeule ! găfâi mătușa Bica. Toți iștia să fie călători ?

- A, nu... răspunse preotul. Cei mai mulți sunt ovrei din Pașcani... negustori, samsari, comisionari, cari așteaptă comisioane, noutăți, tovarăși, bani... Și, poftim și birjari cari așteaptă mușterii...

- Vezi, părinte moșule, să nu pierdeți trenul, păcatele mele...

- Fii pe pace, nepoată Bică; mai avem douăzeci și cinci de minute... Uite cum să facem: să trecem de-a dreptul în dosul gărei, să vedem dacă a venit trăsura și dacă a venit, să vă așezăm lucrurile în trăsura... Pe urmă, dacă aveți plăcere, veniți cu noi în restaurant și gustați ceva...

- Ira... da' ce ne trebuie restaurantul... avem cu noi merinde berechet !... Mai întâi, să văd cufărul scos de la bagaje.

- Dă recipisa încoace... să se repeadă tregherul să-l scoată. Margareta și Vasile veneau în urmă.

- Prinde-te de brațul meu, duduie, zise Vasile, după oarecare ezitare, când văzu că Margareta, împinsă încoace și încolo, înainta greu, prin mulțimea haotică și viermuitoare.

Margo se prinse de brațul oferit și Vasile, cu capul în piept, despică energic, măgulit de-o fericire vagă, gloata celor cu treabă sau fără treabă cari încurcau peronul.

– Vasile, am observat că te uitai la oratorul din vagon cu niște ochi plini de admirație...

– E adevărat, duduie Margo.

– Atunci cum rămâne cu sentința lui moș Doroftei ? Cine are dreptate, tatăl tău sau socialistul ?

– Duduie, îmi ceri lucruri grele... între două trenuri, unul din care de-abia mă cobor și altul cu care trebuie să plec, peste douăzeci de minute... Cum să-ți spun ? Și socialistul și tatăl meu, fiecare în felul lui, are dreptate... Dar dreptatea unuia este, ca să zică așa, la mieznoapte, iar a celuilalt la miezăzi, așa încât nu se poate întâlni una cu alta...

– Taci, Vasile ! Așa sofiști ieșiți voi din seminar ?

– Râzi de mine! Vezi, cine mă pune să-ți răspund... Mă voi despăgubi altă dată... Azi mă mulțumesc să-ți spun că admiram pe socialist pentru două lucruri: întâi fiindcă vorbea cu multă convingere (deși cu destulă naivitate) și al doilea, fiindcă avea stofă de orator... Convingerea și darul vorbirii, pentru noi, seminariști, sunt lucruri de mare preț.

UN POPAS

Margo simți în sufletu-i acel necaz ușor pe care îl încercăm uneori când auzim din gura cuiva, crezut de noi prea copil sau prea nătărău, răspunsuri de o neașteptată istețime. „Când s-a deșteptat băiatul ăsta ? Acum doi ani, în vacanță, la Bacău, mi se părea un bleg și un adormit...” Margo nu mai avu vreme de replică. Mătușa Bica o chema cu nerăbdare.

– Vino, fată hăi, să vedem odată ce pachete avem și câte am pierdut !

– N-ai grijă, tanti, că n-am pierdut nici unul !

Erau în dosul gărei. Așezară pachetele grămadă mai la o parte, sub ferestrele restaurantului și numărară; nu lipsea nici unul. Mătușa Bica dădu slavă lui Dumnezeu:

– Am atâta grijă, pe drum, cu buclucurile ăștea !... Să vedem acum ce noroc avem cu trăsura...

În coprinsul larg din dosul gărei, erau vreo zece trăsuri cari așteptau, cele mai multe cu vizitii ovrei. Vehiculele, caii și conducătorii prezentau celui ce i-ar fi văzut întâia oară o priveliște deosebit de curioasă. Trăsurile erau cenușii de praf, postavul dinăuntru era soios și sfâșiat, pernele plesnite toate, ca broasca din fabulă. Poclitul și toată curelăria arătau pline de noroi, scofâlcite și scorojite. Dobitoacele cari trăgeau la aceste trăsuri stăteau, în soarele de iunie, triste și deșirate ca sub o ploaie de noiembrie. Coastele, șira spinărei și șoldurile lor erau externe corpului, ca un fel de șa macabră, pusă pentru călărețul care poartă în mână coasa simbolică. Iar despre țăsală parcă mai trebuia să treacă o mie de ani până la născocirea ei.

Vizitii acestor cai erau tot atât de pitorești. Mai toți purtau niște cizme grele, boccii și unse (în alte timpuri) cu păcură. De greutatea lor, mersul ajungea un fel de bocăneală împiedicată și posacă. Deși era cald, nu toți aruncaseră căciulile și unii le mai țineau și acum, îndesate în jos, cu urechi cu tot, până spre vârful nasului. Hainele acestor oameni triști erau tăvălite și cu zecimi de petice. Câțiva aveau barbă lungă și inextricabilă, dar nici unul perciuni, ca fiind nepotriviți cu meseria birjărească. La întrebarea părintelui Doroftei:

– Cine dintre voi e de la Agapia ? mai toți se găsiră că sunt de prin partea locului. Atunci părintele consistoriot întrebă mai deslușit:

– Care dintre voi a fost trimis, aici, de maicele Negară ?

Un țăran, care sta la o parte, alergă înaintea Cucerniciei sale:

– Eu, sărut mâinile...

– Ai vreo țidulă de la maice ?

– Iacă îndată; o am aici... Băgă mâna în chimir, scoase un ștergar și din ștergar o hârtioară chită.

Birjarii ovrei se depărtară și se amestecară cu ceilalți călători, veniți pentru mânăstirile sau pentru stațiunile balneare din preajma mânăstirilor nemțene.

Părintele Doroftei citi... „Bine ați venit... Vă trimit pe Ion Mihalache, om de încredere, vizitiu încercat...”

L-am tocmit cu cincisprezece lei, Pașcani-Agapia...

Să ne sosiți sănătoșele... Xenia Negară.”

– Bine, bade Mihalache; trage trăsura încoace... Nepoată Bico, v-a venit cufărul... Ei, apoi, călătoriți cu sănătate ! S-auzim de bine. Arătați maicilor Negară închinăciunile noastre... Dacă s-o putea, mai târziu ne repezim și noi câteva zile pe la Agapia. Bade Mihalache, mergi cu grijă. Dumnezeu să vă călăuzească !

– Sărutăm dreapta, cinstite părinte. Fiți în bună pace.

Vasile își luă și el ziua bună de la cele două rude și dispăru după preot, printre grupurile pestrițe cari ieșeau din gară, se tocmeau cu birjarii, sau încărcau bagaje în trăsurile cenușii și derăpănate. Printre aceste trăsuri risipite în dosul gărei era una cu o înfățișare aparte, un fel de cutie galbenă dreptunghiulară, cu ferestre în părți, cu ușă în fund și cu un gard de fier, deasupra. Aceasta era diligența din Târgu Neamț. Caii cari trăgeau la ea erau cele mai nenorocite dobitoace nu numai de pe calea Pașcani-Tg. Neamț, dar de pe toate căile pământului.

Ion Mihalache era vizitiu vechi. Mistui, mai întâi, în trăsura lui largă și mai bine îngrijită decât celelalte, legăturile și cutiile celor două călătoare. După aceea, ajutat de hamal, așeză cufărul pe o scândură pusă anume sub coșul trăsurii și cu o frânghie zdravănă îl legă acolo să nu mai miște, petrecând, de mai multe ori, frânghia prin tortele cufărului și pe după capetele unei vergele de fier, care susținea cele două arcuri. Drumul putea să fie de sute de kilometri, cufărul legat sub coș, nu mai putea să cadă, decât după smulgerea toartelor. Peste cufăr, Ion Mihalache puse un braț de fân și peste fân burduful chitit și prins, să nu se mai desfacă.

Margo zăbovea lângă trăsura privind lucrul nepripit și temeinic al țaranului. Era un om de stat mijlociu, purta plete retezate și cărunte, pălărie de plăieș, strâmtari albi, zeghe de

șiac și bocanci. Încolo un obraz de nepătruns, aspru, neras și niște ochi tăietori, fără comunicativitate. Margo își aduse aminte de lucruri citite, de literatura bucolică la modă pe atunci, de *Făclia de Paști* a lui Caragiale... și de depărtarea, de obicei considerabilă, dintre viața așa cum ne-o prezintă cărțile și așa cum este ea, când ne aplecăm asupra-i și privim cu ochii proprii. „Nici acești ovrei nu sunt de invidiat, nici badea Mihalache nu e vrednic de plâns...”

– De-amu, suntem gata, duduie. Mai aveți ceva de târguit ?

– Ce să mai avem, bade Mihalache, mila Domnului și rugăciunile Născătoarei.

– Atunci, suiți în trăsura !

Mătușa Bica se închină cucernică:

– Doamne ajută !

Margo, din obișnuință, din imitație, voi să facă la fel, dar mâna i se opri în zăbranicul înnodat subt bărbie și se prefăcu că-l înnoadă mai bine. „Pentru ce un semn văzut, care nu se mai potrivește cu intimitatea gândurilor mele !”

PE DRUM DE ȚARĂ

Târgul Pașcanilor – din punct de vedere administrativ simplă comună rurală – începe din dosul gărei, cu o linie lungă de prăvălii, învăluite vara în praful trăsurilor, înecate, restul anului, în mocirle și în bălți endemice. Fiindcă terenul e prea jos și Siretul prea aproape, toate casele din această parte a târgușorului sunt igrasioase până subț bagdadie. Nici gara n-a scăpat. În restaurantul gărei igrasia decorează toți pereții. Dar lași gara în urmă, treci printre dughenile, șandramalele și căsuțele îngropate de lucrătorii lor din atelier și iai șoseaua largă spre Pașcanii de sus. Șoseaua urcă destul de repede, pe lângă o grădină cu arbori nalți, adunați în masiv puternic împrejurul unei case pe care nu poți s-o vezi bine niciodată și care poate să fie o vilă desfătăță,

în mijlocul parcului stăpânitor din deal în vale. Orice car, orice trăsură urcă și coboară această coastă cu mare pază.

Tot târgul Pașcanilor stă în vreo două străzi lungi și paralele trase pe vârful dealului, și în câteva ulițe strâmte, murdare, greu văzute de soare. Pe cele două străzi s-au așezat atâția negustorași ovrei câți au putut să încapă – băcani, cizmari, brutari, mici marchidani, fierari, cârciumari – ale căror prăvălii sunt căutate, șase zile pe săptămână, de țărănimea din satele vecine, afară de ziua de sâmbătă, când târgușorul e închis. Vara însă în timpul când mii de călători se duc și se întorc, prin gara Pașcani, chemați de mănăstirile și de băile din poalele Munților Neamțului, acest târgușor e deosebit de însuflețit și de interesant. Cărduri de copii, cu ochi verzi, cu păr de flacăra se joacă pe stradă sau se opresc și se uită cu sfială la „purățul“ călător. Câte un patriarh în halat lung, cu barba și cu perciunii ninși se sprijină în toiag și, domol, își face cale printre veselul alăstăriș al lui Israel. Gospodinele roșii și rotunde, cu mâinile petrecute subt pestelcă, privesc din ușile prăvăliilor sau ceartă pe ștregarii de pe uliță. Țărani, în port alb, cu sumanul aninat pe un umăr, se îmbulzesc prin dughenile cu sticle în fereastră.

Vizitiul oprește trăsura în dreptul negustorului prieten care-i cere un franc din tocmă, pentru un pahar cu vin, o chiflă și o bucată de caș. „Caș de Dorna, cocoane, care nu se mai dovedește... Puteți să luați o roată întregă...“ Nici Ion Mihalache nu poate să treacă peste unele reguli birjărești. Până la M-rea Agapia e cale de cinci ceasuri, cu un popas la Podul Moldovei, spre amiază. Un pahar cu vin, un covrig, câteva măsline... amăgesc oleacă foamea, până la Ițic sin Ițic, de la Podul Moldovei.

Câteva trăsuri pornesc înainte, alte câteva vin din urmă. Diligența este cea mai zăbavnică, fiindcă ia din gară corespondența și pachetele aduse de trenuri și la oficiul poștal Pașcani descarcă o parte din ele.

Trăsura lasă ulița cea mare, lasă la colț, pe stânga, casa arătoasă și coprinsă a rabinului și apucă șoseaua, spre codrul Pașcanilor. Locuințele se răresc și dispar; holdele încep să se

împânzească pe coastele din ce în ce mai nalte. O lumină scăpărătoare și cu aur în ea îmbracă tot pământul în olean și în dragoste de viață. După ploile de până mai deunăzi, cari au adăpat răzoarele și au stâmpărat colbăria drumului, cerul arată prielnic și albastru, fără nici o tulburare, fără pic de nouri, cât coprinde ochiul încântat, de la Lespezi spre Stolniceni și din dealul Pașcanilor spre Ruginoasa. Soarele e sus; căldura se întetește. Dar cum se ridică coșul trăsorei, când valea Siretului se dezvelește din ce în ce mai largă și mai povestitoare, când dealurile, scăldate în abur ușor și fericit, se încovoie, pline de sămănături și de nuanțe ! Deschizi umbrelele și privești nesăturat – în dreapta, în stânga și înapoi – mărirea crescând a perspectivelor, a Siretului, domn dornic, dar uneori tiran nimicitor, a pământului Moldovei, cel plin de armonie și de unde.

Pe aproape de drum, printre grânele înalte și printre copacii rari sunt risipite câteva cătune – unul încolăcit împrejurul unei bisericuțe. Sunt Gâșteștii, Boștenii Sodomeni și mai spre miazănoapte, Topile, agățate deasupra acestei văi, prin care se scurg atâtea trenuri, pe linia ferată, și atâtea valuri, pe Siret.

Coama păduroasă a Pașcanilor se apropie și crește, depărtările Siretului se șterg în licărirea soarelui și în zăpușeala zilei. Adieri ușoare clatină spicul grânelor și puzderia de românițe, crescute pretutindeni, pe linia mejdimelor și prin ocoalele nearate. Ca o minge mititică, aruncată iar și iar spre cerul cald și albastru, ciocârliia se ridică și se lasă peste holdele dogorâte de soare.

Mătușa Bica declară că îi este foame și desface pe genunchi o cutie în care, de acasă, a pus cu grijă demâncare pentru o zi întregă. Margo îi spune:

– Tanti dragă, d-ta mănâncă și eu îți țiu umbrela... Mie fă-mi numai o tartină cu unt și cu icre.

Trăsura merge la deal, caii țin capul în pământ. Ion Mihalache s-a dat jos de pe capră și merge în pas cu ei, răsucind o țigară și îndemnându-i:

– I, mă, i-i !...

Pe vârful dealului este conacul moșiei Pașcanilor, altădată proprietatea Roznovenilor, astăzi trecută în alte mâini. Casa conacului are înfățișarea unei vile, înconjurată într-o parte de grădină, într-alta de pădure. În coastele casei, crește un stejar bătrân, băgat ca într-o colivie în cheresteaua unei scări largi, ocolitoare, pe treptele căreia te urci, până subt crengile de sus ale stejarului.

Privind din vârful dealului spre răsărit, valea lăsată în urmă arată, încă o dată, șarpele argintat al râului, pănjinișul alburii și indistinct al podului dintre Ruginoasa și Pașcani și satele risipite: Fântânele, Brăteștii, Lunca, Blăgeștii și Conțeștii – înecate în luncile Siretului.

Aceste înfățișări desfășurate când mai aproape când mai departe, subt unda aurie și fierbinte a soarelui de iunie, îi sunt Margaretei familiare. Frumusețea lor caută în sufletu-i ecoul amintirii. A mai făcut drumul acesta spre M-rea Agapia, de două ori. Întâia oară, cu șapte ani din urmă, când de-abia terminase clasele primare; e a doua oară după patru ani, când trecuse în cursul liceal superior. Și atunci ca și acum era numai cu mătușa Bica, adevărata ei mamă, fiindcă aceea care a născut-o i-a fost întotdeauna o streină, un suflet rece și nepăsător.

DEBORA

Abel Pavel merge călare, în fruntea micului convoi de închinători internaționali, plecat din Mănăstirea Vatoped, spre Mănăstirea Zografu. În sufletul lui se adună în fluviu de încântare toate câte cuprind ochii și suspinul, în această grădină închinată Sfintei Fecioare. Drumul dintre cele două mănăstiri este o anticipare a cărărilor Paradisului... Abel Pavel uită un moment șirul zilelor de până aci, odiseea unui an întreg, petrecut prin schiturile din patrie, convorbirile lui cu duhovnicul Veniamin, înapoiat de la Ierusalim, și dureroasa dramă a propriei conștiințe... E cerul prea aproape ! Marea care până adineaori spăla cu dalbe spume țărnel încovoiate, acum, albastră și ireală, ca un basm mitologic, se lasă în jos și se resfiră spre ostroave depărate și aurii, cu nume de altădată, din mitologie și din istorie. Coasta peninsulei atonite, capricioasă și stâncoasă, desparte valurile cerului de covoarele onduloase ale mării și între ele desfășoară sălbatice și miresmate dumbrăvi.

Merg în convoi: un pictor cehoslovac, un învățat francez și un călugăr rutean ortodox. Sunt toți călări pe catări, cu bagajele atârinate de samare și pe lângă mosafiri merg pe jos stăpânii catărilor. Abel Pavel a pornit înainte, bucuros să se depărteze și să-și lase gândurile vagabonde pe această coastă sfințită și de Dumnezeu și de oameni. Ceilalți tovarăși vin la distanțe mari unul de altul. Pictorul e la urmă de tot. Ochiul lui extaziat și șterg alergă vulturește peste acest amfiteatru de castani și de dafini, de smochini și de mărăcini balsamici, se cufundă jos în prăpăstiile verzi, cu funduri nevăzute, dar suplinite de bara de

safir a mării, și se reînaltă spre crestele muiate în soare. A schițat cu mâna înfrigurată după primele trepte urcate, spre coama păduroasă, înfățișarea M-rei Vatopedu, văzută oblic, din cărarea suitoare a țărmlui. Carnetul lui de pictor se acoperă ceas cu ceas. A făcut încă o schiță – tot M-rea Vatopedu – când de sus de pe un platou cu dafini a văzut deodată, între mare și brăiele codrilor, profilul sacru și bizantin al lavrei imperiale... Dar ce poți să notezi și să culegi, mai întâi, din această peninsulă a frumuseților ieraticе ?...

Învățatul francez se luptă să adapteze pentru priceperea și analfabetismul însoțitorului grec elineasca lui Demostene. Călugărul rutean a înțeles că stăpânul catărului pe care călărește știe ceva limbă rusească și înnoadă cu el o convorbire primitivă.

Abel Pavel merge în fruntea convoiului. De multă vreme n-a mai simțit, ca azi, de jur-împrejurul inimii, farmecul înșorit și liberator al naturii generoase. Cărăruia urmată – prin poiene, printre stâncile picate din fruntea Atonului, printre hățiturile îmbălsămate – duce tot în sus, descriind o scară de zigzaguri, deocamdată toate în văzul mării și al soarelui prevestitor de seară, iar mai apoi în taina crescândă a dumbrăvilor ajunse codri. Cum se numesc, cum recunoști toate aceste odrasle ale pământului și ale stâncii, toate aceste vii podoabe – flori și arbuști, buruieni și copaci – cari îmbracă lumea lui Dumnezeu și îndeosebi acest ca și ostrov al Preacuratei ?...

Sunt dafinii clasici, sunt mulți smochini sălbatici, sunt castani, sunt un neam de stejari de climă caldă, dar sunt multime de copăcei necunoscuți, aceștia cu floare galbenă, ceilalți cu frunza lată, ca o palmă de uriaș, de-un verde negru de bronz antic, și mai ales acele familii numeroase și drag mirositoare, cari dau văzduhului peninsulei această respirație de cădelnițe, oscilând în mințile unor îngeri invizibili...

Abel Pavel pogoară ochii asupra sa însuși... Umil preot ortodox, călare apostolește pe acest dobitoc blând și înțelept și răzbătând codrii Sfântului Munte, într-o zi de mai... Câte gânduri, cât zbucium, câte dureri au trecut pe albia inimii lui, de acum un an și până azi !... A trebuit să se despartă de enoria lui.

A trebuit – cu câtă sfâșiere sufletească ! – să lase pe copiii pe cari îi adunase în mică școală catehetică, pe oamenii de bunăvoință și cucernici cari veneau la adunările de seara; a trebuit să lase o întreagă situație preotească, un popor întreg duhovnicesc, un curent mântuitor pornit spre ascultarea *Evangheliei* și peste toate acestea: visul lui de flacără apostolică și de piatră disciplinată arhitectonic: catedrala săracilor, gata de biruință, în mijlocul viitoareii mânăstiri a Sf. Vasilie !... A trebuit să treacă prin focul jertfei poruncite de Mântuitorul: *Dacă ochiul tău cel drept te smintește pe tine, scoate-l și aruncă-l de la tine... Dacă mâna ta cea dreaptă te smintește pe tine, taie-o și aruncă-o de la tine...*

Cumplite au fost zilele de după sfâșiere ! Haine au fost ceasurile petrecute în zbucium și în întuneric !... Dureros, amar, încet ca veacul, un început de amortire a lăsat peste inima lui și pătrunderea rătăcirii lui l-a readus pe calea înțelepciunii creștine... Era la mijloc un păcat. Și ce putea să fie altceva, când atâta dureroasă răzvrătire urla în cugetul lui ?... Cum se numește izvorul tuturor suferințelor și al tuturor nenorocirilor noastre ? De unde, dacă nu din străvechiul păcat, au pornit în lume, prin milioane și milioane de inimi omenești, dezordinea, nelegiuirea, trufia, ura dintre oameni și veninul voluptăților ?... Duhovnicul Abel Pavel, deși la începutul carierii și al experienței, nu avea nevoie să adăste până la sosirea duhovnicului Veniamin ca să desfacă în părțile componente o problemă de proprie conștiință.

Roxana era fiica lui duhovnicească, iar el, Abel Pavel, era vistiernicul tainelor ei și al mântuirii ei sufletești. Ce duhovnic țaran, ce călugăr, preot grămătic, s-ar fi putut încurca în judecarea unei pricine atât de simple ? Trebuia să fie dârjenia patimei și viclenia diavolului, ca să-l răstoarne, de pe linia logiceii elementare, și să-l lase, nopți întregi, să bâjbâie în fundul prăpastiei: *Poate să fie Roxana soția lui ?...*

Abel Pavel își trece încet pe frunte o mână plină cu răcoroase frunze de dafin.

Duhovnicul Veniamin, sosind în țară, a găsit pe ucenic în situația descrisă de Sf. Pavel:

„Pe această temelie, care ce zidește: aur, argint, pietre scumpe, lemne, fân ori trestie: lucrul fiecăruia se va face cunoscut... Focul însuși va cerca-o. Dacă lucrul lui pe care l-a clădit va rămânea, va lua plată. Dacă lucrul lui va crede, va fi păgubaș de plată, dar el se va mântui, așa însă ca prin foc...” (1 Corinteni 3, 12-15).

Totul era pierdut, afară doar de cinstea duhovnicului !... Părintele Veniamin a judecat înțelepțește. Ar fi fost o mare pierdere pentru credință, dacă munca din parohia lui Abel Pavel și începuta catedrală ar fi rămas la întâmplarea cine știe cărei succesiuni. Bătrânul duhovnic s-a hotărât să înlocuiască pe ucenicul căzut pe front și să termine lucrul Domnului. Iar lui Abel Pavel i-a dat sfatul unei călătorii la Locurile Sfinte.

A pornit spre Locurile Sfinte, dar trecând încă o dată Carpații, ca să revadă căminul sfânt în care trăia și-l aștepta bătrâna lui mamă. Apoi, mai târziu, a plecat pe apă spre Stambul, spre Salonic și spre Sf. Munte... Dar cerul nu i-a fost senin, în cale, și libertatea cugetului lui e încă enigmatică...

Prietenia Debovei îl însoțește – în pelerinajul lui, cu pasul și cu gândul – ca un nour de dulce amintire, de măgulire, de părere de rău și de neliniște vinovată... Această față, frumoasă ca străbunicile ei din *Biblie*, inteligentă și bogată i-a dovedit și-i dovedește o amicitie vigilentă și absolut atingătoare. N-a putut să urmeze nici unul din sfaturile ei și n-a putut să se folosească de ospitalitatea regală pe care i-a oferit-o în atâtea rânduri – mai ales de un an încoace – și în țară și peste graniță... A cerut luminile duhovnicului Veniamin asupra acestei pricini, generatoare de cine știe ce complicații viitoare... Veniamin i-a răspuns avar și categoric: „Fiți înțelepți ca șerpii și curați ca porumbița !”

De departe, ori de aproape, în lumea aceasta sau în cealaltă, Abel Pavel nu poate să uite generozitatea Debovei și calitatea ei de ctitoră, la zămisirea catedralei visurilor lui. Această fiică a *Vechiului Testament* a voit să fie și a fost urzitoarea unei biserici creștine !

A văzut-o, în acest an din urmă, numai de câteva ori... Umblând din mănăstire în mănăstire, ocolind Bucureștii (și din

propriu îndemn și din porunca duhovnicului) a văzut-o pe Debora o dată la Sinaia și de două ori la M-reă Neamțu. Ea venea la mănăstire cu mașina, de la o moșie a lor din Botoșani... I s-a arătat, totdeauna, mângâioasă, compătimitoare, gata de servicii și de sacrificii, numai să-i fi spus Abel Pavel care anume... Când s-au văzut, ultima oară, astă-primăvară, și urcau dealul dinspre Vovidenie – față în față cu fostul ospiciu unde Eminescu a petrecut o amară jumătate de an – Debora i-a spus cu niște ochi cari străbăteau în viitor, dincolo de perdelele momentului și ale prejudecăților:

– Plec în Eretz-Israel... Ne vom întâlni în preajma Sionului...
La anul, la Ierusalim !...

Abel Pavel nu putea să-i ascundă îndemnul lui Veniamin și planul lui de călătorie. I-a spus deci că, într-adevăr, și el va porni, într-o zi, spre Soare-Răsare. Debora, atunci, i-a răspuns cu simplitatea unui camarad:

– Banii, cari te așteaptă de atâta vreme, te așteaptă, cu atât mai mare cuvânt, de data asta...

Oricât de mult ar zăbovi Abel Pavel – bănuitor, iscoditor, îndărătnic – în fața acestei prietenii a Debovei, el nu poate vedea decât delicateță, discrețiune și devotament... Fata aceasta s-a purtat și se poartă cu el ca un înger întrupat !...

Ea a plecat acum o lună, cu vaporul „Dacia” spre coastele biblice. După trei săptămâni, a plecat și el spre Sf. Munte. Sunt câteva zile de când a venit de la Salonic la Dafne, portul sfintei peninsule; a urcat la Kareia, capitala republicei monahale, să-și ia binecuvântarea de rigoare și a poposit două nopți la schitul rusesc Sf. Andrei. Azi de dimineață, a plecat cu cei câțiva tovarăși spre Vatoped și spre Zografu. S-a înțeles cu Debora să-și scrie unul altuia; ea să-i scrie la poșta din Kareia și el la poșta din Ierusalim.

Călăuza lui Abel Pavel îi dă de veste că sosesc la Zografu. Pe cărări cari dau deval, împletindu-se cu viroagele adânci ale unui torent, altădată vijelios, azi subțire și ascuns, micul convoi se descurcă cu greu dintre hățișurile desfătate și rumenite de soarele în amurg. Marea dinspre răsărit nu se mai vede. Au

căzut, peste ea, rânduri-rânduri, perdele de platani, de stejari și de arbuști lucioși, ca muiiați în untdelemn. Marea dinspre apus e prea departe. Până acolo pârâul Zografu mai trebuie să facă o mie de zvârcoliri, să ocolească platouri și masive cari stau într-un picior și să adăpe câteva grădini de legume (mândria călugărilor bulgari), de la mânăstirea din deal.

În fața călătorilor, coprinși de umbra serii, apare, roșie în soare, vechea ctitorie a lui Ștefan, domnul Moldovei. E așezată ca într-o lojă de chiparoși, deasupra unei văi destul de largi și plină de răzoare grădinărești.

E o cetate tare, cu poartă ferecată, cu ganguri sonore și numai când ai intrat înăuntru: o mânăstire plină de pace, de trandafiri și de altare. Abel Pavel și ceilalți tovarăși pun înainte, tâlmaci, pe călugărul rutean. Este un supliment de bună recomandatie, pe lângă epistola irenică a Epistasierii din Kareia.

Călugării bulgari sunt primitivi, buni gospodari, iubitori de ordine și de curăție ca niște adevărați soldați. Chinovia lor este o cazarmă care așteaptă nu știu ce inspecție regală. Are trei caturi, pe cât de puternice, pe atât de aeriene, trei rânduri de pridvoare suprapuse și cascade de vrejuri și de flori. Două biserici, una mică și veche – a voievozilor Moldovei – alta mare și mai nouă, stau alături, între obeliscurile arhicentenare ale unor chiparoși cari poate au văzut pe vistiernicii lui Ștefan.

Sus în mânăstire sunt coridoare largi, pardosite cu cărămidă, sunt cișmele și jgheaburi de piatră, la fiecare coridor, și chilii nenumărate... După întâlnirea obligatorie și ceremonioasă cu starețul chinoviei, mosafirii sunt poftiți jos în trapeză, ca să guste, în rând cu călugării, vegetariana masă monahală...

Învățatul francez, pictorul cehoslovac și iconomul mânăstirii, care e un poliglot, rămân de vorbă în balconul arhondaricului. Călugărul rutean și Abel Pavel se duc la chilii.

Chilia lui Abel Pavel dă spre codrul de chiparoși. Între chilia lui și cer se ridică, printre stele, turla unui paraclis. Abel Pavel deschide larg fereastra și rămâne, înfiorat și cucernic, ca la pragul unei catedrale înnoptate...

În tăcerea aceasta, pe care o prezidează din cerurile sumbru albastre candelabrele aprinse ale altarelor eterne, sufletul lui Abel Pavel adună și sintetizează impresiile și învățătura ultimelor zile. Se găsește, cu evidentă, în fața piscurilor înțelepciunii pământești. Creșterea lui trudnică, ucenicia lui lângă duhovnicul Veniamin, experiența și cugetarea lui de soldat al lui Iisus Christos îl ridică fără greș pe aripile largei înțelegeri, până la înălțimea acestui ceas de sihastră contemplație. De câte ori, altădată, în seri de visare sau de muncă pastorală, în nopți de lectură sau de rugăciune, n-a suspinat și n-a dorit el o fericită sosire la Muntele Athos !... De patru zile, poposește între cele douăzeci de mânăstiri, pe împărăteasca peninsulă athonită, în acest colț unic de pe pământ, unde cerul, marea, convulsiunile stâncii și efuziunea lumii vegetale înalță un sacru foișor, pentru popasul îngerilor și al inimii omenești...

Aici este cel din urmă conac pe care putem să ni-l dorim !... Tot ce va veni mai pe urmă este pogorâre în vale și în mediocritate !...

Totuși Abel Pavel a privit și privește în juru-i cu ochi treji... Încântarea aceasta duhovnicească: să fii în Sf. Munte, între mări albastre, sub coroană de paltini centenari și în preajma unor chinovii, cari sunt comori de sfinte odoare, de cărți și de documente, nu desființează și nu acoperă sărmana, uneori meschina realitate a elementului omnesc. Și aici, deși în condițiile cele mai riguroase și subt garanția celor mai originale măsuri, omul rămâne mic, trufaș, răufăcător, ascuns, formalist, plin de eresuri, plin de prejudecăți și de lepra strămoșească !... Dar în aceste majorități monahale, roabe formalismului și crustei petrificate, câte personalități neașteptate, câte fântâni sufletești cu elanuri până la cer, câți nobili refugiați, din furtunile nimicniciei pământești !...

A găsit, printre rândurile lor negre și anonime, un profesor de matematici, un ofițer rus din fosta gardă imperială, un celebru învățat grec... Abel Pavel însă nu poate să nu recunoască – intim îndurerat – că un neînvins amurg duhovnicesc se întinde peste această fortăreață a creștinismului ortodox. Egoismul național, de după marele război, prăbușirea Bisericii Rusești, confuziunea

nebiruită din sufletele, din țările și din bisericile ortodoxe, se regăsesc în Sf. Munte, captate și trecute ca printr-o lentilă paradoxală. Nu ți-ar veni să crezi că tocmai în această peninsulă, suspendată deasupra deșertăciunii, a neroziei și a sterpelor noastre lupte, ai putea să găsești punctul arzător, focarul unde converge totul !

Abel Pavel își reamintește de aceste vorbe spuse în șoaptă de către un călugăr cu care se dăduse în vorbă: – Să știi că războiul, când se va aprinde încă o dată, se aprinde de la Sf. Munte !...

A fost, pe lângă toate, și este jalnic impresionat de viața monahilor români din această eparhie a statului elen... Sunt călugării cei mai umili: risipiți pe la toate schiturile și mănăstirile, slugi celorlalți călugări de alte neamuri, dezbrățați între ei, ignorați și devastați duhovnicește de problema calendaristică !...

Ce folos că numele și chipurile voievozilor români te întâmpină mai în toate mănăstirile ! Ce folos că Zimbrul și Vulturul stau săpate în stejar, chiar în marea mănăstire rusească a Sf. Panteleimon !... Ignoranța, dezorientarea și rebeliunea veștejesc șiucid, în Sf. Munte, vița duhovnicească, sădită de părinți !...

Abel Pavel scrutează noaptea de violete și de diamante care înfășoară sfânta peninsulă și vede, ca într-o viziune, ce-ar putea să fie în viitor – în concepția și în fapta unui mare urmaș al lui Antim Ivireanu – viața, reorganizarea și menirea monahismului românesc din Sf. Munte... Este ori nu este definitiv stabilit că Biserica pe pământ însemnează castrele lui Iisus Christos în eternă încordare și în eternă pozițiune războinică; față în față cu aberațiunea și nelegiuirea acestei lumi ? Atunci, la ce școală militară superioară am putea să trimitem, mai nimerit, noi ortodocșii, pe viitorii noștri generali ?... Și ce mândră afirmare românească ar fi aici, lângă sfintele temelii puse de voievozii și de boierii neamului nostru, acest fel de... *École du Mont Athos*, pe care diplomația diplomaților noștri și indestructibila simpatie elino-română ar putea să ne-o negocieze și să ne-o acorde !...

O, firește, n-am trimite la Sf. Munte copii din seminar și plăpânzi licențiați în teologie... Am trimite legionari reveniți de pe front; am trimite oameni excepționali, preocupați și împovărați

cu proiecte de lucrări, stăpâniți de planuri eroice și arzătoare sete mistică.

...Și care ar putea să fie partea lui de contribuție și rolul lui, în această uriașă operă de recucerire sufletească și teritorială, în numele energiei religioase românești ? Ce cale imensă și apostolească ! Ce lupte în jurul birourilor diplomatice și ecleziastice ! Ce stânci de mutat din loc și uneori de aruncat în aer ! Cine ar putea să-i fie icoană, ajutător cu slova lui de foc de altădată și, azi, intercesor la tronul Împăratului tuturor biruințelor, dacă nu marele străbătător de țări și mări, apostolul neamurilor și atletul creștinătății, Pavel cel din Tarsul Ciliciei !...

A trecut pe aici prin apropiere, acum douăzeci de veacuri. A privit, în fața Salonicului, Olimpul de pe care el însuși, Pavel, dădea jos toată camarila mitologică. A văzut, cel puțin în zarea apelor, și printre profilele insulelor, profilul Muntelui Athos. O, cât ar trebui, azi, în această lume care pare că își dă singură drumul în cataractele Apocalipsului, energia incomparabilă, puterea de comandă și geniul renovator al dumnezeiescului Pavel !

*

A doua zi, Abel Pavel, cu aceiași tovarăși, pogorî din M-rea Zografu la „arsanaua“ Zografului – un turn la țărmul mării, ridicat de voievozii Moldovei – și apoi, pe linia desfătată și capricioasă dintre păduri și mare, cercetă, în treacăt, mănăstirile Dochiaru și Xenofonu și ajunse, seara, la marea lavră rusească a Sf. Panteleimon.

A treia zi, găsi la poșta din Kareia următoarea scrisoare, din partea Deboarei:

„Ierusalim...“

(din otelul călugăresc «Notre Dame de France»).

Scumpe apostole, cred că ești astăzi în Kareia. Presupun că ai primit cele câteva cuvinte laconice pe cari ți le-am trimis din Eretz-Israel. Sunt din nou în Ierusalim.

Am cercetat Haifa, Iafa, Emekul (valea minunilor) și acum fac un popas mai lung în cetatea străbunului David. Sunt

împovărată și amețită ca o ...albină, care se înapoiază la stup, după o zi de strănsură, într-o pădure de tei...

Ce să-ți spun mai întâi ? Înduioșarea mea cucernică în fața acestei vetre pline de poveștile trecutului și de jalea zidurilor ??... Desfătarea ochilor și a epidermei mele, sub cerul fără pereche al Palestinei și în îmbrățișarea zefirilor lui ? Sau entuziasmul bahic al convingerilor mele sioniste, băut – cupă după cupă – în douăzeci de colonii, vizitate până astăzi ?...

Îți spun însă, pe față, că mă sfiesc de ispitele efuziunii literare. Ceea ce văd acum în jurul meu mă învață o învățătură nouă: Cât de mult poate să facă omul, uitând că știe să vorbească și (după cazuri) să și scrie...

Crede-mă: mi-e rușine să-ți destăinuiesc fericirea sufletului meu, când văd și constat că acei ce mi-o prilejuiesc sunt atât de muți în marea lor activitate... Dar voi birui sfiala aceasta. Trebuie să-ți scriu, cât de sumar, cum renaște din cenușă eternul Phoenix și cât de mult doresc să vii încoace să privești cu ochii d-tale cea mai nouă minune a Dumnezeului pe care îl servești.

Am cercetat până acum de două ori Galileea, am cercetat țărmul Tiberiadei, am cercetat coloniile de lângă Iordan, am cercetat coloniile de pe țărmul mării și te aștept să vii să întreprind cu d-ta o călătorie până la izvoarele Iordanului. Am văzut la marginea pustiului cum apar deodată insule de portocali, ogoare grase și pâlcuri de locuințe, cu apă curentă și cu electricitate... Am văzut, pe fundul unor foste smârcuri, stătătoare de sute de ani, dar acum gonite ca prin minune, dumbrăvi de eucaliptus, grădini prospere și gospodării ultramoderne... Am văzut pretutindeni oameni – de multe ori, copii ! – muncind din greu, tăcând ca glia și zâmbind sub pălăriile lor coloniale, ca niște Buda, convertiți la sionism !

Am înțeles, am interpretat cu fericire și sunt gata să ți-o prezint această lume nouă, colonizată în țara *Biblii*... Dar sunt nepricepută și dezorientată în fața monumentelor trecutului... Îndeosebi, mă intimidă această severă și inextricabilă cetate pe care o privesc din fereastra odăii mele, de la «Notre Dame de

France»... Stă în fața mea ca o enigmă arhitectonică; stă ca o sfidare și ca o amenințare...

Numai d-ta poți să mi-o faci amicală și accesibilă... Dar toate celelalte coline presărate cu rămășițe milenare, dar atâtea sanctuare ajunse cioburi, dar toată această augustă «hagada», izvorătoare pretutindeni, din peșteri, din ziduri, din morminte regale și din autentice fântâni, zidite de Patriarhi ?...

Am nevoie de inima, de știința și de comentariile d-tale... Cât mai întârziezi, departe de țara biblică ? Știu prea bine că, în aceste zile, ești și d-ta tot în pământ sfânt... Dar o sfințenie rigidă și exclusivă, pe care n-o înțeleg și care mă ține la distanță (și fizicește și moralmente)... Mai știi că scumpul meu stareț Abel Pavel este un fel de... *hapax legomenon* al lui Dumnezeu, o întâlnire armonioasă și inimitabilă între Sion și Athos, între credința lui Abraham și misterul Golgotei...

Scrie-mi și bucură-mă cu vestea mult dorită. Am fost pe Carmel, pe Tabor, pe dealul Scopus, la Hebron și la Betleem, în Nazaret și în Capernaum... Și am răspuns mereu reveriei, nedumeririlor, întrebărilor și contrazicerilor inimii mele: Domoliți-vă și așteptați ! Cel pe care vi l-am făgăduit: sosește !“

NOTE ȘI COMENTARII

ROXANA

În ziarul *Cuvântul*, nr. 1997, din 11 noiembrie 1930, p. 3, ca și în alte câteva ziare de mare tiraj, se anunța că, la 15 noiembrie 1930, va apărea la Editura „Națională“ S. Ciornei, romanul *Roxana* de Gala Galaction, fapt care „va constitui marele eveniment literar al anului“. Într-adevăr, în ziua de 15 noiembrie 1930, la librăria Editurii „Națională“ S. Ciornei a fost lansat romanul *Roxana*, Gala Galaction acordând autografe cititorilor. Evenimentul i-a oferit scriitorului o vie satisfacție, cum va mărturisi în articolul *Din ziua de autografe*, apărut în *Curentul*, nr. 1021, din 24 noiembrie 1930, p. 3: „Am înțeles, adânc surprins și emoționat, că ziua autografelor este sărbătoarea amicilor necunoscuți. Regăseam, în amintire, o vorbă a lui Anatole France, și în felurite variante am scris-o pe fruntea palidă a volumului proaspăt desfăcut: *Amicii necunoscuți sunt cei mai siguri!*“ Chiar în ziua lansării romanului, în *Cuvântul*, nr. 2001, din 15 noiembrie 1930, p. 1, Ion Călugăru îi consacră un întreg articol de întâmpinare, salutând reîntoarcerea scriitorului la creația epică: „Gala Galaction, acest meșter neîntrecut al prozei românești, se lăsa așteptat. De prea multă vreme.“ Cu o rapiditate demnă de consemnat, a doua zi după lansarea romanului, Ion Dumitrescu publică în *Curentul*, nr. 1013, din 16 noiembrie 1930, p. 1, o primă cronică literară, intitulată *Romanul ispitelor: „Roxana“*, intuind esența conflictului moral și psihologic: „Cine a citit *La porte étroite* a lui Gide, poate mărturisi cât patetic și cât dureroasă ironie pot învălui existența unui slujitor al altarelor, prins în tragica alternativă dintre chemările dumnezeiești și îndemnul iscate din străfunzimile nămolurilor terestre. Un astfel de roman al ispitelor dezlănțuite în sufletul de adolescent al unui preot este și *Roxana*: aventura unui ostaș al lui Christos, ale cărui avânturi religioase sunt treptat și insensibil alterate de subterana presiune a senzualității, pentru a se năruși în cele din urmă în deznădejdea îndoielilor și în bezna abdicărilor finale.“

Se pare că anumiți cititori au avut unele obiecții față de modul în care Gala Galaction a evocat raporturile preotului Abel Pavel cu Mitropolitul Primat și cu evreica Debora, și de aceea scriitorul, poate pentru a preveni și alte neclarități, a ținut să se explice prin articolul *În jurul „Roxanei“*, publicat în *Dimineața*, nr. 8593, din 22 noiembrie

1930, p. 3: „Sunt nevoit să răspund unor întrebări și unor nedumeriri cari, în chip firesc, încep să ispitească pe cititorii mei. Pentru înlesnirea mea și pentru grabnica bună înțelegere la care vreau să ajungem, voi porni de la o analogie literară cunoscută multora.

Romanul *Le Nabab* al lui Alphonse Daudet a ridicat, în zilele apariției lui, valuri de discuții și de incriminări. Autorul făcea să treacă, pe scena închipuirilor sale, personaje ilustre cari trăiseră sau cari trăiau. O mască destul de transparentă era menită să păzească și să consoleze unele susceptibilități. Celebrul duce de Morny, de pildă, era ducele de Mora, și alte deghizări de nume și situații puneau o barieră de-abia suficientă curiozităților inutile sau calomnioase.

Alphonse Daudet n-a trecut fără vămă și fără protestări pe dinaintea unei anumite categorii de cititori. Drepturi, depline și egale, și de o parte și de alta ! Cum poți să stăvilești libertatea unui scriitor de a-și aduna informațiile, documentele, ecourile, chipurile și frunzele scuturate, pulberate de vijelia vieții, până sus, la mansarda lui ? Iar de altă parte, cum poți să oprești pe cititorul tău să nu te judece și să nu te descoasă, cum îi pofteste inima, o dată ce ai azvârlit, în piața atențiunii generale, fabulele și visurile cari îți alungă somnul ?

Autorul romanului *Le Nabab* a făcut valabile, în fața acuzatorilor, drepturile sale de liberă documentare. Cititorii săi, cei supărați, au vorbit de ingratitudinea lui Alphonse Daudet, față de binefăcătorul său de altădată, atotputernicul duce de Morny, cel ce apărea acum, pe scenă, sub masca ducelui de Mora. Alphonse Daudet a mai adăugat: *Sunt incredințat că felul cum îl înfățișez eu pe duce, în romanul meu, i-ar fi plăcut și lui.*

Este necesară rechemarea acestui caz literar de la sfârșitul veacului trecut, pentru pilduirea și ferirea noastră de inutile discuțiuni. Cartea pe care o clădești din imagini, din visuri, din închipuiri și din mirajii trebuie să răspundă, drept vorbind, la o singură și severă întrebare: Cel ce te-a scris, te-a scris cu talent, ori ba ?

Romanul *Roxana* e smuls din conștiința și din experiența dureroasă a unui preot tânăr, entuziast și visător. Este un roman ecleziastic. Literatura românească din zilele noastre a pornit să se ocupe cu interes de viața noastră ecleziastică. Nu numai cu verva și cu comicul din neîntrecutul *Timotei Mucenicul*, nu numai cu umorul smeritului între ieromonahi al talentatului Damian Stănoiu. Literatura noastră – dacă nu mă înșel – se întoarce spre lumea bisericească, cu seriozitatea și cu conștiința (unor bogate zăcăminte, găsite) pe cari le simțim în *Păcat* al lui I. L. Caragiale.

În romanul *Roxana* sunt chipuri și situații cari îndreptățesc comentarul. Liber să fie ! dar nu departe de intențiile autorului. Viața bisericească mi-e prea scumpă, convingerile și luptele mele cred că nu mai sunt, pentru nimeni, făclie pusă sub obroc și libertatea mea de scriitor poartă inelul unei logodne indestructibile. Așadar, sub silueta

Marelui Vlădică nu pot admite nici o inscripție, nici un grafitto, furișat și bănuitor.

Aceleași neînțelegeri și același căi greșite aș vrea să le deconsiliesc, când e vorba de personajul Debori. E o fragedă apariție din lumea desenelor lui Lilien și din lumea realităților noastre. Ce obstacole găsiți în calea acestei fiice a bancherului Simon, în stare să-i interzică dărnicia de care dă dovadă ? Că este sionistă și că prin urmare n-ar putea fi dărnică, pentru nevoile religioase ale unui cartier de oropsiți creștini ? Se poate obiecțiune mai sărăcăcioasă și mai jignitoare, pentru această impulsivă copilă, dar generoasă și iubitoare de oameni ?

Ce-o face pe Debora să dăruiască lui Abel Pavel vastul teren pe care într-o zi se va ridica, biruitoare, mânăstirea săracilor ? Știu și eu ? Îmi vine a crede că romanul meu răspunde suficient celui ce are obicinuița lecturii cercetătoare.

De mai-nainte ridic însă un dig provizoriu în fața oricăror revărsări de intempestivă curiozitate: Debora înfloarește, cu toate gândurile și cu toate rezervele inimii, ceva mai târziu, într-un român viitor: *Mă iubești tu, Simone ?*

Până atunci, presupunerile și pariurile socotesc că sunt inutile. Tot ceea ce pot să fac astăzi este să-mi apăr eroina de conjecturile triviale. Debora e prea inteligentă, prea subtil țesută sufletește și prea mândră de neamul și de ideologia lui Israel ca să poată să-și dea tainele pe față, ori să le fie infidelă la apropierea și întrebările unui cititor sau unui recenzent superficial al romanului *Roxana*.

Ca previziune finală, voi spune totuși că mă aștept la multe confuziuni și la destule curiozități și scrisse și nescrise, în judecarea și în comentarea acestui roman. Viața pe care voiesc s-o fac admisibilă și cursivă, pentru cititorii mei, este prea sufletească și prea specială.

Dar – *alea jacta est !*“

O analiză aprofundată a romanului *Roxana* întreprinde Eugen Ionescu, în *Fapta*, nr. 8, din 29 noiembrie 1930, nr. 7, relevând: „Romanul cuprinde o tragedie religioasă a întinării ofrandei și a incompletitudinii sacrificiului. Cât și – eternă vină, – nedeplina tărie sufletească a preotului, care nu este imun atingerii păcatului: «șerpilor veninoși l-au mușcat.» Păcătuirea se săvârșește măcar prin gând; sau prin frolarea păcatului. Ofranda, – catedrala pentru săraci pe care Abel Pavel năzuiește să o înalțe, – nu este acceptată de Dumnezeu din impuritatea conștiințelor cititorilor: Ceaure, – cel dintâi, – Roxana, Debora și însuși părintele Abel Pavel.“ Sacrificiul este deturnat în alte scopuri, neacceptate de Divinitate, iar curățenia sufletească a preotului Abel Pavel este biruită prin viclenia insinuare a păcatului, tema fundamentală a întregii literaturi a lui Gala Galaction, a luptei dintre virtute și păcat, dintre dogmă și instinct, dintre veghe sănătoasă și reverie culpabilă. În acest sens, Eugen Ionescu subliniază: „Clădirea catedralei și a chiliilor pentru săraci (sentimentul de tragică neîmplinire este semn al refuzului

Divin) devine utilă unor politicieni și unor vremelnice partide, unor prelați farisei și vicleni. Puritatea sufletească a părintelui Abel nu a putut fi, pe față, cu arme drepte biruită; ci, indirect. Este durerea unei sfințenii eșuate, prin pătrunderea impurului filon al imperfecțiunii. „Construirea catedralei eșuează, argumentează Eugen Ionescu, pentru că, „personagiile lumești, pentru ei nu pentru Dumnezeu, clădeau catedrala; iar captarea celor doi împuțerniciți și bogății ctitori este dobândită de Roxana și Debora nu din puritate, din liliată credință, ci prin păcat. Preotul însuși este șovăitor. Cartea se încheie asupra pedepsei divine și a îngrozitoare tragedii și dezorientări sufletești a lui Abel Pavel cel imperfect.“

În receptarea romanului *Roxana*, cei mai de seamă cronicari literari ai timpului au intuit cu exactitate substanța sa ideatică, natura conflictului, însă fiecare în parte a relevat valențe cu semnificații pregnante, nuanțarea variată și subtilitatea modalităților artistice. În cronica sa apărută în *Adevărul literar și artistic*, nr. 521, din 30 noiembrie 1930, p. 7, Al. A. Philippide aprecia elogios măiestria cu care Gala Galaction a asigurat romanului un echilibru interior, făcându-l incitant printr-o desăvârșită gradare a efectelor, printr-o fină pătrundere în structura intimă a personajelor, mai mult subînțeleasă decât dezvăluită direct, ușor de sesizat în evoluția ei. „Părintele Galaction – scria Al. A. Philippide – a dovedit cu *Roxana* că e un mare artist. Nu atât prin conflictul romanului, simplu și limpede, cât prin meșteșugul cu care a dozat și gradat efectele. A știut să nu lămurească prea mult unele aspecte și să insiste just cât trebuia pentru a da eroilor săi o aparență puțin enigmatică. Dar, încă o dată, ceea ce e enigmatic în *Roxana* este numai aparent. Este drept, conflictul romanului e destul de special, din pricina eroului care nu e un om obișnuit, nici prin firea lui, nici (mai ales) prin rolul lui în societate. Mișcările, gesturile, faptele personajilor se pot însă bănuși de la început.“ Așa cum vor remarca și alți comentatori ai romanului, sfârșitul acestuia era considerat de Al. A. Philippide ieșit din comun, fără un deznodământ precis, însă tocmai de aceea având o amplă reverberație sugestivă: „Sfârșitul, numai, este neașteptat, și tocmai de asta, de un efect profund. Acest sfârșit, de altfel, dovedește arta mare a autorului.“ În încheierea cronicii sale, Al. A. Philippide afirma categoric că *Roxana* este „o carte interesantă, o carte de o reală frumusețe“.

În cronica literară pe care i-a dedicat-o în *Vremea*, nr. 154, din 14 decembrie 1930, p. 3, Pompiliu Constantinescu situa romanul *Roxana* în cadrul specific al literaturii lui Gala Galaction, al personalității sale duale în care s-au împletit „limbile de foc ale păcatului și candoarea unui anahoret care-și înalță sufletul extaziat spre divinitate“. Din această „îmbinare originală și-a plămădit sufletele patetice ale eroilor săi și mai cu seamă ale eroinelor sale,“ romanul *Roxana* fiind „alcătuit din aceleași alternanțe de simțire, în materialul său original, care este și cel mai prețios.“ În romanul *Roxana*, Pompiliu Constantinescu descifrează

pendularea scriitorului între dogmă și instinct, confruntare pe care și noi am numit-o cândva dintre Dionysos și Apollo, misionarul creștin înfruntându-se cu ispita unei vieți al cărei narcotic îl îmbie să-i guste farmecele trecătoare. „Punctul de plecare al *Roxanei* – subliniază Pompiliu Constantinescu – este în acest instinct de propagandist creștin, care vrea să-și materializeze visul într-o biserică și să-și mângâie sufletul în apostolatul evanghelic. Călugărul Abel Pavel, eroul romanului, simbolizează ideologia de ecleziasist pragmatic a părintelui Galaction; cu ajutorul lui încearcă să-și romanțeze ideile despre biserica ortodoxă, despre datoria morală a preotului în societate, conceput ca un ascet integral și ca un frate umil al celor dezmoșteniți. Dar iluminatul Pavel, suflet de mucenic urzit din pilda cărților religioase și din învățătura unui duhovnic absent din roman, și căruia i se confesează într-o predică monotonă ca un soliloc, se izbește de două mari piedici: puterea pământească constituită sub forma politică și demonul cărnii întrupat în Roxana, soția industriașului politician Ceaur, care-l clatină în puritatea lui, prin iubire, și Debora, fiica bancherului Simon, exaltată de ideea restaurației sioniste, diletantă hrănită cu romane moderne de un dubios misticism, fată emancipată în care colcăie șerpia dorințelor erotice. Călugărul Abel e un vizionar încolțit între doi dușmani: forța politică și coalizarea surdă a două femei, care, sub aparențele docile de agenți ai evanghelismului, își emulează viclenia să dezlănțuie virilitatea candidă și proaspătă a neexperimentatului apostol.“ Romanul *Roxana*, conchide Pompiliu Constantinescu, își propune să fie o „conciliere a dogmelor și a iubirii, rezolvată în cerul pur al stărilor mistice și materiale.“ Această rezolvare nu-l satisface însă pe critic, considerând-o „o ambiguitate împerechere a moralistului cu poetul.“

Deznodământul romanului a fost privit de Perpessicius dintr-o altă perspectivă, în cronica sa publicată în *Cuvântul*, nr. 2037, din 21 decembrie 1930, p. 1, refugiarea preotului Abel Pavel la Mănăstirea Cernica fiind motivată prin „căutarea unei reculegeri“, pentru că „ispita apropierei de Roxana îi tulburase liniștea sufletească și-l descumpănise. O briză de pasiune, abia simțită, trece prin viața părintelui Abel Pavel, și arta părintelui Galaction este cu atât mai prețioasă cu cât, fără să stăruiască asupra acestor stări larvare, le sugerează cu suficientă discreție.“ Referindu-se la faptul că Gala Galaction și-a anunțat continuarea romanului, sub titlul *Debora* (ceea ce nu s-a mai întâmplat, cum vom arăta în *Addenda* acestui volum), Perpessicius sugera această ipoteză: „Dacă austrul pasional bate, oricât de înfrânt, în paginile acesteia de patetism creștin, poate în virtutea reminiscențelor lui din vechime, iubirea se îmbracă, aici, în odăjdii mistice, și ortodoxa Roxana, ca și sionista Debora s-ar putea să fie simple și trecătoare tipare ale aceleiași zel apostolic și obiectivărilor lui!“

O sugestivă paralelă între nuvela *De la noi, la Cladova*, a lui Gala Galaction, și romanul *Roxana*, face Const. D. Ionescu în *Gândirea*, nr.

12, din decembrie 1930, p. 482. În ambele scrieri, eroul principal este un preot. Așa cum am demonstrat și în monografia noastră, Popa Tonea este însă un om ca toți oamenii și nimic din ce e omenesc nu-i este străin, de aceea trăiește cu intensitate fiorul dragostei pentru Borivoje, lupta sa lăuntrică ducându-se aprig între puritate sufletească și ispită vinovată, iar când își înfrânge chemarea trupului, se duce singuratic pe malul Dunării și exclamă sfâșietor: „Acum mă duc să plâng pe cununa biruinții mele.“ În cronică sa, Const. D. Ionescu nu evocă aceste aspecte, considerând însă, pe bună dreptate, că Popa Tonea „e în aceeași măsură om și slujitor al Mântuitorului.“ Față de nuvelă, romanul i se pare „un urcuș“, adică o întrupare ideală a preotului creștin ortodox în persoana lui Abel Pavel: „Părintele Abel Pavel e clădit din duh și trup. Și asemenea oricărei vieți cunoaște beția iluziilor și sumbrul căderii. Autorul său n-a sacrificat teologiei suflul existenței. Le-a pus de acord și a întruchipat un om întreg care se zbate între cerul viziunilor sale și realitățile umane, ostile sau așezate de-a curmezișul drumului ca niște gropi satanice. Abel Pavel, lipsit de artificios, trăiește. Nu a țâșnit din retorta de alchimie teologală. Tocmai de aceea trezește în substraturile noastre emoționale fiorul prețios estetic. Pentru că opera nu s-a desprins dintr-o *intenție*. N-a fost stimulată de *tendință*. Preotul n-a împins pe scriitor. Amândoi au colaborat.“

La apariție, romanul *Roxana* s-a bucurat de un larg ecou, fiind consemnat în variate publicații periodice, cu mijloacele mai mult sau mai puțin modeste ale comentatorilor, însă cu aprehensiune. De pildă, în *Revista scriitoarelor și scriitorilor români*, nr. 12, din decembrie 1930, p. 157, **Mărgărita Miller-Verghi** afirma că Gala Galaction are „prilejul să ne arate că mai presus de faptele diverse romanțate cu care se mulțumesc de obicei autorii, există o comoară neatinsă încă, de stări sufletești primordiale, de taine discret păstrate care pot da unei opere un interes arzător“. Autoarea recenziei aprecia că Abel Pavel „e sincer, e simplu chiar când sondează adânci ascunzișuri, e naiv ca toți blagosloviții și cu aparenta învingere a mărețului lui plan cu care se termină cartea nu ne lasă descurajați, ci simțim că undeva, nu știm unde, nici când, Abel Pavel își va clădi nepieritoarea catedrală“. În *Raze de lumină*, „revista studenților în Teologie din București“, nr. 1, din ianuarie-februarie 1931, p. 48, **Teodor N. Manolache** își exprima satisfacția firească a viziunii sale spirituale că „Părintele Gala Galaction a îmbogățit literatura românească cu un frumos roman cu caracter teologic pastoral.“

Așa cum am mai menționat, asupra deznodământului romanului s-au emis diferite opinii. În *Dreptatea*, nr. 1001, din 8 februarie 1931, p. 1, **M. Sevastos** era de părere că în rezolvarea conflictului Gala Galaction a știut să evite anecdoticul senzațional, finalul oferind cititorului sugestia unei posibile interpretări: „Fără ca eroii să treacă, materialmente, la dragoste, autorul oprește acțiunea acolo unde visurile creștinești s-au frânt sub lovitura patimei. Cu chipul acesta romanul nu satisface

anecdotic pe cititorul senzațional; el termină însă artistic conflictul între cele două lumi, deschizând largi perspective cititorului rafinat. Drama acestui roman se desfășură în adâncul sufletului eroilor. Nu izbucnește decât din când în când, ca acele râuri subterane cari licăresc o clipă la suprafață pentru ca iarăși să dispară sub pământ.“ În *Viața românească*, nr. 2, din februarie 1931, p. 204, **Al. A. Philippide** a revenit asupra romanului, apreciind că este „un roman psihologic în bunul și adevăratul sens al cuvântului. Nu este o carte facilă. Se spun în ea mai multe lucruri decât se afirmă fățiș. Este o carte de sugestii. Dar, în același timp, are acțiune, dramatism, conflict sufleteș.“ Al. A. Philippide este și el de acord că finalul romanului este lucrat cu mult meșteșug artistic, lăsând cititorul să-și imagineze singur evoluția ulterioară a eroului, însă consideră că Gala Galaction trebuia, totuși, să fi oferit o portiță de pătrundere în perspectiva viitorului: „Către ultimele pagini te întrebî mereu: ce va face preotul, cum va reacționa în fața întâmplărilor neprevăzute care l-au copleșit deodată? La această întrebare autorul nu dă nici un răspuns. Părintele Galaction a știut să justifice acest sfârșit prin meșteșugul și arta cu care l-a compus. Este un sfârșit neașteptat și tulburător. Fiecare lector poate soluționa atitudinea viitoare a lui Abel Pavel cum vrea. Ar fi trebuit, poate, ca autorul să fi sugerat și el o soluție. E evident că a vrut să insuflă lectorului incertitudinea eroului său. A izbit. Dar, încă o dată, cred că ar fi trebuit măcar un început de soluție. Preotul Abel Pavel *trebuie* să ia o atitudine, oricare ar fi. Așa e omeneste. Ca semnificație omenească, sfârșitul nu satisface pe deplin.“

În mod surprinzător, romanul *Roxana* n-a intrat în atenția lui G. Călinescu. Nu l-a comentat în presa vremii, dar, mai ales, nu l-a menționat deloc în *Istoria literaturii române*, ediția I (Fundăția Regală pentru Literatură și Artă, 1941, p. 602), ediția a II-a, revăzută și adăugită (Editura Minerva, 1982, p. 678), în capitolul consacrat lui Gala Galaction.

Romanul *Roxana* a fost reeditat de noi, pentru prima dată, în volumul I din ediția de *Opere alese*, apărută în 1956, la ESPLA, împreună cu romanele *Papucii lui Mahmud* și *Doctorul Taifun*. În articolul *Trei romane de Gala Galaction*, publicat în *Gazeta literară*, nr. 43, din 25 octombrie 1956, p. 2, **Horia Stancu** le prezenta de pe poziția dogmatismului proletcultist, nevăzând în aceste romane decât „amestecul unui viguros realism cu concepțiile idealiste, religioase“, iar în *Roxana*, scria recenzentul, „am admirat încă mai mult partea de observație realistă, critica făcută mai sever, portretizarea ironică, satirică a personajelor“. Comentarii asemănătoare întâlnim și în recenzia semnată de **Aurel Martin** în *Scânteia*, nr. 3764, din 28 noiembrie 1956, p. 2: „Biruința laturii realiste e evidentă și într-un roman ca *Roxana*, chemat să pună în lumină, prin spovedania preotului Abel Pavel, incertitudinile unui cleric pe care canoanele ecleziatice îl determină să fugă de ispita iubirii pământene. Drama preotului, fără a egala însă în

intensitate și omenesc pe aceea a semenului său Tonea din nuvela *De la noi, la Cladova* – are clare suporturi realizate care depășesc însă problema raporturilor dintre Abel și Roxana, reliefând cu mai multă putere relațiile dintre preotul însuflețit de idealuri nobile și societatea care-l înconjoară. Prin Abel Pavel, romancierul prezintă, în ultimă analiză, un tip uman model – de factura lui Nicolae Apostol din cunoscuta carte a lui Cezar Petrescu – aflat în ciocnire cu reprezentanții claselor exploatare care împiedicau ridicarea economică și culturală a maselor de nevoiași. Asemenea lui Cezar Petrescu, și autorul *Roxanei* are, astfel, prilejul să creioneze nu numai fizionomii exemplare, ci și tipuri veridice de indivizi, sclavi ai propriilor interese meschine, exponenți ai clasei exploatare, cum e, de pildă, îmbogățitul de război Atanasie Ceur, cel iubitor de arginți și de parvenire politică și socială. „La reluarea romanului în colecția „Biblioteca pentru toți“, la EPL, în 1967, comentariile din presă erau încă tributare generalităților stereotipe. În articolul *Romanele unui mare scriitor*, apărut în *Scânteia*, nr. 7499, din 21 octombrie 1967, p. 4, **Pompiliu Marcea** era de părere că acestea „conțin atâtea pagini zguduitoare, sunt pătrunse de un mesaj umanist așa de înalt și sunt propulsate de un temperament artistic atât de puternic, încât lectura lor emoționează de fiecare dată“.

În aceea perioadă, mai precis în 1958, **Dinu Pillat** a elaborat, în cadrul Institutului de Istorie Literară și Folclor, sub conducerea lui G. Călinescu, un studiu monografic despre Gala Galaction scutit de interpretările sociologizante. Studiul a fost însă publicat abia în 1978, în volumul postum *Itinerarii istorico-literare* (Editura Minerva, p. 156), îngrijit de George Muntean. *Roxana*, scria Dinu Pillat, „reconstituie pregnant procesul dilemelor interioare, care se pun unui preot idealist în executarea misiunii sale. Prin însăși natura subiectului, autorul se află în sfera cea mai proprie spiritului său de observație, de unde nota de autenticitate psihologică pe care o prezintă romanul.“ Dinu Pillat lua și el în discuție finalul romanului, aprobându-l ca fiind de „o discreție desăvârșită“.

O analiză amplă a romanelor lui Gala Galaction am întreprins în monografia noastră apărută în 1967, la EPL, la care trimitem pe cititorul interesat. Puncte de vedere similare cu ale noastre a formulat și **Adrian Anghelescu**, în postfața ediției din seria „Arcade“ a Editurii Minerva, apărută în 1983, în care au fost incluse cele trei romane ale lui Gala Galaction, rămânând pentru altă ediție romanul *La răspântie de veacuri*. În *Roxana*, autorul postfeței sesizează înfruntarea unor elemente contrastante, „o frapantă deosebire între imaginea pe care Abel Pavel o proiectează în exterior – aceea a unei cucernice și evlavioase fețe bisericesti – și cea, disimulată cu grijă, a omului descumpănit, asaltat și preocupat de ispite lumești“. Adrian Anghelescu subliniază că „drama lăuntrică, impasul moral pe care le trăiește în final Abel decurg din vinovata sa indecizie, din nehotărârea și slăbiciunea de a nu fi optat

integral și hotărât pentru una sau alta din căi, fapt ce îi zdruncină încrederea în sine, găsindu-se astfel nevrednic de ctitoria săracilor, de profesiunea sa, dar și de Roxana, pe care în secret o iubește. El este într-un fel victima propriei disimulări și prudențe.“ Sub aspect documentar, menționăm și cartea *Gala Galaction* a preotului **Gheorghe Cunescu**, apărută la Editura Arhiepiscopiei Tomisului și Dunării de jos, în 1989, în care romanele sunt rezumate strict informativ, cu accent pe latura religioasă.

Roxana inaugurează o nouă coordonată majoră a operei și personalității lui Gala Galaction, impunându-l ca romancier.

PAPUCII LUI MAHMUD

Cel de al doilea roman al lui Gala Galaction, *Papucii lui Mahmud*, a apărut la începutul anului 1932, în Editura „Adevărul“ din București. Spre deosebire de *Roxana*, noul roman s-a bucurat, îndată după publicarea sa, de atenția lui G. Călinescu, prezentându-l într-o cronică de întâmpinare în *Adevărul literar și artistic*, nr. 579, din 10 ianuarie 1932, p. 7: „Compusă de un scriitor de valoare, cartea aceasta are nevoie de mai puține cuvinte decât oricare alta, într-atât însușirile ei sunt în evidența oricui. În primul rând este de remarcat stilul admirabil, omogen, modern totodată, dar ușor parfumat cu demnitatea și culoarea unei narațiuni de caracter biblic. Propriu-zis, scrierea părintelui Galaction nu este un roman, ci o parabolă în chip de lungă narațiune, stil *Vieșile sfinților*. Învățătura, ce face onoare autorului, care este preot, este aceea din parabola Samariteanului, adică o libertate de gândire religioasă în virtutea căreia «frăția și dragostea omenească n-au hotare și trebuie să se întindă și să coprindă pe toți oamenii de orice neam și de orice lege.» Și, într-adevăr, în această povestire ni se înfățișează în penumbră sublima prietenie dintre un creștin ortodox, un turc și un evreu.

Eroul principal, Savu Pantofaru, e un caz mistic. Îmbătându-se pentru prima oară în viața lui cuminte, pe vremea războiului de la 1877, ucide un prizonier turc bolnav de tifos, dintr-un subconștient religios rigid, care-l făcea să urască pe cei de altă lege. Îmbolnăvindându-se apoi el însuși de aceeași boală, se deșteaptă din ea prefăcut sufletește. Căința îl sugrumă și nu-și găsește liniștea decât primind canonul de a încălța de pomană o mie de săraci, ceea ce ani îndelungi continuă să facă, scornindu-și porecla de Hagi-Papuc. Deoarece autorul tinde să dovedească ceva, stilul nu este întotdeauna obiectiv și adesea persoanele vorbesc cu limba scriitorului, adică foarte înflorat, ca de pildă: «Când mă gândesc, Stambulul mi se pare o rodie plesnită în felii și printre felii, în loc să curgă zeamă roșie, curge apa mării...» Așa vorbește un om

destul de simplu la minte. Dar asta nu scade meritul cărții, care trebuie citită ca o narațiune din *Mineiu*. Suavă, plină de luminișuri spirituale, această operă este nu numai o scriere foarte valoroasă și o izbândă stilistică, dar și o scriere morală bună de pus în mâinile tinerilor.“

După câțva timp, G. Călinescu a revenit asupra acestui roman, consacrandu-i o amplă analiză în *Adevărul literar și artistic*, nr. 584, din 14 februarie 1932, p. 4. Criticul pornea de la premisa că „adevărată problemă, rodnică pentru un literat care atacă teritoriul religios, este viața morală“, precizând că „aceasta a făcut părintele Gala Galaction și de aceea romanul său se mișcă pe realități sufletești inteligibile oricui“. După ce rezumă conținutul romanului, G. Călinescu relevă că „povestirea părintelui Gala Galaction cuprinde o parabolă. Cazul de conștiință ce formează temelia psihologică a romanului este sentimentul păcatului și frica de sancțiunea divină, adică un aspect al problemei salvării. Justiția divină se exercită numai în cuprinsul imperiului creștinătății, păgânii sunt ei scoși de sub legile divine ? Omorul pantofarului devine mai puțin vinovat făptuit dintr-un subconștient creștin împotriva unui păgân ? Conștiința morală a ucigașului se dovedește astfel mai largă decât cadrul ei religios și-și are ca atare rezidența într-un principiu universal, căruia o confesiune îi este o expresiune numai parțială.“ Substanțialitatea creștină a romanului *Papucii lui Mahmud* era apreciată pozitiv de G. Călinescu în raport cu ideile și manifestările curentului literar promovat de revista *Gândirea*: „În vreme ce foarte mulți tineri mireni fac profesie din misticism și ortodoxie și ne oferă de la o vreme încoace, sub aripa neagră a d-lui Nichifor Crainic, o literatură cu îngeri, herubi, serafimi, exclaamații cu majusculă ca *O, Doamne, La Tine, Doamne, Pre Tine, Părinte* și alte asemenea formule de pietate creștină; în vreme ce unii merg și mai departe și fac minuni, ca de-o pildă îmblânziri de urși, împușcări de îngeri, ținere de cărbuni aprinși în mână, călătorii la Sfântul Munte sub directă călăuzire a Duhului Sfânt, alți scriitori, care se întâmplă a fi prin chiar rostul lor social mai apropiați de biserica ortodoxă, dau semne de cumișenie și de seriozitate așa de edificatoare, încât e o datorie aproape din parte-ne să le manifestăm viul nostru sentiment de admirație și respect. Scriitorul Gala Galaction, care este preot în ordinea lumească, a înțeles că ortodoxismul revistelor noastre literare n-are de-a face cu problemele vieții creștine, că mistică, pe de o parte, și politica teologică, pe de alta, sunt ziduri exterioare ale contemplației religioase, ce apar în jurul unei tradiții confesionale îndelungi și că, prin urmare, a înfățișa privescări paradisiace și fericiri serafice înseamnă să proiectezi în afară propriul lirism, ce poate fi o construcție laudabilă estetică, dar în contradicție cu datele obiective ale religiei însăși.“ Creștinismul lui Gala Galaction, subliniază G. Călinescu, are o nobilă esență și reverberație umanitară: „Așadar, în vreme ce la gândiriști creștinismul se concretizează, izolând pe membrii săi într-un orgoliu nu numai de

opinie, ci și de rasă, ortodoxismul fiind un adevărat rasism, la preotul ortodox Galaction orizontul se lărgeste într-o îngăduință umanitară de o evidentă noblete:

«...Stau și mă întreb câteodată, în prostia mea, zice pantofarul, cum va ieși de la Judecata viitoare. Ovreiu care a ținut la legea părinților, sau turcul care și-a dat viața pentru credința în Allah ?» Iar părintele Năstase răspunde: «Într-o pricină ca asta ne găsim ca acei copii din poveste, în inima pădurii fără de cărări... Să ne întoarcem acasă pe poteca însemnată cu cenușă și să nu ne îndoim nici o clipă că la Judecata lui Dumnezeu dreptatea va străluci ca soarele. Toți vom fi judecați cu dreptate. Cum, ce fel, după ce pravilă, o știe judecătorul cel ceresc.» «Iisus Christos ne învață, zice alt erou, că frăția și dragostea omenească n-au hotare și trebuie să se întindă și să coprindă pe toți oamenii de orice neam și de orice lege.» «În aceasta constă, remarcă G. Călinescu, „umanitarismul, sau, mai bine zis, cosmopolitismul religios monist al scrierii de față“.

Psihologicește, „demarcarea celor două faze ale conștiinței morale a eroului prin accidentul îmbolnăvirii de tifos“ este „remarcabilă“, apreciază G. Călinescu, detaliind: „Pe latura obiectivă, boala explică opiniei publice schimbarea așa de însemnată produsă în firea eroului, deși aceasta este cauzată de rațiuni mai adânci, de un examen duhovnicesc necunoscut celor din afară. Pe latura subiectivă, boala înlesnește autorului analiza muștrării cugetului și a orientării spiritului, ca, de exemplu, în foarte izbutita descriere a delirului.“ Analizând modalitățile artistice din acest roman, G. Călinescu releva expresivitatea stilistică: „Pentru ca să-și adapteze limba naturii deosebite a povestirii, scriitorul și-a făcut un stil de narație lungă, cu limpidități alergătoare și parfumuri biblice, de o plastică verbală proprie, în care descriția scurtă sau dialogul repede se succedea ca niște crengi rupte pe cursul unui șuvoi. Întocmai ca în *Viețile sfinților* sau chiar ca în nuvela străveche, autorul, în urmărirea unei obiectivități de principiu, neglijează verosimilitatea parțială a elocuțiunii, componând dialoguri într-un stil unitar subiectiv, valoros ca expresie, fictiv ca document, nu lipsit totuși de savoare.“

În *Istoria literaturii române* (Fundatia Regală pentru Literatură și Artă, 1941, p. 602), G. Călinescu reia ideea că romanul *Papucii lui Mahmud* „e mai degrabă o parabolă decât un roman, pe ideea unui cosmopolitism religios“, însă formulează un alt punct de vedere, amendând umanitarismul creștin al lui Gala Galaction, considerându-l „nobil, fără îndoială, dar necanonic“, deoarece „a susține că nu se poate ști după ce pravilă va judeca Dumnezeu la marele Județ, că toți suntem în condiția rătăcirii și că prin urmare s-ar putea ca Judecătorul să folosească pravila judaică ori buddhistă, înseamnă a sfârâma valoarea adevărului revelat, a susține că Iisus ne-a înșelat făcându-ne să credem în mesagiul lui și să osândim obtuzitatea evreilor care însă pot deține

adevărul ultim.“ Prin acest relativism, conchidea G. Călinescu, „Gala Galaction e voltairian, fără să-și dea seama probabil“.

Asupra romanului *Papucii lui Mahmud* s-au pronunțat diverși comentatori, alături de cronicari literari consacrați situându-se și unii recenzenți cu un statut critic mai puțin notoriu, dar care au făcut unele observații ce merită a fi reținute. De pildă, în *Rampa*, nr. 4204, din 25 ianuarie 1932, p. 4, **Horia Groza** intuia forța sugestivă cu care Gala Galaction înfățișa conștiința torturată a lui Savu Pantofaru din timpul bolii, viziunile apocaliptice care îl zguduiau, construite cu mare artă din „imagini motorii și auditive de pur modernism“, amintind de *Dedalus* al lui James Joyce. O filiație cu literatura universală stabilește și **Pompiliu Constantinescu**, în cronică apărută în *Vremea*, nr. 223, din 31 ianuarie 1932, p. 3, relevând măiestria desăvârșită cu care Gala Galaction armonizează logic și transpune clar, echilibrat și expresiv, coordonatele etice și sensurile moralizatoare ale mesajului umanitarist, în spiritul toleranței și al bune înțelegeri între oameni de diferite confesiuni religioase. Romanul, remarcă Pompiliu Constantinescu, este „mai mult o povestire filosofică, un tâlc de toleranță religioasă, în genul «romanelor» lui Voltaire și Anatole France. Atmosfera istorică, decorul naturii, structura personajilor, logica prestabilită a faptelor și psihologiilor, coincidența de simpatie a eroilor principali acopăr cu abilitate intențiile moralizatoare ale operei. Ideea concilierii confesiilor în substratul comun al umanitarismului și omeniei străbate în *Papucii lui Mahmud* ca o ușoară disertare, accidentală și încadrată de fapte, ca un comentariu complimentar, fără a fi nici pedant, nici retoric și împovărat. D. Galaction a frecventat cu folos spiritul de disertă subtilitate al povestirilor lui France, respectând necesitatea de imprevizibil a imaginației, și farmecul agrementului pitoresc și de expresie. *Papucii lui Mahmud* literalizează o temă și propagă o atitudine etică, în limitele atrăgătoare ale unui ponderat fantezism. Chiar întâlnirile melodramatice dintre eroi, ca aceea între ieromonahul Veniamin, fiul spiritual al schimnicului Silvestru, sortit să ridice ispășirea lui Savu Pantofaru pe care-l spovedește, în ajunul morții, pe vasul «Cobra», în drum spre prietenul lui, Ibrahim, se încadrează în logica povestirii; tot astfel, scenele de aspect senzațional, ca înmormântarea lui Mahmud, ucis de Savu, într-un moment de inconștiență alcoolică, alături de părinții lui creștini sau simetrică lui înhumare în pământul turcesc devin ilustrări suportabile ale teme. Împăcați în moarte, Mahmud și Savu se contopesc în unitatea marelui mister și se egalizează dincolo de diferențele confesionale.“ Tema atât de generoasă a romanului, precizează Pompiliu Constantinescu, e slujită de valențele artistice specifice personalității lui Gala Galaction: „Povestitorul calm și supravegheat în expresie, poetul evocator de nostalgii de conștiință, descriptivul poetic își împart cu echilibru lucid sarcina de a duce la bun sfârșit pe moralistul toleranței confesionale“.

Romanul *Papucii lui Mahmud* a primit din partea lui **Perpessicius** (*Opere*, vol. 5, Editura Minerva, 1972, p. 234) calificativul de „admirabil“, realizând o impresionantă fuziune între structura artistică reclamată cu necesitate de construcția epică și mesajul etic înălțător al religiei creștine: „Deși roman, în strictul înțeles al cuvântului și după cea mai scolastică dintre terminologii, *Papucii lui Mahmud* înseamnă în același timp una din cele mai impresionante lecturi morale, una din cele mai emoționante predici creștine, rivalizând, dacă nu și întrecând acele «vieți ale sfinților», unde miracolul creștin îndreaptă, aproape întotdeauna, cumpenile. Așa fiind, nu cred să greșim dacă prezicem romanului *Papucii lui Mahmud* un destin literar, egal în proporții aceluia pe care, în trecutul nostru cultural, l-au deținut povestirile hagiografice. Un destin pe care l-ar binemerita, cu atât mai mult, cu cât pe deasupra substanței spirituale, romanul nu cedează nici o clipă din prerogativele sale, autonome.“ Perpessicius distinge cu o rară finețe osmoza sublimă, în substanța narațiunii, a suflului divin, a dumnezeirii, cu firescul vieții pământene, omenești, într-o finalitate apoteotică: „*Papucii lui Mahmud* este romanul unui proces de conștiință sau, ca să întrebuițăm o expresie a autorului, romanul lui Cain, pornit la drum cu faptele lui Abel, romanul prezenței ilimitate a Domnului, dar romanul în care oamenii își trăiesc viața aceasta de pe pământ, cu necazuri, cu bucurii, cu nădejdi, cu înfruntări și cu deziluzii, așa cum Savu Pantofaru, juruit severului canon duhovnicesc, se ridică deasupra lanțurilor și se răscumpără prin viața de mucenic rătăcitor, în care îi place să se umilească. În actul acesta de renunțare integrală și de smerenie creștină, stă și începutul acelei înfrângerii a păcatului, dar și taina acelei umanizări intime a eroului și aventurilor, umanizare ce imprimă un contur așa de patetic eroului Savu Pantofaru.“ Perpessicius situează romanul *Papucii lui Mahmud* la o înaltă cotă artistică, insistând „asupra acestui îmbinat caracter al romanului, asupra acestei fuziuni consumate între predică și epică, pentru a sublinia în ce măsură arta, făurită toată din odoare și ornamente, de spiritualitate și de expresie, a părintelui Gala Galaction, s-a depășit pe sine și câtă distanță a străbătut de la întâile pagini extatice până la organizarea acestei vieți de erou umil, în peripețiile căruia trăiesc laolaltă creștinul timpurilor eroice și omul de înfrățire obștească pe care timpurile de astăzi îl solicită, și pe care literatura părintelui Gala Galaction îl propovăduiește la tot pasul“.

Romanul l-a impresionat și pe poetul **Adrian Maniu**, stabilindu-i afinități în literatura universală, într-un articol apărut în *Adevărul*, nr. 14763, din 17 februarie 1932, p. 1: „E o carte ciudată, căreia nu-i găsim loc în bibliotecă decât între Dostoievski și Anatole France, pentru că nu ne zugrăvește numai «crima și osânda» sau mistica rugăciune a «saltimbancului față de Preacurata», ci o cucernică ispășire apropiată a miracolului – după o necugetată fărădelege, săvârșită de un biet păpuțar într-o clipă de beție“. Adrian Maniu afirma cu convingere că „Părintele

Gala Galaction a făurit un mare roman românesc“, argumentând: „În fața noastră pătimesc și se zbciumă oameni simpli, dar înfăptuiți din lut sfânt și greu, pe care numai slava îi poate arăta. Romanul părintelui Gala Galaction e, înaintea de toate, o carte pasionantă prin simțământ de omenie – ce recheamă marile întrebări veșnice poate ale întregii lumi în fața întregii credințe dezbătută pașnic între turc, evreu și creștin.“ Calitățile artistice ale romanului erau scoase în evidență de **Mihail Sebastian** în *România literară*, nr. 1, din 20 februarie 1932, p. 3: „Povestea este bine încheiată, paginile de psihologie sunt înlocuite cu pagini de evocare, scrisul retoric cu un scris simplu, calm, arareori înfiorat de amintiri și emoții ce vin de departe. O legendă dintre cele mai frumoase, scrisă într-un stil de zile mari. Și «stil de zile mari» nu vrea să spună stil împodobit, ci inspirat.“ Mihail Sebastian admitea, admirativ, că romanul realizează „această minune de a schimba un apolog evanghelic într-o poveste veridică“. Despre valoarea artistică superioară a romanului se vorbea și în recenzia *Drama pocăinței*, semnată **Petronius**, în *Dimineața*, nr. 9041, din 26 februarie 1932, p. 3: „Gala Galaction a deșteptat cu meșteșugul său scriitoricesc aceste drame profunde și sfâșietoare ale sufletului omenesc, dându-le însă și mângâierea mării vrăji artistice, consolantă ca o împărtașanie și sfântă ca o duhovnicească iertare de păcate“.

În cronică sa literară publicată în *Adevărul*, nr. 14777, din 4 martie 1932, p. 1, **Șerban Cioculescu** aprecia îndeosebi modul în care Gala Galaction și-a structurat personajul său central, Savu Pantofaru, considerat a fi cea mai expresivă întrupare a viziunii creștine specifice scriitorului: „Savu e creștinul primitiv, reintegrat formulei sale firești printr-un canon care nu-i diformează ființa, ci o aduce la expresia ei naturală. Mai puțin individual, așadar, Savu este act pur de bunătate și frăție creștinească, în tradiția evanghelică, și poate, deși ireală, cea mai pură plâsmuire a creatorului său.“ Noblețea mesajului creștin, sublinia **Șerban Cioculescu**, e asigurată și de farmecul intrinsec al stilului lui Gala Galaction: „Într-o fermecătoare limbă, fără excese imputate uneori, de neologisme, autorul a cristalizat cea mai curată sinteză a principiilor sale creștine, fără tendințe și tezism. Romanul lui Gala Galaction e o povestire limpede, cristalină, ca o privire de azur peste universul întinat. Este o faptă frumoasă și o carte frumoasă.“

În *Convorbiri literare*, din martie-aprilie 1932, p. 319, **C. Gerota** arăta că „frumusețea romanului constă nu în intrigă, ci în analiza psihologică“, demonstrând că puterea de emoționare a dramei sufletești pe care o trăiește Savu Pantofaru izvorăște din firescul comportamentului său uman, din viziunea profund omenescă pe care scriitorul o proiectează asupra eroului său: „Autorul, ca să ne dezvăluie toate frământările sufletești ale lui Savu, s-a folosit de anume situații, cu ajutorul cărora sufletul lui Savu devine transparent ca o sticlă. Deși romanul nu e *à thèse*, căci n-are nimic retoric, tendențios, totuși măreția

religiunilor e admirabil redată, mai ales a celei creștine. Pornind de la povestea lui *Nathan der Weise*, autorul pune în scenă un creștin adevărat, care trăiește sub povara unei căințe. Abnegarea de la o viață avută, împărțirea averii, disprețul banului, ajutorarea săracului, comandamente sublime creștine, dar abstracte și greu de realizat, autorul le-a făcut concrete printr-o povestire având tot aerul naturalului. Savu Pantofaru nu e un iluminat, nu e un bigot religios, un maniac sau un ascetic. Nu e nici un filosof care să privească lucrurile omenești prin perspectiva zădărniciilor omenești, ci e un om, dar un om care a păcătuit. Latura etică e consecința celei psihologice, căci muștrarea de cuget îl indeamnă să îmbrățișeze etica religioasă. El vrea dintr-un egoism omenesc, din setea de liniște să capete liniștea pe care nu o are. Liniștea nu i-o dă decât biserica. Dacă Savu Pantofaru ar fi un pelerin medieval, supus de bunăvoie la flagelații sau călătoria la Ierusalim, romanul ar fi lipsit de omenesc. Aici e tot meritul autorului, de a transpune o problemă etică în mijlocul psihologiei omenești.“ Intitulându-și articolul *Un roman creștin*, apărut în *Adevărul literar și artistic*, nr. 613, din 4 septembrie 1932, p. 2, **Victor N. Popescu** se concentra asupra acestei caracterizări: „Romanul *Papucii lui Mahmud* este o profundă realizare de analiză psihologică a sufletului omenesc, care în urma unei crize, provocată de dualismul firii noastre intime, cucerește împăcarea prin dezvoltarea unei puternice conștiințe religioase. Toată evoluția lui Savu Pantofaru este drumul unui convertit religios și de aceea această carte este o realizare de adâncă pătrundere religioasă, plină de bunătatea creștină.“

În acest impresionant ansamblu de aprecieri elogioase, obiective, nu s-a auzit decât țipătul strident al ziarului profascist *Zvastica*, din 15 februarie 1932, în care Gala Galaction era hulit cu furie, iar romanul *Papucii lui Mahmud* era etichetat drept „rodul unei munci scârbanice“, era împrôșcat cu injurii pentru că ar susține „cumetria tuturor credințelor religioase.“ Un articol denigrator, cu titlul *Un sfânt, dătător de papuci*, a publicat și **T. Pisani**, în *Argus*, nr. 5634, din 25 ianuarie 1932, p. 1, deprecind romanul că fiind „o povestire în limba volapük și cu atâtea «dureoase sughițuri»“.

La reeditarea romanului în primul volum de *Opere alese* (ESPLA, 1956), **Horia Stancu** îl comenta, în articolul *Trei romane de Gala Galaction*, apărut în *Gazeta literară*, nr. 43, din 25 octombrie 1956, p. 2, prin aceeași prismă sociologizantă și limitată, potrivit căreia „conținutul real este dat tocmai de cunoașterea și dragostea pentru popor, spre care merge treptat meșterul Savu, și care se face indiferent de naționalitate.“ Ediția din 1956 a fost comentată și de **Al. Săndulescu**, în *Viața românească*, nr. 11, din noiembrie 1956, p. 225, în care insistă mai ales asupra romanului *Papucii lui Mahmud*. În articolul său, intitulat *Între dogmă religioasă și umanitarism*, Al. Săndulescu se lăsa condus de aceleași concepții deformante ale epocii proletcultiste, detașându-se de esența religioasă, creștină, a romanului, arătând că aici „scriitorul a

preluat motivul lui Cain, vrând să evidențieze necesitatea spovedaniei și a canonului“, dar că „nu prin revelație mistică se susține procesul psihologic al ucigașului involuntar Savu, ci prin înseși elementele lui reale. Noi reținem ca absolut autentice frământările sufletești ale eroului, nu în vederea tezei pe care vrea s-o demonstreze autorul, ci pentru că ele sunt veridice și conforme cu viața.“ Al. Săndulescu declara că „nu subscriem desigur cu modul în care propune autorul rezolvarea acestei crize morale“, conchizând, eronat: „Concepția mistică a îngustat viziunea scriitorului“.

În studiul monografic consacrat lui Gala Galaction, în 1958, inclus în volumul postum *Itinerarii istorico-literare* (Editura Minerva, p. 159), **Dinu Pillat** preia ideea lui G. Călinescu potrivit căreia romanul *Papucii lui Mahmud* este o „parabolă“, demonstrând „cum un om, chiar și cu o crimă pe suflet, poate să se mântuiască în concepția creștină, dacă se pocăiește și se supune smerit canonului primit de la duhovnicul său.“ Într-un omagiu academic adus lui Gala Galaction cu prilejul împlinirii vârstei de 80 de ani, în 1959, inclus în volumul *Considerații confortabile* (Editura Eminescu, 1970, p. 211), **Al. Philippide** relua ideea comună comentatorilor romanului, și anume că „tema este aceea a concilierii religiilor, temă ilustrată de Lessing în *Nathan der Weise*“, însă accentua că „valoarea acestui roman stă și în execuție, în tratarea detaliilor, cu alte cuvinte în stil. Aici, și datorită subiectului, și datorită epocii, contemporane cu copilăria scriitorului, scriitorul se găsește și se simte într-adevăr la el acasă. Temă, epocă, locuri – totul este prielnic dezvoltării la maximum a talentului său și a convingerilor sale morale, cu alte cuvinte a întregii sale personalități în toată complexitatea ei, sub o simplitate aparentă.“

În primul volum din sinteza *Literatura română între cele două războaie mondiale* (Editura Minerva, 1972), consacrat prozei, **Ov. S. Crohmălniceanu** nu-l tratează pe Gala Galaction, considerând că scriitorul, prin fondul de aur al operei sale, nuvelele, își află locul în epoca de la începutul secolului al XX-lea până la primul război mondial. Subscriind la aceeași periodizare, **Dumitru Micu** îl prezintă monografic în exegeza sa *Început de secol* (Editura Minerva, 1970, p. 329) și **Const. Ciopraga** în *Literatura română între 1900 și 1918* (Editura Junimea, 1970, p. 465). Deși, în subtext, strecoară conjunctural formulări dubitative, Dumitru Micu izbutește totuși să se apropie de semnificația esențială a romanului *Papucii lui Mahmud*: „Asemenea altor opere ale autorului, această scriere e o exemplificare narativă a unui text evanghelic, și anume a cuvintelor lui Iisus că acei ce ajută pe nenorociți îl ajută pe el însuși. Și în *Papucii lui Mahmud*, așadar, ca și în *Roxana* și alte lucrări, scriitorul apelează la autoritatea unui verset din cartea de temelie a creștinismului, *Evanghelia*, pentru a da mai multă greutate propagandei sale umanitare. În concepția lui, împrumutată de la întemeietorul credinței creștine, cea mai de preț calitate a omului ar fi

mila față de aproapele; în ea s-ar concretiza suprema dragoste de oameni, care, la rândul său, ar reprezenta un mod al iubirii de Dumnezeu.“ Pentru **Const. Ciopraga**, romanul nu oferă decât „o remarcabilă analiză a remuşcării“, ideea concilierii religiilor fiind „un miraj de domeniul romantismului“.

DOCTORUL TAIFUN

Cel de al treilea roman al lui Gala Galaction, *Doctorul Taifun*, a apărut la Editura „Cultura Națională“, în 1933. Încă de la începutul anului, când romanul se afla în curs de apariție, dându-și seama că noua sa scriere ar putea provoca controverse și chiar nemulțumiri, Gala Galaction ține să le preîntâmpine printr-o serie de explicații, prima sa intervenție în acest sens fiind un *Răvaș către un prieten*, publicat în *Dimineața*, nr. 9345, din 2 ianuarie 1933, p. 3: „E vorba mereu de *Doctorul Taifun*... Fantoma aceasta mă prigonește de nu mai știu câți ani de zile. Cred că de vreo douăzeci de ani. La început, avea o poveste, făcea cutare ispravă și isprăvea în cutare fel. De vreo trei ani și-a pus altă marcă, a căzut la altă patimă și vrea să mă convingă că drumul lui trebuie să fie așa și nu într-altfel. Am căutat și m-am luptat să mătur pe acest doctor de la ușa mea... În definitiv, *Doctorul Taifun* e un caracter, e un om din vechea gardă. Violența și nebunia care suflă peste el câteva ierni nu-l spulberă cu fundamente cu tot. Omul meu păstrează în vijelie o ultimă rezistență. La doi pași de prăpastia suicidului, el se oprește și-și înfige roțile în stâncă, aidoma ca un automobil, pe care-l salvează o supremă încordare combinată a mușchilor conducătorului și a frânelor mașinii. Doctorul meu rămâne om, biruiește ca om.“ Un nou articol explicativ, intitulat chiar *Doctorul Taifun*, publică Gala Galaction în *România literară*, nr. 82, din 30 septembrie 1933, p. 1, afirmând că personajele și conflictul i-au fost sugerate de realitățile epocii sale și le-a zugrăvit în mod obiectiv, imparțial, chiar dacă l-au nemulțumit. „Persoanele pe care le veți întâlni în romanul *Doctorul Taifun* sunt furate, cu coada ochiului, din stradă, din tren, din saloane și din cronica imensă a ziarelor și a vieții bucureștene. Nu sunt bucuroși deloc de intriga și de fabula fără apogeu moral care leagă pe eroii mei. Așa i-am întâlnit, așa i-am zugrăvit. Preocupările și tendințele mele de scriitor creștin au rămas, în acest roman, reduse la proporțiile și la pozițiunea unei simple candelă, atârnată într-un ungher, într-o casă unde păcatul și pasiunea au răsturnat comandamentele și cuviința moralei.“ Într-un interviu acordat lui Al. Robot, publicat cu titlul *Unde s-a întâlnit Gala Galaction cu doctorul Taifun și cu înțeleptul Origen*, în *Rampa*, nr. 4724, din 12 octombrie 1933, p. 1, scriitorul declara: „Acest roman conține drama

conștiinței unui medic celebru, în luptă cu un puternic sentiment, în fața căruia trebuie să capituleze, dar după o oscilație de câteva ceasuri între asasinat și suicid“. La întrebarea cum a creat „personalitatea lui Taifun“ și dacă „corespunde unei realități cunoscute“, Gala Galaction reiterează mărturia că în conturarea acestui personaj a sintetizat trăsăturile și comportamentul mai multor prototipuri, observate în mediul social al vremii sale, finalizate și cu contribuția propriilor sale convingeri: „Doctorul Taifun e o veche cunoștință a caietelor mele de însemnări literare intime. M-am întâlnit cu el întâia oară acum vreo douăzeci de ani într-o comună din județul Mehedinți, Grecești sau Butoiești, dacă mai țin bine minte. L-am urmărit pe acest medic firește atât în realitate cât și în concepția mea până când, cu anii, a ajuns celebrul doctor Taifun, un cardiolog cercetat și sărbătorit de toată lumea. S-a întâmplat însă ca doctorul Taifun să circule în câmpul meu de observație sub mai multe chipuri și în mai multe exemplare. Așa încât când a fost vorba să-mi precizez și să-mi delimitez personajul, a trebuit să fac o selecție între caracterele și faptele care erau necesare pentru psihologia personajului meu.“ Interesantă este și precizarea scriitorului că eroina romanului, Floreal, se identifică într-o mare măsură cu semelele ei din aceeași epocă: „Acest personaj feminin este studiat și redat aproape așa cum l-am pescuit la țărnul realității“.

Un prim comentariu asupra romanului, datorat lui **Camil Baltazar**, în *România literară*, nr. 85, din 11 noiembrie 1933, p. 1, pledează pentru absolvirea de păcat a ușuratei Floreal, în spiritul învățături creștine, înfuzată discret în rezolvarea conflictului: „În orice alt mediu cinic al onorabilei burghezii și de oameni crescuți la sânul dur al realității, pledoaria aceasta patetică ar fi căzut ca o găunoasă balivernă. Dar în mediul prezidat de suava lumină evanghelică a acestei cărți, pledoaria pasionantă a demonice curtezane ia o alură de mare sentință justițiară. Și cumpăna nu se poate să nu se aplece, împăciuitoare, spre ea, iar spiritul de înalt creștinism care plutește ca o efuziune tainică între rânduri, o absolvă până la urmă ca pe altă Magdalenă de toate păcatele.“

Cea dintâi reacție negativă împotriva romanului *Doctorul Taifun* a venit din partea lui **Pompiliu Constantinescu**, în cronică literară publicată în *Vremea*, nr. 314, din 19 noiembrie 1933, p. 7. Diatriba sa se îndreaptă asupra eroinei Floreal Vasilescu-Plopu, „pe care d. Galaction o prezintă când ca pe o isterică primejdioasă, când ca pe o intelectuală subțire, când ca pe o mahalagioaică în stil caragialian“. Criticul o consideră „monstru moral și victimă a societății, perversă interesată și mamă deznădăjduită“. Dar, „atât de hibrid alcătuită, Florea-Floreal-Florami este un simplu pretext care servește scriitorului să dezvolte o problemă socială și etică, aceea a femeii adultere. Concluzia moralistului este aceea din parabola lui Iisus: «Care dintre voi este fără de păcat să arunce cel dintâi piatra asupra ei»“. Celelalte personaje ale romanului sunt considerate de Pompiliu Constantinescu „de o artificialitate

esențială“, sunt „simple manechine mișcate de voința povestitorului, scoase din vitrina dialecticei sale evanghelice, spre a-și demonstra o opinie. Căci ce este acel doctor, *deus ex machina*, numit Hristodorache, amic al lui Bobircă și judecător suprem, în complicata dramă de conștiință a eroului, când descoperă turpitudinea fantomei Floreal, decât un mandatar al scriitorului? Vorbind ca din carte, cu citate din clasici eleni, însurat cu un model de virtute, nu mai puțin clasică Aspazia (Pericle nu apare însă în persoană), Hristodorache e un concept, dar nu o persoană. Dacă politicianul Vlad Gherasimescu, amantul monstrului Florea-Floreal-Florami, este mai realist prezentat, e în schimb atât de șters, încât nu era nici o pagubă să fi lipsit din roman, după cum al treilea amant, Titu Mărgărit, este mai autentic printr-o scrisoare vulgară adresată «plurivirei» Floreal decât prin umbra lui umană. Rămâne în centrul romanului doctorul Bobircă, a cărui tragedie putea fi urmărită într-un revelator monolog interior. Dar când Taifun își dă seama de mocirla în care înoată, dispăre din atenția noastră și în locul lui vorbește scriitorul.“

Inițial, în cronică publicată în *Adevărul literar și artistic*, nr. 676, din 19 noiembrie 1933, p. 7, **G. Călinescu** aprecia elogios romanul *Doctorul Taifun*, considerându-l „o carte admirabilă, o fermecătoare analiză a unui caz psihologic și social“. În substanța romanului, G. Călinescu descifrează semnificația creștină a intenției lui Gala Galaction bazată pe învățătura lui Iisus Christos despre femeia desfrânată: „Care dintre voi este fără de păcat să arunce cel dintâi piatra asupra ei.“ Criticul admite că „este surprinzător modul cum autorul a îmbrăcat în valori literare această predică directă“ și susține că „explicația trebuie s-o căutăm în ritmul dramatic al compunerii.“ Fiind de părere că „adevărul sufletesc stă în elocuția frenetică a acuzatei, în feminitatea ei înflăcărată și pătimașă“, G. Călinescu afirmă că romanul „se citește de la început până la sfârșit cu încordare și interes pentru oameni și problemă, și încheierea este, verdict favorabil pentru artist, nu consimțirea la tendința autorului, ci o predispoziție către contemplarea în liniște a eroilor și a concepțiilor lor“. În *Istoria literaturii române* (Fundăția Regală pentru Literatură și Artă, 1941, p. 603), G. Călinescu și-a revizuit însă opinia formulată inițial asupra romanului și, admițând în principiu preceptul creștin al lui Iisus Christos referitor la femeia păcătoasă, invocat de scriitor, nu-i găsește totuși aplicarea practică din deznodământul romanului: „Ca orice teză neabsorbită în fapte, predica aceasta pentru Magdalena răspândește în juru-i un aer glacial și de altfel nici nu convinge rațiunea, căci dacă iertarea și speranța în mizericordia divină sunt îndreptățite, motive de ordin sanitar și eugenic ne împiedică să ne însoțim cu prostituate și să admitem promiscuitatea.“

În *Adevărul*, nr. 15301, din 21 noiembrie 1933, p. 3, **Lascăr Sebastian** făcea aprecieri contradictorii. La început, scria: „Drama din sufletul doctorului Taifun și cealaltă dramă, intimă și mocnită la început,

izbucnitoare la sfârșit, a femeii adultere, constituiesc pagini de zguduire sufletească“. Apoi, cu toate că „lunga spovedanie de la sfârșitul romanului“ i-a apărut „judecând-o rece, ca puțin verosimilă“, nu ezită să-și schimbe opinia, motivând că „e atâta zbucium, atâta căldură, atâta evocare dureroasă și atât de crudă dreptate, în această spovedanie, încât n-ai vreme s-o judeci cu răceală“.

Aprecierile tranșant defavorabile, uneori expuse fără menajamente, n-au întârziat să apară. În *Gând românesc*, nr. 7, din noiembrie 1933, p. 354, I. Chinezu formula sentențios: „Romanul nu e bine făcut; după suava și atât de armonioasă poveste din *Papucii lui Mahmud*, el înseamnă un pas înapoi“. Punctul de vedere negativ era formulat astfel de C. Gerota, în *Convorbiri literare*, din decembrie 1933, p. 995: „Lipsă de psihologie, acțiune convențională, așezată nu pentru ea însăși, ci să ilustreze o idee biblică: iertarea este o calitate de înaltă noblețe morală. Iar ca iertarea să fie motivată, atenuază vina femeii prin imoralitatea mediului. O femeie cade în ziua de azi fiindcă în viața ei nu are decât dușmani: bărbații. Nu i se deschide o ușă, fără să-și păteze cinstea, nu i se face cel mai mic bine, dacă nu cedează bărbaților libidinoși. Nu e vina femeii care cade, ci a bărbaților ce-o silesc să nu fie cinstită. Tema e discutabilă și poate fi susținută și pro, și contra. Dar nu asta caut eu în roman. Eu caut oameni cari să trăiască, nu figurine duse automat de autor; eu caut voine tragice nu discuțiuni academice sau pleoarii ca la Curtea cu juri.“ Negăsind ceea ce căuta, C. Gerota trăgea concluzia că „romanul e conceput alături de artă“.

O scurtă recenzie superficială publică Romulus Dianu în *Curentul*, nr. 2120, din 25 decembrie 1933, p. 2, limitându-se să informeze că romanul „prezintă creștinește o problemă dintre cele mai frecvente în zilele noastre: problema unei maternități cu regretabile antecedente. O maternitate care absolvă și amnistiază Creația, care purifică și renaște pe creator.“

Pentru a demonstra „cât de neizbutit“ este *Doctorul Taifun*, Octav Șuluțiu făcea o legătură între afirmațiile lui Gala Galaction din prefața romanului și inconsistența realizării lui, scriind în *Familia*, nr. 1, din martie 1934, p. 90: „În primul rând Gala Galaction a vrut să facă un roman cu teză, cu tendință. A vrut să scuze femeia păcătoasă, așa cum a scuzat-o Iisus în *Evanghelie*. Și a vrut s-o facă tocmai raportându-se la *Evanghelie* și alăturând cele două cazuri. Dar a eșuat aici de două ori.

Întâi pentru că opera de artă nu se face cu pleoarie, cu tendință deci. Spre a se apăra împotriva unor eventuale obiecțiuni în acest sens, Gala Galaction a făcut o prefață în care reia ideile lui Caragiale în privința artei pentru artă și a artei cu tendință și susține că nu aici stă problema, ci în dilema: ai talent sau n-ai talent. Gala Galaction încheie lăsând să se înțeleagă că romanul său e scuzat de a avea tendință, căci e scris cu talent. Lasă la o parte faptul că preotul Galaction cade în păcatul capital al orgoliului, atribuindu-și sieși ceea ce ar trebui să lase ca alții să-i

atribuie. Dar, recunoscând că Gala Galaction are mare talent, mă mir că acest talent lipsește *total* din *Doctorul Taifun*. O spun și-mi pare rău. Deci a eșuat Gala Galaction întâi pentru că a *pledat fără talent*.

În al doilea rând, apropierea între Floreal și între Păcătoasa din *Evanghelie* e nulă și neavenită. Căci autorul o socoate pe Floreal nevinovată de păcatele ei, încercând să o scuze pe alte căi, omenești. Dar, Păcătoasa din *Evanghelie* e păcătoasă voluntar, nu păcătoasă involuntar, ca Floreal. De aici deci o nesimilitudine în comparație. Și e inutil să mai cauți a scuza pe Floreal bisericește, când ai scuzat-o omenește. Dar a scuzat-o oare autorul omenește măcar? Aici stă problema. Și rezultatul ei este: Nu! Pentru că în construirea psihologiei acestei femei autorul a creat o contradicție: este Floreal o isterică, sau numai un instrument docil în mâinile unui soț avid de bani și situație și care vrea să ajungă la ele punând la bătaie trupul soției sale. În prima jumătate a romanului autorul ne descrie femeia ca pe o nevropată și ca pe o ipocrită, mare actriță, căutând să-l amețească pe doctorul Bobircă alias Taifun cu farmecile ei femeiești ca și cu prefăcătoria. Deodată, în a doua jumătate, Floreal devine o sfântă, o martiră, care n-a păcătuit decât pentru că a fost constrânsă. Gala Galaction a făcut un personaj cu două psihologii, cari se bat cap în cap. Am putea riposta femeii că putea să refuze de a se supune cerințelor bărbatului, să fugă, să se sinucidă. Am putea deci să stăm stupefiați în fața credulității a trei bărbați în toată firea cari se uită în gura femeii de unde iese un discurs de roman foileton cu contesă cerșetoare și cu femei rele și bărbați venali, cari fac să sufere pe o biată nevinovată. Iată că și în scuzarea omenească, Gala Galaction a dat greș, dovedind că n-are stoffă de avocat și că trebuie să se rezume de a absolvi păcatele enoriașilor ca simplu duhovnic, fără să caute a le scuza prin argumente psihologice sau juridice.

În ce privește psihologia lui Bobircă ea e nu mai puțin inexactă omenește. Când pleacă de la femeia care l-a înșelat, acest om care e un violent, are puterea să stea de vorbă cu adversarul, să meargă acasă cu el, să puie samovarul și să bea ceai cu prietenul! Hristodorache, Vlad Gherasimescu sunt inexistenți ca psihologie. În neconstruirea caracterelor văd al doilea mare eșec al *Doctorului Taifun*.“

În finalul comentariului, Octav Șuluțiu adăuga o altă carență a romanului: „Stilul de asemenea lasă de dorit. În prima parte stilul de melodramă. În a doua de parodie. Vorbirea personajilor e sinistru.“

O opinie negativă asupra romanului a avut și Ovidiu Papadima, în articolul de sinteză *Gala Galaction sau nostalgia clasicismului*, din aprilie 1936, reproduș în volumul *Creatorii și lumea lor* (Fundatia Regală pentru Literatură și Artă, 1943, p. 272), scriind: „Părintele Galaction a ancorat în *etic*, cu toate preocupările sale de scriitor: *Doctorul Taifun*. A fost însă mai mult o deviere decât o înaintare pe același drum. Căci simpla problematică etică – fără conținutul robust de viață actuală pe care să-l coloreze cu lumina ei înaltă – nu poate duce

decât la artificii: la pledoarie sau la acuzare. Ceea ce a și fost *Doctorul Taifun* – o pledoarie literară în accepțiunea cea mai romantică a cuvântului. [...] În *Doctorul Taifun* părintele Galaction a vrut să îndreptățască o răzvrătire – patosul femeii plurivire. Și era firesc să nu izbutească.“

De asemenea, romanul a fost receptat nefavorabil de **Dinu Pillat** în studiul monografic amintit, arătând că „totul rămâne artificial, melodramatic, de o lipsă de autenticitate flagrantă“. În *Început de secol*, Dumitru Micu nu s-a oprit asupra romanului *Doctorul Taifun*. În schimb, în *Literatura română între 1900 și 1918*, **Const. Ciopraga** îi găsește afinități cu *Învierea* de Lev Tolstoi. Finalul romanului, „ca soluție etică, e tolstoian“, dar nu convinge: „Zguduit de argumentele celei stigmatizate, doctorul Taifun se căsătorește cu eroina, – gest reparator dar singular și, în fond, neverosimil. Nu e, nici pe departe, dramatica analiză din opera prozatorului rus, ci o clemență universală, în care limitele dintre viciu și moral dispar.“ La o concluzie defavorabilă romanului *Doctorul Taifun* ajungea și **Adrian Anghelescu**, în postfața ediției din seria „Arcade“ a Editurii Minerva, la care ne-am mai referit: „Finalul romanului este convențional, previzibil ca, de altfel, și evoluția personajelor. Ceea ce se anunța inițial ca un grav proces de conștiință, eșuează într-o pseudodramă, în burllesc și caricatural, prin cabotinismul sentimental al protagoniștilor.“

ADDENDA

MARGO

La 25 octombrie 1918, Gala Galaction nota în *Jurnal* (vol. II, Editura Minerva, 1977, p. 22): „Am încercat să strecor în ziarul *Lumina* romanul *Margo*, la care am început să lucrez anul trecut și pe care, numai constrâns, aș putea să-l duc mai departe. Au apărut vreo cinci foiletoane și trebuie să mă opresc, fiindcă marele secretar al ziarului, dl. B. Brănișteanu, îmi declară, în numele cititorilor, că aceste foiletoane, pe săptămână unul, sunt uitate, de la număr la număr, încurcă și enervează (d-sa, cel puțin, așa pătimește). Voi încerca aiurea, anume la *Renașterea*, acolo e prim-redactor amicul Streitman, o minte cu totul altfel stilizată decât a lui B. Brănișteanu. Și dacă nu izbutesc nici acolo ? Știu eu ! Rămâne totul baltă. Romanul nu se mai sfârșește și celelalte, cari erau să vină după el, rămân în fericitul Inefabil. Aveam, adică, de gând, să dau la lumină, cu încetul, o serie de vreo 4-5 romane, legate între ele. Aceste romane înfățișează o frescă socială românească, întinsă pe un semicerc mural de vreo 20 de ani, începând de la 1896, până la 1916. Sunt ani din

viața mea, plini de întâmplări cunoscute, trăiți și simțiți, și aș vrea să-i dăruiesc literaturii românești. Titlurile romanelor întrevăzute ar fi următoarele: *Margo – O lecție asupra lui John Stuart Mill – Canonul VI trulan – Un filosof necunoscut* – și încă un titlu pentru romanul ultim, cu viziuni din anii 1915-1916.“

Cele cinci foiletoane din romanul *Margo* au apărut, de fapt, în revista *Cartea vremii* (continuatoarea ziarului *Lumina*), an. III, nr. 1, 1 noiembrie 1918, p. 17; nr. 2, 15 noiembrie 1918, p. 28; nr. 3, 1 decembrie 1918, p. 44; nr. 4-5, 1 ianuarie 1919, p. 73; nr. 10, 15 martie 1919, p. 160.

Romanul *O lecție asupra lui John Stuart Mill*, proiectat în 1918, a devenit ulterior romanul *La răspântie de veacuri*, apărut în 1935, care va fi inclus în volumul următor al ediției noastre.

DEBORA

Gala Galaction a intenționat să continue romanul *Roxana*, proiectându-l într-o trilogie. În articolul *Reverii și proiecte literare*, publicat în revista *Adam*, din 15 decembrie 1930, menționa: „După *Roxana*, vreau să mai scriu două romane afiliate (așadar o trilogie): *Mă iubești, Simone ! ...* și *Pax*.“ Peste trei ani, într-un interviu acordat lui S. Preda și apărut în *Viața literară*, nr. 147, din 1-15 octombrie 1933, p. 1, făcea aceeași precizare, dar propunea, pentru romanele ulterioare ale trilogiei, alte titluri: „Romanele viitoare ale ciclului se vor numi probabil *Între Abel și Debora*, iar al doilea *Insula Pathmos*. Eroul pe care-l urmăresc este același preot Abel Pavel, care apare în *Roxana*.“ Abia în 1935, în volumul colectiv de *Nuvela inedite* (Editura „Adevărul“, p. 199), publică un singur fragment, intitulat *Debora*, care, în mod cert, trebuia să facă parte din cel de al doilea roman al trilogiei, *Între Abel și Debora*.

CUPRINS

<i>Romanele lui Gala Galaction</i>	V
<i>Notă la volumul al IV-lea</i>	XXXIII

ROXANA	1
PAPUCII LUI MAHMUD	123

Partea I

I. Ce se petrece în căruciuma lui Vancea după căderea Plevnei	125
II. Obștescul alb mormânt	140
III. Unde este fratele tău Abel ?	148
IV. Prăpastia necunoscută	155
V. Unde va aștepta Mahmud ziua cea mare a lui Allah	160
VI. Între viață și moarte	164
VII. O oglindă care vede departe	171
VIII. Sindrofie teologică, la părintele Năstase acasă	174
IX. În cimitir a înflorit liliacul	180
X. Ceasul hotărârii vine	184
XI. De la Ruși la Negara	186
XII. Daniil în groapa cu guzganii	190
XIII. Ospitalitate	193
XIV. „Să nu ucizi“	197

Partea a II-a

I. „Hagi-Papuc“	201
II. Vulpile au vizuini și păsările cerului, cuiburi	204
III. Nicolache Piua-Petri a fost prooroc	210
IV. Casa lui Ibrahim	213
V. Îngăduiala este auxiliarul teologiei	216
VI. Cele trei inele	220
VII. Turnu Măgurele chefuiește	225

VIII. Păsări de pradă	229
IX. Un episod întunecos	234
X. Între patru ochi	237

Partea a III-a

I. Pe drumurile lui Cain, dar cu faptele lui Abel	244
II. Văduva din Sarepta Sidonului	248
III. A mia pereche de papuci și un testament verbal	250
IV. Pe vaporul „Cobra“	253
V. Un bolnav între doi terapeuți	256
VI. Între cer și marea alinată	259
VII. Suprema întâlnire	262

DOCTORUL TAIFUN	269
-----------------------	-----

ADDENDA

MARGO	371
DEBORA	387
<i>Note și comentarii</i>	399

VERIFICAT
2011